Regeringens proposition 1978/79: 90

med förslag till ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) m. m.;

beslutad den 14 december 1978.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

OLA ULLSTEN

JAN-ERIK WIKSTRÖM

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar i rättshjälpslagen. Förslaget bygger på erfarenheter av rättshjälpssystemets tillämpning.

Det föreslås att beslutsbefogenheter i stor omfattning skall flyttas från de nuvarande sex rättshjälpsnämnderna dels till advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer, dels till ett stort antal myndigheter, främst domstolar, som handlägger det mål eller ärende vari rättshjälp är aktuell. Det nuvarande rådgivningsinstitutet byggs ut. Advokat och biträdande jurist föreslås få behörighet att bevilja allmän rättshjälp i vissa familjerättsliga angelägenheter, t. ex. äktenskapsskillnad. Vidare blir domstolar och vissa andra myndigheter behöriga att bevilja allmän rättshjälp. Dessa organ skall enligt förslaget också bestämma ersättning till biträde i mål eller ärende vid domstolen eller myndigheten.

Förslaget innebär ökade möjligheter för näringsidkare att få allmän rättshjälp när det gäller rättsliga angelägenheter som rör näringsverksamheten.

Förslaget innefattar också förenklingar i reglerna om den enskildes avgift för rättshjälpen samt slutregleringsförfarandet. Beslutanderätten när det gäller frågor om offentligt biträde enligt rättshjälpslagen flyttas i princip till den myndighet som handlägger det ärende vari frågan uppkommit. I fråga om organisation föreslås en minskning av antalet rättshjälpsnämnder från sex till två.

De föreslagna ändringarna avses träda i kraft den 1 juli 1979.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972: 429)[1]

dels att rubriken närmast före 18 § skall utgå,

dels att 2–4, 6–12, 15–34, 36, 37 och 39–50 §§ samt rubrikerna närmast före 9, 11 och 16 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas fem nya paragrafer, 5 a, 5 b, 9 a, 18 a och 49 a §§, samt närmast före 20, 22, 24, 26, 27, 31, 33 och 34 §§ nya rubriker av nedan angivna lydelse.

Till följd härav kommer lagen att ha följande lydelse från och med den dag då denna lag träder i kraft.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Inledande bestämmelser
	1 §
Rättshjälp enligt denna lag utgår såsom allmän rättshjälp (6–34 §§), rättshjälp åt misstänkt i brottmål (35–40 §§), rättshjälp genom offentligt biträde (41–45 §§) och rådgivning (46–48 §§).	
	2 §
Rättshjälp lämnas av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå *eller, i fall som anges i lagen, av annan.* *Chef för allmän advokatbyrå skall vara advokat.*	*Biträde och rådgivning enligt denna lag* lämnas, *när annat icke anges i lagen,* av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå. *Regeringen meddelar närmare bestämmelser om vem som enligt denna lag är biträdande jurist på enskild advokatbyrå.*
	3 §
För handläggning av ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.	För handläggning av *vissa* ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen. *Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var*

[1] Lagen omtryckt 1976: 626.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer. *Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.*
Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av *en centralmyndighet. Centralmyndighet är den myndighet som regeringen bestämmer.*	Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av *domstolsverket.*

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

4 §

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara *inom nämndens verksamhetsområde verksamma* advokater *en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam.* De två övriga skall vara svenska medborgare, myndiga *och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.*	Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara advokater. De två övriga skall vara svenska medborgare *och* myndiga.
Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av regeringen. Centralmyndigheten utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och de ledamöter som ej skall vara advokater efter förslag av landsting i län inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.	*Regeringen utser ordförande och övriga ledamöter för viss tid. För ordförande skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ordförande äger motsvarande tillämpning på ersättare. I övrigt får regeringen utse erforderligt antal ersättare.*
För ledamot skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.	

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

5 §

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och minst två andra ledamöter, av vilka en icke är advokat. Vid avgörande av ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter deltaga.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

5 a §

För prövning av besvär i vissa fall enligt denna lag finns besvärsnämnden för rättshjälpen. Den består av ordförande och sex andra ledamöter. Ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv. Av övriga ledamöter skall två vara advokater. Återstående tre ledamöter skall vara svenska medborgare och myndiga.

Regeringen utser ordföranden och övriga ledamöter för viss tid.

För de ledamöter som skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om sådan ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare. I övrigt får regeringen utse erforderligt antal ersättare.

Besvärsnämnden är beslutför med ordföranden och minst fem andra ledamöter. 5 § andra stycket äger motsvarande tillämpning på besvärsnämnden.

Regeringen får förordna att besvärsnämnden skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tilllämpning på sådan avdelning.

5 b §

Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen, skatterätt, fastighetstaxerings-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	rätt, länsrätt och krigsrätt. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd, hyresnämnd, statens va-nämnd och överexekutor.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

6 §

Allmän rättshjälp *får lämnas* fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begäres.	Allmän rättshjälp *beviljas* fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begäres.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbeloppet med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

7 §

Allmän rättshjälp *får lämnas* dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.	Allmän rättshjälp *beviljas* dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.

Avlider den som har allmän rättshjälp, utgår därefter rättshjälpen till dödsboet.

8 §

Allmän rättshjälp får ej *lämnas* 1. i angelägenhet som *ej* prövas eller på annat sätt behandlas *i landet*, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,	Allmän rättshjälp får ej *beviljas* 1. i angelägenhet som *skall* prövas eller på annat sätt behandlas *utom riket*, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2. den som *ej* är bosatt *i landet*, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,	2. den som är bosatt *utom riket*, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,
3. näringsidkare i angelägenhet som *har samband med* hans näringsverksamhet, om ej *särskilda* skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller *sakens beskaffenhet*,	3. näringsidkare i angelägenhet som *uppkommit i* hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till *verksamhetens art och begränsade omfattning*, hans ekonomiska *och personliga* förhållanden eller *omständigheterna i övrigt*,

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

6. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall *lämnas*.	I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall *beviljas*.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

Förmåner	Förmåner *m. m.*
9 §	
Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. *Bestämmelser om att den rättssökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.*	Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,	2. bevisning vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt* samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken,	4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken *eller läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § samma balk*,
5. *avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964:618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft, samt avgift* som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),	5. *tilläggsavgift* som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027),
6. *kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen*,	
7. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,	6. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958: 642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,
8. skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.	7. skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad,
	8. medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	9 a §
	Den som beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från avgift för ansökan och för expedition enligt expeditionskungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelningarna I och II samt avdelning III under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten för expedition gäller endast i den mån expeditionen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller ej i fråga om sådan expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.
	Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande eller i mål om verkställighet är befriad från skyldighet att förskjuta och betala utsökningsavgift och försäljningsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027).
	Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.
	10 §
Skall den *rättssökande* ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877:31 s. 1), får rättshjälpsnämnden, *om den beviljat allmän rättshjälp*, utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.	Skall den *som beviljats allmän rättshjälp* ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877:31 s. 1), får rättshjälpsnämnden utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.
Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om *rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp i verkställighetsärendet.*	Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om *allmän rättshjälp beviljats i verkställighetsärendet.*

Föranleder ansvarsförbindelsen utgift för staten, anses utgiften såsom kostnad för rättshjälpen.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Kostnadsbidrag	*Rättshjälpsavgift*
11 §	
Den rättssökande skall bidraga till *kostnaderna* för allmän rättshjälp enligt vad som sägs i 12–15 §§.	Den rättssökande skall bidraga till *de kostnader* för allmän rättshjälp *som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift* enligt vad som sägs i 12–15 §§. *Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift.*
12 §	
Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör *kostnadsbidraget* en *etthundratjugofemtedel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. *Bidraget* får nedsättas *eller efterges*, om särskilda skäl föreligger.	Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör *maximibeloppet för rättshjälpsavgiften* en *hundradel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. *Maximibeloppet* får nedsättas om särskilda skäl föreligger.
Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för *kostnadsbidraget*	Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för *rättshjälpsavgiften*

en tjugondel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men ej fem gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor och att lägsta *kostnadsbidrag* utgör en *etthundratjugofemtedel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.	Vid tillämpning av andra stycket iakttages *att inkomsten jämnas till närmast lägre tusental kronor,* att maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor och att lägsta *maximibelopp* utgör en *hundradel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.
13 §	

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frångrages.

14 §

Söker dödsbo rättshjälp, utgör maximibeloppet ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp.

15 §

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i kostnadsbidrag.

I samband med att allmän rättshjälp beviljas, fastställes det för sökanden gällande maximibeloppet.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.

Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.

Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden

Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall, som avses i 7 § första stycket, eller angelägenhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande till biträdet betalar

Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser

äktenskapsskillnad

boskillnad

underhållsbidrag till make eller barn

faderskap till barn

vårdnad

umgängesrätt

upprättande av äktenskapsförord eller testamente.

Advokat eller biträdade jurist på

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.	*advokatbyrå får ej bevilja allmän rättshjälp för verkställighet av avgörande om underhållsbidrag, vårdnad eller umgängesrätt. Ej heller får advokat eller biträdande jurist bevilja allmän rättshjälp* *1. om den rättssökande är dödsbo,* *2. om den rättssökande är bosatt utom riket,* *3. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket.*
17 §	
Ersättning till biträde samt för bevisning och annan utredning skall i fall som avses i 16 § bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt denna lag. *I mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställes ersättningen till biträdet av domstolen. I annat fall fastställes biträdesersättningen av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden självmant upptager ersättningsfrågan till prövning.*	*Är rättslig angelägenhet anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av domstolen. Likaså beslutar domstol, där den rättsliga angelägenheten är anhängig, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.*
Allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden	
18 §	
Beslut om allmän rättshjälp får av rättshjälpsnämnden meddelas efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen bestämmer. *Ansökan om allmän rättshjälp upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ansökan av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.*	*Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.* *Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, beslutar rättshjälpsnämnden också om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Ansökan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av andra stycket, om nämnden finner särskilda skäl föreligga.	
	18 a §
	Allmän rättshjälp beviljas efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket bestämmer.
	19 §
Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.	*Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om eljest synnerliga skäl föreligger.*
Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.	
I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.	*I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.*
När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.	
	Förordnande av biträde m. m.
	20 §
Meddelas beslut om allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp	*Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandens begäran, om denne ej själv eller genom någon som i tjänste-*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
kommit in till rättshjälpsnämnden. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen, om denna gjorts utan oskäligt dröjsmål och kostnaden avser ersättning till advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå.	*ställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarataga sin rätt.*
Har allmän rättshjälp lämnats enligt 16 § första stycket, utgår biträdesersättningen även för denna del av uppdraget av allmänna medel.	*I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.*
I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 7 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.	*När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.*
21 §	
Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.	Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. *Biträde får entledigas om skäl föreligger därtill.*
Förordnande som biträde får av rättshjälpsnämnden återkallas, om skäl föreligger till det.	*Byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas, om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger.*
Biträde får *ej* sätta *annan* i sitt ställe *utan rättshjälpsnämndens medgivande.*	Biträde får sätta *advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå* i sitt ställe *(substitution). I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.*
	Är den rättsliga angelägenheten anhängig vid domstol, ankommer det på domstolen att besluta om förordnande och entledigande samt om särskilt tillstånd till byte och substitution. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden i dessa frågor.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Ersättning till biträde m.fl.
	22 §
Biträde *och* skiftesman har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, *centralmyndigheten* fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.	Biträde, skiftesman *och medlare* har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, *domstolsverket* fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.
Har biträde *eller* skiftesman genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.	Har biträde, skiftesman *eller medlare* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande. *Om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller besluta om substitution eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.*
Ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid *allmän* domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman fastställes av rättshjälpsnämnden.	Ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid domstol av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman fastställes av rättshjälpsnämnden. *Ersättning till medlare fastställes av domstolen.*
	23 §
Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket. I fråga om ersättning till skiftesman skall vad som har sagts nu äga motsvarande tillämpning.	Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket. I fråga om ersättning till skiftesman *och till medlare* skall vad som har sagts nu äga motsvarande tillämpning.
	Ersättning för bevisning och annan utredning m.m.
	24 §
I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.	I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt* med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	25 §
I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen*, beslutar *biträde* om utredning. *Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden. Har i ärende om bodelning förordnats skiftesman, beslutar denne om utredning.*	I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt*, beslutar *rättshjälpsnämnden* om utredning. *Utan hinder härav får biträde besluta om utredning av mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer skiftesman som förordnats i ärende om bodelning.*
Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. *Ersättningen bestämmes* av rättshjälpsnämnden.	Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. *Ingår utredningen i mål eller ärende som har anhängigjorts vid domstol fastställes ersättningen av domstolen. I annat fall bestämmes ersättningen* av rättshjälpsnämnden.
	Ersättning för inställelse
	26 §
Ersättning som avses i 9 § andra stycket 4 utgår enligt bestämmelser som regeringen meddelar.	
Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken bestämmes ersättningen av domstolen.	Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken bestämmes ersättningen av domstolen. *Ersättning för inställelse vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken bestämmes av länsrätten.*
	Betalning och fastställande av rättshjälpsavgift, avräkning med den rättssökande och med biträde
	27 §
Har biträde förordnats, betalas kostnadsbidrag till biträdet intill det enligt *19 §* fastställda maximibeloppet. *Vad som sagts nu gäller ej i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag redan fullgjorts enligt 16 § andra stycket.*	*Finns biträde enligt denna lag, erlägges rättshjälpsavgift* till biträdet intill det enligt *15 § första stycket* fastställda maximibeloppet. *Finns ej biträde, skall rättshjälpsavgift erläggas till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som*
Från ersättning enligt 22 § skall	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Understiger ersättningen det bidrag som skall avräknas, svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden och har att inbetala denna.	*kan föranledas av höjningen erläggas till statsverket.*
Har biträde ej förordnats, skall kostnadsbidraget erläggas till rättshjälpsnämnden.	
28 §	
Har sedan beslut om allmän rättshjälp meddelats maximibeloppet blivit höjt, skall det bidrag som kan föranledas av höjningen erläggas till rättshjälpsnämnden.	*I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär biträde ej ersättning, fastställes rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift tidigare har fastställts för den rättssökande.*
	Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften. Därvid skall första stycket äga motsvarande tillämpning.
29 §	
Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande *enligt 30 §* av *det slutliga kostnadsbidraget* maximibeloppet överskridas efter vad som är skäligt.	Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande av *rättshjälpsavgiften* maximibeloppet överskridas efter vad som är skäligt.
30 §	
Sedan den rättsliga angelägenheten slutförts eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som haft rättshjälp.	*När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.*
	Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge som rättshjälpsavgift till biträdet. Understiger ersättningen den av-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

gift som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot statsverket för mellanskillnaden.

Fastställes rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat, får med återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning antaga att högre avgift kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

Motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp

31 §

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid *allmän* domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen *till statsverket*.

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen *enligt vad som sägs i 33 §*.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, *om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt*, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. *Om maximibeloppet för andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om detta belopp ej skulle överstiga maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.*

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena

Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden, *om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av* kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.	maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden *med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om* kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet *om ersättningsskyldighet* får verkställas enligt vad som är föreskrivet om *allmän* domstols dom.
	Överstiger i fall som avses i andra eller tredje stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, skall den make som åtnjuter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.
Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas *mot statsverket* för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.	Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.
32 §	
När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående *ersättning till statsverket* enligt 31 §.	När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående *ersättningsskyldighet* enligt 31 §.
	Fördelning av ersättning mellan statsverket och den som haft allmän rättshjälp
33 §	
Ersättning som motpart eller annan enligt 31 § *betalat till statsverket för kostnader för allmän rättshjälp skall utges till den som erhållit rättshjälpen i den mån ersättningen överstiger kostnaderna minskade med vad som erlagts i kostnadsbidrag.*	*Har* motpart eller annan enligt 31 § *ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift utgör högst fem procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	motsvarande erlagd rättshjälpsavgift.
	Överstiger den del av ersättningen som motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket.
	Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp, skall vad i första och andra styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.
Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningslagen (1877: 31 s. 1), äger bestämmelserna i första stycket om ersättning motsvarande tillämpning i fråga om *exekutionsavgift* som i ärendet uttagits hos motparten.	Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningslagen (1877: 31 s. 1), äger bestämmelserna i första–*tredje styckena* om ersättning motsvarande tillämpning i fråga om *tilläggsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027)* som i ärendet uttagits hos motparten.
	Upphörande av allmän rättshjälp
	34 §
Rättshjälpsnämnden skall förordna att rättshjälpen skall upphöra om	*Allmän rättshjälp* skall upphöra om
1. *kostnadsbidrag* ej erläggas enligt 27 *eller 28* §,	1. *rättshjälpsavgift* ej erläggas enligt 27 §,
2. *sökanden* lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,	2. *den rättssökande* lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. *sökanden* uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för *lågt slutligt kostnadsbidrag,*	3. *den rättssökande* uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för *låg rättshjälpsavgift,*
4. *sökanden* ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller	4. *den rättssökande* ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller
5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att *sökanden* ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.	5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att *den rättssökande* ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
I fall som avses i första stycket 3 eller 4 skall förordnande ej meddelas, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.	*Första stycket 3 och 4 gäller ej*, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.
Meddelas förordnande om allmän rättshjälps upphörande, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *I fall som avses i första stycket 1 och 4 skall hans ansvar dock ej överstiga maximibeloppet, om ej annat följer av 29 §.*	*Beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra*, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *Föreligger särskilda skäl, får beslutas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.* *Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.*

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål.

35 §

Om offentlig försvarare finns särskilda bestämmelser.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § *får* beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.	Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

37 §

I fråga om förmåner vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2, 4 och 5, *20* § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.	Vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2, 4 och 5, *9 a §*, *19* § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.

38 §

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken, 18 § lagen (1957: 668) om utlämning för brott, 14 § lagen (1959: 254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge, 7 och 13 §§ lagen (1964: 450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet, 39 § lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt 29 § lagen (1978: 801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet gäller vad där är föreskrivet.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § *meddelas på* ansökan av den tilltalade. *Sådant* beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.	Rättshjälp enligt 36 § *beviljas efter* ansökan av den tilltalade. Beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen *förordna* att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen.	Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen *besluta* att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen. *Föreligger särskilda skäl, får dock beslutas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.*
Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen *förordna* att rättshjälpen skall upphöra.	Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen *besluta* att rättshjälpen skall upphöra.

40 §

Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.	Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen *eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket* bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.

Rättshjälp genom offentligt biträde.

41 §[2]

Offentligt biträde kan förordnas i mål eller ärende	*Rättshjälp genom offentligt biträde lämnas* i mål eller ärende

[2] Senaste lydelse 1978: 363.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,	
2. hos beslutsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus enligt lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller placering av särskolelev enligt 28 § samma lag,	
3. hos förvaltningsdomstol angående tvångsintagning i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt 18 eller 55 § lagen (1954: 579) om nykterhetsvård eller kvarhållande enligt 45 § samma lag,	
4. angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § barnavårdslagen (1960: 97) eller utredning enligt 30 § samma lag eller angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag,	
5. hos förvaltningsdomstol angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola enligt barnavårdslagen (1960: 97),	
6. angående förpassning enligt utlänningslagen (1954: 193) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om förpassning,	6. angående förpassning *eller utvisning* enligt utlänningslagen (1954: 193) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om förpassning *eller utvisning*,
7. angående utvisning enligt utlänningslagen (1954: 193),	
8. angående avvisning enligt utlänningslagen *(1954: 193)*, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten eller utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,	7. angående avvisning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten eller utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,
9. angående verkställighet enligt utlänningslagen *(1954: 193)*, om anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten med stöd av 58 § andra stycket samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag eller om utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,	*8.* angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten med stöd av 58 § andra stycket samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag eller om utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,
11. angående föreskrifter som meddelats enligt 10 §, 34 § eller 51 § femte stycket utlänningslagen *(1954: 193)*,	9. angående föreskrifter som meddelats enligt 10 §, 34 § eller 51 § femte stycket utlänningslagen,
12. angående hemsändande av utlänning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen *(1954: 193)*,	*10.* angående hemsändande av utlänning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen,
13. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,	*11.* angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
14. angående återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,	*12.* angående återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,
15. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,	*13.* angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottsmålsdom,
16. angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,	*14.* angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,
17. angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,	*15.* angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,
18. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.	*16.* hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.
42 §[3]	
I ärende som anges i 41 § 1–5 och *13–17* skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.	I ärende som anges i 41 § 1–5 och *11–15* skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.
I ärenden som anges i 41 § *6–9, 11, 12 och 18* skall offentligt biträde utses, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.	I ärende som anges i 41 § *6–10 och 16* skall offentligt biträde utses, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.
43 §	
Offentligt biträde förordnas *av rättshjälpsnämnd* efter ansökan av den som åtgärden avser eller *anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. I ärende hos regeringen får anmälan göras*	Offentligt biträde förordnas efter ansökan av den som åtgärden avser eller *då annars anledning föreligger.* *Biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller*

[3] Senaste lydelse 1978: 363.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
av chefen för det statsdepartement, till vilket ärendet hör, eller av tjänsteman som departementschefen bestämmer.	*ärendet. Dock ankommer prövningen* *i ärende hos barnavårdsnämnd, social centralnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 4 på länsrätten,* *i ärende som avses i 41 § 6–10 eller 16 på rättshjälpsnämnden,* *i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 14 på länsrätten samt* *i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 6–10 eller 16 på chefen för det departement till vilket ärendet hör eller på tjänsteman som departementschefen bestämmer.* *Har myndigheten skilt målet eller ärendet från sig, äger under tiden till dess talan fullföljts eller tiden för fullföljd utgått andra stycket motsvarande tillämpning.*

Förordnande gäller även när talan fullföljes eller meddelat beslut underställes annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.

Ansökan *eller anmälan upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.* *Ansökan eller anmälan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av tredje stycket, om nämnden finner särskilda skäl föreligga.*	Ansökan *om offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Avser ansökan offentligt biträde i ärende som avses i 41 § 6–10 eller 16, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.* *Myndighet som inte själv får förordna offentligt biträde skall till behörig myndighet med eget yttrande överlämna ingiven ansökan med därvid fogade handlingar eller anmäla behovet av offentligt biträde.*

44 §

Har den som åtgärden avser till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § andra och tredje styckena, 22 § första och andra styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.	I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § *första stycket sista meningen,* andra och tredje styckena, 22 § första och andra styckena samt 23 § motsvarande tillämpning. *I fråga om beslut som meddelas med stöd av andra stycket äger 43 §*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.
Ersättning till offentligt biträde *fastställes av rättshjälpsnämnden och* utgår av allmänna medel.	Ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel.
45 §	
I mål eller ärende som avses i 41 § får offentligt biträde föranstalta om sådan utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som åtgärden avser och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet. Har offentligt biträde ej utsetts, får *rättshjälpsnämnd som avses i 43 §* på ansökan av den som åtgärden avser besluta om utredning.	I mål eller ärende som avses i 41 § får offentligt biträde föranstalta om sådan utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som åtgärden avser och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet. Har offentligt biträde ej utsetts, får *rättshjälpsnämnden* på ansökan av den som åtgärden avser besluta om utredning.
Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. *Ersättningen fastställes av rättshjälpsnämnden.*	Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. *I fråga om fastställande av ersättningen äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.*
Rådgivning	
46 §	
Med rådgivning förstås i denna lag *kortare* rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Som rådgivning skall dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § första stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av 8 § andra stycket.	Med rådgivning förstås i denna lag rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet *under högst en timme.* Som rådgivning skall dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § första stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av 8 § andra stycket.
47 §	
Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en *etthundratjugofemtedel* av det basbelopp som anges i 6 § första stycket, *jämnad* till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.	Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en *halv procent* av det basbelopp som anges i 6 § första stycket *för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Avgiften för rådgivningen jämnas* till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår er-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	sättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.
Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. *Den rättssökande får därvid räkna sig erlagd rådgivningsavgift till godo såsom betalning på kostnadsbidrag.*	*Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning*, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. *Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.*
48 §	
Rådgivning meddelas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå *utan beslut av rättshjälpsnämnden.*	Rådgivning meddelas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå.
Beslut om *nedsättning eller eftergift av* rådgivningsavgift *meddelas av biträdet.*	Beslut om rådgivningsavgift *jämlikt 47 § första stycket ankommer på den som meddelat rådgivningen.*
Särskilda bestämmelser	
49 §	
Mot rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt denna lag *föres talan hos centralmyndigheten genom besvär. Mot centralmyndighetens beslut i anledning av besvär får talan ej föras.*	*I fråga om talan mot domstols* beslut enligt denna lag *tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.*
I fråga om talan mot allmän domstols, krigsrätts eller förvaltningsdomstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan domstols beslut.	*Mot beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket föres talan hos besvärsnämnden genom besvär. Mot beslutet av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får talan dock ej föras.* *Talan får ej föras mot besvärsnämndens beslut enligt denna lag.*
49 a §	
	Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras, förutom av enskild part, av domstolsverket. Räknas besvärstid från den dag då part fått del av beslutet, får domstolsverket likväl ej väcka besvärstalan senare än två månader från dagen för beslutet. Domstolsverket får föra talan även till förmån för enskild part.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Talan mot beslut i fråga om rättshjälp för föras även av annan myndighet som regeringen bestämmer. Därvid skall vad i första stycket sägs om domstolsverkets talerätt tillämpas.
	Undanröjes beslut om rättshjälp, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.
50 §	
Bestämmelserna i denna lag om angelägenhet, som skall prövas av förvaltningsmyndighet, gäller även sådant ärende vid *allmän* domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen*, som avser domstolens förvaltande verksamhet.	Bestämmelserna i denna lag om angelägenhet, som skall prövas av förvaltningsmyndighet, gäller även sådant ärende vid domstol, som avser domstolens förvaltande verksamhet.
51 §	
Den som, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet som ej utövas vid advokatbyrå uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som enligt denna lag utövas vid advokatbyrå dömes till böter. Detsamma gäller den som uppsåtligen, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som är ägnad att leda till förväxling därmed.	

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

Har allmän rättshjälp beviljats före denna lags ikraftträdande skall om rättshjälpen gälla följande. Bestämmelserna i 16 och 17 §§ är fortfarande tillämpliga i sin lydelse före den 1 juli 1979. För tiden till utgången av år 1980 gäller detsamma 22 § tredje stycket, 27–30 och 34 §§. Utöver 17 § i den äldre lydelsen tillämpas 17 § andra meningen i den nya lydelsen. Utöver 20 § i den nya lydelsen tillämpas fortfarande 20 § andra stycket i den äldre lydelsen. Ersättning till medlare fastställs av domstolen. Bestämmelsen i 27 § första meningen i den nya lydelsen gäller ej i den mån skyldighet att utge kostnadsbidrag fullgjorts enligt 16 § andra stycket i den äldre lydelsen. Kostnadsbidrag och maximibelopp för sådant bidrag som har fastställts med tillämpning av rättshjälpslagen i dess äldre lydelse skall vid tillämpning av lagen i dess nya lydelse jämställas med rättshjälpsavgift och maximibelopp för sådan avgift.

Har motpart före denna lags ikraftträdande ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnad jämlikt 31 §, skall statsverkets rätt att enligt nämnda paragraf uppbära ersättning som tillkommer den rättssökande övergå på denne, om ersättningen vid försök till indrivning inte kunnat uttagas inom ett år från beslutet om ersättningsskyldighet.

2 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 11 § föräldrabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11 §[1]	
Beträffande parts skyldighet att ersätta motparts kostnader i ärende enligt detta kapitel äga utsökningslagens bestämmelser om kostnader i utsökningsmål hos överexekutor motsvarande tillämpning.	
Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel. *Fråga om ersättning för sådan kostnad prövas av länsrätten.*	Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel. *Den som har hand om barnet får tillerkännas ersättning och förskott i anledning av kostnad för resa och uppehälle i samband med inställelse vid läkarundersökning enligt 10 §. Härvid äger 15 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) motsvarande tillämpning.* *Fråga om ersättning enligt andra och tredje styckena prövas av länsrätten.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

3 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 17 kap. 14 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1 §, 33 kap. 5 §, 49 kap. 4 och 7 §§, 52 kap. 1 §, 54 kap. 8 § samt 56 kap. 1 § skall ha nedan angivna lydelse.

17 kap.

14 §[2]

Rätten äge, när skäl äro därtill, i dom förordna, att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.

[1] Senaste lydelse 1971: 305.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Vad nu sagts gälle ock* beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde *eller* ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången *eller* utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, *eller* förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd *eller* till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Detsamma gäller* beslut, varigenom rätten *1.* avvisat ombud eller biträde, *2.* ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången, *3.* utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, *4.* förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd, *5.* till biträde utsett annan än part föreslagit, *eller* *6. utlåtit sig i annat fall än som avses i 3 eller 5 i fråga som gäller allmän rättshjälp, dock ej beslut om ersättningsskyldighet enligt 31 § rättshjälpslagen (1972:429).* Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

30 kap.

12 §[3]

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Vad nu sagts gälle ock* beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare *eller* utlåtit sig angående ersättning eller förskott av	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Detsamma gäller* beslut, varigenom rätten *1.* avvisat ombud, biträde eller försvarare,

[2] Senaste lydelse 1972: 430.
[3] Senaste lydelse 1972: 430.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, *eller* angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., *eller* till försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	2. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, 3. *utlåtit sig* angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., 4. till försvarare utsett annan än part föreslagit, *eller* 5. *utlåtit sig i annat fall än som avses i 2 eller 4 i fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429), dock ej beslut om skyldighet att till statsverket återbetala kostnad för rättshjälpen.* Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

31 kap.

1 §[4]

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårds-	Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårds-

[4] Senaste lydelse 1974: 573.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
löshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för *kostnadsbidrag* vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).	löshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för *rättshjälpsavgift* vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta *understiger visst av regeringen fastställt belopp*, skall kostnaden stanna å statsverket.	Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta *ej överstiger maximibeloppet enligt 12 § första stycket första meningen rättshjälpslagen*, skall kostnaden stanna å statsverket.

33 kap.

5 §[5]

Tredskodom delgives genom rättens försorg endast	Tredskodom delgives genom rättens försorg endast
om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,	om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,
om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller	om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller
om part beviljats rättshjälp *genom beslut av rättshjälpsnämnden*.	om part beviljats *allmän* rättshjälp.

49 kap.

4 §[6]

Talan mot underrättens beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;
2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången;
3. förelagt part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller ock enligt 3 kap. 3 § 5 tryckfrihetsförordningen eller 9 § första stycket 5 radioansvarighetslagen (1966: 756) funnit det vara av synnerlig vikt att där avsedd uppgift lämnas vid vittnesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran;

[5] Senaste lydelse 1972: 430.
[6] Senaste lydelse 1977: 1020.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

4. utlåtit sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för företeelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;

5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;

6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.; *eller*

7. avslagit begäran om *rättshjälp eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller avslagit begäran om* biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3 eller 7, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25—28 kap.;

7. avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan än part föreslagit;

8. *utlåtit sig i annat fall än som avses i 5 eller 7 i fråga som gäller allmän rättshjälp; eller*

9. *avslagit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån.*

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3, 7, *8* eller *9*, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.

7 §[7]

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp, skall vid underrättens beslut förbliva.

Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp *åt misstänkt i brottmål*, skall vid underrättens beslut förbliva.

52 kap.

1 §

Vill någon anföra besvär mot underrätts beslut, skall han inom två veckor från den dag, då beslutet meddelades, till underrätten inkomma med besvärsinlaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den

[7] Senaste lydelse 1972: 430.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, vare ej inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3 eller 7, stadgas i nämnda kapitel.	Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, *8* eller 9, stadgas i nämnda kapitel.

54 kap.

8 §

Ej må talan föras mot hovrätts beslut angående jäv mot domare i underrätt eller i dit fullföljd fråga, som avses i 49 kap. 4 § första stycket 7 eller 6 §.	Ej må talan föras mot hovrätts beslut angående jäv mot domare i underrätt eller i dit fullföljd fråga, som avses i 49 kap. 4 § första stycket 7 *eller* 9 eller 6 §.

56 kap.

1 §

Vill någon anföra besvär mot hovrätts beslut, skall han inom fyra veckor från den dag, då beslutet meddelades, till underrätten inkomma med besvärsinlaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte vare ej inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje mot hovrätts beslut i fråga, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3 eller 7, stadgas i 54 kap. 3 §.	Om skyldighet att anmäla missnöje mot hovrätts beslut i fråga, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, *8* eller 9, stadgas i 54 kap. 3 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

4 Förslag till

Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

Härigenom föreskrivs att 34 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) skall ha nedan angivna lydelse.

34 §[1]

Mot beslut, som ej innebär att målet avgöres, får talan föras endast i samband med talan mot beslut i själva målet. Talan får dock föras särskilt när rätten

[1] Senaste lydelse 1974: 357.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

1. ogillat invändning om jäv mot ledamot av rätten eller invändning om att hinder föreligger för talans prövning,
2. avvisat ombud eller biträde,
3. förordnat rörande saken i avvaktan på målets avgörande,
4. förelagt någon att medverka på annat sätt än genom inställelse inför rätten och underlåtenhet att iakttaga föreläggandet kan medföra särskild påföljd för honom,
5. utdömt vite eller annan påföljd för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ådömt straff för förseelse i förfarandet eller ålagt vittne eller sakkunnig att ersätta kostnad som vållats genom försummelse eller tredska,

6. förordnat angående undersökning eller omhändertagande av person eller egendom eller om annan liknande åtgärd *eller*
7. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet.

6. förordnat angående undersökning eller omhändertagande av person eller egendom eller om annan liknande åtgärd,
7. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet, *eller*
8. utlåtit sig i annat fall än som avses i 7 i fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429).

Mot beslut, varigenom mål återförvisas till lägre instans, får talan föras endast om beslutet innefattar avgörande av fråga, som inverkar på målets utgång.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

17 §[1]

I fråga om talan mot patentbesvärsrättens slutliga beslut finns bestämmelser i patentlagen (1967: 837), mönsterskyddslagen (1970: 485), varumärkeslagen (1960: 644), namnlagen (1963: 521) och lagen (1977: 1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område.

Mot patentbesvärsrättens beslut, som ej är slutligt, får talan föras endast i samband med talan mot beslut i själva målet. Talan får dock föras särskilt när rätten har

[1] Senaste lydelse 1977: 1021.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

1. ogillat invändning om jäv mot ledamot av rätten eller invändning om att hinder föreligger för talans prövning,
2. avvisat ombud eller biträde,
3. utdömt vite eller straff för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ålagt vittne eller sakkunnig att ersätta kostnad som vållats genom försummelse eller tredska,
4. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet,

5. utlåtit sig i annat fall än som avses i 4 i fråga som gäller allmän rättshjälp.

Särskild talan som avses i andra stycket får föras av den som beslutet angår, om det har gått honom emot. Talan föres genom besvär hos regeringsrätten. Därvid äger bestämmelserna i 7 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder

Härigenom föreskrivs att 23 § lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

23 §[1]

Om fullföljd av talan mot hyresnämnds beslut i ärende enligt 12 kap. jordabalken eller hyresförhandlingslagen (1978: 304) eller i ärende angående bostadsrätt, bostadssanering eller särskild förvaltning eller i ärende enligt lagen (1975: 1132) om förvärv av hyresfastighet m. m. finns bestämmelser i 12 kap. 70 § jordabalken, 31 § hyresförhandlingslagen, 76 § bostadsrättslagen (1971: 479), 21 § bostadssaneringslagen (1973: 531), 34 § bostadsförvaltningslagen (1977: 792) samt 25 § lagen om förvärv av hyresfastighet m. m.

Mot beslut av hyresnämnd får talan föras särskilt, om nämnden

1. avvisat ansökan som avses i 8, 11, 14–16, 16 a eller 16 c §,
2. avskrivit ärende enligt 8–10, 15 a, 16, 16 a eller 16 c §, dock ej när ärendet kan återupptagas,
3. förordnat angående ersättning för någons medverkan i ärendet,
4. utdömt vite eller annan påföljd för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ådömt straff för förseelse i förfarandet,

[1] Senaste lydelse 1978: 306.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	5. utlätit sig i annat fall än som avses i 3 i fråga som gäller allmän rättshjälp.

Särskild talan föres genom besvär hos bostadsdomstolen inom tre veckor från den dag beslutet meddelades. Besvärshandlingen skall inges till domstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

7 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976: 839) om statens va-nämnd

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1976: 839) om statens va-nämnd skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
19 §	
Talan mot beslut av nämnden, som innebär avgörande av saken, föres genom vad. Detsamma gäller i fråga om beslut, varigenom nämnden i samband med avgörande av saken utlåtit sig om ersättning enligt 14 §. Särskild vadeanmälan behövs ej.	Talan mot beslut av nämnden, som innebär avgörande av saken, föres genom vad. Detsamma gäller i fråga om beslut, varigenom nämnden i samband med avgörande av saken utlåtit sig om ersättning enligt 14 § *eller i annan fråga som gäller allmän rättshjälp och som rör part*. Särskild vadeanmälan behövs ej.
Mot nämndens beslut, varigenom nämnden avvisat ansökan, avskrivit mål, utlåtit sig om ersättning enligt 12 § tredje stycket eller 13 § eller i annat fall än som avses i första stycket utlåtit sig om ersättning enligt 14 § eller utlåtit sig i fråga som avses i 15 §, föres talan genom besvär. Mot annat av nämnden meddelat beslut som ej innebär avgörande av saken får talan föras endast i samband med sådan talan som avses i första stycket första punkten.	Mot nämndens beslut, varigenom nämnden avvisat ansökan, avskrivit mål, utlåtit sig om ersättning enligt 12 § tredje stycket eller 13 § eller i annat fall än som avses i första stycket utlåtit sig om ersättning enligt 14 § *eller i annan fråga som gäller allmän rättshjälp* eller utlåtit sig i fråga som avses i 15 §, föres talan genom besvär. Mot annat av nämnden meddelat beslut som ej innebär avgörande av saken får talan föras endast i samband med sådan talan som avses i första stycket första punkten.

Beslut av nämnden får verkställas som domstols dom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

8 Förslag till

Lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)

Härigenom föreskrivs att 212 och 219 §§ utsökningslagen (1877: 31 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
212 §[1]	
Har överexekutor genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må ej besvär anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken. Ej vare part förment att särskilt överklaga beslut, varigenom överexekutor före målets slutliga avgörande utlåtit sig i fråga, som avses i 195 § 1 mom., eller meddelat förordnande enligt 208 §. Tilltror part sig visa, att utsökningsmål av överexekutor onödigt uppehålles; äge då att däröver klaga.	Har överexekutor genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må ej besvär anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken. Ej vare part förment att särskilt överklaga beslut, varigenom överexekutor före målets slutliga avgörande utlåtit sig i fråga, som avses i 195 § 1 mom., eller meddelat förordnande enligt 208 § *eller utlåtit sig i fråga som gäller allmän rättshjälp*. Tilltror part sig visa, att utsökningsmål av överexekutor onödigt uppehålles; äge då att däröver klaga.
219 §[2]	
Talan mot hovrätts utslag eller beslut i utsökningsmål skall fullföljas genom besvär till högsta domstolen.	
Har i utsökningsmål hovrätt meddelat beslut, varigenom målet visats åter till överexekutor eller utmätningsman, skall vad i 211 § 2 mom. finnes stadgat äga motsvarande tillämpning.	
Över beslut, varigenom hovrätten, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordnat, att överexekutors utslag icke må verkställas eller att, om verkställighet redan följt, ytterligare åtgärd ej må vidtagas, eller utlåtit sig i fråga, som i 195 § 1 mom. sägs, må särskild talan föras. Har hovrätten i annat fall är nu sagts genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver	Över beslut, varigenom hovrätten, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordnat, att överexekutors utslag icke må verkställas eller att, om verkställighet redan följt, ytterligare åtgärd ej må vidtagas, eller utlåtit sig i fråga, som i 195 § 1 mom. sägs, *eller utlåtit sig i fråga som gäller allmän rättshjälp*, må särskild talan föras. Har hovrätten i annat fall är nu sagts genom särskilt beslut utlåtit sig över om-

[1] Senaste lydelse 1946: 814.
[2] Senaste lydelse 1946: 814.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
må besvär ej anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken.	ständighet, som angår målets behandling; däröver må besvär ej anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken.

Ej må klagan föras över utslag, varigenom hovrätten undanröjt förordnande, som av överexekutor meddelats enligt 208 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

9 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall

Härigenom föreskrivs att 23 och 34 §§ lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
23 §	
Mot psykiatriska nämndens beslut får talan icke föras.	Mot psykiatriska nämndens beslut *enligt denna lag* får talan icke föras.
34 §[1]	
Utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden får avgöra ärenden endast om nämndens samtliga ledamöter äro närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 32 § eller 33 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden.	Utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden får avgöra ärenden endast om nämndens samtliga ledamöter äro närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 32 § eller 33 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden. *Detsamma gäller beslut som rör rättshjälp genom offentligt biträde.*

Bestämmelserna i 29 kap. rättegångsbalken om omröstning i överrätt äga motsvarande tillämpning på avgörande av utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

[1] Senaste lydelse 1973: 129.

10 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda

Härigenom föreskrivs att 22 och 45 §§ lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
22 §[1]	
Beslutsnämnd får avgöra ärende endast om ordföranden och minst två andra ledamöter är närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 20 § eller 21 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden.	Beslutsnämnd får avgöra ärende endast om ordföranden och minst två andra ledamöter är närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 20 § eller 21 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden. *Detsamma gäller beslut som rör rättshjälp genom offentligt biträde.*

Bestämmelsena i 29 kap. rättegångsbalken om omröstning i överrätt äger motsvarande tillämpning på avgörande av nämnden.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
45 §[2]	
Mot psykiatriska nämndens beslut eller huvudtillsynsmyndighetens beslut enligt 44 § får talan icke föras.	Mot psykiatriska nämndens beslut *enligt denna lag* eller huvudtillsynsmyndighetens beslut enligt 44 § får talan icke föras.

I fråga om talan mot länsskolnämnds beslut gäller 54 § skollagen i tillämpliga delar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

[1] Senaste lydelse 1973: 130.
[2] Senaste lydelse 1971: 639.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1978-08-24

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Ullsten, Antonsson, Olsson, Dahlgren, Åsling, Söder, Mundebo, Burenstam Linder, Wikström, Johansson, Friggebo, Wirtén

Föredragande: statsrådet Wikström

Lagrådsremiss med förslag till ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) m. m.

---

1 Inledning

Statsmakterna beslöt åren 1972—73 en genomgripande reform av samhällets rättshjälp. I samband därmed antogs rättshjälpslagen (1972: 429) som jämte anslutande författningar trädde i kraft den 1 juli 1973. Lagen har sedermera ändrats vid flera tillfällen, senast 1978: 363.

Vid rättshjälpsreformens tillkomst förutsatte riksdagen att lagstiftningen på området skulle ses över, sedan tillräcklig erfarenhet hade vunnits av dess tillämpning (JuU 1972: 12 och 1973: 1).

Inom domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), vilken innan domstolsverket den 1 juli 1975 trädde i funktion var centralmyndighet för rättshjälpen, gjordes under hösten 1974 en samlad genomgång av erfarenheterna från tillämpningen av det nya rättshjälpssystemet. Undersökningen har redovisats i en till justitiedepartementet i december 1974 överlämnad promemoria Översyn av rättshjälpssystemet. Promemorian remissbehandlades.

Mot bl. a. denna bakgrund tillsattes i maj 1975 rättshjälpsutredningen (Ju 1975: 07) med uppgift att göra en allmän översyn av rättshjälpssystemet. DON:s promemoria föranledde i övrigt vissa smärre justeringar i rättshjälpslagen utan att resultatet av utredningens arbete avvaktades. Utredningen[1] avlämnade år 1977 betänkandet (SOU 1977: 49) Översyn av rättshjälpssystemet. I betänkandet läggs fram förslag till bl. a. ny rättshjälpslag, som främst syftar till att effektivisera de olika rättshjälpsformerna och förenkla systemet. De vid betänkandet fogade lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

---

[1] Ledamöter justitiekanslern Ingvar Gullnäs, ordförande, numera riksdagsledamoten Brita Bergström, dåvarande riksdagslelamoten Tage Larfors och lagmannen Carl-Anton Spak.

Över utredningens förslag har efter remiss yttranden avgetts av bostadsdomstolen, Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, kammarrätten i Göteborg, Göteborgs och Kristianstads tingsrätter, hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö, rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Jönköping, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå, domstolsverket, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, försvarets civilförvaltning, socialstyrelsen, riksförsäkringsverket, kammarkollegiet, riksrevisionsverket, riksskatteverket, statens invandrarverk, länsstyrelserna i Stockholms, Kronobergs, Malmöhus och Jämtlands län, Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977: 11), Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Föreningen Sveriges polismästare, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Centralorganisationen SACO/SR, Hyresgästernas riksförbund, Sveriges fastighetsägareförbund, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation, Sveriges köpmannaförbund, Svenska Företagares riksförbund och Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd.

Yttranden över betänkandet har dessutom inkommit från konsumentverket, utredningen (Ju 1977: 08) om barnens rätt, hyresråden Frans-Gösta Svanberg och Jan Bergendal i Malmö, Riksförbundet för social och mental hälsa samt utredningen (B 1977: 07) med uppdrag att utreda frågan om lokalisering av ny verksamhet till Västerbottens län.

En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2 Översikt över rättshjälpslagstiftningen och dess tillämpning

2.1 Rättshjälpslagstiftningen

En huvudprincip i rättshjälpssystemet är att rättshjälp i princip skall kunna lämnas var och en i varje rättslig angelägenhet där behov av bistånd föreligger, oavsett om angelägenheten skall behandlas vid domstol eller vid annan myndighet eller om den över huvud taget skall prövas av myndighet. Rättshjälp utgår i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde samt rådgivning.

Allmän rättshjälp lämnas i varje rättslig angelägenhet där behov av sådant bistånd föreligger, om inte rättshjälp skall utgå i annan form. Huvudregeln är dock försedd med flera begränsningar. Bland dessa märks att allmän rättshjälp inte får lämnas, om den rättssökandes betalningsförmåga överstiger visst gränsbelopp, som räknas fram med utgångspunkt från en beräknad årsinkomst om åtta basbelopp. Detta be-

lopp utgjorde den 1 juli 1973 58 400 kr. men är för 1978 94 400 kr. Gränsbeloppet kan ökas vid underhållsskyldighet mot annan. Vidare kan hänsyn tas till förmögenhetsinnehav, skuldsättning eller annan särskild omständighet. Allmän rättshjälp kan inte utgå till annan juridisk person än dödsbo. Andra begränsningar gäller om den rättsliga angelägenheten eller sökanden saknar närmare anknytning till Sverige. Allmän rättshjälp utgår vidare i allmänhet inte till näringsidkare, när angelägenheten har samband med hans näringsverksamhet. Inte heller lämnas rättshjälp för upprättande av självdeklaration eller i vissa andra s. k. massärenden, t. ex. ärenden om förrättande av boupptecknings, inskrivningsärenden, fastighetsdeklaration eller i mål eller ärende angående fastighetstaxering. Som allmän förutsättning gäller att den rättssökande för att få allmän rättshjälp skall ha ett befogat intresse av att få sin sak behandlad.

Den allmänna rättshjälpen innebär att staten betalar kostnaderna i ärendet under förutsättning att den rättssökande efter förmåga själv bidrar till kostnaderna. De viktigaste ersättningsgilla kostnaderna är kostnad för biträde, för bevisning vid allmän domstol eller utredning i utomprocessuellt ärende, utredning i förvaltningsärende, resa och uppehälle för den rättssökande eller vårdare m. fl., vissa expeditions- och exekutionsavgifter samt skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Den rättssökandes eget bidrag till kostnaderna, kostnadsbidraget, räknas fram med utgångspunkt från hans ekonomiska förhållanden vid den tidpunkt då allmän rättshjälp begärs. Avgörande för kostnadsbidragets storlek är sökandens beräknade årsinkomst, varvid beaktas bl. a. hans försörjningsbörda, förmögenhetsinnehav och skuldsättning. Lägsta kostnadsbidrag utgjorde ursprungligen 50 kr. men är f. n. 90 kr. Föreligger särskilda skäl får bidraget nedsättas eller helt efterges. Domstolsverket har utfärdat särskilda föreskrifter och anvisningar till hjälp när kostnadsbidraget skall bestämmas. Allmän rättshjälp lämnas i regel efter beslut av rättshjälpsnämnd. Utan sådant beslut får dock den rättssökande anlita advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, så länge kostnaderna för rättshjälpen inte överstiger det s. k. maximibeloppet för den sökandes kostnadsbidrag, dvs. det belopp till vilket kostnadsbidraget fastställs när rättshjälpen beviljas. Överstiger kostnaderna för rättshjälpen detta maximibelopp, krävs beslut av rättshjälpsnämnden, som samtidigt fastställer maximibeloppet. Rättshjälpsnämnden kan förordna biträde åt sökanden, om denne begär det och inte själv eller genom annan kan ta till vara sin rätt. Biträde får dock i regel inte förordnas, om den rättsliga angelägenheten kan antas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden. Om inte särskilda skäl föreligger får biträde inte heller förordnas i ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Ersättning till biträde utgår med skäligt belopp för arbete, tids-

spillan och utlägg. I mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställer domstolen biträdesersättningen. I andra fall fastställs ersättningen av rättshjälpsnämnden.

Har rättshjälpsnämnden beslutat om allmän rättshjälp, skall nämnden göra en slutreglering i ärendet, när den rättsliga angelägenheten har slutförts. Slutregleringen innebär en avräkning med sökanden, varvid kostnadsbidraget slutligt fastställs. Har biträde förordnats, sker slutavräkning även med biträdet. Åtnjuter part i mål eller ärende vid allmän domstol rättshjälp, skall motpart som enligt lag kan vara ersättningsskyldig i fråga om kostnaderna för rättshjälpen åläggas att utge ersättningen till statsverket. Under vissa betingelser skall rättshjälpsnämnden förordna att den allmänna rättshjälpen skall upphöra, trots att den rättsliga angelägenheten inte slutförts. Den rättssökande kan då själv få bära kostnaderna för rättshjälpen.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål utgår dels som rätt till offentlig försvarare och dels som annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Denna rättshjälpsform utesluter andra former av rättshjälp inom brottmålsområdet. I fråga om rätt till offentlig försvarare gäller bestämmelserna i RB. Dessa innebär bl. a. att domstolen skall förordna försvarare för misstänkt eller tilltalad, när behov föreligger. Den misstänktes ekonomi saknar därvid betydelse. Inte heller betalas något kostnadsbidrag. Däremot kan den tilltalade, om han fälls till ansvar, förpliktas att betala tillbaka kostnad för offentlig försvarare, dock inte med högre belopp än som motsvarar maximibeloppet för hans kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp.

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än offentlig försvarare kan avse rätt att av allmänna medel få ersättning för kostnad för bevisning, för resa och uppehälle och för domstolsavgifter. Sådan rättshjälp utgår bara till tilltalade i lägre inkomstlägen. Förutsättningen är att den tilltalades beräknade årsinkomst inte överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre basbelopp, dvs. för år 1978 35 400 kr. Denna gräns höjs om försörjningsbörda föreligger. Vidare kan hänsyn tas till förmögenhetsinnehav, skuldsättning m. m. Återbetalningsskyldighet kan åläggas enligt samma regler som gäller för kostnad för offentlig försvarare.

Beslut om rättshjälp åt misstänkt i brottmål meddelas av domstolen.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan lämnas i vissa i lagen särskilt angivna förvaltningsärenden, som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. I huvudsak rör det sig om mål och ärenden inom den psykiatriska sjukvården, nykterhetsvården, barnavården, kriminalvården samt på utlänningslagstiftningens område. Offentligt biträde förordnas efter särskild behovsprövning av rättshjälpsnämnden efter ansökan av den som åtgärden avser eller efter anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Den enskildes ekonomi saknar betydelse vid behovsprövningen. Ersättning till offentligt biträde

fastställs av rättshjälpsnämnden och utgår av allmänna medel. Även kostnad för viss utredning utgår av allmänna medel. Någon återbetalningsskyldighet kan inte förekomma. Också rättshjälp genom offentligt biträde är exklusiv i den meningen att annan rättshjälp inte kan lämnas i samma angelägenhet.

Rättshjälp kan slutligen utgå i form av *rådgivning*. Med rådgivning förstås enligt rättshjälpslagen kortare rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Rådgivning meddelas av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå. Det behövs inte något beslut av rättshjälpsnämnden eller annan myndighet. För rådgivningen utgår en indexreglerad enhetsavgift, f. n. 90 kr. Avgiften får sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Övergår rådgivningen till allmän rättshjälp, anses kostnaden för rådgivningen som en kostnad för den allmänna rättshjälpen och erlagd rådgivningsavgift räknas den rättssökande till godo som betalning på kostnadsbidraget. Avgiften utgör biträdets ersättning för rådgivningen. Har avgiften satts ned eller eftergivits, något som biträdet beslutar om, betalas mellanskillnaden till biträdet av allmänna medel.

Rättshjälpsreformen innebar också en starkt ökad statlig etablering inom området för advokatverksamhet. Förutom att staten övertog de kommunala rättshjälpanstalterna beslöts att en nyetablering skulle ske så att i princip minst en statlig advokatbyrå skulle finnas i varje län. Detta mål har nu uppnåtts. Antalet allmänna advokatbyråer är f. n. 30. Rättshjälp lämnas av advokat eller biträdande jurist vid allmän eller enskild advokatbyrå. I vissa fall får också annan person lämna rättshjälp. Skyldighet att lämna allmän rättshjälp m. m. åvilar enbart jurist vid allmän advokatbyrå.

De administrativa uppgifterna på rättshjälpsområdet sköts regionalt av rättshjälpsnämnderna. Det finns sex sådana nämnder, nämligen i Stockholm, Göteborg, Malmö, Jönköping, Sundsvall och Umeå. Nämndernas verksamhetsområden sammanfaller med vederbörande hovrätts domsområde. För tillsyn över verksamheten vid rättshjälpsnämnder och allmänna advokatbyråer och för samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet finns domstolsverket som centralmyndighet för rättshjälpen.

Beslut som har meddelats av rättshjälpsnämnd kan överklagas till centralmyndigheten. För prövning av sådana besvär finns en särskild besvärsnämnd inrättad inom domstolsverket. Mot domstolsverkets beslut får talan inte föras. Har allmän domstol meddelat beslut rörande rättshjälp kan det överklagas till högre rätt enligt RB:s bestämmelser.

2.2 Tillämpningen av de olika rättshjälpsformerna

Som tidigare nämnts gjorde DON under hösten 1974 en samlad genomgång av erfarenheterna från tillämpningen av det nya rättshjälps-

systemet. I samband härmed gjordes vissa undersökningar bl. a. av hur de olika rättshjälpsformerna utnyttjades m. m.

En enkät hos ett drygt 80-tal enskilda advokatbyråer belyste inställningen till rättshjälpsformerna rådgivning och allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Under första halvåret 1974 meddelade 40 % av byråerna inte någon rådgivning enligt rättshjälpslagen (RHL). Av de byråer som lämnade rådgivning lämnade 47 % högst 30 rådgivningar och bara 13 % mer än 30 rådgivningar. Bland orsakerna till den ringa förekomsten av rådgivning angavs att rådgivning inte efterfrågades, att den inte kunde hållas inom den förutsatta tiden 20—25 minuter samt att den var olönsam. Beträffande allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd upplystes i 77 % av svaren att sådan rättshjälp aldrig eller bara undantagsvis meddelades. Samtidigt uppgavs av 87 % att rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd förekom vid byrån. Vid 13 % av byråerna utnyttjades inte någon rättshjälpsform alls. Att allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd utnyttjades i så liten omfattning förklarades med bl. a. att maximibeloppet för klientens kostnadsbidrag regelmässigt var för lågt, att reglerna var krångliga och att felbedömning kunde ske beträffande storleken av sökandens kostnadsbidrag eller rätt till allmän rättshjälp. Ett flertal av de tillfrågade rekommenderade att institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd avskaffades.

Utredningen har företagit undersökningar bl. a. rörande ärenden om allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd och ärenden om offentligt biträde.

Undersökningen av förstnämnda kategori omfattade 6 119 ärenden som anhängiggjorts vid rättshjälpsnämnderna under januari 1975 och slutförts senast under juli 1976. Sammanlagt inkom till rättshjälpsnämnderna 7 542 ärenden under januari 1975, varför undersökningen täckte 81 % av dessa. Nära 20 % av ärendena hade alltså inte slutförts ett och ett halvt år efter anhängiggörandet. Resultaten av undersökningen bör därför tolkas med viss försiktighet.

Ansökan om allmän rättshjälp hade bifallits i 93 % av ärendena och avslagits i 4 %. 3 % av ärendena hade avskrivits. Bifallsfrekvensen varierade i viss mån mellan de olika nämnderna (från 91,6 % i Jönköping till 94,7 % i Göteborg och Umeå).

I fråga om ärendenas fördelning efter saken (bifallna ansökningar) visade undersökningen att hela 76 % av ärendena gällde familjerätt, varav 56 % äktenskapsskillnad, 5 % bodelning och 15 % övrig familjerätt. I övrigt fördelade sig ärendena efter saken enligt följande: Fordran och skadestånd vardera 5 %, arvsrätt 4 %, tvist p. g. a. köp av fast egendom 3 %, förvaltningsrättsliga ärenden, tvist rörande hyresförhållande, arrende m. m. samt övrigt vardera 2 %.

En jämförelse mellan avslagsfrekvensen och saken visade att avslags-

frekvensen var störst i fråga om förvaltningsrättsliga ärenden där ansökan avslagits i 32 % av ärendena. Avslagsfrekvensen i gruppen "övrigt" var 21 %, ifråga om "fordran" 12 % och för bodelning och tvist rörande hyresförhållande, arrende m. m. 10 %. I familjerättsliga ärenden utom bodelning var avslagsfrekvensen lägre än 1 %.

I 76 ärenden (1,3 %) hade sökanden vid ansökningstillfället betraktats som näringsidkare. Ansökan hade avslagits i 41 av dessa fall.

I fråga om sökandens kostnadsbidrag visade sig bidraget ha eftergivits i 38 % av ärendena och satts ned till 30 kr. (dvs. hälften) i 5 % av dem. I 79 % av ärendena fastställdes kostnadsbidraget till 60 kr. (den dåvarande grundavgiften) eller lägre belopp. I 15 % av ärendena översteg kostnadsbidraget 200 kr. och i 6 % översteg det 500 kr.

Av de 5 699 ärendena där ansökan bifallits hade 1 583 (28 %) handlagts helt utomprocessuellt. I övrigt hade 69 % handlagts vid allmän domstol och 3 % vid förvaltningsdomstol och/eller förvaltningsmyndighet. En studie av hur de utomprocessuella ärendena skulle ha handlagts "i förlängningen" (t. ex. om en tvist inte förlikts) visade att endast 10 % helt saknade myndighetsanknytning. Dessa avsåg i stor utsträckning upprättande av testamente eller äktenskapsförord.

En fördelning av ärendena efter biträdets kategori visade att andelen ärenden där biträdet var jurist vid allmän advokatbyrå var 29 %. I 68 % av ärendena var biträdet jurist vid enskild byrå. Något ärende där biträdet var annan än jurist förekom inte.

Byte av biträde efter särskilt beslut av rättshjälpsnämnden hade skett i 24 ärenden (0,4 %).

Den totala rättshjälpskostnaden var högst 500 kr. i 22 % av ärendena, mellan 501 och 1 000 kr. i 44 %, mellan 1 001 och 2 000 kr. i 24 % och mer än 2 000 kr. i 10 % av ärendena. I 1 % översteg rättshjälpskostnaden 5 000 kr. Den genomsnittliga rättshjälpskostnaden var ca 1 050 kr. I de fall ärendet avslutats under 1976 var kostnaderna omräknade till 1975 års nivå (efter en timkostnadsnorm på 175 kr.).

En jämförelse mellan rättshjälpskostnaden och saken visade bl. a. följande. I ärenden om äktenskapsskillnad, vilka genom sitt antal vägde tungt i totalsiffrorna, uppgick kostnaden i 55 % av ärendena till mellan 501 och 1 000 kr. Kostnaden var högst 500 kr. i 15 % av ärendena och översteg 2 000 kr. i 7 %. Övriga familjerättsliga ärenden utom bodelningsärenden uppvisade en likartad kostnadsbild, dock med viss förskjutning nedåt. Bodelningsärenden var genomgående betydligt mer kostsamma. I 54 % översteg kostnaden 1 000 kr. och i 21 % 2 000 kr. Skadeståndsärenden uppvisade ungefär samma kostnadsbild. De dyraste ärendena rörde tvist p. g. a. köp av fast egendom där kostnaden översteg 1 000 kr. i 67 %, 2 000 kr. i 30 % och 5 000 kr. i 6 % av ärendena. Genomgående "billiga" ärenden var ärenden som rörde arvsrätt (ofta upprättande av testamente), där kostnaderna i 59 % av ärendena upp-

gick till högst 500 kr., och förvaltningsrättsliga ärenden, där kostnaden i 44 % av ärendena var högst 500 kr.

Den fastställda biträdesersättningen uppgick till högst 200 kr. i 5 % av ärendena samt var mellan 201 och 400 kr. i 12 %, mellan 401 och 600 kr. i 21 % och mellan 601 och 800 kr. i 18 %. I 52 % av ärendena hade biträdesersättningen fastställts till belopp mellan 401 och 1 000 kr. Biträdesersättningar överstigande 1 000 och 3 000 kr. förekom i 31 respektive 3 % av ärendena. Den genomsnittliga biträdesersättningen var 995 kr. (dvs. 55 kr. lägre än den genomsnittliga rättshjälpskostnaden). Även biträdesersättningen hade omräknats till att motsvara en timkostnad på 175 kr.

I fråga om biträdesersättning som fastställts av rättshjälpsnämnd visade undersökningen att rättshjälpsnämnd satt ner ersättningen i 3 % och avvikit från myndighets yttrande över biträdets kostnadsräkning i förvaltningsärende i 5 % av fallen.

I 4,5 % av samtliga ärenden hade beslut fattats i rättshjälpsnämnden själv, alltså utan utnyttjande av delegationsmöjligheten, antingen i fråga om ansökan eller biträdesersättning eller (i 3 ärenden) bådadera. Här förelåg avsevärda skillnader mellan de olika nämnderna. Malmönämnden prövade t. ex. mer än tre gånger så många ärenden som Göteborgsnämnden.

Utredningens undersökning av ärenden om offentligt biträde omfattade 1 360 ärenden, som anhängiggjorts vid rättshjälpsnämnderna under år 1975 och slutförts senast i juni 1976. Under år 1975 anhängiggjordes sammanlagt 1 809 ärenden om offentligt biträde. Undersökningen täckte alltså 75 % av dessa. Resultaten kunde dock anses relativt säkra, eftersom de ärenden som inte slutförts vid undersökningstillfället genomgående hade påbörjats i slutet av år 1975. (Praktiskt taget samtliga ärenden från första halvåret 1975 ingick i undersökningen.)

Ansökan om offentligt biträde avsåg i 57 % av ärendena förpassning eller utvisning enligt utlänningslagen (1954: 193), i 18 % avvisning enligt utlänningslagen, i 10 % omhändertagande för samhällsvård m. m. eller samhällsvårds slutliga upphörande enligt barnavårdslagen (1960: 97) och i 6 % tvångsintagning eller kvarhållande i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt lagen (1954: 579) om nykterhetsvård.

Sammanlagt förordnades offentligt biträde i 80 % av ärendena. Avslagsfrekvensen uppgick till genomsnittligt 12 %. Avslagsfrekvensen varierade påtagligt mellan de olika nämnderna, vilket till viss del kunde förklaras av olikartad ärendestruktur.

Framställning om offentligt biträde gjordes i 73 % av ärendena genom ansökan och i 27 % genom anmälan avhandläggande myndighet. Rättshjälpsnämnds beslut hade nästan alltid följt myndighets yttrande över ansökan eller anmälan. Endast i 1 % av ärendena förekom avvikelse.

Undersökningen visade vidare att sökanden i 14 % av samtliga ärenden på ett eller annat sätt var berövad friheten. I dessa fall bifölls ansökningarna till 89 %.

Rättshjälpskostnaden uppgick i genomsnitt till 770 kr. och biträdesersättningen till 747 kr., båda talen i 1975 års prisnivå. Avvikelse från myndighets yttrande över biträdets kostnadsräkning hade gjorts i 15 fall (1,4 %).

3 Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

3.1 Beviljande av allmän rättshjälp

3.1.1 Nuvarande ordning m. m.

Allmän rättshjälp lämnas dels utan beslut av rättshjälpsnämnd och dels efter sådant beslut. *Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden* får lämnas rättssökande som anlitar advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, så länge kostnaderna för rättshjälpen inte överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgörs genom att den rättssökande betalar biträdet dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

Lämnas allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden, skall ersättning till biträde samt för bevisning och anan utredning bestämmas som om kostnaden skulle ha utgått av allmänna medel enligt RHL.

Ersättningen till biträdet i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställs av domstolen. I annat fall, dvs. i utomprocessuella ärenden, förvaltningsärenden och ärenden inför skiljenämnd, skall ersättningen till biträdet fastställas av rättshjälpsnämnd, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden självmant tar upp ersättningsfrågan till prövning.

Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden får inte lämnas, om den rättssökande är dödsbo och inte heller i angelägenhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

Beslut av rättshjälpsnämnd om allmän rättshjälp förutsätter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter om den rättsliga angelägenhet som ansökan avser och, om det är möjligt, det värde som saken rör. Avser ansökan en rättslig angelägenhet som inte skall prövas eller på annat sätt behandlas i landet, skall detta anges. Av ansökan skall vidare framgå om rådgivning lämnats och om rådgivningsavgiften därvid satts ned eller eftergetts. Vill sökanden att biträde skall förordnas för honom, skall han uppge detta i ansökan. Kan den rättsliga angelägenheten antas bli prövad enligt småmålslagen eller avser ansökan bodelning med anledning av äktenskaps-

skillnad eller boskillnad, skall också anges de särskilda skäl som åberopas till stöd för begäran om biträdesförordnande. Därutöver skall i ansökan lämnas uppgift om sökandens ekonomiska förhållanden enligt formulär som centralmyndigheten fastställer. När dödsbo är sökande skall i stället genom bouppteckning eller på annat sätt tillförlitlig utredning lämnas om boets ekonomiska ställning. Är dödsbodelägares ekonomiska villkor av betydelse för prövningen av ansökan, skall ansökan innehålla de uppgifter som behövs i detta hänseende. Uppgifterna om de ekonomiska förhållandena skall lämnas på heder och samvete.

Enligt förarbetena till RHL kan det inte fordras av den som biträder en sökande att han skall göra någon närmare undersökning och kontroll av riktigheten av de uppgifter som sökanden lämnar om sina ekonomiska förhållanden. Inte heller uppställs något krav på att dessa uppgifter bestyrks i särskild ordning. Den närmare undersökning och kontroll som kan vara påkallad förutsätts ske genom rättshjälpsnämndens försorg. En rättssökande som medvetet lämnar oriktiga uppgifter kan ådraga sig straffansvar för sitt förfarande och rättshjälpsnämnden bör enligt förarbetena göra anmälan till åklagare eller polismyndighet, om den anser brottslig gärning föreligga. Rättshjälpslagen innehåller vidare en regel som innebär att rättshjälpen i allmänhet skall upphöra för den som i sin ansökan om allmän rättshjälp uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktiga uppgifter.

När ansökan kommit in till rättshjälpsnämnd, skall nämnden pröva om sökanden har rätt till allmän rättshjälp, dvs. för fysisk person att hans beräknade årsinkomst inte överstiger den gräns som gäller för tillfället. Vidare skall nämnden, i fråga om sökandens person och ärendets beskaffenhet, kontrollera att inte sådant förhållande är för handen som utesluter att allmän rättshjälp får lämnas. Samtidigt med att allmän rättshjälp beviljas skall det maximibelopp som skall gälla för sökandens kostnadsbidrag fastställas.

Efter begäran av sökanden kan rättshjälpsnämnden förordna biträde för honom, om han inte kan tillvarata sin rätt själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars bistår honom. I ärenden som kan antas bli prövade enligt småmålslagen och i ärenden om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad gäller vissa begränsningar i rätten att få biträde. Biträde enligt RHL får inte förordnas, när biträde enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken kan förordnas.

Meddelar rättshjälpsnämnden beslut om allmän rättshjälp, betalas de kostnader som uppkommer efter beslutet av allmänna medel. Även biträdesersättning som avser tiden mellan ansökan och beslut ersätts av allmänna medel. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen, om denna gjorts utan oskäligt dröjsmål och kostnaden avser ersättning till advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå.

Har allmän rättshjälp ursprungligen lämnats enligt reglerna om all-

män rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden, utgår biträdesersättning även för denna del av uppdraget av allmänna medel.

Med biträdes uppdrag avses uppdraget i dess helhet, således även den del av uppdraget som kan ha omfattats av lämnad rådgivning.

Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om inte hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Rättshjälpsnämnden får återkalla biträdesförordnande, om det föreligger skäl till det. Biträde får inte sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande.

Beträffande *tillämpningen av allmän rättshjälp* kan följande konstateras. Antalet ärenden om allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd uppgick under budgetåret 1973/74 till 98 051. Enligt en undersökning som DON låtit utföra av ärenden från 1974 framgår att i 82 % av de ärenden där rättshjälp beviljats fastställdes kostnadsbidraget till högst 60 kr., vilket då motsvarade lägsta konstnadsbidrag. I 41 % av dessa ärenden eftergavs bidraget helt.

Antalet ärenden om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd kunde för bugetåret 1973/74 uppskattas till 2 000.

Antalet ansökningar om allmän rättshjälp har därefter minskat. Enligt domstolsverkets statistik över ärenden vid rättshjälpsnämnderna var antalet ansökningar om allmän rättshjälp år 1975 76 720 och år 1976 68 992.

Antalet anmälningar till rättshjälpsnämnd om allmän rättshjälp utan beslut av nämnd uppgick under år 1976 till 440.

I den ovan redovisade enkäten hos ett drygt 80-tal enskilda advokatbyråer har DON också undersökt inställningen till rättshjälpsformen allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Enkäten avsåg första halvåret 1974.

Att allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd utnyttjas i så liten omfattning förklarades vid enkäten med bl. a. att maximibeloppet för klientens kostnadsbidrag regelmässigt var för lågt och att reglerna var krångliga.

Vid de överläggningar som utredningen har haft med företrädare för allmänna och enskilda advokatbyråer anfördes bl. a. följande synpunkter på institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd.

Rättshjälpsformen rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd används nästan bara i ärenden angående upprättande av äktenskapsförord eller testamente. Särskilt bland privatpraktiserande advokater är det inte ovanligt att ärendet sköts utanför rättshjälpssystemet, om det redan från början är alldeles klart att kostnaderna blir lägre än kostnadsbidraget. De flesta advokaterna undviker att ta till rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd som en mellanfas, om man ser att kostnaderna kommer

att överstiga kostnadsbidraget. I tveksamma fall upprättas ansökan om rättshjälp med en gång för säkerhets skull.

Det ansågs att advokater och biträdande jurister på advokatbyrå borde få bevilja allmän rättshjälp i skadeståndsmål, hyresmål och ärenden enligt lagen om anställningsskydd i sådana fall där den rättssökande inte var fackligt organiserad. I nu angivna fall borde alltså advokaten eller den biträdande juristen få lägga ned visst arbete på ärendet utan att behöva koppla in rättshjälpsnämnden. Arbetet borde få pågå t. ex. så länge arvodet inte översteg 1/10 av basbeloppet. Från vissa håll förordades ett högre gränsbelopp.

I en del fall ansågs det dock fördelaktigt att rättshjälpsnämnden fanns för prövning av rättshjälpsfrågan, och det var i sådana där advokat ville bli av med en besvärlig klient. I vissa tveksamma fall ansågs det också värdefullt, om advokat kunde få rättshjälpsfrågan underställd en myndighets prövning. En sådan underställningsmöjlighet borde t. ex. finnas i bodelningsärenden. Underställning kunde ske antingen omedelbart eller när kostnaderna uppgick till visst belopp.

En viktig förutsättning för att prövningen av rättshjälpsfrågan skulle kunna flyttas över på advokat eller biträdande jurist var enligt de intervjuades mening att reglerna för fastställande av rättshjälpsavgift förenklades.

3.1.2 Utredningen

Utredningen anför inledningsvis att det inte torde komma ifråga att flytta över samtliga de arbetsuppgifter som nu ligger på rättshjälpsnämnd till annan myndighet. En utgångspunkt för övervägandena bör vara att om det visar sig att de funktioner som rättshjälpsnämnd f. n. har kan utföras på ett enklare, effektivare och mera rationellt sätt om de flyttas över till annan myndighet, så bör en sådan överflyttning komma till stånd. En förutsättning för att några rationaliseringsvinster skall uppstå torde i allmänhet vara att myndigheter som åläggs att fullgöra vissa funktioner i rättshjälpssystemet har att handlägga ett inte alltför obetydligt antal rättshjälpsärenden.

Utredningen konstaterar att rättshjälpsformen rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd inte alls har använts i den utsträckning som man räknade med under förarbetena till RHL. Den främsta orsaken till detta torde ha varit att rättshjälpsavgifterna i det stora flertalet rättshjälpsärenden är så låga att de inte räcker till för att täcka kostnaderna. Rättshjälpsnämnden måste därför kopplas in och i regel på ett mycket tidigt stadium av arbetet på ärendet.

Inte heller tanken bakom rådgivningsinstitutet har förverkligats i avsedd omfattning, eftersom den tid som kan avsättas för rådgivning i många fall är alltför kort. Även tämligen enkla ärenden hinns ibland

inte med inom rådgivningstiden. Som en följd härav upprättas i stället en ansökan om rättshjälp. Även om ärendet är av tämligen enkel beskaffenhet kommer det därmed att orsaka en inte obetydlig belastning på rättshjälpssystemet. En möjlighet att åstadkomma en ändring i denna del är enligt utredningens mening att utvidga tillämpningsområdet för institutet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd.

När det gäller förhållandet mellan rådgivning och allmän rättshjälp anför utredningen inledningsvis att ett rådgivningsinstitut av i huvudsak samma karaktär som det nuvarande — kompletterat med möjlighet till förlängd rådgivning — bör finnas kvar i rättshjälpssystemet. Genom en sådan utvidgning av rådgivningsmöjligheterna anser utredningen att en hel del ärenden där det nu blir fråga om allmän rättshjälp bör kunna handläggas i betydligt enklare och smidigare former. Utredningen anser att det många gånger är naturligt att ett rättshjälpsärende inleds med rådgivning. Emellertid torde det inte sällan förhålla sig så att advokaten genast finner att den rättssökandes problem kräver längre tids arbete än som kan medges inom ramen för rådgivning eller förlängd rådgivning och att alltså allmän rättshjälp blir aktuell. Är ärendet sådant att advokaten enligt de regler som nu föreslås är behörig att bevilja allmän rättshjälp bör han få göra detta direkt. Krävs avgörande av rättshjälpsnämnden bör advokaten genast för den rättssökandes räkning ge in ansökan om allmän rättshjälp till nämnden. Det nu sagda förutsätter givetvis att den rättssökande tillhör de kategorier som kan få allmän rättshjälp. Är den rättssökande juridisk person eller fysisk person med för hög inkomst får advokaten fråga om han nöjer sig med rådgivning. Är det uppenbart att angelägenheten inte kan klaras av inom en timme bör ärendet i sådant fall tas utanför rättshjälpssystemet. På samma sätt bör advokaten om han efter rådgivningshalvtimmens utgång finner att ärendet tar längre tid än en timme få bevilja allmän rättshjälp eller för klientens räkning ansöka hos rättshjälpsnämnden om sådan rättshjälp.

Att både rådgivning och förlängd rådgivning utnyttjas innan ärendet går över till allmän rättshjälp bör enligt utredningens mening normalt inte förekomma. Förlängd rådgivning bör, som tidigare nämnts, användas endast om advokaten räknar med att ärendet skall klaras av inom en timme.

Utredningen påpekar att som det främsta skälet till att prövningen av ansökan om rättshjälp borde koncentreras till rättshjälpsnämnderna har åberopats önskemålet om en enhetlig praxis. Detta skäl väger alltjämt tungt. Utvecklingen har emellertid visat att en mycket stor del av de rättshjälpsärenden som handläggs av rättshjälpsnämnderna är sådana att de inte kräver några mera ingående överväganden. Detta är sålunda i regel fallet med äktenskapsskillnadsmål och andra familjemål. Dessa mål utgör nästan 70 % av rättshjälpsärendena. I dessa ärenden vållar det i regel inte några som helst svårigheter att avgöra om rättshjälp

skall utgå. Såväl rättsligt intresse som behov av att få rättshjälp föreligger så gott som alltid och de rättssökandes ekonomiska situation är i regel okomplicerad.

Vid prövningen av rättshjälpsansökningarna i sådana familjemål som nu avses kopplas rättshjälpsnämnden som sådan ytterst sällan in utan ansökningarna prövas i de allra flesta fallen av handläggare på nämndens kansli. Avslag på rättshjälpsansökan i äktenskapsskillnadsmål är ovanligt. I den undersökning som utredningen låtit utföra uppgick avslagsprocenten i sådana mål till endast 0,1 %. Även i boskillnadsmål, underhållsmål, vårdnads- och umgängesrättsmål, mål om faderskap till barn samt vissa andra familjemål är frekvensen av avslag på ansökan om rättshjälp mycket låg, 1,4 %. Upprättandet av särskild rättshjälpsansökan och hanteringen av ansökan hos rättshjälpsnämnd kan enligt utredningens uppfattning många gånger vara ägnad att leda till onödig försening och fördyring av ärendets handläggning. En omfördelning av myndighetsfunktionerna synes därför böra allvarligt övervägas beträffande familjemålen. Utredningen anser att avgörandet av om allmän rättshjälp skall beviljas i dessa fall med fördel bör kunna läggas på advokat även i sådana fall där kostnaderna överstiger rättshjälpsavgiften. Med hänsyn till att kostnaderna sällan uppgår till mera betydande belopp i nu avsedda fall, torde någon beloppsgräns inte behöva uppställas. Inte heller synes någon efterföljande myndighetskontroll behövas, bortsett från den som kan läggas in i arvodesprövningen.

Till kategorin familjerättsmål bör enligt utredningens mening till en början föras mål om äktenskapsskillnad. Advokat bör även få bevilja allmän rättshjälp och slutföra rättshjälpsärendet när detta rör boskillnad, underhåll, faderskap till barn, vårdnad, umgängesrätt och omyndighetsförklaring eller dess hävande.

Om det är fråga om bodelning i anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad, är rättshjälpsfrågan i regel inte lika klar som i de övriga uppräknade ärendetyperna. Visserligen har några särskilda krav för att få rättshjälp vid bodelning inte uppställts i lagen. I motiven har emellertid — i första hand av ekonomiska skäl — en viss restriktivitet i fråga om beviljandet av allmän rättshjälp rekommenderats och denna rekommendation har kommit att starkt prägla praxis. I fråga om möjligheten att få biträde i bodelningsmål gäller den begränsningen att biträde får förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.

Förutsättningarna för allmän rättshjälp vid bodelning behandlas av utredningen i annat sammanhang. Utredningen anser emellertid att rättshjälpsfrågan i bodelningsärenden alltid skall prövas av rättshjälpsnämnden.

Även vid vissa andra typer av familjerättsliga ärenden än dem som räknats upp tidigare ifrågasätter utredningen om inte advokat borde få

bevilja allmän rättshjälp och slutföra ärendet utan att behöva underställa det myndighets prövning. Här åsyftas adoptionsärenden, namnärenden och ärenden om verkställighet av domstols dom eller beslut rörande vårdnad m. m. (21 kap. FB).

I de två förstnämnda kategorierna av ärenden hör det till sällsyntheterna att allmän rättshjälp beviljas, eftersom den utredning som behövs tillhandahålls av myndigheterna självmant. Det torde därför enligt utredningens uppfattning inte föreligga något egentligt behov av att föra dessa ärenden till den grupp där advokat får i princip obegränsat ansvar för rättshjälpsärendet. För dessa ärendetyper torde rådgivningsinstitutet vara tillräckligt.

När det gäller ärenden enligt 21 kap. FB kan förhållandena vara av invecklad och känslig natur och ärendena kan dra högre kostnader än vanliga familjerättsmål. Emellertid bifalls ansökan om allmän rättshjälp så gott som undantagslöst i sådana ärenden. Utredningen anser därför att advokat bör ha obegränsad behörighet att bevilja allmän rättshjälp också i dessa fall.

En kategori som ligger äktenskapsmålen nära är de ärenden som rör problem i anledning av avtal om sammanlevnad utan äktenskap. I dessa fall är rättshjälpsfrågan dock enligt utredningen i regel inte lika enkel och självklar som i äktenskapsmålen. Man kan inte heller påstå att ärendena för det mesta kan klaras av förhållandevis snabbt och utan högre kostnader. De bör därför enligt utredningen inte hänföras till den grupp där advokat har en i princip obegränsad behörighet att bevilja allmän rättshjälp.

Utredningen framhåller att det kan synas som om vissa risker — främst från kostnadssynpunkt — skulle vara förenade med en sådan obegränsad behörighet för advokat att bevilja allmän rättshjälp som utredningen föreslår. Det skulle t. ex. kunna hävdas att avsaknaden av myndighetskontroll är ägnad att leda till att biträdet överarbetar ett i och för sig enkelt ärende för att påverka storleken av det arvode som skall utgå i ärendet. Ett sådant förfaringssätt torde emellertid inte vara förenligt med god advokatsed. I en mycket stor grupp av de mål som det här är fråga om — nämligen målen om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan — saknas dessutom reella möjligheter att förfara på sådant sätt eftersom arvodet bestäms enligt fastställd taxa. I den mån det behövs ytterligare spärr mot missbruk finns alltid möjligheten att vid arvodesprövningen ta särskild hänsyn till biträdets handlande.

I RHL anges en del fall där särskilda förutsättningar gäller för att allmän rättshjälp skall beviljas. Sålunda får allmän rättshjälp lämnas dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.

Allmän rättshjälp i angelägenhet som ej prövas eller på annat sätt

behandlas i landet får lämnas bara om den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp. Den som är bosatt utomlands kan få allmän rättshjälp bara om han är svensk medborgare eller om särskilda skäl föreligger för rättshjälp. För att näringsidkare skall få allmän rättshjälp i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet krävs att särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet.

Begränsade möjligheter att få biträde gäller, som tidigare nämnts, dels vid bodelning och dels i angelägenhet som kan antas bli prövad enligt småmålslagen. I sistnämnda fall får biträde förordnas bara om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

I fall av nu angiven art talar enligt utredningen framför allt önskemålet om en fast och enhetlig praxis för att prövningen av rättshjälpsfrågan läggs på så få händer som möjligt. Utredningen anser därför att prövningen av rättshjälpsfrågan i dessa fall bör göras av rättshjälpsnämnden.

Utredningen ställer vidare frågan om det finns andra ärendetyper där önskemålet om enhetlig praxis talar lika starkt för en mera koncentrerad bedömning av rättshjälpsfrågan eller där andra skäl talar mot att prövningen sprids ut på advokater och biträdande jurister på advokatbyrå.

Utredningen föreslår i annat sammanhang vissa möjligheter att få allmän rättshjälp i massärenden, dvs. ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet. Prövningen av rättshjälpsfrågan bör enligt utredningens uppfattning i dessa fall göras av rättshjälpsnämnden.

Vid den statistiska undersökning som utredningen har låtit utföra framkom att avslagsfrekvensen var förhållandevis hög, 31,7 %, när det gällde begäran om allmän rättshjälp i förvaltningsrättsliga ärenden. Utredningen framhåller att det främsta skälet för rättshjälpsnämndernas återhållsamhet i detta hänseende torde vara att den rättssökandes hjälpbehov i dessa fall anses kunna tillgodoses i andra former än genom allmän rättshjälp. Rättshjälpsnämnderna har pekat på den service som tillhandahålls av vederbörande myndighet och menat att rättshjälpsbehovet därför borde ha kunnat tillgodoses inom ramen för rådgivning. Denna restriktivitet har kritiserats främst från advokathåll men även myndigheterna själva har framfört den åsikten att det ibland kunde vara till nytta inte bara för den enskilde utan även för myndigheten om den enskilde vid handläggningen biträddes av en kvalificerad person.

Även utredningen anser att en något liberalare hållning är påkallad när det gäller allmän rättshjälp i förvaltningsrättsliga ärenden. Med förvaltningsrättsliga ärenden menar utredningen därvid sådana ärenden där

de rättssökande är eller kan antagas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller annan förvaltningsmyndighet. Med hänsyn till dessa ärendens mångskiftande karaktär och till den förhållandevis höga avslagsfrekvensen hos rättshjälpsnämnderna finner utredningen det dock tveksamt om tiden ännu är mogen att överlämna avgörandet av rättshjälpsfrågan till advokat. En sådan åtgärd skulle kunna medföra risk för en ej oväsentlig ökning av rättshjälpskostnaderna. Avgörandet bör därför åtminstone tills vidare ligga kvar hos rättshjälpsnämnd. Undantag i detta hänseende bör göras i fråga om ärenden enligt 21 kap. FB.

I fråga om andra rättshjälpsärenden än de nyss nämnda anser utredningen däremot att det bör övervägas att ge advokat rätt att bevilja rättshjälp. Dessa fall intar en ställning mellan de två tidigare beskrivna kategorierna. Utredningen uppskattar med ledning av statistiska uppgifter storleken av mellangruppen till ca 23 % av rättshjälpsärendena. I mellangruppen ingår t. ex. sådana fall där den rättsliga angelägenheten avser fordran eller krav, tvist på grund av köp av fast egendom, arvsrätt, skadestånd och tvist om hyres- eller arrendeförhållande. Även ärende om upplösning av samboendeavtal eller andra frågor som har samband med sådana avtal kan hänföras till mellangruppen.

Utredningen diskuterar spörsmålet hur rättshjälpsfrågorna skall hanteras i de fall som kan hänföras till mellangruppen. I dessa fall är intresseprövningen svårare och ärendena ställer sig i regel dyrare än familjerättsmål. Utredningen anser att man främst från kostnadskontrollerande synpunkt inte kan undvara en gräns för advokatens eget handhavande av rättshjälpsfrågan i de fall som är i fråga. Hinner ärendet slutföras innan denna gräns nåtts, bör någon myndighetsprövning av rättshjälpsfrågan inte ske. Fortsätter ärendet över gränsen måste däremot frågan om rättshjälpen skall få fortsätta hänskjutas till myndighet.

Utredningen påpekar att man inte helt kan bortse från att det kan finnas risk för att det förtroende som på detta sätt skulle visas advokatkåren i enskilda fall kan missbrukas. Utredningen hänvisar emellertid i detta hänseende till RHL:s förarbeten, vari uttalades att den auktorisation, som medlemskap i advokatsamfundet innebär, fick anses utgöra en tillräcklig garanti för att systemet inte missbrukades. Departementschefen framhöll också att tyngdpunkten i intresseprövningen alltid — således även när rättshjälpnämnd beviljar rättshjälp — måste ligga hos advokaten. Utredningen anser att även biträdande jurist hos advokat vilken står under advokatens tillsyn bör kunna omfattas av samma regler som advokat.

Vilken myndighet som skall pröva rättshjälpsfrågan i de nyss antydda fallen blir beroende av hur ärendet handläggs. Har ärendet, när gränsen uppnås, ännu inte anhängiggjorts vid någon myndighet bör frågan om fortsatt rättshjälp avgöras av rättshjälpsnämnden, medan allmän domstol och vissa därmed jämställda domstolar bör få göra denna

prövning om ärendet handläggs vid sådan domstol, när gränsen nås.

När det gäller frågan om hur gränsen bör konstrueras är olika alternativ tänkbara. Antingen kan man anknyta till basbeloppet så att advokaten får arbeta på ärendet så länge de totala kostnaderna inte uppgår till en viss del av detta belopp. Man kan också tänka sig att vid bedömningen beakta endast biträdets eget arvode och inte övriga kostnader i rättshjälpsärendet. Ett annat alternativ är att fastställa ett visst antal timmar som advokaten får arbeta på ärendet utan att myndighet behöver kopplas in.

Utredningen har stannat för att man bör välja det alternativ som innebär att advokaten får bevilja allmän rättshjälp och arbeta ett visst antal timmar på ärendet utan att behöva koppla in rättshjälpsnämnd eller annan myndighet. En så konstruerad gräns bör vara betydligt enklare att tillämpa än andra alternativ och kräver endast att tidkortet och övriga handlingar i akten kontrolleras.

När det gäller att bestämma antalet timmar framhåller utredningen att om man sätter antalet för lågt riskerar man att institutet i likhet med rättshjälpsformen allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd blir så litet utnyttjat att några vinster från rationaliserings- och kostnadssynpunkt inte är att hämta. Bestämmer man antalet för högt uppkommer risk för en ökning av statsverkets kostnader för rättshjälpen som inte är önskvärd. Farhågorna för en kostnadsökning bör dock enligt utredningen inte överdrivas, eftersom man kan förhindra missbruk på olika sätt, t. ex. genom att låta biträdesersättningen påverkas av det sätt på vilket biträdet skött ärendet.

Två huvudalternativ som bör övervägas är enligt utredningens uppfattning 5 timmar och 10 timmar. Tänkbart är emellertid också att man sätter gränsen någonstans mellan dessa båda tal, t. ex. vid en tid motsvarande en normal arbetsdag.

Utredningen har med utgångspunkt från viss statistik angående tidsåtgång i rättshjälpsärenden stannat för att föreslå att antalet timmar bestäms till sex, vilket kan anses motsvara det antal timmar som en advokat brukar debitera under en arbetsdag. Sex timmar motsvarar f. n. 1 290 kr. Den föreslagna ordningen kan, som utredningen påpekar, emellertid i visst fall innebära en inskränkning i förhållande till gällande möjlighet för advokat att bevilja allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden. Utredningen avser det fallet att den rättssökandes preliminära rättshjälpsavgift är högre än vad som motsvarar sex timmars arbete för advokaten. Har den rättssökande en preliminär rättshjälpsavgift som är högre än 1 290 kr. bör advokaten få bevilja rättshjälp och arbeta på ärendet upp till avgiftens nivå. Om avgiften är t. ex. på 2 180 kr., bör advokaten alltså få arbeta tio timmar på ärendet innan myndighetsprövningen sker.

När gränsen uppnåtts bör som tidigare nämnts frågan huruvida fort-

satt rättshjälp skall utgå underställas myndighets prövning. Vid denna prövning har den prövande myndigheten ett betydligt bättre underlag än det som nu föreligger när rättshjälpsnämnden prövar rättshjälpsfrågan, eftersom ärendet har pågått en tid.

Resultatet av denna mellankontroll av rättshjälpsfrågan blir antingen att fortsatt allmän rättshjälp skall utgå eller att den allmänna rättshjälpen skall upphöra. Beslut av den prövande myndigheten — vare sig det är rättshjälpsnämnden eller domstol — att rättshjälpen skall upphöra bör givetvis kunna överklagas. Har rättshjälpsnämnd meddelat beslutet bör därvid besvär i vanlig ordning föras hos besvärsnämnden. För att en såvitt möjligt enhetlig praxis skall åstadkommas anser utredningen att besvärsnämnden bör vara besvärsmyndighet även i de fall där mellankontrollen sker hos domstol, där målet eller ärendet kan vara anhängigt.

Har beslut om upphörande vunnit laga kraft, får rättshjälpsärendet avslutas i vanlig ordning genom att biträdet lämnar in kostnadsräkning till rättshjälpsnämnden eller den domstol som har meddelat beslutet. Om beslutet innebär att den advokat som beviljat den allmänna rättshjälpen uppenbart missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp, bör det kunna beslutas att någon ersättning inte skall utgå. Även vårdslöst förfarande från biträdets sida bör kunna inverka på ersättningens storlek. Finner den myndighet som gör mellankontrollen att den inte kan rikta några amärkningar mot biträdets hanterande av rättshjälpsfrågan men att den allmänna rättshjälpen ändå skall upphöra — t. ex. därför att behov eller rättsligt intresse inte längre föreligger vid tiden för mellankontrollen — skall vanliga normer gälla för prövningen av biträdesersättningen.

Utredningen framhåller att det givetvis kan uppkomma situationer där advokat inte anser sig kunna bifalla den rättssökandes begäran om allmän rättshjälp. Så kan vara fallet både i familjerättsmål och övriga mål och ärenden. Skälet kan vara att advokaten bedömer att den rättssökandes ekonomi är för god för att han skall vara berättigad till allmän rättshjälp. Det är också tänkbart att advokaten inte anser att det finns behov av allmän rättshjälp eller att rättsligt intresse inte föreligger. Vidare kan advokaten anse att det inte finns behov av biträde men väl av andra förmåner enligt RHL, t. ex. ersättning för resekostnader eller för utredningskostnader. Ett annat skäl kan vara att advokaten inte är behörig att bevilja allmän rättshjälp.

I fall av nu angiven art bör det enligt utredningens mening finnas möjlighet för den rättssökande att få rättshjälpsfrågan hänskjuten till rättshjälpnämndens prövning. Det bör inte föreligga någon skyldighet för advokaten att självmant hänskjuta rättshjälpsfrågan till nämnden utan sådant hänskjutande bör ske bara om den rättssökande begär det. Om den rättssökande begär att rättshjälpsfrågan skall hänskjutas till

rättshjälpsnämndens prövning, bör advokaten enligt utredningens uppfattning vara skyldig att vidarebefordra en ansökan om allmän rättshjälp till rättshjälpsnämnden. Man får dock inte bortse ifrån att advokaten kanske inte vill biträda den rättssökande över huvud taget. Han kanske inte alls sysslar med frågor av den art som den rättssökandes problem gäller. I sådana fall bör det givetvis inte föreligga skyldighet för advokaten att hänskjuta rättshjälpsfrågan till rättshjälpsnämnden. Det naturliga är i stället att advokaten hänvisar den rättssökande till annan advokat eller rättshjälpsnämnden.

En annan situation där frågan om allmän rättshjälp bör prövas av rättshjälpsnämnden oavsett målets eller ärendets art uppkommer om den rättssökande vänt sig till annan än advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå för att få rättshjälp. Det bör i likhet med vad som gäller enligt RHL inte få ankomma på sådan person att bevilja rättshjälp. Liksom f. n. bör det dock inte komma i fråga att ge jurister vid advokatbyråer ensamrätt till att vara biträde åt rättshjälpsberättigade. Prövningen av om allmän rättshjälp skall beviljas med anan än sådan person som biträde bör emellertid som nämnts ligga hos rättshjälpsnämnden.

Frågan huruvida rättshjälp för en person skall beviljas kan ibland uppkomma först sedan talan väckts eller målet eller ärendet eljest anhängiggjorts. Beslut om allmän rättshjälp meddelas i sådana fall f. n. av rättshjälpsnämnd. Enligt vad utredningen har inhämtat har det förekommit att denna ordning lett till att avgörandet av själva sakfrågan måste uppskjutas i avbidan på att rättshjälpsfrågan prövats. Detta menar utredningen inte vara tillfredsställande. Uppkommer fråga om att bevilja allmän rättshjälp först sedan den rättsliga angelägenheten har blivit föremål för handläggning vid myndighet, kan det enligt utredningens mening inte komma i fråga att låta den advokat som biträder den rättssökande avgöra rättshjälpsfrågan även om han i annat fall skulle ha varit berättigad till det. Sker handläggningen hos exempelvis allmän domstol har utredningen ansett det naturligt att domstolen beslutar om allmän rättshjälp skall utgå eller inte. Domstolen är ju bäst insatt i vad målet eller ärendet rör och torde därför ha de bästa förutsättningarna att bedöma om behov eller rättsligt intresse av rättshjälp föreligger.

Det nu sagda har enligt utredningens mening giltighet även när handläggning pågår hos vissa andra domstolar vilkas verksamhet i tillämpliga delar regleras av RB, nämligen krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen. Även på verksamheten hos statens va-nämnd har RB tillämpning och denna nämnd bör därför i nu angivet hänseende jämställas med allmän domstol.

Enligt nuvarande ordning avgör rättshjälpsnämnden även frågor som kan uppkomma under ett rättshjälpsärendes handläggning vid domstol

eller annan myndighet. Detta gäller t. ex. substitution och byte samt entledigande i annat fall av biträde. Likaså prövar rättshjälpsnämnden alltid frågan om upphörande av allmän rättshjälp. Även i sådana situationer som nu avses kan det förekomma att ärendet försenas och fördyras till följd av den rådande ordningen. Sådana olägenheter kan undvikas, om den handläggande myndigheten får avgöra dessa frågor. I vart fall allmänna domstolar bör kunna anförtros dessa uppgifter. Utredningen ifrågasätter också om inte förvaltningsdomstolar och vissa förvaltningsmyndigheter med domstolsliknande funktioner, t. ex. arrende- och hyresnämnder och överexekutor, bör kunna anförtros motsvarande prövning.

Vissa fall finns där önskemålet om en enhetlig praxis i rättshjälpshänseende är särskilt starkt. I fråga om dessa fall har utredningen ansett att prövningen av rättshjälpsfrågan inte bör få göras av advokat utan bör ligga på rättshjälpsnämnden. Rättshjälpsfrågan i fall av denna karaktär bör prövas av rättshjälpsnämnd även om frågan uppkommer först efter det att målet eller ärendet anhängiggjorts hos allmän domstol. Undantag härifrån bör dock göras i fråga om småmål, där det synes mest praktiskt att domstolen avgör rättshjälpsfrågan.

Fråga om allmän rättshjälp kan uppkomma även i mål eller ärende som handläggs vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. I sådana fall bör enligt utredningens uppfattning advokat inte få bevilja rättshjälp om det inte är fråga om mål eller ärende enligt 21 kap. FB. Utredningen anser vidare — främst med hänsyn till önskemålet om en fast praxis i fråga om rättshjälp i förvaltningsrättsliga mål och ärenden — att prövningen av rättshjälpsfrågan bör ske hos rättshjälpsnämnd i samtliga fall där rättshjälpsfrågan uppkommer efter det att mål eller ärende anhängiggjorts hos förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. I fråga om förvaltningsmyndigheter gäller dessutom att rättshjälpsärenden är sällsynta hos många sådana myndigheter. I vissa fall saknar förvaltningsmyndigheterna juristinslag och deras förutsättningar att ta ställning till rättshjälpsfrågor kan även i övrigt vara sämre än rättshjälpsnämndens.

När det gäller förfarandet när advokat beviljar allmän rättshjälp syftar införandet av en möjlighet för advokat att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsmål samt vissa andra mål och ärenden intill en viss gräns till att åstadkomma en smidig och snabb handläggning av flertalet rättshjälpsärenden. Förfarandet vid beviljandet av allmän rättshjälp bör därför enligt utredningen göras så enkelt som möjligt. Det första advokaten får att ta ställning till är om den rättssökandes ekonomiska situation är sådan att han över huvud taget kan få allmän rättshjälp, dvs. om hans beräknade årsinkomst ej överstiger åtta basbelopp. Nästa kontroll som advokaten får göra är om han är behörig att själv bevilja allmän rättshjälp. Är han det och anser han att allmän rättshjälp bör utgå, bör han

utfärda bevis härom och lämna till den rättssökande. Samtidigt med att allmän rättshjälp beviljas får advokaten bestämma den preliminära rättshjälpsavgift som den rättssökande skall betala.

På det bevis som utfärdas bör vissa uppgifter om den rättssökandes ekonomi anges. Vidare bör anges vad rättshjälpen avser, dvs. vilken rättslig angelägenhet som rättshjälpen beviljats för. Advokaten bör därvid sträva efter att klart och avgränsat ange den rättsliga angelägenheten.

Om ärendet breder ut sig utöver den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälp beviljats eller om ärende kan delas upp så att en del blir föremål för handläggning vid myndighet och en del tas utan att myndighet behöver kopplas in, kan det bli fråga om att bevilja ny rättshjälp.

I de fall där advokat beviljar allmän rättshjälp ligger det i sakens natur att han också skall biträda den rättssökande. Något särskilt beslut härom är alltså inte nödvändigt. Det nu sagda gäller även om den rättsliga angelägenheten senare anhängiggörs vid t. ex. domstol. Om det däremot är rättshjälpsnämnd eller domstol som beviljat rättshjälpen, måste nämnden eller domstolen vid behov också förordna offentligt biträde åt den rättssökande.

När det gäller fördelningen av beslutsfunktionerna mellan å ena sidan rättshjälpsnämnd och å andra sidan handläggande domstol eller annan handläggande myndighet har utredningens ordförande samt en expert varit skiljaktig. Enligt de skiljaktigas mening bör olika beslut inom rättshjälpssystemet i princip anförtros den myndighet som handlägger det mål eller ärende i vilket den rättssökande önskar eller har rättshjälp. Regeln bör dock endast gälla statliga myndigheter.

3.2 Rättshjälpsavgifter

3.2.1 Nuvarande ordning

I RHL föreskrivs att den rättssökande skall bidra till kostnaderna för allmän rättshjälp på i lagen närmare angivet sätt. För att den rättssökande skall kunna avgöra på förhand vilket belopp han får betala i bidrag har kostnadsbidragssystemet konstruerats som ett system med maximibelopp. Därigenom får den rättssökande veta vilket kostnadsbidrag han högst får betala. Maximibeloppets storlek motsvarar den rättssökandes betalningsförmåga. Överstiger rättshjälpskostnaderna maximibeloppet svarar staten för dessa överskjutande kostnder. Är å andra sidan rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet, motsvarar kostnadsbidraget dessa kostnader. Kostnadsbidragssystemet är tillämpligt både vid allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden och vid allmän rättshjälp efter sådant beslut. Vid den förstnämnda formen ankommer det på biträdet att beräkna maximibeloppet för kostnadsbidra-

get. För rättshjälpsnämndens del gäller att nämnden vid bifall till ansökan om allmän rättshjälp skall fastställa det maximibelopp som skall gälla för sökanden.

Rättssökande i den ekonomiskt bäst ställda gruppen, dvs. personer med en beräknad årsinkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet för oktober året innan allmän rättshjälp begärs, är uteslutna från möjligheten att få allmän rättshjälp.

En rättssökande anses tillhöra den ekonomiskt sämst ställda gruppen om hans beräknade årsinkomst inte överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger basbeloppet för oktober året innan allmän rättshjälp begärs. För år 1978 kommer följaktligen gränsen att gå vid en årsinkomst av 35 400 (3×11 800).

En rättssökande som enligt det nu sagda — och sedan i förekommande fall bestämmelserna om schablontillägg och om förmögenhetsinnehav, skuldsättning m. m. beaktats — tillhör den ekonomiskt sämst ställda gruppen skall som kostnadsbidrag betala ett belopp som motsvarar 1/125 (0,8 %) av basbeloppet, jämnat till närmast lägre tiotal kronor.

Kostnadsbidraget för den ekonomiskt sämst ställda gruppen har utformats som en grundavgift, som är lika stor för alla dem som tillhör denna kategori. Det är emellertid klart att vissa rättssökande inom denna kategori inte har förmåga att lämna något bidrag till kostnaderna eller i vart fall inte förmåga att betala mer än helt obetydliga belopp. För dessa kan bidraget sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Enligt förarbetena bör denna bestämmelse vid tillämpningen ge utrymme för en relativt vidsträckt handlingsfrihet. Domstolsverket har i anvisningar angett vissa riktlinjer för tillämpningen.

Till mellangrupperna hänförs de vilkas beräknade årsinkomst överstiger tre men inte åtta basbelopp. För dessa personer har kostnadsbidragssystemet utformats så att maximibeloppet utgör viss kvotdel av skillnaden mellan den rättssökandes beräknade årsinkomst och gränsen mot den ekonomiskt sämst ställda gruppen. Systemet har emellertid gjorts progressivt genom att olika kvotdelar har använts för olika inkomstskikt. Maximibeloppen utgör sålunda en tjugondedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men inte fem gånger basbeloppet, en femtondedel av den del av inkomsten som överstiger fem men inte sex gånger basbeloppet, en tiondedel av den del av inkomsten som överstiger sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger sju men inte åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av de nu återgivna bestämmelserna jämnas maximibeloppet till närmast lägre tiotal kronor. Det lägsta kostnadsbidrag som skall betalas utgör dock 1/125 av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor, dvs. för år 1978 90 kr.

De maximibelopp som gäller när allmän rättshjälp begärs under ett visst år framgår av en särskild tabell, som bifogats de föreskrifter som

domstolsverket utfärdat för rättshjälpsnämnderna. Domstolsverket ger varje år ut nya tabeller.

I RHL finns bestämmelser om maximibelopp för dödsbo. Maximibeloppet utgör ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp. DON upprättade på sin tid en schablon för skälighetsbedömningen. Denna schablon var avsedd att tjäna som vägledning för rättshjälpsnämnderna och skulle inte vara bindande.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som skall beaktas när kostnadsbidraget skall bestämmas väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock inte under vad som redan har betalats i kostnadsbidrag.

Har biträde förordnats, skall den rättssökande betala kostnadsbidraget till biträdet intill maximibeloppet. Har maximibeloppet senare höjts skall det bidrag som kan föranledas av höjningen betalas till rättshjälpsnämnden.

Den statistiska undersökning som utredningen låtit utföra har även avsett att ge en bild av ärendenas fördelning med avseende på sökandenas kostnadsbidrag. Kostnadsbidraget hade eftergetts helt i 38 % av ärendena, nedsatts till hälften i 5 % av ärendena och utgått med grundbeloppet i 36 % av ärendena. Endast i 21 % av ärendena hade alltså högre belopp än grundavgiften uttagits.

3.2.2 Utredningen

Utredningen anser att förenklingar bör kunna åstadkommas både när det gäller att beräkna det belopp som den rättssökande skall betala i avgift för rättshjälpen och när det gäller att bestämma underlaget för beräkning av detta belopp. Det nuvarande systemet för att beräkna rättshjälpsavgiften har framför allt kritiserats för att det är alltför detaljerat. Grundtanken att rättshjälpsavgiftens storlek skall motsvara den rättssökandes betalningsförmåga bör enligt utredningens mening kunna förverkligas i ett betydligt mindre detaljerat system.

Även i ett förenklat avgiftssystem bör *rättshjälpsavgiften* för de ekonomiskt sämst ställda utformas som en grundavgift som är lika stor för alla som hör till denna kategori. Till de ekonomiskt sämst ställda räknar också utredningen dem vars beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger basbeloppet för oktober året innan allmän rättshjälp begärs. Utredningen återkommer till frågan om inkomstbegreppet vid beräkning av årsinkomsten.

Utredningen anser att grundavgiften liksom f. n. bör överensstämma med rådgivningsavgiften. Detta innebär att den bör utgå med 1 % av basbeloppet. Grundavgiften bör kunna nedsättas eller efterges om sär-

skilda skäl föreligger till det. När det gäller i vilka fall eftergift och nedsättning av grundavgiften skall kunna ske hänvisar utredningen till vad som anförs om nedsättning och eftergift av avgiften för vanlig rådgivning.

Det är främst i fråga om mellangruppen — till vilken utredningen räknar dem vars beräknade årsinkomst ligger mellan tre basbelopp och högsta tillåtna åtta basbelopp — som ett enklare system att beräkna rättshjälpsavgiften bör åstadkommas. Ett särskilt skäl att ändra det nu rådande systemet är osäkerheten i beräkningsunderlaget, dvs. den rättssökandes ekonomiska förhållanden. För att uppnå en godtagbar progressivitet mellan olika inkomstskikt bör det enligt utredningens mening räcka om de olika stegen i avgiftsskalan anknyts till tusentals kronor av den beräknade årsinkomsten i stället för som nu till hundratal. Detta skulle innebära att man tar bort nio av tio steg i den tabell som domstolsverket utfärdar.

Rättshjälpsavgiften bör alltså öka för varje tusental kronor som den beräknade årsinkomsten passerar. När det gäller att bestämma storleken av denna ökning kan man lämpligen anknyta till basbeloppet. För inkomster upp till och med tre basbelopp skulle som förut nämnts en grundavgift på 1 % av basbeloppet utgå. Är inkomsten högre ökas alltså grundavgiften med viss procent av basbeloppet för varje tusental kronor som inkomsten passerar. En lämplig progressivitet erhålls enligt utredningens mening om avgiften ökas med 0,5 % för varje tusental kronor av inkomsten till och med fem gånger basbeloppet och därefter med 1 % av basbeloppet för varje tusental kronor av inkomsten till och med sex gånger basbeloppet, med 2 % av basbeloppet för varje tusental kronor av inkomsten till och med sju gånger basbeloppet och med 4 % av basbeloppet för varje tusental kronor av inkomsten till och med åtta gånger basbeloppet. När avgiften bestäms bör de belopp som motsvarar visst antal basbelopp jämnas till närmast lägre tusental kronor. Vidare bör den avgift som man sålunda kommer fram till jämnas till närmast lägre tiotal kronor.

Om man utgår från det basbelopp om 10 400 som gällde för oktober 1976 skulle för 1977 grundavgift utgå för inkomster upp till 31 200 kr. jämkat nedåt till 31 000. Mellanskiktet omfattar inkomster från och med 32 000 till och med 83 000.

Även om den rättssökandes ekonomi medger att viss rättshjälpsavgift tas ut, bör liksom f. n. gälla att rättshjälpsavgiften inte får överstiga rättshjälpskostnaderna i den rättsliga angelägenhet som avses.

När det gäller att *beräkna den rättssökandes ekonomiska förhållanden* utfärdar som förut nämnts domstolsverket varje år särskilda föreskrifter. Utredningen anser att denna ordning bör gälla även i fortsättningen. Det kan dock ifrågasättas om det inte går att förenkla nuvarande föreskrifter om det inkomstbegrepp som skall ligga till grund för avgöran-

det huruvida allmän rättshjälp över huvud taget skall utgå och vilken rättshjälpsavgift som skall tas ut av den rättssökande. Likaså bör blanketterna för ansökan om allmän rättshjälp kunna göras enklare.

Som exempel på vilka möjligheter som är tänkbara när det gäller att kontrollera en rådgivningssökandes uppgifter om sina ekonomiska förhållanden har nämnts det senaste försäkringsbeskedet, där såväl sjukpenninggrundande inkomst som den sjukpenning som i förekommande fall skall utgå anges.

Enligt utredningens mening bör det övervägas om det inte räcker med uppgifterna i det senaste försäkringsbeskedet när det gäller att beräkna den rättssökandes årsinkomst. För de fall där den rättssökande inte har försäkringsbeskedet tillgängligt eller gör gällande att uppgifterna i det är felaktiga bör det öppnas möjlighet för advokat som är behörig att bevilja rättshjälp att inhämta upplysningar hos försäkringskassan eller avvika från beskedet.

Om uppgiften i försäkringsbeskedet inte alls stämmer på grund av att den rättssökande kort före ansökningen om rättshjälp bytt anställning eller förlorat sin anställning eller saknar sjukpenninggrundande inkomst ligger det naturligtvis också i den rättssökandes intresse att lämna kompletterande upplysning om sina ekonomiska förhållanden.

Försäkringsbeskedet lämnar endast uppgift om inkomst av anställning och av egen verksamhet. Däremot sägs där ingenting om inkomst av kapital eller förekomsten av förmögenhet. Inte heller lämnas någon uppgift om försörjningsbörda eller skuldsättning. I dessa hänseenden krävs alltså kompletterande upplysningar från den rättssökande. Utredningen anser att en förenkling av de föreskrifter som nu tillämpas i fråga om inkomst av kapital samt i fråga om försörjningsbörda, förmögenhetsinnehav och skuldsättning bör eftersträvas. Regeln om vilken hänsyn som skall tas till försörjningsbörda bör t. ex. utan ändring i sak utformas så att man vid beräkning av rättshjälpsavgiften minskar årsinkomsten med ett halvt basbelopp för var och en av dem som den rättssökande försörjer.

Vissa svårigheter har ansetts föreligga när det gäller att beräkna rättshjälpsavgift för dödsbo. Några officiella föreskrifter eller tabeller som vägledning för beräkning av avgiften i sådana fall föreligger inte. Utredningen anser att domstolsverket bör få utfärda sådana föreskrifter.

När det gäller *förfarandet vid fastställandet av rättshjälpsavgift* bör enligt utredningen liksom f. n. preliminär rättshjälpsavgift fastställas i samband med att allmän rättshjälp beviljas.

Utredningen har tidigare betonat vikten av att den rättsliga angelägenheten anges klart och avgränsat, när allmän rättshjälp beviljas. Detta gäller såväl när advokat beviljar rättshjälp som när beslutet fattas av rättshjälpsnämnd eller annan myndighet. Visar det sig sedan att den rättssökandes problem är av vidare omfattning än som antogs när all-

män rättshjälp beviljades får nytt beslut om allmän rättshjälp meddelas. Om den rättsliga angelägenhet som det nya beslutet avser har nära samband med den som avsågs med det första beslutet bör emellertid enligt utredningens uppfattning möjlighet finnas att bestämma att den erlagda rättshjälpsavgiften skall avse även det nya rättshjälpsärendet och att någon ny rättshjälpsavgift alltså inte skall tas ut av den rättssökande.

Om den rättssökande inte låter sig nöja med advokatens beräkning av rättshjälpsavgiftens storlek, bör han ha möjlighet att få frågan härom hänskjuten till rättshjälpsnämndens prövning. Detsamma bör gälla om den rättssökande är missnöjd med beslut som advokat meddelar i fråga om tillgodoräknande av tidigare erlagd avgift. Beslut av rättshjälpsnämnden eller av domstol bör kunna överklagas till besvärsnämnden.

4 Rådgivning

4.1 Nuvarande ordning

Med rådgivning förstås enligt RHL kortare rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. I princip lämnas rådgivning i alla slags rättsliga angelägenheter. Undantagna är emellertid angelägenhet som avser upprättande av självdeklaration och angelägenheter i vissa ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet. Till de senare hör ärende om förrättande av boupptecknin enligt 20 kap. ärvdabalken, inskrivningsärende enligt jordabalken, registerärende enligt sjölagen (1891: 35 s. 1), båtregisterärende enligt båtregistreringslagen (1975: 604), fastighetsdeklaration samt mål eller ärende angående fastighetstaxering.

Rådgivning enligt RHL kan lämnas åt alla oavsett om annan rättshjälpsform står öppen. Rådgivning kan också meddelas alla fysiska och juridiska personer oberoende av deras inkomst och förmögenhetsförhållanden.

Rådgivning sker mot en indexreglerad avgift. Avgiften motsvarar en etthundratjugofemtedel av basbeloppet för oktober månad året innan rådgivningen lämnas, jämnad till närmast lägre tiotal kr. Under år 1978 är avgiften 90 kr. Avgiften är lika stor som grundavgiften vid allmän rättshjälp. Liksom grundavgiften kan rådgivningsavgiften sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Uppkommer fråga om nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgift, torde undersökningen av den rättssökandes förhållanden göras mycket enkel. Domstolsverket har meddelat anvisningar för tillämpning av bestämmelsen om nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift.

Rådgivning meddelas av advokat utan beslut av rättshjälpsnämnd. Advokaten bestämmer om rådgivningsavgiften skall sättas ned eller efterges. Rättshjälpsnämnden skall årligen före den 1 februari av advokat-

byrån underrättas om det antal rådgivningar som under föregående år har meddelats vid byrån. Rådgivningsavgiften utgör hela ersättningen till den som lämnar rådgivning. Normalt erhåller advokaten sin ersättning genom att han uppbär avgiften av sökanden. Har avgiften satts ned eller eftergetts får advokaten hos rättshjälpsnämnden göra framställning om ersättning av allmänna medel. Sådan framställning skall dock göras bara när rättshjälpsärendet har slutförts med rådgivningen. Har rådgivningen följts av allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden, äger advokaten hos domstolen eller rättshjälpsnämnden sedermera erhålla ersättning av allmänna medel för hela uppdraget, således även den del som omfattas av rådgivningen. Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Den sökande får härvid räkna sig erlagd rådgivningsavgift till godo såsom betalning på kostnadsbidrag.

Under budgetåret 1976/77 uppgick antalet rådgivningar till omkring 28 500. Härav föll 20 500 på de allmänna advokatbyråerna. Av de statistikuppgifter som lämnats av rättshjälpsnämnderna framgår att antalet rådgivningar under 1975 uppgick till 29 015, under 1976 till 27 741 och under 1977 till 29 992. Avgiften hade under 1976 nedsatts eller eftergetts i 16 232 fall eller 58,5 % av samtliga fall.

4.2 Tidigare reformförslag m. m.

I DON:s ovan nämnda promemoria framhölls att rådgivningstidens längd blir beroende av den ersättning som utgår i ärendet. Enligt DON:s beräkningar medgav rådgivningsavgiften högst en genomsnittlig rådgivningstid om 20 minuter. Gjorda undersökningar tydde emellertid på att ett rådgivningsärende i genomsnitt tog omkring 30 minuter. Det kunde därför antas att ersättningen för en rådgivning inte täckte kostnaden.

Det upplystes i promemorian att man från advokathåll hade framhållit att tiden för en rådgivning vanligen inte medgav någon åtgärd såsom att upprätta en handling eller liknande. Enligt DON:s mening kunde detta leda till att man även i många enkla ärenden sökte allmän rättshjälp. Det konstaterades att det skulle vara en fördel om vissa enkla ärenden om allmän rättshjälp kunde handläggas såsom rådgivningsärenden. Målet borde därvid i första hand vara att den genomsnittliga tiden för en rådgivning anpassades så att flertalet enklare juridiska förfrågningar och vissa därmed jämförliga åtgärder rymdes inom rådgivningens ram. Enligt promemorian borde vidare undersökas om rådgivningsinstitutet kunde utvidgas på sådant sätt att antalet ärenden vid rättshjälpsnämnderna kunde minskas.

Rådgivningsinstitutets förhållande till andra rättshjälpsformer, främst till allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden, ansågs i promemorian vara av stor vikt när en utvidgning övervägdes. Enligt DON:s

uppfattning måste en utvidgning av rådgivningstiden till 30 minuter anses utgöra ett minimum. Om flertalet enklare förfrågningar i rättsliga angelägenheter skulle kunna rymmas inom ramen för rådgivningsinstitutet torde det fordras att den ersättningsgilla tiden ökades till 35—40 minuter. Inom en sådan tidrymd torde även vissa enklare handlingar kunna upprättas. Om basbeloppsanknytningen såvitt gäller ersättningen vid rådgivning behölls skulle i sådant fall ersättningen under år 1975 utgöra 100 eller 120 kr. vilka belopp utgjorde en åttiondedel resp. en sjuttiondedel av basbeloppet för oktober månad föregående år, jämnad till närmast lägre tiotal kr.

Olägenheterna med rådgivningsinstitutet borde enligt DON:s mening till en viss del kunna övervinnas genom att rådgivningsavgiften och ersättningen för en rådgivning höjdes till förslagsvis 100 eller 120 kr. Möjligheterna till nedsättning och eftergift borde utnyttjas så att den kategori som fått avgiften nedsatt eller eftergiven inte behövde erlägga någon avgift eller i vart fall inte större avgift. DON ifrågasatte emellertid om inte en avgift om 100 eller 120 kr. var för hög. Rådgivningsinstitutet skulle vid en sådan avgift förlora en del av sitt reklamvärde. Ett av syftena med institutet var att om möjligt undanröja allmänhetens obenägenhet att anlita kvalificerad juridisk hjälp. En höjd rådgivningsavgift kunde motverka detta syfte. De ingrepp i kostnadsbidragssystemet, som krävdes om man önskade behålla sambandet mellan rådgivning och allmän rättshjälp, var ytterligare ett skäl mot en ändring. Skulle man subventionera en höjd rådgivningsersättning och behålla den dåvarande avgiften på 60 kr. krävdes speciella regler med hänsyn till uppkommande tröskeleffekter. Därigenom skulle de enkla reglerna för rådgivning kompliceras.

4.3 Utredningen

Utredningen konstaterar inledningsvis att grundtanken bakom institutet är att vem som helst skall kunna vända sig till advokat och få hjälp i nästan vilken rättslig angelägenhet som helst, som inte är av mera invecklad beskaffenhet. Avgiften för rådgivningen har bestämts så att den skall vara överkomlig men samtidigt utgöra en viss spärr mot missbruk av möjligheten att få rådgivning. Rådgivningen har emellertid inte fått den användning som man räknade med under förarbetena till RHL. Rådgivning begärs sålunda bara i omkring 25 000 fall mot beräknade 45 000 per år. Den främsta anledningen till att rådgivning inte fått avsedd användning torde enligt utredningen vara den korta rådgivningstiden. Flertalet juridiska förfrågningar och därmed jämförliga åtgärder hinner inte slutföras inom rådgivningstiden. Detta kan leda till att den rättssökande inte får den åsyftade rättshjälpen. Det kan också leda till att den advokat som meddelar rådgivningen åsamkas ekonomisk förlust

i sin verksamhet. Detta beror på att rådgivningstiden inte sällan sträcks ut till omkring en halvtimme och att advokaten därvid inte får ersättning för den överstigande tiden. Detta drabbar i första hand de allmänna advokatbyråerna, vilka svarar för två tredjedelar av alla rådgivningar enligt RHL. Men det minskar naturligtvis även de enskilda byråernas benägenhet att meddela sådan rådgivning och därigenom allmänhetens möjligheter att få hjälp. Den begränsade rådgivningstiden leder naturligtvis också till att allmän rättshjälp nu begärs hos rättshjälpsnämnden i en hel del ärenden som är av sådan beskaffenhet att de borde kunna slutföras inom förhållandevis kort tid.

Utredningen tar vidare upp frågan om man över huvud taget skall ha kvar en möjlighet att få rådgivning inom rättshjälpssystemet. Vissa möjligheter finns för allmänheten att erhålla råd och upplysningar genom andra kvalificerade organ än advokater. Domstolar och andra statliga myndigheter har i viss utsträckning skyldighet att gå allmänheten tillhanda med upplysningar som rör myndighetens ansvarsområde. Vissa statliga myndigheter är särskilt inriktade på att hjälpa allmänheten med olika ärenden. Dit hör konsumentverket. Även landsting och kommuner bistår allmänheten med kostnadsfri rådgivning i olika angelägenheter. Vid sidan härav finns viss serviceverksamhet vid affärsbanker och sparbanker. Bankerna hjälper till med familjejuridik såsom äktenskapsförord och bouppteckningar, affärsjuridik såsom köpekontrakt och bolagsbildningar samt skatteärenden. Begravningsföreningar och begravningsentreprenörer lämnar hjälp med bl. a. bouppteckningar och arvskiften.

Utredningen ställer frågan om dessa möjligheter till råd och annan hjälp är tillräckliga för att tillgodose det behov av att få juridiskt biträde som otvivelaktigt föreligger i dagens komplicerade samhälle. Vid bedömningen härav bör enligt utredningens mening beaktas att det ofta är svårt för den rättssökande att veta vilken myndighet eller inrättning som hans aktuella problem kan sortera under. Innan han vet det kan han givetvis inte utnyttja den service som myndigheten eller inrättningen lämnar i förekommande fall. Även om den rättssökande vet vilken myndighet som kan komma att få ta ställning till hans problem eller som i övrigt sysslar med sådana frågor som har samband med detta är det inte säkert att han vill vända sig till myndigheten för rådfrågning. Det främsta skälet till en sådan inställning — som inte torde vara ovanlig — är att den rättssökande har svårt att betrakta den myndighet som skall ta ställning till exempelvis en begäran från en rättssökande på annat sätt än som motpart.

Mot bakgrund av det anförda anser utredningen att det alltjämt finns ett klart behov hos allmänheten av att kunna vända sig till en advokat och få råd eller annan hjälp i enklare rättsliga angelägenheter. Ett rådgivningsinstitut bör därför enligt utredningens åsikt finnas kvar i rättshjälpssystemet.

Utredningen konstaterar att missnöjet med rådgivningsinstitutet främst avsett den korta rådgivningstiden och att det därför bör undersökas hur en förlängning kan åstadkommas och hur detta i så fall kommer att inverka på storleken av rådgivningsavgiften och ersättningen till rådgivaren. Utredningen finner att en stor del av de frågor, där rådgivning begärs, bör klaras av om rådgivningstiden förlängs till en halvtimme. En halvtimmes arbete motsvarar med den timkostnadsnorm som gällde 1977 för tvistemål och ärenden ungefär 107 kr. Om rådgivningsavgiften med utgångspunkt härifrån fastställs till ett belopp om ca 100 kr., uppkommer emellertid frågan om en sådan avgift är acceptabel. Även om det liksom f. n. bör finnas möjligheter till nedsättning och eftergift av rådgivningsavgiften för de ekonomiskt sämst ställda, kan det göras gällande att avgiften får en alltför återhållande effekt och därmed kan befaras leda till att många som verkligen behöver rådgivning aldrig kommer i åtnjutande av förmånen. Utredningen säger sig vara medveten om risken för att en höjning av rådgivningsavgiften till 100 kr. kan få vissa negativa effekter. Följande argument talar emellertid enligt utredningens mening för att en sådan höjning ändå genomförs.

Rådgivningstiden förlängs. Detta ger ökade möjligheter att ge kvalificerade råd. Antalet ärenden som kan klaras av inom den tid som den nuvarande avgiften medger är mycket litet. Höjningen utgör — räknat med aktuellt basbelopp — bara 20 kr. Avgiften kan nedsättas eller efterges. Denna möjlighet utnyttjas redan nu i ca 60 % av ärendena. I de allra flesta fall efterges avgiften helt. Om rådgivningstiden förlängs men avgiften behålls eller sätts lägre än f. n. innebär det en subvention även i de ärenden i vilka den sökande har råd att betala full avgift. Det är bättre att sätta avgiften högre och befria dem som har dålig ekonomi än att sätta avgiften lågt och därmed subventionera dem som har god ekonomi.

Utredningens slutsats blir att avgiften bör bestämmas så att den i princip motsvarar vad en advokat är berättigad till för en halvtimmes arbete enligt timkostnadsnormen. Avgiften bör sättas i relation till basbeloppet. Den kan då lämpligen bestämmas till 1 % av basbeloppet jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Rådgivningen bör enligt utredningens uppfattning liksom f. n. stå öppen för alla fysiska personer, oavsett inkomstläget, och för alla juridiska personer.

Utredningen tar även upp behovet av möjligheter till rådgivning under längre tid än en halvtimme. Vid överläggningar som utredningen haft med företrädare för allmänna och enskilda advokatbyråer har framkommit att det i ganska avsevärd utsträckning förekommer ärenden som inte är av mera invecklad beskaffenhet men som ändå kräver mera än en halvtimmes arbete för advokaten. För en stor del av dessa ärenden är emellertid en timmes arbete tillräckligt. Det kan röra sig om ärenden där det krävs att ansökan eller annan handling av enklare be-

skaffenhet upprättas. Det kan också hända att advokaten behöver ringa ett antal telefonsamtal till olika myndigheter eller andra inrättningar eller på annat sätt inhämta upplysningar för klientens räkning. I andra fall kan de handlingar som den rättssökande fört med sig till advokaten vara så omfattande och invecklade att det krävs mera än en halvtimme att gå igenom dem. Gemensamt för de situationer som har beskrivits nu är att det inte sällan räcker med en timmes arbete för att klara av hela ärendet. F. n. måste i dessa fall ansökan om allmän rättshjälp göras till rättshjälpsnämnden och hela rättshjälpsmaskineriet kopplas in med påföljd att ärendet för det mesta tar längre tid än en timme.

Utredningen anser att det finns skäl att undersöka hur en mera kvalificerad rådgivning än den som beskrivits förut skall vara beskaffad. En första fråga är rådgivningstidens längd vilken sammanhänger med frågorna om avgift och ersättning till rådgivaren. Utredningen har kommit till den slutsatsen att en timme är den lämpligaste tiden för den kvalificerade rådgivningen, som utredningen kallar förlängd rådgivning. Frågan om avgiften och ersättningen till rådgivaren hänger samman med vem som skall få tillgång till rådgivningsformen. Utredningen finner inte anledning att i sistnämnda fråga skilja mellan de olika rådgivningsformerna. Även förlängd rådgivning bör alltså stå öppen för fysiska personer oavsett inkomstläge och för alla juridiska personer.

En timmes arbete för advokat berättigar enligt nuvarande timkostnadsnorm för tvistemål och ärenden till en ersättning av 215 kr. eller nästan exakt 2 % av det basbelopp som gäller 1977. Utredningen ställer frågan om avgiften skall sättas till sådant belopp att den täcker ersättningen till advokaten eller om man skall fastställa en lägre avgift och låta mellanskillnaden utgå av allmänna medel till rådgivaren. En sådan allmän rådgivningssubvention skulle med all säkerhet leda till en avsevärd ökning av statens kostnader för rättshjälpen. Eftersom den förlängda rådgivningen som ovan nämnts också bör stå öppen för personer i höga inkomstlägen och juridiska personer skulle subventionen även komma dessa till godo. Utredningen anser därför att man som utgångspunkt bör ha att avgiften utgår med sådant belopp att den också utgör ersättning för rådgivaren. Avgiften för förlängd rådgivning bör vara dubbelt så stor som avgiften för vanlig rådgivning.

Det är givet att en avgift som uppgår till omkring 200 kr. kan te sig avskräckande för många. Liksom i fråga om vanlig rådgivning bör det därför finnas möjlighet för de ekonomiskt sämst ställda att få avgiften nedsatt eller eventuellt efterskänkt.

Utredningen berör också den situationen att ett ärende övergår från rådgivning till rättshjälp. Utredningen anser att eftersom det inte är ovanligt att ett rättshjälpsärende börjar som rådgivning det finns anledning att ha kvar den ordningen att rådgivningsavgiften får avräknas från den avgift som skall utgå för rättshjälpen. Att ett ärende övergår från

förlängd rådgivning till allmän rättshjälp bör däremot inträffa bara i undantagsfall. Om den advokat som den rättssökande anlitat, bedömer att ärendet tar längre tid än en timme bör förlängd rådgivning inte få lämnas. Har detta ändå skett bör den rättssökande dock få tillgodoräkna sig erlagd rådgivningsavgift.

Utredningen drar även upp riktlinjer för utformningen av reglerna om nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift. Rådgivningsavgiften bör sålunda kunna efterskänkas helt om den rättssökandes beräknade årsinkomst understiger 2 basbelopp eller för år 1977 20 800 kr. Ligger inkomsten mellan 2 basbelopp och 2 1/2 basbelopp bör rådgivningsavgiften kunna nedsättas till 1/2 % av basbeloppet eller ca 50 kr. Detta motsvarar halva rådgivningsavgiften och 1/4 av avgiften för förlängd rådgivning.

Är inkomsten högre än 2 1/2 basbelopp men överstiger den inte 3 basbelopp bör avgiften kunna sättas till 1 % av basbeloppet. Vid vanlig rådgivning blir det här alltså inte fråga om någon nedsättning medan det däremot vid förlängd rådgivning innebär en nedsättning av avgiften till hälften.

Ligger inkomsten mellan 3 och 3 1/2 basbelopp kan det bara bli fråga om nedsättning vid förlängd rådgivning. Avgiften bör då utgå med 1 1/2 % av basbeloppet eller omkring 150 kr. Full avgift även vid förlängd rådgivning uttas när den beräknade årsinkomsten överstiger 3 1/2 basbelopp.

Utredningen framhåller vidare att vid beräkningen av den rättssökandes årsinkomst hänsyn bör tas till om han har en omfattande försörjningsbörda eller tyngande skuldsättning. Är detta fallet bör den beräknade årsinkomsten kunna nedsättas med skäligt belopp innan den läggs till grund för vilken avgift som skall tas ut. Beträffande försörjningsbörda bör man därvid kunna tillämpa samma regler som i övrigt gäller enligt RHL i detta hänseende, nämligen att årsinkomsten minskas med ett halvt basbelopp för var och en av dem som den rättssökande försörjer.

Liksom f. n. bör även förmögenhetsinnehav beaktas. Därvid bör dock en något generösare tillämpning än som nu föreskrivs kunna gälla. Sålunda bör exempelvis beträffande folkpensionärer hänsyn inte behöva tas till bankmedel som understiger 10 000 kr., vilket ungefär motsvarar ett basbelopp.

Inte heller bör hänsyn tas till makes eller föräldrars ekonomiska förhållanden.

När det gäller förfarandet vid fastställandet av rådgivningsavgift är utredningen av den uppfattningen att detta bör göras så enkelt som möjligt. Den rättssökandes uppgifter om sina ekonomiska förhållanden bör sålunda kunna godtas om de inte framstår som osannolika. Det är dock tänkbart att situationer uppkommer, där rådgivaren anser att det

finns anledning att kontrollera den rättssökandes uppgifter. Ett enkelt sätt att åstadkomma en sådan kontroll är att fråga efter den rättssökandes senaste försäkringsbesked. På detta anges dels hur stor sjukpenning per dag som skall utgå vid sjukdom och dels den sjukpenninggrundande inkomsten. Uppger den rättssökande att han inte har annan inkomst än sjukpenning bör denna kunna tas till utgångspunkt för bedömningen av om nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgiften skall ske. Uppger den rättssökande att han har inkomst men att denna är betydligt lägre än som anges i försäkringsbeskedet bör han åläggas att styrka detta förhållande. Vägrar den rättssökande att medverka till att klarhet kan uppnås om hans ekonomiska förhållanden bör rådgivaren överväga att också vägra honom nedsättning eller eftergift. Utredningen vill i detta sammanhang betona vikten av att den rättssökande informeras ordentligt om möjligheterna till nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift.

Beslut om rådgivningsavgiftens storlek fattas av rådgivaren. Avgiften skall också betalas in till denne. Detta bör ske i samband med att rådgivningen ges. För vad som nedsatts eller eftergetts bör rådgivaren liksom f. n. få ersättning av allmänna medel.

Någon föreskrift i lag om när och hur nedsättning och eftergift av rådgivningsavgiften bör ske är enligt utredningens mening inte nödvändig. Det bör i stället liksom f. n. ankomma på domstolsverket att meddela närmare anvisningar till stöd för tillämpningen. Därvid kan utredningens överväganden i det föregående tjäna till ledning.

5 Tillämpningsområdet för allmän rättshjälp

5.1 S. k. massärenden

5.1.1 Nuvarande ordning

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan enligt 8 § andra stycket RHL regeringen förordna att allmän rättshjälp inte skall lämnas. Med stöd av denna bestämmelse har i 7 § rättshjälpskungörelsen (RHK) föreskrivits att allmän rättshjälp inte får lämnas i ärendet om förrättande av bouppteckning enligt 20 kap. ärvdabalken, inskrivningsärende enligt jordabalken, registerärende enligt sjölagen (1891: 35 s. 1), båtregisterärende enligt båtregistreringslagen (1975: 604), fastighetsdeklaration eller mål eller ärende angående fastighetstaxering. De ärenden som nyss nämnts har i RHL undantagits från tillämpningsområdet för rådgivning.

Under förarbetena till de nyss angivna reglerna uttalades bl. a. följande. Rättshjälp skulle i princip utgå i varje rättslig angelägenhet oavsett om ärendet behandlades av domstol eller förvaltningsmyndighet eller gällde rättsligt biträde som lämnades utan samband med förfarande hos

något samhällsorgan. Med denna utgångspunkt fick rättshjälpen ett mycket vidsträckt tillämpningsområde. Vissa begränsningar måste dock göras så att samhällets resurser kunde koncentreras till de områden där behovet var störst. Massärendena borde inte generellt uteslutas från tillämpningsområdet för rättshjälpen. Den belastning som dessa ärenden kunde komma att utgöra för rättshjälpsorganisationen var emellertid mycket svår att bedöma på förhand. En möjlighet att ta ut full kostnadstäckning kunde inte anses tillräcklig för att hindra en besvärande anhopning av rättshjälpsärenden. Därför borde regeringen få behörighet att utesluta massärendena från tillämpningsområdet.

5.1.2 Utredningen

Utredningen anser att det inte finns skäl ändra på principen om att massärenden skall falla inom tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen. Frågan är bara om några — och i så fall vilka — särskilda begränsningar i möjligheten att erhålla rättshjälp bör gälla. Vid ett ställningstagande till denna fråga är det av betydelse vilka ärenden som faller inom kategorin massärenden. Om man inte radikalt sänker anspråken på prefixet "mass-", synes knappast andra ärenden kunna bli aktuella än de som f. n. anges i 7 § RHK. Av dessa torde registerärendena enligt sjölagen och båtregisterärendena inte spela någon större roll i detta sammanhang.

Beträffande samtliga typer av massärenden gäller att det i större eller mindre utsträckning finns myndigheter, organisationer e. d. som tillhandahåller hjälp i någon form. Utredningen har i denna fråga noterat följande.

Genom ändring i ärvdabalken (SFS 1976: 221), som trätt i kraft den 1 juli 1976, har införts en möjlighet att i vissa fall ersätta bouppteckning med ett enklare förfarande, kallat dödsboanmälan. Genom ändringen torde bouppteckningsfrekvensen sjunka och därmed rättshjälpsbehovet. I de fall där det fortfarande är en skyldighet att upprätta bouppteckning lämnas visst bistånd av bl. a. kommunala förtroendemän och tjänstemän samt bankernas notariatavdelningar. Även begravningsföreningarna och begravningsentreprenörerna ombesörjer ett betydande antal bouppteckningar. För samtliga gäller att bistånd i regel lämnas endast mot avgift.

När det gäller inskrivningsärenden lämnar många inskrivningsmyndigheter en långtgående service i form av råd och anvisningar. Vidare utgår utredningen från att banker, kommunalkontor och förtroendemän även i fortsättningen kommer att lämna en betydande rättshjälp när det gäller inskrivningsärenden, låt vara att hjälpen ofta är förenad med avgifter.

Även den service som — förutom de nyss nämnda inskrivningsmyn-

digheterna — andra myndigheter lämnar allmänheten med stöd av det s. k. servicecirkuläret bör uppmärksammas. Denna service tillgodoser ett visst rättshjälpsbehov även i massärenden.

Även om den hjälp som på olika sätt lämnas i massärenden är av stor betydelse, är det enligt utredningen uppenbart att den inte löser alla problem. Hjälpen är över huvud taget mest inriktad på enklare ärenden. Den täcker med andra ord mera den del av hjälpbehovet som typiskt sett faller inom ramen för rådgivning. Lika litet som rådgivning är tillräcklig för att lösa den enskildes hjälpbehov i exempelvis mer komplicerade ärenden angående upprättande av äktenskapsförord kan en begravningsbyrå, en inskrivningsmyndighet eller en kommunal tjänsteman tillfredsställa hjälpbehovet i ett komplicerat massärende. Utredningens slutsats blir därför att rättshjälp bör kunna beviljas i massärenden av mer komplicerad beskaffenhet.

Att utforma en lagregel som klart beskriver de ärenden i vilka rättshjälp bör kunna beviljas är givetvis svårt. Enligt utredningens mening bör principen vara den att rättshjälp kan beviljas bara om ärendet i svårighetsgrad avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen. Undantagsvis, dvs. om särskilda skäl föreligger, bör rättshjälp dock kunna beviljas även i andra fall.

Utredningen tar slutligen upp frågan om det finns skäl att ändra på den nuvarande regeln om att rådgivning inte får lämnas i massärenden. Från principiella synpunkter kan det förefalla egendomligt att öppna möjlighet till rättshjälp men utesluta rådgivning. Att öppna möjlighet till rådgivning skulle emellertid vara förenat med vissa komplikationer. Samtidigt kan ifrågasättas om behovet är så stort. I den förra delen är att märka att det knappast är praktiskt möjligt att uppställa något villkor om att ärendet skall vara på visst sätt komplicerat. Om rådgivning fick lämnas kan det därför befaras att stora kostnader skulle uppkomma. I den senare delen är att märka att — såsom förut framhållits — det behov som rådgivningsinstitutet skulle fylla på detta område i allt väsentligt fylls genom den service som lämnas av inskrivningsmyndigheter m. fl. Detta är troligen den både smidigaste och från samhällsekonomisk synpunkt billigaste lösningen.

Författningstekniskt kan utredningens förslag utformas på i princip två olika sätt. Ett sätt är att i RHL inskriva möjligheten att i vissa massärenden få allmän rättshjälp samt anpassa RHF (rättshjälpsförordningen) härtill. Enligt detta alternativ binds således regeringen av lagen. Ett annat sätt är att i RHL bemyndiga regeringen att förordna om inskränkningar i rätten till rättshjälp i fråga om massärenden och att skriva in rätten till rättshjälp i komplicerade massärenden enbart i RHF. En sådan reglering är mer flexibel och förordas därför av utredningen.

Med hänsyn till de särskilda förutsättningar som enligt det nyss anförda bör uppställas för att allmän rättshjälp skall få beviljas i mass-

ärenden bör det enligt utredningens mening ankomma på rättshjälpsnämnd att pröva framställningar om rättshjälp.

5.2 Näringsidkare

5.2.1 Nuvarande ordning

I RHL föreskrivs att allmän rättshjälp inte får lämnas näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om inte särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet. Näringsidkarens personliga angelägenheter omfattas däremot inte av inskränkningarna.

Som näringsidkare betraktas även t. ex. jordbrukare och fiskare. Också den som i egenskap av fastighetsägare hyr ut lägenhet i flerfamiljshus torde få betecknas som näringsidkare. Till näringsidkare räknas fria yrkesutövare som advokater, arkitekter, konsulter, fotografer m. m. För att betraktas som näringsidkare krävs inte att vederbörande har någon anställd i sin verksamhet. Inte heller ställs några krav på att verksamheten skall uppta någon viss större del av arbetstiden. Även näringsverksamhet som drivs vid sidan av ett heltidsarbete föranleder att vederbörande anses som näringsidkare såvitt gäller näringsverksamheten.

I motiven till bestämmelsen angående rörelseidkare anförs att utgångspunkten bör vara att rättshjälpen i första hand bör ge skydd vid oförutsedda händelser som berör den enskildes personliga och ekonomiska förhållanden. De rättsliga angelägenheterna i näringsverksamhet är av annan karaktär än i privatlivet och varierar dessutom starkt med hänsyn till verksamhetens art och omfattning. Det rättsskyddsbehov som föreligger i näringsverksamhet bör därför i princip tillgodoses på annat sätt än genom rättshjälp med stöd av det allmänna, t. ex. genom någon form av försäkring eller genom förmedling av någon intresseorganisation. Skäl för en sådan begränsning av möjligheterna till rättshjälp för näringsidkare utgör också det förhållandet att kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter ofta är en normal företeelse i affärslivet, jämförbar med andra driftskostnader som kan påverka rörelsens resultat. Samtidigt kan det emellertid förekomma fall där rättshjälp bör kunna komma i fråga även beträffande rättslig angelägenhet som har samband med näringsverksamhet. Så kan t. ex. vara fallet med vissa småföretagare som praktiskt sett står löntagarna nära, eller när sambandet med de privata förhållandena är sådant att rättshjälp inte bör vägras. I samband med riksdagsbehandlingen uttalade justitieutskottet att det fanns anledning att följa utvecklingen med uppmärksamhet och att ånyo överväga frågan sedan erfarenheter vunnits av det nya systemets tillämpning.

Näringsidkarfrågan har varit uppe till ett flertal avgöranden av DON:s och domstolsverkets besvärsnämnd för rättshjälpen. Några exempel

hämtade ur praxis rörande frågan om allmän rättshjälp skall utgå till näringsidkare är följande.

Särskilda skäl för rättshjälp ansågs föreligga i bl. a. nedannämnda fall, nämligen

(1) för 70-årig f. d. skrothandlare med en inkomst av 1 745 kr. i månaden, varav 745 kr. utgjorde pension

(2) för f. d. delägare i handelsbolag som drev åkerirörelse

(3) för person som tillsammans med sin broder ägde en jordbruksfastighet, taxerad till 48 000 kr. och belånad för 15 600 kr. och med en årlig nettointäkt på 6 550 kr. för envar av ägarna, och

(4) för målsägande i brottmål angående bedrägeri som tidigare hade en inkomst på 3 469 kr. i månaden men som vid tiden för ansökan bara hade studiebidrag på 1 700 kr. i månaden samt amorterade skulder med 11 281 kr. per år.

I samtliga dessa fall ansågs särskilda skäl föreligga med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden.

Särskilda skäl med hänsyn till sakens beskaffenhet ansågs i ett fall föreligga för att bevilja taxiägare rättshjälp i ärende om överklagande av utmätning av taxibilen och i ett annat fall då sökande haft både bostad och rörelse på den fastighet som tvisten gällde.

Däremot ansågs särskilda skäl *inte* föreligga i följande fall:

(1) Sökanden var lantbrukare vars bruttointäkt av lantbruket var 123 455 kr. och vars kostnader var 113 507 kr. Tvisten gällde ersättning för skada på utarrenderad fastighet och för obetalt arrende.

(2) Sökanden var åkeriägare utan anställda och med en nettointäkt av rörelsen på 30 402 kr.

(3) Sökanden var frisör med en årlig inkomst av sin verksamhet på 25 000 kr. Ärendet gällde exploatering av patent.

5.2.2 Tidigare reformförslag m. m.

Näringsidkarfrågan uppmärksammades redan under riksdagsbehandlingen av prop. 1974: 4. I tre motioner, 1972: 1469, 1471 och 1473, kritiserades den i lagtexten föreslagna inskränkningen i näringsidkares möjlighet att få rättshjälp. Som skäl åberopades bl. a. att det föreslagna stadgandet avsåg en heterogen grupp personer som utövade sin näring under högst varierande ekonomiska förhållanden och att det inte kunde vara riktigt att t. ex. hantverkare, lantbrukare, handlande och författare alltid skulle hålla en ekonomisk beredskap för att kunna betala eventuella rättegångskostnader.

Som tidigare anförts ansåg justitieutskottet (se JuU 1972: 12 s. 30), att det fanns anledning att följa utvecklingen med uppmärksamhet och att ånyo överväga frågan sedan erfarenheter vunnits av det nya systemets tillämpning. Detta uttalande hade avseende på skilda grupper av näringsidkare, däribland de renskötande samerna, vilkas möjligheter att

få rättshjälp aktualiserats i utskottet. Att observera för samernas del var också att deras ekonomiska och rättsliga angelägenheter i viss utsträckning handhades av en ny typ av juridisk person, kallad sameby.

I en reservation till utskottsbetänkandet påpekades bl. a. att gränsdragningen mellan anställningsförhållande och företagsamhet i egen regi ofta var svår att göra samt att såväl tolkningen av dessa båda begrepp som tillämpningen av den föreslagna undantagsbestämmelsen säkerligen många gånger skulle komma att förorsaka bryderi och osäkerhet. Från social synpunkt var det för övrigt inte mindre angeläget att en näringsidkare i små ekonomiska omständigheter bereddes möjlighet att ta till vara sin rätt i fråga om sin näring än att han erhöll bistånd i fråga om sina rent privata angelägenheter, ty i båda fallen skulle han och hans familj drabbas lika hårt av följderna av att han genom ekonomiskt trångmål förlorade sin rätt. För flera småföretagare var rättegångskostnader en i budgeten oförutsedd utgiftspost. Även med en generös tolkning av den i propositionen föreslagna undantagsregeln kunde stora grupper av näringsidkare med beaktansvärt behov av rättshjälp bli ställda utanför reformen. Det kunde inte förutsättas att detta behov i tillbörlig utsträckning skulle kunna tillgodoses genom någon form av försäkring eller genom förmedling av någon intresseorganisation.

I motionen 1972: 1916 yrkades att rättshjälpslagens regler skulle omfatta även näringsidkare som inte är juridisk person. I betänkande 1973: 1 uttalade justitieutskottet att utskottet saknade anledning att frångå det ställningstagande som gjorts föregående år men att det efter erfarenheter av tillämpningen av lagstiftningen kunde bli aktuellt att på nytt överväga frågan. Reservation av samma innehåll som föregående år anfördes.

Även under 1974 väcktes motioner, 1974: 79 och 1974: 386, i vilka framfördes kritik mot begränsningen i möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp. I den ena motionen yrkades att rättshjälp skulle kunna utgå enligt de allmänna reglerna även till näringsidkare, som inte är juridisk person och i den andra att sådana bestämmelser borde införas i rättshjälpslagen som ger näringsidkare möjlighet att erhålla rättshjälp även i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet.

Med anledning av motionerna uttalade justitieutskottet (JuU 1974:18) bl. a följande.

I ärendet hade utskottet haft tillgång till ett antal avgöranden av DON:s besvärsnämnd i frågor om rättshjälp åt näringsidkare. Av materialet kunde med hänsyn till dess relativt begränsade omfattning inte dras några säkra slutsatser rörande nämndens praxis. Det kunde dock hävdas att det förelåg vissa gränsdragningsproblem. Utskottet hade särskilt fäst sig vid svårigheterna att avgöra om sökandens ekonomiska förhållanden var sådana att de motiverade slutsatsen att särskilda skäl förelåg för rättshjälp. Bl. a. uppstod ofta gränsdragningsproblem i sådana

fall då sökandens nettointäkt av sin rörelse var liten men omsättningen i rörelsen var relativt hög. Även frågan huruvida sökanden var att anse som näringsidkare liksom andra spörsmål syntes ofta bereda problem i den praktiska tillämpningen. Utskottet ville inte motsätta sig önskemålet att frågan om rättshjälp till näringsidkare skulle tas upp till omprövning. För en sådan omprövning borde enligt utskottets mening inte läggas fast några bestämda riktlinjer. Det var emellertid uppenbart att de särskilda problemen för mindre och medelstora företagare liksom den statsfinansiella aspekten måste ägnas särskild uppmärksamhet. Utskottet utgick ifrån att omprövningen kom till stånd utan onödigt dröjsmål.

I reservation till utskottsbetänkandet anfördes bl. a. att vid omprövningen som borde gälla problematiken i hela dess vidd, hänsyn borde tas till de starkt kritiska synpunkter i ämnet som under förarbetena till rättshjälpsreformen anfördes av ett stort antal remissinstanser. I övrigt anfördes i huvudsak samma synpunkter som i reservationen till 1972 års utskottsbetänkande. Reservanterna ansåg sammanfattningsvis att det både från rättvisesynpunkter och jämlikhetssynpunkter var angeläget att rättshjälpslagen ändrades så att näringsidkare i normalfallen inte uteslöts från möjlighet till allmän rättshjälp.

I motionerna 1975: 102 och 451 och 1975/76: 85 framställdes yrkanden om att rättshjälp skulle kunna utgå till näringsidkare även i angelägenhet som berörde hans näringsverksamhet.

I sitt betänkande (JuU 1975/76: 17) framhöll justitieutskottet att det var uppenbart att de särskilda problem av jämställdhetsnatur som förelåg för mindre och medelstora företagare liksom den statsfinansiella aspekten måste ägnas särskild uppmärksamhet. Utskottet fann det angeläget att omprövningen kom till stånd utan onödigt dröjsmål. En tillfredsställande lösning av spörsmålet var enligt utskottet i själva verket så angelägen, att utskottet ansåg sig böra förorda att frågan behandlades med förtur av utredningen.

I motionen 1975/76: 1078 framställdes yrkande om att rättshjälpsutredningen borde få i uppdrag att positivt pröva frågan om en återgång till tidigare regler på rättshjälpens område för näringsidkare samt att komma med förslag till ökad rättshjälp för innovatörer vid patentintrång.

Justitieutskottet fann (JuU 1975/76: 24) att motionsspörsmålet föll inom ramen för utredningens uppdrag och föreslog därför att motionen skulle avslås, vilket också blev riksdagens beslut.

Slutligen yrkades i motionen 1976/77: 240 att näringsidkare skulle ges möjlighet att få rättshjälp i angelägenhet som berör hans näringsverksamhet.

Justitieutskottet yttrade i sitt betänkande (JuU 1976/77: 24) att någon riksdagens åtgärd till följd av motionen inte fordrades eftersom det spörsmål som upptagits i motionen övervägdes av rättshjälpsutredningen.

Till justitiedepartementet har inkommit framställningar från Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS), från Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och från Svenska företagares riksförbund med yrkanden om vidgade möjligheter till rättshjälp för näringsidkare.

Framställningarna har överlämnats till rättshjälpsutredningen för att beaktas vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

Till rättshjälpsutredningen har inkommit en skrivelse från Sveriges Fastighetsägareförbund, där förbundet anför att det förhållandet att rättshjälp har karaktär av social förmån inte bör utestänga ägare av hyresfastighet från möjligheten att få rättshjälp enbart därför att han är näringsidkare.

5.2.3 Utredningen

Utredningen framhåller inledningsvis att enligt förarbetena till RHL allmän rättshjälp inte bör vägras småföretagare som praktiskt sett står löntagarna nära eller när sambandet med de privata förhållandena är sådant att allmän rättshjälp inte bör vägras. I praxis har allmän rättshjälp beviljats näringsidkare vars ekonomiska förhållanden varit sådana att de som kostnadsbidrag har haft att betala enbart grundavgiften enligt RHL.

Nyssnämnda regel har dock inte tillämpats i alla fall. Hänsyn har också tagits till näringsidkarens allmänna ekonomiska och sociala situation. Allmän rättshjälp har ansetts kunna lämnas bara den näringsidkare som har en ställning som är jämförbar med en löntagares i lägre inkomstläge. Denna ståndpunkt har lett till att allmän rättshjälp vägrats även den som i och för sig bara skulle betala grundavgiften i kostnadsbidrag, när rörelsen varit av sådan omfattning att han av den anledningen inte kunnat jämställas med en löntagare i lägre inkomstläge. Hänsyn har då tagits till omsättningen och tillgångarna i rörelsen, antalet anställda m. m.

Att såsom yrkats i en del motioner ge näringsidkare som är fysisk person rätt till allmän rättshjälp utan begränsning kan enligt utredningens uppfattning inte komma i fråga. Av tillgängliga statistiska uppgifter framgår att det finns företag som ägs av fysiska personer med upp till 200 anställda. Det torde knappast vara förenligt med rättshjälpens karaktär av social förmån att bevilja allmän rättshjälp åt en företagare med många anställda.

Tänkbart är att särbehandla mindre och medelstora företagare. Utredningen erinrar i det sammanhanget om att det i prop. 1975: 104 med förslag till ny bokföringslag föreslogs att alla näringsidkare i princip skulle bli bokföringsskyldiga. Undantagna var endast — bortsett från staten, kommuner och jämställda — enskilda personer som drev jordbruk eller skogsbruk eller som i mindre omfattning hyrde ut fastighet eller del av fastighet (i det senare fallet högst två lägenheter).

Lagutskottet (LU 1975/76: 15) framhöll att gränsen för en eventuell undantagsgrupp måste vara klar och reglerna lättillämpade. Enligt utskottets mening kunde man inte säga att viss typ av rörelse skulle uteslutas från bokföringsskyldighet enbart därför att den drevs av en ensam person. Många praktiska exempel kunde enligt utskottet anföras på att rörelsens omsättning ändå var mycket stor. Utskottet fann också att en generell gräns byggd på maximiantalet anställda i rörelsen skulle bli alltför schablonartad och inte slå likformigt inom olika branscher. Likaså var en gräns som byggde på bruttoomsättningen i företaget olämplig och opraktisk från olika synpunkter. En kombination av olika här angivna faktorer skulle enligt utskottet medföra alltför stora tillämpningssvårigheter vid gränsdragningen. Utskottet tillstyrkte på grund härav propositionens förslag om att några generella undantag från bokföringsplikten inte skulle göras.

Däremot föreslogs att enskilda näringsidkare som driver verksamhet utan biträde av flera än två årsanställda personer och i vars rörelse den årliga bruttoomsättningssumman understiger 200 000 kr. skulle undantas från tillämpningen av bestämmelsen om årsbokslut. Detta förslag bifölls av riksdagen och en bestämmelse av detta innehåll togs in i bokföringslagen (1976: 125).

Utredningen anser att de ovan redovisade synpunkterna på gränsdragningsproblemen är tillämpliga även när det gäller näringsidkarfrågan i rättshjälpssystemet. Varken antalet anställda eller omsättningens storlek kan således enligt utredningens mening tjäna som säkert kriterium på ett företags storlek. Inte heller en kombination av dessa två faktorer synes kunna tjäna som någon enkel och lättillämplig formel, när det gäller att avgöra om allmän rättshjälp skall utgå eller inte.

Tänkbart vore att efter förebild av undantaget i 1 § sista stycket bokföringslagen slå fast att allmän rättshjälp inte fick utgå till näringsidkare som driver rörelse med flera än två årsanställda personer och med en årlig bruttoomsättning överstigande 200 000 kr.

Utredningen erinrar emellertid om att det enligt tillgänglig statistik finns 210 001 företag med upp till två anställda och 16 504 med 2—4 anställda. En regel som utesluter endast sådana företagare från allmän rättshjälp som har mer än två anställda skulle därför med all sannolikhet bidra till en väsentlig ökning av kostnaderna för rättshjälpen.

Utredningen framhåller att allmän rättshjälp i praxis som regel vägrats företagare med en årsomsättning överstigande 100 000 kr. Även om viss kritik kan riktas mot den ganska återhållsamma tillämpningen av regeln om rättshjälp åt näringsidkare är därmed inte sagt att det är försvarligt från statsfinansiell synpunkt att generellt tillåta allmän rättshjälp vid en omsättning upp till 200 000 kr.

Samtidigt torde det emellertid enligt utredningens uppfattning inte kunna uteslutas att det finns fall där det kan synas stötande att vägra

allmän rättshjälp trots att antalet anställda visserligen överstiger två eller trots att omsättningen överstiger 200 000 kr. Här kan t. ex. föreligga ömmande omständigheter av personlig eller ekonomisk art. Det torde därför knappast gå att avvara en undantagsregel även om man sätter gränsen så pass högt som nyss angavs.

Utredningen vill på grund av det anförda inte förorda en regel av innebörd att allmän rättshjälp i princip inte får utgå till andra näringsidkare än sådana med högst två anställda och en årsomsättning av högst 200 000 kr.

Med detta vill dock utredningen inte ha sagt att man inte alls skall ta hänsyn till antalet anställda och årsomsättningens storlek vid bedömningen av om näringsidkare skall beviljas allmän rättshjälp eller inte. Dessa faktorer bör på samma sätt som nu sker spela in i den helhetsbedömning av verksamhetens art och omfattning som skall göras vid prövningen av rättshjälpsfrågan.

Genom den praxis som har utbildats hos rättshjälpsnämnderna och besvärsnämnden har allmän rättshjälp i princip kommit att vägras alla näringsidkare med sådana inkomstförhållanden att rättshjälpsavgiften blir högre än grundavgiften. Utredningen anser att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp. Många näringsidkare är — även om deras inkomstförhållanden skulle medföra att rättshjälpsavgiften blev högre än grundavgiften — i praktiken inte att betrakta på annat sätt än vanliga löntagare. Både standardmässigt och i övrigt är de jämställda med vanliga löntagare. Möjligheterna för dessa näringsidkare att genom försäkring eller på annat sätt skydda sig mot oförutsedda händelser av ekonomisk art är ytterst små eller rent av obefintliga. Det nu sagda gäller flera av de kategorier som nämnts i riksdagsmotionerna och i de skrivelser som överlämnats till utredningen.

Utredningen anser därför att reglerna om allmän rättshjälp åt näringsidkare bör ändras så att allmän rättshjälp får beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. När det gäller att ange gränsen för vilka näringsidkare som inte bör uteslutas från möjligheten att få allmän rättshjälp bör föreskrivas att allmän rättshjälp får lämnas näringsidkare, bara om särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

Vissa tolknings- och tillämpningsproblem har föranletts av den nuvarande lydelsen av 8 § 3. RHL som talar om "angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet". För att i någon mån undanröja dessa problem bör lydelsen ändras till "angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet".

Som tidigare anförts anser utredningen att frågan huruvida näringsidkare skall beviljas allmän rättshjälp i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet alltid bör bli föremål för rättshjälpsnämndens prövning. Utredningen framhåller att det inte torde komma att röra sig om någon mera betydande mängd ärenden som tillförs rättshjälpsområdet genom den nu föreslagna ändringen.

6 Förmåner vid allmän rättshjälp

6.1 Kostnad vid bodelning

6.1.1 Nuvarande ordning

Enligt giftermålsbalken (GB) är vardera maken ensam ägare till sin egendom men andra maken har i regel giftorätt i egendomen. När giftorättsgemenskapen upphör med anledning av makes död eller dom på boskillnad eller äktenskapsskillnad, "materialiseras" giftorätten. Detta sker genom bodelning. Bestämmelser härom finns i 13 kap. GB.

Till grund för bodelningen förutsätts ligga en bouppteckning upptagande båda makarnas tillgångar och skulder. När talan om äktenskapsskillnad har väckts skall rätten, om någon av makarna begär det, förordna lämplig person att upprätta vardera makens tillgångar och skulder.

Enligt 13 kap. 1 § GB skall vad som är föreskrivet om arvskiftes form, förordnande av särskild skiftesman samt dennes eller boutredningsmans befattning med skifte äga motsvarande tillämpning vid bodelning. Hänvisningen syftar på bestämmelserna i 23 kap. ärvdabalken (ÄB) och innebär bl. a. följande. Över bodelningen skall en skriftlig handling upprättas och underskrivas av makarna. Om någon av makarna begär det skall rätten förordna om en särskild skiftesman. Om det behövs får flera skiftesmän utses. Finnes skiftesman inte vara lämplig eller bör han av annan särskild orsak skiljas från uppdraget, skall han entledigas.

Innan rätten förordnar eller entledigar skiftesman skall makarna få tillfälle att yttra sig. Endast den som är villig därtill får förordnas. Skiftesmannen skall bestämma tid och plats för bodelningen samt kalla makarna till förrättningen. Vid denna skall han lämna makarna det biträde som behövs. Kan makarna inte enas har skiftesmannen att själv bestämma om delningen. Skiftesmannen skall då upprätta och underskriva en bodelningshandling. Bodelningshandlingen skall i sådant fall oförd röjligen delges makarna. Vill någon av dem klandra bodelningen skall han väcka talan hos rätten inom tre månader efter delgivningen. I klandermål får domstolen inhämta yttrande av skiftesmannen. Rätten kan också återförvisa ärendet till skiftesmannen. Klandras inte bodelningen inom den angivna tiden vinner den laga kraft. Skiftesmannen har rätt

till skäligt arvode och ersättning för sina kostnader av makarna. Dessa torde vara solidariskt ansvariga för skifteskostnaden.

Bodelning är i Sverige i första hand en privat förrättning. En liknande ordning gäller i Finland. I Danmark och Norge däremot försiggår bodelingsförrättning i många fall under medverkan av offentlig myndighet, skifteretten.

Allmän rättshjälp kunde enligt RHL i dess ursprungliga lydelse i och för sig utgå i angelägenhet rörande bodelning. Ersättning till särskild skiftesman ingick dock inte bland de i 9 § RHL uppräknade förmånerna som kunde utgå enligt lagen. Sådan kostnad fick parterna själva svara för, oavsett om rättshjälp hade beviljats eller inte. Rättshjälp i bodelningsärende omfattade således endast kostnaden för biträde och eventuell utredning.

I samband med behandlingen av prop. 1972: 4 rörande rättshjälpsreformen begärde riksdagen hos regeringen ett kompletterande förslag till RHL så att ersättning kunde utgå av allmänna medel till skiftesman vid bodelning. Frågan togs därefter upp i en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria (Ds Ju 1975: 15) Rättshjälp för skiftesman vid bodelning. Promemorian remissbehandlades. På grundval av promemorian och remissyttrandena över den lades i prop. 1975/76: 47 fram förslag om att rättshjälpen skulle omfatta även kostnad för särskilt förordnad skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad om den rättssökande beviljats allmän rättshjälp i bodelningsärendet. Enligt förslaget begränsades makes möjlighet att i bodelningsärende få förutom skiftesman även biträde enligt RHL till fall där särskilda skäl förelåg med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet. Propositionen innebar således en prioritering av skiftesman framför bistånd genom biträde åt endera eller båda parterna. Rättshjälp i angelägenhet rörande bodelning föreslogs inte kunna lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnd. En utgångspunkt för de framlagda förslagen var att skiftesman skulle förordnas av domstol och att skiftet alltjämt skulle vara en privaträttslig förrättning.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen förklarade sig justitieutskottet kunna godta att den förordade ordningen tillämpades under ett inledande skede. Frågan om en utvidgning av förmånerna borde emellertid tas upp till övervägande av utredningen om en allmän översyn av rättshjälpssystemet. Riksdagen beslutade i enlighet med vad utskottet anfört. Ändringarna i RHL trädde i kraft den 1 januari 1976.

6.1.2 Utredningen

Utredningen konstaterar att det bland praktiserande jurister torde råda allmän enighet om att bodelningsfrågan nästan alltid utgör en väsäntlig delfråga i skillnadsfrågan. Särskilt starkt är naturligtvis sam-

bandet mellan underhållsfrågan och bodelningsfrågan. En konsekvens av detta förhållande är att bodelningsfrågan nästan alltid diskuteras i skillnadsmålet och i viss omfattning blir resultatet att bodelningen klaras av inom ramen för skillnadsmålet. Till detta resultat har också bidragit den nya regeln om rättshjälp vid bodelning.

Som en följd av det nyss beskrivna förhållandet har man också konstruerat taxan i skillnadsmål så att taxebeloppen inkluderar även ett visst arbete i bodelningsfrågan. Samtidigt som man från advokathåll vitsordar detta hävdar man att taxebeloppen är så låga att de numera inte ger utrymme för något nämnvärt bodelningsarbete.

Mot den nu angivna bakgrunden har utredningen övervägt olika lösningar som skulle ge biträde i skillnadsmålet möjlighet att — ev. efter särskild prövning — arbeta ett visst antal timmar med bodelningsärendet. Det har emellertid visat sig svårt att denna väg lösa några egentliga problem.

En slutsats som kan dragas av det anförda är att de allra enklaste bodelningsfrågorna i flertalet fall löses inom de taxesatta skillnadsmålens ram. I övriga skillnadsmål, där endera eller båda parterna har allmän rättshjälp, ersätts av allmänna medel bodelningsarbete som har betydelse för målet i övrigt. Vilka bodelningar som klaras inom dessa skillnadsmål varierar. När man överväger frågan under vilka förutsättningar allmän rättshjälp bör få beviljas separat i bodelningsangelägenheter är det emellertid som en följd av att de enklaste fallen klaras av på annat sätt — åtminstone i princip — de något mer komplicerade eller mycket komplicerade fallen man talar om.

Utredningen anför vidare att om man ser på problemet på detta sätt man givetvis kan fråga sig om det behövs några särskilda restriktioner när det gäller möjligheten att få rättshjälp vid bodelning. Har parterna inte klarat bodelningen i skillnadsmålet måste förutsättas att delningen vållar problem och det kan då hävdas att parterna bör kunna få hjälp enligt vanliga kriterier. Parterna ser — som förut framhållits — ofta bodelningen som ett svårare problem än äktenskapsskillnaden och de har ofta fog för sin uppfattning. Samtidigt måste man emellertid hålla i minnet att svårigheterna vid bodelningen ofta inte är sakligt betingade utan beror på känslomässiga attityder. Även mycket små och juridiskt okomplicerade bon kan därför vålla problem. Detta måste framtvinga någon form av restriktivitet. Enbart den omständigheten att parterna vunnit äktenskapsskillnad men inte kunnat enas om bodelningen bör alltså inte utgöra tillräcklig grund för allmän rättshjälp i bodelningsangelägenheten.

Enligt nuvarande praxis anses förekomsten av fastighet eller rörelse i makarnas bo vara faktorer som kan ge anledning att bevilja rättshjälp. Utredningen anser att även en rad andra förhållanden bör tillmätas stor betydelse vid prövningen. Som exempel kan nämnas att fordringar eller

skulder av skilda slag ingår i boet, att avbetalningsgods av större värde ingår, att enskild egendom eller försäkringar finns, att vederlagsanspråk föreligger eller att gåvotransaktioner är omstridda etc.

I den mån rättshjälpsbehov anses föreligga uppkommer frågan hur behovet skall tillgodoses. Denna fråga har som framgått ägnats stor uppmärksamhet och föranlett den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1976. Genom denna ändring infördes möjlighet att betala även skiftesman ur rättshjälpssystemet. Enligt utredningens mening saknas anledning att ompröva denna reform. Vad som måste stå i centrum är däremot enligt utredningens mening frågan om det finns skäl att prioritera anlitandet av skiftesman framför biträde eller om lagstiftningen bör vara neutral i denna del.

I den nyss antydda frågan har särskilt från advokathåll framhållits att den nuvarande prioriteringen av skiftesman inte överensstämmer med det i praktiken vanliga förfarandet vid bodelningar. Det vanliga är nämligen att skiftesman inte anlitas förrän i sista hand, dvs. först sedan biträdena misslyckats att åstadkomma en delning. Reformen har därför inneburit att parter som åtnjuter rättshjälp påtvingats en ordning som avviker från den normala. En annan olägenhet med den nämnda prioriteringsregeln anses vara att den leder till obalans mellan ekonomiskt olika lottade makar eftersom en mer bemedlad part alltid kan på egen bekostnad anlita biträde inför skiftesmannen.

Bakgrunden till den nuvarande prioriteringsregeln är en önskan att begränsa kostnaderna. Det har förutsatts att kostnaderna för skiftesman blir lägre än om båda parterna anlitar biträde. Enligt utredningens mening är detta inte helt självklart. Biträdena har nämligen från skillnadsmålet ingående kännedom om parternas förhållanden under det att skiftesmannen saknar motsvarande förhandskunskap. Kostnaderna för skiftesmannens arbete beror givetvis i hög grad på vem som utses till skiftesman och hur denne utför sitt uppdrag. En skiftesman som arbetar efter metoden att i så många fall som möjligt få till stånd uppgörelser i godo — vilket enligt uppgift till utredningen inte är ovanligt — drar naturligtvis stora kostnader. Dessa omständigheter i förening med den kritik som i övrigt anförts mot gällande ordning bör enligt utredningens uppfattning leda till att man i första hand söker lösa problemen genom en neutral regel, dvs. den lösning — skiftesman eller biträde — bör väljas som i varje särskilt fall är lämpligast. Vid avvägningen bör kostnadsaspekten väga tungt men inte vara ensamt avgörande. En konsekvens måste ändå bli att regelmässigt endast endera förmånen bör få utgå.

En fördel med biträdeslösningen är, framhåller utredningen, att man tillvaratar den kunskap om parterna och deras förhållanden som biträdena förvärvat i skillnadsmålet. Som förut nämnts nedlägger biträde ofta ett visst arbete på bodelningsfrågan redan i skillnadsmålet. På grund

av detta arbete behöver bodelningen ibland inte vålla några större problem även om den inte kan lösas inom skillnadsmålets ram.

En annan fördel med biträdeslösningen är att den stämmer överens med den lösning som tillämpas vid upplösning av ogifta sammanboendes egendomsgemenskap. I sådana fall gäller nämligen allmänna regler om biträdesbehov.

Den främsta fördelen med skiftesman är att en sådan har möjlighet att tvångsvis skifta boet. Detta kan innebära en garanti för att kostnaderna begränsas. Allt beror emellertid på vilken tid skiftesmannen anser sig böra ägna åt förlikningsförhandlingar innan han eventuellt tvångsvis skiftar boet. Härtill kommer att skiftesmannen behöver viss tid för att utreda boet och bilda sig en uppfattning om parternas ståndpunkter. I denna del har parternas biträden oftast en förhandskunskap som gör att de direkt kan angripa själva delningsfrågan.

Utredningen påpekar att en särskild komplikation ligger i att skiftesman förordnas av rätten. Frågan om rättshjälp bör beviljas och vilka förmåner — biträde eller skiftesman — som rättshjälpen bör innefatta, avgörs alltså av en myndighet och skiftesman förordnas av en annan. Denna omständighet bör enligt utredningens mening föranleda att förmånen av skiftesman görs beroende av särskild prövning genom rättshjälpsnämndens försorg. Att skiftesman förordnas på begäran av ena parten bör alltså — för att ta ett exempel — inte automatiskt påverka möjligheterna för den andra parten att få biträde i bodelningsfrågan.

Mot bakgrund av de nu redovisade allmänna övervägandena har utredningen stannat för följande lösning.

Behovet att rättshjälp vid bodelning bedöms enligt i princip vanliga regler. För att rättshjälp skall få beviljas bör emellertid krävas att boet är i något hänseende komplicerat. Rättshjälpen innefattar förmånen av biträde eller skiftesman. Den som gör ansökan om rättshjälp skall ange vilken förmån han önskar och skälen. Rättshjälpsnämnden prövar ansökningen och bestämmer vilken förmån som skall utgå. Valet skall ske med hänsynstagande till såväl partens önskemål och behov som till kostnadskonsekvenserna. Utredningen förutsätter att parterna i regel har ganska klart för sig om de kan enas eller om skiftesman måste tillgripas. Om biträde förordnas men det senare visar sig att skiftesman inte kan undvaras får nämnden på framställning bestämma att rättshjälpen skall inkludera även denna förmån. Härför bör dock fordras särskilda skäl. Skulle skiftesman ha kopplats in från början men parterna, eller en av dem, senare anse att biträde inte kan undvaras bör motsvarande gälla.

Utredningen framhåller att den valda lösningen nära överensstämmer med gällande rätt. Enda skillnaden är egentligen att den är neutral i valet mellan biträde och skiftesman. Det är möjligt att detta kan vålla vissa merkostnader. En väsentlig fördel är emellertid att lösningen ansluter till det arbetssätt som vanligen tillämpas på detta område. Utred-

ningen håller dessutom för sannolikt att skillnaden i ekonomiskt hänseende inte blir så stor, främst därför att biträde — till skillnad från skiftesman — i regel kan förutsättas ha en viss förhandskänndedom om boet och därför vara beredd att omedelbart söka en uppgörelse i bodelningsfrågan.

Trots det nyss anförda kan det enligt utredningens mening inte uteslutas att bodelningsärendena blir kostnadskrävande. Härför talar bl. a. rättshjälpsnämndernas erfarenheter. Det är därför önskvärt med en effektiv kostnadskontroll. Det är också angeläget att en vägledande praxis snarast möjligt utbildas såväl i fråga om vilken förmån som skall utgå som i fråga om den tid biträden och skiftesmän rimligen bör ägna åt delningsfrågan.

6.2 Kostnad för privat sakkunnig

6.2.1 Nuvarande ordning

Enligt 9 § andra stycket 2 RHL anses som kostnad för rättshjälpen bl. a. den rättssökandes kostnad för *bevisning* vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen. Enligt 24 § samma lag utgår ersättning för bevisning i den mån inte särskilda föreskrifter gäller, med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande. De särskilda föreskrifter som åsyftas är vissa bestämmelser i RB som anger att ersättning för bevisning skall utgå av allmänna medel, nämligen 36 kap. 24 § tredje stycket, 38 kap. 7 § andra stycket, 39 kap. 5 § andra stycket samt 40 kap. 17 § andra stycket och 19 § andra stycket, vilka hänvisar till vittnesersättningskungörelsen (1973: 262). Saknas sådana särskilda föreskrifter skall ersättning för bevisning bestämmas av domstolen till skäligt belopp.

Fråga har uppkommit i vilken utsträckning ersättning kan utgå enligt RHL för kostnad för sakkunnig, som inte nämnts av rätten (privat sakkunnig) och som part med allmän rättshjälp åberopat. Vad som närmast vållat tveksamhet är om ersättning kan utgå enligt 24 § RHL åt privat sakkunnig för arbete.

Privat sakkunnig behandlas i 40 kap. 19 § RB. Reglerna innebär att den sakkunnige i huvudsak behandlas som vittne. Av detta följer bl. a. att de ersättningsregler som gäller för vittne skall tillämpas beträffande av part anlitad sakkunnig. Domstolen kan alltså tillerkänna privat sakkunnig ersättning bara i den omfattning han som vittne har rätt till ersättning. Vad som kan komma i fråga är därmed ersättning för resa, uppehälle och tidsspillan i samband med inställelse vid förhandling men däremot inte ersättning för utfört arbete. Däremot kan part, som utgett ersättning till den sakkunnige, i förhållande till motparten göra gällande hela det utbetalade beloppet som rättegångskostnad.

Ett annat problem sammanhänger med regeln i 9 § andra stycket 2 RHL om att den rättssökandes kostnad för nödvändig *utredning* i angelägenhet, som kan komma under allmän domstols, krigsrätts, arbetsdomstolens eller bostadsdomstolens prövning eller som skall prövas av skiljemän utgör en ersättningsgill kostnad. Bestämmelsen — som alltså gäller endast utomprocessuell utredningskostnad — syftar till att skapa förutsättningar för uppgörelser utan rättegång. Enligt förarbetena till RHL (prop. 1972: 4 s. 259) är förmånen i fråga i första hand avsedd för mindre omfattande utredning, såsom läkarintyg, värderingsintyg och liknande. Endast undantagsvis bör det komma i fråga att mera omfattande utredning införskaffas utom rätta.

Enligt 25 § första stycket RHL gäller att biträde, som har förordnats enligt 19 § samma lag, beslutar om sådan utomprocessuell utredning som nu berörts. Med kravet på att förmånen utgår bara när biträde har förordnats har avsetts att skapa garantier för att inte onödig eller alltför dyrbar utredning anskaffas på statsverkets bekostnad. Biträdet får på eget ansvar ta ställning till om särskild utredning behövs. Från rättshjälpsnämnden kan inte erhållas förhandsbesked. Den som medverkar vid utredningen har alltid rätt till skälig ersättning för såväl arbete som kostnader. Visar det sig att utredningen har varit onödig eller alltför dyrbar och har biträdet genom att föranstalta om utredning visat försumlighet, kan detta emellertid beaktas när ersättningen till biträdet bestäms. Även parten kan få stå för utredningskostnad, om han genom vårdslöshet eller försummelse har åstadkommit att statsverket vållats kostnad för onödig utredning.

Har något biträde enligt 19 § RHL inte förordnats, ankommer det på rättshjälpsnämnden att på begäran av den rättssökande pröva frågan om utomprocessuell utredning skall få förebringas på statsverkets bekostnad.

6.2.2 Utredningen

Utredningen framhåller att det i olika sammanhang — bl. a. i DON:s promemoria — har påtalats att gällande regler i RHL om ersättning för privat sakkunnigutredning ibland kan leda till bristande balans mellan parterna i processen. Från principiell synpunkt är de olägenheter som illustreras av följande exempel mest intressanta.

En part anser sig t. ex. ha ett anspråk på ersättning i samband med en byggnadstvist och beviljas allmän rättshjälp med biträdesförordnande. Biträdet beslutar om en, kanske t. o. m. två sakkunnigutredningar, som ersätts ur rättshjälpssystemet, utan att över huvud taget kontakta motparten i detta skede. Därefter väcker parten talan vid domstol och åberopar det som kan vara till förmån för hans talan. Sedan talan väckts har svarandens biträde enligt RHL inte möjlighet att på motsvarande

villkor anlita privat sakkunnig utan får nöja sig med en begäran att rätten skall utse sakkunnig. Utses sådan kan processen komma att tillföras material, som visar sig vara till nackdel för i detta fall svaranden. Genom att käranden införskaffat för honom fördelaktigt sakkunnigutredning och anhängiggjort talan innan han i egentlig mening förhandlat med motparten kommer han processuellt i en gynnad ställning. Om svaranden inte har rättshjälp blir parternas situation däremot lika, eftersom svaranden då får införskaffa vilken utredning han vill på egen bekostnad.

En bristande balans mellan parterna kan även uppkomma om rätten på begäran av den ena parten utsett en sakkunnig. Den andra parten har då i praktiken små möjligheter att få bifall till en begäran om ytterligare utredning för att från hans utgångspunkt belysa och bemöta det tidigare utlåtandet.

När det gäller att komma till rätta med olägenheter av nyss antytt slag anser utredningen att man kan tänka sig att gå fram efter i princip två huvudlinjer för att hitta lösningar. Ett sätt är att biträde ges kompetens att "förordna" privat sakkunnig med rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, oavsett om talan anhängiggjorts eller ej. Detta innebär att den ordning som f. n. tillämpas utomprocessuellt får giltighet fullt ut, alltså även efter det att talan väckts. Detta alternativ är det för parten fördelaktigaste. Det har emellertid den avgjorda nackdelen att det innebär en i förhållande till gällande ordning betydande vidgning av förmånerna. Det finns också en risk för kraftiga kostnadsstegringar. Med hänsyn bl. a. härtill kan en lösning enligt detta alternativ inte nu komma i fråga.

En annan tänkbar lösning är enligt utredningen följande. Biträde får rätt att föranstalta om sakkunnigutredning av enklare beskaffenhet, intyg e. d., oavsett om ärendet handläggs utomprocessuellt eller har ananhängiggjorts vid myndighet. Om den behövliga utredningen är mer kostnadskrävande bör biträdet ha skyldighet att inhämta tillstånd till utredningen. Om det i bodelningsärende inte förordnats biträde men bestämts att rättshjälpen skall omfatta kostnaden för skiftesman, bör skiftesman ha kompetens motsvarande biträde i detta hänseende.

Är det fråga om att föranstalta om mer kostnadskrävande utredning fordras som nyss sagts tillstånd. Har ärendet inte anhängiggjorts vid myndighet bör frågan om tillstånd prövas av rättshjälpsnämnd. Om ärendet däremot anhängiggjorts vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, krigsrätt, arbetsdomstolen, bostadsdomstolen, statens va-nämnd eller vid arrende- eller hyresnämnd eller överexekutor bör prövningen om utredningen skall få införskaffas ligga på vederbörande myndighet. Detta betyder t. ex. inte att domstolen utser den sakkunnige. Denna uppgift ligger på parten och hans biträde och den som utses blir att behandla som privat sakkunnig. Uppkommer behov av mer kostnadskrä-

vande utredning, sedan ärendet anhängiggjorts vid annan myndighet än nyss sagts, prövas frågan av rättshjälpsnämnd.

Finns varken biträde eller skiftesman, beslutar rättshjälpsnämnden om utredning, oavsett hur omfattande denna är.

I fråga om biträdes rätt att föranstalta om utredning innebär den nu skisserade lösningen en återgång till vad som enligt motiven var avsett enligt gällande ordning. En fördel med denna lösning är enligt utredningens uppfattning att man får en prövning och kontroll av kostnaderna när det gäller att skaffa mer omfattande utredning på statsverkets bekostnad. För att möjliggöra en reell prövning av utredningsbehovet bör krävas att biträdet tillhandahåller material om vad tvisten gäller, vem motparten är och grunden för anspråket. En väsentlig fördel med den nu behandlade lösningen är vidare att den inte ger utrymme för part att vidta åtgärder som leder till den tidigare angivna obalansen mellan parter. Mot den nu redovisade bakgrunden förordar utredningen den senast skisserade principlösningen.

Om biträde, när han själv föranstaltat om utredning som nyss sagts, tagit in onödig eller alltför dyrbar utredning eller eljest visat försumlighet, bör detta beaktas när ersättningen till biträdet bestäms. Part, som genom vårdslöshet eller försummelse vållat statsverket kostnad för onödig utredning, bör vidare — liksom f. n. — kunna göras ansvarig för utredningskostnad.

6.3 Kostnad för medling jämlikt 42 kap. 17 § RB

6.3.1 Nuvarande ordning

Enligt 42 kap. 17 § RB får rätten, om saken är sådan att förlikning är tillåten och särskild medling bör ske, utse medlare och förelägga parterna att inställa sig till förlikningssammanträde inför honom. Om detta institut anför Gärde m. fl. i Nya Rättegångsbalken bl. a. följande.

Vållas härigenom mera väsentligt dröjsmål med målets handläggning eller skulle medlingen åsamka parterna annan mera väsentlig olägenhet eller kostnad, bör dock ej förordnas om medling utan båda parternas samtycke. Arvode till medlaren åligger det alltid parterna att utgiva, ersättning till medlaren kan icke utdömas i rättegången. Däremot kan parterna såsom rättegångskostnader göra gällande sina utgifter i detta hänseende. Som medlare kan enligt motiven utses exempelvis nämndeman vid häradsrätt. Tänkbart är, att även advokat, som ej förut befattat sig med tvisten, kan ifrågakomma som medlare. Under tid, då förlikningsfrågan handhas av medlare, inställes handläggningen vid rätten. Mot part, som underlåter att infinna sig vid förlikningssammanträde, kan särskilt tvångsmedel ej användas. Medlaren har endast att anmäla att förlikningsfrågan förfallit, varefter målet ånyo får upptagas till behand-

ling vid rätten. Även då förlikning träffats, bör medlaren göra anmälan hos rätten.

Kostnaden för medling är inte ersättningsgill enligt RHL.

6.3.2 Utredningen

Det nu behandlade medlingsinstitutet har hittills använts i mycket begränsad utsträckning. En ändring kan emellertid tänkas bli följden av den uppmärksamhet som på senare tid ägnats institutet (jfr Ds Ju 1976: 8 s. 78 och direktiven för utredningen om en översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol, Dir 1977: 10).

Med hänsyn till att den särskilda medlingen har till direkt syfte att få till stånd förlikningar och därmed begränsa samhällets kostnader för processer anser utredningen att som kostnad för rättshjälpen skall anses också den rättssökandes kostnad för sådan medling.

Gällande regler om rättens åligganden med avseende på medlingsförfarandet bör enligt utredningen — även om medlingskostnaden blir en förmån enligt RHL — anses vara tillräcklig garanti för att medlingen inte blir mer än rimligt omfattande och kostnadskrävande. Det får naturligtvis under inga förhållanden inträffa att medlingen blir dyrare än handläggning av målet i gängse former.

6.4 Kostnad för vissa inställelser

6.4.1 Nuvarande ordning

Enligt 9 § andra stycket 4 RHL utgör i vissa fall kostnad för resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas, en rättshjälpskostnad. Ersättning för kostnad i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet utgår endast om personlig inställelse ålagts. Vidare ersätts kostnad i samband med inställelse för blodundersökning m. m. i mål om faderskap till barn enligt 3 kap. FB. I angelägenhet som inte behandlas av domstol eller annan myndighet utgår inte ersättning för inställelse enligt RHL. Ersättningen bestäms av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Såvitt avser inställelse för blodundersökning m. m. har getts en särskild bestämmelse som innebär att ersättningen bestäms av den domstol där faderskapsmålet är anhängigt.

I remissyttrandena över DON:s promemoria framfördes önskemål om att rättshjälpsförmånerna måtte omfatta bl. a. rese- och uppehällskostnader för föräldrar vid inställelse i samband med läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § FB.

I 21 kap. FB finns regler om verkställighet av dom eller beslut rörande vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn samt överflyttning av barn i vissa andra fall. Länsrätten prövar frågor av detta slag. I 21

kap. 10 § FB stadgas att länsrätten i ärende enligt 21 kap. kan förordna, att barnet skall undersökas av läkare. Läkarundersökning blir aktuell, när det kan befaras att flyttning av barnet för med sig för stora påfrestningar. Något generellt krav på läkarundersökning uppställs inte. I kallelse till läkarundersökning får länsrätten förelägga vite. Skall barn under 15 år kallas, bör kallelsen med föreläggande att vid vite inställa barnet delges den som har barnet i sin vård. Länsrätten får utdöma förelagt vite.

6.4.2 Utredningen

Med hänsyn till karaktären av de ärenden som avses i 21 kap. FB och till de förhållandevis få fall det torde röra sig om anser utredningen att möjligheter bör finnas att inom rättshjälpssystemet ersätta den som har barnet i sin vård för inställelsekostnader vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § FB. För fall då allmän rättshjälp av någon anledning inte föreligger bör det finnas en möjlighet utanför rättshjälpssystemet att av allmänna medel ersätta den som har barnet i sin vård för sådan inställelsekostnad. Ersättning bör emellertid då kunna utgå endast om det är uppenbart att den som har barnet i sin vård inte själv kan svara för kostnaden. Ersättningen bör bestämmas av länsrätten.

6.5 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter

6.5.1 Nuvarande ordning

Enligt 9 § andra stycket 5 RHL anses som kostnad för allmän rättshjälp den rättssökandes kostnad för avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen samt för avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027). I fråga om expeditionsavgift är förmånen begränsad så att den inte omfattar sådan rättens expedition som utfärdas bara på särskild begäran, om inte expeditionen har begärts innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft. Beträffande exekutionsavgift får förmånen betydelse främst vid allmän rättshjälp i ärende om verkställighet, eftersom sådan rättshjälp som har lämnats för angelägenhet som kan leda fram till verkställbart avgörande inte omfattar själva exekutionen. Allmän rättshjälp i angelägenhet som skall behandlas utomlands anses inte omfatta lösen av expeditioner vid utländska domstolar.

Lämnas allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd, innebär förmånen att den rättssökande får betala expeditions- eller exekutionsavgiften men att han samtidigt får tillgodoräkna sig kostnaden vid betalning av kostnadsbidrag. Lämnas rättshjälpen efter beslut av rättshjälpsnämnd, betalas efter beslutet uppkommande kostnader av allmänna me-

del. Beträffande expeditions- och exekutionsavgifter innebär bestämmelsen att domstolen eller den exekutiva myndigheten inte skall ta ut föreskrivna avgifter av den rättssökande. Inte heller sker någon stämpelbeläggning. När domstolen eller den exekutiva myndigheten slutligen handlagt målet eller ärendet, skall den emellertid underrätta rättshjälpsnämnden om bl. a. den rättsshjälpskostnad som motsvaras av de expeditioner eller exekutionsavgifter som normalt skulle ha uttagits. Underrättelsen är nödvändig för att kostnaden skall kunna beaktas i samband med slutreglering.

6.5.2 Utredningen

Utredningen framhåller att nuvarande system med expeditions- och exekutionsavgifter vid allmän rättshjälp är omständligt att tillämpa i praktiken och utgör en primär orsak till att slutregleringsförfarandet nu är så komplicerat. En ordning med avgiftsbefrielse skulle medföra betydande rationaliseringsvinster och möjliggöra en angelägen förenkling av slutregleringsförfarandet. I princip motsvarande ordning tillämpades f. ö. inom systemet med fri rättegång.

I de fall motpart till rättshjälpsberättigad part kan åläggas återbetalningsskyldighet till statsverket är en faktisk olägenhet med avgiftsbefrielse att statsverket går förlustig återbetalning av avgifter i den mån förlorande motpart fullgör sin skyldighet. Det har inte varit möjligt att få fram uppgifter om vad som faktiskt flyter in till statsverket på grund av sådan återbetalningsskyldighet men det kan på goda grunder misstänkas att det rör sig om ganska små belopp.

Fördelarna med avgiftsbefrielse överväger enligt utredningen klart olägenheten med utebliven återbetalning av förlorande motpart. Utredningen föreslår därför till en början att den som beviljats allmän rättshjälp befrias från avgifter för expeditioner vid domstolar. Utredningen anser emellertid att viss avgiftsbefrielse bör gälla även vid andra statliga myndigheter än domstolar. Avgiftsbefrielsen bör omfatta dels allmänna expeditioner vid samtliga statliga myndigheter och dels expeditioner och ansökningar vid domstol, dvs. expeditioner enligt avdelningarna I och II i den som bilaga vid expeditionskungörelsen fogade avgiftslistan. Däremot finns inte anledning att medge avgiftsbefrielse för expeditioner i form av olika tillstånd m. m. som upptas i avdelning III i avgiftslistan.

Om man vill få en redovisning av kostnaderna för avgiftsbefrielsen på rätt anslag utan att belasta rättshjälpsorganisationen med bokföring av och olika underrättelser om de blygsamma avgifterna, kan dessa kostnader beräknas schablonmässigt och budgetmässigt påföras anslaget för rättshjälpskostnader.

Utredningen tar vidare upp frågan om en eventuell utvidgning av förmånerna vid allmän rättshjälp i angelägenhet som handläggs utomlands.

Enligt gällande ordning är förmånen av allmän rättshjälp i angelägen-

het som skall handläggas utomlands begränsad till utomprocessuell utredningskostnad och biträdeshjälp. Kostnader för bl. a. expeditioner och bevisning vid utländsk domstol ersätts däremot inte.

Det är inte känt för utredningen vilka kostnader expeditioner och bevisning vid domstolar i olika länder betingar. När det gäller andra nordiska länder torde det dock vara ganska lätt att få fram uppgifter i dessa hänseenden. Utredningen ifrågasätter om man inte då skulle kunna tänka sig att begränsa dessa förmåner till angelägenhet som handläggs i annat nordiskt land. En sådan begränsning framstår emellertid inte som rimlig med hänsyn till de stora invandrargrupper från andra europeiska och även utomeuropeiska stater som finns i vårt land.

Att låta allmän rättshjälp i angelägenhet som handläggs utomlands omfatta även kostnad för expeditioner — och ev. bevisning — skulle innebära en väsentlig vidgning av förmånerna med risk för betydande kostnader som följd. Utredningen anser tiden inte mogen för en sådan reform. I förhållandet mellan de nordiska länderna bör emellertid en reform av antytt slag kunna övervägas inom ramen för det nordiska lagstiftningssamarbetet. Beträffande utomnordiska länder bör, under förutsättning av ömsesidighet, motsvarande ordning kunna uppnås genom bilaterala överenskommelser.

7 Förfarandet vid allmän rättshjälp; prövning av arvode m. m.

7.1 Nuvarande ordning

Enligt RHL fastställs biträdesersättning i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen av domstolen. Biträdesersättning i annat fall och ersättning till skiftesman fastställs av rättshjälpsnämnden. Lämnas rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd och sker det i utomprocessuellt ärende, förvaltningsärende eller ärende som skall prövas av skiljenämnd är dock rättshjälpsnämndens prövning inte obligatorisk. Ersättning till offentligt biträde bestäms alltid av rättshjälpsnämnden. Avser allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden mål eller ärende vid förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller förfarande inför skiljenämnd, skall biträdet lämna in sin kostnadsräkning till myndigheten eller skiljenämnden, som med eget yttrande skall översända räkningen till rättshjälpsnämnden. Motsvarande gäller även för offentligt biträde.

Ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen bestäms av domstolen.

Har utredning verkställts i angelägenhet som inte handläggs vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, bestäms ersättningen till den som medverkat vid utredningen av rättshjälpsnämnden.

Sådan ersättning för resa och uppehälle som avses i 9 § andra stycket 4 RHL bestäms av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. FB bestäms ersättningen av domstolen.

7.2 Utredningen

Utredningen framhåller att främsta skälet till att arvodesprövningen skulle handhas av rättshjälpsnämnd i alla andra rättshjälpsärenden än sådana som handläggs vid allmän domstol och vissa andra domstolar var önskemålet om att uppnå en effektiv och enhetlig kostnadskontroll. Utredningen konstaterar även att de timkostnadsnormer som ingår i vissa taxor i rättshjälpsärenden numera tillämpas inom hela rättshjälpsområdet. Därigenom har i praktiken enhetliga normer skapats för ett moment i arvodesprövningen.

Utredningen anser att inte bara allmänna domstolar utan även förvaltningsdomstolar har bättre förutsättningar än rättshjälpsnämnderna att utöva en effektiv kostnadskontroll. Även förvaltningsdomstolarna har i samband med målets eller ärendets handläggning kunnat iaktta biträdets agerande och har också bättre möjligheter än rättshjälpsnämnderna att bedöma om en utredning som åberopats varit nödvändig eller inte. Den omständigheten att det är ytterst sällsynt att rättshjälpsnämnderna avviker från den bedömning som förvaltningsdomstol har gjort i ersättningsfrågan talar också för att förvaltningsdomstol själv får fastställa ersättningen. De risker som under förarbetena ansågs föreligga för att kostnadskontrollfunktionen skulle komma att delas upp på för många myndigheter om prövningsbefogenheten läggs på förvaltningsdomstol synes alltså överdrivna. Ett annat skäl som talar för att lägga arvodesprövningen på förvaltningsdomstol är att det skulle innebära vissa rationaliseringsvinster, om förvaltningsdomstol direkt fick bestämma ersättningen i stället för att som nu behöva lägga ned tid och möda på att avfatta och expediera yttranden till en annan myndighet. Utredningen föreslår alltså att förvaltningsdomstol får pröva frågor om ersättning enligt RHL.

En annan domstol som undantagits från rätten att fastställa biträdesersättning och annan ersättning enligt RHL är marknadsdomstolen. Vad som anförts ovan i fråga om förvaltningsdomstol har avseende även på marknadsdomstolen.

Utredningens slutsats av det anförda blir att alla domstolar bör få rätt att fastställa ersättning i mål eller ärende vid domstolen. Detta innebär att förutom allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen även marknadsdomstolen, regeringsrätten, kammarrätterna, försäkringsdomstolen och länsdomstolarna, dvs. länsrätt, länsskatterätt

och fastighetstaxeringsrätt, anförtros prövningen av ersättningsfrågor enligt RHL.

Med de nu uppräknade domstolarna vill utredningen likställa statens va-nämnd.

Det är inte bara domstolar som i mera betydande omfattning handlägger ärenden vari rättshjälp beviljats eller som på grund av sin sammansättning eller i övrigt är väl lämpade att pröva ersättningsfrågor enligt RHL. Samma skäl kan anföras för att även arrendenämnder, hyresnämnder och överexekutor tilläggs behörighet att pröva sådana frågor.

När det gäller övriga förvaltningsmyndigheter torde det däremot enligt utredningens uppfattning höra till sällsyntheterna att rättshjälp beviljas i de ärenden som förekommer vid myndigheten. Ett flertal sådana myndigheter har dessutom sådan sammansättning att deras förutsättningar att bedöma biträdesarvode och andra ersättningar enligt RHL får anses klart sämre än rättshjälpsnämndens. På dessa skäl anser majoriteten av utredningens ledamöter och experter att prövningen av ersättningsfrågor i rättshjälpsärenden som handläggs vid andra förvaltningsmyndigheter än arrendenämnder, hyresnämnder och överexekutor bör ligga kvar hos rättshjälpsnämnden. Utredningens ordförande anser däremot att man nu bör ta steget fullt ut och låta alla statliga myndigheter pröva ersättningsfrågan enligt RHL i sådana ärenden som handlagts vid myndigheten. En expert i utredningen har intagit samma ståndpunkt.

I fråga om sådana rättshjälpsärenden där någon handläggning vid myndighet inte blir aktuell har utredningen inte funnit anledning att föreslå ändring i nuvarande ordning. Prövningen av anspråk på biträdesersättning och annan ersättning enligt RHL bör alltså ligga kvar hos rättshjälpsnämnden i dessa fall.

Vad ovan sagts om prövningen av ersättningsfrågor i mål eller ärenden som handläggs vid förvaltningsdomstolar och vissa förvaltningsmyndigheter torde enligt utredningen äga tillämpning även i fråga om ersättning till offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden. Av de uppräknade myndigheterna torde dock bara förvaltningsdomstol komma i fråga för prövningen av ersättningen till offentligt biträde i sådant fall. Handläggs ärendet hos annan myndighet än förvaltningsdomstol får alltså ersättningen bestämmas av rättshjälpsnämnden. Också regeringen föreslås i vissa fall få pröva ersättningsfrågor. Utredningens ordförande är skiljaktig också i nu angivna fall. I ordförandens mening har samma expert instämt.

I de fall där handläggningen av ett ärende sker hos en myndighet men ersättningsfrågan skall prövas av rättshjälpsnämnd, bör, anser utredningen, liksom enligt gällande rätt myndigheten yttra sig över skäligheten av yrkad ersättning, innan rättshjälpsnämnden avgör ersättningsfrågan.

Utredningen uppmärksammar även de problem som kan uppkomma om ett och samma rättshjälpsärende blir föremål för handläggning vid olika myndigheter. Svårigheter kan t. ex. uppkomma om ett ärende först handläggs vid en myndighet som inte själv är behörig att besluta om ersättningen enligt RHL och därifrån går vidare till en myndighet som har sådan behörighet. Beslut av länsstyrelse skall sålunda i vissa fall överklagas till kammarrätt. När det gäller den del av ersättningen som belöper på handläggningen i länsstyrelsen är det rättshjälpsnämnden som efter att ha inhämtat yttrande från länsstyrelsen avgör ersättningsfrågan, medan kammarrätten själv är behörig att fastställa den ersättning som belöper på handläggningen i kammarrätten. Med hänsyn till de avräkningsfrågor som i undantagsfall kan uppkomma när det gäller rättshjälpsavgiften måste i ett sådant fall rättshjälpsnämndens beslut om ersättning för handläggningen i länsstyrelsen komma före kammarrättens beslut. Det bör därför enligt utredningen föreskrivas att biträdet skall ge in kostnadsräkning till länsstyrelsen innan handläggningen där avslutas och att länsstyrelsen skall yttra sig till rättshjälpsnämnden över kostnadsräkningen samtidigt med att ärendet avgörs. Sådana föreskrifter bör kunna ges i administrativ ordning.

Utredningen pekar också på den situationen att ett och samma ärende dels handläggs vid domstol och dels blir föremål för utomprocessuell behandling. En olyckshändelse kan t. ex. föranleda både process vid domstol och förhandlingar med ett försäkringsbolag. Den naturliga gången i ett sådant fall torde vara att processen klaras av innan förhandlingarna med försäkringsbolaget slutförs. När det gäller ersättningen för processen beslutar allmän domstol medan ersättningsfrågan såvitt avser den utomprocessuella delen avgörs av rättshjälpsnämnden. Det bör åligga biträdet att underrätta myndighet som har att fastställa ersättning, om ersättning tidigare fastställts eller yrkats i samma rättshjälpsärende.

Utredningen tar även upp frågan om besvär över ersättningsbeslut enligt RHL. När det gäller beslut om ersättning enligt RHL som meddelats av rättshjälpsnämnd bör enligt utredningens mening sådana beslut liksom f. n. överklagas hos besvärsnämnden.

När det gäller talan mot ersättningsbeslut som meddelats av domstol bör enligt utredningens uppfattning tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot avgörande av domstolen i fråga. Överklagandet i ersättningsdelen följer alltså överklagandet i huvudsaken. Även i sådana fall där arrende- eller hyresnämnd eller överexekutor har meddelat beslut i ersättningsfråga torde principen om att ersättningsfrågan följer huvudsaken i fullföljdshänseende kunna tillämpas.

8 Förfarandet i övrigt vid allmän rättshjälp

8.1 Byte av biträde m. m.

8.1.1 Nuvarande ordning

Enligt RHL får biträde inte sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande. Bestämmelsen innebär inte att ersättarens namn alltid måste anges i beslutet när medgivande att sätta annan i sitt ställe lämnas. Enligt förarbetena till RHL är det tillräckligt att i beslutet anges antingen namngiven person eller en begränsad personkrets, t. ex. jurist från samma advokatbyrå som det utsedda biträdet eller från annan namngiven advokatbyrå (prop. 1972: 4 s. 329). Medgivande ger den som förordnats till biträde möjlighet att sätta annan i sitt ställe för viss tid, vissa åtgärder eller för återstoden av uppdraget. Att arbete på detta sätt överlåts på annan kan ha sin grund i sjukdom, andra åtaganden som inte kan skjutas åt sidan o. d. Den som förordnats till biträde upphör givetvis inte att vara biträde enligt RHL genom att han sätter annan i sitt ställe.

Vad beträffar byte och entledigande av biträde i annat fall anges i 21 § andra stycket RHL att förordnande som biträde får återkallas av rättshjälpsnämnden, om skäl föreligger till det. Enligt förarbetena bör förordnande kunna återkallas, t. ex. när biträdet inte utför uppdraget med tillräcklig omsorg eller på annat sätt åsidosätter sina plikter som biträde (prop. 1972: 4 s. 328).

En helt annan situation än vid substitution av biträde föreligger vid byte av biträde. Det tidigare biträdet entledigas då och ett nytt biträde förordnas. Rättshjälpslagen innehåller inte någon uttrycklig bestämmelse om biträdesbyte. Föreskriften i 21 § andra stycket torde emellertid vara tillämplig även vid byte av biträde.

8.1.2 Utredningen

Utredningen konstaterar att substitutionsregeln torde vara avsedd främst för fall när biträde enligt RHL på grund av semester, sjukdom eller andra åtaganden måste överlåta arbetet på annan. Regeln ger biträdet rätt att för viss tid, vissa åtgärder eller för återstoden av uppdraget sätta annan i sitt ställe. Biträdet upphör inte att vara biträde enligt RHL genom att han sätter annan i sitt ställe. Från advokathåll har den åsikten framförts att advokat generellt borde ges möjlighet att sätta advokat i sitt ställe.

Utredningen framhåller att en generell substitutionsrätt kan medföra viss risk för ökade kostnader. Det finns dock fall där det kan diskuteras om inte vissa lättnader skulle kunna införas. Vad utredningen närmast har i åtanke är den situationen att advokat som är tillfälligt förhindrad att utföra sitt uppdrag — en inställelse till en förhandling kan-

ske kolliderar med ett annat brådskande åtagande — överlåter åt en annan jurist på samma advokatbyrå att biträda den rättssökande. Även i andra situationer kan emellertid gällande regler om substitution innebära praktiska olägenheter. En numera ganska vanlig företeelse är att flera advokater delar kontorslokaler och kontorspersonal men i övrigt är helt självständiga i förhållande till varandra. Sådana samverkande advokater kan dock inte företräda parter på olika sidor i ett mål eller ärende. Även enskilda advokater som inte samverkar på detta sätt kan ha kommit överens om att bistå varandra vid tillfälliga förhinder. Advokat kan också behöva anlita advokat på annan ort som platsombud exempelvis under en förberedande förhandling.

I de angivna fallen anser utredningen att nuvarande ordning många gånger kan vara onödigt tyngande. I praktiken löses i dag i flertalet fall frågan så att det offentliga biträdet redan i samband med ansökan om rättshjälp begär att få sätta annan i sitt ställe. En sådan begäran torde alltid bifallas av rättshjälpsnämnden. Oftast är det en jurist på samma advokatbyrå som man önskar sätta i sitt ställe men det kan också vara någon annan. I den mån detta förfarande praktiseras och eventuellt byggs ut ytterligare kan olägenheterna med gällande regler i stort sett sägas vara undanröjda. Enligt utredningens mening är det emellertid mer tilltalande — och enklare — att i stället lösa problemet genom en direkt lagregel som ger advokat generell rätt att sätta annan advokat i sitt ställe. En sådan regel kan väl försvaras med hänvisning till den garanti mot missbruk som ligger i ledamotskapet i advokatsamfundet. Med ett sådant synsätt är det logiskt att ge även offentligt biträde som inte är advokat rätt att utan tillstånd sätta advokat i sitt ställe. Vill offentligt biträde — advokat eller annan — sätta någon som inte är advokat i sitt ställe bör däremot tillstånd krävas.

När det gäller beslutsfunktionen framhåller utredningen att det f. n. alltid är rättshjälpsnämnden som meddelar tillstånd till substitutionen. Utredningen anser att allmänna domstolar och vissa därmed jämställda domstolar, förvaltningsdomstolar samt hyres- och arrendenämnder och överexekutor bör ha rätt att medge substitution. Är rättshjälpsärendet inte föremål för handläggning vid sådan myndighet som nu nämnts bör dock rättshjälpsnämnden liksom f. n. pröva om substitution skall få ske.

Entledigande av biträde bör enligt förarbetena till RHL kunna ske t. ex. när biträdet inte utför uppdraget med tillräcklig omsorg eller på annat sätt åsidosätter sina plikter som biträde. I detta hänseende finner utredningen ingen anledning till ändrat ståndpunktstagande.

RHL innehåller inte någon uttrycklig bestämmelse om biträdesbyte. Det anses emellertid att föreskriften om återkallelse av biträdesförordnande är tillämplig även vid byte av biträde.

I praxis har man intagit en restriktiv hållning när det gäller byte av biträde. Även utredningen anser att det är viktigt främst från kostnads-

synpunkt att en begäran om biträdesbyte prövas noggrant. Enligt utredningens mening bör denna synpunkt komma till uttryck i RHL. Utredningen föreslår därför en bestämmelse av innebörd att byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd och att sådant tillstånd får lämnas bara om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger till det.

När det gäller frågan vilken myndighet som bör anförtros prövningen av frågor om biträdesbyte och entledigande i annat fall av biträde hänvisar utredningen till vad som anförts härom i fråga om substitution.

8.2 Slutregleringsförfarandet

8.2.1 Nuvarande ordning

Sedan den rättsliga angelägenheten slutförts eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som har haft rättshjälp. Den *slutreglering* av rättshjälpsärendet som sker i och med detta avser enbart förhållandet mellan statsverket och den som har haft allmän rättshjälp.

Slutreglering sker först sedan samtliga rättshjälpskostnader är kända. Har den allmänna rättshjälpen avsett mål eller ärende vid domstol eller annan myndighet måste alltså avgörandet i huvudsaken ha vunnit laga kraft. Vidare måste beslut om rättshjälpskostnad ha vunnit laga kraft.

Har allmän rättshjälp lämnats utan beslut av rättshjälpsnämnden skall biträdet underrätta rättshjälpsnämnden om de kostnader för rättshjälpen som den rättssökande själv svarar för med undantag för kostnader för eventuell rådgivning. Bakgrunden till denna underrättelseskyldighet är att skyldigheten att utge kostnadsbidrag vid denna form av rättshjälp fullgörs genom att den rättssökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.

Domstol eller annan myndighet som i visst mål eller ärende har meddelat beslut enligt 9 § RHL skall underrätta rättshjälpsnämnden när den slutligen handlagt målet eller ärendet. I underrättelsen skall anges om talan fullföljts mot myndighetens avgörande i huvudsaken eller mot dess beslut om rättshjälpskostnad. Underrättelse som avser beslut i anledning av fullföljd talan mot beslut om rättshjälpskostnad skall innehålla uppgift om det överklagade beslutet.

Rättshjälpsnämnden skall också ha underrättelse om beslut om ersättning till biträde som domstol meddelat, innan den slutligen handlagt målet eller ärendet. Sådan underrättelse skall ske inom en vecka från ersättningsbeslutet.

Avsikten med de underrättelser som nu nämnts är att ge rättshjälpsnämnden underlag för att verkställa slutregleringen — dvs. fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som har haft rätts-

hjälp — i sådana fall där annan myndighet fattat beslut i ersättningsfrågor.

Slutreglering skall innehålla uppgift om

1. Avgiften för rättshjälpen (maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag) enligt något eller några av följande alternativ:
— enligt vad som fastställts i beslutet om allmän rättshjälp
— enligt vad som fastställts genom ett senare beslut av rättshjälpsnämnden (föranlett exempelvis av ändrade ekonomiska förhållanden hos den rättssökande)
— enligt vad som fastställts genom beslut vid slutregleringen (som också kan vara föranlett av ändrad ekonomisk situation för den rättssökande).

2. Rättshjälpskostnaderna
(enligt de underrättelser som inkommit till rättshjälpsnämnden eller, om rättshjälpsnämnden fattat beslutet om ersättning, enligt vad som framgår av nämndens handlingar).

3. Den slutliga avgiften för rättshjälpen (den rättssökandes slutliga kostnadsbidrag). Det slutliga kostnadsbidraget kan fastställas till något av följande belopp:
— samma belopp som maximibeloppet
— samma belopp som rättshjälpskostnaderna
— maximibeloppet samt ytterligare ett belopp som lagts på till följd av att den rättssökande eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen (29 § RHL).

4. Det eller de belopp som den rättssökande betalat i kostnadsbidrag. Belopp som har betalats in till rättshjälpsnämnden skall avräknas från det slutliga kostnadsbidraget.

5. Det belopp som den rättssökande beroende på resultatet av avräkningen under 4 skall betala till eller erhålla av rättshjälpsnämnden.

Den som är missnöjd med den av rättshjälpsnämnden verkställda slutregleringen kan föra talan hos besvärsnämnden.

Om rättshjälpsnämnd har utfärdat ansvarsförbindelse på statens vägnar enligt 10 § RHL och frågan huruvida ansvarsförbindelsen föranleder utgift för staten inte är avgjord när slutregleringen sker, skall det anmärkas att ny slutreglering kan komma att ske.

Har biträde förordnats för den rättssökande, skall avräkning ske också med biträdet. Utgångspunkten för denna avräkning är den biträdesersättning som domstol eller rättshjälpsnämnd fastställt enligt 22 § RHL. Från den fastställda biträdesersättningen skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Avräkningen med biträdet sker som *slutavräkning*, om den rättsliga angelägenheten slutförts eller om rättshjälpen upphört på annat sätt, och som *partiell avräkning*, om den sker dessförinnan.

Biträde enligt RHL är skyldigt att i första hand ta ut sin biträdesersättning ur det kostnadsbidrag som betalas till biträdet av den rättssökande. Endast skillnaden mellan den fastställda biträdesersättningen och vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet skall betalas ut till biträdet av allmänna medel. Det bör observeras att det belopp som skall avräknas är det belopp som den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag. Om den rättssökande verkligen fullgjort denna sin skyldighet saknar betydelse för avräkningen. Biträdet står sålunda risken för att kostnadsbidrag inte betalas.

Slutavräkning skall innehålla uppgift om

1. Den fastställda biträdesersättningen.

Från biträdesersättningen skall avräknas:

2. Belopp som den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag.

3. Belopp som biträdet tidigare har erhållit av rättshjälpsnämnden antingen

— i förskott enligt 31 § RHK eller

— vid partiell avräkning (21 § 2 st. RHK).

Slutligen skall anges:

4. Belopp som biträdet skall erhålla av rättshjälpsnämnden eller, i förekommande fall, betala till rättshjälpsnämnden (27 § 2 st. RHL).

Överensstämmer det slutliga kostnadsbidraget med det maximibelopp som fastställts i samband med beslutet om rättshjälp behövs ingen egentlig slutreglering utan här blir det endast fråga om avräkning med den som haft rättshjälp.

Slutavräkning kan som framgår av vad som förut nämnts inte ske förrän samtliga rättshjälpskostnader är kända. Detta innebär att biträdet inte får ut sin ersättning instans för instans. För att biträdet inte skall behöva vänta på ersättningen finns därför möjlighet att göra *partiell avräkning.*

En förutsättning för att partiell avräkning skall få ske är att den fastställda biträdesersättningen överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. Partiell avräkning sker på grundval av underrättelse från allmän domstol. På motsvarande sätt kan partiell avräkning ske när rättshjälpsnämnd själv fastställer biträdesersättning i förvaltningsärende som förs genom flera instanser.

Partiell avräkning skall innehålla uppgift om

1. Fastställd ersättning till biträdet.

2. Maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. Detta belopp skall avräknas från biträdesersättningen.

3. Belopp som biträdet fått i förskott av rättshjälpsnämnden.

4. Det belopp som skall betalas ut till biträdet av rättshjälpsnämnden.

Genom partiell avräkning kan biträde få ut ersättning instans för instans. Biträdes intresse att få ut ersättning inom ramen för handlägg-

ningen i en instans eller under handläggningen av en utomprocessuell angelägenhet tillgodoses däremot genom reglerna om *förskott på biträdesersättningen*. Förskott kan utgå om det med hänsyn till målets eller ärendets art eller eljest är skäligt. Framställning om förskott görs hos den myndighet som bestämmer ersättningen till biträdet. Det är emellertid alltid rättshjälpsnämnden som betalar ut förskottet. Domstol som beslutat om förskott skall därför underrätta rättshjälpsnämnden om beslutet.

Den myndighet som fastställer förskottet måste beakta att biträdet är skyldigt att i första hand ta ut sin biträdesersättning ur det kostnadsbidrag som skall betalas till honom. Förskott skall enligt ett beslut av besvärsnämnden bestämmas till ett a contobelopp.

Det är alltid rättshjälpsnämnden som ombesörjer att biträdesersättning som skall utgå av allmänna medel tillställs biträdet. I fråga om annan ersättning av allmänna medel, t. ex. ersättning till vittne, är det den myndighet som bestämmer ersättningen som också svarar för att ersättningen tillställs den berättigade.

Ersättning av allmänna medel till vittne och, om särskilda skäl föreligger, även till annan skall betalas ut omedelbart. Sker inte detta skall myndigheten inom en vecka sända över besked om ersättningsbeslutet till den redovisningscentral som betjänar myndigheten eller om myndigheten inte betjänas av redovisningscentral på annat sätt vidta åtgärd för utbetalning. Kommunal myndighet och annan statlig myndighet än domstol, hyresnämnd, arrendenämnd eller rättshjälpsnämnd tillgodoförs efter framställning till domstolsverket medel som myndigheten har betalat ut.

8.2.2 Utredningen

Utredningen framhåller att den främsta orsaken till att både slutregleringsförfarandet och förfarandet vid fördelning av ersättning som motpart ålagts att återbetala har blivit så komplicerat torde vara att kostnadsbidraget inte skall fastställas slutligt förrän rättshjälpsärendet är helt avslutat. Detta beror på att man först då vet hur stora de rättshjälpskostnader blir som kostnadsbidraget skall ställas i relation till. Kostnadsbidraget får ju inte överstiga rättshjälpskostnaderna.

Att rättshjälpskostnaderna understiger det maximibelopp för kostnadsbidraget som fastställts i samband med att allmän rättshjälp beviljats är emellertid sällsynt. Det är också ovanligt att någon jämkning sker av detta maximibelopp. Som förut nämnts är därför också särskild slutreglering ovanlig och rättshjälpsärendena avslutas i regel genom slutavräkning med klient och biträde. Kostnadsbidraget är i det övervägande antalet fall mycket lågt. Av den undersökning som utredningen har låtit utföra angående storleken av den rättssökandes slutliga kostnadsbidrag framgår att detta i 78,9 % av fallen uppgick till högst grundbeloppet.

Mot bakgrunden av det nu anförda kan det enligt utredningen ifrågasättas om det inte går att förenkla rutinerna vid slutreglering och därmed också vid fördelning av ersättning som motpart har förpliktats att återbetala.

Ett sätt att åstadkomma förenklingar är enligt utredningens mening att föreskriva att den rättssökandes rättshjälpsavgift prövas slutligt i samband med att beslut fattas om ersättning enligt RHL. I de fall där domstol och vissa andra myndigheter enligt vad som tidigare har föreslagits anförtros prövningen av ersättningsfrågor skulle alltså myndigheten också pröva rättshjälpsavgiften. Är det rättshjälpsnämnden som beslutar om ersättning skulle det bli rättshjälpsnämnden som fastställer rättshjälpsavgiften. Med en sådan ordning för fastställande av rättshjälpsavgiften skulle man komma ifrån en hel del av den pappershantering som f. n. sker. Den särskilda slutregleringen och den underrättelseskyldighet som är förenad med denna skulle sålunda kunna slopas. Det skulle då inte heller bli nödvändigt med ett särskilt förfarande för slutavräkning och partiell avräkning med biträde.

Vad som f. n. hindrar att man i sådana fall där handläggning vid myndighet kommer i fråga tillämpar en ordning av nyss angiven innebörd är att avgörandet i ersättningsfrågan inte kan omfatta samtliga kostnader hos den myndighet som fattar ersättningsbeslutet. Vid tidpunkten för avgörandet vet denna myndighet nämligen inte hur stora de expeditionsavgifter eller exekutionsavgifter blir som är förenade med målets handläggning. Enligt 9 § andra stycket 5 och 6 RHL utgör ju sådana avgifter och vissa andra kostnader rättshjälpskostnader. I de sällsynta fall där kostnadsbidraget vid beviljandet av allmän rättshjälp fastställts till högre belopp än rättshjälpskostnaderna kan myndigheten därför inte uttala sig om hur stort det slutliga bidraget skall bli. Detta hinder undanröjs emellertid om man genomför utredningens förslag att den som har rättshjälp befrias från sådana avgifter. Den myndighet som har att pröva ersättningsfrågan bör därför enligt utredningens mening i samband med att ersättningen fastställs också fastställa rättshjälpsavgiften.

Utredningen konstaterar att statistiken visar att uppgiften att fastställa rättshjälpsavgift inte blir särskilt betungande. I det klart övervägande antalet fall torde det nämligen endast bli fråga om att godta den preliminära rättshjälpsavgift som bestämts i samband med att allmän rättshjälp beviljats. Visar det sig, när avgiften skall fastställas, att den rättssökandes ekonomiska situation förändrats efter beslutet om allmän rättshjälp, kan det dock bli fråga om att höja eller sänka rättshjälpsavgiften. En jämkning av rättshjälpsavgiften bör också kunna ske om den rättssökande genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen. Utredningen anser att den myndighet som fastställer ersättning enligt RHL har bättre förutsättningar än rätts-

hjälpsnämnderna att bedöma om jämkning är påkallad av skäl som nu redovisats.

Innebär myndighetens beslut att rättshjälpsavgiften skall uppgå till högre belopp än den rättshjälpsavgift som tidigare fastställts, skall mellanskillnaden betalas in till statsverket. Rättshjälpsavgift som bestämts i samband med att allmän rättshjälp beviljats skall däremot i regel inbetalas till den advokat som beviljat rättshjälpen eller som förordnats till biträde i sådant fall där rättshjälpsnämnden eller domstol beviljat allmän rättshjälp.

Utredningen framhåller även att dess förslag om att rättshjälpsavgiften skall fastställas i samband med att ersättningsfrågan prövas för med sig att förfarandet vid avräkning med offentligt biträde kan förenklas.

När ersättning första gången i ärendet fastställs till offentligt biträde, skall det belopp som den rättssökande är skyldig att utge som rättshjälpsavgift till biträdet avräknas. Den myndighet som fastställer ersättningen skall ha rätt att utgå ifrån att biträdet uppburit avgiften. Biträdet svarar alltså för att beloppet inbetalas.

Uppgår rättshjälpsavgiften till större belopp än som motsvarar den ersättning som fastställts för biträdets arbete får biträdet åläggas att lämna ifrån sig vad han kan ha tagit emot för mycket. Detta kan bli fallet om den rättssökandes ekonomiska förhållanden föranlett en hög rättshjälpsavgift men det kan också vara så att biträdet har fått vidkännas prutning på arvodet t. ex. därför att han varit vårdslös eller därför att han uppenbart missbrukat behörigheten att bevilja rättshjälp. Har inga andra kostnader, såsom exempelvis utredningskostnader, uppkommit, får mellanskillnaden betalas tillbaka till den rättssökande. Återbetalning sker när ersättningsbeslutet har vunnit laga kraft.

Den ordning som nyss förordats innebär enligt utredningen att det särskilda förfarandet med slutavräkning och partiell avräkning med biträde inte behövs. Vad som återstår av den fastställda biträdesersättningen sedan avdrag gjorts för vad det offentliga biträdet i förekommande fall uppburit i rättshjälpsavgift kan utanordnas av den myndighet som fastställer ersättningen. Blir det inte fråga om avräkning därför att rättshjälpsavgiften i dess helhet betalats in till statsverket — offentligt biträde kan ju ha förordnats efter det att allmän rättshjälp beviljats — har myndigheten att utanordna hela ersättningen. Detsamma blir förhållandet om avräkning redan tidigare skett, vilken situation uppkommer om ett mål eller ärende vari rättshjälp förekommer överklagas till högre instans.

Den myndighet som bestämmer ersättningen bör alltså ombesörja att ersättningen tillställs den berättigade. I fråga om t. ex. ersättning till vittnen bör liksom nu gälla att ersättningen betalas ut omedelbart. Även i övrigt bör bestämmelserna i 32 § RHK kunna tillämpas. Sålunda bör myndighet, om ersättningen inte omedelbart betalas ut, sända besked

om ersättningsbeslutet till den redovisningscentral som betjänar myndigheten eller om myndigheten inte betjänas av redovisningscentral på annat sätt vidta åtgärd för utbetalning. Annan statlig myndighet än domstol, hyresnämnd, arrendenämnd eller rättshjälpsnämnd får sedan efter framställning till domstolsverket tillgodoföras medel som betalats ut.

Om ett mål eller ärende vari allmän rättshjälp förekommit överklagas, kan, påpekar utredningen, vissa problem uppkomma med den ordning som utredningen har föreslagit när det gäller fastställandet av rättshjälpsavgiften. Den högre instansen får då också pröva rättshjälpsavgiften med hänsyn till att dennas storlek kan komma att påverkas av förfarandet i den högre instansen. Det torde emellertid nästan alltid bara bli fråga om att godta den lägre myndighetens prövning. Om kostnaderna i den lägre instansen har understigit rättshjälpsavgiften kan det emellertid bli nödvändigt för den högre instansen att höja avgiften till de sammanlagda kostnaderna i den lägre och högre instansen. Fastställs avgiften till ett högre belopp i den högre instansen, får denna förplikta den rättssökande att inbetala mellanskillnaden till statsverket. Reglerandet av förhållandet mellan en högre preliminär avgift och en lägre slutlig avgift bör alltså vara en sak mellan biträdet och den rättssökande. Det torde komma att höra till sällsyntheterna att biträdet tar ut hela den preliminära avgiften om denna utgår med ett högt belopp. Återbetalning från biträdet till den rättssökande torde därför inte bli särskilt vanlig.

Utredningen uppmärksammar en annan situation som kan vålla vissa problem, nämligen om biträde överklagar beslut varigenom hans arvode prutats ned under den preliminära rättshjälpsavgiften med påföljd att rättshjälpsavgiften fastställts till lägre belopp och biträdet förpliktats betala tillbaka mellanskillnaden till den rättssökande. Ett bifall till biträdets talan kan då också leda till att rättshjälpsavgiften höjs. I ett sådant fall får biträdet tillerkännas mellanskillnaden mellan den överklagade och den fastställda ersättningen av statsverket och den rättssökande betala mellanskillnaden mellan den först fastställda och den ändrade rättshjälpsavgiften till statsverket.

Slutligen kan man tänka sig ytterligare ett fall där det kan bli fråga om en höjning av rättshjälpsavgiften i den högre instansen och det är om den rättssökande genom försummelse eller vårdslöshet vållar onödiga kostnader i den högre instansen.

8.3 Motparts ersättningsskyldighet för kostnaden för allmän rättshjälp

8.3.1 Nuvarande ordning

När slutreglering sker tas ingen hänsyn till den betalningsskyldighet

för rättshjälpskostnad som åvilar motpart. Slutregleringen avser enbart förhållandet mellan statsverket och den som har haft allmän rättshjälp. Emellertid gäller enligt 31 § RHL de regler om skyldighet att ersätta rättegångskostnad som finns i RB eller annan lag även i fråga om kostnaderna för rättshjälpen, när i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen den ena eller båda parterna har beviljats allmän rättshjälp. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket. Tappande motpart får alltså ersätta statsverket hela kostnaden för parts rättshjälp utan avräkning av partens kostnadsbidrag. Bakgrunden till detta är att domstolen inte berörs av kostnadsbidragsreglerna och därför, när kostnadsfördelningen mellan parterna bestäms, saknar kunskap om vilka kostnader statsverket slutligt skall bära och vilka kostnader den som haft rättshjälpen slutligt skall bära via kostnadsbidraget. Detta avgörs ju av rättshjälpsnämnden vid slutregleringen av rättshjälpsärendet.

Fördelning av kostnader mellan parter förekommer inte bara vid allmän domstol, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen. I lagen (1929: 145) om skiljemän finns en särskild bestämmelse om skiljedomskostnaderna. Enligt 24 § kan skiljemännen, om parterna inte har överenskommit annat, på yrkande av någondera parten pröva om och i vad mån motparten skall gottgöra parten honom åliggande ersättning till skiljemännen och övriga kostnader för förfarandet. Enligt 197 § UL bestämmer i utsökningsmål överexekutor efter skälighet om och till vilket belopp den tappande parten bör till den andre utge ersättning för hans kostnad i målet.

Även i övrigt förekommer i viss omfattning att förvaltningsmyndighet i förvaltningsärende rörande tvist mellan enskilda parter tillerkänner vinnande part kostnadsersättning från tappande part. När kostnadsfördelning sålunda förekommer och den ena parten eller båda parterna har beviljats allmän rättshjälp skall enligt 31 § fjärde stycket första punkten RHL därom gällande bestämmelser ha motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för rättshjälpen.

När kostnadsfördelning förekommer vid förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller skiljenämnd kompliceras bilden av att i dessa mål och ärenden ersättning till biträde bestäms av rättshjälpsnämnden. Den angivna ordningen innebär att två olika organ får beslutanderätten i kostnadsfrågorna. När målet eller ärendet avgörs vet sålunda förvaltningsdomstolen, förvaltningsmyndigheten eller skiljenämnden inte hur stora kostnaderna för rättshjälpen blir. Med hänsyn härtill har föreskrivits, att vid beslut om kostnadsfördelning betalningsskyldighet skall åläggas mot statsverket för rättshjälpskostnaderna i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp. Sedan därefter rättshjälpsnämnden meddelat beslut i fråga om biträdets ersättningsanspråk,

framgår parts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnaderna även beloppsmässigt.

När mål eller ärende i vilket part beviljats allmän rättshjälp avgörs, skall beslut samtidigt meddelas om ersättning till statsverket. Ersättningsskyldigheten till statsverket skall fastställas oberoende av yrkande och oberoende av vad parterna kan ha avtalat i kostnadsfrågan (jfr prop. 1972: 4 s. 340).

Har motparten ålagts att utge ersättning till statsverket skall underrättelse om beslutet tillställas rättshjälpsnämnden. Detta skall ske så snart beslutet vunnit laga kraft. Centralmyndigheten meddelar närmare föreskrifter om hur allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen skall fullgöra sin uppgiftsskyldighet.

Rättshjälpsnämnden skall ombesörja att ersättningsbesluten verkställs. Därvid har rättshjälpsnämnden att vidta åtgärder enligt föreskrifter som centralmyndigheten meddelar efter samråd med riksskatteverket.

8.3.2 Utredningen

När det gäller fördelning av kostnaderna för rättshjälp finns det enligt utredningens uppfattning ingen anledning att i förevarande sammanhang ändra på de nuvarande reglerna som innebär att bestämmelserna i lag om parts rättegångskostnader skall tillämpas även i fråga om part som har allmän rättshjälp. Även andra bestämmelser som finns om fördelning av kostnader mellan parter bör gälla. Utredningen föreslår dock i ett senare sammanhang viss ändring i de regler som gäller om makes ersättningsskyldighet vid gemensam ansökan om äktenskapsskillnad m. m.

I fråga om fördelningen mellan statsverket och den rättssökande av de medel som motpart skall betala tillbaka gäller att den som har haft allmän rättshjälp får ersättning för sitt kostnadsbidrag först sedan statsverket har fått full ersättning för sina kostnader i anledning av rättshjälpen.

Förslaget till förenkling av systemet för att fastställa rättshjälpsavgiften får enligt utredningen betydelse även i nu berört hänseende. Som ovan nämnts för nämligen förslaget med sig att myndigheten vid fördelningen av betalningsskyldigheten vet hur stor rättshjälpsavgiften är. Utredningen anser att det inte kan komma i fråga att införa en ordning som innebär att statsverket alltid övertar den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift och alltså betalar ut hela rättshjälpsavgiften till den rättssökande. En sådan ordning skulle kunna medföra risk för att allmän rättshjälp söks — oavsett rättshjälpsavgiftens storlek — endast i syfte att skapa garantier för att få ersättning för tilldömda rättegångskostnader.

I motsats till vad som nu gäller, nämligen att den rättssökande får er-

sättning för sitt kostnadsbidrag först sedan statsverket har fått full ersättning för sina kostnader i anledning av rättshjälpen, föreslår utredningen följande ordning för fördelning av ersättning för rättshjälpskostnader som motpart eller annan förpliktats att utge. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnader åläggs att utge hela ersättningen till statsverket bara i de fall där den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift inte överstigit fem procent av basbeloppet (f. n. omkring 500 kr.). Den rättssökande skall emellertid i ett sådant fall berättigas att av statsverket återfå erlagd rättshjälpsavgift. Har jämkning av återbetalningsskyldigheten skett skall motsvarande jämkning göras av det belopp som den rättssökande skall få tillbaka.

Om däremot rättshjälpsavgiften överstigit fem procent av basbeloppet bör motparten förpliktas att utge rättshjälpsavgiften eller del av den till den rättssökande och mellanskillnaden mellan rättshjälpskostnaderna och rättshjälpsavgiften till statsverket. Med en sådan lösning kommer enligt utredningen man också ifrån det nuvarande omständliga förfarandet med upprättandet av fördelningskort och bevakning m. m.

8.4 Motparts ersättningsskyldighet i vissa fall

8.4.1 Nuvarande ordning

Enligt 31 § andra stycket RHL gäller en specialregel beträffande parts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader för det fall att makar efter gemensam ansökan vinner boskillnad eller äktenskapsskillnad, om ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp. Då skall nämligen rätten, om det inte med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andre maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. I praxis torde bestämmelsen tillämpas så att make, som vid allmän rättshjälp inte skulle haft att betala mer än grundavgiften i kostnadsbidrag, inte åläggs någon återbetalningsskyldighet. Inte heller torde någon återbetalningsskyldighet förekomma om maken i målet haft kostnader för eget ombud. I övriga fall förpliktas däremot maken att betala hälften av den andre makens rättshjälpskostnader.

Skyldighet för make som inte har allmän rättshjälp att betala statsverket hälften av kostnaderna för makes rättshjälp kan enligt 31 § tredje stycket RHL åläggas av rättshjälpsnämnden i fråga om kostnaderna för skiftesman och för utredning som denne har föranstaltat om i ärende om bodelning. Beslut om sådan betalningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

8.4.2 Utredningen

Utredningen anför inledningsvis att möjligheten att ålägga make betalningsskyldighet för hälften av kostnaderna vid gemensam ansökan infördes redan under den fria rättegångens tid för att hindra att den make som inte hade fri rättegång skulle kunna "åka snålskjuts" på andre makens fria rättegång och helt slippa ifrån kostnader i skillnadsmålet trots att han hade förmåga att betala för sig. Efter RHL:s tillkomst torde den berörda regeln tillämpas så, att make vars kostnadsbidrag inte skulle överstiga grundbeloppet, som f. n. är 80 kr., inte åläggs återbetalningsskyldighet. Vid högre kostnadsbidrag förpliktas maken däremot att betala hälften av den andre makens rättshjälpskostnader. Med stöd av billighetsregeln kan den förste maken också slippa återbetalning, om han har haft eget biträde i målet.

De skäl som ligger bakom regeln om makes skyldighet att betala del av kostnaden för den andre makens rättshjälp har alltjämt giltighet. Man kan sålunda knappast se bort från att när make efter gemensam ansökan i skillnadsmål beviljas allmän rättshjälp den andre maken mestadels också drar viss nytta av rättshjälpen. Utredningen anser därför att det inte kan komma i fråga att helt slopa möjligheten att ålägga andre maken viss betalningsskyldighet i nu berörda fall.

Huvudregeln bör enligt utredningens uppfattning alltjämt vara att andre maken skall betala statsverket hälften av rättshjälpskostnaderna. Det bör emellertid införas möjlighet att anpassa betalningsskyldigheten till den andre makens betalningsförmåga. Ett mått på denna är den rättshjälpsavgift som skulle ha utgått om den andre maken hade beviljats allmän rättshjälp. Det kan emellertid ifrågasättas från samhällsekonomisk synpunkt, om indrivningsmyndigheterna skall belastas med indrivning av låga belopp. Utredningen anser därför att betalningsskyldighet inte bör åläggas om den andre makens rättshjälpsavgift ej skulle överstiga grundavgiften. Skulle å andra sidan den andre makens rättshjälpsavgift överstiga hälften av kostnaderna bör betalningsskyldighet givetvis inte åläggas med högre belopp än hälften av kostnaderna och likaså bör huvudregeln gälla om den andre maken inte kunnat få allmän rättshjälp på grund av för hög inkomst.

Liksom f. n. bör det finnas möjlighet att befria andre maken från betalningsskyldighet om också den andre maken har haft kostnader för eget ombud eller om det i annat fall är obilligt. Befrielse från betalningsskyldighet bör dock inte komma i fråga om den andre makens kostnader avsett enbart rådgivning.

Enligt utredningen bör det inte innebära något större merarbete för den rättshjälpsberättigade makens offentliga biträde att tillhandahålla de upplysningar om den andre makens ekonomi som krävs för att domstolen skall kunna bedöma storleken av den rättshjälpsavgift som skulle utgå om den andre maken hade allmän rättshjälp. Eftersom den av ut-

redningen nu föreslagna maximeringsregeln kan vara till förmån för den andre maken torde det inte heller vara svårt att få honom att medverka till att hans ekonomiska förhållanden klarläggs. Något yrkande från den andre maken om att maximeringsregeln skall tillämpas torde alltså inte behövas. Den make som har rättshjälp bör därför efter anmodan av domstol lämna uppgifter till ledning för tillämpning av regeln antingen genom sitt offentliga biträde eller på annat sätt. Det mest praktiska torde dock vara att uppgiftslämnandet sker i samband med att den gemensamma ansökningen inlämnas till domstolen.

När det gäller skyldighet för make som inte har allmän rättshjälp att betala andre makens kostnader för skiftesman och för utredning som denne föranstaltat i ärende om bodelning anser utredningen att den föreslagna maximiregeln i sådant ärende skall äga motsvarande tillämpning. I detta fall är det dock rättshjälpsnämnden som meddelar beslutet. Det bör enligt utredningens mening ankomma på skiftesmannen att förse rättshjälpsnämnden med underlag för bedömning av betalningsskyldighetens storlek.

9 Rättshjälp genom offentligt biträde

9.1 Förutsättningar för förordnande av offentligt biträde

9.1.1 Nuvarande ordning

I ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m. kan en särskild form av rättshjälp, nämligen rättshjälp genom offentligt biträde, utgå.

Rättshjälpsformen är inom sitt tillämpningsområde exklusiv. Allmän rättshjälp skall alltså inte meddelas i ärende i vilket förordnande av offentligt biträde kan komma i fråga. Uppgiften att administrera denna rättshjälpsform är i sin helhet lagd på rättshjälpsnämnderna.

Offentligt biträde kan enligt 41 § RHL förordnas i olika situationer som gäller den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. Paragrafen upptar en katalog om 18 punkter enligt vilka förordnande kan ske. Det kan t. ex. röra sig om ärende om förpassning eller utvisning eller om omhändertagande för samhällsvård.

Det är inte tillräckligt att ärendet är sådant att det är hänförligt under någon av punkterna i katalogen utan därjämte måste de allmänna förutsättningarna enligt 42 § RHL föreligga.

Enligt 42 § första punkten skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Biträde kan alltså förordnas oberoende av om den enskilde önskar det. Det saknar betydelse för förordnandet, om den enskilde själv har möjlighet att bekosta hjälpen. Någon avgift uttas således inte från den enskilde.

Vid bedömningen av behovet av offentligt biträde skall enligt 42 § andra punkten RHL särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter har lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.

Antalet framställningar om offentligt biträde vid de olika rättshjälpsnämnderna under år 1976 framgår av nedanstående uppställning.

Rättshjälpsnämnden i						
Stockholm	Jönköping	Malmö	Göteborg	Sundsvall	Umeå	Samtliga
2 071	171	392	274	64	42	3 014

Under år 1975 var motsvarande antal totalt 1 809.

Av den statistiska undersökning som utredningen har låtit utföra framgår att de 1 360 ärenden om offentligt biträde som undersökningen avsåg fördelade sig på följande sätt efter angelägenhet.

Ärendetyp	Procent av samtliga
Utlänningsärenden (41 § punkterna 6—12)	78,5
Omhändertagande för samhällsvård m. m. enligt BvL (41 § punkt 4)	10,2
Tvångsintagning eller kvarhållande i allmän vårdanstalt enligt NvL (41 § punkt 3)	6,3
Intagning eller utskrivning enligt LSPV eller omsorgslagen (41 § punkt 1—2)	3,2
Övriga (41 § punkterna 5, 13—18)	0,2
Utanför tillämpningsområdet	1,5
Summa	**99,9**

En undersökning av 192 ärenden om offentligt biträde som inkommit till rättshjälpsnämnden i Göteborg under tiden januari—september 1976 visar följande ärendefördelning.

Ärendetyp	Procent av samtliga
Utlänningsärenden	84,9
Omhändertagande för samhällsvård enligt BvL	7,8
Tvångsintagning m. m. enligt NvL	3,7
Övriga ärenden	3,7
Summa	**100,1**

Utredningens undersökning avsåg också ärendenas fördelning efter rättshjälpsnämndens avgörande. Resultatet av denna undersökning var följande.

Avgörande	Procent av samtliga
Bifall	79,5
Avslag	11,9
Övrigt (avskrivning)	8,6
Summa	**100,0**

I 185 eller 14 % av de 1 360 ärendena var den som åtgärden avsåg frihetsberövad. Offentligt biträde förordnades i 164 eller 89 % av dessa.

9.1.2 Tidigare reformförslag

I flera motioner till riksdagen har framställts yrkande om att det skall föreligga en ovillkorlig rätt att på begäran få offentligt biträde om parten är berövad friheten eller kan komma att bli berövad friheten genom beslutet. Så har skett i motionerna 1972: 1914 (yrkande 2), 1972: 1915 (b), 1974: 1259 (yrkande B), 1975: 136 och 1975/76: 2053.

I motionerna 1972: 1916 hemställdes om sådan ändring av rättshjälpslagen att möjligheterna att erhålla rättshjälp genom offentligt biträde vidgades så att biträde i princip skall förordnas om enskild begär det.

Yrkande om minskad restriktivitet i tillämpningen av bestämmelserna om rättshjälp genom offentligt biträde och om offentligt biträde i socialförsäkringsmål framställdes i motion 1974: 1259 (yrkande C). Även i motionen 1975: 451 hemställdes om minskad restriktivitet vid tillämpningen av reglerna om rättshjälp genom offentligt biträde.

I motionen 1975: 1110, slutligen, hemställdes att den som blir föremål för intagning enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall alltid tillförsäkras ett kompetent juridiskt biträde som har att företräda den intagnes partsintresse.

Justitieutskottet har uttalat sig i anledning av dessa motioner i betänkandena JuU 1973: 1, 1974: 18, 1975/76: 17 och 1975/76: 24.

I 1973 års betänkande anförde utskottet bl. a. (s. 34).

Inom det vidsträckta område där enligt de föreslagna reglerna offentligt biträde skall kunna förordnas ryms en mångfald ärenden av mycket skiftande natur. En mängd olika sakfrågor inom vitt skilda ämnesområden kan komma under bedömning. Ärendenas omfattning och svårighetsgrad kan också växla i hög grad. Det kan vara fråga om komplicerade ärenden med oklara sakförhållanden och motstridiga sakuppgifter, men fall där både rättsläget och sakförhållandena är uppenbara kan också förekomma. Variationer mellan olika ärenden kan framträda även på det sätt att fråga om förordnande av biträde kan uppkomma i olika stadier av förfarandet. Ibland kan också en grundläggande saklig bedömning nyligen ha gjorts av annan eller samma myndighet i ärende där den enskilde haft biträde. Mot denna bakgrund är det enligt utskottets mening uppenbart att en ordning som innebär att offentligt biträde skall förordnas så snart det begärs inte kan komma i fråga. Biträdes-

frågan måste i varje särskilt fall avgöras efter en objektiv bedömning av behovet i det föreliggande ärendet.

Enligt utskottets mening borde dock stor vikt fästas vid den enskildes egen inställning. Utskottet anförde i detta hänseende.

Det är i förekommande ärenden inte sällan fråga om personer som upplever sig vara illa behandlade av samhället. För att inte förstärka denna inställning, som inte sällan torde minska förutsättningarna för ett förtroendefullt samarbete vid en efterföljande vård eller behandling, kan det därför av psykologiska skäl ofta vara angeläget att tillgodose ett bestämt önskemål från den enskilde om biträdeshjälp. Den enskildes inställning kan dock enligt utskottets mening inte ses isolerad från de olika faktorer som bör påverka bedömningen av behovet av biträde.

Vad särskilt gäller betydelsen av att den enskilde är eller kan bli berövad friheten ville utskottet understryka att förhållandena kan vara mycket skiftande. Utskottet anförde.

På t. ex. social- och kriminalvårdsområdena är ofta fråga om mycket korta omhändertaganden eller taganden i förvar, medan i t. ex. utskrivningsärenden eller vid prövning i högre instans den enskilde kan vara berövad friheten under hela förfarandet. Det bör också beaktas att frihetsberövande på de områden där offentligt biträde kan förordnas som regel inte innebär en sådan isolering och begränsning i rörelsefriheten som t. ex. vid anhållande eller häktning. Jämförelsen med brottmålsprocessen och rättegångsbalkens bestämmelser om ovillkorlig rätt till offentlig försvarare, då sådana tvångsmedel tillgrips är därför redan av detta skäl missvisande. Än mera haltar jämförelsen om man betraktar de grundläggande skillnaderna mellan förvaltnings- och brottmålsprocessen. I förvaltningsförfarandet har vederbörande myndighet ett direkt ansvar för utredningen och skyldighet att på särskilt sätt tillvarata den enskildes intressen.

Utskottet ansåg sig inte kunna tillstyrka en ovillkorlig rätt till offentligt biträde i sådana fall där den enskilde är eller kan komma att bli berövad friheten.

I 1974 års betänkande hänvisade utskottet till sitt tidigare utlåtande (s. 14). Utskottet sade sig dock i viss mån dela motionärernas uppfattning om behovet av minskad restriktivitet. I fråga om behovsprövningen ville utskottet liksom tidigare understryka att stor vikt i det enskilda fallet borde fästas vid den enskildes inställning samt att även andra faktorer, t. ex. att den enskilde är berövad friheten, borde beaktas. Beträffande yrkandet om offentligt biträde i socialförsäkringsmål ansåg utskottet, med hänvisning till yttrande av socialförsäkringsutskottet (SfU 1973: 12) och till en av socialministern tillsatt utredning som enligt sina direktiv även skulle undersöka frågekomplexet om allmänt ombud i socialförsäkringsmål, att någon riksdagens åtgärd med anledning av motionen inte behövdes.

I betänkandet JuU 1975/76: 17 fann utskottet skäl att på nytt uttala sin förståelse för motionärernas önskemål om en vidare tillämpning av institutet offentligt biträde. Med hänvisning till att frågorna härom skulle utredas av rättshjälpsutredningen ansågs dock någon riksdagens åtgärd med anledning av motionsyrkandena inte behövlig (se s. 19). Samma ståndpunkt intogs i JuU 1975/76: 24 (s. 3).

Efter inspektion av länsrätten i Stockholm tog *justitieombudsmannen Wennergren* 1974 upp frågan om möjligheterna att i samhällsvårdsärenden bevilja såväl föräldrarna som barnet eller enbart föräldrarna rättshjälp i form av offentligt biträde. Därvid inhämtades yttrande från DON som bl. a. anförde.

Offentligt biträde skall enligt 42 § RHL utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Detta innebär beträffande i 41 § punkt 4 angivna ärenden att offentligt biträde kan utses endast för barnet och inte för vårdnadshavaren, jfr DON:s beslut nr 16/73. Allmän rättshjälp kan å andra sidan i sådant fall inte komma i fråga för barnet. Detta gäller även om i det enskilda fallet förordnande av offentligt biträde inte sker på grund av att behov av sådant biträde inte anses föreligga. Om vårdnadshavaren i nu avsedda ärenden är i behov av biträde kan allmän rättshjälp med biträdesförordnande beviljas denne, jfr DON:s beslut nr 74/73. Detta kan bli fallet om t. ex. delade meningar uppstår mellan vårdnadshavaren å ena sidan och det offentliga biträdet, som har att iaktta barnets bästa, å andra sidan (jfr prop. 1972: 132 s. 315).

När vårdnadshavaren i nu berörda ärenden beviljats allmän rättshjälp med biträdesförordnande skall biträdet ta tillvara vårdnadshavarens rätt. Ett offentligt biträde skall som tidigare sagts iaktta barnets bästa. Om endast offentligt biträde förordnats i ärendet är sålunda vårdnadshavaren — även om barnets intressen många gånger sammanfaller med vårdnadshavarens — inte garanterad att hans intressen beaktas av det offentliga biträdet. Eftersom allmän rättshjälp för vårdnadshavaren och rättshjälp genom offentligt biträde för barnet i berörda ärenden fyller olika syften kan det inte sägas föreligga valfrihet mellan berörda rättshjälpsformer.

I beslut som meddelades den 7 oktober 1974 (Dnr 1928/74) tog JO särskilt upp frågan om det är barnet och/eller föräldrarna som är att förstå som "den som åtgärden avser" enligt 42 § RHL och fann efter att ha redovisat uttalanden av olika ledamöter av lagrådet samt departementschefen (se härom prop. 1972: 132 s. 310—311 och 315) att det låg närmast till hands att anse att med "den som åtgärden avser" i 42 § RHL endast kan åsyftas barnet. JO anförde vidare.

Som anfördes från länsrättens sida vid min inspektion finns det risk för att ett ärende får en slagsida till fömån för barnavårdsintressena när dessa står emot föräldrarnas intresse att få vårda sitt eget barn och of-

fentligt biträde förordnas att tillvarata barnets intressen samtidigt som också beslutsinstansen — barnavårdsnämnden/sociala centralnämnden respektive länsrätten och kammarrätten — kan vara inställd på att i första hand se till barnets skydd. Även om föräldrarna i ett sådant fall erhåller rättshjälp i form av allmän rättshjälp med biträdesförordnande, kan göras gällande att föräldrarna handikappas som parter i jämförelse med motparten i ärendet, som formellt utgörs av det egna barnet men reellt av de samhällsintressen som knyter sig till uppgiften att skydda barnet. Enligt min mening hade det från flera synpunkter tett sig mest tillfredsställande och i linje med grundtanken för rättshjälp genom offentligt biträde om i ett fall där en verklig intressekonfrontation uppstår också föräldrarna skulle kunna anses som "den som åtgärden avser" i 42 § rättshjälpslagen och tillerkännas rättshjälp genom offentligt biträde. Det är ju i ett sådant fall i realiteten mot dem som ingripandet riktar sig. Med de motivuttalanden som finns till paragrafen och den praxis som utbildat sig på grundval härav synes en sådan tolkning och tillämpning dock nu inte möjlig. Endast genom en lagändring torde en ändring i rättsläget kunna nås som möjliggör den ifrågasatta ordningen. Jag anser mig dock för närvarande ej ha tillräckligt underlag för att göra framställning om en sådan lagändring men kommer att med uppmärksamhet följa hur den nuvarande ordningen fortsättningsvis utfaller i praktiken.

Efter inspektion av statens invandrarverk i maj 1974 uttalade *justitieombudsmannen Lundvik* bl. a. följande (se JO:s ämbetsberättelse 1975/76 s. 495).

Möjligheterna till rättshjälp genom offentligt biträde har främst tillkommit för sådana mål eller ärenden där fråga kan uppkomma om tvångsåtgärder som starkt begränsar den enskildes rörelsefrihet eller som har avseende på den kroppsliga integriteten. Ett för utlänningen negativt beslut i ett avlägsnandeärende kan innebära ett ingrepp av djupgående slag. Med hänsyn härtill måste stora krav ställas på utredningens inriktning och tillförlitlighet. Sådana omständigheter som språksvårigheter, bristande kunskap om gällande regler, utlänningens i vissa fall från hemlandet nedärvda respekt för polis och andra myndigheter medför att biträdesbehovet här ofta gör sig mer gällande än i andra typer av ärenden, i vilka offentligt biträde kan förordnas.

I propositionen 1972: 132 sade departementschefen att det var angeläget att en viss restriktivitet iakttogs vid bedömning av biträdesbehovet. Uttalandet grundade sig främst på de kostnadsaspekter som var knutna till reformen och på de bristande erfarenheterna för bedömningen av biträdesbehov i förvaltningsärenden. Det synes mig som om man inte bör stirra sig blind på departementschefens uttalande i denna del utan se det i förening med vad han i övrigt sade om förutsättningarna för förordnande av biträde. Lästa i sin helhet lägger departements-

chefens uttalanden i propositionen enligt min mening inte hinder i vägen mot en liberalisering av invandrarverkets praxis så som den i stora drag redovisades för mig vid inspektionen.

Jag vill också säga att det synes mig klart att ett offentligt biträde kan göra stor nytta redan i det inledande skedet av en utredning och att man därför inte bör vänta med förordnande till dess ärendet är klart för avgörande i sak. Jag konstaterar med tillfredsställelse att invandrarverket åtminstone numera synes dela denna åsikt.

9.1.3 Utredningen

Utredningen framhåller inledningsvis att tillgången till offentligt biträde har förbehållits vissa i lagen särskilt angivna typer av ärenden, där det framstått som angeläget att öppna möjlighet till denna form av rättshjälp. Offentligt biträde kan sålunda erhållas huvudsakligen på utlänningslagstiftningens område samt i ärenden inom mentalsjukvården, nykterhetsvården, barnavården och kriminalvården. En viss restriktivitet vid bedömningen av behovet av offentligt biträde har ansetts nödvändig. En allmän förutsättning för sådant förordnande skall vara att behov av biträde har kunnat konstateras vid en objektiv bedömning i det enskilda fallet.

Den restriktivitet beträffande användningen av rättshjälpsformen offentligt biträde som av kostnadsmässiga skäl har kommit till uttryck i förarbetena (prop. 1972: 132 s. 172 och 184) har slagit igenom också vid den praktiska tillämpningen av RHL. Det förefaller enligt utredningens mening som om rättshjälpsformen offentligt biträde därigenom inte har kommit att helt motsvara den önskan om förstärkta rättsskyddsgarantier för den enskilde som låg bakom rättshjälpsreformen. Delade meningar har uttalats om hur en ändring skall komma till stånd.

Utredningen anser för sin del att det inte är tillräckligt att enbart lita till att praxis så småningom ändras i liberaliserande riktning. Även om antalet förordnanden om offentligt biträde har ökat på senare tid och en viss liberalisering av praxis sålunda synes ha skett, anser utredningen att det behövs en lagändring beträffande förutsättningarna för offentligt biträde för att de önskemål som låg bakom rättshjälpsreformen skall bli helt tillgodosedda.

När det gäller att ta ställning till hur nuvarande regler bör ändras för att nå detta syfte bör självfallet viss försiktighet iakttas. Som justitieutskottet uttalat i 1973 års betänkande är det uppenbart att en ordning som innebär att offentligt biträde skall förordnas i alla situationer så snart enskilda begär det inte kan komma i fråga. Ett sätt att markera en önskvärd förskjutning i praxis är att det särskilda prövningskriteriet i 42 § andra punkten RHL utgår. Härmed klargörs att den omständigheten att utredningen i ett ärende är invecklad på grund av motstridiga sakuppgifter e. d. skall ingå enbart som ett av flera led i den objektiva

bedömningen av biträdesbehovet i det enskilda fallet. Omständigheter av annat slag — t. ex. språksvårigheter, den enskildes fysiska och psykiska tillstånd — bör kunna tillmätas lika stor betydelse. Som har framhållits under riksdagsbehandlingen av denna fråga bör också särskilt avseende fästas vid den enskildes egen inställning.

Utredningen ifrågasätter om ett slopande av det särskilda prövningskriteriet är tillräckligt för att tillgodose den enskildes rättsskyddsbehov. Starka önskemål har uttalats om en vidgad rätt till rättshjälp genom offentligt biträde i vissa utlänningsärenden. Det har också uttryckts önskemål om en ovillkorlig rätt till offentligt biträde i sådana fall där den som åtgärden avser är berövad friheten eller kan komma att bli det genom beslutet.

När det gäller ärenden om avlägsnande av utlänning konstaterar utredningen att det har ansetts att offentligt biträde i princip alltid bör förordnas, om utlänningen begär det. Frågan om offentligt biträde i utlänningsärenden har varit föremål för utlänningslagkommitténs uppmärksamhet. Utlänningslagkommittén har i betänkandet SOU 1977: 28 föreslagit att rätten till offentligt biträde i utlänningsärenden görs generösare än nu. Huvudprincipen bör enligt kommittén vara att ingen — utom såvitt det gäller de avvisningar som utan längre frihetsberövande beslutas av polisen — skall kunna avlägsnas ur riket utan att han har erbjudits bistånd av ett offentligt biträde. Detta erbjudande bör i princip ges honom så snart man börjar sätta i fråga om han skall avlägsnas, oavsett om detta sker när utredning påbörjas hos polisen eller senare hos invandrarverket.

Rättshjälpsutredningen ansluter sig i princip till utlänningslagkommitténs överväganden. Även rättshjälpsutredningen anser således att förutsättningarna för att få offentligt biträde i avlägsnandefall och de övriga fall som avses i 41 § 6—12 samt 18 bör göras generösare. Detta syfte bör kunna uppnås genom att bestämmelsen ändras så att offentligt biträde i nu avsedda fall skall förordnas om det inte är obehövligt. Presumtionen skall alltså i dessa fall vara för att offentligt biträde förordnas. Utredningen anser inte att det finns anledning att undanta utvisning från den sålunda föreslagna vidgade rätten till offentligt biträde.

När det gäller rätten till offentligt biträde i sådana fall där ett administrativt frihetsberövande skett i det aktuella ärendet eller kan komma att ske genom beslutet erinrar utredningen om justitieutskottets uttalande i denna fråga i 1973 års betänkande. Utskottet framhöll där att förhållandena kan vara mycket skiftande. Det kan sålunda på t. ex. social- och kriminalvårdsområdena ofta vara fråga om mycket korta omhändertaganden eller tagande i förvar medan i t. ex. utskrivningsärenden eller vid prövning i högre instans den enskilde kan vara berövad friheten under hela förfarandet. Utskottet påpekade också att frihetsberövande på de områden där offentligt biträde kan förordnas som regel

innebär mindre av isolering och begränsning i rörelsefriheten än t. ex. anhållande och häktning.

Vad utskottet sålunda uttalat äger enligt utredningens uppfattning alltjämt giltighet. Utredningen är därför inte benägen att föreslå en obligatorisk rätt till offentligt biträde i nu avsedda fall. Utredningen anser dock att den omständigheten att frihetsberövande skett i det aktuella ärendet eller kan bli aktuellt bör tillmätas större betydelse vid bedömningen av om offentligt biträde skall förordnas, än som för närvarande sker. På grund härav anser utredningen att offentligt biträde även i nu avsedda fall skall förordnas, om det inte är obehövligt.

Frihetsberövande kan bli aktuellt i de fall som avses i punkterna 1—5 och 13—16 i 41 § RHL. Omhändertagande för samhällsvård enligt punkten 4 behöver visserligen inte innebära frihetsberövande men bör enligt utredningens mening med hänsyn till att åtgärden ändå är av mycket ingripande art jämställas med frihetsberövande i nu angivet hänseende.

Förutom i de kategorier av ärenden som nu berörts kan offentligt biträde förordnas i ärende om kastrering (41 § p. 17). Även kastrering är en åtgärd av mycket ingripande art för den enskilde. Utredningen anser därför att samma bedömning bör göras i fråga om rätten till offentligt biträde i ärende om kastrering som i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden.

Sammanfattningsvis anser utredningen alltså att offentligt biträde i samtliga fall som avses i 41 § RHL skall förordnas, om det ej är obehövligt. Med en sådan lösning bör man vinna inte bara en liberalisering av förutsättningarna för offentligt biträde utan också en förenkling av de administrativa rutinerna. Utredningens ordförande har avvikande mening i fråga om hur förutsättningarna för att förordna offentligt biträde bör utformas och förordar en mer restriktiv reglering.

Såvitt gäller utlänningsärendena har regeringen, på grundval av förslag av utlänningslagkommittén, i prop. 1977/78: 90 föreslagit ändringar i 41 och 42 §§ rättshjälpslagen. Förslaget ligger i linje med vad rättshjälpsutredningen förordat, dvs. det sägs att offentligt biträde skall utses, om det ej måste antas att behov av biträde saknas. I propositionen uttalas bl. a. följande om förslagets närmare innebörd. Huvudprincipen bör (med visst undantag) vara att ingen skall kunna avlägsnas utan att ha erbjudits bistånd av offentligt biträde. Erbjudandet bör ske så snart man börjar sätta i fråga att utlänningen skall avlägsnas. Framstår det som klart att utlänningen skall få stanna bör biträde inte utses. Förhållandena kan även annars undantagsvis vara sådana att något behov av biträde inte föreligger. I sådana fall skall biträde inte heller förordnas. Så kan vara fallet om det är uppenbart att någon grund för uppehållstillstånd inte föreligger och att hinder inte finns mot förpassning till hemlandet.

I propositionen sägs vidare att en omfattande rätt till offentligt biträde i utlänningsärenden är av grundläggande betydelse när det gäller att åstadkomma ett samtidigt både rättssäkert och skyndsamt förfarande i dessa ärenden. Den kostnadsökning som blir följden av en utvidgning av rätten till offentligt biträde kan beräknas bli måttlig och väl uppvägas av de vinster som de förkortade handläggningstiderna medför. I avvaktan på en eventuell framtida reform av rättshjälpslagen bör en presumtion för rätt till biträde i detta skede införas endast i fråga om utlänningsärenden.

Riksdagen har antagit propositionsförslaget (AU 1977/78: 30, rskr 1977/78: 202). Lagändringarna har trätt i kraft den 1 juli 1978.

Utredningen tar upp ytterligare ett problem som har samband med förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde nämligen det som togs upp av justitieombudsmannen Wennergren i det beslut som refererats ovan rörande samhälleligt bistånd i ärenden om samhällsvård.

Det kan med fog ifrågasättas om i vissa samhällsvårdsärenden inte också föräldrarna bör tillerkännas rätt till rättshjälp genom offentligt biträde. Även om föräldrarna i sådana fall kan få allmän rättshjälp med biträdesförordnande kan det göras gällande att föräldrarna får en sämre behandling än motparten i ärendet, som formellt utgörs av det egna barnet men reellt av de samhällsintressen som knyter sig till uppgiften att skydda barnet. I sådana fall där barnavårdsintressena står emot föräldrarnas intresse att få vårda sitt barn synes föräldrarna i lika hög grad som barnet beröras av åtgärden. I realiteten är det ju mot dem som ingripandet riktar sig i dessa fall. För att en ändring i rättsläget skall kunna åstadkommas torde krävas en lagändring. Utredningen föreslår därför i fråga om samhällsvårdsärendena att inte bara den som avses med åtgärden utan även vårdnadshavare tillerkänns rätt till offentligt biträde.

9.2 Förfarandet vid förordnande av offentligt biträde

9.2.1 Nuvarande ordning

Offentligt biträde förordnas enligt 43 § RHL av rättshjälpsnämnd oberoende av hos vilken myndighet det aktuella ärendet är anhängigt. Ärendet skall i princip tas upp av den nämnd inom vilkens verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt.

Fråga om förordnande av offentligt biträde kan väckas antingen genom ansökan av den som åtgärden avser eller genom anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Några formföreskrifter för ansökan eller anmälan är inte uppställda. I brådskande fall kan ärendet anhängiggöras genom telefonsamtal eller genom telegram.

Enligt särskild föreskrift i 25 § RHK skall rättshjälpsnämnden inhäm-

ta yttrande över ansökan om förordnande av offentligt biträde av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Det åligger den handläggande myndigheten att självmant beakta behovet av offentligt biträde och så snart anledning föreligger anmäla behovet till rättshjälpsnämnden.

Har den som åtgärden avser själv föreslagit lämplig person till offentligt biträde skall denne enligt 44 § RHL i princip förordnas. Ett villkor är emellertid att den föreslagnes anlitande inte medför avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Något krav på särskild juridisk utbildning hos biträdet gäller inte. Advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå har formellt inte något företräde.

Ersättning till offentligt biträde fastställs av rättshjälpsnämnden och utgår av allmänna medel. Den enskilde kan inte i något fall åläggas att återgälda kostnad för biträdet eller för utredning. Beträffande ersättningen gäller samma regel som i fråga om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp.

Offentligt biträde skall ge in sin kostnadsräkning till den myndighet som handlägger målet eller ärendet och denna myndighet skall med eget yttrande översända räkningen till rättshjälpsnämnden. Föreskrift härom finns i 28 § RHK.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan enligt 45 § RHL innefatta även införskaffande av utredning. Har rättshjälpsnämnden förordnat offentligt biträde, är den rättssökande utan ytterligare prövning från nämndens sida berättigad att i den mån som det behövs få utredning som avses i 45 § utförd. Undantagsvis kan rättshjälpen innefatta rätt att enbart få utredning utförd.

I det *statistiska material* som utredningen låtit inhämta ingår även en undersökning av hur ärendena om offentligt biträde fördelar sig efter sättet för anhängiggörande. Undersökningen visar att 72,8 % anhängiggjordes genom ansökan av den enskilde och 27,2 % genom anmälan av myndighet.

Undersökningen visar också att avvikelse från myndighets yttrande enligt 25 § RHK är ytterst sällsynt. Rättshjälpsnämndernas beslut avvek sålunda i endast 1,3 % av fallen från det yttrande över anmälan eller ansökan som myndighet avgivit.

Liksom i ansökningsfasen förekommer det ytterst sparsamt att rättshjälpsnämnderna avviker från myndighets yttrande över kostnadsräkning när biträdesersättning fastställs. Sådan avvikelse förekom enligt undersökningen i bara 1,4 % av fallen.

9.2.2 Utredningen

Utredningen framhåller att det vid olika tillfällen har framförts den åsikten att förordnande av offentligt biträde borde ligga på den myndighet som handlägger det ifrågavarande målet eller ärendet. Det är sär-

skilt i sådana fall där frihetsberövande är aktuellt och i vissa utlänningsärenden som nuvarande ordning har ansetts medföra onödig omgång och tidsutdräkt.

Utredningen har tidigare föreslagit att offentligt biträde skall förordnas om det inte är obehövligt. Enligt utlänningslagkommittén, som rättshjälpsutredningen samrått med i fråga om utlänningsärenden, torde handläggningen av rättshjälpsärendena med en sådan regel gå snabbare därigenom att antalet avslag minskar. Men även i övrigt tar rättshjälpsfrågans handläggning alltför lång tid i sådana ärenden. Utlänningslagkommittén anser att den nuvarande ordningen med ansökan hos rättshjälpsnämnd, remiss till invandrarverket och därefter beslut av nämnden är onödigt byråkratisk och tidskrävande. Långt bättre vore enligt kommittén, om den myndighet som handlägger ärendet — invandrarverket eller regeringen — själv fick besluta i frågan. Betänkligheterna mot en sådan ordning blir knappast några om reglerna — som utlänningslagkommittén föreslår — utformas som en automatisk rätt för utlänningen till biträde.

Samråd i denna fråga har också ägt rum med socialutredningen. Enligt vad som inhämtats vid detta samråd kommer socialutredningen att föreslå att offentligt biträde alltid skall förordnas i ärenden om omhändertagande för utredning eller för vård av underårig. Förordnandet avses ske genom länsrätten.

Rättshjälpsutredningen har inte helt kunnat ansluta sig till utlänningslagkommitténs och socialutredningens åsikter i fråga om vem som skall förordna offentligt biträde. Visserligen innebär rättshjälpsutredningens förslag att presumtionen för offentligt biträde blir mycket stark. Rätten till sådant biträde blir emellertid inte helt obligatorisk utan visst utrymme för att avslå ansökningar kommer att kvarstå även med utredningens förslag. För en person som t. ex. berörs av en så ingripande åtgärd som frihetsberövande eller avlägsnande från riket — om han är utlänning — torde det vara svårt att inte betrakta den myndighet som beslutar om den aktuella åtgärden som sin motpart i ärendet. Om denna myndighet också skall kunna avslå en begäran från honom att få offentligt biträde som hjälp mot myndigheten, torde det föreligga stor risk för att han betraktar sig som helt utlämnad åt myndighetens godtycke. Utredningen anser därför att främst principiella skäl talar för att beslutanderätten i fråga om offentligt biträde skall ligga hos ett i förhållande till myndigheten fristående organ. Rättshjälpsnämnden bör alltså även i fortsättningen förordna offentligt biträde. Som har framgått ovan torde önskemålet om en snabbare och mindre byråkratisk handläggning till stor del uppnås genom att utrymmet för att avslå begäran om offentligt biträde blir betydligt mera begränsat än f. n. Nuvarande skyldighet för den handläggande myndigheten att avge yttrande till rättshjälpsnämnden bör enligt utredningens uppfattning gälla bara i de fall där rättshjälpsnämn-

den överväger att avslå ansökan. Sådant avslag bör alltså inte få ske utan att den handläggande myndigheten yttrat sig i frågan om behovet av offentligt biträde.

Utredningen anser dock att undantag från vad som nu sagts bör gälla i fråga om sådana fall där regeringen handlägger ärendet. I dessa fall bör regeringen också få besluta om offentligt biträde.

Utredningens ordförande anser i reservation att den handläggande myndigheten bör få förordna offentligt biträde utom då ärendet handläggs av polismyndighet eller social centralnämnd. En expert har intagit samma ståndpunkt. Äger handläggningen rum vid en social centralnämnd bör det enligt ordföranden och experten ankomma på länsrätt att förordna offentligt biträde. Handläggs ärendet hos polismyndighet, vilket kan ske bara vid avvisning i visst fall enligt utlänningslagen, bör invandrarverket förordna offentligt biträde.

I fråga om vilken myndighet som skall fastställa ersättningen till det offentliga biträdet bör enligt utredningens mening gälla samma regler som vid allmän rättshjälp. Även regeringen bör emellertid få besluta om ersättning till offentligt biträde i nu avsedda fall. Ordföranden och en expert är skiljaktiga och föreslår att prövningen av ersättningsfrågorna bör anförtros den handläggande myndigheten, dock med undantag för fall då ärendet handläggs av polismyndighet eller social centralnämnd.

I samband med de ändringar i rättshjälpslagen som har berörts i avsnitt 9.1.3 har inte föreslagits någon ändring av förfarandet vid förordnande av offentligt biträde i utlänningsärenden.

10 Organisations- och kostnadsfrågor

10.1 Organisationsfrågor

10.1.1 Nuvarande ordning

Rättshjälpsnämnder finns — liksom hovrätter — i Stockholm, Jönköping, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå. Rättshjälpsnämndernas kanslier ingår som organisatoriska enheter i de olika hovrätterna.

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara advokater som är verksamma inom nämndens verksamhetsområde. En advokat skall vara anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. De två övriga ledamöterna skall vara svenska medborgare, myndiga och bosatta inom nämndens verksamhetsområde. För ledamot skall finnas en eller flera ersättare.

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och minst två andra ledamöter, av vilka en inte är advokat. Vid avgörande av ärende som

är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter deltaga.

Enligt vad som inhämtats från rättshjälpsnämnderna tillämpas följande sammanträdesordning.

Stockholm	två dagar i veckan
Jönköping	en dag varannan vecka
Malmö	en dag i veckan samt ytterligare en dag var tredje vecka
Göteborg	en dag i veckan
Sundsvall	en dag varannan vecka
Umeå	en dag varannan vecka

Vid rättshjälpsnämndernas kanslier tjänstgör handläggare och biträden. En av handläggarna vid varje rättshjälpsnämnd är chef för nämndens kansli. Biträdespersonalen har i princip, med undantag för kanslierna i Sundsvall och Umeå, indelats i två kategorier, registerbiträden och granskningsbiträden. Registerbiträdena registrerar inkommande ärenden, lottar ärenden på handläggare, ombesörjer in- och utbetalning samt sköter avregistrering av ärenden. Granskningsbiträdena bistår i första hand handläggare med handläggning av ärendena.

Personalresurserna var enligt det för budgetåret 1976/77 gällande regleringsbrevet fördelade på följande sätt mellan de olika rättshjälpsnämnderna.

	Handläggare	Biträden + exp.-vaktpersonal
Stockholm	9	23
Jönköping	2	9
Malmö	4	12
Göteborg	4	12
Sundsvall	1	4
Umeå	1	3
Totalt	21	63

Verksamheten vid rättshjälpsnämnderna är till innehåll och omfattning nästan helt och hållet styrd av gällande bestämmelser på rättshjälpsområdet och av ärendetillströmningen. Under budgetåren 1974/75 och 1975/76 var *antalet ärenden* hos de olika rättshjälpsnämnderna följande.

	1974/75		1975/76	
	Antal	%	Antal	%
Stockholm	30 428	37	29 321	39
Jönköping	11 369	14	9 690	13
Malmö	13 611	17	12 190	16
Göteborg	16 114	20	14 786	20
Sundsvall	5 596	7	4 865	7
Umeå	4 418	5	3 901	5
Totalt	81 536	100	74 753	100

Enligt hovrätternas bedömning kommer antalet ärenden hos de olika rättshjälpsnämnderna under budgetåren 1976/77 och 1977/78 att vara följande.

	1976/77		1977/78	
	Antal	%	Antal	%
Stockholm	30 000	39	30 000	39
Jönköping	10 200	13	10 200	13
Malmö	13 400	17	13 500	17
Göteborg	14 180	18	14 200	18
Sundsvall	5 150	7	5 150	7
Umeå	4 550	6	4 550	6
Totalt	77 480	100	77 600	100

Som framgår av framställningen ovan (avsnitt 2.2) har utredningen låtit utföra en statistisk undersökning av 6 119 ärenden om allmän rättshjälp som anhängiggjorts vid de olika rättshjälpsnämnderna under januari 1975 och slutförts senast i juli 1976. Under januari 1975 inkom sammanlagt 7 542 ärenden. Undersökningen omfattade alltså 81 % av samtliga ärenden som inkom under den angivna perioden.

Ärendena om allmän rättshjälp fördelade sig på följande sätt mellan de olika rättshjälpsnämnderna.

	Antal	%
Stockholm	2 147	35,0
Jönköping	940	15,4
Malmö	1 065	17,4
Göteborg	1 241	20,2
Sundsvall	404	6,6
Umeå	322	5,3
Totalt	6 119	99,9

Utredningen har också låtit utföra en undersökning av totalt 1 360 ärenden om offentligt biträde som anhängiggjorts under år 1975 och slutförts senast i juni 1976. Under hela år 1975 inkom 1 809 ärenden om offentligt biträde och undersökningen omfattade alltså 75 % av dessa.

Ärendena om offentligt biträde fördelade sig på följande sätt mellan de olika rättshjälpsnämnderna.

	Antal	%
Stockholm	887	65,2
Jönköping	113	8,3
Malmö	169	12,1
Göteborg	122	9,0
Sundsvall	42	3,0
Umeå	31	2,2
Totalt	1 360	99,8

I de 6 119 ärendena om allmän rättshjälp bifölls ansökan i 5 695 fall (93,1 %) och avslogs i 231 fall (3,8 %). Ansökan avskrevs i 189 fall. De prövade ansökningarna fördelade sig på följande sätt med avseende på saken.

Saken	Antal	%	
Äktenskapsskillnad	3 184	53,7	68,7
Övrig familjerätt	888	15,0	
Bodelning	336	5,7	
Fordran, krav	327	5,5	
Tvist p. g. a. köp av fast egendom m. m.	203	3,4	
Arvsrätt, testamente och äktenskapsförord	266	4,5	31,3
Skadestånd	288	4,9	
Tvist rörande hyresförhållande, arrende m. m.	96	1,6	
Förvaltningsrättsliga ärenden	202	3,4	
Övrigt	136	2,3	
Totalt	5 926	100,0	

De avslutade ärenden där allmän rättshjälp beviljats fördelade sig på följande sätt med avseende på var ärendet handlagts.

Allmän domstol	69,4
Förvaltningsmyndighet och/eller förvaltningsdomstol	2,8
Utomprocessuellt	27,8
	100,0
	100,0

Undersökningen visar också att rättshjälpsnämnden som sådan beslutade i 264 av 5 926 ärenden dvs. i 4,5 % av ärendena. I 182 fall (3,1 %) avsåg beslutet ansökan om allmän rättshjälp, i 79 fall (1,3 %) biträdesersättning och i 3 fall (0,5 %) både ansökan och biträdesersättning.

Enligt 5 § tredje stycket RHL får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden i den utsträckning regeringen bestämmer på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende. Regeringen har i 8 § instruktionen (1973: 250) för rättshjälpsnämnderna meddelat närmare föreskrifter om sådan delegation. Med stöd härav har rättshjälpsnämnderna meddelat särskilda beslut om degelation av beslutanderätten inom rättshjälpsnämnden. Delegation anses kunna ske beträffande alla ärenden som inte är av större vikt eller av principiell betydelse. Undantag gäller dock uttryckligen för beslut i vissa frågor. Delegationsbestämmelserna skiljer sig något vid de olika nämnderna. Gemensamt för alla nämnder utom Umeå-nämnden är att handläggare inte får fastställa ersättning eller besluta om förskott då yrkat belopp överstiger 5 000 kr. Vidare gäller bl. a. att handläggare vid rättshjälpsnämnd inte får avgöra frågor om rättshjälp åt dödsbo, i utländska angelägenheter med vissa undantag eller åt utländsk medborgare som inte är bosatt här. Hos flera nämnder får handläggare inte jämka kostnadsbidraget på grund av att den rättssökande eller ställföreträdare för honom förfarit vårdslöst eller försumligt och inte förordna att rättshjälpen skall upphöra. Även i fråga om biträdesbyte krävs i regel beslut av rättshjälpsnämnden som sådan. Handläggare får inte heller förordna biträde som inte är advokat, om inte biträdet tidigare godkänts av rättshjälpsnämnden i jämförbar angelägenhet. Har handläggare meddelat beslut om avslag på ansökan eller framställning skall beslutet anmälas vid nästa sammanträde med nämnden.

Rättshjälpsnämnderna står under tillsyn av en centralmyndighet. Centralmyndighet för rättshjälpen är domstolsverket. Domstolsverket skall enligt sin instruktion (se SFS 1975: 506) leda och samordna verksamheten samt meddela föreskrifter, råd och anvisningar, tillse att verksamheten bedrivs effektivt, leda och övervaka rättshjälpsnämndernas tillämpning av RHL, fastställa taxor enligt RHL samt företräda staten vid talan mot allmän domstols beslut rörande kostnad för rättshjälp.

Inom verket finns en besvärsnämnd som avgör besvär över rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt RHL. Besvärsnämnden har det antal avdelningar som regeringen bestämmer. Varje avdelning består av ordförande och sex andra ledamöter. Besvärsnämnden är f. n. inte uppdelad på avdelningar.

Under 1976 inkom 1 222 ärenden till besvärsnämnden. Av dessa kom 545 från rättshjälpsnämnden i Stockholm, 125 från Jönköping, 169 från Malmö, 145 från Göteborg, 84 från Sundsvall och 107 från Umeå. Utgående balans i januari 1977 var 133 ärenden. Ändringsfrekvensen är ca 25 %, oftast beroende på att nytt material tillförs ärendena. Detta brukar anges i besluten.

Besvärsnämndens beslut kan inte överklagas. Däremot kan som framgår av vad ovan anförts domstolsverket företräda staten vid talan mot ersättningsbeslut som allmän domstol har meddelat.

10.1.2 Utredningen

Utredningen framhåller att dess förslag om de genomförs får stor betydelse för både ärendemängden och ärendestrukturen hos rättshjälpsnämnderna. Sålunda har föreslagits att rättshjälpsnämnden inte alls skall behöva kopplas in på handläggningen av rättshjälpsfrågan i familjerättsmål. Denna typ av rättshjälpsärenden utgör 68,7 % av samtliga rättshjälpsärenden. Om antalet rättshjälpsärenden årligen uppgår till ca 72 000 skulle alltså rättshjälpsnämnderna befrias från ca 49 500 ärenden i ansökningsfas. Till detta antal skall läggas de fall där rättshjälpen avser ärenden enligt 21 kap. FB. Någon siffra kan här dock inte anges.

Det bör framhållas att nu angivna ärenden mestadels är av enkel beskaffenhet och inte särskilt betungande för personalen på rättshjälpsnämndernas kanslier. Att de blir föremål för prövning av rättshjälpsnämnden i dess helhet torde nästan aldrig förekomma.

Utredningen har föreslagit att advokat skall få bevilja allmän rättshjälp även i en del ärenden än familjerättsärenden. I dessa fall skulle dock gälla att advokaten får arbeta på ärendet sex timmar utan att rättshjälpsnämnd eller — i vissa fall — domstol behöver kopplas in på prövningen av rättshjälpsfrågan. Sex timmar skulle med nu gällande timkostnadsnorm motsvara ett arvode på 1 290 kr.

I undersökningen av slutreglerade ärenden antogs att kostnaden uppgår till högst 1 100 kr., vilket motsvarar ca fem timmars arbete, i omkring 6 350 ärenden per år och till högst 2 100 kr. (ca tio timmars arbete) i omkring 9 000 ärenden per år. Någon beräkning av hur många ärenden som skulle rymmas inom en tidsgräns av sex timmar har inte gjorts. Utredningen uppskattar emellertid antalet rättshjälpsansökningar som rättshjälpsnämnderna till följd av förslaget i förevarande hänseende skulle befrias från att pröva till 7 000.

Av dessa 7 000 ärenden torde enligt undersökningen omkring 1 100 ärenden kunna rymmas inom ramen för förlängd rådgivning och rättshjälpsnämnderna sålunda befrias från varje befattning med ärendet.

Med utgångspunkt från att antalet rättshjälpsärenden är 72 000 skulle alltså enligt utredningens beräkningar antalet ansökningar om allmän rättshjälp vid rättshjälpsnämnderna minska med sammanlagt 56 500 (49 500 + 7 000). En viss ökning av antalet rättshjälpsärenden hos rättshjälpsnämnderna kan dock bli följden av utredningens förslag om massärenden, om rättshjälp för näringsidkare och om bodelning. Utredningen har vidare rekommenderat en mera liberal praxis i fråga om allmän rättshjälp i förvaltningsärenden. Storleken av denna ökning torde kunna anges endast uppskattningsvis. Utredningen beräknar ökningen till 5 000 ärenden.

Även när det gäller rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m. torde enligt utredningen dess förslag komma att medföra en ökning av antalet ärenden hos rättshjälpsnämnderna. En fördubbling av nuvarande antal om ca 3 000 torde inte vara orealistisk.

En sammanfattning av vad som hittills har anförts ger enligt utredningen vid handen att antalet ansökningar om rättshjälp som även fortsättningsvis skall prövas av rättshjälpsnämnd kan uppskattas till 72 000 + 5 000 + 3 000 — 56 500 = 23 500.

Till detta antal skall dock läggas de fall där advokat inte vill bevilja allmän rättshjälp trots att han i och för sig är berättigad till det och de fall där den rättssökande har anlitat annan än advokat. Antalet sådana fall är ytterst svårt att uppskatta. Möjligen kan det i ett inledningsskede råda viss osäkerhet bland advokaterna, om allmän rättshjälp skall utgå, vilket kan leda till ett ökat antal ärenden hos rättshjälpsnämnd. Utredningen uppskattar antalet till 2 000.

För rättshjälpsnämnds prövning skulle då återstå ca 25 500 ärenden. Rättshjälpsnämnd skulle få att besluta i ärenden rörande dödsbo, näringsidkarärenden, utlandsärenden, bodelningar m. fl., i sådana fall där advokat inte vill bevilja den rättssökande allmän rättshjälp och i sådana fall där den rättssökande anlitat annan än advokat.

Vidare skulle rättshjälpsnämnd få pröva frågan om fortsatt rättshjälp i vissa fall. Denna prövning torde emellertid i ej ringa omfattning komma att ske hos domstol, eftersom ärendet kan vara föremål för handläggning vid domstol när rättshjälpsfrågan skall prövas. Slutligen skulle rättshjälpsnämnd få pröva frågan om förordnande av offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m.

Att beräkna antalet fall där mellankontroll skall ske hos domstol är svårt. Enligt föregående avsnitt handlades 69,4 % av rättshjälpsärendena hos allmän domstol. Ett mycket stort antal av de ärenden som handlades vid allmän domstol utgörs emellertid av familjerättsmål varför de nyss nämnda procenttalen inte ger någon egentlig ledning. Utredningen räknar med ett antal av 2 500. Detta får betraktas som en grov uppskattning.

För rättshjälpsnämnd skulle alltså enligt utredningens uppfattning återstå *23 000 ärenden* i ansökningsfas samt för mellankontroll.

Även när det gäller rättshjälpsnämnds befattning i övrigt med rättshjälpsfrågor anser utredningen att dess förslag innebär en ganska avsevärd minskning av arbetsbördan. Prövningen av frågor om substitution av biträde — i den mån sådana ärenden över huvud taget kommer att finnas kvar — byte av biträde och entledigande i annat fall av biträde föreslås sålunda få ske hos domstolar, hyresnämnder, arrendenämnder samt överexekutor i sådana fall där ärendet handläggs hos sådan myn-

dighet när frågan om åtgärden uppkommer. Samma myndigheter föreslås få pröva frågor om utredning och ersättningsfrågor samt frågor om upphörande av allmän rättshjälp i sådana ärenden som handläggs vid myndigheten.

En avsevärd minskning av arbetsbördan hos rättshjälpsnämnd antar utredningen blir följden av förslaget om förenkling av slutregleringsförfarandet och ordningen för fördelning av motparts ersättningsskyldighet. Enligt förslaget befrias rättshjälpsnämnderna från att pröva rättshjälpsavgiften och göra avräkning med offentligt biträde i samtliga de fall där ersättningsfrågor skall prövas av domstol, hyresnämnd, arrendenämnd och överexekutor. Själva slutregleringsförfarandet kommer dessutom enligt utredningens förslag att minskas ned till att bli ett led i det förfarande varigenom ersättningen enligt RHL prövas.

För prövning av rättshjälpsnämnd återstår alla frågor som kan uppkomma i rättshjälpsärenden som ej handläggs vid någon myndighet över huvud taget eller som handläggs vid anan myndighet än domstol, hyresnämnd, arrendenämnd samt överexekutor. De rent utomprocessuella ärendena utgör enligt föregående avsnitt 27,8 % av rättshjälpsärendena. Detta motsvarar vid en årlig ärendevolym av 72 000 ca 20 000 ärenden. Inom denna ram har man enligt utrednings uppfattning att hålla sig när det gäller att beräkna det antal fall där rättshjälpsnämnd kan komma att få pröva frågor av det slag som nu avses.

Som framgår av föregående avsnitt sysselsätts inom rättshjälpsorganisationen 21 handläggare och 59 biträden. Därtill kommer 4 expeditionsvakter. Förslaget innebär enligt utredningen inte bara att ärendemängden hos rättshjälpsnämnderna minskas avsevärt utan också att ärendestrukturen förändras. Ett mycket stort antal enkla ärenden försvinner sålunda från rättshjälpsnämnderna och vidare befrias nämnderna från en mycket stor del av den pappershantering som nu belastar dem. Kvar står ärenden av kavlificerad art som kräver mera ingående bedömningar. Detta bör föra med sig en annan fördelning mellan handläggare och biträdespersonal. F. n. är relationen mellan handläggare och biträden 1: 3. Utredningen räknar med att relationen i fortsättningen bör vara mellan 1: 1,5 och 1: 2.

När det gäller att bestämma antalet handläggare har man enligt vad utredningen ovan har kommit fram till att utgå ifrån en ärendemängd av 23 000 ärenden per år. Om man med hänsyn till helger, sedvanlig semester och normal sjukfrånvaro räknar med en arbetstid av 205 dagar per år skulle detta motsvara 112 ärenden per dag. Enligt utredningens mening bör en handläggare kunna klara av åtminstone 8 ärenden per dag i genomsnitt eller omkring 1 700 ärenden per år. Med det nu förda resonemanget skulle det behövas 13—15 handläggare och omkring 24 biträden för att klara av rättshjälpsärendena. Utredningen anser att man vid beräkningen av rättshjälpsorganisationens storlek bör

räkna med att det behövs 14 handläggare och 24 biträden. Relationen mellan handläggare och biträden skulle därmed bli 1: 1,7.

Utredningen tar vidare upp frågan om hur den ärendemängd om ca 23 000 ärenden som utredningen räknar med för rättshjälpsnämndernas del skulle kunna tänkas fördelad på de nuvarande sex rättshjälpsnämnderna. Fördelningen av ärenden mellan nämnderna är något olika i fråga om allmän rättshjälp och offentligt biträde enligt 41 § RHL. Om man utgår ifrån att 17 000 ärenden avser allmän rättshjälp och 6 000 offentligt biträde enligt 41 § RHL blir fördelningen följande.

	Allmän rättshjälp		Offentligt biträde		Samtliga
	% av 17 000	Summa	% av 6 000	Summa	
Stockholm	35,0	5 950	65,2	3 912	9 864
Jönköping	15,4	2 618	8,3	498	3 116
Malmö	17,4	2 958	12,1	726	3 684
Göteborg	20,2	3 434	9,0	540	3 974
Sundsvall	6,6	1 122	3,0	180	1 302
Umeå	5,3	901	2,2	132	1 033
Summa	99,9	16 983	99,8	5 988	22 971

Om en handläggare beräknas klara av 1 700 ärenden om året skulle alltså Stockholm behöva 5,8 handläggare, Jönköping 1,8 handläggare, Malmö 2,2 handläggare, Göteborg 2,3 handläggare, Sundsvall 0,8 handläggare och Umeå 0,6 handläggare.

Rättshjälpsnämnder som inte bereder en handläggare full sysselsättning bör enligt utredningens mening inte komma i fråga. Också rättshjälpsnämnder med bara 1—2 handläggare är alltför små. Samtidigt finns det anledning utgå från att även stora nämnder kan vålla problem från olika synpunkter. Utredningen anser att 5—6 handläggare är ett lämpligt antal. Flera skäl talar härför, inte minst rekryteringsskäl. Med hänsyn till den roll som policy- och prejudikatorgan som rättshjälpsnämnden föreslås få är det viktigt att nämnden får kvalificerad personal både på handläggare- och biträdessidan. I en nämnd med 5—6 handläggare kan en vara chef, en ställföreträdare och de övriga enbart handläggare.

Utredningen konstaterar att rättshjälpsnämnden i Stockholm med den tillämpade beräkningsgrunden skulle få 5,8 handläggare. Denna nämnd bör därför finnas kvar. Utredningen återkommer till frågan om verksamhetsområde för nämnden. Personalstyrkan hos övriga rättshjälpsnämnder blir däremot mindre än vad som enligt utredningens mening är idealiskt. En sammanslagning av rättshjälpsnämnderna bör därför enligt utredningen övervägas.

Därvid är flera alternativ tänkbara. Stockholmsnämnden med sina ca 9 900 ärenden skulle t. ex. kunna läggas ihop med rättshjälpsnämnderna i Sundsvall och Umeå. En på detta sätt sammanslagen rättshjälpsnämnd skulle med ca 12 200 ärenden kunna bereda sysselsättning åt ca 7 handläggare och 12 biträden. Nämndens kansli skulle i så fall lämpligen finnas i Stockholm.

Jönköpings-, Malmö, och Göteborgsnämnderna skulle tillsammans kunna bilda en nämnd. Denna skulle med ca 10 800 ärenden kunna bereda sysselsättning åt omkring 6 handläggare och 10 biträden. Denna nämnd skulle lämpligen kunna förläggas till Malmö.

Ett annat tänkbart alternativ är emellertid att låta Stockholmsnämnden behålla sitt nuvarande verksamhetsområde och bilda en särskild rättshjälpsnämnd av Sundsvalls- och Umeånämnderna. En sådan "Norrlandsnämnd" skulle visserligen med hänsyn till ärendetillströmningen inte bereda sässelsättning åt mer än 2 handläggare och 3—4 biträden. Den lämpligaste kansliorten för en Norrlandsnämnd är enligt utredningens uppfattning Sundsvall.

Majoriteten av utredningens ledamöter samt en expert har stannat för att föreslå tre rättshjälpsnämnder, nämligen en i Stockholm med 6 handläggare och 10 biträden, en i Malmö med lika många handläggare och biträden och en i Sundsvall med 2 handläggare och 4 biträden. Utredningens ordförande har avvikande mening till vilken en expert ansluter sig. De anser att en rättshjälpsnämnd med 5—6 handläggare vore tillräckligt. Två experter har i särskilt yttrande hävdat att så små ingrepp som möjligt bör göras i nämndorganisationen. De anser att antalet rättshjälpsnämnder endast bör reduceras till fyra, förlagda till Stockholm, Göteborg och Malmö samt en nämnd för Norrlandslänen med sammanlagt 16 handläggare och 24 tjänster för övrig personal.

Den personal som skulle bli överflödig genom den reducering av personalstyrkan som skulle bli följden av utredningens förslag torde utan svårighet kunna beredas sysselsättning inom övriga sektorer av rättsväsendet.

Rättshjälpsnämnd bör enligt utredningen liksom f. n. bestå av ordförande samt fyra andra ledamöter. Två av dessa bör liksom f. n. vara myndiga svenska medborgare som är bosatta inom nämndens verksamhetsområde. Däremot torde det räcka med en advokat som antingen kan vara privatpraktiserande eller anställd på allmän advokatbyrå. Den återstående ledamoten bör liksom ordföranden vara erfaren i domarvärv. När domarrepresentanterna utses bör lämpligen tillses att både allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar blir företrädda.

Liksom f. n. kan det enligt utredningens uppfattning inte komma i fråga att alla rättshjälpsärenden avgörs av nämnden i plenum utan delegation till handläggare bör vara möjlig. Med hänsyn till den ändrade ärendestrukturen hos nämnderna bör dock i ett övergångsskede propor-

tionellt sett fler ärenden än i dag handläggas av nämnden som sådan. Allteftersom praxis stabiliseras kan det sedan bli fråga om att delegera beslutanderätten till handläggare. Därvid är det tänkbart att ge kanslichefen och ställföreträdaren mera vidsträckt behörighet än övriga handläggare.

Slutligen berör utredningen rättshjälpsnämndernas ställning som myndigheter. F. n. ingår rättshjälpsnämnderna som organisatoriska enheter i de olika hovrätterna. Som skäl härför anfördes under förarbetena (prop. 1973: 74 s. 18) att nämnderna med undantag av Stockholmsnämnden var små enheter och att de vid tillfälliga vakanser och vid arbetstoppar kunde få hjälp från hovrätterna med personal för handläggare — och biträdesuppgifter. Om hela personalen vid något tillfälle inte hade full sysselsättning med kansligöromålen åt nämnden kunde den nyttiggöras i hovrättsorganisationen. Från hovrätterna skulle nämnderna också få hjälp med löpande personal- och ekonomiadministration.

Dessa synpunkter torde enligt utredningens uppfattning ha giltighet även med det förslag till organisation som utredningen nu lägger fram. Rättshjälpsnämnderna bör alltså även i fortsättningen vara knutna till hovrätten i resp. kansliort. Utredningens ordförande anser däremot att övervägande skäl talar för att nämnderna görs fristående.

När det gäller domstolsverket anser utredningen inte att det finns anledning att ändra verkets funktion som tillsynsmyndighet när det gäller rättshjälpen.

Genom utredningens förslag kommer besvärsnämnden i ökad utsträckning att få avgöra besvär över domstols beslut. Domstolsverket kan av naturliga skäl inte ingripa mot beslut som har meddelats av besvärsnämnden, eftersom denna ingår i domstolsverket. Avsaknaden av ingripande- och överklagningsmöjlighet för domstolsverket synes hittills inte ha känts som en brist. Enligt utredningens mening är det emellertid av principiella skäl anmärkningsvärt att domstolsverkets möjligheter att ingripa är så väsentligt mer begränsade när besvärsnämnden avgör ett ärende än när domstol gör det. Bristen kommer dessutom att bli mer framträdande om utredningens förslag genomförs.

Ett sätt att skapa ökade granskning- och överklagningsmöjligheter för domstolsverket är att göra besvärsnämnden fristående i förhållande till domstolsverket. Utredningen förordar en sådan lösning. Domstolsverket bör även i fortsättningen ombesörja att besvärsnämnden har tillgång till föredragande- och kanslipersonal. Inte heller behöver någon ändring ske i fråga om besvärsnämndens lokalisering. Däremot torde besvärsnämndens verksamhet behöva särskilt regleras i RHL och i instruktion. Utan att komma med något förslag vill utredningen dock peka på en annan metod att skapa bättre möjligheter att övervaka och granska myndigheternas hanterande av rättshjälpsfrågor. Vad utredningen åsyftar är att man inför någon form av allmänt ombud i rättshjälpsfrågor.

Ett liknande organ föreslås för socialförsäkringsmålens del av utredningen angående översyn av besvärsorganisationen inom socialförsäkringen m. m. i betänkandet Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol (SOU 1976: 53 s. 132). Förslaget innebär att en fristående enhet, ombudsmannaexpeditionen, inrättas inom riksförsäkringsverket med uppgift bl. a. att vara part i socialförsäkringsmål.

10.2 Kostnadsfrågor

10.2.1 Utredningen

Utredningen konstaterar inledningsvis att det är svårt att göra exakta beräkningar av de konsekvenser som utredningens förslag skulle komma att få i kostnadshänseende. Vad gäller de nuvarande sex rättshjälpsnämnderna med 21 handläggare, 59 biträden och 4 expeditionsvakter beräknas dessa f. n. kosta statsverket omkring 8 milj. kr. per år. Utredningen har föreslagit att antalet rättshjälpsnämnder skall vara tre med sammanlagt 14 handläggare och 24 biträden. Dessutom torde viss expeditionsvaktspersonal behövas. Förslaget torde enligt utredningen — åtminstone på sikt — innebära en reducering av kostnaderna med ca 50 %.

I stort sett är detta en reell besparing. De arbetsuppgifter som enligt utredningens förslag i stor utsträckning försvinner från rättshjälpsnämnderna är handläggningen av frågor om beviljande av allmän rättshjälp och slutreglering av rättshjälpsärenden. Dessa uppgifter överförs främst till advokater och domstolar. Det bör inte förorsaka advokaterna något merarbete att själva få bevilja rättshjälp. Slutregleringsförfarandet förenklas avsevärt och det arbete som ett nytt avräkningsförfarande kommer att medföra för domstolarna kan i stort sett anses motsvara det nuvarande arbetet med att skriva och expediera underrättelser till rättshjälpsnämnderna. När det gäller frågor som kan uppkomma efter det allmän rättshjälp har beviljats har utredningen föreslagit att prövningen i viss utsträckning skall handhas av den domstol som handlägger det aktuella ärendet. Det merarbete som kan uppkomma hos domstolarna torde bli obetydligt.

Förslaget om en enklare ordning för fördelning av motparts ersättningsskyldighet bör enligt utredningen kunna medföra vissa kostnadsbesparingar hos kronofogdemyndigheterna. Grovt räknat kan besparingarna antas uppväga kostnaden för övertagande av den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift i vissa fall. Förslaget i denna del, nämligen att statsverket skall överta den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift när denna inte överstiger 5 % av basbeloppet (ca 500 kr.), kan beräknas medföra en kostnad för statsverket om högst 100 000 kr.

Sammanfattningsvis beräknar utredningen att dess förslag om förenk-

lingar av rättshjälpssystemet medför en *kostnadsminskning om ca 4 milj. kr.* per år.

Utredningen har vidare föreslagit en förlängning av rådgivningstiden och viss höjning av avgiften för rådgivning. Vidare föreslås något ändrade riktlinjer för nedsättning och eftergift av avgiften, vilka bör medföra en viss kostnadsminskning. Genom att subventionen blir något större i de ärenden där avgiften sätts ned uppkommer emellertid en viss kostnadsökning. Dessa plus- och minusposter bör, menar utredningen, i stort sett jämna ut varandra.

Den förlängda tiden för rådgivning bör medföra att vissa ärenden kan handläggas som rådgivning i stället för allmän rättshjälp, vilket innebär en besparing. Vilken verkan i kostnadshänseende som den förlängda rådgivningen i övrigt kommer att få är svårt att bedöma. Även här får det betydelse i vilken utsträckning nedsättning eller eftergift av avgiften kommer att förekomma. Det är emellertid troligt att förlängd rådgivning kommer att ges i en del fall där allmän rättshjälp f. n. inte anses kunna förekomma, bl. a. i förvaltningsrättsliga ärenden. Det är vidare troligt att en del av dagens rådgivningsärenden i framtiden blir förlängda rådgivningar, eftersom rådgivningstiden i dag anses vara för kort. Möjligheten till förlängd rådgivning torde emellertid också kunna bidra till att kostnaderna begränsas i enklare ärenden där allmän rättshjälp i dag beviljas.

Sammanfattningsvis anser utredningen att dess förslag om ändringar i rådgivningsinstitutet kan beräknas medföra en viss kostnadsökning men storleken är inte möjlig att beräkna.

Utredningen menar även att ganska betydande kostnadsökningar torde bli följden av förslaget om ökade möjligheter till rättshjälp i massärenden, om ökade möjligheter för näringsidkare att få rättshjälp och om bättre förmåner vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Utredningen har också rekommenderat en generösare praxis när det gäller allmän rättshjälp i förvaltningsärenden. När det gäller förvaltningsärenden bör dock framhållas att en stor del av dessa bör kunna klaras av genom förlängd rådgivning.

De förslag som berörts i föregående stycke har beräknats medföra en ökning av antalet rättshjälpsärenden med ca 5 000. Enligt utredningens undersökning var genomsnittskostnaden per ärende ca 1 050 kr. (med en timkostnadsnorm om 175 kr.) vilket i dagens kostnadsläge kan beräknas motsvara ca 1 200 kr. De nytillkomna ärendena kan dock antas vara svårare — och därmed dyrare — än ett genomsnittsärende i dag, främst därför att genomsnittet i så hög grad påverkas av mål om äktenskapsskillnad. En genomsnittskostnad om ca 1 500 kr. är inte osannolik. Detta skulle leda till en kostnadsökning om 7,5 milj. kr. Härifrån skall dock avräknas vad som flyter in i rättshjälpsavgift i dessa ärenden. Utredningen anser att man bör kunna räkna med en rättshjälpsavgift av

i genomsnitt 200 kr., vilket motsvarar 1 milj. kr. Kostnadsökningen inskränker sig därmed till 6,5 milj. kr.

Förslaget att låta advokat själv bevilja rättshjälp och arbeta på ett ärende upp till sex timmar innan rättshjälpsfrågan underställs någon myndighets prövning kan, som förut framhållits, innebära risker för en praxisförskjutning som medför viss kostnadsökning. Utredningen räknar emellertid inte med att det kan bli fråga om några nämnvärda belopp.

Ett annat förslag som är ägnat att påverka rättshjälpskostnaderna rör beslutanderätten i fråga om att införskaffa utredning. För att kontroll skall kunna erhållas av att kostnaderna för utredning inte blir för höga har utredningen föreslagit att fråga om utredning skall prövas av myndighet i andra fall än då utredningen avser intyg o. d. En sådan ordning bör kunna medföra viss minskning av utredningskostnaderna.

Sammanfattningsvis anser utredningen att dess fråga om allmän rättshjälp beräknas medföra *en kostnadsökning om ca 6,5 milj. kr.* per år.

När det slutligen gäller förslaget om generösare regler för offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och i utlänningsärenden torde detta leda till vissa kostnadsökningar. Utredningen har uppskattat ökningen av antalet sådan ärenden till 3 000. Enligt utredningens undersökning var genomsnittskostnaden i ett ärende om offentligt biträde 770 kr., vilket i dag motsvarar ca 900 kr. Med en genomsnittskostnad per ärende om 900 kr. skulle förslaget m. a. o. medföra *en kostnadsökning om 2,7 milj. kr.* per år.

11 Föredraganden

11.1 Behovet av en översyn av rättshjälpssystemet

Samhällets rättshjälp reformerades åren 1972–73. Det nya rättshjälpssystemet, vars grunddrag är fastslagna i rättshjälpslagen (1972: 429), innebär i huvudsak följande.

Rättshjälp kan i princip utgå i alla slag av rättsliga angelägenheter där behov av sådan hjälp föreligger. Det är utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller annan myndighet eller om det är fråga om ett ärende som ej handläggs vid någon myndighet. Rättshjälp kan med andra ord erhållas redan på konsultationsstadiet.

Det finns fyra olika former av rättshjälp. Huvudformen utgörs av allmän rättshjälp. Denna typ av bistånd lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där behov av sådant bistånd föreligger, om inte rättshjälp utgår i annan form. Ersättning utgår för såväl biträde som kostnad för bevisning m. m. Allmän rättshjälp lämnas i regel efter beslut av rättshjälpsnämnd. Sådant beslut krävs dock inte om den rättssökande anlitar advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå och kostnaderna för rättshjälpen inte överstiger det kostnadsbidrag som sökanden har att betala.

Vid sidan av allmän rättshjälp finns rättshjälp åt misstänkt i brottmål, som innefattar rätt till offentlig försvarare samt rätt till ersättning för kostnad för bevisning vid domstol och för resa och uppehälle m. m. Vidare finns rättshjälp genom offentligt biträde i vissa ärenden om administrativa frihetsberövanden o. d. Denna form av rättshjälp omfattar – förutom rätt till biträde efter särskild behovsprövning – rätt till ersättning för vissa utredningskostnader. Allmän rättshjälp kan ej förekomma inom de nu angivna bägge områdena.

Den fjärde typen av rättshjälp, rådgivning, innefattar rätt till kortare konsultation eller därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet mot en fast mindre avgift. Rådgivning kan förekomma inom hela rättshjälpsområdet.

Redan under arbetet med rättshjälpsreformen förutsattes att lagstiftningen på området skulle ses över, sedan tillräcklig erfarenhet hade vunnits av dess tillämpning (JuU 1972: 12 s. 30, 36, 38 och 40 samt JuU 1973: 1 s. 38). I fråga om enskilda punkter i den nya rättshjälpslagstiftningen har reformkrav framställts bl. a. i flera riksdagsmotioner. Vissa av kraven har tillgodosetts, medan andra alltjämt kvarstår.

Kritik har också riktats mot rättshjälpssystemets konstruktion. Det har sålunda gjorts gällande att systemet är präglat av alltför mycket byråkrati och att det är svårtillgängligt och ägnat att medföra fördröjning av handläggningen av den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen skall avse.

Inom domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), som var centralmyndighet för rättshjälpen innan domstolsverket den 1 juli 1975 trädde i funktion, gjordes under hösten 1974 en samlad genomgång av erfarenheterna från tillämpningen av det nya rättshjälpssystemet. Undersökningen har redovisats i promemorian Översyn av rättshjälpssystemet, som lämnades till justitiedepartementet i december 1974.

DON:s promemoria innehåller bl. a. redogörelser för hur de olika rättshjälpsformerna utnyttjades. En enkät hos ett drygt 80-tal enskilda advokatbyråer belyste inställningen till rättshjälpsformerna rådgivning och allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Under första halvåret 1974 meddelade 40 % av byråerna inte någon rådgivning enligt rättshjälpslagen. Beträffande allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd upplystes i 77 % av svaren att sådan rättshjälp aldrig eller bara undantagsvis meddelades. Samtidigt uppgav 87 % att rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd förekom vid byrån. Flera av de tillfrågade rekommenderade att institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd avskaffades.

År 1975 tillsattes rättshjälpsutredningen (Ju 1975: 07) med uppgift att i första hand söka effektivisera de olika rättshjälpsformerna och förenkla rättshjälpssystemet. Ett mål skulle vara att i större utsträckning än f. n. anpassa samhällets rättshjälp efter den rättssökande allmänhetens behov.

Rättshjälpsutredningen avlämnade i september 1977 betänkandet (SOU 1977: 49) Översyn av rättshjälpssystemet. I betänkandet föreslås en ny rättshjälpslag.

Utredningen har företagit undersökningar om tillämpningen av rättshjälpslagens regler dels i ärenden om allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd, dels i ärenden om offentligt biträde. Ansökan om allmän rättshjälp hade bifallits i 93 % av de undersökta ärendena och avslagits i 4 %. I fråga om ärendenas fördelning efter saken (bifallna ansökningar) visade undersökningen att hela 76 % av ärendena gällde familjerättsfrågor. En jämförelse mellan avslagsfrekvensen och saken visade att avslagsfrekvensen var störst i fråga om förvaltningsrättsliga ärenden där ansökan avslagits i 32 % av ärendena. I familjerättsliga ärenden utom bodelning var avslagsfrekvensen lägre än 1 %. Av de ärenden som bifallits hade 28 % handlagts helt utomprocessuellt. I övrigt hade 69 % handlagts vid allmän domstol och 3 % vid förvaltningsdomstol och/eller förvaltningsmyndighet.

I fråga om biträdesersättning i förvaltningsrättsliga ärenden visade undersökningen att rättshjälpsnämnden satt ner ersättningen i 3 % och avvikit från myndighets yttrande över biträdes kostnadsräkning i 5 % av fallen.

Ansökan om offentligt biträde avsåg till största delen ärenden enligt utlänningslagen (1954: 193). Sammanlagt förordnades offentligt biträde i 80 % av ärendena. Avslagsfrekvensen uppgick till 12 %. Framställning om offentligt biträde gjordes i 73 % av ärendena genom ansökan och i 27 % genom anmälan av handläggande myndighet. Rättshjälpsnämnds beslut hade nästan alltid följt myndighetens yttrande över ansökan eller förslaget i anmälan. Endast i 1 % av ärendena förekom avvikelse. Undersökningen visade vidare att sökanden i 14 % av samtliga ärenden på ett eller annat sätt var berövad friheten. I dessa fall bifölls ansökningarna till 89 %.

Utredningen föreslår att advokat (och därmed avses också biträdande jurist på advokatbyrå) får behörighet att bevilja allmän rättshjälp i mål om äktenskapsskillnad och i vissa andra familjerättsliga mål och ärenden. Även i fråga om rättslig angelägenhet av annan art föreslås advokat få bevilja allmän rättshjälp. En myndighetsprövning förutsätts dock komma till stånd när advokaten arbetat med ärendet viss tid, som regel sex timmar (sextimmarsregeln). Från advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp undantas vissa särskilt uppräknade fall.

När advokat inte är behörig föreslår utredningen att rättshjälpsnämnd skall pröva fråga om beviljande av allmän rättshjälp. Om frågan om allmän rättshjälp uppkommer sedan den rättsliga angelägenheten har blivit föremål för handläggning vid allmän domstol och vissa därmed jämställda myndigheter föreslås rättshjälp i viss utsträckning kunna beviljas av domstolen eller myndigheten.

Tillämpningsområdet för allmän rättshjälp föreslås vidgat. Sålunda innebär förslaget vissa ökade möjligheter att få allmän rättshjälp i s. k. massärenden, t. ex. lagfartsärenden, ärenden om fastighetsdeklaration m. m. Likaså föreslås näringsidkare kunna få rättshjälp i ökad utsträckning när det gäller rättsliga angelägenheter som rör näringsverksamheten.

Förmånerna vid allmän rättshjälp föreslås bli förbättrade. Detta gäller

t. ex. vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Viss medlingskostnad vid rättegång i tvistemål skall vidare kunna bli ersatt inom rättshjälpssystemet. Den som meddelats allmän rättshjälp bör enligt utredningen också befrias från vissa expeditions- och exekutionsavgifter samt vissa kungörelsekostnader.

I utredningens uppdrag ingick att undersöka frågan om kostnadsansvaret för motparts rättegångskostnad. I det hänseendet avstår emellertid utredningen – under hänvisning bl. a. till att frågor om rättegångskostnader övervägs inom rättegångsutredningen – från att lägga fram förslag.

Ökade möjligheter till rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsrärenden m. m. föreslås. Rätten att förordna om offentligt biträde föreslås ligga kvar hos rättshjälpsnämnd.

När det gäller rätten att bestämma ersättning till biträde m. m. innebär förslaget att alla domstolar får sådan rätt i mål eller ärende vid domstolen. Motsvarande behörighet föreslås tillkomma statens va-nämnd, arrende- och hyresnämnder samt överexekutor.

Reglerna om den enskildes avgift för rättshjälpen (rättshjälpsavgiften) föreslås bli förenklade. Vidare föreslås en förenkling av det nuvarande omständliga och kostnadskrävande slutregleringsförfarandet.

Det nuvarande rådgivningsinstitutet föreslås bli utbyggt. Om den rättssökandes behov av rättshjälp kan tillgodoses genom kortare rådgivning e. d., används formen rådgivning, som får lämnas under en halvtimme. Om handling behöver upprättas eller det av annan anledning krävs längre tid än en halvtimme men en timme bedöms vara tillräcklig för att klara av angelägenheten, lämnas rättshjälpen som förlängd rådgivning. Med ett på detta sätt utformat rådgivningsförfarande anser utredningen att enklare rättsliga angelägenheter, där f. n. allmän rättshjälp ofta blir aktuell, skall kunna klaras av på ett smidigt och enkelt sätt.

I fråga om organisationen föreslås en reducering av antalet rättshjälpsnämnder från sex till tre. Nämnderna föreslås – liksom f. n. – vara anknutna till hovrätt.

Utredningens ordförande och en expert är skiljaktiga i fråga om fördelningen av beslutsfunktionerna inom rättshjälpssystemet. Med vissa undantag bör enligt deras mening alla statliga myndigheter, som handlägger en rättslig angelägenhet i vilken en part har eller önskar allmän rättshjälp, tillerkännas beslutskompetens i flertalet frågor som rör rättshjälpen. Motsvarande ordning föreslås beträffande förordnande av offentligt biträde och beslut om ersättning till offentligt biträde. Rättshjälpsnämnden bör i princip ha beslutanderätten bara i vissa särskilt kvalificerade ärenden och i ärenden där den handläggande myndigheten inte är statlig eller där någon handläggande myndighet inte finns. Polismyndighet bör ej ha beslutsfunktioner.

Också i fråga om organisationen är meningarna inom utredningen dela-

de. Ordföranden och en expert anser – med utgångspunkt från majoritetens förslag i fråga om fördelningen av beslutsfunktionerna i rättshjälpssystemet – att antalet nämnder bör vara högst två och att nämnderna bör vara fristående myndigheter. Två andra experter anser att antalet nämnder bör vara fyra.

Utredningens förslag har fått ett i huvudsak positivt mottagande av remissinstanserna. I fråga om beslutsfunktionerna är det dock vissa instanser som vill gå längre än utredningsmajoriteten och som biträder ordförandens ståndpunkt. Vidare riktas kritik mot förslaget att advokat skall få rätt att bevilja allmän rättshjälp enligt sextimmarsregeln.

För min del anser jag det angeläget att man söker effektivisera de olika rättshjälpsformerna och förenkla rättshjälpssystemet. Utgångspunkten bör vara att det rättsskydd som avsågs med rättshjälpsreformen skall vidmakthållas och i möjlig mån även förbättras. Samtidigt bör samhällets rättshjälp i större utsträckning än vad som följer av gällande lagstiftning anpassas efter den rättssökande allmänhetens behov.

Om man vill göra rättshjälpssystemet så effektivt och enkelt som möjligt är uppenbarligen de organisatoriska frågorna av stor vikt. Det är alltså av central betydelse var i systemet man förlägger nödvändiga myndighetsfunktioner såsom att pröva ansökningar om rättshjälp, utse biträde och pröva biträdes ersättningsanspråk.

Utredningens förslag om rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsliga angelägenheter är väl ägnat att tillgodose önskemålet om förenklad hantering av rättshjälpsfrågorna. Några risker i fråga om ökade kostnader för rättshjälpssystemet föreligger inte utan tvärtom torde kostnadsbesparingar kunna uppnås. Jag ansluter mig därför i denna del i huvudsak till utredningens förslag.

Beträffande sextimmarsregeln pekar åtskilliga remissinstanser på att förslaget i den delen innebär endast måttliga rationaliseringsvinster men stor risk för kostnadsökningar. Jag delar dessa synpunkter. Syftet med den föreslagna regeln bör kunna tillgodoses genom en utvidgning av rätten för biträde att få ersättning för arbete som utförts innan han förordnas.

I fråga om vilka myndigheter som skall få bevilja allmän rättshjälp anser jag att man kan gå längre än utredningsmajoriteten har gjort. Sålunda bör alla domstolar samt vissa förvaltningsmyndigheter med uppgifter som står rättskipningen nära få rätt att bevilja allmän rättshjälp.

Utredningens förslag i fråga om utsträckning av rådgivningstiden är ägnat att befria rättshjälpsnämnderna från åtskilliga ärenden om allmän rättshjälp. Jag anser att starka skäl talar för att förslaget genomförs i den delen.

Frågan om ökade möjligheter för näringsidkare att få rättshjälp har alltsedan rättshjälpslagens tillkomst ägnats stort intresse. I riksdagen har vid flera tillfällen framförts önskemål om regler som möjliggör en mindre återhållsam tillämpning. Utredningens förslag i näringsidkarfrågan anser jag i huvudsak vara väl ägnat att ligga till grund för lagstiftning.

Utredningens förslag i fråga om rättshjälp i massärenden samt ändrade förmåner vid bodelning torde medföra betydande kostnadsökningar. Av framför allt kostnadsskäl anser jag mig inte f. n. kunna lägga fram förslag i dessa hänseenden.

Utredningsförslaget om att viss medlingskostnad i tvistemål skall bli ersatt inom rättshjälpssystemet har fått ett positivt bemötande av remissinstanserna. Även jag biträder förslaget, som är ägnat att begränsa samhällets kostnader för processer.

I likhet med utredningen anser jag att frågan om ansvaret för motparts rättegångskostnader bör tas upp i ett större sammanhang än det förevarande.

Det är naturligt att samma myndigheter som får bevilja allmän rättshjälp också får besluta i övriga frågor som rör rättshjälpen, däribland frågor om ersättning till biträde. Jag förordar att en sådan ordning kommer till stånd. Utredningens förslag till ändrade regler om slutregleringsförfarandet innebär att samma myndighet som har beslutat om ersättning också skall företa slutreglering. Även detta förslag är ägnat att leda till förenklingar och minskad pappershantering myndigheter emellan. Förslaget bör därför föranleda lagstiftning.

Som nämnts har utredningen också föreslagit ökade möjligheter till rättshjälp genom offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden. Såvitt gäller utlänningsärenden, som f. n. utgör den största enhetliga grupp där offentligt biträde förekommer, har riksdagen redan antagit en proposition med förslag till ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1977/78: 90, AU 1977/78: 30, rskr 1977/78: 202, SFS 1978: 361). Ändringarna, som trädde i kraft den 1 juli 1978, motsvarar i stort de förslag som rättshjälpsutredningen har lagt fram beträffande offentligt biträde i utlänningsärenden.

Offentligt biträde kan f. n. förekomma även vid frihetsberövanden enligt barnavårds- och nykterhetsvårdslagarna samt lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV). Genomgripande förändringar som berör dessa lagar övervägs f. n. inom socialdepartementet. Frågor om i vilka situationer offentligt biträde skall kunna förordnas beror givetvis på innehållet i den lagstiftning som reglerar tvångsåtgärderna. Även utformningen av de allmänna förutsättningarna för att förordna offentligt biträde påverkas av vilket synsätt man anlägger på tvångsingripandena. I samråd med chefen för socialdepartementet har jag därför funnit att de frågor om offentligt biträde som återstår efter ändringarna beträffande utlänningsärendena bör behandlas samtidigt med att man lägger fram nya regler om tvångsingripanden inom socialvård och psykiatrisk vård. Sådana regler kommer att föreslås i en proposition om ny sociallagstiftning m. m. som planeras att föreläggas riksmötet 1978/79. Regeringen kommer i propositionen att lägga fram förslag som i denna del i allt väsentligt överensstämmer med vad rättshjälpsutredningen har föreslagit.

I fråga om vilken myndighet som skall förordna offentligt biträde anser jag att övervägande skäl talar för den lösning som förordats av ordföranden och en expert, nämligen att den handläggande myndigheten i princip får förordna offentligt biträde. Vissa undantag från denna regel bör dock gälla. Med hänsyn till utlänningsärendenas speciella karaktär bör frågor om förordnande av biträde i dessa fall alltjämt handläggas av rättshjälpsnämnd. Vidare bör prövning av biträdesfrågor när de uppkommer i ärende hos barnavårdsnämnd eller motsvarande eller hos polismyndighet ske hos länsrätten.

Som redan framgått av det sagda anser jag att rättshjälpsutredningens förslag i huvudsak är väl ägnat att ligga till grund för ny lagstiftning. Att vissa förslag inte kan genomföras har främst sin orsak i det rådande statsfinansiella läget. Vissa ändringsförslag får enligt min mening behandlas i samband med andra lagstiftningsfrågor. En del frågor bör också rent lagtekniskt regleras på ett annat sätt än vad utredningen föreslagit.

Jag anser att de nu aktuella ändringarna är av sådan karaktär att de låter sig infogas i gällande rättshjälpslag. Att, såsom utredningen föreslagit, införa en ny rättshjälpslag är alltså ej erforderligt.

Som en följd av ändringarna i rättshjälpslagen kommer en huvuddel av rättshjälpsärendena att flyttas över från rättshjälpsnämnderna till advokater och biträdande jurister på advokatbyrå samt till domstolar och därmed jämställda myndigheter. Detta föranleder en översyn av nämndorganisationen. Behovet av personal vid nämnderna kommer att minska. Även antalet nämnder måste anpassas till den minskade ärendetillströmningen. Jag återkommer till dessa frågor i ett särskilt avsnitt.

11.2 Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

Rättshjälpsnämnd fattar i dag som regel de grundläggande besluten enligt rättshjälpslagen. Nämnden prövar ansökningar om allmän rättshjälp, förordnar biträde och fastställer i vissa fall ersättning till biträdet. Nämnden handhar också de frågor som sammanhänger med kostnadsbidragssystemet. Vidare ankommer det på rättshjälpsnämnden att förordna offentligt biträde och bestämma ersättning till sådant biträde.

Allmän rättshjälp kan emellertid lämnas även utan beslut av rättshjälpsnämnd. Detta kan ske så länge kostnaderna för rättshjälpen täcks av det kostnadsbidrag som den rättssökande skall betala och rättshjälpen sålunda inte medför någon kostnad för det allmänna. Möjligheten att lämna allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd gäller alla typer av ärenden utom bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Det är dock bara advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå som får lämna sådan rättshjälp och den kan inte ges åt dödsbo. Advokat och biträdande jurist på advokatbyrå får också meddela rådgivning utan beslut av rättshjälpsnämnd.

När det gäller rättshjälpsformen rättshjälp åt misstänkt i brottmål ligger myndighetsfunktionerna helt utanför rättshjälpsnämnderna. I detta fall är det den domstol som handlägger målet som beslutar om rättshjälp.

Utredningen anser att det inte kan komma i fråga att flytta över samtliga de arbetsuppgifter som nu ligger på rättshjälpsnämnd till annan myndighet. En överflyttning bör emellertid komma till stånd i den mån det visar sig att de funktioner som rättshjälpsnämnd f. n. har kan utföras på ett enklare, effektivare och mera rationellt sätt av annan myndighet.

Utredningen konstaterar att varken rättshjälpsformen allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd eller rådgivning har använts i den utsträckning som varit avsedd. I många fall har det i stället gjorts ansökan om allmän rättshjälp. Även om ärendet varit av tämligen enkel beskaffenhet har det därmed orsakat en viss belastning på rättshjälpsnämndsorganisationen.

Utredningen anser att rätten att bevilja allmän rättshjälp i ökad utsträckning bör flyttas över på den advokat som den rättssökande anlitar. I rättshjälpsärenden som avser äktenskapsskillnad förordas att advokat får rätt att bevilja rättshjälp och slutföra ärendet utan att rättshjälpsnämnd kopplas in för att pröva rättshjälpsfrågan. Detsamma bör gälla i vissa andra familjerättsliga angelägenheter, nämligen sådana som rör boskillnad, underhållsbidrag till make eller barn, faderskap till barn, vårdnad, umgängesrätt samt omyndighetsförklaring eller dess hävande. Vidare förordas att advokat får behörighet att bevilja allmän rättshjälp i ärende om verkställighet av domstols dom eller beslut rörande vårdnad m. m. (21 kap. FB).

I vissa fall bör enligt utredningen frågan om allmän rättshjälp i de uppräknade familjerättsliga angelägenheterna prövas av rättshjälpsnämnd. I rättshjälpslagen anges ett antal fall där särskilda förutsättningar skall vara uppfyllda för att allmän rättshjälp skall beviljas. Sålunda får allmän rättshjälp lämnas dödsbo i rättslig angelägenhet endast under vissa särskilt angivna förutsättningar. Likaledes gäller särskilda villkor för att erhålla allmän rättshjälp i angelägenhet som ej prövas eller på annat sätt behandlas här i landet eller när den rättssökande är bosatt utomlands. Möjligheterna att få biträde enligt rättshjälpslagen är vidare begränsade i angelägenhet som kan antas bli prövad enligt den s. k. småmålslagen.

I nu angivna fall föreslår utredningen att prövningen av rättshjälpsfrågan skall göras av rättshjälpsnämnd. Samma ordning förordas också om den rättssökande är eller kan antas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet.

I fråga om vissa typer av ärenden förordar utredningen att advokat skall få bevilja allmän rättshjälp och påbörja arbetet på ärendet men därefter vara skyldig inhämta besked från rättshjälpsnämnd eller annan myndighet om rättshjälp skall få lämnas även fortsättningsvis. I denna grupp ingår bl. a. fall där den rättsliga angelägenheten avser fordran eller krav, tvist på grund av köp av fast egendom, arvsrätt, skadestånd samt hyres- eller arrendetvist.

Utredningen anser att man främst med hänsyn till intresset av kostnadskontroll inte kan undvara en gräns för advokatens eget handhavande av rättshjälpsfrågan i de fall som nu är i fråga. Fortsätter ärendet över gränsen måste frågan om rättshjälpen skall få fortsätta hänskjutas till myndighet (*mellankontroll*). Har ärendet, när gränsen uppnås, ännu inte anhängiggjorts vid någon myndighet föreslås att frågan om fortsatt allmän rättshjälp avgörs av rättshjälpsnämnden medan allmän domstol och vissa därmed jämställda myndigheter får göra denna prövning, om ärendet handläggs vid sådan myndighet när gränsen nås.

Utredningen föreslår att gränsen bestäms på det sättet att advokat får bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ärendet upp till sex timmar utan att rättshjälpsfrågan behöver prövas av myndighet (sextimmarsregeln). Är den rättssökandes preliminära rättshjälpsavgift högre än vad som motsvarar sex timmars arbete för advokaten, sker mellankontroll när arbetet pågått så lång tid att kostnaderna nått upp till rättshjälpsavgiften.

Utredningen förordar slutligen att, om frågan om allmän rättshjälp uppkommer sedan den rättsliga angelägenheten har blivit föremål för handläggning vid allmän domstol och vissa därmed jämställda myndigheter, rättshjälp i viss utsträckning skall kunna beviljas av myndigheten. Om handläggningen äger rum vid annan myndighet än nu sagts bör rättshjälpsnämnden pröva ansökan om rättshjälp även i ett sådant fall. Detta innebär att i nu nämnda situationer det inte kommer i fråga att låta den advokat som biträder den rättssökande avgöra rättshjälpsfrågan även om han i annat fall skulle ha varit berättigad till det. Med allmän domstol jämställs i detta sammanhang krigsrätt, arbetsdomstolen, bostadsdomstolen och statens va-nämnd. Även frågor om substitution och byte av biträde och entledigande av biträde i annat fall samt frågor om upphörande av allmän rättshjälp bör enligt förslaget i vissa fall få avgöras av den handläggande myndigheten.

Utredningens ordförande och en expert anser att alla statliga myndigheter som handlägger en rättslig angelägenhet där en part har eller önskar allmän rättshjälp i princip bör ha rätt att besluta i alla frågor som rör rättshjälpen.

Utredningens förslag att advokat skall få bevilja rättshjälp i familjerättsliga angelägenheter har fått ett genomgående positivt mottagande. Däremot har förslaget att advokat bör få bevilja allmän rättshjälp enligt sextimmarsregeln fått ett skiftande mottagande. Ett antal remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. En majoritet ställer sig emellertid negativ till sextimmarsregeln. Bland invändningarna mot den föreslagna regeln märks följande. Genom förslaget skulle rättshjälpsnämnderna befrias från högst tio procent av det totala antalet ärenden varför rationaliseringsvinsten inte är så stor. Regeln innehåller inte heller någon verksam kontroll mot missbruk. Risken för betydande kostnadsökningar är därmed stor. Praxis kan komma att skifta i olika slag av ärenden. I ären-

den som kräver mindre tid kan en generösare praxis utveckla sig under det att ärenden som befaras ta mer än sex timmar underställs myndighet och blir föremål för en mer restriktiv prövning. För en advokat kan konflikt uppstå mellan ansvaret för behovsprövningen och klientlojaliteten.

När det gäller förslaget att domstol i vissa fall skall pröva rättshjälpsfrågor har några instanser ställt sig kritiska. Man har ifrågasatt det lämpliga i att domstolen prövar rättshjälpsfrågan och därmed före sakprövningen tar ställning till frågan huruvida rättssökanden har befogat intresse att få sin angelägenhet prövad. Flertalet av dem som yttrat sig över förslaget i denna del har emellertid varit positiva. Ett par remissinstanser föreslår att de myndigheter som enligt förslaget skall fastställa ersättning – alltså även t. ex. förvaltningsdomstol, arrendenämnd och hyresnämnd – bör få pröva ansökningar om allmän rättshjälp.

Flera remissinstanser har biträtt ordförandens förslag i fråga om beviljande av allmän rättshjälp.

Som jag tidigare framhållit är det av stor betydelse för effektiviteten i rättshjälpssystemet hur olika beslutsfunktioner inom systemet fördelas. När det nuvarande rättshjälpssystemet genomfördes fick rättshjälpsnämnderna den klart främsta funktionen. Bakom denna ordning låg bl. a. önskemålet att åstadkomma en enhetlig tillämpning av rättshjälpslagens regler. Administrativa komplikationer till följd av att flera myndigheter hade att ta ställning till olika frågor i samma rättshjälpsärende skulle härigenom kunna undvikas. När det gällde utomprocessuella ärenden inom rättshjälpssystemet ansågs att det skulle innebära en betydande arbetsbelastning för de allmänna domstolarna om dessa ålades administrationen av denna rättshjälp.

Delvis som en följd av rättshjälpssystemets komplicerade natur utsattes rättshjälpsorganisationen i början av lagens giltighet för påfrestningar. Inledningssvårigheterna har emellertid numera bemästrats och det finns enligt min mening nu tillräckligt underlag för att pröva om inte rättshjälpsorganisationen kan förändras så att man uppnår ökad effektivitet och minskad byråkrati.

Rättshjälpsorganisationen i sin nuvarande utformning har utan tvivel haft stor betydelse för att upprätthålla en enhetlig tillämpning av rättshjälpslagens regler. Detta har varit viktigt bl. a. från kostnadskontrollerande synpunkt. Erfarenheterna av den hittillsvarande tillämpningen av rättshjälpssystemet visar emellertid en sammansatt bild. Å ena sidan förekommer det hos rättshjälpsnämnderna ärendetyper där avslagsfrekvensen är hög. Enligt en undersökning som utredningen har låtit utföra var avslagsfrekvensen sålunda så hög som 32 % i fråga om förvaltningsrättsliga ärenden. Å andra sidan var avslagsfrekvensen i familjerättsliga ärenden utom bodelning lägre än en procent. I förstnämnda typ av ärenden har sålunda nämndorganisationen haft en viktig roll att spela vid utformningen av praxis. I den senare typen framstår däremot nämndens medverkan som närmast en formalitet.

Enligt min uppfattning är det möjligt att åstadkomma en betydligt enklare, effektivare och billigare administration av den allmänna rättshjälpen genom att flytta över beslutsfunktioner från rättshjälpsnämnderna till andra myndigheter eller till advokater och biträdande jurister vid advokatbyrå. Det finns emellertid ärendetyper som inte lämpar sig att överföras från rättshjälpsnämnd. Jag tänker främst på ärenden helt utan myndighetsanknytning. Det faller sig naturligt att handhavandet av dessa ärenden alltjämt ligger på rättshjälpsnämnd som ju har erfarenhet av de bedömningar som det här är fråga om.

När det gäller allmän rättshjälp i rättslig angelägenhet som har eller kan få anknytning till domstol eller förvaltningsmyndighet kan övervägas en sådan ordning som föreslås av ordföranden och en expert, nämligen att den myndighet där ärendet är anhängigt eller skall anhängiggöras får beslutanderätt i rättshjälpsfrågan. En sådan lösning skulle emellertid innebära att dessa frågor skulle komma att handläggas av ett mycket stort antal myndigheter av vilka det helt övervägande antalet skulle få endast ett obetydligt antal ärenden årligen. Vidare bör beaktas att flera av dessa myndigheter har att tillvarata statens rätt gentemot den sökande i det ärende som det är fråga om. Detta är t. ex. fallet när ett affärsdrivande verk prövat ett privaträttsligt mellanhavande med en enskild medborgare. Detta talar mot att man väljer den lösning som ordföranden och experten har förespråkat. Även om man inte går så långt i fråga om delegering av uppgifter anser jag emellertid att det är möjligt att i det hänseendet gå avsevärt längre än vad utredningens majoritet har föreslagit. Härvid bör vad utredningen föreslagit i fråga om funktionsfördelningen när ersättning skall bestämmas enligt rättshjälpslagen kunna vara till viss ledning.

Är ett mål eller ärende anhängigt vid allmän domstol anser jag liksom utredningen att domstolen bör få besluta om beviljande av allmän rättshjälp i målet eller ärendet. Detsamma bör gälla förvaltningsdomstolar och specialdomstolar, dvs. regeringsrätten, kammarrätt, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen, mellankommunala skatterätten, länsrätt, länsskatterätt, fastighetstaxeringsrätt och krigsrätt. Med domstolarna bör likställas arrende- och hyresnämnd, statens va-nämnd och överexekutor, vilka alla har funktioner som står rättskipningen nära. Det kan inte göras gällande att någon av dessa myndigheter intar en sådan ställning i förhållande till part att en befogenhet att besluta i rättshjälpsfrågor vore oförenlig med myndighetens övriga funktioner i målet eller ärendet.

Har saken ännu ej blivit föremål för handläggning vid allmän domstol eller därmed jämställd myndighet – angelägenheten handläggs utomprocessuellt – kan man välja att lägga ansvaret för rättshjälpsfrågan antingen på rättshjälpsnämnd eller på den myndighet som skulle vara behörig att pröva den rättsliga angelägenheten. Jag finner mig i detta val böra förorda rättshjälpsnämnd. Det kan knappast vara ändamålsenligt att lägga administra-

tionen av den utomprocessuella rättshjälpen på de angivna myndigheterna, dvs. göra dessa till en sorts rättshjälpsnämnder. En sådan ordning skulle innebära en betydande arbetsbelastning och dessutom utgöra en för myndighetsverksamheten främmande arbetsuppgift.

När det gäller andra myndigheter än de nu angivna – dvs. det stora flertalet förvaltningsmyndigheter – är jag, som jag tidigare antytt, inte beredd att låta dem få rätt att bevilja allmän rättshjälp. I ärende som är anhängigt vid sådan myndighet bör alltså beslutsbefogenheten ligga kvar hos rättshjälpsnämnden. Detsamma bör självfallet gälla i de fall då den rättsliga angelägenheten ännu inte har blivit anhängiggjord hos förvaltningsmyndigheten.

Bland rättshjälpsärendena intar de som har anknytning till familjerättsliga angelägenheter en särställning. Ansökan om rättshjälp i dessa fall bifalls regelmässigt. Handläggningen är rutinartad. I likhet med utredningen och remissinstanserna anser jag att advokat bör kunna anförtros uppgiften att i flertalet berörda mål och ärenden bevilja allmän rättshjälp under förutsättning att målet eller ärendet ännu inte anhängiggjorts hos domstol. Jag vill redan nu framhålla att en sådan ordning inte bara innebär en omfördelning utan även en reell förenkling som torde medföra goda möjligheter till både direkta och indirekta kostnadsbesparingar. Visserligen fordrar varje enskilt ärende av denna typ inga ingående överväganden vid rättshjälpsnämnderna. Men genom att det är en så stor mängd papper som är i omlopp vid rättshjälpsnämnderna måste oproportionerligt lång tid ägnas åt att hantera dessa ärenden exempelvis vid förfrågningar från rättssökande och vid kompletteringar.

Utredningen har i en katalog angivit vilka ärenden som i detta sammanhang bör hänföras till kategorin familjerättsangelägenheter. Jag är med några undantag beredd att godta den föreslagna avgränsningen. Som påpekats av några remissinstanser bör, med hänsyn till möjligheterna att vid omyndighetsförklaring och dess hävande få biträdesbehovet tillgodosett utanför rättshjälpssystemet (10 kap. 13 § FB), frågan om allmän rättshjälp i sådan angelägenhet inte avgöras av advokat.

Några remissinstanser har ifrågasatt om inte upprättande av äktenskapsförord och testamente i rättshjälpshänseende bör likställas med familjerättsmål. Med den ordning beträffande rådgivningsinstitutet som jag avser att förorda torde behovet att bevilja allmän rättshjälp i dessa angelägenheter komma att minska. Med hänsyn till att de i fråga om hanteringen vid rättshjälpsnämnderna torde vara tämligen likartade de egentliga familjerättsmålen är jag emellertid beredd att biträda remissinstansernas förslag.

Det sagda innebär alltså att allmän rättshjälp får beviljas av advokat, om den rättsliga angelägenheten avser äktenskapskillnad, boskillnad, underhållsbidrag till make eller barn, faderskap till barn, vårdnad, umgängesrätt, ärende om äktenskapsförord eller ärende om testamente.

Advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsliga ange-

lägenheter måste, såsom utredningen funnit, underkastas vissa begränsningar. Kravet på enhetlig praxis gör sig i vissa fall gällande med sådan styrka att prövningen av rättshjälpsfrågan bör koncentreras till ett mindre antal organ. Advokat bör sålunda inte få bevilja allmän rättshjälp, om den rättssökande är dödsbo eller är bosatt utom riket eller om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket. Inte heller bör advokat få pröva rättshjälpsfrågan om ärendet skall behandlas hos förvaltningsmyndighet, t. ex. i fall då det begärs införsel eller annan verkställighet av dom på underhållsbidrag. Advokat bör ej heller ha rätt att bevilja allmän rättshjälp i ärende om verkställighet av dom eller beslut rörande vårdnad m. m. enligt 21 kap. FB.

Med advokat bör i sammanhanget jämställas biträdande jurist på advokatbyrå. Även sådan jurist får enligt min mening anses ha sådana kvalifikationer att han kan anförtros uppgiften att besluta om allmän rättshjälp i de nyss berörda familjerättsangelägenheterna.

Utredningens förslag om att advokat i vissa ärenden skulle få bevilja allmän rättshjälp enligt en sextimmarsregel har, som tidigare nämnts, utsatts för omfattande kritik under remissbehandlingen, bl. a. från myndigheter som har stor erfarenhet av rättshjälpsfrågor.

Även jag ställer mig kritisk till förslaget. Visserligen skulle den föreslagna ordningen utan tvivel kunna avlasta rättshjälpsnämnderna en icke obetydlig grupp ärenden. Mot förslaget kan dock resas vägande invändningar av principiell natur. Framför allt inrymmer emellertid det föreslagna systemet betydande risker för en okontrollerbar kostnadsökning. Jag är därför inte beredd att godta den föreslagna regeln. Vill man avlasta rättshjälpsnämnderna ytterligare arbete, utöver vad som följer av de förslag som jag tidigare har lagt fram, kan man gå fram en annan väg.

Den möjlighet som här erbjuds är att i viss utsträckning låta domstols eller därmed jämställd myndighets beslut om rättshjälp få retroaktiv verkan så att det omfattar även biträdeskostnader som uppkommit före ansökan om rättshjälp. Sker så bortfaller i motsvarande mån behovet att i det utomprocessuella skedet ansöka om allmän rättshjälp, vilket enligt vad jag tidigare har sagt skulle ha fått göras hos rättshjälpsnämnd. Biträdet kan dröja med att ansöka om allmän rättshjälp till dess ansökan om stämning eller motsvarande görs hos domstolen eller myndigheten.

När man bestämmer den tidsfrist varunder rättssökanden skall kunna vänta med att ansöka om allmän rättshjälp utan att möjligheten till retroaktiv biträdesersättning går förlorad bör man eftersträva en lösning som medför en reell avlastning av rättshjälpsnämnderna. Det torde inte vara tillräckligt att, efter mönster av nuvarande regel om biträdesersättning för kostnader före rättshjälpsansökan hos rättshjälpsnämnden, föreskriva att ansökan skall ske utan oskäligt dröjsmål. Denna regel torde nämligen, som den tolkats i praxis, ej medge försening av ansökning med mer än tio dagar. Tidsfristen bör vara längre. En lämplig lösning synes mig vara att före-

skriva att ansökan skall göras utan väsentligt dröjsmål.

Även när ärendet är sådant att det endast är rättshjälpsnämnden som kan besluta om allmän rättshjälp, torde det innebära fördelar, om man i större utsträckning än nu kan ersätta biträdeskostnad retroaktivt. Om biträdet kan dröja något med att ansöka om allmän rättshjälp, torde beslut om ersättning och slutreglering många gånger kunna fattas samtidigt med att ansökningen prövas. Även i det fallet avlastas alltså rättshjälpsnämnden arbete.

På grund av det sagda förordar jag en regel enligt vilken ersättning utgår för biträdeskostnad som har uppkommit före ansökan om allmän rättshjälp, om ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål. Till den närmare innebörden av detta uttryck återkommer jag i specialmotiveringen.

Enligt utredningens förslag skall rättshjälpsnämnden i vissa fall pröva frågan om beviljande av allmän rättshjälp, även om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol eller därmed jämställd myndighet. Denna ordning skall tillämpas exempelvis när det var fråga om allmän rättshjälp åt dödsbo eller näringsidkare. Enligt min mening saknas det emellertid anledning att göra några sådana undantag. Domstolen eller motsvarande myndighet bör alltså även i nu angivna situationer få bevilja allmän rättshjälp. Några olägenheter när det gäller kravet på enhetlig praxis torde inte behöva befaras.

Som jag tidigare anfört bör rätten för advokat eller biträdande jurist att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsliga angelägenheter vara underkastad vissa begränsningar, exempelvis när den rättssökande är dödsbo. I dessa fall ankommer det allt efter omständigheterna på domstol eller rättshjälpsnämnd att pröva frågan om allmän rättshjälp.

Sedan i ett ärende allmän rättshjälp har beviljats av advokat, biträdande jurist, domstol eller rättshjälpsnämnd och i samband därmed eventuellt biträde förordnats kan under ärendets gång uppkomma nya frågor som kräver beslut enligt rättshjälpslagen. Exempel på sådana beslut är byte eller entledigande av biträde samt upphörande av allmän rättshjälp. I dessa fall kan ifrågasättas efter vilka grunder beslutsbefogenheterna skall fördelas. Är ärendet anhängiggjort hos domstol eller myndighet som får bevilja allmän rättshjälp bör detta organ besluta i den nya frågan. I övriga fall bör av praktiska skäl beslutsbefogenheten ligga på rättshjälpsnämnd. Uppgiften att utfärda ansvarsförbindelse enligt 10 § rättshjälpslagen bör dock under alla förhållanden ligga hos rättshjälpsnämnd. Likaså bör de beslutsbefogenheter som aktualiseras vid fråga om tillstånd till sakkunnigutredning enligt 25 § rättshjälpslagen förbehållas rättshjälpsnämnd. Frågor som gäller sakkunnigutredningar behandlas närmare i det följande (avsnitt 11.6.2).

Med den ordning som nu förordats kommer gällande regler om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd att sakna praktisk betydelse. Reglerna därom kan därför avskaffas.

Ett system där ansvaret för den processuella rättshjälpen läggs på dom-

stolarna och liknande organ och ansvaret för den allmänna rättshjälpen i övrigt delas mellan advokater och rättshjälpsnämnder inrymmer givetvis vissa risker för administrativa komplikationer. Ett rättshjälpsärende kan inrymma både ett processuellt och ett utomprocessuellt skede. Svårigheterna torde emellertid i praktiken inte bli så stora. Övergår ett utomprocessuellt ärende vari allmän rättshjälp beviljats i ett processuellt skede skall liksom i dag det tidigare beslutet gälla även det processuella förfarandet. Övergår omvänt ett rättshjälpsärende från ett processuellt till ett utomprocessuellt skede skall motsvarande gälla.

När det gäller besvärsordningen vid beslut som avser fråga om beviljande av allmän rättshjälp gäller f. n. att talan fullföljs hos domstolsverkets besvärsnämnd. Utredningen föreslår en oförändrad ordning i detta hänseende både när det gäller beslut av rättshjälpsnämnd och av de domstolar som föreslås få befogenhet att pröva frågor om beviljande av allmän rättshjälp.

I fråga om besvär över rättshjälpsnämnds beslut anser jag att samma skäl som talar för att rättshjälp i vissa rättsliga angelägenheter skall beviljas av rättshjälpsnämnd och inte av allmän domstol eller annan myndighet talar för att en särskild besvärsnämnd handlägger dessa besvärsärenden. Jag biträder alltså utredningens förslag i den delen. Jag vill i detta sammanhang förutskicka att jag ämnar förorda att besvärsnämnden görs fristående i förhållande till domstolsverket och att verket ges talerätt mot beslut om allmän rättshjälp.

När det gäller besvär mot beslut i en beviljandefråga som har meddelats av allmän domstol eller därmed jämställd myndighet bör emellertid enligt min mening en annan lösning väljas. I de grupper av mål och ärenden som lagts på allmän domstol finns i rättegångsbalken en enhetlig reglering av besvärsordningen. Förhållandet är likartat beträffande de med allmän domstol jämställda myndigheterna. För att bryta detta mönster beträffande någon särskild ärendegrupp måste fordras starka skäl. Ärenden om allmän rättshjälp är inte av den arten att den besvärsordning bl. a. rättegångsbalken förutsätter bör frångås. Jag förordar alltså att vid besvär mot allmän domstols och därmed jämställd myndighets beslut i en beviljandefråga samma ordning tillämpas som i allmänhet gäller beträffande talan mot sådan myndighets beslut.

För att allmän rättshjälp skall få beviljas krävs f. n. bl. a. att den rättssökande har behov av bistånd och att han har ett befogat intresse av att få sin sak prövad. Dessa förutsättningar bör gälla även i fortsättningen.

Under rättshjälpslagens hittillsvarande tillämpning har utvecklats en jämförelsevis fast praxis i frågor om beviljande av allmän rättshjälp. Härvid har besvärsnämnden haft en viktig funktion. Det är angeläget att en motsvarande praxis tillämpas även i fortsättningen, i den mån inte en ändring direkt föranleds av de nya regler som nu föreslås.

11.3 Rättshjälpsavgifter

I rättshjälpslagen föreskrivs att den rättssökande skall bidra till kostnaderna för allmän rättshjälp. Kostnadsbidragssystemet har konstruerats som ett system med maximibelopp. Maximibeloppets storlek motsvarar den rättssökandes betalningsförmåga, dvs. vad han högst kan betala. Vid allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd ankommer det på biträdet att beräkna maximibeloppet för kostnadsbidraget. För rättshjälpsnämndens del gäller att nämnden vid bifall till ansökan om allmän rättshjälp skall fastställa det maximibelopp som skall gälla för sökanden. Rättssökande i den ekonomiskt bäst ställda gruppen, dvs. de som har en beräknad årsinkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet för oktober året innan allmän rättshjälp begärs, är uteslutna från möjligheten att få allmän rättshjälp. En rättssökande anses tillhöra den ekonomiskt sämst ställda gruppen om hans beräknade årsinkomst inte överstiger ett belopp som motsvarar tre gånger basbeloppet. En rättssökande i sistnämnda grupp skall som kostnadsbidrag betala ett belopp som motsvarar 1/125 (0,8 %) av basbeloppet, jämnat till närmast lägre tiotal kronor (grundavgiften). För rättssökande i denna kategori kan bidraget sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Enligt förarbetena bör denna bestämmelse vid tillämpningen ge utrymme för en relativt vidsträckt handlingsfrihet.

Domstolsverket har meddelat anvisningar för rättshjälpsnämnderna när det gäller frågan om nedsättning och eftergift av grundavgift. I anvisningarna för år 1978 uttalas bl. a. följande. Eftergift av avgift bör i första hand ske när den rättssökande saknar inkomst, vilket kan vara fallet i fråga om t. ex. hemmamakar, studerande m. fl. Avgift bör i allmänhet nedsättas till avgiftens halva belopp. Nedsättning bör inte komma i fråga om den rättssökandes ekonomiska förhållanden motsvarar en beräknad årsinkomst av omkring 30 000 kronor.

När det gäller rättssökande vars årsinkomst överstiger tre men inte åtta basbelopp har kostnadsbidragssystemet utformats så att maximibeloppet utgör viss kvotdel av skillnaden mellan den rättssökandes beräknade årsinkomst och gränsen mot den ekonomiskt sämst ställda gruppen. Systemet har emellertid gjorts progressivt genom att olika kvotdelar har använts för olika inkomstskikt. Maximibeloppet utgör sålunda en tjugondel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men inte fem gånger basbeloppet, en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fem men inte sex gånger basbeloppet, en tiondel av den del av inkomsten som överstiger sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger sju men inte åtta gånger basbeloppet.

Vad beträffar dödsbo sägs i rättshjälpslagen att maximibeloppet utgör ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp. Bindande anvisningar till ledning för tillämpningen av denna bestämmelse saknas.

Utredningen har undersökt rättshjälpsnämndernas praxis när det gäller bestämmande och eftergift av kostnadsbidrag. Kostnadsbidraget hade enligt undersökningen eftergetts helt i 37,9 % av ärendena, satts ned till hälften i 5,1 % av ärendena och utgått med grundbeloppet i 35,9 % av ärendena. Endast i 21,1 % av ärendena hade alltså högre belopp än grundavgiften tagits ut.

Utredningen föreslår att termen kostnadsbidrag, som vållat missförstånd, ersätts med termen rättshjälpsavgift. Grundavgiften bör enligt utredningen bestämmas till 1 % av basbeloppet. Om den rättssökandes årsinkomst understiger 2 basbelopp, bör grundavgiften kunna efterges helt. Ligger inkomsten mellan 2 och 2 1/2 basbelopp bör avgiften kunna nedsättas till 1/2 % av basbeloppet. Är inkomsten högre än 2 1/2 basbelopp men överstiger den inte 3 basbelopp bör avgiften sättas till 1 % av basbeloppet. I fråga om mellangrupperna föreslås ett enklare system att beräkna rättshjälpsavgiften genom att avgiftsskalan anknyts till vart tusental kronor av den beräknade årsinkomsten i stället för som nu till hundratal. Är inkomsten högre än tre basbelopp förordas att grundavgiften ökas med viss procent av basbeloppet för varje tusental kronor som inkomsten ökar. Avgiften bör enligt utredningen ökas med 0,5 % för varje tusental kronor av inkomsten t. o. m. fem gånger basbeloppet och därefter med 1 % av basbeloppet för varje tusental kronor t. o. m. sex gånger basbeloppet, med 2 % av basbeloppet för varje tusental kronor t. o. m. sju gånger basbeloppet och med 4 % av basbeloppet för varje tusental kronor av inkomsten t. o. m. åtta gånger basbeloppet.

När det gäller att beräkna den rättssökandes ekonomiska förhållanden utfärdar domstolsverket varje år särskilda föreskrifter. Utredningen ifrågasätter om inte denna ordning kan förenklas. När det gäller att kontrollera en rättssökandes uppgifter om sina ekonomiska förhållanden pekar utredningen på möjligheten att undersöka hans sjukpenninggrundande inkomst, som ju anges på försäkringsbeskedet.

I fråga om beräkning av rättshjälpsavgift för dödsbo föreslår utredningen att domstolsverket skall få utfärda föreskrifter.

När allmän rättshjälp beviljas skall den rättsliga angelägenheten anges. Detta bör enligt utredningen gälla såväl när advokat eller biträdande jurist beviljar allmän rättshjälp som när beslutet fattas av domstol eller annan myndighet. Visar det sig sedan att den rättssökandes problem är av vidare omfattning än som antogs när allmän rättshjälp beviljades bör nytt beslut om allmän rättshjälp kunna meddelas. För det fall att den rättsliga angelägenhet som det nya beslutet avser har nära samband med den angelägenhet som avsågs med det första beslutet föreslår utredningen att den erlagda rättshjälpsavgiften skall kunna förklaras avse även det nya rättshjälpsärendet och att någon ny rättshjälpsavgift alltså inte skall tas ut av den rättssökande.

I gällande system skall kostnadsbidrag som fastställs i samband med att

allmän rättshjälp beviljas inbetalas utan dröjsmål till biträdet när sådant förordnats. I annat fall skall bidraget betalas in till rättshjälpsnämnd. Närmare föreskrifter om anstånd och förskottsbetalning har inte ansetts erforderliga.

Utredningen föreslår i detta hänseende endast den ändringen att i de fall inbetalning av rättshjälpsavgift som skall erläggas till statsverket inte sker frivilligt, skall indrivning kunna ske på grundval av rättshjälpsnämndens eller domstolens avgiftsbeslut. Det bör alltså föreskrivas att sådant beslut får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

Förslaget om beräkning av den rättssökandes avgift för rättshjälpen har mottagits positivt av flera remissinstanser. Några rättshjälpsnämnder ifrågasätter dock om förslaget innebär någon beaktansvärd förenkling. Det som vållar besvär är inte att hitta rätt i avgiftstabellen utan att fastställa den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

För egen del vill jag anföra följande. Nuvarande system med kostnadsbidrag från den rättssökandes sida har kritiserats framför allt för att det är alltför detaljerat. Genom förslaget att advokater och biträdande jurister i ett betydande antal fall själva skall få bevilja allmän rättshjälp i familjerättsliga angelägenheter ställs ökade krav på att reglerna om rättshjälpsavgifter inte vållar tillämpningssvårigheter. En alltför långt driven förenkling kan emellertid medföra att den rättssökandes faktiska ekonomiska förhållanden inte beaktas i tillräcklig omfattning. Enligt min mening bör nämligen principen att den rättssökande skall bidra efter förmåga till kostnaderna behållas oavsett vad den rättsliga angelägenheten avser och i vilken ordning den handläggs. I andra sammanhang förekommer det – såsom påpekats i remisskritiken – att offentliga avgifter bestäms enbart med utgångspunkt från inkomst av tjänst eller motsvarande. Med den karaktär av social lagstiftning som samhällets rättshjälp har skulle det emellertid te sig stötande om en tyngande försörjningsbörda inte beaktades eller om hänsyn inte togs till en betydande förmögenhet när den rättssökandes bidrag till kostnaderna för rättshjälpen bestäms. Även med en decentralisering av beslutsfunktionerna inom rättshjälpssystemet bör det vara möjligt att undvika en alltför schablonartad bedömning av den rättssökandes betalningsförmåga.

Jag anser sålunda att nuvarande bedömningsgrunder för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden i huvudsak bör bibehållas. Termen kostnadsbidrag bör dock ersättas av termen rättshjälpsavgift. När det gäller att kontrollera de uppgifter den rättssökande lämnar om sin årsinkomst kan en undersökning av hans sjukpenninggrundande inkomst vara ett bland flera tänkbara tillvägagångssätt. Av betydelse för kontrollen är emellertid också att uppgifterna lämnas under straffansvar och att felaktiga uppgifter kan leda till förlust av rättshjälpsförmånen.

Kontroll av den rättssökandes uppgifter om inkomstförhållanden torde främst bli aktuell i fall då advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå

skall besluta om allmän rättshjälp och därvid bestämma maximibeloppet för rättshjälpsavgift. Kontrollen kan ske genom att den rättssökande vid besök hos biträdet företer sitt försäkringsbesked. Har den rättssökande inte beskedet tillgängligt kan en möjlighet vara att advokaten eller den biträdande juristen med den rättssökandes medgivande kontrollerar hans uppgifter hos allmän försäkringskassa.

För att kostnadsbidrag skall kunna nedsättas eller efterges krävs f. n. att särskilda skäl föreligger. En tillämpning som innebär att nedsättning eller eftergift sker i mer än 40 % av alla ärenden synes stå i mindre god överensstämmelse med lagens ordalydelse. Med hänsyn till kostnadsutvecklingen för den allmänna rättshjälpen och till de resurser som är tillgängliga anser jag det motiverat med en viss restriktivitet när det gäller att medge nedsättning eller eftergift. Sålunda bör mer skärpta riktlinjer tillämpas än som f. n. gäller. Någon föreskrift i lag om när och hur nedsättning och eftergift av rättshjälpsavgiften bör ske är inte nödvändig. Det bör i stället ankomma på domstolsverket att meddela anvisningar till stöd för tillämpningen. Domstolsverket bör också utfärda närmare anvisningar om rättshjälpsavgifter för dödsbo. Självfallet får de skärpta riktlinjerna inte innebära att människor i små ekonomiska omständigheter förhindras att erhålla allmän rättshjälp.

När det gäller utredningens förslag till närmare utformning av avgiftsskalan är jag beredd att godta att grundavgiften sätts till 1 % av basbeloppet. Förslaget om ändrad progressivitet har emellertid mötts av stark kritik av de remissinstanser som tagit upp frågan. Det har bl. a. gjorts gällande att förslaget innefattar en risk för att huvudsyftet med rättshjälpsreformen motverkas. Enligt min mening kan ej bortses från denna kritik. Åtgärder som är ägnade att försvåra för allmänheten att få tillgång till bistånd i rättsliga angelägenheter bör undvikas. Nuvarande grunder för beräkning av avgiftsskalan över grundavgiften bör därför bibehållas. Dock bör de olika stegen i skalan anknytas till jämnt tusental kronor av den beräknade årsinkomsten.

När det gäller förslaget att låta erlagd rättshjälpsavgift i ett tidigare rättshjälpsärende, som har nära samband med ett senare ärende, få avse även detta ärende, synes – såsom framhållits under remissbehandlingen – redan nu gällande regler möjliggöra en tillämpning som tillgodoser de syften som åsyftas med förslaget. I nuvarande praxis tillåts nämligen efter framställning av sökanden att tidigare beviljad allmän rättshjälp får omfatta även annan angelägenhet, om nära samband mellan angelägenheterna föreligger i rättsligt eller sakligt hänseende. Jag anser därför att särskilda bestämmelser i detta hänseende kan undvaras.

Frågan huruvida myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift till statsverket bör göras exigibelt behandlades redan under förarbetena till gällande rättshjälpslag (prop. 1972: 4 s. 335). Något behov av en sådan regel ansågs då inte föreligga. Såvitt känt har under lagens hit-

tillsvarande tillämpning avsaknaden av en regel om exigibilitet inte heller visat sig utgöra någon påtaglig brist. Utredningens förslag i detta hänseende bör därför inte föranleda lagstiftning.

11.4 Rådgivning

Rådgivning enligt rättshjälpslagen lämnas i princip i alla slags rättsliga angelägenheter. Undantagna är emellertid angelägenhet som avser upprättande av självdeklaration och angelägenheter i vissa vanliga ärenden av enkel beskaffenhet, t. ex. inskrivningsärende enligt jordabalken och bouppteckning enligt 20 kap. ärvdabalken. Rådgivning kan meddelas alla fysiska och juridiska personer oberoende av deras inkomst och förmögenhetsförhållanden. Rådgivning sker mot en indexreglerad avgift som motsvarar en etthundratjugofemtedel av basbeloppet för oktober månad året innan rådgivningen lämnas, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Under år 1978 är avgiften 90 kr. Avgiften är lika stor som grundavgiften vid allmän rättshjälp. Liksom grundavgiften kan rådgivningsavgiften sättas ned eller efterges, om särskilda skäl föreligger. Rådgivning meddelas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnd. Advokaten eller den biträdande juristen bestämmer om rådgivningsavgiften skall sättas ned eller efterges. Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall erlagd kostnad för rådgivningen räknas den rättssökande till godo som betalning av kostnadsbidrag.

Eftersom rådgivningsavgiften utgör hela ersättningen till den som meddelat rådgivningen, blir avgiftens storlek avgörande för hur lång tid en rådgivning i genomsnitt får ta i anspråk. Med utgångspunkt från den s. k. timkostnadsnormen – dvs. den av domstolsverket fastställda norm efter vilken biträde i vissa äktenskapsskillnadsmål får debitera kostnad för varje arbetad timme, f. n. 230 kr. – anses rådgivningsavgiften motsvara 20–25 minuters arbete.

Utredningen konstaterar att rådgivningen inte fått den användning som man räknade med under förarbetena till rättshjälpslagen. Rådgivning begärs f. n. i knappt 30.000 fall mot beräknade 45.000 per år. Den främsta anledningen till att rådgivning inte fått avsedd användning torde enligt utredningen vara den korta rådgivningstiden. I många fall sträcks rådgivningstiden ut till omkring en halv timme vilket medför att advokaten inte får ersättning för den överstigande tiden. Detta drabbar i första hand de allmänna advokatbyråerna vilka svarar för två tredjedelar av alla rådgivningar enligt rättshjälpslagen.

Utredningen tar upp frågan om rådgivningsinstitutet bör bibehållas inom rättshjälpssystemet. Man konstaterar att det finns ganska goda möjligheter för allmänheten att vända sig till olika myndigheter eller inrättningar och få råd eller annan hjälp i olika angelägenheter. Landsting och kommuner bistår allmänheten i olika frågor. Vid sidan härav finns viss serviceverksam-

het på den privata sidan. Sålunda hjälper exempelvis banker till med råd när det gäller familje- och affärsjuridik. Begravningsföreningar lämnar hjälp med bl. a. bouppteckningar och arvskiften. Utredningen anser likväl att det alltjämt finns ett klart behov hos allmänheten av att kunna vända sig till en advokat eller biträdande jurist för att få råd eller annan hjälp i enklare rättsliga angelägenheter. Utredningen föreslår att, om den rättssökandes behov av rättshjälp kan tillgodoses genom kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd, rättshjälp skall kunna lämnas genom rådgivning. Rådgivning får lämnas under en halvtimme. Befinns den rättsliga angelägenheten vara av sådan beskaffenhet att handling behöver upprättas eller annan åtgärd vidtas eller krävs av annan anledning längre tid än en halvtimme men bedöms en timme vara tillräcklig för att klara av angelägenheten, lämnas rättshjälpen som förlängd rådgivning.

Utredningens förslag innebär vidare att för rådgivning skall utgå en avgift som motsvarar 1 % av basbeloppet. För förlängd rådgivning utgår dubbel rådgivningsavgift. Avgiften utgör också ersättning till den som lämnar rådgivningen. Möjlighet bör finnas att nedsätta eller efterge avgiften. Lämnas allmän rättshjälp efter det att rådgivning eller förlängd rådgivning meddelats, bör avgiften tillgodoräknas vid betalning av rättshjälpsavgiften.

Utredningen föreslår också riktlinjer för när nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgiften bör ske. Sålunda bör avgiften kunna helt efterskänkas när den rättssökandes beräknade årsinkomst understiger 2 basbelopp. Avgiften bör därefter kunna tas ut i ökad omfattning för att vid en inkomst överstigande 3,5 basbelopp motsvara full avgift för förlängd rådgivning. Hänsyn bör även tas till om den rättssökande har en omfattande försörjningsbörda eller tyngande skuldsättning. Liksom f. n. bör även förmögenhetsinnehav beaktas, varvid det dock synes motiverat med en tillämpning som är något mer generös mot den rättssökande än f. n.

Flera remissinstanser framhåller att behovet av rådgivning i rättsliga angelägenheter inom ramen för rättshjälpssystemet är stort. Förslaget att förlänga rådgivningstiden får ett genomgående positivt mottagande.

Avgiftens storlek berörs av flera instanser som ifrågasätter om den inte borde subventioneras. Ett skäl härför är att den rådgivning i rättsliga angelägenheter som bl. a. konsumentverket och kommunernas konsumentvägledare och socialvårdsorgan ger är kostnadsfri. Rättviseskäl skulle tala för att rådgivning är kostnadsfri oberoende av vilken huvudman som står för rådgivningsverksamheten. Förslag om en generell subventionering av rådgivning i den del kostnaderna överstiger 50 kr. framförs från något håll. Flera instanser understryker betydelsen av möjligheterna till subvention i det enskilda fallet genom reglerna om nedsättning och eftergift av avgift.

Även jag anser att rättshjälpsformen rådgivning fyller ett klart behov vid sidan om andra rådgivningsformer utanför rättshjälpssystemet. Visserligen finns vissa möjligheter för allmänheten att vända sig till olika myndigheter och andra instanser och där – ofta kostnadsfritt – få besked i rättsliga an-

gelägenheter. I många fall kan emellertid den rättssökande ha svårt att veta vart han skall vända sig. I andra fall kan en myndighet för honom framstå som en motpart. Rådgivningsinstitutet har hittills i relation till andra rättshjälpsformer använts i tämligen stor omfattning, även om användningen inte har blivit så vidsträckt som man räknade med vid tillkomsten av rättshjälpslagen.

Jag har tidigare förordat bestämmelser som innebär att beslutsfunktionen vid beviljande av allmän rättshjälp i stor omfattning flyttas från rättshjälpsnämnder till advokater och biträdande jurister samt till domstolar och vissa med domstolarna jämställda myndigheter. En sådan ordning bör förenkla och förbilliga administrationen av samhällets rättshjälp. Utvidgas området för rådgivning kan ytterligare ärenden vari rättshjälpsfrågan annars skulle ha handlagts vid rättshjälpsnämnderna föras över till advokater och biträdande jurister på advokatbyråer. Även detta är således ägnat att leda till en önskvärd minskning av byråkratin inom rättshjälpssystemet.

En viktig anledning till att rådgivningen inte kommit till användning i avsedd omfattning torde, såsom utredningen framhållit, vara att rådgivningstiden varit för kort. Grundtanken bakom rådgivningsinstitutet, nämligen att vem som helst skall kunna vända sig till en advokat eller biträdande jurist i nästan varje rättslig angelägenhet av inte alltför invecklad beskaffenhet och få hjälp, har – främst på grund av den begränsade tidrymd för rådgivning som nuvarande ersättning medger – inte blivit förverkligad. Starka skäl talar därför enligt min mening för att rådgivningstiden förlängs.

Rådgivning innefattar en mycket långtgående delegation till advokater och biträdande jurister av beslutsuppgifter inom rättshjälpssystemet. Detta förhållande är positivt men bör också föranleda att en förlängning av rådgivningstiden sker med försiktighet. Begränsas inte tiden för rådgivning skapas ett system jämförbart med det som ett genomförande av sextimmarsregeln skulle ha inneburit. Den längsta tid som utredningen föreslagit, en timme, synes vara väl avvägd.

Från flera remissinstanser har påtalats de tröskeleffekter som uppstår om ett alltför stelt avgiftssystem tillämpas. I en del fall kan enkla frågor vid rådgivning klaras av på helt kort tid, exempelvis genom att den rättssökande hänvisas till rätt myndighet. Övervägande skäl talar därför enligt min mening för ett system där avgiften för rådgivningen i högre grad än vad utredningen föreslagit ställs i relation till tidsåtgången. En lämplig ordning bör vara att avgiften bestäms i relation till varje påbörjad period om 15 minuter.

Ärenden med allmän rättshjälp inleds i inte så få fall med rådgivning. I sådant fall får som tidigare nämnts den rättssökande tillgodoräkna sig erlagd rådgivningsavgift som betalning för kostnadsbidraget. Även i fortsättningen torde ärenden där allmän rättshjälp beviljas ofta komma att inledas med rådgivning. Sambandet mellan rådgivning och allmän rättshjälp i vad avser avgiften bör därför om möjligt bibehållas.

Rådgivningsavgiften bör bestämmas så, att man så långt möjligt undviker subvention av rådgivningen. Detta innebär bl. a. att den tidigare nämnda timkostnadsnormen bör vara vägledande för nivån på rådgivningsavgiften. Avgiften kan som utredningen funnit sättas i relation till basbeloppet. Med dessa utgångspunkter bör avgiften för varje påbörjad period av 15 minuter sättas till 0,5 % av basbeloppet för oktober månad året innan rådgivning begärs. Det sammanlagda avgiftsbeloppet för rådgivningen bör jämnas till närmast lägre tiotal kronor.

Liksom i fråga om rättshjälpsavgiften anser jag att man i fortsättningen bör vara mera återhållsam än f. n. när det gäller att sätta ned eller efterge rådgivningsavgiften.

För det fall att rådgivningen tar längre tid än 30 minuter och rådgivningsavgiften därför överstiger grundavgiften vid allmän rättshjälp, 1 % av basbeloppet, bör parallellitet mellan de olika rättshjälpsformerna eftersträvas. Detta innebär att rådgivningsavgiften i det enskilda fallet inte bör få överstiga den rättshjälpsavgift som skulle ha utgått om i stället allmän rättshjälp hade beviljats. Detta kan ske genom att möjligheten till nedsättning av rådgivningsavgiften utnyttjas.

Vid rådgivning är det särskilt angeläget att rådgivarens tid inte onödigtvis tas i anspråk för att utreda den rättssökandes ekonomiska förhållanden. I förarbetena till rättshjälpslagen uttalas att en förklaring av den rättssökande att han saknar möjlighet att erlägga avgiften i viss utsträckning bör kunna godtas utan närmare undersökning av de ekonomiska förhållandena. Jag har emellertid nyss förordat ökad restriktivitet när det gäller nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift. Detta gör att skärpt kontroll av den rättssökandes uppgifter är nödvändig om han påkallar nedsättning eller eftergift. I det hänseendet bör vad som i avsnitt 11.3 har anförts om kontroll vid fastställande av rättshjälpsavgift gälla även vid rådgivning.

11.5 Tillämpningsområdet för allmän rättshjälp

11.5.1 Massärenden

I fråga om vissa slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet, s. k. massärenden, kan enligt rättshjälpslagen regeringen förordna att allmän rättshjälp inte skall lämnas. Med stöd av denna bestämmelse har i rättshjälpskungörelsen föreskrivits att allmän rättshjälp inte får lämnas i ärende om förrättande av boupptecknin enligt 20 kap. ärvdabalken, inskrivningsärende enligt jordabalken, registerärende enligt sjölagen (1891: 35 s. 1), båtregisterärende enligt båtregistreringslagen (1975: 604), fastighetsdeklaration eller mål eller ärende angående fastighetstaxering. De ärenden som nyss nämnts har även undantagits från

tillämpningsområdet för rådgivning. Ärende om upprättande av självdeklaration faller helt utanför tillämpningsområdet för rättshjälpslagen.

Utredningen – vars uppdrag när det gäller massärenden ej omfattat självdeklaration – anser inte att det finns skäl att ändra på principen om att massärenden skall falla utom tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen. Däremot förordas att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i massärenden, om ärendet i svårighetsgrad avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen. Undantagsvis, dvs. om särskilda skäl föreligger, bör allmän rättshjälp dock kunna beviljas även i andra fall. I författningstekniskt hänseende föreslås att nuvarande konstruktion i rättshjälpslagen och rättshjälpskungörelsen i princip behålls.

Huvuddelen av de remissinstanser som berört frågan om allmän rättshjälp i massärenden har tillstyrkt förslaget eller lämnat det i huvudsak utan erinran. Risken för kostnadsökningar framhålls dock från flera håll. En instans anser att den föreslagna utvidgningen bör ges låg prioritet. En reform i enlighet med förslaget kan nämligen komma att förorsaka rättshjälpsnämnderna betydande arbete, eftersom varje ansökan kommer att kräva en ingående utredning.

För egen del vill jag anföra följande. Bakom de nuvarande reglerna om allmän rättshjälp i massärenden har legat tanken att vissa begränsningar är nödvändiga av administrativa och ekonomiska skäl. Upprättande av självdeklaration uteslöts främst för att undvika en alltför stor belastning på rättshjälpsorganisationen. Även i övrigt ansågs det att vissa begränsningar måste göras så att samhällets resurser kunde koncentreras till de områden där behovet var störst. Den belastning som massärendena kunde komma att utgöra för rättshjälpsorganisationen var emellertid svår att bedöma på förhand. Därför gavs regeringen också rätt att förordna om begränsningar i fråga om dessa ärenden.

Av de massärenden beträffande vilka utvidgning ifrågasatts är ärenden om bouppteckning och inskrivning i detta sammanhang de viktigaste. Dessa ärenden utgör sammanlagt en grupp som rymmer ett betydande antal potentiella rättshjälpsärenden. När det gäller bouppteckning torde det emellertid i stor utsträckning förhålla sig så som antytts av en remissinstans, nämligen att de fall som är komplicerade och där behov av juridiskt biträde föreligger i allmänhet rör ekonomiskt välbeställda dödsbon. Är tillgångarna i ett dödsbo obetydliga saknas oftast anledning att lägga ner något större arbete på bouppteckningen. Behovet av allmän rättshjälp i denna ärendetyp kan därför enligt min mening i jämförelse med många andra ärendetyper inte anses stort.

När det gäller inskrivningsärenden lämnar, som utredningen också framhåller, många inskrivningsmyndigheter en långtgående service i form av råd och anvisningar. Motsvarande service torde i viss utsträckning lämnas av banker och förtroendemän. Detta förhållande får betydelse när det gäller att bedöma om det i inskrivningsärenden finns behov av allmän rätts-

hjälp inom ramen för rättshjälpssystemet.

Av den hittillsvarande tillämpningen av rättshjälpslagen kan enligt min mening inte utläsas att rättsskyddsbehovet i massärenden har blivit mer påtagligt än tidigare. Risken är alltjämt stor för betydande ökningar av både de direkta och de indirekta kostnaderna för samhällets rättshjälp om möjligheterna till allmän rättshjälp i massärenden utvidgas. Att utforma en lagregel som klart beskriver de ärenden i vilka allmän rättshjälp bör kunna beviljas torde dessutom knappast låta sig göra. De knappa resurser som nu står till buds för reformer inom rättshjälpssystemet medger ej annat än att de mest angelägna reformbehoven tillgodoses. Massärenden tillhör uppenbarligen ej denna kategori. Jag är därför inte nu beredd att föreslå någon ändring av nuvarande regler i detta hänseende.

11.5.2 Näringsidkare

Som framgått av den tidigare framställningen diskuterades det ingående vid rättshjälpslagens tillkomst i vad mån näringsidkare borde komma i åtnjutande av allmän rättshjälp i angelägenhet som hade samband med hans näringsverksamhet. Gällande ordning innebär att näringsidkare som regel inte får sådan rättshjälp. Bakom denna ordning ligger tanken att rättshjälpen är en social förmån som i första hand bör ge skydd vid oförutsedda händelser som berör enskildas personliga och ekonomiska förhållanden. Kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter är däremot ofta en normal företeelse i affärslivet, jämförbara med andra driftskostnader som kan påverka rörelsens resultat. För att undvika stötande konsekvenser av att rättsliga angelägenheter i näringsverksamhet ställs utanför rättshjälpens tillämpningsområde – exempelvis när fråga är om vissa småföretagare som står löntagarna nära – öppnades dock möjlighet att lämna allmän rättshjälp, om särskilda skäl föreligger med hänsyn till näringsidkarens ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet.

Frågor om allmän rättshjälp åt näringsidkare har varit uppe till prövning i ett flertal avgöranden av DON:s och domstolsverkets besvärsnämnd för rättshjälpen. Ärendena har avsett såväl frågan om sökanden är att anse som näringsidkare som frågan om allmän rättshjälp skall utgå. I praxis har allmän rättshjälp beviljats näringsidkare vars ekonomiska förhållanden varit sådana att de som kostnadsbidrag haft att betala enbart grundavgiften enligt rättshjälpslagen. Denna regel har dock ej varit undantagslös. Allmän rättshjälp har vägrats även i sådana fall, när rörelsen varit av sådan omfattning att den rättssökande av den anledningen inte kunnat jämställas med en löntagare i lägre inkomstläge. Hänsyn har då tagits till omsättningen, tillgångarna i rörelsen, antalet anställda m. m. När det gäller årsomsättningens storlek torde gränsen i praxis ligga vid 100.000 kr. eller något däröver.

Utredningen förordar en mer generös tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få allmän rättshjälp. Man diskuterar möjligheten av att –

efter viss förebild i bokföringslagen (1976: 125) – föreslå en regel som utesluter endast sådana företagare från allmän rättshjälp som har flera än två årsanställda personer och som har en årlig bruttoomsättning överstigande 200.000 kr. Utredningen avstår emellertid av statsfinansiella skäl från att förorda en sådan regel generellt. Samtidigt framhålls att det i enskilda fall kan finnas skäl att medge allmän rättshjälp trots att antalet anställda överstiger två eller trots att omsättningen överstiger 200.000 kr.

Utredningen förordar i stället en regel av innebörd att allmän rättshjälp får lämnas näringsidkare, om särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt. Utredningen framhåller att det inte torde komma att röra sig om någon mera betydande mängd ärenden som tillförs rättshjälpsområdet genom den föreslagna ändringen.

Flertalet av de remissinstanser som tar upp frågan anser att näringsidkare bör få allmän rättshjälp i större omfattning än f. n. Förslaget till lagreglering tillstyrks eller lämnas i huvudsak utan erinran av en majoritet bland remissinstanserna.

Endast en instans ställer sig kritisk till förslaget i denna del och anser att det bör ges låg prioritet. Avsaknaden av klara och enhetliga linjer i förslaget kommer enligt denna instans att skapa problem för rättshjälpsnämnderna.

För egen del vill jag erinra om att frågan i vilken utsträckning allmän rättshjälp skall kunna beviljas näringsidkare har ägnats betydande uppmärksamhet alltsedan rättshjälpslagens tillkomst. I skilda riksdagsmotioner och utskottsuttalanden har framställts önskemål om en för näringsidkarna mer liberal ordning än den som följer av gällande regler och praxis. I ett betänkande vid 1975/76 års riksmöte framhöll justitieutskottet (JuU 1975/76: 17) bl. a. att det var uppenbart att de särskilda problem av jämställdhetsnatur som förelåg för mindre och medelstora företagare måste ägnas särskild uppmärksamhet. Utskottet fann det angeläget att en prövning kom till stånd utan onödigt dröjsmål. Utskottet hemställde att riksdagen gav regeringen tillkänna vad utskottet sålunda anfört. Riksdagen anslöt sig till utskottets ståndpunkt.

Med anledning av riksdagens beslut utfärdades tilläggsdirektiv till rättshjälpsutredningen. I direktiven framhölls bl. a. att frågan vilken personkrets som bör komma i åtnjutande av rättshjälp hänger nära samman med rättshjälpens karaktär av social förmån. När rättegångskostnaderna för den enskilde företagaren inte spelar annan roll än övriga kostnader i verksamheten – som kan dras av vid beräkning av skattepliktig intäkt av rörelsen och som påverkar priset på företagarens varor och tjänster – bör det inte komma i fråga att särskild ersättning för dessa kostnader skall utgå av allmänna medel.

Jag ansluter mig till den principiella ståndpunkt som sålunda kommit till

uttryck i direktiven. Även statsfinansiella skäl talar med styrka för att vissa begränsningar måste gälla vid allmän rättshjälp åt näringsidkare. Å andra sidan måste en allmän utgångspunkt vara – såsom också uttalades under förarbetena till rättshjälpslagen – att allmän rättshjälp inte vägras småföretagare som praktiskt sett står löntagarna nära eller när sambandet med de privata förhållandena är särskilt påtagligt.

Nuvarande praxis för beviljande av allmän rättshjälp åt näringsidkare är restriktiv. Antalet sådana fall där rättshjälp beviljats kan uppskattas till högst 500 årligen. Vid en avvägning mellan de nyss angivna motstående intressena och med hänsyn till de uttalade önskemålen om en utvidgning av rättshjälpsområdet anser jag att utrymme bör beredas för en mer liberal praxis i ärenden om allmän rättshjälp åt näringsidkare. Av statsfinansiella hänsyn måste dock utvidgningen göras med försiktighet.

Redan enligt gällande rättshjälpspraxis tillmäts årsomsättningens storlek, tillgångarna i rörelsen och antalet anställda i rörelsen viss vikt. Detta gäller framför allt i situationer då den rättssökandes årsinkomst ger ett maximibelopp som motsvarar högst grundavgiften. Gränsen för årsomsättningen torde f. n. sättas vid omkring 100 000 kr. Jag kan i och för sig dela utredningens synsätt att varken antalet anställda eller omsättningens storlek kan tjäna som säkert kriterium på ett företags storlek. Emellertid torde det med hänsyn till den praktiska tillämpningen inte vara möjligt att avvara en gräns med vissa schablonartade inslag. Till de omständigheter som måste beaktas hör omsättningens storlek. Härvid kan hänsyn också tas till olika branschers lönsamhet och övriga möjligheter att ge näringsidkarna en tillfredsställande materiell standard. Räknat i dagens penningvärde bör det i princip inte komma i fråga att bevilja allmän rättshjälp vid en omsättning av 200 000 kr. eller däröver. Vidare bör näringsidkaren i allmänhet inte få ha fler än två anställda. I branscher med låg lönsamhet eller i fall med ömmande omständigheter av personlig eller ekonomisk art bör allmän rättshjälp dock undantagsvis kunna få förekomma t. o. m. om näringsidkaren har fler än två anställda eller en årsomsättning av mer än 200 000 kr. Näringsidkare som saknar anställda, t. ex. konstnärliga och litterära yrkesutövare, bör med tillämpning av dessa principer i större utsträckning än övriga näringsidkare kunna komma i åtnjutande av rättshjälp.

I praxis har allmän rättshjälp vägrats näringsidkare med sådana inkomstförhållanden att rättshjälpsavgiften blir högre än grundavgiften. Många näringsidkare är emellertid att jämställa med vanliga löntagare även om deras inkomst- och förmögenhetsförhållanden skulle medföra högre rättshjälpsavgift. Förhållandet kan vara det att näringsidkaren visserligen i sin rörelse förfogar över kapital såsom mark och utrustning, men värdena är bundna och motsvaras inte av någon högre levnadsstandard hos den rättssökande. Detta talar för att den nyss angivna principen mjukas upp. Utvidgningen av rätten till allmän rättshjälp bör dock även här ske med försiktighet. Personer med betydande förmögenhetsinnehav bör även framde-

les falla utanför rättshjälpssystemet.

Sammanfattningsvis förordnar jag en lagregel med i stort sett det innehåll utredningen föreslagit, nämligen att allmän rättshjälp får beviljas näringsidkare om skäl föreligger därtill med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt. Jämfört med nuvarande reglering och med utredningens förslag innebär det bl. a. att kravet på särskilda skäl utgår.

Jag är medveten om att den förordade utformningen av bestämmelsen rörande näringsidkare kan ge utrymme för olika tolkningar. Lagtexten i förening med de gjorda motivuttalandena bör dock kunna ge de tillämpande myndigheterna tillräckligt underlag. Jag vill emellertid på nytt understryka att utvidgningen av beviljandepraxis måste ske med en betydande restriktivitet. Jag bedömer, som kommer att framgå av ett följande avsnitt, att det årliga antalet beviljade ansökningar kan komma att fördubblas från nuvarande ca 500 ärenden. Denna bedömning kan utgöra en riktpunkt för myndigheterna, när praxis skall utvidgas. Utvecklingen på detta område bör följas med uppmärksamhet. Jag är inte främmande för tanken att – sedan tillräcklig erfarenhet vunnits – göra en översyn av näringsidkarregeln om förhållandena påkallar det.

11.6 Förmåner

11.6.1 Kostnad vid bodelning

Enligt rättshjälpslagen i dess ursprungliga lydelse kunde allmän rättshjälp i och för sig utgå i angelägenhet rörande bodelning. Ersättning till särskild skiftesman ingick dock inte som förmån enligt lagen. Sådan kostnad fick parterna själva svara för, oavsett om rättshjälp hade beviljats eller inte. Allmän rättshjälp i bodelningsärende omfattade således endast kostnaden för biträde och eventuell utredning. Genom lagändring, som trädde i kraft den 1 januari 1976 (SFS 1975: 1302), infördes en regel om att rättshjälpen skulle omfatta även kostnad för särskilt förordnad skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad om den rättssökande beviljats allmän rättshjälp i bodelningsärendet. Enligt regeln begränsades makes möjlighet att i bodelningsärende få förutom skiftesman även biträde enligt rättshjälpslagen till fall där särskilda skäl förelåg med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet. Lagändringen innebar således en prioritering av skiftesman framför bistånd genom biträde åt endera eller båda parterna.

Utredningen förordar en ordning som i princip innebär att behovet av allmän rättshjälp vid bodelning bedöms enligt vanliga regler. För att allmän rättshjälp skall få beviljas bör emellertid krävas att boet är i något hänseende komplicerat. Rättshjälpen innefattar förmånen av biträde eller skiftesman. Den som gör ansökan om allmän rättshjälp skall ange vilken förmån han önskar och skälen. Rättshjälpsnämnden prövar ansökningen och be-

stämmer vilken förmån som skall utgå. Valet skall ske med hänsynstagande till såväl partens önskemål och behov som till kostnadskonsekvenserna. Om biträde förordnas men det senare visar sig att skiftesman inte kan undvaras, får nämnden på framställning bestämma att rättshjälpen skall inkludera även denna förmån. Härför bör dock enligt utredningen fordras särskilda skäl. Skulle skiftesman ha kopplats in från början men parterna eller en av dem senare anse att biträde inte kan undvaras, bör motsvarande gälla.

Förslaget har fått ett blandat mottagande. Med hänsyn till att nuvarande system fungerar tillfredsställande och till intresset att kostnaderna hålls på en rimlig nivå ifrågasätter en rättshjälpsnämnd om ytterligare utvidgning av möjligheterna att få allmän rättshjälp är befogad. Nämnden ifrågasätter också om det inte finns områden där det ter sig mer angeläget med en utvidgning av möjligheterna.

En annan rättshjälpsnämnd framställer flera invändningar och anför därvid bl. a. följande. Förslaget innebär att rättshjälpsnämnderna skall avgöra vilken av förmånerna som skall ingå. Kostnadsaspekten skall vara avgörande. Denna avvägning ställer stora krav på nämnderna och på omfattande utredning i varje enskilt ärende för att prövningen skall bli meningsfull. Kompletteringar av ansökningarna blir nödvändiga. Kontroll måste ske av att inte motparten ansöker och får andra förmåner i samma bodelningsärende. En sådan kontroll förefaller ogörlig om parternas ansökningar handläggs av olika nämnder. Kostnadsökningar kan befaras.

Ett par remissinstanser tar upp frågan om allmän rättshjälp vid boutteckning enligt 11 kap. 12 § giftermålsbalken i anledning av talan om äktenskapsskillnad. De anser att kostnad för sådan boutteckning, som f. n. ej utgör rättshjälpskostnad, bör ersättas inom rättshjälpssystemet. Vidare framförs uppfattningen att ersättning till bouppteckningsförrättare enligt 9 kap. 9 § giftermålsbalken bör kunna utgå av allmänna medel.

När det gäller behovet av allmän rättshjälp vid bodelning har lagstiftaren intagit en restriktiv hållning. Detta har kommit att prägla praxis. Som utredningen framhåller grundas denna hållning ytterst på ekonomiska skäl. I första hand har man ansett att parterna bör kunna klara upp saken själva. Om detta inte är möjligt måste samhället bistå dem och detta bör ske på billigast möjliga sätt, i första hand genom medverkan av eventuellt biträde i skillnadsmålet och i andra hand genom att allmän rättshjälp beviljas i bodelningsärendet. I det senare fallet bör rättshjälpen normalt lämnas genom skiftesman. Endast i undantagsfall bör också biträde kunna förordnas.

Enligt min mening har de principer som ligger bakom nuvarande regler fortfarande bärkraft. Det årliga antalet bodelningar är betydande. Ökade möjligheter att få allmän rättshjälp i bodelningsärenden skulle innebära risk för stora kostnadsökningar. I rådande statsfinansiella läge kan jag inte förorda någon ändring av nuvarande reglering i detta hänseende.

Av bl. a. kostnadsskäl kan jag inte heller biträda de under remissbehand-

lingen framförda önskemålen om att ersättning inom rättshjälpssystemet skulle utgå vid boupptecknings enligt 9 kap. 9 § eller 11 kap. 12 § giftermålsbalken.

11.6.2 Utredningskostnader

Allmän rättshjälp omfattar bl. a. den rättssökandes kostnad för bevisning vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen. Enligt 24 § rättshjälpslagen utgår ersättning för bevisning, i den mån inte särskilda föreskrifter gäller, med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande. De särskilda föreskrifter som åsyftas är vissa bestämmelser i RB om ersättning för bevisning.

Enligt RB behandlas privat sakkunnig, dvs. sakkunnig som part anlitar, i huvudsak som vittne. Detta innebär bl. a. att de ersättningsregler som gäller för vittne skall tillämpas. Domstolen kan för privat sakkunnig endast bestämma ersättning för resa, uppehälle och tidsspillan i samband med inställelse inför rätten men däremot inte ersättning för utfört arbete. Bestämmelsen i 24 § rättshjälpslagen har tolkats så att hänvisningen till särskilda föreskrifter gäller såväl i vilken omfattning ersättning kan utgå som efter vilka normer ersättningen skall bestämmas. Detta innebär att domstol kan tillerkänna privat sakkunnig ersättning enligt rättshjälpslagen bara i den omfattning ersättning kan utgå enligt RB.

Allmän rättshjälp omfattar också nödvändig utredning i angelägenhet som kan komma under prövning av allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen eller som skall prövas av skiljemän (9 § andra stycket 2). Har biträde förordnats åt den rättssökande, beslutar biträdet om vilken utredning som skall inhämtas (25 §). Annars ligger avgörandet hos rättshjälpsnämnden, som även bestämmer ersättning åt den som har medverkat vid utredningen. Den som medverkat vid sådan utredning torde vara berättigad till ersättning även för eget arbete. Det förhållandet att den som medverkat vid utredning i utomprocessuell angelägenhet kan få ersättning för arbete medan privat sakkunnig ersätts enligt vad som gäller för vittne har ansetts leda till obalans mellan parterna i processen. Den ena parten kan före rättegången föranstalta om sakkunnigutredning. Sedan talan väckts har motparten inte möjligheter att på motsvarande villkor anlita privat sakkunnig.

Utredningens förslag innebär att biträde alltid får besluta om sakkunnigutredning av enklare beskaffenhet, intyg e. d., oavsett om ärendet är anhängigt vid någon myndighet eller ej. Om det i bodelningsärende inte förordnats biträde men bestämts att rättshjälpen skall omfatta kostnader för skiftesman, bör skiftesman ha samma kompetens som biträde i detta hänseende. Om den behövliga utredningen är mer kostnadskrävande bör biträdet eller skiftesmannen ha skyldighet att inhämta tillstånd till utredningen. Fordras tillstånd och har ärendet inte anhängiggjorts vid myndighet föreslår utredningen att tillståndsfrågan prövas av rättshjälpsnämnd. Om ären-

det däremot anhängiggjorts vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, krigsrätt, arbetsdomstolen, bostadsdomstolen, statens va-nämnd eller arrende- eller hyresnämnd eller hos överexekutor förordas att tillståndsprövningen skall ligga på vederbörande myndighet. Uppkommer behov av mer kostnadskrävande utredning, sedan ärendet anhängiggjorts vid annan myndighet än nyss nämnts, prövas frågan av rättshjälpsnämnd. Finns varken biträde eller skiftesman föreslås att rättshjälpsnämnd skall besluta om utredning, oavsett hur omfattande denna är.

Den som medverkat vid sakkunnigutredning som nu nämnts skall enligt utredningens förslag vara berättigad till ersättning med skäligt belopp. Kostnader för inställelse vid domstol eller annan myndighet föreslås dock bli ersatta enligt vad som gäller när ersättning utgår av allmänna medel till vittne.

Flertalet av de remissinstanser som tagit upp frågan om privat sakkunnig ställer sig i huvudsak positiva till förslaget. Ett par rättshjälpsnämnder är emellertid tveksamma till det föreslagna förfarandet. Härvid framhålls att en viktig skillnad mellan privat sakkunnig och sådan sakkunnig som utsetts av rätten, offentlig sakkunnig, är att parten disponerar över den privata sakkunniges utlåtande, vilket inte är fallet beträffande utlåtande av offentlig sakkunnig. Den föreslagna ordningen får förutsättas innebära att parten alltid måste inge den privata sakkunniges utlåtande för att domstolen skall kunna pröva skäligheten av begärd ersättning. Detta torde gälla också om parten inte vill åberopa utlåtandet, vilket måste vara otillfredsställande för parten. Av denna anledning förordas att biträdet ges rätt att besluta om utredning samt att rättshjälpsnämnden fastställer ersättning härför. En av nämnderna anser att hithörande frågor bör uppmärksammas vid översynen av rättegångsbalken och att lösningen därför bör anstå tills vidare.

I anslutning till frågan om privat sakkunnig tar ett par instanser upp frågan om tekniskt biträde. Därvid framhålls att i många mål, exempelvis vattenmål, expropriationsmål och mål om byggnadsentreprenad, kan behov av tekniskt biträde till det juridiska biträdet föreligga. Anlitande av tekniskt biträde kan ofta förenkla handläggningen genom att onödigt utredningsarbete eller onödig argumentering undviks. Därför föreslås att biträde enligt rättshjälpslagen bör berättigas att i sin tur anlita erforderligt tekniskt biträde. Kostnaden härför bör anses utgöra rättshjälpskostnad.

Även jag anser det befogat att ändra nuvarande regler om ersättning till privat sakkunnig inom rättshjälpssystemet. Onekligen kan reglerna ibland leda till bristande balans mellan parterna. En part med allmän rättshjälp kan innan talan väcks genom sitt biträde föranstalta om en sakkunnigutredning som ersätts ur rättshjälpssystemet. Sedan talan väckts kan motpart med allmän rättshjälp åstadkomma ytterligare utredning endast genom att rätten utser offentlig sakkunnig. Nuvarande tillämpning av reglerna om utomprocessuell utredning har också visat att en effektivare kostnadskontroll är påkallad.

Ett sätt att eliminera den påtalade obalansen är att biträde ges kompetens att "förordna" privat sakkunnig med rätt till ersättning av allmänna medel för arbete oavsett om talan anhängiggjorts eller ej. Detta alternativ är det för den rättssökande fördelaktigaste. Lösningen innebär dock risk för kraftiga kostnadsstegringar och bör därför inte komma i fråga.

Utredningens förslag innefattar en lösning som avses tillgodose både kravet på likställdhet mellan parterna och behovet av kostnadskontroll. Den föreslagna regleringen är dock icke sådan att parterna alltid blir jämställda. Med förslagets lösning kommer i de inomprocessuella fallen den myndighet som prövar den rättsliga angelägenheten även att få pröva behovet och intresset av att utredningen kommer till stånd. Detta innebär alltså att myndigheten måste ha inblick i de omständigheter som ger anledning till begäran om utredning. Därmed har också motparten möjligheter att ta del av materialet. Med den föreslagna ordningen skulle den rättssökande som vid domstolen begär privat sakkunnigutredning kunna komma i ett underläge i förhållande till motpart med allmän rättshjälp, som påkallat motsvarande utredning innan angelägenheten kommer till domstol.

Rättegångsutredningen (Ju 1977: 06) har enligt direktiven att uppmärksamma bl. a. reglerna om bevisning. Resultatet av utredningsarbetet kan utifrån mer principiella synpunkter föranleda ändringar i reglerna om sakkunnigbevisning. F. n. finns enligt min mening inte anledning att företa sakliga ändringar i den nuvarande regleringen beträffande kostnader för privat sakkunnig. Detta innebär att parts behov att få till stånd inomprocessuell sakkunnigutredning alltjämt får tillgodoses genom möjligheten till offentlig sakkunnig.

Även om man sålunda t. v. måste överge tanken att införa nya regler om inomprocessuell sakkunnigutredning behöver detta inte betyda att man lämnar den nuvarande situationen oförändrad. Bl. a. kostnadsskäl talar för att man inskränker de nuvarande möjligheterna att få till stånd utredning utan beslut av myndighet. Jag förordar att den nuvarande generella befogenheten för biträde att i fall som avses i 25 § förordna om utredning upphävs. Sådan utredning bör i princip ej ske annat än efter beslut av rättshjälpsnämnd. Kravet på tillstånd bör dock ej upprätthållas i alla situationer, utan biträde, liksom också i förekommande fall skiftesman, bör alltid kunna förordna om mindre omfattande utredning såsom läkarintyg, värderingsintyg och liknande. För rättshjälpsnämnds prövning bör gälla att behovet och intresset av att utredningen kommer till stånd inte står i missförhållande till kostnaderna för utredningen. Genom en särskild beloppsgräns bestämd i relation till basbeloppet bör anges hur kostnadskrävande utredningen får vara utan att den kräver beslut av rättshjälpsnämnd. Regler härom kan ges i förordning.

I likhet med vad som gäller f. n. har biträdet att på eget ansvar ta ställning till om särskild utredning behövs och om han har befogenhet att förordna om utredning. Den som medverkat vid utredning har alltid rätt till

skälig ersättning. Visar det sig sedan att biträdet beslutat om utredning som blivit dyrare än beloppsgränsen medgav och har biträdet visat försumlighet kan detta beaktas när ersättningen till biträdet bestäms. Har parten själv genom vårdslöshet eller försummelse föranlett att biträdetådragit statsverket onödiga utredningskostnader kan detta leda till att han själv får stå för sådana kostnader (30 § i föreslagen lydelse).

Vad gäller beslutsbefogenheterna när ersättningen bestäms bör samma principer gälla som när ersättning bestäms till biträde.

Under remissbehandlingen har, som nämnts, ett par instanser tagit upp frågan om ersättning ur rättshjälpssystemet för tekniskt biträde. Jag vill med anledning därav påpeka att biträde i viss utsträckning redan f. n. torde vara berättigad till ersättning för tekniskt biträde som han anlitat i målet. Främst av kostnadsskäl bör en utvidgning av denna rätt inte tas upp i detta lagstiftningsärende.

11.6.3 Kostnad för medling enligt 42 kap. 17 § RB

Enligt 42 kap. 17 § RB får rätten, om saken är sådan att förlikning är tillåten och särskild medling bör ske, utse medlare och förelägga parterna att inställa sig till förlikningssammanträde inför denne. Det åligger parterna att utge ersättning till medlaren.

Utredningen påpekar att den särskilda medlingen har till direkt syfte att få till stånd förlikning och därmed begränsa samhällets kostnader för processer. Med hänsyn härtill anser utredningen att som kostnad för rättshjälpen bör anses också den rättssökandes kostnad för ifrågavarande medling.

De remissinstanser som särskilt behandlat frågan om ersättning för kostnad för medling har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran.

För egen del vill jag framhålla att det visserligen ingår i rättegångsutredningens uppdrag att överväga en reform av medlingsinstitutet. Det kunde därför övervägas att man i avbidan på resultatet av detta arbete avstår från att ändra nuvarande ordning. Å andra sidan måste beaktas att den särskilda medlingen även i den form den har i dag kan medföra att samhällets kostnader för processer ej oväsentligt begränsas. Under ärendets beredning inom justitiedepartementet har framkommit att medlingsinstitutet under senare tid på sina håll kommit till ökad användning och att erfarenheterna av detta varit goda. Jag anser därför att övervägande skäl talar för att den rättssökandes kostnad för medling skall anses som rättshjälpskostnad. Jag vill dock erinra om vikten av att rätten i mål vari part har allmän rättshjälp förordnar om medling bara i sådana fall då det finns anledning räkna med att statsverkets kostnader på det sättet blir mindre än om målet skulle handläggas i gängse former.

11.6.4 Kostnad för vissa inställelser

I 21 kap. föräldrabalken finns regler om verkställighet av dom eller beslut rörande vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn samt över-

flyttning av barn i vissa andra fall. Länsrätten prövar frågor av detta slag. Länsrätten kan i sådana ärenden förordna att barnet skall undersökas av läkare. Läkarundersökning blir aktuell, när det kan befaras att flyttning av barnet för med sig för stora påfrestningar. Skall barn under 15 år kallas till läkarundersökning, skall kallelse med föreläggande att vid vite inställa barnet delges den som har barnet i sin vård.

Med hänsyn till karaktären av de ärenden som avses i 21 kap. föräldrabalken och de förhållandevis få fall det torde röra sig om förordar utredningen att möjlighet bör finnas att inom rättshjälpssystemet ersätta den som har barnet i sin vård för inställelsekostnader vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken. För fall då allmän rättshjälp av någon anledning inte ges bör det enligt utredningen finnas en möjlighet utanför rättshjälpssystemet att av allmänna medel ersätta den som har barnet i sin vård för sådan inställelsekostnad. Ersättning bör emellertid då kunna utgå endast om det är uppenbart att den som har barnet i sin vård inte själv kan svara för kostnaden. Ersättningen bör enligt utredningen bestämmas av länsrätten.

Samtliga remissinstanser som har berört frågan tillstyrker förslaget, och även jag ansluter mig till det. För de fall då allmän rättshjälp ej beviljats bör det i föräldrabalken tas in en föreskrift om att den som har hand om barnet har rätt till skälig ersättning enligt bestämmelsen i 15 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) för kostnad för resa och uppehälle i samband med inställelse vid läkarundersökning.

11.6.5 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter m. m. samt vissa kungörelsekostnader

Rättssökandes kostnad enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) för ansökan eller expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen samt för avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027) utgör rättshjälpskostnad vid allmän rättshjälp. I den fortsatta framställningen avses med termen expeditionsavgift i förekommande fall också ansökningsavgift. I fråga om expeditionsavgift omfattar förmånen dock inte sådan expedition som utfärdas bara på särskild begäran, om den inte begärs innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.

Beträffande exekutionsavgift får förmånen betydelse främst vid allmän rättshjälp i ärende om verkställighet, eftersom sådan rättshjälp som har lämnats för angelägenhet som kan leda fram till verkställbart avgörande inte omfattar själva exekutionen. Konsekvenserna av regeln att den allmänna rättshjälpen inte omfattar själva exekutionen har dock mjukats upp genom bestämmelser utom rättshjälpens ram. Enligt 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027) skall, om allmän rättshjälp beviljats av rättshjälpsnämnden i angelägenhet som har lett till verkställbart avgörande i saken och kostnaderna för rättshjälpen överstigit maximibeloppet för kostnadsbidraget, den som åtnjutit rättshjälpen vid verkställighet av avgörandet vara befriad från skyldighet att förskottera avgifter enligt exekutions-

avgiftskungörelsen och att betala sådana avgifter, om de inte i målet kan tas ut av motparten.

Allmän rättshjälp i angelägenhet som skall behandlas utomlands omfattar endast utomprocessuell utredningskostnad och biträdeshjälp. Däremot ersätts inte lösen av expeditioner vid utländska domstolar eller kostnader för bevisning.

Lämnas allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd, innebär nuvarande regler att den rättssökande får betala expeditions- eller exekutionsavgifter men att han samtidigt får tillgodoräkna sig kostnaden vid betalning av kostnadsbidrag. Lämnas rättshjälpen efter beslut av rättshjälpsnämnd, betalas efter beslutet uppkommande kostnader av allmänna medel. Beträffande expeditions- och exekutionsavgifter innebär detta att domstolen eller den exekutiva myndigheten inte skall ta ut föreskrivna avgifter av den rättssökande. Inte heller sker någon stämpelbeläggning. När domstolen eller den exekutiva myndigheten slutligen handlagt målet eller ärendet, skall den emellertid underrätta rättshjälpsnämnden om bl. a. den rättshjälpskostnad som motsvaras av de expeditions- eller exekutionsavgifter som normalt skulle ha uttagits. Underrättelsen är nödvändig för att kostnaden skall kunna beaktas i samband med slutreglering enligt rättshjälpslagen.

Kostnad för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen utgör kostnad för rättshjälpen och ersätts alltså enligt rättshjälpslagen.

Utredningen anser att nuvarande system med expeditions- och exekutionsavgifter är omständligt att tillämpa och att det utgör en primär orsak till att slutregleringsförfarandet nu är så komplicerat. Utredningen förordar att den som beviljats allmän rättshjälp befrias från avgifter för dels allmänna expeditioner vid samtliga statliga myndigheter och dels expeditioner och ansökningar vid domstol, dvs. expeditioner enligt avdelningarna I och II i den vid expeditionskungörelsen fogade avgiftslistan. Utredningen föreslår också att den som beviljats allmän rättshjälp skall vara befriad från exekutionsavgift. Vidare föreslår utredningen att kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol och vissa andra myndigheter skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

När det gäller angelägenhet som handläggs utomlands konstaterar utredningen att om man låter allmän rättshjälp i sådan angelägenhet omfatta även kostnad för expeditioner skulle det innebära en väsentlig vidgning av förmånerna med risk för betydande kostnader som följd. Utredningen anser inte tiden mogen för en sådan reform.

Förslaget om befrielse från expeditions- och exekutionsavgifter har fått ett i huvudsak positivt mottagande av remissinstanserna. Vissa förslag om ytterligare utvidgning av avgiftsbefrielsen framförs dock. Sålunda föreslås att avgiftsfriheten bör utsträckas till att avse bl. a. expeditionsavgift vid exekutiv myndighet.

En rättshjälpsnämnd föreslår att även kostnad för utländska expeditionsavgifter bör ingå som förmån vid allmän rättshjälp. En annan instans anser att i ärenden utanför Sverige kostnaden för klientens resa till domstolen, lösen av dom och kostnaderna för bevisning bör, åtminstone vad gäller de nordiska länderna, inrymmas i rättshjälpen.

Från ett par instanser framförs erinringar när det gäller den närmare omfattningen av befrielsen från exekutionsavgifter. Vad gäller avgifter enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027) tillstyrker dessa instanser endast att befrielse sker från utsökningsavgift. Däremot föreslås att tilläggs- och försäljningsavgift, som också är exekutionsavgifter, bibehålls som rättshjälpskostnader. Härigenom behålls möjligheten att förplikta motpart att till statsverket återbetala dessa avgifter, som kan uppgå till förhållandevis stora belopp. Vidare sägs förslaget innebära att allmän rättshjälp ej kan beviljas den som endast kommer att ha kostnader för expeditions- och exekutionsavgifter, eftersom bifall till ansökan förutsätter att sökanden kommer att ha kostnader som faller in under någon av reglerna om förmåner vid allmän rättshjälp.

För egen del anser jag att det på förevarande område finns utrymme för förenklingar i systemet. Nuvarande regler om expeditionsavgifter innebär att domstolen eller myndigheten beträffande den som beviljats allmän rättshjälp skall bestämma och debitera avgifter som om avgiftsskyldighet förelåg, trots att avgifterna i realiteten endast i undantagsfall – via reglerna om kostnadsbidrag – slutligen kan tas ut av den rättssökande. Som framgår av det följande föreslår jag att, om huvudärendet handläggs hos myndighet som har rätt att bevilja allmän rättshjälp, slutregleringsförfarandet och förfarandet vid fördelning av ersättning som motpart ålagts att återbetala flyttas från rättshjälpsnämnd till den handläggande myndigheten. En förutsättning för att detta skall kunna ske är bl. a. att myndigheten vet hur stora de rättshjälpskostnader är som skall beaktas när rättshjälpsavgiften fastställs. Om nuvarande system med debitering av expeditionsavgifter behålls skulle det i viss utsträckning vara omöjligt och i andra fall vara komplicerat för myndigheten att slutreglera ärendet och fördela kostnader i samband med att ärendet i huvudsaken avslutas. Nu angivna skäl anser jag vara av sådan tyngd att de bör föranleda befrielse från vissa expeditionsavgifter, trots att en sådan ordning kan medföra ett visst inkomstbortfall för statsverket.

Att, som utredningen har föreslagit, låta avgiftsbefrielsen omfatta expeditioner enligt avdelningarna I och II i den vid expeditionskungörelsen fogade avgiftslistan innebär enligt min mening en lämplig avvägning. Därjämte bör – i enlighet med vad som framförts under remissförfarandet – vissa expeditioner i utsökningsärenden befrias från avgift.

När det gäller behovet av förenklingar beträffande exekutionsavgifter är läget inte helt likartat. Allmän rättshjälp i ärende som leder fram till verkställbart avgörande av saken innefattar enligt gällande rätt i princip inte

exekution av avgörandet. Undantag gäller för verkställighet som avser kvarstad, skingringsförbud eller annan säkerhetsåtgärd, om rättshjälp har lämnats i angelägenhet som föranlett säkerhetsåtgärden. Däremot kan allmän rättshjälp beviljas särskilt i verkställighetsärende. Denna ordning bör bestå. Svårigheterna med den nuvarande tillämpningen hänför sig i synnerhet till den reglering utanför rättshjälpslagen som innefattas i 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027). För att den exekutiva myndigheten skall kunna tillämpa denna bestämmelse fordras att uppgifter angående kostnadsbidraget inhämtats från rättshjälpsmyndigheten. Enligt min mening bör även här en förenkling ske genom att avgifterna i viss utsträckning lämnas oberörda av rättshjälpsavgiftssystemet.

Ansvaret för exekutionsavgifter har en något annorlunda uppbyggnad än vad som gäller vid expeditionsavgifter. I princip skall exekutionsavgifterna, dvs. utsöknings-, försäljnings- och tilläggsavgift, i första hand tas ut av utsökningssvaranden. Först om detta inte är möjligt skall kostnaden uttas av sökanden, som också är skyldig att på begäran förskottera beloppet. En eventuell avgiftsbefrielse bör i detta sammanhang endast omfatta sökanden. Det finns således inte något skäl att förändra utsökningssvarandens ansvar.

Av de olika exekutionsavgifterna kan framför allt tilläggsavgiften uppgå till betydande belopp. Om en rättshjälpstagare har en betydande betalningsförmåga skulle det te sig stötande om inte denna förmåga kunde tas i anspråk för betalning av en sådan tilläggsavgift. Med hänsyn härtill och till att rationaliseringsvinster främst står att vinna genom att föra bort de övriga exekutionsavgifterna från avgiftssystemet förordar jag att man nöjer sig med att införa befrielse från dessa avgifter. Tilläggsavgift bör däremot alltjämt utgöra förmån i rättshjälpslagens mening.

Reglerna om kungörelsekostnad vid allmän domstol m. fl. domstolar skulle i vissa situationer kunna föranleda komplikationer i ett system där slutregleringen läggs på den handläggande myndigheten. Kungörelsekostnaderna är i viss utsträckning, såsom exempelvis vid dom på boskillnad, inte kända av domstolen när handläggningen av målet eller ärendet avslutas. Slutreglering skulle alltså inte kunna ske samtidigt med att målet eller ärendet avgjordes. För att undvika denna konsekvens bör kungörelsekostnaderna direkt ersättas av statsverket.

Med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen vill jag framhålla att allmän rättshjälp skall kunna beviljas även i fall då parten ej har behov av annat bistånd än det som har behandlats i detta avsnitt.

Jag delar utredningens uppfattning att det av kostnadsskäl inte kan komma i fråga att låta allmän rättshjälp omfatta kostnaden för expeditioner i angelägenhet som behandlas utomlands.

11.7 Förfarandet vid allmän rättshjälp; arvodesprövningen m. m.

Ersättningen till biträde samt för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen fastställs f. n. av domstolen, medan ersättningen i annat fall fastställs av rättshjälpsnämnden. Avser allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd mål eller ärende vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet eller förfarande inför skiljenämnd, skall biträdet lämna in kostnadsräkning till myndigheten eller skiljenämnden, som med eget yttrande skall översända räkningen till rättshjälpsnämnden.

Utredningen har funnit att inte bara allmänna domstolar utan även förvaltningsdomstolar har bättre förutsättningar än rättshjälpsnämnderna att utöva en effektiv kostnadskontroll. Vidare innebär det vissa rationaliseringsvinster om förvaltningsdomstol direkt får bestämma ersättningen i stället för att som nu behöva lägga ned tid och möda på att avfatta och expediera yttrande till en annan myndighet. Utredningen föreslår alltså att förvaltningsdomstol får pröva frågor om ersättning i samband med allmän rättshjälp. Detsamma föreslås gälla marknadsdomstolen. Detta innebär sammantaget att förutom allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen, även marknadsdomstolen, regeringsrätten, kammarrätterna, försäkringsdomstolen och länsdomstolarna, dvs. länsrätt, länsskatterätt och fastighetstaxeringsrätt, anförtros prövningen av nu förevarande ersättningsfrågor.

När det gäller övriga myndigheter föreslås att endast arrendenämnd, hyresnämnd, statens va-nämnd och överexekutor skall få rätt att pröva ersättningsfrågor i rättshjälpsärenden. Utredningens ordförande och en expert anser emellertid att alla statliga myndigheter bör få pröva ersättningsfrågor i sådana ärenden som handlagts vid myndigheten.

För de fall domstol eller förvaltningsmyndighet meddelat beslut i ersättningsfrågan förordar utredningen att talan mot beslutet skall föras i samma ordning som talan mot avgörandet i huvudsaken.

Utredningens förslag i fråga om beslutandefunktionerna i ersättningsfrågor har fått ett blandat mottagande. Ett knappt flertal av dem som behandlar frågan godtar utredningsmajoritetens förslag under det att återstoden tillstyrker reservationen. Remissinstanserna hänför sig därvid i huvudsak till de skäl för de olika lösningarna som återfinns i betänkandet. Det framhålls att förvaltningsmyndigheter ofta kommer att få en sorts partsställning. En instans säger sig kunna instämma i reservantens uppfattning att det är de handläggande myndigheterna som bäst känner till vilka åtgärder som bör ha vidtagits av den rättssökandes biträde i ärendet och vilken tid som skäligen bör ha åtgått härför. Trots detta och även om arvodessättningen kan grundas på vissa fastställda taxor, framhålls att de administrativa funktioner som erfordras för utbetalning och bokföring m. m. av arvoden är en verksamhet som är främmande för handläggande förvaltnings-

myndigheter och som medför en inte önskvärd ökning av dessas arbetsuppgifter.

För egen del anser jag till en början att de myndigheter som anförtros uppgiften att bevilja allmän rättshjälp också bör få bestämma ersättning i anslutning till rättshjälpen. Det kan ifrågasättas – som ordföranden och en expert har gjort – att vidga rätten att bestämma ersättning till ytterligare statliga myndigheter. Emellertid uppnås en enhetligare och enklare reglering om behörigheten att bevilja allmän rättshjälp och bestämma ersättning sammanfaller. Av stor betydelse är också sambandet mellan bestämmande av ersättning samt slutregleringsförfarandet och förfarandet vid fördelning av kostnader. Som jag senare skall återkomma till anser jag att slutregleringen och kostnadsfördelningen bör ske vid myndigheter som har rätt att bestämma ersättning. Åtgärderna slutreglering och fördelning av kostnader kräver sådana kunskaper och administrativa rutiner att de inte lämpar sig att sprida ut på ett stort antal myndigheter med endast ett fåtal rättshjälpsärenden årligen. Jag förordar alltså att kretsen av myndigheter som får bestämma ersättning vid allmän rättshjälp blir densamma som den krets som får bevilja sådan hjälp. Jag vill samtidigt betona att skillnaden mellan den av mig förordade lösningen och den som förespråkas av ordföranden och en expert är obetydlig mätt i antal ärenden.

I fråga om besvärsordningen bör – liksom vid besvär mot beslut rörande beviljande av allmän rättshjälp – gälla, att fullföljd sker till samma instans som är behörig när det gäller talan mot avgörandet i huvudsaken.

11.8 Förfarandet i övrigt vid allmän rättshjälp

11.8.1 Byte av biträde m. m.

Enligt rättshjälpslagen får biträde inte sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande. Lämnas medgivande är det tillräckligt att i beslutet ange en viss personkrets, exempelvis jurist vid namngiven advokatbyrå. Att arbete på detta sätt överlåts på annan kan ha sin grund i sjukdom, andra åtaganden och liknande. Den som förordnats till biträde upphör inte att vara biträde enligt rättshjälpslagen genom att han sätter annan i sitt ställe.

Utredningen, som anser att den nuvarande ordningen många gånger framstår som onödigt tyngande, förordar en regel som ger advokat generell rätt att sätta annan advokat i sitt ställe (substitution). Även biträde som inte är advokat föreslås få rätt att sätta advokat i sitt ställe. Vill biträde – advokat eller annan – sätta någon som inte är advokat i sitt ställe bör däremot tillstånd krävas. Enligt utredningen bör vid tillämpningen av regleringen biträdande jurist på advokatbyrå jämställas med advokat.

När det gäller beslutsfunktionen föreslår utredningen att myndighet med befogenhet att besluta om ersättning bör ha rätt att medge substitution, om den rättsliga angelägenheten handläggs där. I annat fall bör rättshjälps-

nämnd pröva om substitution skall få ske.

Till skillnad från förhållandet vid substitution innebär byte av biträde att det tidigare biträdet entledigas och ett nytt biträde förordnas. Rättshjälpslagen innehåller ingen uttrycklig föreskrift om biträdesbyte. Det anses emellertid att rättshjälpsnämnd får förordna om byte, om skäl föreligger. Praxis har varit restriktiv när det gäller frågan om att tillåta biträdesbyte.

När det gäller entledigande i annat fall innehåller lagen en föreskrift att rättshjälpsnämnden får återkalla förordnande som biträde, om skäl föreligger till det.

Utredningen förordar ingen ändrad praxis i fråga om byte. Den anser att det är viktigt främst från kostnadssynpunkt att en begäran om biträdesbyte prövas noggrant. Denna synpunkt bör dock enligt utredningens mening komma till uttryck i rättshjälpslagen. Därför förordas en regel av innebörd att byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd och att sådant tillstånd får lämnas bara om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger. Beträffande entledigande i annat fall föreslås ingen ändring.

När det gäller vilken myndighet som bör anförtros prövningen av frågor om biträdesbyte och entledigande i annat fall av biträde hänvisar utredningen till vad som anförts härom i fråga om substitution.

Förslaget om substitution m. m. godtas eller lämnas utan erinran i sina huvuddrag av flertalet av de remissinstanser som behandlat frågan. Olika meningar framförs dock om förutsättningarna för byte av biträde. Ett par instanser framhåller att för byte av biträde bör det vara tillräckligt att allvarliga meningsmotsättningar uppges ha uppstått mellan den rättssökande och biträdet. Från annat håll görs däremot gällande att det i en sådan situation dessutom måste krävas att motsättningarna vid en objektiv bedömning kan anses ha orsakats av att biträdet inte handlagt ärendet med omsorg eller att han eljest handlat felaktigt.

För egen del anser jag att utredningens förslag att biträde får sätta advokat i sitt ställe bör genomföras. Med advokat bör jämställas biträdande jurist på advokatbyrå. Den eventuella risken för att rätten till substitution missbrukas bör kunna mötas med att det införs möjlighet att i sådant fall jämka ersättningen till biträdet. Vill biträdet sätta någon som inte är advokat eller biträdande jurist i sitt ställe bör tillstånd krävas.

Även när det gäller byte av biträde och entledigande av biträde i annat fall godtar jag utredningens förslag till lagreglering. Av kostnadsskäl bör nuvarande restriktiva praxis i fråga om byte av biträde bibehållas. Prövningen av om de förutsättningar som anges i lagen är uppfyllda bör ske med noggrannhet. Det bör åligga den som begär byte att visa att skäl föreligger.

Beslutsbefogenheten när myndighets tillstånd fordras i frågor som berörts i detta avsnitt bör ligga hos den myndighet som handlägger den rättsliga angelägenhet vari frågan uppkommer, förutsatt att myndigheten har

behörighet att bevilja allmän rättshjälp. I annat fall bör rättshjälpsnämnd företa prövningen.

Beträffande besvärsordningen bör samma princip gälla som vid besvär mot beslut i fråga om beviljande av allmän rättshjälp och om ersättning till biträde (se avsnitt 11.2 och 11.7). Här kan anmärkas att förvaltningsmyndighet i vissa fall kan besluta om ersättning för inställelse (9 § andra stycket 4 och 26 § rättshjälpslagen). Besvär mot sådana beslut bör liksom f. n. anföras hos besvärsnämnden.

11.8.2 Slutreglering och fördelning av kostnader

Sedan den rättsliga angelägenheten slutförts eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som haft rättshjälp. Denna slutreglering sker först sedan samtliga rättshjälpskostnader är kända. Detta förutsätter att såväl avgörandet i det mål eller ärende vari rättshjälpen förekommit som beslutet om rättshjälpskostnad har vunnit laga kraft. Rättshjälpsnämnden skall underrättas om de rättshjälpskostnader som uppstått och som skall beaktas vid slutregleringen. Denna reglering skall innehålla uppgift om den preliminära avgiften för rättshjälpen, rättshjälpskostnaderna, den slutliga avgiften för rättshjälpen, det eller de belopp som den rättssökande betalat i kostnadsbidrag till rättshjälpsnämnden samt det belopp som den rättssökande i förekommande fall skall betala till eller erhålla av rättshjälpsnämnden. Vilket detta belopp är beror av resultatet av den avräkning som skall ske.

Har biträde förordnats för den rättssökande, skall avräkning ske också med biträdet. Utgångspunkten för denna avräkning är den biträdesersättning som domstol eller rättshjälpsnämnd fastställt. Från den fastställda ersättningen skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som kostnadsbidrag till biträdet. Avräkningen med biträdet sker som slutavräkning, om den rättsliga angelägenheten slutförts eller om rättshjälpen upphört på annat sätt, och som partiell avräkning, om den sker dessförinnan. Slutavräkning kan inte ske förrän samtliga rättshjälpskostnader är kända. Detta innebär att biträdet inte får ut sin ersättning instans för instans med mindre partiell avräkning sker.

När slutreglering sker tas ingen hänsyn till den betalningsskyldighet för rättshjälpskostnad som åvilar motpart. Slutregleringen avser enbart förhållandet mellan statsverket och den som har haft allmän rättshjälp. Bestämmelserna i rättegångsbalken om parts skyldighet att ersätta rättegångskostnad gäller emellertid även i fråga om kostnaderna för rättshjälpen i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen till statsverket. Tappande motpart får alltså ersätta statsverket hela kostnaden för parts rättshjälp utan avräkning för partens kostnadsbidrag. Denna ordning har föranletts av att dom-

stolen inte berörs av kostnadsbidragsreglerna och därför, när kostnadsfördelningen mellan parterna bestäms, saknar kunskap om vilka kostnader som faller på statsverket och vilka kostnader den som haft rättshjälpen svarar för via kostnadsbidraget. Detta avgörs av rättshjälpsnämnden först vid slutregleringen av rättshjälpsärendet. Motsvarande fördelning av kostnader mellan parter förekommer bl. a. i fråga om skiljedomskostnader och kostnader i utsökningsmål hos överexekutor.

I fråga om fördelningen mellan statsverket och den rättssökande av de medel som motpart skall betala gäller att den som har haft allmän rättshjälp får ersättning för sitt kostnadsbidrag först sedan statsverket har fått full ersättning för sina kostnader i anledning av rättshjälpen. Rutinerna vid rättshjälpsnämnd och kronofogdemyndighet när motparts ersättningsskyldighet omfattar kostnadsbidrag eller del därav anses f. n. vara betungande.

I syfte att åstadkomma önskvärda förenklingar i slutregleringsförfarandet förordar utredningen att i de fall domstol och vissa andra myndigheter enligt vad som tidigare föreslagits anförtrotts prövningen av ersättningsfrågor skall myndigheten också pröva rättshjälpsavgiften. En sådan ordning förutsätter att förslaget om befrielse från expeditions- och exekutionsavgifter samt från kungörelsekostnader genomförs. I så fall kommer nämligen myndigheten, när den har att fatta beslut i ersättningsfrågan, att ha kännedom om samtliga rättshjälpskostnader. Är det rättshjälpsnämnden som beslutar om ersättning blir det rättshjälpsnämnden som fastställer rättshjälpsavgiften.

Utredningen föreslår även att avräkning med biträde skall ske i samband med att myndigheten fastställer ersättning till biträdet. Den förordade ordningen innebär enligt utredningen att det särskilda förfarandet med slutavräkning och partiell avräkning med biträde inte behövs.

Om ett mål eller ärende vari allmän rättshjälp förekommit överklagas och den högre instansens beslut innebär att rättshjälpsavgiften skall utgå med högre belopp än det som tidigare fastställts – en situation som kan inträffa om kostnaderna i den lägre instansen understigit rättshjälpsavgiften och ytterligare kostnader uppkommit i den högre instansen – föreslår utredningen att den rättssökande skall åläggas inbetala mellanskillnaden till statsverket. Fastställs rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som tidigare fastställts, skall den rättssökande berättigas återfå vad som erlagts för mycket.

Om ett biträde överklagar beslut varigenom hans arvode prutats ned under rättshjälpsavgiften och hans talan får till följd att rättshjälpsavgiften höjs bör enligt utredningen biträdet tillerkännas mellanskillnaden mellan den överklagade och den fastställda ersättningen av statsverket och den rättssökande betala mellanskillnaden mellan den först fastställda och den ändrade rättshjälpsavgiften till statsverket.

När det gäller fördelning mellan parterna av kostnaderna för rättshjälp föreslår utredningen i huvudsak ingen ändring av nuvarande regler. Det in-

nebär att bestämmelserna i lag om parts rättegångskostnader skall tillämpas även i fråga om part som har allmän rättshjälp.

Vad beträffar fördelningen mellan statsverket och den rättssökande av medel som flutit in från motpart föreslår utredningen att motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnader åläggs att utge hela ersättningen till statsverket i de fall där den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift inte överstigit fem procent av basbeloppet. Den rättssökande skall i ett sådant fall berättigas att av statsverket återfå erlagd rättshjälpsavgift. Har jämkning av ersättningsskyldigheten skett skall motsvarande jämkning göras av det belopp som den rättssökande skall få tillbaka.

Om däremot rättshjälpsavgiften överstigit fem procent av basbeloppet föreslår utredningen att motparten förpliktas att utge rättshjälpsavgiften eller del av den till den rättssökande och mellanskillnaden mellan rättshjälpskostnaderna och rättshjälpsavgiften till statsverket. Denna lösning innebär enligt utredningen att nuvarande omständliga förfarande med indrivning av den ersättning motpart är skyldig att återbetala kan undvikas.

Förslaget om ändrade regler i fråga om slutreglering har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. En rättshjälpsnämnd delar utredningens uppfattning att förfarandet bör förenklas så mycket som möjligt men menar att förslaget endast är ett principförslag som bör utredas närmare innan det kan ligga till grund för en praktisk tillämpning.

Flera instanser uttalar en mer negativ inställning till förslaget. Det ifrågasätts starkt om förslaget till ändrade rutiner i fråga om slutreglering innebär en förenkling av nu gällande system.

En instans pekar på de praktiska problem som uppstår i de inte så få fall där ett utomprocessuellt skede följer efter det att domstol meddelat lagakraftägande dom. Endast fastställelsetalan om t. ex. skadeståndsskyldighet kan ha varit föremål för domstols prövning. Förhandlingar mellan parterna om skadeståndsbeloppets storlek kan återstå. För att rättshjälpsnämnd skall kunna pröva frågor som härvid uppkommer erfordras att nämnden underrättas om den biträdesersättning domstol – kanske i flera instanser – fastställt och även om vilken rättshjälpsavgift som härvid avräknats.

Även förslaget om fördelning av kostnader mellan statsverket och den rättssökande har fått ett blandat mottagande. Det godtas eller lämnas i huvudsak utan erinran av åtskilliga instanser. Flera andra instanser anser dock att det ter sig orättvist att den som har kostnadsbidrag om högst fem procent av basbeloppet skall gynnas framför övriga rättshjälpsberättigade. Den åsikten framförs att statsverket alltid bör överta den berättigades anspråk.

För egen del vill jag först påpeka att reglerna om slutreglering hör till de mer komplicerade inom rättshjälpssystemet. Att så är förhållandet sammanhänger med kostnadsbidragssystemet. Så länge man anser att den

rättssökande efter förmåga skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen är någon form av slutreglering med den rättssökande nödvändig. Vidare måste avräkning ske med biträdet. Normalt tillkommer också utbetalningar av ersättning till biträde när ett ärende avslutas. Vad jag nu anfört utgör förhållanden som ibland har förbisetts när slutregleringsförfarandet har utsatts för kritik. Till en del föranleds emellertid svårigheterna vid slutreglering av att olika myndigheter handlägger olika moment av samma rättshjälpsärende. Övergången mellan olika myndigheters handläggning föranleder bl. a. att den mottagande myndigheten måste få vissa underrättelser för att kunna fortsätta handläggningen.

Enligt min uppfattning står rationaliseringsvinster framför allt att vinna om uppgifter enligt rättshjälpslagen i samma rättsliga angelägenhet handläggs av en och samma myndighet. I den mån detta kan genomföras blir åtskilligt av den pappershantering som i dag förekommer på myndigheterna överflödigt. Med denna utgångspunkt bör uppgifterna i slutregleringsförfarandet om möjligt läggas på den myndighet som har att i ärendet bevilja allmän rättshjälp och bestämma ersättning. Jag har tidigare förordat en ordning enligt vilken, förutom rättshjälpsnämnd, allmän domstol och vissa därmed jämställda organ är behöriga att besluta i de angivna frågorna. Slutregleringsförfarandet fordrar viss erfarenhet hos dem som handlägger ärendet. Den krets av myndigheter som anförtrotts rätten att bevilja allmän rättshjälp och bestämma ersättning torde vara tillräckligt begränsad för att varje myndighet skall få tillräcklig sådan erfarenhet. Om man genomför de ändringar jag tidigare förordat beträffande expeditions- och exekutionsavgifter samt kungörelsekostnader finns inte heller något direkt hinder mot att den myndighet som bestämmer ersättning också får fastställa rättshjälpsavgift och svara för slutregleringen.

Sammanfattningsvis biträder jag utredningens förslag om att slutreglering skall ske hos den myndighet som bestämmer ersättning enligt rättshjälpslagen. Detta innebär bl. a. att om ett mål vandrar genom flera instanser rättshjälpsavgiften skall fastställas instans för instans.

Genom att avräkning sker instans för instans kommer den nuvarande partiella avräkningen med biträdet att motsvaras av en slutavräkning. Denna avräkning hänför sig till kostnaderna i den aktuella instansen och kan följas av ytterligare slutavräkningar. Detta blir t. ex. fallet vid fullföljd.

Det belopp som den rättssökande är skyldig att utge i rättshjälpsavgift skall avräknas när ersättning till biträdet bestäms. Liksom enligt gällande regler skall den myndighet som fastställer ersättningen ha rätt att i samma utsträckning som f. n. utgå från att biträdet uppburit avgiften. Biträdet svarar alltså i normala fall för att beloppet inbetalas. Uppgår rättshjälpsavgiften till större belopp än som motsvarar den ersättning som fastställts för biträdets del får biträdet, om ytterligare kostnader uppstått i rättshjälpsärendet, betala återstoden av rättshjälpsavgiften till statsverket. Därvid är dock att beakta att rättshjälpsavgiften aldrig får vara högre än de verkliga

rättshjälpskostnaderna. Överstiger rättshjälpsavgift som uttagits av den rättssökande biträdesersättningen och övriga kostnader i rättshjälpsärendet, skall mellanskillnaden återbetalas till den rättssökande.

Som tidigare berörts kan vissa praktiska problem uppkomma om ett mål eller ärende vari allmän rättshjälp beviljats överklagas. Den högre instansen får då också pröva rättshjälpsavgiften. I undantagsfall kan det komma i fråga att ändra rättshjälpsavgiften. Fastställs rättshjälpsavgiften till högre belopp än det som fastställdes i samband med att rättshjälpen beviljades, bör den rättssökande liksom f. n. betala mellanskillnaden till statsverket. Fastställs rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som tidigare fastställts, skall mellanskillnaden återbetalas till den rättssökande. Med nu angivna regler är det teoretiskt möjligt att del av en rättshjälpsavgift återbetalas till den rättssökande efter handläggningen i första instans varefter samma belopp återkrävs efter handläggning i högre instans. Möjlighet bör därför öppnas att låta anstå med återbetalning, om ärendet blir föremål för fortsatt handläggning. Genom regler i förordning om underrättelseskyldighet bör sörjas för att myndighet som skall företa slutavräkning får kännedom om tidigare slutavräkningar i den rättsliga angelägenheten.

När det gäller reglerna om fördelning mellan statsverket och den rättshjälpsberättigade av ersättning som motpart eller annan förpliktats utge finns enligt min mening ett påtagligt reformbehov. Nuvarande ordning enligt vilken statsverket bevakar rättshjälpstagarens anspråk på ersättning för kostnadsbidraget är onödigt tidsödande och kostnadskrävande. Förenklingar kan åstadkommas på flera sätt. En möjlighet är att begränsa ersättningsskyldigheten mot statsverket till den kostnad som återstår sedan erlagd rättshjälpsavgift avräknats. Part som har betalat rättshjälpsavgift skulle då vara hänvisad till att på egen hand av motparten söka få ut ersättning enligt vanliga regler om rättegångskostnad. Genom den ordning för fastställande av rättshjälpsavgift som jag tidigare föreslagit är en sådan lösning i och för sig tekniskt möjlig. Mot en sådan ordning kan emellertid resas invändningar. Den innebär att rättshjälpstagarna förlorar något som i dag torde uppfattas som en förmån i rättshjälpssystemet. Det skulle också i en del fall uppstå onödigt arbete hos verkställighetsmyndigheterna, om rättshjälpstagarna alltid skulle behöva driva in fordringarna på rättshjälpsavgift för sig. Jag är därför inte beredd att förorda en ordning av nu angiven utformning.

Att välja den andra ytterligheten, nämligen att statsverket alltid övertar den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift och alltså betalar ut rättshjälpsavgiften till den rättssökande, bör inte heller komma i fråga. Som bl. a. utredningen påpekat skulle detta kunna medföra risk för att allmän rättshjälp söks – oavsett rättshjälpsavgiftens storlek – endast i syfte att skapa garantier för att få ersättning för tilldömda rättegångskostnader. En sådan ordning innefattar risk för betydande kostnadsökningar för statsverket. I stället bör enligt min mening en kompromisslösning i enlighet

med utredningens förslag väljas. Det innebär att statsverket övertar den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift förutsatt att den inte överstiger en viss gräns. Gränsen bör härvid sättas så att den grupp rättshjälpstagare, vars fordran inte övertas av statsverket, blir obetydlig. Utredningens förslag får på den punkten anses lämpligt avvägt.

Jag förordar alltså att motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnader skall utge ersättningen till statsverket, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift uppgår till högst fem procent av basbeloppet för oktober månad året innan rättshjälp begärdes. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift. Överstiger däremot den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket. Har jämkning av ersättningsskyldigheten skett skall motsvarande jämkning göras av det belopp som den rättssökande skall få tillbaka.

11.8.3 Motparts ersättningsskyldighet i vissa fall

När makar vinner boskillnad eller äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan och ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen, om det inte med hänsyn till omständigheterna är obilligt (31 § andra stycket rättshjälpslagen). I praxis torde bestämmelsen hittills ha tillämpats så att make, som vid allmän rättshjälp inte skulle haft att betala mer än grundavgiften i kostnadsbidrag, inte åläggs någon betalningsskyldighet. Inte heller torde någon betalningsskyldighet förekomma om maken i målet haft kostnader för eget ombud. I övriga fall förpliktas däremot i regel maken att betala hälften av den andra makens rättshjälpskostnader (jfr dock högsta domstolens beslut den 22 maj 1978, SÖ 896).

Nu angivna bestämmelse har kritiserats. Därvid har föreslagits att betalningsskyldigheten i högre grad anpassas till den betalningsskyldiges betalningsförmåga.

Även utredningen förordar att en sådan anpassning sker. Utredningen föreslår att huvudregeln alltjämt skall vara att andra maken skall betala statsverket hälften av rättshjälpskostnaderna om det med hänsyn till omständigheterna inte är obilligt. Om andra makens rättshjälpsavgift skulle ha motsvarat grundavgiften, bör betalningsskyldighet inte åläggas med hänsyn till den samhällsekonomiska belastning det skulle innebära om indrivningsmyndigheterna skulle vara skyldiga att driva in så låga belopp. Om den andra makens rättshjälpsavgift däremot skulle ha utgått med högre belopp men ändå med belopp som understiger hälften av rättshjälpskostnaderna skall åläggandet begränsas till vad som motsvarar rättshjälpsavgiften. Utredningens förslag innebär även att domstolen självmant prövar frågan om betalningsskyldighet.

Rättshjälpsnämnden kan f. n. ålägga make som inte har allmän rättshjälp att betala statsverket hälften av kostnaderna för den andra makens rättshjälp i fråga om kostnaderna för skiftesman och för utredning som denne har föranstaltat om i ärende om bodelning.

Utredningen föreslår att den nyss förordade maximeringsregeln i fråga om betalning för kostnaderna för allmän rättshjälp vid gemensam ansökan om äktenskapsskillnad eller boskillnad skall gälla även med avseende på kostnaderna för skiftesmannen eller utredning som denne har föranstaltat om.

Överstiger i något av nu berörda fall summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, föreslår utredningen att den rättssökande berättigas återfå den överskjutande delen.

Utredningens förslag i förevarande hänseenden har godtagits av huvuddelen av de remissinstanser som berört frågan. En instans ser dock helst att betalningsskyldigheten för make i skillnadsmål helt upphävs. En rättshjälpsnämnd framhåller att förslaget innebär att en noggrann beräkning av motpartens rättshjälpsavgift måste göras. Detta medför ett visst merarbete för domstolarna.

För egen del anser jag att rättviseskäl starkt talar för den av utredningen föreslagna ordningen. Jag förordar alltså att lagregler med i huvudsak denna innebörd införs. Av praktiska skäl bör dock domstolarna inte åläggas att svara för att utredningen om den andra makens förhållanden införskaffas. Det måste i stället i princip ankomma på part att förebringa utredning om att hans ekonomi är sådan att han bör helt eller delvis befrias från betalningsskyldighet. Om utredningen inte ger underlag för exakt beräkning av det tänkta maximibeloppet för rättshjälpsavgiften men det framstår som klart att detta inte uppgår till halva rättshjälpskostnaden, bör det kunna komma i fråga att jämka betalningsskyldigheten till belopp som kan antagas ungefärligen motsvara maximibeloppet.

11.9 Offentligt biträde

11.9.1 Förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde

I ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m. kan en särskild form av rättshjälp, nämligen rättshjälp genom offentligt biträde, utgå. Offentligt biträde kan enligt 41 § rättshjälpslagen förordnas i olika angelägenheter som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. Paragrafen upptar fr. o. m. den 1 juli 1978 en katalog i 17 punkter enligt vilka förordnande kan ske. Det kan t. ex. röra sig om ärende om förpassning eller utvisning eller omhändertagande för samhällsvård. För förordnande krävs dessutom att vissa allmänna förutsättningar skall föreligga. Enligt 42 § skall sålunda offentligt biträde i en del av fallen utses, om det behövs för tillvaratagande av den enskil-

des rätt. Vid bedömningen av behovet av offentligt biträde skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter har lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara. I utlänningsärenden är emellertid förutsättningarna för förordnande av biträde annorlunda. Jag återkommer strax till den saken.

Gällande regler innebär att biträde kan förordnas oberoende av om den enskilde önskar det. Det saknar betydelse för förordnandet, om den enskilde själv har möjlighet att bekosta hjälpen. Någon avgift tas inte ut av denne.

Antalet framställningar om offentligt biträde uppgick 1975 till 1 809, 1976 till 3 014 och 1977 till 4 723. Av den statistiska undersökning som utredningen har låtit utföra avseende 1975 framgår att av 1 360 ärenden om offentligt biträde avsåg i runda tal 78 % utlänningsärenden samt 19 % frihetsberövanden enligt barnavårdslagen (1960: 97), nykterhetsvårdslagen (1954: 579), LSPV eller omsorgslagen (1967: 940). I knappt 80 % av ärendena biföll rättshjälpsnämnden framställningen under det att i 12 % av ärendena framställningen avslogs.

I olika sammanhang, bl. a. i riksdagen, har framställts önskemål om vidgade möjligheter att förordna om offentligt biträde.

Utredningen förordar för samtliga de fall som upptas i 41 § rättshjälpslagen en regel av innebörd att offentligt biträde skall utses för den åtgärden avser, om det ej är obehövligt. Förslaget innebär sålunda att en presumtion för förordnande av biträde ställs upp. I samhällsvårdsärenden föreslås att inte bara den som avses med åtgärden utan även vårdnadshavare tillerkänns rätt till offentligt biträde.

I sin reservation, till vilken en expert har anslutit sig, hävdar utredningens ordförande att en viss uppmjukning bör ske av de nuvarande rekvisiten när det gäller förutsättningarna för förordnande av biträde. Ordföranden anser emellertid att majoritetsförslaget går alltför långt. När det gäller fall där ett administrativt frihetsberövande skett eller kan väntas ske kan den av majoriteten föreslagna regeln ofta vara väl avvägd. Förhållandena är emellertid mycket varierande. Man kan därför enligt ordföranden nöja sig med en regel att biträde skall förordnas om det behövs och att man vid avgörandet av behovet särskilt skall beakta om den ärendet gäller är berövad friheten eller kan bli det genom den åtgärd som det är tal om i ärendet.

Såvitt gäller utlänningsärendena har regeringen, på grundval av förslag av utlänningslagkommittén, i prop. 1977/78: 90 föreslagit ändringar i 41 och 42 §§ rättshjälpslagen. Förslaget ligger i linje med vad rättshjälpsutredningen förordat, dvs. det sägs att offentligt biträde skall utses, om det ej måste antas att behov av biträde saknas. I propositionen uttalas bl. a. följande om förslagets närmare innebörd. Huvudprincipen bör (med visst undantag) vara att ingen utlänning skall kunna avlägsnas från Sverige utan att ha erbjudits bistånd av offentligt biträde. Erbjudandet bör ske så snart man börjar sätta ifråga att utlänningen skall avlägsnas. Framstår det som klart

att utlänningen skall få stanna bör biträde inte utses. Förhållandena kan även annars undantagsvis vara sådana att något behov av biträde inte föreligger. I sådana fall skall biträde inte heller förordnas. Så kan vara fallet om det är uppenbart att någon grund för uppehållstillstånd inte föreligger och att hinder inte finns mot förpassning till hemlandet.

I propositionen sägs vidare att en omfattande rätt till offentligt biträde i utlänningsärenden är av grundläggande betydelse när det gäller att åstadkomma ett samtidigt både rättssäkert och skyndsamt förfarande i dessa ärenden. Den kostnadsökning som blir följden av en utvidgning av rätten till offentligt biträde kan beräknas bli måttlig och väl uppvägas av de vinster som de förkortade handläggningstiderna medför. I avvaktan på en eventuell framtida reform av rättshjälpslagen bör en presumtion för rätt till biträde i detta skede införas endast i fråga om utlänningsärenden.

Riksdagen har antagit propositionsförslaget (AU 1977/78: 30, rskr 1977/78: 202). Lagändringarna har trätt i kraft den 1 juli 1978 (SFS 1978: 363).

När det gäller frågan om offentligt biträde i vissa fall där ett administrativt frihetsberövande skett eller kan komma att ske i det aktuella ärendet har ifrågasatts om inte en obligatorisk rätt till offentligt biträde bör införas. Socialutredningen har i sitt slutbetänkande (SOU 1977: 40) Socialtjänst och socialförsäkringstillägg föreslagit en sådan regel när fråga är om omedelbart omhändertagande eller beredande av vård. Är det fråga om omhändertagande av barn skall offentligt biträde kunna utses både för barnet och för föräldrarna eller annan vårdnadshavare.

Samtliga remissinstanser som tar upp frågan med anledning av rättshjälpsutredningens förslag biträder tanken på en generösare inställning till rätt till offentligt biträde. Däremot finns delade meningar om hur långt man i det hänseendet bör gå. Till utredningsmajoritetens förslag ansluter sig huvuddelen av remissinstanserna medan ett något mindre antal i huvudsak ansluter sig till ordförandens reservation. I något fall förs tanken på obligatoriskt förordnande av offentligt biträde fram.

Socialstyrelsen framhåller att rätten till offentligt biträde måste avgränsas av hänsyn till kostnaderna. För ordförandens linje talar enligt styrelsen att antalet ärenden kan bli mycket större än vad utredningen förutsett. Det är inte orimligt att anta att biträdeshjälp i enlighet med majoritetens förslag kan bli aktuell i uppemot 7 000–8 000 fall per år. Enbart det årliga antalet nyintagningar enligt LSPV är cirka 13 000. Antalet LSPV-patienter kan beräknas normalt uppgå till 12 000–13 000. Av LSPV följer att varje patient kan få sin begäran om utskrivning prövad i nämnd åtminstone var tredje månad. Dessutom kan patient utan inskränkning i tiden föra talan mot intagningsbeslut.

Förslaget att offentligt biträde skall kunna förordnas för vårdnadshavare vid omhändertagande av barn för samhällsvård godtas av flertalet av de instanser som berör frågan. Samtidigt påpekas dock att konstruktionen med

offentligt biträde för barn under 15 år är otillfredsställande ur formell synpunkt. Barn i de yngre åldrarna kan ej fungera som huvudmän gentemot sitt offentliga biträde. Varken barnet eller biträdet har rätt att anföra besvär över det beslut som kommer att meddelas.

För egen del får jag anföra följande. Som en följd av de nyligen företagna ändringarna i rättshjälpslagen är förutsättningarna för att förordna offentligt biträde i utlänningsärenden mer liberala än i övriga fall där offentligt biträde kan komma i fråga. Bakom ändringarna beträffande utlänningsärendena ligger delvis förhållanden som saknar motsvarighet vid övriga fall av offentligt biträde. De ändrade reglerna syftar bl. a. till att förkorta handläggningstiderna.

Frågan om offentligt biträde i andra ärenden än utlänningsärenden har nära samband med socialutredningens tidigare angivna betänkande. Detta har remissbehandlats och övervägs f. n. inom socialdepartementet. Reglerna om offentligt biträde berörs också av ett förslag från en inom socialstyrelsen tillsatt expertgrupp som har gjort en översyn av LSPV. Även detta förslag har remissbehandlats.

I en rapport (Ds S 1978: 8) som nyligen har överlämnats till chefen för socialdepartementet har en särskild arbetsgrupp inom regeringskansliet redovisat ett beslutsunderlag för regeringens ställningstagande i frågor om vård utan samtycke inom socialvård och sjukvård. I rapporten föreslås ändringar i rättshjälpslagen som i fråga om möjligheterna att få offentligt biträde stämmer överens med rättshjälpsutredningens förslag.

Som jag redan tidigare berört (11.1) har jag efter samråd med chefen för socialdepartementet funnit att de frågor om offentligt biträde som återstår efter de genomförda ändringarna beträffande utlänningsärendena bör behandlas i den till riksmötet 1978/79 planerade propositionen om ny socialtjänstlagstiftning m. m. Denna proposition kommer bl. a. att innehålla nya regler om tvångsingripanden inom socialvård och psykiatrisk vård. Regeringen kommer, som också tidigare sagts, att lägga fram förslag som i allt väsentligt överensstämmer med rättshjälpsutredningens förslag när det gäller möjligheterna att få offentligt biträde.

11.9.2 Förfarandet vid förordnande av offentligt biträde m. m.

Offentligt biträde förordnas f. n. av rättshjälpsnämnd oberoende av hos vilken myndighet det aktuella målet eller ärendet är anhängigt. Fråga om förordnande av offentligt biträde kan väckas antingen genom ansökan av den som åtgärden avser eller genom anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Den handläggande myndigheten skall självmant beakta och anmäla behov av offentligt biträde. Rättshjälpsnämnden skall inhämta yttrande över ansökan om offentligt biträde av den myndighet som handlägger målet eller ärendet.

Av förarbetena till gällande ordning framgår att vid fördelningen av beslutsfunktionerna avgörande betydelse fästes vid de fördelar i form av en-

hetlig rättstillämpning och möjlighet till kontroll och bevakning som kunde vinnas om rättshjälpsnämnd fick behörighet att förordna offentligt biträde.

Som tidigare berörts avviker rättshjälpsnämnd ytterst sällan från vad handläggande myndighet föreslagit i anmälan eller yttrande över ansökan.

Ersättning till offentligt biträde fastställs av rättshjälpsnämnden och utgår av allmänna medel. Den enskilde kan inte i något fall åläggas att återgälda kostnad för biträdet eller för utredning. Offentligt biträde skall ge in sin kostnadsräkning till den myndighet som handlägger målet eller ärendet och denna myndighet skall med eget yttrande översända räkningen till rättshjälpsnämnden.

Liksom när det gäller ansökningar om offentligt biträde förekommer det ytterst sällan att rättshjälpsnämnd avviker från myndighets yttrande över kostnadsräkning när biträdesersättning fastställs. Sådan avvikelse förekom enligt utredningens undersökningar bara i 1,4 % av fallen.

Enligt utredningen talar främst principiella skäl för att rätten att förordna offentligt biträde skall ligga hos ett organ som är fristående i förhållande till den handläggande myndigheten. Därför bör enligt utredningen rättshjälpsnämnden även i fortsättningen förordna offentligt biträde. Önskemålet att uppnå en snabbare och mindre byråkratisk handläggning kan enligt utredningen uppnås genom att utrymmet för att avslå begäran om offentligt biträde blir betydligt mer begränsat än f. n. Nuvarande skyldighet för den handläggande myndigheten att avge yttrande till rättshjälpsnämnden föreslås gälla bara i de fall där rättshjälpsnämnden överväger att avslå ansökan. Sådant avslag bör alltså enligt utredningen inte få ske utan att den handläggande myndigheten yttrat sig i frågan om behovet av offentligt biträde.

För fall som handläggs av regeringen föreslår utredningen dock att regeringen skall få besluta om offentligt biträde.

Vad avser rätten att besluta om ersättning till offentligt biträde föreslår utredningen att samma princip skall gälla som föreslagits när det gäller allmän rättshjälp. Den myndighet som handlägger den rättsliga angelägenheten skall alltså också pröva frågan om ersättning.

Utredningens ordförande och en expert anser att den handläggande myndigheten bör få förordna offentligt biträde utom då ärendet handläggs av polismyndighet eller social centralnämnd eller motsvarande. Äger handläggningen rum vid social centralnämnd bör det ankomma på länsrätt att förordna offentligt biträde. När ärende om avvisning enligt utlänningslagen (1954: 193) handläggs hos polismyndighet bör invandrarverket förordna offentligt biträde. I fråga om prövningen av ersättningsfrågorna föreslås att samma behörighet skall gälla som vid förordnande av offentligt biträde.

I samband med de ändringar i rättshjälpslagen som har berörts i avsnitt 11.9.1 har inte föreslagits någon ändring av förfarandet vid förordnande av offentligt biträde i utlänningsärenden.

Utredningsmajoritetens förslag om beslutsfunktionerna godtas av en del remissinstanser. En majoritet av dem förordar emellertid i princip den lösning som förespråkats av ordföranden och en expert. En instans förordar en ordning enligt vilken den handläggande myndigheten får beslutanderätten med den begränsningen att ärendet skall underställas rättshjälpsnämnd i de fall nämnden överväger avslå ansökan om offentligt biträde.

En rättshjälpsnämnd pekar på vissa praktiska svårigheter som i dag föreligger vid förordnande av offentligt biträde i utlänningsärenden. I det övervägande antalet av dessa fall ansöker enligt nämnden den enskilde själv. I allmänhet framgår inte av ansökan om något ärende ännu föreligger vari rättshjälp över huvud taget kan meddelas. I detta läge är rättshjälpsnämnden nödsakad att inhämta yttrande från vederbörande myndighet även av det skälet att nämnden måste få kännedom om något sådant ärende förefinns. Därtill skall också förutsättningarna för behovsprövningen uppfyllas.

För egen del vill jag anföra följande. Nuvarande ordning vid förordnande av biträde tillkom bl. a. för att möjliggöra kontroll och bevakning av rättstillämpningen. Utvecklingen visar emellertid att rättshjälpsnämnderna endast i undantagsfall avviker från handläggande myndighets anmälan eller yttrande över ansökan. Därmed framstår kravet på prövning av rättshjälpsnämnd som onödigt byråkratiskt. Även om utrymmet för att avslå begäran om offentligt biträde minskar kan ett remissförfarande i allmänhet inte undvaras i ett system där rättshjälpsnämnd är beslutande myndighet. Som påpekats under remissbehandlingen behövs ett sådant förfarande bl. a. för att klarlägga om det existerar ett ärende vari offentligt biträde kan förordnas. En ändring av förutsättningarna för förordnande av biträde leder alltså inte automatiskt till snabbare och effektivare handläggning.

De nu angivna förhållandena talar enligt min uppfattning starkt för att förordnande av offentligt biträde bör ligga på den myndighet som handlägger det ifrågavarande målet eller ärendet. Utredningen har hävdat att principiella skäl talar för att beslutanderätten skall ligga hos ett organ som är fristående i förhållande till myndigheten. För egen del anser jag emellertid att dessa principiella synpunkter har tillmätts alltför stor betydelse. I stället finner jag övervägande skäl tala för att handläggande myndighet i princip bör pröva frågor om förordnande av offentligt biträde. Vissa undantag från denna regel bör dock gälla. Med hänsyn till utlänningsärendenas speciella karaktär bör uppgiften att förordna biträde i dessa ärenden ligga kvar hos rättshjälpsnämnd. Vidare bör i ärende hos regeringen beslutsbefogenheten ligga på chefen för det departement till vilket ärendet hör, med möjlighet för departementschefen att delegera beslutsfunktionen till tjänsteman i departementet. Prövning i ärende hos barnavårdsnämnd, social centralnämnd, social distriktsnämnd eller polismyndighet bör ske hos länsrätten.

Enligt min mening bör samma beslutsordning som jag nu har angett gälla

för andra beslut inom ramen för den nu ifrågavarande rättshjälpsformen, t. ex. ersättning till biträde. Beslutsfunktionen bör emellertid alltid ligga kvar på rättshjälpsnämnd då fråga är om att besluta om utredning när offentligt biträde ej har utsetts.

Beträffande besvärsordningen vid beslut rörande offentligt biträde bör gälla att i de fall domstol varit beslutande myndighet talan fullföljs hos samma instans som har att pröva fullföljd i huvudsaken. Får fullföljd inte ske i huvudsaken, innebär detta att talan är utesluten även vad avser beslut som gäller rättshjälp genom offentligt biträde. När annan myndighet än domstol meddelat beslut i sådan fråga, fullföljs talan hos besvärsnämnden. Sådan fullföljsrätt bör finnas även i de fall då den beslutande myndighetens avgörande i huvudsaken ej är överklagbart.

11.10 Organisationsfrågor

11.10.1 Rättshjälpsnämnderna

Rättshjälpsnämnder finns – liksom hovrätter – i Stockholm, Jönköping, Malmö, Göteborg, Sundsvall och Umeå. Nämndernas kanslier ingår som organisatoriska enheter i de olika hovrätterna.

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara advokater som är verksamma inom nämndens verksamhetsområde. En advokat skall vara anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. Ordföranden förordnas av regeringen. Domstolsverket utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara enskilt verksam efter förslag av Sveriges advokatsamfund och de ledamöter som ej skall vara advokater efter förslag av landsting eller, i vissa fall, kommun.

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och de två ledamöter som ej är advokater. Är ärende av principiell betydelse eller annars av särskild vikt eller är det i annat fall på grund av ärendets beskaffenhet påkallat att de båda ledamöter som är advokater deltar, skall samtliga ledamöter deltaga.

År 1977 inkom till rättshjälpsnämnderna knappt 72 000 ärenden om allmän rättshjälp. Antalet inkomna ärenden om offentligt biträde uppgick samma år till omkring 4 700. Ärendena fördelade sig mellan rättshjälpsnämnderna enligt följande uppställning.

	Allmän rättshjälp		Offentligt biträde
	Antal	%	Antal
Stockholm	26 004	36,1	2 915
Jönköping	9 398	13,0	532
Malmö	11 936	16,6	633
Göteborg	14 731	20,5	447
Sundsvall	6 177	8,5	113
Umeå	3 603	5,0	83
Summa	**71 849**	**99,7**	**4 723**

Vid rättshjälpsnämnderna finns f. n. sammanlagt 91,8 tjänster (inklusive

8,8 tjänster som hovrätterna inrättat inom ramen för tillgängliga medel). Tjänsterna fördelar sig mellan olika rättshjälpsnämnder och olika personalkategorier på följande sätt.

Rättshjälps-nämnd	Kanslichef	Övriga handläggare	Biträdespersonal	Exp. vakter	Totalt
Stockholm	1	8	26	1	36
Jönköping	1	1,8	9	1	12,8
Malmö	1	3	11,5	1	16,5
Göteborg	1	3	13	1	18
Sundsvall	1	–	4,5	–	5,5
Umeå	1	–	2	–	3,0
Totalt	**6**	**15,8**	**66**	**4**	**91,8**

Utredningen bedömer att dess förslag, om de genomförs, får stor betydelse för både ärendemängd och ärendetyper hos rättshjälpsnämnderna. Utredningen beräknar att det sammanlagda antalet ärenden hos rättshjälpsnämnd i ansökningsfas och för mellankontroll där advokat arbetat sex timmar på ärendet kommer att uppgå till 23 000 årligen.

Även när det gäller rättshjälpsnämnds befattning i övrigt med rättshjälpsfrågor minskar arbetsbördan. Enligt förslaget befrias rättshjälpsnämnderna från att pröva frågor om utredning, ersättning, slutreglering, fördelning av motparts ersättningsskyldighet m. m. i de fall där dessa frågor prövas av domstol, hyresnämnd, arrendenämnd, statens va-nämnd eller överexekutor. Utredningen beräknar antalet ärenden där rättshjälpsnämnd kan komma att få pröva sådana frågor till sammanlagt omkring 20 000.

Utredningen framhåller att de ärenden som stannar kvar hos rättshjälpsnämnderna blir av förhållandevis kvalificerad art, vilket bör föra med sig en annan fördelning mellan handläggare och biträdespersonal. Relationen mellan handläggare och biträden, som f. n. är 1: 3, bör i fortsättningen vara mellan 1: 1,5 och 1: 2. Utredningen räknar med att det behövs 14 handläggare och 24 biträden.

Med ledning av nuvarande fördelning av ärendemängden mellan de olika rättshjälpsnämnderna beräknar utredningen att Stockholm skulle behöva 5,8 handläggare, Jönköping 1,8, Malmö 2,2, Göteborg 2,3, Sundsvall 0,8 och Umeå 0,6 handläggare. Utredningen finner att vissa nämnder med denna fördelning skulle bli för små och förordar därför att en sammanslagning sker. Majoriteten av utredningens ledamöter samt en expert föreslår tre rättshjälpsnämnder, nämligen en i Stockholm med sex handläggare och tio biträden, en i Malmö med lika många handläggare och biträden och en i Sundsvall med två handläggare och fyra biträden. Två andra experter förordar fyra rättshjälpsnämnder, nämligen en i Stockholm, en i Malmö, en i Göteborg och en i Sundsvall, med sammanlagt omkring 16 handläggare och 24 tjänster för andra än handläggare.

Utredningens ordförande och en expert anser med utgångspunkt från utredningens beräkningar av personalbehovet att antalet rättshjälpsnämnder bör vara högst två. I fråga om valet av kansliorter anser ordföranden och experten att den ena bör vara Stockholm, den andra Malmö eller Göteborg.

När det gäller rättshjälpsnämnds sammansättning anser utredningen att det kan räcka om det i nämnden ingår *en* advokat som antingen kan vara privatpraktiserande eller anställd på allmän advokatbyrå. Landstingens nomineringsroll har tagits bort i förslaget. Förslaget saknar också regler om beslutförhet hos nämnden.

Vad beträffar rättshjälpsnämndernas ställning i administrativt hänseende förordar utredningen att de även i fortsättningen skall vara knutna till hovrätten i resp. kansliort.

Förslaget kritiseras av flera remissinstanser som direkt skulle beröras om förslaget genomfördes. Rättshjälpsnämnden i Umeå avstyrker förslaget om reducering av antalet nämnder. Enligt denna rättshjälpsnämnds uppfattning medför förslaget inte sådana rationaliseringar att nämndernas arbetsuppgifter skulle minska. Nämnden ifrågasätter starkt riktigheten av de siffror utredningen arbetat med. Med ett alltför stort geografiskt verksamhetsområde skulle lokal- och personkännedomen försämras. Även lekmannainflytandet skulle göra sig gällande i mindre utsträckning än hittills. Vidare skulle allmänhetens och biträdenas många dagliga kontakter med nämndernas kansli fördyras och försvåras. De små nämnderna har fungerat mycket bra. Övriga rättshjälpsnämnder anför liknande synpunkter.

Domstolsverket anser att det underlag som utredningen grundat sitt ställningstagande på vad gäller antalet rättshjälpsnämnder och dimensioneringen av dessa är så osäkert att det ej möjliggör en säker bedömning. Ytterligare undersökningar måste enligt domstolsverkets mening göras innan definitiv ställning kan tas. Det förslag till organisation av nämnderna som de två experterna presenterat i sitt särskilda yttrande förefaller enligt domstolsverket på föreliggande material vara mer realistiskt än majoritetens förslag. Uppfattningen att underlag för ett principbeslut saknas delas av flera andra remissinstanser.

Utredningens förslag att endast *en* advokat skall ingå i rättshjälpsnämnd avstyrks av samtliga instanser som tar upp frågan. Därvid anförs att det nuvarande advokatinslaget är från alla synpunkter värdefullt. Flera remissinstanser förordar också att nuvarande regler om rättshjälpsnämnds beslutförhet bibehålls. Landstingsförbundet föreslår att landstingen fortfarande skall föreslå lekmannarepresentanter till rättshjälpsnämnderna. Om antalet nämnder blir mindre än f. n., kan det enligt förbundet vara en framkomlig väg att förbundet övertar nomineringen efter hörande av berörda landstingskommuner och kommuner utanför landsting.

Under ärendets beredning inom justitiedepartementet har undersökts bl. a. hur rättshjälpsärendena fördelar sig på olika ärendegrupper. En ge-

nomgång har därvid gjorts av samtliga ärenden som kommit in till rättshjälpsnämnd under januari, maj och oktober 1977 och januari 1978. Samtliga ärenden som kom in under år 1977 har därefter fördelats på ärendegrupper med ledning av den procentuella fördelningen under de månader som har granskats. Den beräknade fördelningen framgår av följande uppställning.

Ärendegrupp	Antal ärenden	Antal ärenden i procent
Familjerättsärenden utom bodelning	41 500	57,7
Bodelningsärenden	2 500	3,5
Förvaltningsrättsliga ärenden	2 500	3,2
Övriga ärenden om allmän rättshjälp	25 500	35,7
Summa ärenden om allmän rättshjälp	**72 000**	**100**
Offentligt biträde	4 700	100

De förändringar i fråga om behörigheten att fatta beslut i rättshjälpsfrågor som jag har förordat i det föregående leder till att ett stort antal ärenden flyttas bort från rättshjälpsnämnderna.

För det första kommer rättshjälpsnämnderna med den nya ordningen att i fortsättningen endast i obetydlig utsträckning få befattning med familjerättsangelägenheter. Man borde kunna räkna med att nämnderna i vart fall när det gäller att bestämma ersättning kommer att handlägga endast omkring 15 % av det totala antalet familjerättsärenden med undantag av bodelning.

Reglerna om att domstol och därmed jämställd myndighet i fortsättningen skall handlägga rättshjälpsfrågor i mål elller ärenden som handläggs vid domstolen eller myndigheten kombinerade med reglerna om att biträde i större omfattning än hittills skall få rätt till ersättning för arbete som utförts före förordnandet kommer likaledes att leda till bortfall av ett stort antal ärenden från rättshjälpsnämnderna. Jag uppskattar detta bortfall till ca 5 000 ärenden per år.

Förslaget till ändrade regler i fråga om rådgivning kan antas medföra att rådgivning i viss utsträckning kommer att utnyttjas som rättshjälpsform i stället för allmän rättshjälp. Antalet sådana fall kan uppskattas till omkring 1 000 per år.

Förslaget i fråga om offentligt biträde kan beräknas medföra att omkring 20 % av dessa ärenden lämnar rättshjälpsnämnderna.

De utvidgade möjligheterna till allmän rättshjälp åt näringsidkare kan uppskattas leda till en fördubbling av antalet sådana ärenden, dvs. en ökning med omkring 500. Dessa ärenden beräknar jag alltså i fortsättningen till ungefär 1 000 per år, varav hälften kan antas falla på domstolarna. För rättshjälpsnämndernas del betyder detta att de behåller samma antal ärenden av detta slag som i dag.

De beräknade förändringarna av antalet ärenden vid rättshjälpsnämnderna kan sammanfattas i följande uppställning

Ärendegrupp	Antal ärenden år 1977	Bortfall/ omkring	Antal ärenden efter reformen
Familjerättsärenden utom bodelning	41 500	−35 500	6 000
Bodelningsärenden	2 500	−	2 500
Förvaltningsrättsliga ärenden	2 500	− 5 000	
Övriga ärenden om allmän rättshjälp	25 500	− 1 000	22 000
Summa ärenden om allmän rättshjälp	**72 000**	**−41 500**	**30 500**
Offentligt biträde	4 700	− 900	3 800

För att kunna göra en bedömning av det framtida behovet av personal vid rättshjälpsnämnderna har under ärendets beredning inom justitiedepartementet gjorts en undersökning bl. a. av hur personalens arbetsinsatser f. n. fördelar sig mellan olika ärendegrupper.

Undersökningen har tillgått på det sättet att rättshjälpsnämndspersonalen, samtidigt som den tillställts två frågeformulär, ombetts att under en vecka studera hur den egna arbetstiden fördelar sig mellan olika ärendegrupper och olika arbetsmoment. Personalen har därefter enskilt eller gruppvis fått besvara frågeformulären och därvid bl. a. göra en normalfördelning av sin arbetstid mellan olika ärendegrupper. Den genomsnittliga fördelningen för samtliga handläggare vid rättshjälpsnämnderna räknat i procent av hela arbetstiden framgår av följande uppställning.

Ärendegrupp m. m.	Stockholm	Göteborg	Malmö	Jönköping	Sundsvall	Umeå	Samtliga
Familjerättsärenden utom bodelning	11,3	10	12	10	10	12,3	11
Bodelningsärenden	6	10	5	10	6	4,1	7
Förvaltningsrättsliga ärenden	5,4	10	5	10	4	5,5	6,7
Övriga ärenden om allmän rättshjälp	48,9	55	53	50	41	33,4	49,8
Ärenden om offentligt biträde	9,3	5	10	5	3	2,8	7,5
Administrativa uppgifter	8,5	6	5	5	4	3,5	6,5
Fördelningstid	10	15	10	15	32	38,9	14,3

När det gäller frågan vilken personalminskning som de ändrade reglerna kan leda till för rättshjälpsnämndernas del gör jag följande bedömning på grundval av redovisningen av antalet ärenden som faller bort och personalens uppgifter om fördelningen av sin arbetstid.

För den handläggande personalen innebär förändringarna i fråga om familjerättsangelägenheterna ett årligt bortfall av omkring 35 500 ärenden som var för sig är tämligen okomplicerade. Genom sitt stora antal är ärendena dock sammantagna en grupp som är personalkrävande. Åtskillig tid går åt för att ha kontroll över den stora pappersmängd som ärendena för med sig. Mycket tid måste vidare antas gå åt för telefonsamtal som har samband med dessa ärenden.

Regeln om att biträde i framtiden ska få arbeta under längre tid på ett ärende innan ansökan om allmän rättshjälp behöver ges in torde leda till – förutom bortfall av ett stort antal ärenden hos rättshjälpsnämnderna – att de ansökningar som kommer in till nämnderna regelmässigt blir mer utförliga och fordrar mindre kompletteringar än f. n.

Den sammantagna effekten på volymen av arbetsuppgifter för den handläggande personalen vid rättshjälpsnämnderna bör bli betydande. Jag uppskattar bortfallet till en tredjedel av den nuvarande arbetsmängden.

Vad gäller övrig personal torde bortfallet bli ännu större. För biträden med granskningsuppgifter räknar jag med att minskningen i arbetsmängden står i närmare proportion till minskningen av antalet ärenden än vad som är fallet med handläggarna. För övrig personal bör arbetsmängden stå i direkt proportion till antalet ärenden. Jag uppskattar bortfallet till omkring 55 % av den nuvarande arbetsmängden.

Effekterna på den nuvarande rätthjälpsnämndsorganisationen kan beräknas bli som framgår av följande uppställning.

	Nuvarande personal			Personalbehov efter reformen		
	Handläggare	Biträdespersonal (exkl. expeditionsvakter)	Totalt	Handläggare	Biträdespersonal	Totalt
Stockholm	9	26	35	5,9	11,7	17,6
Jönköping	2,8	9	11,8	1,8	4	5,8
Malmö	4	11,5	15,5	2,6	5,2	7,8
Göteborg	4	13	17	2,6	5,9	8,5
Sundsvall	1	4,5	5,5	0,7	2	2,7
Umeå	1	2	3	0,7	0,9	1,6

Det minskade personalbehovet bör enligt min mening leda till en minskning av antalet rättshjälpsnämnder. Följande överväganden bör ligga till grund för dimensioneringen och lokaliseringen av nämnderna.

Erfarenheterna av verksamheten vid de nuvarande rättshjälpsnämnderna visar att dessa ej får vara alltför små om verksamheten skall kunna bedrivas rationellt. Nämnderna bör vidare vara så stora att vikariatsfrågor och liknande frågor normalt kan lösas inom myndigheten. Om antalet rättshjälpsnämnder hålls lågt främjas också enhetlig praxis i de rättshjälpsfrågor som kommer att ligga kvar på nämnderna. Att en minskning av anta-

let nämnder medför att de kvarvarande nämndernas lokal- och personkännedom blir mindre får enligt min mening accepteras.

Vad jag nu har sagt bör enligt min uppfattning leda till att man i fortsättningen har två rättshjälpsnämnder. Ärendena om allmän rättshjälp fördelar sig f. n. nästan jämnt mellan å ena sidan stockholmsnämnden och norrlandsnämnderna samt å andra sidan de tre sydliga nämnderna. Detta förhållande, som får antas bestå, kan lämpligen tjäna som ledning vid valet av kansliorter. En nämnd bör förläggas till Stockholm, varifrån det allt övervägande antalet ärenden för den aktuella regionen kommer. Den andra nämnden synes lämpligen böra förläggas till Jönköping. Detta är ändamålsenligt med hänsyn bl. a. till att domstolsverket, som enligt vad jag senare kommer att föreslå alltjämt skall vara tillsynsmyndighet för rättshjälpen, är beläget där.

Vid rättshjälpsnämndernas tillkomst blev dessa administrativt knutna till hovrätten på resp. kansliort. Det främsta skälet för att denna lösning valdes var att de flesta rättshjälpsnämnderna då ansågs alltför små för att kunna utgöra bärkraftiga, självständiga enheter. Det föreligger dock inte något egentligt samband mellan verksamheten vid hovrätt och vid rättshjälpsnämnd. Från hovrättshåll har också vid olika tillfällen uttalats önskemål om att rättshjälpsnämndsorganisationen frigörs från hovrätterna. Efter det att rättshjälpsnämnderna inrättades har domstolsverket tillkommit som centralmyndighet för rättshjälpen. Med hänsyn till det sagda och då de av mig förordade två rättshjälpsnämnderna kommer att utgöra bärkraftiga självständiga enheter, bör de göras till administrativt fristående myndigheter som blir direkt underställda domstolsverket. Det ankommer på regeringen att besluta om verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd. Jag ämnar återkomma till frågan om medel och tjänster för de två rättshjälpsnämnder som utgör den nya nämndorganisationen i samband med behandlingen av budgetpropositionen för budgetåret 1979/80.

När det gäller rättshjälpsnämnds sammansättning har utredningens förslag att endast *en* advokat skall ingå i nämnden fått ett genomgående negativt mottagande. Jag finner inte anledning att jämka gällande regler i detta hänseende. Likaledes saknas enligt min mening skäl att ändra gällande regler om beslutförhet för nämnderna.

Om antalet nämnder minskas i enlighet med vad jag har föreslagit och om upptagningsområdena ökas för de nämnder som bevaras, är det enligt min uppfattning inte längre lämpligt att lekmannarepresentanterna nomineras i den ordning som nu gäller. I stället förordar jag att Landstingsförbundet – i överensstämmelse med vad förbundet självt har föreslagit i sitt remissvar – lämnar förslag till lekmannarepresentanter sedan berörda landstingskommuner och kommuner utanför landsting har hörts.

11.10.2 Domstolsverket och besvärsnämnden

Rättshjälpsnämnderna står f. n. under tillsyn av domstolsverket, som

enligt sin instruktion skall leda och samordna verksamheten. I detta ingår bl. a. att meddela föreskrifter, råd och anvisningar, fastställa taxor enligt rättshjälpslagen samt företräda staten vid talan mot allmän domstols beslut rörande kostnad för rättshjälp.

Inom verket finns en besvärsnämnd som avgör besvär över rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt rättshjälpslagen. Besvärsnämnden består av ordförande och sex andra ledamöter.

Under år 1976 inkom 1 222 ärenden till besvärsnämnden. Ändringsfrekvensen var ca 25 %. Besvärsnämndens beslut kan inte överklagas.

Utredningen anser inte att det finns anledning att ändra på domstolsverkets funktion som tillsynsmyndighet när det gäller rättshjälpen.

F. n. är det allmännas möjligheter att överklaga beslut i rättshjälpsfrågor begränsade. Domstolsverket har i sin instruktion tillagts fullföljdsrätt mot allmän domstols beslut om kostnad för rättshjälp, dvs. beslut om ersättning till biträde och offentlig försvarare samt beslut om återbetalningsskyldighet enligt 31 § rättshjälpslagen. Beslut av rättshjälpsnämnd kan överklagas endast av enskild part. Utredningen anser att detta förhållande är otillfredsställande och lägger fram förslag som innebär att domstolsverket ges behörighet att överklaga även beslut av rättshjälpsnämnd. I samband därmed föreslås att besvärsnämnden görs fristående från domstolsverket. Verket bör emellertid även i fortsättningen ombesörja att besvärsnämnden har tillgång till föredragande- och kanslipersonal.

Utredningen pekar också på att bättre möjligheter att övervaka och granska myndigheternas hantering av rättshjälpsfrågor kan skapas om man inför någon form av allmänt ombud i rättshjälpsfrågor. Något förslag har emellertid inte lagts fram i detta hänseende.

De remissinstanser som behandlar besvärsnämndens ställning intar en positiv hållning till förslaget att göra nämnden fristående i förhållande till domstolsverket. I fråga om nämndens lokalisering anser ett par instanser att nämndens fristående ställning bör betonas genom att nämnden flyttar till annan ort, förslagsvis Stockholm. För detta skulle också rekryteringsskäl tala.

Jag delar utredningens mening att domstolsverket även i fortsättningen bör fungera som central tillsynsmyndighet över rättshjälpsnämnderna. Domstolsverket bör liksom f. n. dessutom ha vissa befogenheter som berör övriga myndigheters handhavande av rättshjälpen. Sålunda bör det ankomma på verket att fastställa bl. a. taxa vid bestämmande av biträdesersättning samt det närmare innehållet i ansökan om allmän rättshjälp.

Det är angeläget att alla beslut i rättshjälpsfrågor, således även t. ex. beslut som innefattar beviljande av rättshjälp, kan överprövas. Detta gäller oavsett vilken myndighet som har fattat beslutet. Jag anser därför att en representant för det allmänna bör få möjlighet att fullfölja talan inte bara när beslutet har fattats av allmän domstol utan också i övriga fall. Det är naturligt att denna talerätt läggs på domstolsverket. För de fall då talan

fullföljs hos besvärsnämnden förutsätter emellertid denna ordning att besvärsnämnden frigörs från verket och blir en självständig myndighet.

Jag förordar alltså att besvärsnämnden görs till en fristående myndighet och att domstolsverket får rätt att fullfölja talan mot beslut i rättshjälpsfrågor av alla myndigheter i den mån beslutet är överklagbart. Nämnden bör liksom nu ligga i Jönköping.

11.11 Ikraftträdande m. m.

Det är givetvis angeläget att de ändrade reglerna i rättshjälpslagen träder i kraft så snart som möjligt. För att den nya ordningen skall kunna fungera fordras emellertid ett visst förberedelsearbete. Genom att beslutsbefogenheter enligt lagen sprids ut på ett stort antal myndigheter samt advokater och biträdande jurister vid advokatbyrå fordras en omfattande informations- och utbildningsverksamhet. Vidare måste nya rutiner beträffande bl. a. ekonomiadministrationen tillskapas.

Nedskärningen av rättshjälpsorganisationen ställer särskilda krav. Sålunda måste bl. a. eftersträvas att personalavvecklingen löses på ett för berörda parter tillfredsställande sätt.

Med beaktande av nu angivna synpunkter förordar jag att reformen i princip skall träda i kraft den 1 juli 1979. Jag avser emellertid att förorda övergångsbestämmelser som innebär att de ärenden vari rättshjälp har beviljats före reformens ikraftträdande i vart fall övergångsvis skall handläggas enligt äldre bestämmelser. Även vissa bestämmelser av materiell natur rörande ärenden om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd bör efter reformen alltjämt gälla i dylika ärenden som inte avslutats vid ikraftträdandet. En sådan ordning ger möjlighet för regeringen att genomföra en successiv avveckling av verksamheten vid de rättshjälpsnämnder som skall upphöra. Även frågan om medel och tjänster under avvecklingsskedet för de rättshjälpsnämnder som skall upphöra avser jag att ta upp i samband med behandlingen av budgetpropositionen för budgetåret 1979/80.

11.12 Kostnadsfrågor

Utredningen framhåller att det är svårt att göra några exakta beräkningar av de ekonomiska konsekvenserna av utredningens förslag.

Den nuvarande rättshjälpsorganisationen beräknas av utredningen kosta omkring 8 milj. kr. per år. Utredningen anser att dess förslag åtminstone på sikt innebär att kostnaderna bringas ned med omkring 50 % eller omkring 4 milj. kr. per år. Någon kostnadsökning av betydelse anses ej uppkomma hos dem som övertar rättshjälpsnämndsuppgifter, nämligen advokater och domstolar. Förslaget om en enklare ordning för fördelning av motparts ersättningsskyldighet torde enligt utredningen medföra vissa

kostnadsbesparingar hos kronofogdemyndighet. Summan av besparingarna hos kronofogdemyndigheterna motsvarar ungefär statsverkets utgifter för att i vissa fall överta den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift.

När det gäller kostnaderna för rådgivning räknar utredningen med en viss kostnadsökning men anser att storleken inte kan anges.

Utredningen föreslår vidare ökade möjligheter till rättshjälp i massärenden och för näringsidkare samt bättre förmåner vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Utredningen har också rekommenderat en generösare praxis när det gäller allmän rättshjälp i förvaltningsärenden. Den kostnadsökning som föranleds av dessa förslag beräknar utredningen till 6,5 milj. kr.

Förslaget att låta advokat själv bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ett ärende upp till sex timmar innan rättshjälpsfrågan underställs någon myndighets prövning kan enligt utredningen innebära risker för en praxisförskjutning som medför viss kostnadsökning. Utredningen räknar emellertid inte med att det kan bli fråga om några nämnvärda belopp.

När det gäller den föreslagna generösare regleringen av förutsättningarna för offentligt biträde i ärenden om främst administrativa frihetsberövanden och utlänningsärenden uppskattar utredningen kostnadsökningen till 2,7 milj. kr. per år.

Sammanfattningsvis beräknar utredningen den sammanlagda kostnadsökningen till omkring 9 milj. kr. per år. Två av utredningens experter har emellertid i särskilt yttrande uttalat att kostnadsökningarna för statsverket kan väntas bli 4 milj. kr. större än vad utredningsmajoriteten räknat med.

Vad gäller de inbesparingar som följer av att personalen och antalet nämnder minskas kan jag i stort sett biträda utredningens uppfattning att åtminstone på sikt kostnaderna bör minska med omkring 50 %. Statsverkets kostnader för rättshjälpsnämnderna uppgick kalenderåret 1977 till i runda tal 9 milj. kr. För budgetåret 1977/78 kan kostnaderna beräknas ha uppgått till drygt 9,5 milj. kr.

De ändrade reglerna om beslutsfunktioner tillför främst tingsrätterna ökade arbetsuppgifter. Eftersom de ökade arbetsuppgifterna sprids till samtliga tingsrätter torde ökningen vara av mindre betydelse och rymmas inom ramen för befintliga medel.

Några större kostnadsökningar för rådgivning torde inte uppkomma med hänsyn bl. a. till den mer restriktiva praxis som skall gälla för nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift.

I fråga om antalet ärenden angående allmän rättshjälp torde endast de ändrade reglerna om rättshjälp för näringsidkare medföra en ökning. Jag räknar som tidigare nämnts med en fördubbling av antalet sådana ärenden, dvs. en ökning med 500. Om man uppskattar kostnaden per ärende till ca 1 700 kr., skulle resultatet bli en kostnadsökning om 850 000 kr. Från denna summa skall avräknas vad som flyter in i rättshjälpsavgift.

Eftergift eller nedsättning av rättshjälpsavgift torde i fortsättningen bli

mindre vanlig. Vad som kommer att inbetalas i sådan avgift är emellertid svårt att uppskatta.

Biträde enligt rättshjälpslagen kommer i fortsättningen att i större utsträckning utföra ersättningsgillt arbete utan föregående prövning av myndighet. Detta är en följd av förslagen om rätt för advokat och biträdande jurist vid advokatbyrå att bevilja allmän rättshjälp samt om rätt till retroaktiv ersättning för arbete m. m. före biträdesförordnande. Genom att prövningen av ersättningen alltid ligger hos myndighet torde emellertid några kostnadsökningar inte behöva befaras.

De regler som har föreslagits i fråga om ersättning för vissa inställelsekostnader vid läkarundersökning enligt 21 kap. FB och om parts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader vid gemensam ansökan om äktenskapsskillnad eller boskillnad kan antas föranleda endast obetydliga kostnadsökningar.

Vissa kostnadsökningar föranleds av nya regler som rör medling, expeditions- och exekutionsavgifter samt vissa kungörelsekostnader. Även de ändrade reglerna om fördelning av motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp kommer att leda till fördyringar. Det är vanskligt att närmare beräkna de samlade kostnadseffekterna av dessa förslag. Merkostnaderna torde emellertid i stort sett uppvägas genom att förfarandet förenklas i avsevärd mån.

Utredningens förslag till vidgade möjligheter att få offentligt biträde föranleder, som tidigare har nämnts, ej någon åtgärd från min sida i detta ärende.

Sammanfattningsvis bedömer jag att de besparingar som följer av de organisatoriska förändringarna uppgår till ca 5 milj. kr. per år, räknat i dagens kostnadsläge. De kostnadsökningar som uppstår till följd av de olika reformförslagen torde, under de förutsättningar som jag nyss har angett, täckas av detta belopp.

12 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
2. lag om ändring i föräldrabalken,
3. lag om ändring i rättegångsbalken,
4. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291),
5. lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten,
6. lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder,
7. lag om ändring i lagen (1976: 839) om statens va-nämnd,
8. lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1).

9. lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

10. lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

Vid upprättande av lagförslagen under 5 samt 9 och 10 har samråd skett med cheferna för handelsdepartementet resp. socialdepartementet.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

13 Specialmotivering

13.1 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Enligt departementsförslaget har rättshjälpslagen omdisponerats något. Paragrafindelningen har dock i möjligaste mån behållits oförändrad. Förevarande avsnitt upptar en fullständig genomgång av bestämmelserna i lagen. I de delar som inte berörs av departementsförslaget åsyftas ingen ändrad innebörd i förhållande till vad som gäller f. n.

Inledande bestämmelser

1 §

Av gällande lag torde följa att den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälp begärs måste angå den rättssökande personligen. Vid varje form av rättshjälp anges det behov av bistånd som skall vara för handen. Att, som utredningen har föreslagit, införa en generell föreskrift därom i de inledande bestämmelserna torde inte vara nödvändigt. Paragrafen kan sålunda bibehållas oförändrad.

2 §

Första stycket i paragrafen behålls oförändrat.

I andra stycket finns f. n. en bestämmelse om att chef för allmän advokatbyrå skall vara advokat. Ifrågavarande bestämmelse kan lämpligen tas in i författning som i övrigt reglerar sådan advokatbyrås verksamhet. Andra stycket har därför fått utgå.

3 §

Paragrafen innehåller liksom f. n. vissa centrala regler om rättshjälpsnämnderna. I två nya stycken införs forumbestämmelser, som avser samtliga rättshjälpsfrågor som handläggs av rättshjälpsnämnd. I huvudsak motsvarar bestämmelserna vad som f. n. gäller om vilken nämnd som skall uppta ansökan om allmän rättshjälp och om offentligt biträde. I näst sista stycket i 3 § ges föreskrift om att rättshjälpsnämnd skall stå under tillsyn av domstolsverket. Bestämmelsen har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.10.2)

4 §

Paragrafen motsvarar 4 § gällande rättshjälpslag. I sakligt hänseende har den ändringen dock gjorts att rättshjälpsnämndernas lekmannaledamöter utses efter förslag av Landstingsförbundet efter hörande av landstingskommuner och kommuner utanför landstingskommun inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Kommuner utanför landstingskommun tillhör numera Landstingsförbundet. Den angivna ordningen föranleds av att antalet rättshjälpsnämnder minskas betydligt.

5 §

Paragrafen, som behandlar beslutförhet m. m. vid rättshjälpsnämnd, har behållits oförändrad.

5 a §

Paragrafens första stycke upptar en föreskrift om att det för prövning av besvär i vissa frågor om rättshjälp finns en besvärsnämnd. Besvärsnämndens ställning har berörts närmare i den allmänna motiveringen.

Enligt andra stycket skall närmare bestämmelser om besvärsnämnden meddelas av regeringen.

5 b §

I paragrafen anges vilka organ som skall vara jämställda med allmän domstol vid tillämpningen av vissa bestämmelser i rättshjälpslagen. Omfattningen av den krets som jämställs med allmän domstol har närmare berörts i den allmänna motiveringen.

6 §

Till paragrafen, som i övrigt behållits oförändrad i sak, har lagts en föreskrift om att det ankommer på regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket att meddela närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

Innebörden av allmän rättshjälp är att staten betalar kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. Vilka dessa kostnader är framgår av 9 och 10 §§. Den rättssökande skall efter förmåga själv bidra till att betala kostnaderna. Vidare kan en tappande motpart förpliktas betala dessa kostnader. Beslut om rättshjälp har emellertid även andra verkningar som kan vara till fördel för den rättssökande. Sålunda är den som har rättshjälp t. ex. i viss utsträckning befriad från avgiftsskyldighet (jfr 9 a §).

F. n. torde gälla att endast den är berättigad till allmän rättshjälp som har kostnader som faller in under någon av reglerna om förmåner vid allmän rättshjälp (9 och 10 §§). Finns inte sådana kostnader anses behov av allmän rättshjälp inte föreligga. Denna huvudprincip bör bestå även i den ändrade lagen. I 9 a § har emellertid, som antytts, införts bestämmelser om befrielse från vissa avgifter och kungörelsekostnader. Avgiftsbefrielsen gäller ex-

peditions- och exekutionsavgifter. Även den som endast skulle ha kostnader för sådan avgift eller kostnad bör kunna beviljas allmän rättshjälp. Avgiftsbefrielsen utgör emellertid inte någon kostnad för rättshjälpen. Vid tillämpning av bl. a. reglerna om återbetalningsskyldighet för tappande motpart skall sålunda exempelvis kungörelsekostnad inte beaktas.

7 §

Paragrafen, som handlar om allmän rättshjälp till dödsbo, har, bortsett från en formell jämkning av samma art som i 6 § första stycket, lämnats oförändrad i sak.

8 §

I denna paragraf har i punkterna 1 och 2 företagits en ändring av redaktionell natur i syfte att uppnå en terminologi som är ensartad med den i 16 § andra stycket. Vidare har punkt 3 rörande näringsidkare ändrats. Syftet är att åstadkomma en viss liberalisering av möjligheterna för näringsidkare att få allmän rättshjälp. Den närmare innebörden av bestämmelsen i denna punkt framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 11.5.2). I andra stycket har företagits en jämkning av formell natur.

9 §

I första stycket har andra meningen tagits bort som en följd av att institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd utmönstras.

Till kretsen av domstolar i andra stycket punkt 2 har förts marknadsdomstolen.

Som en ytterligare förmån i andra stycket punkt 4 har förts in kostnad för inställelse vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken. Genom en ändring i 21 kap. 11 § föräldrabalken införs samtidigt en möjlighet att i viss utsträckning få ersättning för motsvarande kostnad utanför rättshjälpssystemets ram. Likartade bestämmelser utanför rättshjälpslagen finns bl. a. i förvaltningsprocesslagen (1971: 291), utlänningslagen (1954: 193) och LSPV. Beträffande förhållandet mellan de särskilda bestämmelserna om ersättning för inställelse enligt dessa lagar och bestämmelsen i 9 § andra stycket 4 rättshjälpslagen gäller att de särskilda bestämmelserna skall tillämpas i första hand. Först om ersättning inte kan utgå enligt dessa regler bör rättshjälpsreglerna tillämpas (prop. 1972: 4 s. 261, 1972: 132 s. 216). Motsvarande bör gälla i förhållandet mellan rättshjälpslagen och den nu berörda bestämmelsen om ersättning enligt 21 kap. 11 § föräldrabalken.

I 9 § andra stycket 5 upptas f. n. bestämmelser om vissa expeditions- och exekutionsavgifter. I enlighet med vad som har förordats i den allmänna motiveringen har huvuddelen av dessa avgifter fått utgå ur rättshjälpslagens förmånskatalog samtidigt som avgiftsbefrielse införs i motsvarande mån. Endast tilläggsavgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen

(1971: 1027) kvarstår som förmån i punkt 5.

Normalt omfattas verkställighet inte av den rättshjälp som lämnats i den angelägenhet som lett fram till exekutionstiteln. Föreligger behov av allmän rättshjälp i det exekutiva förfarandet får rättshjälp sökas särskilt i denna angelägenhet. Ett undantag från den angivna regeln finns emellertid. Verkställighet som avser kvarstad, skingringsförbud eller annan säkerhetsåtgärd omfattas nämligen av den rättshjälp som lämnats i den angelägenhet som föranlett säkerhetsåtgärden. Finns enligt vad som nu sagts beslut om allmän rättshjälp som omfattar även verkställigheten och skall tilläggsavgift utgå omfattas avgiften av förmånssystemet.

Kostnad för verkställighet av säkerhetsåtgärd kan, med det undantag som anges i 199 § 1 mom. andra meningen utsökningslagen (1877 nr 31 s. 1), inte tas ut i verkställighetsärendet. Sådan kostnad kan däremot utdömas som en rättegångskostnad i mål som den rättssökande redan anhängiggjort eller som han har att anhängiggöra i samband med att säkerhetsåtgärden beviljas. Kostnaden kommer följaktligen att falla in under bestämmelserna i 31 och 32 §§ samt 33 § första–tredje styckena rättshjälpslagen. Genom att endast tilläggsavgift kvarstår som rättshjälpskostnad får reglerna endast betydelse för denna typ av kostnad.

Såsom framgår av den allmänna motiveringen har ändringarna i reglerna om exekutionsavgifter föranletts bl. a. av önskemålet att domstolen skall ha kännedom om samtliga kostnader när ersättning fastställs så att slutreglering kan ske av domstolen. Har i rättslig angelägenhet som handläggs vid domstol uppkommit kända kostnader för verkställighet som ryms inom beslutet om rättshjälp torde det inte föreligga några problem för domstolen att beakta kostnaderna när rättshjälpsavgift skall fastställas och avräkning med biträde skall ske. Det bör åligga domstolen i nu angivna fall att inom ramen för sin skyldighet jämlikt 32 § att självmant fastställa ersättningsskyldigheten enligt 31 § undersöka om någon sådan rättshjälpskostnad uppkommit. Blir det först efter domstolens slutreglering känt att verkställighet av säkerhetsåtgärd föranlett rättshjälpskostnad skall ny reglering ske. Av 29 § följer att ärendet då handläggs av rättshjälpsnämnd.

Vad som nu sagts rör de fall där allmän rättshjälp gäller för det ärende där tilläggsavgiften uppkommit. Gäller inte sådant beslut – om exempelvis den rättssökande har haft allmän rättshjälp i ärendet som lett till exekutionstiteln men ej har det i verkställighetsärendet – kan rättssökanden likväl få befrielse från avgiften genom bestämmelse därom i 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027).

Kostnad för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen enligt 9 § andra stycket 6 har utgått ur förmånskatalogen. I stället har i 9 a § motsvarande befrielse från kostnadsansvar införts.

Nuvarande punkterna 7 och 8 motsvaras i förslaget av punkterna 6 och 7.

Som sista punkt i andra stycket har upptagits kostnad för medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken. Bestämmelsen har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6.3).

9 a §

I denna paragraf har tagits in de föreskrifter som reglerar befrielsen från vissa expeditions- och exekutionsavgifter samt vissa kungörelsekostnader inom rättshjälpssystemet. Både i lagtekniskt och sakligt hänseende innebär bestämmelserna i huvudsak en återgång till det system som gällde enligt lagen om fri rättegång.

Första stycket innehåller bestämmelserna om befrielse från vissa expeditionsavgifter. Den närmare omfattningen av befrielsen har berörts i den allmänna motiveringen. Om den rättssökande samtidigt som han anhängiggör ett mål vid domstol ansöker om allmän rättshjälp skall ansökan behandlas innan frågan om ansökningsavgift tas upp. För att missbruk av rätten till kostnadsfri expedition skall kunna förhindras föreskrivs att befrielsen endast avser expedition som är erforderlig i målet eller ärendet.

I andra stycket har tagits in en regel om befrielse från skyldighet att förskjuta och betala utsöknings- och försäljningsavgifter enligt exekutionsavgiftskungörelsen. Att regeln om befrielse från betalningsansvar ej påverkar utsökningssvarandens ansvar har berörts i allmänna motiveringen. Bestämmelsen avser såväl fallet att någon åtnjutit allmän rättshjälp i ärendet fram till lagakraftvunnen dom som fallet att den som haft sådan rättshjälp begär allmän rättshjälp på nytt för exekution. Vidare inbegrips den situationen att allmän rättshjälp begärs först när verkställbart avgörande föreligger och begäran om rättshjälp således avser exekution.

Den nu förordade ordningen kommer att föranleda att bestämmelsen om befrielse från samma avgifter enligt 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen kan utgå. Däremot bör 6 a § bibehållas, såvitt avser tilläggsavgift.

I tredje stycket i paragrafen har intagits en föreskrift om befrielse från betalningsansvar från de kungörelsekostnader som tidigare omfattades av bestämmelsen om förmån i 9 § andra stycket 6. Befrielsen från kostnadsansvar i förevarande hänseende har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6.5).

10 §

I denna paragraf föreslås ingen ändring i sak. Detta innebär att om rättshjälp beviljats, vare sig detta skett av advokat, biträdande jurist, allmän domstol eller därmed jämställd myndighet eller rättshjälpsnämnd, det bör ankomma på rättshjälpsnämnd att utfärda ansvarsförbindelse enligt paragrafen.

Vad i specialmotiveringen till 9 § andra stycket 5 sagts om kostnad för verkställighet av säkerhetsåtgärd och behandlingen av sådan kostnad vid fastställande av ersättningsskyldighet är tillämpligt även på kostnad enligt

10 § (prop. 1972:132 s. 219). Det bör alltså åligga domstol att i förekommande fall i samband med att ersättningsskyldighet enligt 31 § skall fastställas undersöka om kostnad uppkommit i anledning av att säkerhet ställts enligt 10 §. Har ansvarsförbindelse enligt 10 § föranlett kostnad som blivit känd först efter domstolens slutreglering följer av 29 § att ärendet då skall handläggas av rättshjälpsnämnd.

11 §

I första stycket upptas regler om rättshjälpsavgift. Termen rättshjälpsavgift motsvarar den nuvarande termen kostnadsbidrag. Grundprinciperna för hur den rättssökande skall bidra till kostnaderna för rättshjälpen undergår ingen förändring. Ett maximibelopp för rättshjälpsavgiften skall på förhand räknas ut så att den rättssökande får veta vad han högst får betala. Överstiger rättshjälpskostnaderna rättshjälpsavgiften svarar staten för dessa överskjutande kostnader. Är rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet motsvarar den avgift som slutligen skall betalas dessa kostnader. Maximibeloppet skall bestämmas när rättshjälpen beviljas (19 §). Vad den rättssökande slutligt får betala fastställs senare (29 §).

Genom formuleringen att den rättssökande skall bidra till kostnaderna för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ klargörs att rättshjälpsavgiften aldrig får överstiga de faktiska rättshjälpskostnaderna i den rättsliga angelägenheten. Vidare framgår att kostnader som faller under 9 a § inte är att anse som rättshjälpskostnader.

Enligt andra stycket ankommer det på regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket att meddela närmare föreskrifter för beräkning av rättshjälpsavgift.

12 §

Ändringarna i paragrafen avser dels rättshjälpsavgiftens storlek, dels terminologin. Vid beräkning av rättshjälpsavgiften skall årsinkomsten jämnas till närmast lägre tusental kronor. Lägsta avgift skall utgöra 1 % av basbeloppet jämnad till närmast lägre tiotal kronor. Föreskriften att avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger, undergår ingen saklig ändring. Här skall emellertid erinras om vad som framhållits i den allmänna motiveringen om att ökad restriktivitet bör eftersträvas vid nedsättning och eftergift (avsnitt 11.3).

Genom ändringar i paragrafen har termen kostnadsbidrag ersatts med rättshjälpsavgift. Termen kostnadsbidrag återfinns även i 31 kap. 1 § första stycket RB. Denna bestämmelse får därför jämkas. Även viss annan ändring i 31 kap. 1 § RB bör vidtas. Ändringen berörs närmare i specialmotiveringen till sistnämnda bestämmelse.

13 och 14 §§

Paragraferna behålls oförändrade.

15 §

Utöver en ändring av samma art som i 12 § har i överensstämmelse med vad utredningen förordat tillagts en föreskrift om att jämkning av maximibeloppet skall ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när beloppet tidigare bestämdes. I nu avsedda jämkningsfall bör hinder inte föreligga att jämka beloppet under vad som redan har betalats.

I ett nytt andra stycke föreskrivs att allmän domstol beslutar om jämkning, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstolen. Enligt 5 b § jämställs med allmän domstol övriga domstolar och vissa förvaltningsmyndigheter. I annat fall ankommer prövningen på rättshjälpsnämnden.

Möjligheten till jämkning enligt 15 § har hittintills i praktiken sällan utnyttjats. Fråga om jämkning torde f. n. upptas endast på förekommen anledning. Någon rutinmässig undersökning av den rättssökandes ekonomi när rättshjälpsärendet avslutas förekommer alltså inte. I syfte bl. a. att befästa denna ordning har i tredje stycket införts en regel om att fråga om jämkning skall tas upp bara om särskild anledning därtill framkommit.

16 §

I denna paragraf regleras advokats och biträdande jurists rätt att bevilja allmän rättshjälp. Befogenheten omfattar vissa i lagen angivna rättsliga angelägenheter med anknytning till familjerätten. Den är begränsad till fall som är av den art att angelägenheten kan bli föremål för allmän domstols handläggning. Bestämmelsen är dock tillämplig även om det från början är klart mellan parterna att frågan skall lösas utomprocessuellt.

Ärende som skall anhängiggöras hos en förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet faller icke under bestämmelsen.

Någon skyldighet för advokat eller biträdande jurist att bevilja allmän rättshjälp när förutsättningarna enligt paragrafen är uppfyllda föreligger inte. I mål eller ärende som kan komma att anhängiggöras vid allmän domstol bör dock advokaten eller den biträdande juristen i möjligaste mån utnyttja sin befogenhet eller vänta med att begära beslut om allmän rättshjälp tills målet anhängiggörs vid domstolen i stället för att vända sig till rättshjälpsnämnd för att få rättshjälpsfrågan prövad.

Beviljar advokat eller biträdande jurist allmän rättshjälp innebär detta att han också själv blir biträde (19 § andra stycket). Någon möjlighet för advokat att förordna annan advokat som biträde finns inte.

I första stycket i paragrafen anges i vilka typer av mål och ärenden allmän rättshjälp får beviljas av advokat eller biträdande jurist. I uppräkningen ingår äktenskapsskillnad och boskillnad. Här bör anmärkas att allmän rättshjälp i dessa fall inte innefattar bodelningsarbete i vidare mån än vad som f. n. kan anses gälla. I begreppet upprättande av äktenskapsförord inbegrips ingivande av förordet till domstol för att intagas i protokoll och kungöras. Däremot bör åtgärder utan direkt samband med upprättandet, såsom exempelvis föranstaltande om testamentsvittnesförhör inte omfattas av 16 §.

I andra stycket har vissa begränsningar förts in. Advokat eller biträdande jurist får sålunda inte bevilja allmän rättshjälp, om den rättssökande är dödsbo eller bosatt utom riket. Inte heller i fall då den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket får prövningen av rättshjälpsfrågan ske hos advokat eller biträdande jurist. Att advokat eller biträdande jurist ej får bevilja allmän rättshjälp i verkställighetsärenden har berörts i den allmänna motiveringen.

17 §

I paragrafen har intagits en bestämmelse om befogenhet för allmän domstol och därmed enligt 5 b § jämställda organ att bevilja allmän rättshjälp. Har rättslig angelägenhet blivit föremål för handläggning vid sådan myndighet, skall fråga om beviljande av allmän rättshjälp prövas av myndigheten. När ett familjerättsmål blivit anhängiggjort vid domstol upphör alltså advokats och biträdande jurists behörighet att bevilja allmän rättshjälp i saken. Det innebär att det i fråga om beslutsbefogenheterna dras en skiljelinje mellan inom- och utomprocessuella ärenden. Om emellertid en advokat eller biträdande jurist har beviljat allmäm rättshjälp i en familjerättslig angelägenhet som sedan blir föremål för handläggning vid domstol gäller detta beslut även under domstolsförfarandet. Något nytt förordnande av domstolen behövs alltså inte.

Domstol tar inom ramen för sin rättsvårdande verksamhet befattning med ärenden närmast såsom en registreringsmyndighet. Så är fallet beträffande ärenden över vilka det enligt 26 § protokollskungörelsen (1971:1066) förs boupptecknings- eller avhandlingsprotokoll, nämligen bl. a. äktenskapsförord, testamentsbevakning och bodelningshandlingar. Även den rättsvårdande verksamheten innefattar handläggning i rättshjälpslagens mening. Beslutsfunktionerna när det gäller rättshjälp i samband med bl. a. upprättande av äktenskapsförord tillkommer alltså domstolen när äktenskapsförordet givits in till rätten för att tas in i protokoll och eventuellt kungöras.

18 §

Enligt föreskrift i paragrafen prövas fråga om allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnd, om rättshjälp inte har beviljats enligt 16 § och det inte föreligger fall som anges i 17 §. Detta innebär bl. a. att rättshjälpsnämnd är behörig att pröva frågan om allmän rättshjälp i samtliga fall då ärendet ännu inte har anhängiggjorts vid allmän domstol eller därmed jämställt organ eller då sådan handläggning avslutats i den rättsliga angelägenheten.

Motsvarighet till de bestämmelser om behörig rättshjälpsnämnd som nu finns i 18 § andra stycket återfinns i 3 § första stycket.

18 a §

Paragrafen överensstämmer i stort sett med 18 § första stycket i dess nuvarande lydelse.

19 §

Paragrafens första stycke har ändrats som en följd av att behörigheten att bevilja allmän rättshjälp spritts ut på flera organ.

Även andra stycket har utan ändring i sak anpassats till de nya reglerna om beslutsfunktioner. Behörigheten att förordna biträde skall alltså följa de principer som anges i 17 och 18 §§. Bestämmelse om detta finns i 21 § sista stycket. Till stycket har lagts en bestämmelse enligt vilken advokat eller biträdande jurist som enligt 16 § beviljat allmän rättshjälp är biträde åt den rättssökande utan särskilt förordnande. Av denna bestämmelse följer också att advokat eller biträdande jurist inte kan bevilja allmän rättshjälp när den rättssökandes rättshjälpsbehov uteslutande avser andra förmåner än biträdeshjälp.

Tredje och fjärde styckena i paragrafen är oförändrade.

20 §

I första stycket behålls nuvarande föreskrift om att rättshjälpskostnader som uppkommer efter det att beslut om allmän rättshjälp meddelats betalas av allmänna medel. Biträdeskostnad ersätts vidare för tiden efter det att ansökan om allmän rättshjälp har gjorts hos den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. När det gäller biträdeskostnad som har uppkommit före sådan ansökan vidgas möjligheterna till ersättning. Sålunda föreskrivs att av allmänna medel betalas även sådan biträdeskostnad, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och om ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål. Regeln får betydelse i de fall advokat eller biträdande jurist inte själv beslutar om allmän rättshjälp.

Syftet bakom utvidgningen är bl. a. att i ärenden som anhängiggörs hos domstol eller därmed likställd myndighet rättshjälpsfrågan normalt skall prövas hos domstolen eller myndigheten och inte hos rättshjälpsnämnd. I ärenden som inte leder till process bör en strävan vara att rättshjälpsnämnden avgör frågan om beviljande av allmän rättshjälp samtidigt som ersättningsfrågan prövas.

Som nyss nämndes utgår ersättning liksom f. n. alltid för biträdeskostnad som hänför sig till tiden mellan ansökan om allmän rättshjälp och beviljandet. En förutsättning är alltså att ansökan bifalls antingen av myndighet som äger bevilja allmän rättshjälp eller efter besvär av besvärsinstansen. En annan förutsättning bör vara att det föreslagna biträdet får biträdesförordnande.

Enligt nuvarande ordning krävs för rätt till ersättning före ansökan om allmän rättshjälp att ansökan gjorts utan oskäligt dröjsmål. Bestämmelsen syftar främst till att ge visst rådrum för att färdigställa själva ansökningen. Ibland kan den rättsliga angelägenheten vara så vidlyftig och invecklad att en mera omfattande genomgång med klienten är nödvändig, bl. a. för att den förutsatta intresseprövningen skall vara möjlig.

Genom bestämmelsens ändrade formulering blir det i begränsad ut-

sträckning möjligt för biträde att, innan allmän rättshjälp begärs, med rätt till ersättning av allmänna medel utföra arbete som inte direkt hänför sig till upprättande av ansökan. För att sådan retroaktiv ersättning skall utgå måste det självfallet fordras att arbetet hänför sig till den rättsliga angelägenhet för vilken allmän rättshjälp sedan beviljas. Vidare måste det krävas att den rättssökandes förhållanden under hela den tid ersättningen avser varit sådana att allmän rättshjälp kunnat beviljas honom. Biträdet bör även ha åtagit sig att motta förordnande som biträde enligt rättshjälpslagen för den händelse huvudmannen får allmän rättshjälp.

När det gäller den närmare innebörden av kravet att ansökan gjorts utan väsentligt dröjsmål bör följande gälla. Är det fråga om allmän rättshjälp i ärende som skall anhängiggöras vid domstol eller därmed likställd myndighet bör ansökan som regel göras för kärande eller motsvarande senast när ärendet anhängiggörs och för svarande eller motsvarande senast när han första gången ingår i svaromål i rättegången eller i förfarandet. Görs ansökningen senare bör retroaktiv ersättning dock kunna utgå om sökanden visar att godtagbara skäl för dröjsmålet föreligger.

Utsträcks den tidsperiod under vilken ett biträde skall få utföra arbete som berättigar till retroaktiv ersättning alltför långt uppstår svårigheter för handläggande myndigheter att bedöma om de allmänna förutsättningarna för biträdes rätt till ersättning av allmänna medel förelegat. En viss begränsning bör därför gälla. Normalt bör högst någon månads dröjsmål kunna godtas.

En begränsning bör även gälla avseende den tid ett biträde skall få lägga ned på ärendet innan myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp prövar rättshjälpsfrågan. Den längsta tid som bör kunna godtas utan att ansökan görs bör som en huvudregel vara den tid som kan anses motsvara vad en advokat debiterar under en arbetsdag. I vissa fall kan det emellertid vara befogat för ett biträde att under en begränsad tidsrymd göra en förhållandevis stor arbetsinsats utan att underställa rättshjälpsfrågan myndighetsprövning. Exempel på detta kan vara då uppdraget avser en svårbedömd fråga om kvarstad, där fara är i dröjsmål. Även eljest bör det finnas utrymme för retroaktiv ersättning, om extraordinära omständigheter är för handen. Därför har i paragrafen föreskrivits att sådan ersättning får utgå om synnerliga skäl föreligger.

Vad nu sagts bör kunna utgöra utgångspunkt både för domstol och därmed jämställd myndighet och för rättshjälpsnämnd vid tolkningen av retroaktivitetsregeln. Till skillnad från gällande rätt görs i detta sammanhang ingen skillnad mellan å ena sidan advokat och biträdande jurist och å andra sidan annat biträde. Den nu beskrivna ordningen anknyter till vad som gäller för offentlig försvarare och som gällde för biträde enligt lagen om fri rättegång (se NJA 1964: 368 och där anmärkta rättsfall).

Andra stycket i paragrafen har utgått som en följd av att institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd utmönstras.

Den nuvarande bestämmelsen i tredje stycket har bibehållits i sak oförändrad.

21 §

I första stycket i paragrafen har tagits upp gällande bestämmelser om vem som får förordnas som biträde. Att advokat eller biträdande jurist i vissa fall får vara biträde utan särskilt förordnande framgår av 19 § andra stycket. Vidare finns i stycket en bestämmelse om entledigande av biträde.

I andra och tredje styckena har upptagits bestämmelser om byte av biträde och om substitution. Bestämmelserna har kommenterats i den allmänna motiveringen i avsnitt 11.8.1.

Paragrafens sista stycke ger en regel om vem som beslutar i de frågor som omfattas av paragrafen.

22 §

I paragrafens första stycke har företagits ändring som föranleds av att den rättssökandes kostnad för medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken utgör förmån enligt rättshjälpslagen. Därjämte har viss formell jämkning skett. Till nuvarande andra stycket har lagts en bestämmelse om att ersättning får jämkas om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller att besluta om substitution eller om det eljest föreligger särskilda skäl. Jämkning bör kunna ske till noll. Exempel på jämkningssituationer är då advokat eller biträdande jurist har beviljat allmän rättshjälp i strid mot bestämmelserna i 8 §. Även misskötsel av rättshjälpsärende eller andra omständigheter som kan medföra att ombud avvisas jämlikt 12 kap. 5 § RB, 48 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) eller 6 § förvaltningslagen (1971: 290) kan inverka på ersättningen.

Tredje stycket innehåller bestämmelser om vilket organ som fastställer bl. a. biträdesersättning. Vad gäller ersättning till medlare har endast allmän domstol fått befogenhet att bestämma ersättning. Sådan ersättning skall, såsom utgörande rättegångskostnad, yrkas innan handläggningen vid domstolen avslutas. Ersättning till medlare enligt 22 § skall avse uppdraget i dess helhet, även om blott den ena parten har allmän rättshjälp. Huruvida part som inte har rättshjälp skall återbetala medlarkostnaderna eller någon del därav är att bedöma enligt allmänna regler som rättegångskostnad (jfr 31 § första stycket rättshjälpslagen).

23 §

Paragrafen har gjorts tillämplig även på medlare. I övrigt har ingen ändring gjorts.

24 §

I konsekvens med ändringen av 9 § andra stycket punkt 2 har marknadsdomstolen förts in i kretsen av domstolar i 24 §. I övrigt är paragrafen som behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6.2), oförändrad i sak.

25 §

I denna paragraf upptas som huvudregel att rättshjälpsnämnd beslutar om utredning i angelägenhet som ej handläggs vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt. Är det fråga om utredning av mindre omfattning får biträde eller skiftesman som förordnats i ärende om bodelning besluta i frågan. Närmare regler om vad som skall anses som utredning av mindre omfattning kan meddelas i förordning. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6.2).

26 §

I andra stycket har tillagts en föreskrift som ger länsrätt befogenhet att besluta om ersättning för vissa inställelsekostnader vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken.

27 §

I första stycket har termen kostnadsbidrag ersatts med rättshjälpsavgift. Vidare saknas i paragrafen motsvarighet till gällande ordning enligt vilken den rättssökande kan betala kostnadsbidrag genom att direkt betala kostnad för allmän rättshjälp. Vidare har i stycket företagits en ändring i syfte att klarlägga att även biträde som jämlikt 19 § andra stycket andra meningen inte fått förordnande av myndighet, faller under första stycket i paragrafen.

Andra stycket reglerar liksom gällande lag avräkning med biträdet. Sålunda skall från ersättning enligt 22 § avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som rättshjälpsavgift till biträdet. I de allra flesta fall kommer den avgift som skall avräknas att utgöra samma belopp som maximibeloppet.

Ordningen för avräkning med biträde påverkas av att rättshjälpsavgiften kan komma att fastställas mer än en gång. Så är fallet t. ex. när ett mål eller en delfråga i ett mål överprövas i högre instans. Vid avräkning är utgångspunkten för hur rättshjälpsavgiften skall bestämmas följande. Överstiger rättshjälpskostnaderna maximibeloppet bestäms rättshjälpsavgiften till maximibeloppet med hänsyn tagen till eventuell jämkning. De kostnader som överstiger avgiften svarar statsverket för. Uppgår rättshjälpskostnaderna till lägre belopp än maximibeloppet, bestäms rättshjälpsavgiften till samma belopp som rättshjälpskostnaderna.

Om biträdets ersättning understiger den avgift som skall avräknas och kostnader utöver biträdesersättningen har uppkommit i rättshjälpsärendet, svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden och har att inbetala denna. Av 28 a § följer att, för det fall rättshjälpsavgift som uttagits av den rättssökande överstiger biträdesersättningen och övriga kostnader i rättshjälpsärendet, mellanskillnaden skall återbetalas till den rättssökande, med reservation för vissa fall då handläggningen av den rättsliga angelä-

genheten fortsätter.

Ersättning och i samband därmed rättshjälpsavgift kan, som nyss berördes, komma att fastställas två eller flera gånger i ett och samma rättshjälpsärende i fall då beslut av lägre instans i huvudsaken överklagas. Flera på varandra följande beslut kan också förekomma när besvär anförs över fastställd biträdesersättning. Fall där högre instans fastställer ersättning och rättshjälpsavgift före lägre instans kan även tänkas, t. ex. när interimistiskt beslut i tingsrätt överklagas till hovrätt. Hovrätten skall därvid i samband med att besvären avgörs fastställa biträdesersättning och rättshjälpsavgift. Tingsrätten, där målet fortsätter under tiden, skall senare i samband med att huvudsaken avgörs fastställa biträdesersättning för arbetet i tingsrätten och på nytt bestämma rättshjälpsavgift.

Fall kan också tänkas uppkomma där två myndigheter, som skall fastställa biträdesersättning och rättshjälpsavgift, står i begrepp att fatta sådana beslut vid ungefär samma tidpunkt. Därvid måste myndigheterna samordna sina beslut i rättshjälpsfrågan. Dessa fall torde bli mycket sällsynta och torde ej fordra särskilda bestämmelser.

När ett senare beslut om rättshjälpsavgift innebär en höjning av avgiften jämfört med tidigare beslut skall den beslutande myndigheten låta avräkna avgiften mot biträdesersättningen så länge den höjda avgiften ryms inom maximibeloppet. Innefattar det senare beslutet även en jämkning av maximibeloppet på så sätt att detta bestäms till högre belopp än det ursprungliga maximibeloppet, skall den rättssökande av den beslutande myndigheten åläggas att till statsverket inbetala den del som överstiger det först fastställda maximibeloppet. Denna del skall följaktligen ej avräknas mot biträdesersättningen.

Finns ej biträde enligt rättshjälpslagen, skall enligt tredje stycket rättshjälpsavgiften betalas till statsverket.

Den myndighet som gör avräkning i rättshjälpsärende skall ombesörja att därav föranledda utbetalningar från statsverket verkställs. Föranleder avräkning att den rättssökande eller biträde skall inbetala belopp till statsverket skall i lämplig ordning bevakning ske av att betalning äger rum. Närmare föreskrifter i dessa hänseenden kan meddelas av regeringen.

28 §

Paragrafen har ändrats i formellt hänseende, bl. a. som en följd av den ändrade terminologin.

28 a §

I paragrafen regleras återbetalning av rättshjälpsavgift till den rättssökande. I tydlighetens intresse har sålunda föreskrivits att om rättshjälpsavgiften fastställs till lägre belopp än det som den rättssökande tidigare inbetalat skall mellanskillnaden återbetalas till den rättssökande.

Den föreslagna ordningen innebär som tidigare framhållits bl. a. att er-

sättning och rättshjälpsavgift skall bestämmas instans för instans. Förs exempelvis i hovrätt talan mot ett interimistiskt beslut av tingsrätt skall hovrätten fastställa rättshjälpsavgift. Är denna avgift lägre än maximibeloppet – kostnaderna i hovrätten understiger detta belopp – föreligger enligt vad som nyss sagts en återbetalningsskyldighet för biträdet eller, mer sällan, statsverket gentemot den rättssökande. Om återbetalning bör komma till stånd är emellertid beroende också av andra faktorer. En vanlig situation torde vara att ärendets fortsatta handläggning ger upphov till ytterligare biträdeskostnader. En avräkning med biträdet och fastställande av rättshjälpsavgift blir då ånyo aktuell. Efter det att rättshjälpsavgift fastställts i en instans kan i nästa instans också uppkomma kostnader för rättshjälpen som inte avser ersättning till biträde, exempelvis utredningskostnad. Det framstår som mindre lämpligt att den rättssökande återfår medel som han vid ett senare tillfälle på nytt skall betala i rättshjälpsavgift. Å andra sidan kan den rättsliga angelägenheten fortsätta efter den första avräkningen men med ett annat biträde åt den rättssökande. I det fallet bör givetvis den rättssökande i förekommande fall av biträdet få tillbaka vad han erlagt för mycket.

I syfte att ge utrymme för rimliga bedömningar i varje särskilt fall har i paragrafens andra mening föreskrivits att med återbetalning får anstå, om det finns anledning antaga att högre avgift kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

Genom lämpligt utformad blankettext bör den rättssökande i samband med avräkning informeras om att ny rättshjälpsavgift kan komma att bestämmas om den rättsliga angelägenheten inte är avslutad och att detta kan föranleda ytterligare betalningsskyldighet för honom. Med hänsyn till att det inte alltid med säkerhet kan sägas om en rättshjälpsavgift bestäms slutligt har termen slutlig rättshjälpsavgift undvikits.

29 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om tidpunkt för bestämmande av rättshjälpsavgift och avräkning. Första och andra styckena avser fall då den rättsliga angelägenheten handläggs av allmän domstol och därmed jämställd myndighet. I tredje stycket finns en regel om när rättshjälpsnämnd skall vidta motsvarande åtgärder.

Fastställande av rättshjälpsavgift enligt 29 § första och andra styckena innebär i normala fall – beroende på om handläggningen av den rättsliga angelägenheten fortsätter eller ej, exempelvis i annan instans eller utomprocessuellt – antingen en partiell fastställelse av vad den rättssökande får betala för rättshjälpen eller en slutlig sådan fastställelse. Det vanligaste fallet då domstol har att bestämma rättshjälpsavgift och göra avräkning torde bli då domstolen skiljer angelägenheten i från sig och därmed också för sin del avslutar handläggningen av rättshjälpsärendet. I vissa situationer finns behov av att dessförinnan kunna fastställa rättshjälpsavgift och göra

avräkning. Ett sådant fall är då biträdet slutar att ta befattning med rättshjälpsärendet, t. ex. vid entledigande av biträdet. Ett annat fall kan vara då rättshjälpen upphör. När biträdets ersättning bestäms måste den rättshjälpsavgift som skall avräknas mot ersättningen fastställas. Bestämmelsen i första stycket avser sådana situationer. I andra stycket regleras fall då biträde ej finns eller biträdet ej begär ersättning.

Även när uppgiften att fastställa rättshjälpsavgift och göra avräkning ankommer på rättshjälpsnämnden kan enligt tredje stycket på motsvarande sätt olika tidpunkter för detta komma i fråga.

Uppstår under ärendets gång och utan att biträdet avslutat sitt uppdrag eller rättshjälpen upphört behov för biträde att genast få ersättning av allmänna medel – exempelvis i äktenskapsmål i direkt anslutning till att tingsrätt meddelat beslut om betänketid – bör detta liksom f. n. lösas genom att biträdet får förskott på sin ersättning.

När myndigheten fastställer rättshjälpsavgift har den att utgå från maximibeloppet. Detta bör gälla även om rättshjälpsavgiften i samma angelägenhet fastställs flera gånger till följd av handläggning av angelägenheten i flera instanser. Som regel har maximibeloppet konsumerats av kostnaderna i första instans. Det kan emellertid tänkas att kostnaderna i den första instansen inte har uppgått till maximibeloppet och att avgiften enligt 29 § första stycket bestämts till kostnaderna. Nästa gång rättshjälpsavgiften fastställs, vilket sker i den högre instansen, skall, som framgått av specialmotiveringen till 27 §, maximibeloppet alltjämt vara utgångspunkten för fastställelse av rättshjälpsavgift enligt 29 §.

Det förhållandet att beslut om rättshjälpskostnad överklagas utgör inget hinder mot att företa åtgärder enligt 29 §.

30 §

Den föreslagna lydelsen av paragrafen motsvarar i sak nuvarande 29 §.

31 §

Enligt första stycket tillämpas reglerna om fördelning av rättegångskostnader i fråga om rättshjälpskostnader i mål eller ärende vid allmän domstol och därmed likställda myndigheter. Som en följd av de ändrade reglerna i 33 § om fördelning mellan statsverket och den rättssökande av den ersättning som tappande motpart har att erlägga har den nuvarande föreskriften i andra meningen i stycket att ersättningen skall utges till statsverket fått jämkas.

Innehållet i andra–fjärde styckena har kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.8.3).

Femte stycket överensstämmer med nuvarande fjärde stycket frånsett en justering som motsvarar den som gjorts i första stycket andra meningen.

32 §

I paragrafen har endast gjorts ändring av samma art som i 31 § sista stycket.

33 §

I första stycket sägs att statsverket övertar den rättssökandes fordran på ersättning för rättshjälpskostnader, om ersättningen till den [illegible] i den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift uppgår till högst fem procent av basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begärs. Den rättssökande är i sådant fall berättigad att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift. Av praktiska skäl torde det inte vara möjligt att kräva alltför omfattande undersökningar av om avgiften blivit erlagd. En uppgift om att avgiften erlagts bör, om den ej framstår som osannolik, som regel godtas.

Andra stycket upptar en föreskrift för det fall att den del av ersättningen som motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift överstiger fem procent av basbeloppet. I det fallet skall den ersättningsskyldige utge så stor del som motsvarar rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket. Den rättssökande har att själv driva in den summa som tillkommer honom. Av 9 a § följer emellertid att den som söker verkställighet av myndighetens avgörande i denna del är befriad från bl. a. utsökningsavgift.

Beträffande första och andra styckena kan i övrigt hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitt 11.8.2).

Tredje stycket innehåller en regel för den situationen att jämkad ersättningsskyldighet ålagts motpart.

Fjärde stycket motsvarar nuvarande andra stycket med vissa ändringar som föranletts av tidigare ändringar i lagen rörande exekutionsavgifter.

Den närmare innebörden av reglerna i 33 § kan åskådliggöras av följande exempel hämtade från utredningens betänkande. Förutsättningen är att A har haft allmän rättshjälp i mål mot B och vunnit målet helt. Gällande basbelopp antas vara 11 800 kr.

1. Rättshjälpsavgiften uppgick till 450 kr. Rättshjälpskostnaderna uppgick till 1 200 kr.

B skall till statsverket utge ersättning för rättshjälpskostnaderna med 1 200 kr.

A skall av statsverket erhålla den del av ersättningen som motsvarar rättshjälpsavgiften eller 450 kr.

2. Rättshjälpsavgiften uppgick till 600 kr. Rättshjälpskostnaderna uppgick till 2 500 kr.

B skall utge ersättning för rättshjälpskostnaderna med 2 500 kr.

Av detta belopp skall 600 kr. eller den del av ersättningen som motsvarar rättshjälpsavgiften utges till A och återstoden 1 900 kr. till statsverket.

I följande exempel har A:s yrkande i mål mot B bifallits endast till en del

och rätten har beslutat att B:s ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnaderna skall jämkas till hälften.

3. Rättshjälpsavgiften uppgick till 700 kr. Rättshjälpskostnanderna uppgick till 1 500 kr.

B skall till statsverket utge ersättning för hälften av rättshjälpskostnaderna eller 750 kr.

A skall av statsverket erhålla den del av ersättningen som motsvarar hälften av rättshjälpsavgiften eller 350 kr.

4. Rättshjälpsavgiften uppgick till 1 200 kr. Rättshjälpskostnaderna uppgick till 8 000 kr.

B skall utge ersättning för hälften av rättshjälpskostnaderna eller 4 000 kr.

Av detta belopp skall 600 kr. eller den del av ersättningen som motsvarar hälften av rättshjälpsavgiften utges till A och återstoden 3 400 kr. till statsverket.

34 §

I paragrafens första–tredje stycken har i sak oförändrade tagits upp bestämmelserna om förutsättningarna för och verkningarna av upphörande av allmän rättshjälp. Till paragrafen har lagts ett fjärde stycke som reglerar beslutsfunktionerna när fråga om upphörande av allmän rättshjälp uppkommer.

I samband med att domstolsverket anför besvär enligt 49 a § över beslut om rättshjälp med yrkande om undanröjande av beslutet kan det visa sig att grund för beslut om upphörande eventuellt också föreligger. Som exempel kan nämnas att talan förs mot beslut om allmän rättshjälp åt näringsidkare på den grund att förutsättningarna enligt 8 § 3 inte föreligger och det i samband därmed framkommer att den rättssökandes ekonomiska förhållanden ändrats i sådan mån att han inte längre är berättigad till allmän rättshjälp. Besvärsnämnden skall då jämlikt en särskild föreskrift i paragrafens fjärde stycke få meddela beslut om upphörande av den allmänna rättshjälpen med stöd av 34 §.

I syfte att nå parallellitet mellan 34 och 49 a §§ har tredje stycket i 34 § jämkats genom införandet av en bestämmelse av innebörd att om särskilda skäl föreligger får förordnas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av statsverket. Därmed åsyftas ingen ändring av vad som gäller f. n., nämligen att den rättssökandes kostnadsansvar när rättshjälp upphör på grund av förhållande som anges i 34 § första stycket 1 eller 4 ej skall överstiga maximibeloppet om ej annat följer av nuvarande 29 §. Har sålunda den rättssökande inte erlagt rättshjälpsavgiften enligt 27 eller 28 § skall hans ansvar inte överstiga maximibeloppet om rättshjälpen förordnas upphöra.

35 och 36 §§

Paragraferna har behållits oförändrade.

37 §

Paragrafen har undergått viss jämkning med hänsyn till den nya 9 a §.

38 §

Paragrafen har behållits oförändrad.

39 §

I paragrafen har företagits en ändring av samma art som i 34 § tredje stycket.

40 §

Ändringen är av formell natur.

41 §

I paragrafen har gjorts en begränsad ändring i fråga om rättshjälp i utlänningsärenden. I likhet med vad som gäller i förpassningsärenden skall offentligt biträde kunna förordnas redan under polisutredningen, när fråga har uppkommit om utvisning. Det är även i dessa fall viktigt både för den enskilde och från utredningssynpunkt, att ett sakkunnigt biträde står till förfogande från början.

I övrigt överensstämmer paragrafen i sak med lydelsen fr. o. m. den 1 juli 1978. Hithörande frågor har behandlats i avsnittet 11.9.1 i den allmänna motiveringen.

42 §

Paragrafen är i sak oförändrad i förhållande till dess lydelse fr. o. m. den 1 juli 1978.

43 §

Paragrafen, som upptar bestämmelser om beslutsfunktionerna vid förordnande av offentligt biträde, har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.9.2).

44 §

Första stycket har lämnats oförändrat.

I andra stycket har gjorts ändring som föranletts av ändring i 21 §.

I tredje stycket har tagits in en bestämmelse om beslutsbefogenheterna vid beslut om entledigande, byte och substitution av offentligt biträde samt om ersättning till offentligt biträde. Beslutande myndighet är i dessa fall den handläggande myndighet som enligt 43 § äger förordna om offentligt biträde. Föreskriften om att ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel har behållits och återfinns i fjärde stycket i paragrafen. Den enskilde kan inte i något fall åläggas att återgälda kostnad för biträdet.

45 §

I första stycket har ej gjorts någon ändring i sak.

Andra stycket har ändrats till överensstämmelse med vad som i övrigt har föreskrivits i fråga om beslutsfunktioner, när det gäller offentligt biträde.

46 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om vad som avses med rådgivning. Där anges att rådgivning får lämnas under högst en timme. Rådgivningens längd har närmare berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.4).

47 §

Paragrafens första stycke upptar liksom f. n. bestämmelser om rådgivningsavgift. Bestämmelserna har kommenterats i avsnittet 11.4 i den allmänna motiveringen.

Enligt andra stycket får den rättssökande f. n. räkna sig erlagd rådgivningsavgift tillgodo såsom betalning på kostnadsbidrag. Motsvarande bör gälla även fortsättningsvis. Överstiger rådgivningsavgiften rättshjälpsavgiften bör den rättssökande kunna återfå mellanskillnaden i samma utsträckning som gäller vid ursprunglig allmän rättshjälp. Andra stycket har justerats i enlighet härmed.

48 §

Paragrafens första stycke har undergått en mindre jämkning föranledd av rättshjälpsnämndernas förändrade ställning i rättshjälpssystemet. I övrigt är paragrafen oförändrad.

49 §

Paragrafen upptar bestämmelser om fullföljd av talan.

Beträffande beslut av allmän domstol och därmed enligt 5 b § jämställd myndighet föreskrivs i första stycket att talan får föras i enlighet med de regler som allmänt gäller för fullföljd mot myndighetens beslut. I den mån talan inte kan ske mot avgörande i huvudsaken, såsom exempelvis vid arbetsdomstolen, innebär detta att talan är utesluten även i rättshjälpsfrågan. I visst fall är talan mot beslut i fråga om rättshjälp utesluten på grund av särskild författningsbestämmelse (se 49 kap. 7 § rättegångsbalken). Fullföljdsbegränsningarna inskränker även domstolsverkets talerätt enligt 49 a §.

I andra stycket har föreskrivits att talan mot beslut enligt rättshjälpslagen som meddelats av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket förs hos besvärsnämnden genom besvär. Förvaltningsmyndigheter som omfattas av första stycket är arrendenämnd, hyresnämnd, överexekutor och statens va-nämnd. I andra stycket har också föreskrivits att departementschefs m. fl. beslut överklagas till

besvärsnämnden.

Enligt tredje stycket gäller att talan inte i något fall får föras mot besvärsnämndens beslut enligt rättshjälpslagen.

Någon besvärsrätt mot advokats eller biträdande jurists beslut i fråga om beviljande av allmän rättshjälp eller om fastställelse av maximibelopp har inte införts. I det förra fallet torde något praktiskt behov inte föreligga av besvärsmöjlighet. I det senare fallet blir behovet av att ändra ett maximibelopp tillgodosett genom myndighets rätt att jämka enligt 15 §.

49 a §

I första stycket i denna nya paragraf har tagits in en föreskrift som ger domstolsverket talerätt mot samtliga beslut i rättshjälpsfrågor, under förutsättning att beslutet är överklagbart enligt 49 §. Regeln har kommenterats närmare i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.10.2).

I andra stycket har meddelats bestämmelser rörande verkningarna av att beslut om allmän rättshjälp eller beslut om rättshjälp genom offentligt biträde undanröjs efter överklagande. I sådant fall skall den som haft rättshjälpen som regel själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket. I vissa fall kan nämligen billigheten kräva att den rättssökandes ansvar för kostnader begränsas. Har frågan om beviljande av rättshjälp varit tveksam bör staten i allmänhet stå för de kostnader som uppkommer i anledning av rättshjälpsförordnande.

Av 34 § sista stycket framgår att fråga om upphörande av allmän rättshjälp kan tas upp i samband med besvärstalan.

50 §

Som en följd av att en vidgad krets myndigheter får befogenheter enligt rättshjälpslagen har bestämmelsen i paragrafen gjorts tillämplig på allmän domstol i den mening som avses i 5 b §. Skälet till att de ifrågavarande myndigheterna inte har ansetts böra få befogenhet att besluta om rättshjälp i ärenden som avser myndigheternas förvaltande verksamhet är att den rättssökande i dessa ärenden kan stå i ett sådant motsatsförhållande till myndigheten att det framstår som olämpligt att myndigheten avgör rättshjälpsfrågor. Som exempel kan nämnas fallet att den rättssökande vill ha allmän rättshjälp i ett disciplinärende där myndigheten har befogenhet att ålägga honom disciplinpåföljd.

51 §

Paragrafen har lämnats oförändrad.

Övergångsbestämmelserna

Ändringarna i rättshjälpslagen avses träda i kraft den 1 juli 1979.

Har allmän rättshjälp beviljats före ikraftträdandet bör vissa äldre be-

stämmelser av både formell och materiell natur alltjämt gälla. De formella reglerna bör dock endast gälla övergångsvis. Vilka reglerna är har särskilt angivits i övergångsbestämmelserna.

De ändrade reglerna om ersättningsskyldighet och om fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktats återbetala föranleder en särskild övergångsbestämmelse. F. n. skall motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättegångskostnader enligt rättegångsbalken eller annan lag åläggas att utge ersättning till statsverket utan avräkning av partens kostnadsbidrag. Det ankommer på rättshjälpsnämnden att verkställa ersättningsbesluten. Detta sker genom att rättshjälpsnämnden begär verkställighet hos kronofogdemyndigheten. Misslyckas indrivningsförsök finns det vissa möjligheter att med stöd av avskrivningskungörelsen (1965: 921) avskriva statsverkets fordran. I den del ersättningen avser rättshjälpstagarens kostnadsbidrag kan emellertid någon avskrivning inte äga rum, vilket leder till att ärendet även fortsättningsvis måste bevakas. En sådan ordning medför administrativa problem. Detta kan undvikas om statsverkets rätt att enligt nämnda paragraf uppbära ersättning som tillkommer den rättssökande övergår på denne, om ersättningen vid försök till indrivning inte kunnat uttas inom ett år från beslutet om ersättningsskyldighet. En övergångsbestämmelse av detta innehåll har införts.

13.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

21 kap. 11 §

Som jag närmare utvecklat i den allmänna motiveringen (avsnitt 11.6.4) och i specialmotiveringen till 9 § rättshjälpslagen föreslås att det utanför rättshjälpssystemet införs viss rätt till ersättning för inställelse i samband med läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken för den som har hand om barnet. En bestämmelse därom har tagits in i förevarande paragraf.

13.3 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

17 kap.

14 §

De föreslagna ändringarna i rättshjälpslagen medför att allmän domstol får ökad behörighet att meddela beslut i fråga om allmän rättshjälp. Med anledning därav har andra stycket ändrats. Detta stycke har dessutom ändrats redaktionellt.

30 kap.

12 §

I paragrafen, som gäller rättegång i brottmål, har ändringar gjorts som motsvarar dem som för tvistemålens del vidtagits i 17 kap. 14 § rättegångsbalken.

31 kap.

1 §

Första stycket har ändrats till följd av den ändrade terminologin i rättshjälpslagen.

Andra stycket är oförändrat.

I tredje stycket har på grund av synpunkter som bl. a. framkommit under remissbehandlingen vidtagits en saklig ändring. F. n. gäller enligt första stycket att den tilltaladés återbetalningsskyldighet till statsverket för vissa kostnader m. m. är begränsad till maximibeloppet för hans kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp. I tredje stycket anges att om det belopp den tilltalade skulle ha att ersätta understiger visst av regeringen fastställt belopp, kostnaden skall stanna på statsverket. F. n. är grundbeloppet för kostnadsbidrag 90 kr. Det av regeringen med stöd av tredje stycket fastställda beloppet var ursprungligen 50 kr. men uppgår numera efter höjningar till 100 kr. Om den nuvarande ordningen behålls, kan det antas att beloppen även i fortsättningen kommer att ligga nära varandra. Enligt min mening innebär det en enklare och mer rationell ordning att i båda styckena anknyta till rättshjälpsavgiften. I tredje stycket har därför föreskrivits att om det belopp som den tilltalade skulle ha att ersätta statsverket understiger grundbeloppet för rättshjälpsavgiften, som alltså enligt förslaget utgör en procent av basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begärs, skall kostnaden stanna på statsverket. Bestämmelsen får genom hänvisning återverkningar på innehållet i 38 § rättshjälpslagen.

Den nu föreslagna ändringen medför att den förordning varigenom det återbetalningsfria beloppet bestämts kan upphävas.

33 kap.

5 §

I paragrafen har vidtagits en formell ändring föranledd av de ändrade beslutsfunktionerna i rättshjälpssystemet.

49 kap.

4 §

De utökade beslutsbefogenheter enligt rättshjälpslagen som förslaget

medför för de allmänna domstolarna har föranlett ändringar i denna paragraf. Genom hänvisningar återverkar ändringarna i paragrafen på innehållet i 54 kap. 3 och 8 §§.

7 §

Genom en ändring i paragrafen har öppnats möjlighet för det allmänna att föra talan mot bifallande beslut om allmän rättshjälp. Liksom f. n. skall bifallande beslut om rättshjälp åt misstänkt i brottmål ej kunna överklagas.

52 kap. 1 §, 54 kap. 8 § och 56 kap. 1 §

Ändringarna är en följd av den ändrade utformningen av 49 kap. 4 §.

Av 54 kap. 8 § följer att det i fortsättningen blir möjligt att till högsta domstolen fullfölja fråga om allmän rättshjälp som väckts i tingsrätt.

13.4 Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

33 §

I paragrafen har i tydlighetens intresse tagits in en erinran om domstolsverkets talerätt i rättshjälpsfrågor.

34 §

I första stycket har gjorts en ändring som motsvarar ändringen i 49 kap. 4 § första stycket 8 rättegångsbalken.

13.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten

17 §

Ändringen är av samma natur som ändringen i 34 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291). I paragrafen har dessutom tagits in en erinran om domstolsverkets talerätt.

13.6 Förslagen till ändringar i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder, lagen (1976: 839) om statens va-nämnd och utsökningslagen (1877: 31 s. 1)

Ändringarna är av samma karaktär som ändringen i 34 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

13.7 Förslagen till ändringar i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall och lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

23 resp. 45 §

Ändringarna har föranletts av att psykiatriska nämnden inte skall vara

slutinstans såvitt gäller beslut i fråga om offentligt biträde (se 49 § andra stycket rättshjälpslagen).

34 resp. 22 §

Genom tillägg till dessa paragrafer har ordförandena i de olika nämnderna fått befogenhet att ensamma besluta i frågor som rör rättshjälp genom offentligt biträde.

14 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)
2. lag om ändring i föräldrabalken
3. lag om ändring i rättegångsbalken
4. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)
5. lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten
6. lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder
7. lag om ändring i lagen (1976: 839) om statens va-nämnd
8. lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)
9. lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall
10. lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

15 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Bilaga 1

Utredningens lagförslag

1 Förslag till ny Rättshjälpslag

Härigenom föreskrives följande

Inledande bestämmelser

1 §

Rättshjälp enligt denna lag kan erhållas i egen rättslig angelägenhet, om det föreligger behov av sådant bistånd som avses i lagen.

Rättshjälpsformerna är *rådgivning, förlängd rådgivning, allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål* och *rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m.*

För rådgivning, förlängd rådgivning och allmän rättshjälp utgår avgift enligt vad som sägs nedan.

2 §

Rättshjälp lämnas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå eller, efter särskilt förordnande, av annan.

Den som lämnar eller förordnats att lämna annan rättshjälp enligt denna lag än rådgivning eller förlängd rådgivning benämnes offentligt biträde.

Vad i lagen sägs om advokat äger motsvarande tillämpning på biträdande jurist på advokatbyrå.

3 §

Rättshjälp kan beviljas av advokat (5, 16 och 18 §§), rätthjälpsnämnd (17 §, 21 § första stycket sista meningen och 47 §), allmän domstol (21 § första stycket första meningen och 44 §) och departementschef eller tjänsteman som departementschefen bestämmer (47 §).

4 §

Med allmän domstol avses i lagen även arbetsdomstolen, bostadsdomstolen, krigsrätt samt statens va-nämnd.

Rådgivning och förlängd rådgivning

5 §

Kan den rättssökandes behov av rättshjälp tillgodoses genom kortare rådgivning eller därmed jämförlig åtgärd, lämnas rättshjälpen genom rådgivning. Rådgivning får lämnas under en halvtimme.

Befinnes den rättsliga angelägenheten vara av sådan beskaffenhet att handling behöver upprättas eller annan åtgärd vidtagas eller krävs av annan anledning längre tid än en halvtimme men bedömes en timme vara tillräckligt för att klara av angelägenheten, lämnas rättshjälpen som förlängd rådgivning.

Om rådgivning och förlängd rådgivning beslutar advokat.

6 §

Rådgivning och förlängd rådgivning får ej lämnas för upprättande av självdeklaration. Regeringen kan förordna att rådgivning och förlängd rådgivning ej heller får lämnas i fråga om vissa andra slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt är av enkel beskaffenhet (massärenden).

7 §

Rådgivning meddelas mot en avgift som motsvarar en procent av det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring, som gällde för oktober året innan rättshjälp begäres. Avgiften jämnas till närmast lägre tiotal kronor.

För förlängd rådgivning utgår dubbel rådgivningsavgift.

Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den advokat som lämnat rådgivning. Beslut om nedsättning eller eftergift meddelas av denne.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

8 §

Allmän rättshjälp får lämnas endast fysisk person och dödsbo.

9 §

Fysisk person kan få allmän rättshjälp, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det basbelopp som anges i 7 §.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, minskas den beräknade årsinkomsten med ett belopp motsvarande ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

10 §

Dödsbo kan få allmän rättshjälp, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.

Avlider den som har allmän rättshjälp, utgår rättshjälpen till dödsboet.

11 §

Allmän rättshjälp får ej lämnas för upprättande av självdeklaration. I fråga om massärenden kan regeringen förordna om inskränkningar i rätten till allmän rättshjälp.

12 §

Allmän rättshjälp får lämnas endast den som har befogat intresse av att få sin sak prövad. Rättshjälp får ej lämnas i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att ge möjlighet till rättshjälp eller vinna fördel vid prövningen av begäran om rättshjälp.

I fråga om rätten till allmän rättshjälp gäller i övrigt att sådan rättshjälp får lämnas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, bara om den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl för rättshjälp föreligger,

2. den som är bosatt utom riket, bara om han är svensk medborgare eller om särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, bara om särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

Förmåner vid allmän rättshjälp

13 §

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Som kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. offentligt biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. bevisning eller annan nödvändig utredning i angelägenhet, som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet, om utredningen ej kan erhållas genom domstolen eller myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför allmän domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken eller läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § samma balk,

5. vad av allmänna medel utgått för översättning eller enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning om faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,

6. medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken,

7. skiftesman som förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad, om rättshjälpsnämnden meddelat sådant förordnande som anges i 20 § andra stycket.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken.

14 §

Den som beviljats allmän rättshjälp är i ärendet befriad från sådan avgift enligt expeditionskungörelsen (1964:618) som utgår för expedition enligt avdelningarna I och II i den vid kungörelsen som bilaga fogade avgiftslistan. Avgiftsfrihet gäller dock ej i fråga om sådan expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp är vidare befriad från avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027).

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol skall såvitt de belastar den som beviljats rättshjälp utgå av allmänna medel.

15 §

Skall den rättssökande ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877:31 s. 1), får rättshjälpsnämnden utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.

Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om rättshjälp beviljats i verkställighetsärende.

Föranleder ansvarsförbindelsen utgift för staten, anses utgiften såsom kostnad för rättshjälpen.

Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

16 §

Allmän rättshjälp får beviljas av advokat, om den rättsliga angelägenheten avser

- äktenskapsskillnad
- boskillnad
- underhållsbidrag till make eller barn
- faderskap till barn
- vårdnad
- umgängesrätt
- omyndighetsförklaring eller dess hävande.

Vad nu sagts gäller bara om annat ej följer av 17 § första stycket 1, 3, 4, 6 eller 7, dock äger advokat bevilja allmän rättshjälp i ärenden enligt 21 kap. föräldrabalken.

17 §

Frågan om allmän rättshjälp prövas av rättshjälpsnämnden

1. om den rättssökande är dödsbo,
2. om den rättssökande är näringsidkare och begäran om rättshjälp avser angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet,
3. om den rättssökande är bosatt utom riket,
4. om den rättssökande är eller kan antagas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet,
5. om den rättsliga angelägenheten avser bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad,
6. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket,
7. om den rättsliga angelägenheten kan antagas bli prövad enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden,
8. om den rättsliga angelägenheten avser massärende,
9. om den rättssökande vill anlita annan än advokat.

Efter framställning från den rättssökande äger rättshjälpsnämnden pröva frågan om allmän rättshjälp även i fall som avses i 16 och 18 §§.

18 §

I andra fall än i 16 och 17 §§ sägs får advokat bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ärendet högst sex timmar. Har ärendet inte slutförts inom denna tid, skall frågan om fortsatt rättshjälp utan dröjsmål hänskjutas till rättshjälpsnämnden eller om den rättsliga angelägenheten blir föremål för handläggning vid allmän domstol innan advokaten arbetat på ärendet sex timmar, till domstolen.

Är den rättssökandes preliminära rättshjälpsavgift enligt 25 § högre än vad som motsvarar sex timmars arbete för advokaten, sker prövningen av om fortsatt rättshjälp skall utgå, när arbetet pågått så många timmar att kostnaderna nått upp till rättshjälpsavgiften.

Rättshjälpsnämnd eller domstol är ej skyldig att pröva frågan om fortsatt rättshjälp förrän advokaten arbetat på ärendet den tid som anges i första eller andra stycket.

19 §

Anser sig advokat ej kunna bevilja allmän rättshjälp eller anser han att biträde ej behövs skall, om den rättssökande begär det, prövningen av rättshjälpsfrågan hänskjutas till rättshjälpsnämnden.

20 §

Beslutar rättshjälpsnämnd att allmän rättshjälp skall utgå, får nämnden på sökandens begäran förordna advokat till offentligt biträde, om den rättssökande ej kan behörigen tillvarata sin rätt själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd. Om särskilda skäl föreligger till det, kan annan lämplig person förordnas till offentligt biträde. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fall som avses i 17 § första stycket 5. får rättshjälpsnämnden med beaktande av makarnas förhållanden, boets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt antingen förordna offentligt biträde eller bestämma att rättshjälpen skall omfatta kostnaden för skiftesman enligt 13 § andra stycket 7. I ansökan om rättshjälp skall den rättssökande ange vilken förmån han önskar och skälen till sitt önskemål. I samma ärende får båda dessa förmåner utgå bara om särskilda skäl föreligger.

I fall som avses i 17 § första stycket 7. får offentligt biträde förordnas bara om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

21 §

Uppkommer fråga om allmän rättshjälp sedan den rättsliga angelägenheten blivit föremål för handläggning vid allmän domstol och föreligger ej fall som avses i 17 § första stycket 1–6 eller 8, beviljas rättshjälpen av domstolen. Beslut om allmän rättshjälp gäller även när talan fullföljes eller meddelat beslut underställes annan domstols prövning eller saken överlämnas till annan domstols avgörande. Äger handläggningen rum vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet, prövas frågan om allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.

Beslutar allmän domstol att rättslig angelägenhet vari allmän rättshjälp beviljats, skall handläggas enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, skall domstolen pröva om rättshjälpen skall omfatta kostnaden för offentligt biträde. Vid prövningen skall 20 § tredje stycket äga motsvarande tillämpning. Har offentligt biträde tidigare förordnats med stöd av 17 § första stycket 7. och 20 § tredje stycket skall vad nu sagts inte gälla.

Beviljas allmän rättshjälp av allmän domstol får domstolen förordna offentligt biträde. Därvid äger 20 § första och tredje styckena motsvarande tillämpning. När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej offentligt biträde enligt denna lag.

Avgifter för allmän rättshjälp

22 §

Rättshjälpsavgiften utgör en procent av det basbelopp som anges i 7 §, jämnad till närmast lägre tiotal kronor, om den rättssökandes beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger basbeloppet. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket ökar rättshjälpsavgiften

med 0,5 procent av basbeloppet för varje överstigande tusental kronor av inkomsten till och med fem gånger basbeloppet och därefter

med 1 procent av basbeloppet för varje överstigande tusental kronor av inkomsten till och med sex gånger basbeloppet och därefter

med 2 procent av basbeloppet för varje överstigande tusental kronor av inkomsten till och med sju gånger basbeloppet och därefter

med 4 procent av basbeloppet för varje överstigande tusental kronor av inkomsten till och med åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket skall de belopp som motsvarar visst antal basbelopp jämnas till närmast lägre tusental kronor och avgiften i samtliga fall jämnas till närmast lägre tiotal kronor.

Rättshjälpsavgiften får inte i något fall överstiga kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

23 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, skall den beräknade årsinkomsten minskas med ett belopp motsvarande ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frånd rages.

24 §

Rättshjälpsavgiften för dödsbo utgör ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp.

25 §

Preliminär rättshjälpsavgift fastställes i samband med att rättshjälpen beviljas. Lämnas allmän rättshjälp efter rådgivning eller förlängd rådgivning i samma rättsliga angelägenhet, skall den rättssökande vid betalning av rättshjälpsavgiften tillgodoräknas ett belopp som motsvarar erlagd rådgivningsavgift. Avser beslut om allmän rättshjälp rättslig angelägenhet som har nära samband med angelägenhet för vilken allmän rättshjälp tidigare beviljats, får beslutas att rättshjälpsavgift som erlagts i det tidigare rättshjälpsärendet skall avse även det nya ärendet.

26 §

Rättshjälpsavgift som fastställes i samband med att allmän rättshjälp beviljas inbetalas till det offentliga biträdet.

Har allmän rättshjälp beviljats utan att offentligt biträde förordnats, inbetalas avgiften till statsverket.

Myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

Byte av biträde m. m.

27 §

Offentligt biträde får sätta advokat i sitt ställe (substitution). I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.

Byte av offentligt biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger. Entledigande i annat fall av offentligt biträde får ske om skäl förcligger till det.

Beslut i fråga om tillstånd till substitution av biträde eller i fråga om tillstånd till byte av biträde eller entledigande av biträde i annat fall, meddelas av rättshjälpsnämnden. Handlägges den rättsliga angelägenheten vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor, får domstolen eller myndigheten besluta om sådan åtgärd.

Beslut om utredning

28 §

Offentligt biträde får besluta om utredning genom intyg och om annan mindre omfattande utredning. Om allmän rättshjälp beviljats utan att offentligt biträde förordnats, får rättshjälpsnämnden besluta om motsvarande utredning. Har i ärende om bodelning offentligt biträde ej förordnats, men finns skiftesman för vilken gäller förordnande enligt 20 § andra stycket, beslutar denne om sådan utredning som nu sagts.

Bedömer biträdet eller skiftesmannen att mera omfattande utredning krävs, skall frågan härom prövas av rättshjälpsnämnden. Handlägges den rättsliga angelägenheten vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor beslutar domstolen eller myndigheten om sådan utredning.

Ersättningsregler

29 §

Offentligt biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall. Ersättning till advokat får avse även kostnad som uppkommit före ansökan om allmän rättshjälp, om ansökan gjorts utan oskäligt dröjsmål.

Har det offentliga biträdet genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträdet uppenbart missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp, eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.

Offentligt biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av den rättssökande eller motpart utöver vad som följer av första stycket. Har så skett är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket.

30 §

När ersättning första gången i ärendet fastställes till offentligt biträde skall det belopp som den rättssökande är skyldig att utge som rättshjälpsavgift till biträdet avräknas. Understiger ersättningen rättshjälpsavgiften, skall biträdet, om ytterligare kostnader uppkommit i rättshjälpsärendet till statsverket inbetala återstoden av rättshjälpsavgiften. Överstiger rättshjälpsavgiften biträdesersättningen och övriga kostnader i rättshjälpsärendet, skall mellanskillnaden återbetalas till den rättssökande.

31 §

Vad i 29 § sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om ersättning till skiftesman och medlare enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

32 §

Den som medverkat vid utredning som avses i 28 § har rätt till ersättning med skäligt belopp. I fråga om ersättning för inställelse vid domstol eller annan myndighet äger bestämmelserna om ersättning av allmänna medel till vittne motsvarande tillämpning.

33 §

Ersättning som avses i 29–32 §§ fastställes i mål eller ärende hos allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor av domstolen eller myndigheten och i annat fall av rättshjälpsnämnden.

34 §

Ersättning som avses i 13 § andra stycket 4 utgår enligt särskilda bestämmelser som regeringen meddelar och bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken bestämmes ersättningen av domstolen.

35 §

Den myndighet som enligt 33 § har att pröva ersättningsfrågan skall i samband med att ersättningen fastställes också fastställa rättshjälpsavgiften. Där-

vid skall avgiften bestämmas till annat belopp än den preliminära rättshjälpsavgiften endast om fall föreligger som avses i andra stycket.

Har efter det att rättshjälp beviljats den rättssökandes ekonomiska situation undergått väsentlig förändring, skall rättshjälpsavgiften jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i avgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när avgiften först bestämdes. Om den rättssökande eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen får vid fastställandet av rättshjälpsavgiften det belopp som enligt 22 § skall utgå överskridas efter vad som är skäligt.

Innebär myndighetens beslut att rättshjälpsavgiften skall utgå med högre belopp än det som tidigare fastställts, skall den rättssökande åläggas att inbetala mellanskillnaden till statsverket. Fastställs rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som tidigare fastställts, skall den rättssökande berättigas återfå vad som erlagts för mycket.

36 §

I mål eller ärende vid allmän domstol tillämpas bestämmelserna i lag om parts rättegångskostnad även i fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp. Vad nu sagts gäller dock icke beträffande ersättning för ränta. Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Om ersättningen i sådant fall skall fastställas av rättshjälpsnämnden, skall dock betalningsskyldighet åläggas för kostnaderna i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

Har motpart eller annan enligt första stycket ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift ej överstiger fem procent av det basbelopp som anges i 7 §. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift.

Överstiger den del av ersättningen som avser den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge motsvarande belopp till den rättssökande och återstoden till statsverket.

Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp skall vad i andra och tredje styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

37 §

Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall den domstol som handlägger målet ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om andra makens rättshjälpsavgift skulle ha utgått med lägre belopp än som motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar hans rättshjälpsavgift. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om rättshjälpsavgiften ej skulle överstiga

grundavgiften enligt 22 § första stycket och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna eljest är obilligt.

Har i fråga om skiftesman förordnande meddelats enligt 20 § andra stycket och har endast ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden i fråga om kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om tillämpa bestämmelserna i första stycket. Beslut om ersättningsskyldighet som rättshjälpsnämnd meddelar får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.

Överstiger i fall som avses i första eller andra stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, skall den rättssökande berättigas återfå den överskjutande delen.

38 §

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 36 eller 37 §.

Upphörande av allmän rättshjälp

39 §

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. preliminär rättshjälpsavgift ej erlägges,
2. rättssökanden lämnat oriktig uppgift och allmän rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. rättssökanden uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift,
4. rättssökanden ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad eller
5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att rättssökanden ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

I fall som avses i första stycket 3 eller 4 skall förordnande om upphörande av rättshjälpen ej meddelas, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör. Om allmän rättshjälp upphör, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. I fall som avses i första stycket 1 och 4 skall hans ansvar dock ej överstiga rättshjälpsavgiften, om ej annat följer av 35 § andra stycket tredje meningen.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten handlägges av allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor, av domstolen eller myndigheten och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Upphör allmän rättshjälp, skall beslut i fråga om ersättning till offentligt biträde eller annan meddelas utan dröjsmål.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

40 §

Om offentligt biträde i brottmål (offentlig försvarare) finns särskilda bestämmelser.

41 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 40 § får beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 7 §.

Vid prövning enligt första stycket äger 9 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

42 §

Vid rättshjälp enligt 41 § utgår ej någon rättshjälpsavgift. I övrigt äger 13 § första stycket och andra stycket 2 och 4 samt 14, 32 och 34 §§ motsvarande tillämpning.

43 §

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 41 §.

I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken, 18 § lagen (1957:668) om utlämning för brott, 14 § lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge, 7 och 13 §§ lagen (1964:450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet samt 39 § lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom gäller vad där är föreskrivet.

44 §

Beslut om rättshjälp enligt 41 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.

Rättshjälp enligt 41 § beviljas av den domstol där målet är anhängigt. Har rätten skilt saken från sig, får den till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Föreligger omständighet som anges i 39 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 43 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen.

Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra.

Rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m.

45 §

I ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m. utgår rättshjälp i den formen att offentligt biträde förordnas. Offentligt biträde kan förordnas i mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

2. hos beslutsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller placering av särskoleelev enligt 28 § samma lag,

3. hos förvaltningsdomstol angående tvångsintagning i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt 18 eller 55 § lagen (1954:579) om nykterhetsvård eller kvarhållande enligt 45 § samma lag,

4. angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § barnavårdslagen (1960:97) eller utredning enligt 30 § samma lag eller angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag,

5. hos förvaltningsdomstol angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola enligt barnavårdslagen (1960:97),

6. hos utlänningsnämnden enligt utlänningslagen (1954:193),

7. angående förpassning eller utvisning enligt utlänningslagen (1954:193),

8. angående avvisning enligt utlänningslagen (1954:193) dock ej hos polismyndighet, såvida icke utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,

9. angående verkställighet enligt utlänningslagen (1954:193), om underställning skett hos centrala utlänningsmyndigheten med stöd av 58 § andra stycket eller hänskjutits dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag eller om utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,

10. angående uppehållstillstånd, om utlänningsnämndens yttrande på grund av 12 § första stycket utlänningslagen (1954:193) skall inhämtas,

11. angående föreskrifter som meddelas enligt 10 §, 34 § eller 51 § femte stycket utlänningslagen (1954:193),

12. angående hemsändande av utlänning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen (1954:193),

13. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,

14. angående återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,

15. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,

16. angående utlämning enligt lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,

17. angående kastrering enligt lagen (1944:133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,

18. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975:1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.

46 §

Offentligt biträde enligt 45 § skall utses för den som åtgärden avser, om det ej är obehövligt. I fall som avses i 45 § 4 kan offentligt biträde även utses för vårdnadshavare.

47 §

Offentligt biträde enligt 45 § förordnas av rättshjälpsnämnden efter ansökan av den som åtgärden avser eller anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. I ärende hos regeringen ankommer dock prövningen på chefen för det departement, till vilket ärendet hör, eller på tjänsteman som departementschefen bestämmer.

Förordnande av offentligt biträde gäller även när talan fullföljes eller meddelat beslut underställes annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.

48 §

Har den som åtgärden avser till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fråga om offentligt biträde enligt 45 § äger bestämmelserna i 27 § första och andra styckena motsvarande tillämpning.

Ersättning till offentligt biträde enligt 45 § fastställes, om målet eller ärendet handlägges hos regeringen eller hos förvaltningsdomstol, av regeringen eller förvaltningsdomstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Ersättningen utgår av allmänna medel. Bestämmelserna i 29 § äger motsvarande tillämpning.

49 §

I mål eller ärende som avses i 45 § får offentligt biträde föranstalta om sådan utredning genom intyg eller annan mindre omfattande utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som åtgärden avser och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet. Har offentligt biträde ej utsetts, eller uppkommer fråga om mera omfattande utredning får rättshjälpsnämnden på ansökan av den som åtgärden avser besluta om utredning.

Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. I fråga om fastställandet av ersättningen äger 48 § tredje stycket motsvarande tillämpning.

Särskilda bestämmelser

50 §

Är den rättssökande missnöjd med beslut som advokat meddelat enligt 7 eller 25 § äger han begära att frågan hänskjuts till rättshjälpsnämnden.

51 §

Mot beslut av rättshjälpsnämnd föres talan genom besvär hos besvärsnämnden. Detsamma gäller i fråga om beslut av allmän domstol i fall som avses i 18, 21 eller 25 §. I fråga om beslut som allmän domstol i övrigt meddelar enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan domstols beslut.

Mot beslut av förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor enligt denna lag föres talan genom besvär hos besvärsnämnden, om annat ej följer av tredje stycket.

I fråga om talan mot beslut om ersättning enligt denna lag som meddelats av sådan domstol eller myndighet som avses i andra stycket tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot sådan domstols eller myndighets beslut.

Talan får ej föras mot regeringens, departementschefs eller besvärsnämndens beslut enligt denna lag.

52 §

Rättshjälpsnämnd finns i Stockholm, Malmö och Sundsvall. Verksamhetsområdet för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen. Besvärsnämnden finns i Jönköping.

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad på avdelningar.

Rättshjälpsnämnd och besvärsnämnden står under tillsyn av domstolsverket.

53 §

Rättshjälpsnämnd består av ordförande som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv samt fyra andra ledamöter. Av ledamöterna skall ytterligare en vara lagfaren och erfaren i domarvärv, en vara ledamot av Sveriges advokatsamfund och de övriga vara myndiga svenska medborgare bosatta inom nämndens verksamhetsområde.

Ordföranden i nämnden förordnas av regeringen. Övriga ledamöter förordnas av domstolsverket. För ledamot skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

54 §

Vid rättshjälpsnämnd skall finnas kansli.

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid kansliet på rättshjälpsnämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

55 §

Besvärsnämnden består av ordförande och sex andra ledamöter. För ordförande och övriga ledamöter finns ersättare till det antal regeringen bestämmer. Ordförande, övriga ledamöter och ersättare utses av regeringen.

Regeringen får förordna att besvärsnämnden skall vara delad på avdelningar.

56 §

Den som, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet som ej utövas vid advokatbyrå uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som enligt denna lag utövas vid advokatbyrå dömes till böter. Detsamma gäller den som uppsåtligen, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som är ägnad att leda till förväxling därmed.

Denna lag träder i kraft den

Genom denna lag upphäves rättshjälpslagen (1972:429).

Förekommer i lag eller annan författning bestämmelse som avser fri rättegång, skall den i stället gälla rättshjälp som beviljats enligt denna lag.

Har ansökan om fri rättegång gjorts före ikraftträdandet av rättshjälpslagen (1972:429), äger bestämmelserna i lagen (1919:367) om fri rättegång fortfarande tillämpning. Har allmän rättshjälp beviljats före den nya lagens ikraftträdande gäller bestämmelserna i 16, 17, 20 samt 27–33 §§ rättshjälpslagen (1972:429) i fråga om sådan rättshjälp.

3 Förslag till Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrives, att 21 kap. 11 § föräldrabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	11 §
Beträffande parts skyldighet att ersätta motparts kostnader i ärende enligt detta kapitel äga utsökningslagens bestämmelser om kostnader i utsökningsmål hos överexekutor motsvarande tillämpning.	
Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel. *Fråga om ersättning för sådan kostnad prövas av länsrätten.*	Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel.
	Den som har barnet i sin vård har rätt till ersättning för inställelse vid läkarundersökning enligt 10 § samt till förskott enligt bestämmelserna i vittnesersättningskungörelsen (1973:262). Sådan kostnad betalas av allmänna medel. Vad som sagts nu gäller dock endast om det är uppenbart att den som har barnet i sin vård ej själv kan svara för kostnaden.
	Frågor om ersättning enligt andra och tredje styckena prövas av länsrätten.

Denna lag träder i kraft den

4 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden

Härigenom föreskrives, att 8 § lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 §	
Ersättning för rättegångskostnad får ej avse annat än kostnad för	Ersättning för rättegångskostnad får ej avse annat än kostnad för
1. rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429) vid ett tillfälle för varje instans,	1. rådgivning eller *förlängd rådgivning* enligt *rättshjälpslagen (1978:000)* vid ett tillfälle för varje instans,
2. ansökningsavgift,	2. ansökningsavgift,
3. resa och uppehälle för part eller ställföreträdare i samband med sammanträde eller, om personlig inställelse ej föreskrivits, resa och uppehälle för ombud,	3. resa och uppehälle för part eller ställföreträdare i samband med sammanträde eller, om personlig inställelse ej föreskrivits, resa och uppehälle för ombud,
4. vittnesbevisning,	4. vittnesbevisning,
5. översättning av handling,	5. översättning av handling,
6. inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.	6. inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.

Ersättning utgår endast i den mån kostnaden varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt.

Ersättning som anges i första stycket 3 och 6 utgår enligt bestämmelser som *Konungen* meddelar.	Ersättning som anges i första stycket 3 och 6 utgår enligt bestämmelser som *regeringen* meddelar.

Med kostnad som sägs i första stycket 1 jämställes kostnad för annan rådgivning som lämnas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, i den mån den ej överstiger i rättshjälpslagen bestämd rådgivningsavgift.

Har mål till en början handlagts i annan ordning än enligt denna lag, utgår ersättning för kostnad som uppkommit i samband därmed enligt vad som gäller därom.

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 2

Sammanställning av remissyttranden

1 Allmänna synpunkter, rättshjälpslagens terminologi m. m.

1.1 Bostadsdomstolen

5. Terminologi

Det är känt att beteckningen "kostnadsbidrag" ofta har vållat missuppfattningar hos de rättssökande och bostadsdomstolen anser det självklart att termen skall mönstras ut. Domstolen har inget att erinra mot utredningens förslag "rättshjälpsavgift" som f. ö. ansluter till formuleringarna i domstolsverkets blanketter för avräkning och slutreglering (bilagorna 9 och 11 till betänkandet). Ett väl så gott alternativ är emellertid den i Arrfelts kommentar på sid. 80 använda termen "egenavgift".

Domstolen avstyrker bestämt att begreppet "offentligt biträde" ges innebörden av biträde vid allmän rättshjälp. "Offentligt biträde" torde nu vara en väl inarbetad beteckning på den särskilda form av rättshjälp som behandlas i 41–45 §§ RHL, och det skulle säkerligen vålla åtskilliga helt onödiga missförstånd om termen gavs en annan innebörd. Härtill kommer att det av utredningen föreslagna alternativet till nuvarande rättshjälp genom offentligt biträde "rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m." inte kan anses särskilt välfunnet.

Utredningens förslag att bland de inledande bestämmelserna skall tas in regler enligt vilka biträdande jurist på advokatbyrå jämställs med advokat (2 §) och specialdomstolar jämställs med allmän domstol (4 §) samt att fortsättningsvis i lagen de kortare huvudbegreppen används utgör enligt domstolens mening en klar redaktionell förbättring. Lokutionen "allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen", som återfinns på ett flertal ställen i RHL, har sålunda tett sig lång och otymplig.

1.2 Göta hovrätt

När det nuvarande rättshjälpssystemet genomfördes för 4 1/2 år sedan, erhöll rättshjälpsnämnderna den klart dominerande myndighetsfunktionen. Departementschefen anförde i förarbetena (prop. 1972: 4 s. 236) som motivering för detta bland annat att de administrativa komplikationer som kan uppstå när flera myndigheter har att ta ställning till olika frågor i ett och samma rättshjälpsärende härigenom skulle kunna undvikas och en enhetlig praxis lättare uppnås. Departementschefen uttalade vidare att det skulle innebära en betydande arbetsbelastning för de allmänna domstolarna om dessa skulle handha administrationen av rättshjälpen. Enligt hovrättens mening äger dessa uttalanden fortfarande giltighet.

Det nuvarande rättshjälpssystemet innebar stora förändringar. Under den förhållandevis korta tid systemet tillämpats har dessutom förekommit omfattande lagändringar, framförallt inom äktenskapsrätten, vilka i hög grad påverkat rättshjälpsnämndernas arbete. Även rättshjälpslagstiftningen har ändrats på vissa punkter. Hovrätten anser det därför knappast möjligt att för närvarande göra en rättvisande utvärdering av det nuvarande systemets funktion och kostnader. Det ställer sig till följd härav också

vanskligt att beräkna konsekvenserna från kostnadssynpunkt av en omfördelning av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet.

Hovrätten, som anser att det nuvarande systemet allmänt sett fungerat tillfredsställande, kan därför inte biträda uppfattningen att detta system nu i sina huvuddrag bör ändras. Hovrätten avstyrker således, att det rättshjälpssystem som förordas av utredningens ordförande genomföres.

1.3 Hovrätten för Nedre Norrland

Allmänna synpunkter på rättshjälpssystemet

Såsom framhållits i direktiven till rättshjälpsutredningen förutsattes vid rättshjälpsreformens tillkomst att lagstiftningen på området skulle ses över, sedan tillräcklig erfarenhet vunnits av dess tillämpning. Det var naturligt att uppställa en sådan förutsättning för reformen, eftersom den innebar i organisatoriskt hänseende ingripande nyheter och det var svårt att förutse vad den nya ordningen skulle komma att innebära främst från effektivitets- och kostnadssynpunkt. Gjorda erfarenheter har givit vid handen att det är påkallat med en översyn av rättshjälpen främst för att förfarandet skall bli enklare och effektivare.

Antagandet av rättshjälpslagen utgjorde en mycket betydelsefull reform i svenskt rättsliv. Den innebar förverkligandet av principen att en svag ekonomisk ställning inte skulle utgöra hinder för en rättssökande att komma till sin rätt i en betydelsefull rättslig angelägenhet. Samtidigt möjliggjordes för envar att få råd i rättsliga angelägenheter antingen kostnadsfritt eller mot en begränsad avgift. Eftersom reformen visat sig vara betydligt mera kostnadskrävande för det allmänna än förhandskalkylerna ger vid handen är det angeläget att understryka att översynen av rättshjälpen ej får leda till ett försvagande av de genom reformen uppnådda resultaten för den rättssökande allmänheten.

Under arbetet på rättshjälpsreformen tilldrog sig frågan om kostnadskontrollen stort intresse. De föreslagna rättshjälpsnämnderna ansågs väl ägnade att utöva denna kontroll främst avseende arvoden till biträden och sakkunniga. I syfte att underlätta fullgörandet av kontrollfunktionen beträffande arvoden till biträden avsåg man vidare att i stor utsträckning taxebinda verksamheten. Förhoppningarna om att åstadkomma en effektiv kostnadskontroll av arvodena kan inte sägas ha infriats. Den under departementsberedningen ursprungligen framförda tanken att de regionala rättshjälpsnämnderna skulle pröva alla arvodesfrågor övergavs såtillvida att det skulle ankomma på de allmänna domstolarna att fastställa arvodena i angelägenheter som föranlett rättegång. Avsikten att i stor utsträckning genom taxor fixera arvodena har i endast begränsad omfattning kunnat förverkligas. Indirekt har emellertid fastställda taxor fått en mycket stor betydelse, i det timkostnadsnormer som lagts till grund för taxorna gjorts tillämpliga i alla fall då rättshjälpsnämnderna haft att fastställa biträdesarvoden och blivit helt vägledande även för de allmänna domstolarna. Det kan med fog ifrågasättas om denna utveckling varit ägnad att göra kostnadskontrollen effektiv. Även om det ligger någon överdrift i utredningens ordförandes uttalande, att rättshjälpsnämnderna inte kan utöva någon kontrollfunktion i fråga om kostnaderna (betänkandet s. 280), är det uppenbart att i olika sammanhang framförd kritik mot systemet att bestämma arvode på grundval av uppgiven tidsåtgång är befogad.

Som ett led i en effektiv kostnadskontroll var det som nämnts från början avsikten att införa ett långtgående system med taxor. Denna avsikt har kunnat förverkligas i endast begränsad omfattning. I stället har tillskapats en ordning, varigenom tidsåtgången blivit avgörande för biträdesersättningens storlek. Denna praxis är såsom antytts behäftad med uppenbara olägenheter och bör därför omprövas i samband med en översyn av rättegångsbalkens kostnadsregler.

1.4 Kammarrätten i Göteborg

Enligt kammarrättens uppfattning innehåller betänkandet åtskilliga förbättringar i det nuvarande rättshjälpssystemet och är i de flesta hänseenden ägnat att läggas till grund för lagstiftning. När det emellertid gäller funktionsfördelningen inom systemet förefaller vissa av utredningens förslag gå omotiverat långt. Utredningen synes sålunda väl ensidigt ha inriktat sig på att minska rättshjälpsorganisationen och inte tillräckligt ha beaktat behovet av ett sammanhållande administrativt organ inom systemet.

1.5 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Terminologien

Rättshjälpsnämnden delar utredningens åsikt att begreppet "kostnadsbidrag" är olyckligt och givit anledning till missuppfattning. Utredningens förslag att i stället införa benämningen "rättshjälpsavgift" innebär en förbättring. Nämnden vill dock ifrågasätta om inte termen "egenavgift" är lämpligare.

Rättshjälpsnämnden finner att utredningen inte kan anses ha förebragt bärande skäl att ändra beteckningen för den nuvarande rättshjälpsformen "Rättshjälp genom offentligt biträde". Som utredningen själv framhållit är dess förslag långt och – enligt nämndens bedömning – svårtillgängligt för allmänheten. Begreppet "offentligt biträde" har kommit att bli synonymt med ifrågavarande rättshjälpsform. Detta innebär i sin tur att begreppet inte bör användas för andra biträden inom rättshjälpsområdet. Nämnden vill därför ifrågasätta huruvida inte en annan term – förslagsvis rättshjälpsbiträde eller allmänt biträde – bör införas. Vidare vill nämnden framhålla att termen "offentligt biträde" inte kan anses helt adekvat om utredningens förslag att enskild advokat skall kunna bevilja allmän rättshjälp genomföres.

Sammanfattning

Det har i olika sammanhang gjorts gällande att rättshjälpssystemet är svårtillgängligt och byråkratiskt, varför det är ägnat att fördröja behandlingen av själva den rättsliga angelägenheten. Utredningen synes ha godtagit denna kritik utan att dock göra någon närmare analys. I viss mån föreligger fog för uppfattningen att lagstiftningen inte är helt lättillgänglig, men kritiken mot rättshjälpssystemet och dess regler är enligt rättshjälpsnämndens mening överdriven. Påståendet om lagstiftningens svårtillgänglighet torde enligt nämnden i viss mån bero på en otillräcklig kunskap om lagstiftningen på området. Det har nämligen visat sig att advokater, domare och andra, som man förväntar sig skulle känna till gällande bestämmelser, i anmärkningsvärt hög grad saknar denna kännedom. Måhända beror detta förhållande på att vederbörande anser rättshjälpsfrågan så perifer i förhållande till själva saken, att rättshjälpsfrågan ägnas mindre uppmärksamhet.

Beträffande påstådd byråkrati beror kritiken härvidlag till stor del på att rättshjälpsnämnderna i många fall är nödsakade att – främst i ärendenas ansökningsfas – begära kompletterande uppgifter. Allmän rättshjälp kan beviljas i rättslig angelägenhet om behov därav föreligger. I princip avses en enda avgränsad angelägenhet. Som utredningen uttalar (sid. 117 i betänkandet) bör advokat därvid sträva efter att klart och avgränsat ange den rättsliga angelägenheten. Det har tyvärr visat sig att så långt ifrån alltid är fallet. Sådana ansökningar är inte ovanliga, vari angelägenheten utan närmare upplysningar om sakförhållande, motpart, värde etc. anges enbart som "hyrestvist", "förtal", "fordran", "arvstvist" o. s. v. I dylika fall är rättshjälpsnämnderna tvingade att infordra kompletterande upplysningar för att rätt kunna fullgöra sin uppgift. Även advokaternas kostnadsräkningar är i alltför stor utsträckning så bristfälliga att kompletterande uppgifter måste införskaffas för att nämnden skall kunna få ett riktigt underlag för sin bedömning. Även om det inte kan anses åligga nämnden att infordra ytterligare utredning beträffande kostnadsräkningar, görs dock detta i stor utsträckning och i advokaternas eget intresse. Därigenom besparas också besvärsnämnden en hel del arbete. Det kan väl inte läggas rättshjälpsnämnderna till last att advokaterna i många fall inte uppfyller den funktion som förväntades av dem vid tillkomsten av rättshjälpslagen och som antyds av departementschefen i prop. 1972: 4 (sid. 248 och 262). Om advokaterna i större utsträckning än vad nu är fallet kunde presentera klara och precisa ansökningar och fullständiga kostnadsräkningar skulle kompletteringsförfarandet kunna nedbringas till ett minimum med stora tids- och kostnadsbesparingar som följd. Rättshjälpsnämnden vill i detta sammanhang påpeka ett förhållande som ej närmare behandlats av utredningen, men där fog för kritik föreligger.

Nämnden syftar på reglerna om ett biträdes rätt till ersättning för arbete utfört före ansökningens ingivande till rättshjälpsnämnd. Bestämmelse härom återfinns i 20 § första stycket nuvarande rättshjälpslag och innebär att advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå kan få ersättning för arbete och kostnad som uppkommit före ansökningen, om denna gjorts utan oskäligt dröjsmål. Utredningen föreslår oförändrad lydelse härvidlag (29 § första stycket lagförslaget). I praxis har tidsgränsen för vad som skall anses med "utan oskäligt dröjsmål" kommit att sättas snävt – i normala fall inte över tio dagar vilket medfört stora nackdelar. Följderna har blivit *dels* att advokaterna i en del fall på grund av tidsnöd ser sig nödsakade att sända in ansökningarna i mer eller mindre ofullständigt skick (med därav föranledda kompletteringsanmaningar) och *dels* ett betydande merarbete vid kontroll av kostnadsräkningar. Prutningar – många gånger dessutom relativt obetydliga – föranledda av regeln, upplevs från advokathåll som inte sakligt motiverade och har skapat irritation vid kontakterna mellan advokater och nämndens personal. Nämnden vill inte sträcka sig så långt att regeln föreslås avskaffad men vill ifrågasätta om inte en väsentlig modifiering vore rimlig antingen i form av lagändring eller genom motivuttalande.

Rättshjälpsnämnden har med det ovan anförda velat fästa uppmärksamheten på att kritiken mot rättshjälpssystemet för svårtillgänglighet och byråkrati inte är helt rättvisande. Systemet har otvivelaktigt brister som det är angeläget att undanröja och utredningens förslag är i vissa delar ägnat att uppnå detta syfte. Dit hör föreslagen rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp i angelägenheter, vari särskilda överväganden ur rättshjälpssynpunkt i allmänhet inte erfordras (16 § lagförslaget med av nämnden föreslagna modifikationer). Även förslaget att jämväl förvaltningsdomstol, ar-

rendenämnd, hyresnämnd och överexekutor skall äga fastställa biträdesersättning når i realiteten angivna syfte. Därest en i praktiken fungerande tillämpningsform för slutavräknings- och slutregleringsförfarandet i enlighet med utredningens intentioner kan tillskapas, skulle detta innebära en betydande minskning av nämndernas s. k. pappersexercis och vara till stort gagn för verksamheten i övrigt.

Som framgår av rättshjälpsnämndens yttrande är nämnden positivt inställd till vissa delar av utredningens förslag men också kritiskt inställd till andra delar. Den senare inställningen rör så fundamentala områden i betänkandet att – enligt nämndens mening – utarbetandet av en ny rättshjälpslag i enlighet med det av utredningen framlagda förslaget inte synes böra ifrågakomma. Nämnden anser däremot att man bör tillvarataga delar av utredningens förslag och intentioner i en omarbetning av gällande rättshjälpslag.

1.6 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Inledning

Nuvarande rättshjälpssystem tillkom för att råda bot på vissa brister i tidigare rådande regler på området. Reformen innebar bl. a. att flertalet vanliga inkomsttagare kunde få rättshjälp, att rättshjälp utsträcktes till att omfatta även utomprocessuella angelägenheter och ärenden hos förvaltningsdomstolar och förvaltningsmyndigheter samt att samhällets insatser på området centralt samordnades främst genom tillkomsten av rättshjälpsnämnderna. Vid det nya rättshjälpssystemets tillkomst förutsattes att lagstiftningen på området skulle ses över sedan tillräcklig erfarenhet vunnits av dess tillämpning.

I direktiv till utredningen, s. 49 n, utsägs att det nya rättshjälpssystemet allmänt sett fungerat tillfredsställande. Enligt rättshjälpsnämndens mening äger detta uttalande alltjämt sin riktighet.

Den kritik som riktats mot rättshjälpssystemet har främst avsett systemets konstruktion. Rättshjälpssystemet har sålunda ansetts vara alltför byråkratiskt och svårtillgängligt och därmed ägnat att medföra fördröjning av handläggningen av den rättsliga angelägenhet som är i fråga. I direktiv till utredningen, s. 69, påtalas också att kravet på enkelhet bör ges en framträdande plats, s. 52, samt att förbättringar möjligen kan uppnås genom en viss omfördelning av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet. Enligt departementschefen finns dock anledning utgå från att rättshjälpsnämnderna även i fortsättningen skall svara för handläggningen av en stor del av alla rättshjälpsärenden bl. a. ärenden där behovet av kostnadskontroll talar för att nämndernas kapacitet tas i anspråk. Beträffande kostnaderna för rättshjälp betonas i direktiven – vad även riksdagen framhållit – att det är angeläget att utredningen vid fullgörande av sitt uppdrag noga beaktar de starkt stegrande kostnaderna för samhällets rättshjälp i stort.

Mot bakgrunden av vad sålunda anförts om hittillsvarande erfarenheter av det nya rättshjälpssystemet, om framförd kritik mot lagstiftningen på området och om vad som utsägs i utredningsdirektiven måste rättshjälpsnämnden konstatera att utredningens förslag icke synes innebära en i förhållande till vad som gäller bättre konstruktion av rättshjälpssystemet. Enligt nämndens mening kommer bl. a. förslaget om att till advokat överflytta rätten att bevilja rättshjälp i större utsträckning samt förlängning av rådgivningstiden att medföra såväl administrativa problem som risk för okon-

trollerad ökning av samhällets kostnader för rättshjälpen. Utredningens förslag om beviljandefrågor och om ersättningsregler är komplicerade och kommer att medföra risk för uppkomst av svårbedömda gränsdragningsproblem och därmed för rättsförluster för allmänheten. Det statistiska underlag som utredningen själv eller på annat sätt införskaffat synes vidare ej vara av den kvalitet att det utgör en säker grund för de slutsatser utredningen drager därav. De brister som rättshjälpsnämnden sålunda funnit föreligga med utredningens förslag leder vidare till att de ändringar i organisationen som utredningen föreslår ej enligt nämndens mening kan genomföras.

Om rättshjälpsnämnden således anser att utredningens förslag såvitt avser ändring i rättshjälpssystemets konstruktion ej kan läggas till grund för lag, finner nämnden att vissa delar av förslaget bör genomföras. Detta gäller t. ex. frågorna om förlängning av rådgivning, överflyttning till advokat av rätten att bevilja rättshjälp i vissa familjerättsliga mål, förenklingen av avgiftssystemet, utvidgning av rätt till allmän rättshjälp för näringsidkare m. m.

Innan rättshjälpsnämnden övergår till att kommentera utredningen punkt för punkt vill nämnden beröra den terminologi som utredningen använder. Införande av termen rättshjälpsavgift hälsar nämnden med tillfredsställelse. Den terminologi som nu används är väl inarbetad. Den bör behållas oförändrad, bortsett från ovan nämnt uttryck, så mycket mer som det uttryck som utredningen föreslår skall sättas i stället för "rättshjälp genom offentligt biträde" är otympligt att använda i såväl tal- som skriftspråk. I detta yttrande kommer rättshjälpsnämnden att använda den nu gängse terminologin.

Inom utredningen har förekommit olika meningar om innehållet i rättshjälpslagstiftningen i framtiden. Även beträffande organisation och funktionsfördelningen har rått starkt delade meningar inom utredningen. Detta förhållande avspeglar sig i viss mån i betänkandet.

1.7 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Rättshjälpssystemet har i den offentliga debatten – och även av utredningens ordförande i dennes reservation – betecknats som komplicerat och byråkratiskt. Det finns ingen anledning att inte hålla med om att omdömet är välgrundat. En reform av systemet är därför befogad. Frågan är emellertid hur långt man därvid skall gå och vilken inriktning reformen bör få. Rättshjälpsnämnden i Malmö vill i denna fråga framföra några mera principiella synpunkter.

Till en början bör framhållas att de svårigheter som uppstått genom att rättshjälpssystemet är komplicerat främst varit av engångsnatur. Det var i början av rättshjälpslagens giltighet som svårigheterna gav sig till känna för alla som tog befattning med rättshjälp. Efter hand har emellertid advokater, domstolar och olika myndigheter lärt sig systemet och det fungerar i dag ganska väl. Byråkratin kring rättshjälpen kan ofta vålla irritation, men man måste hålla i minnet att byråkratin inte har ett självändamål utan tjänar i och för sig vällovliga syften såsom enhetlighet i tillämpningen, rättssäkerhet och skydd mot missbruk. Hur långt man vill gå i förenkling av avbyråkratisering blir ytterst beroende av vad man vid en avvägning är beredd att ge upp av de fördelar för samhället som inryms i det rådande systemet. Vad som särskilt bör understrykas är den stabiliserande och ledande roll som rättshjälpsnämnderna spelat för upprätthållandet av rätts-

hjälpslagens regler och en fast praxis. Vinsterna av en förenkling av systemet är svåra att beräkna med hänsyn till att det inte kan förutses hur praxis i framtiden kommer att utveckla sig.

Det gällande rättshjälpssystemet har gjort det nödvändigt att bygga upp en relativt omfattande organisation för dess administration. Efter en del initialsvårigheter fungerar denna organisation i dag väl. Det kan starkt ifrågasättas om det är försvarbart att genom drastiska åtgärder riva upp denna organisation efter så relativt kort tid. I synnerhet gäller dessa betänkligheter beträffande den av utredningens ordförande reservationsvis skisserade reformen. Enligt rättshjälpsnämndens mening finns det inte någon verklig anledning att genomföra en reform över hela linjen. Snarare bjuder klokheten att man går fram stegvis och börjar med reformen angående familjerättsmålen. Först sedan erfarenheter vunnits av denna i och för sig ej obetydliga reform bör man överväga om ytterligare steg kan tas på den sålunda anträdda vägen. Fördelen med ett sådant förfarande består främst däri att rättshjälpsnämndsorganisationen kan bantas på ett mjukare sätt än vad utredningsförslaget kan leda till. Vidare får man en värdefull erfarenhet av advokatkårens handläggning av rättshjälpsfrågorna att bygga på inför en eventuellt fortsatt reform.

Slutligen vill rättshjälpsnämnden som ett allmänt omdöme om förslagen framhålla att dessa ofta har karaktären av en skenreform. Uppgifterna elimineras inte utan flyttas bara över till någon annan funktionär eller myndighet. Skall man över huvud reformera på det sättet, måste det kunna visas på klara fördelar därmed. Det har utredningen inte alltid lyckats med.

Beträffande enskildheterna i betänkandet vill rättshjälpsnämnden anföra följande.

Terminologi

Rättshjälpsnämnden är ense med utredningen om att benämningen kostnadsbidrag på den avgift, som den rättssökande skall betala, bör slopas. Enligt nämndens mening är den föreslagna beteckningen rättshjälpsavgift bra.

I 2 § 2 st. förslaget till ny rättshjälpslag anges att den som lämnar eller förordnats att lämna annan rättshjälp än rådgivning benämnes offentligt biträde. Enligt nuvarande terminologi kallas endast den som förordnats till biträde enligt 41 § rättshjälpslagen för offentligt biträde. Biträde i ärende där allmän rättshjälp beviljats är däremot rätt och slätt biträde enligt rättshjälpslagen eller – kortare – rättshjälpsbiträde. Utredningen har ansett att det ligger nära till hands att i båda fallen använda den gemensamma beteckningen offentligt biträde, eftersom biträdena förordnas av myndighet och uppbär ersättning av allmänna medel. En större enhetlighet blir onekligen följden av förslaget. Å andra sidan måste då, såsom utredningen också funnit, beteckningen på den särskilda rättshjälpsformen "Rättshjälp genom offentligt biträde" ändras. Utredningen har stannat för beteckningen "Rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m." Nämnden anser att denna beteckning är otymplig och svårhanterlig. Med hänsyn härtill och till att den nuvarande terminologin är väl inarbetad avstyrker nämnden förslaget i denna del.

1.8 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Betänkandet innefattar en förtjänstfull genomlysning av de olika frågorna inom rättshjälpens område. Förslaget är enligt nämndens uppfattning

väl ägnat att läggas till grund för ny lagstiftning. Nämnden ansluter sig i allt väsentligt till de föreslagna lösningarna. På några punkter har nämnden dock avvikande mening eller önskar anföra ytterligare synpunkter på sätt framgår av det följande.

1.9 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Allmänt om behovet av en reform av rättshjälpssystemet.

Nämnden vill till en början instämma i att det föreligger ett angeläget behov av att förenkla och effektivisera det nuvarande rättshjälpssystemet. Även om nämnden – såsom torde framgå av det följande – har åtskilliga invändningar att göra mot utredningsförslaget, har nämnden funnit detta i väsentliga delar ha sådana förtjänster att det bör kunna läggas till grund för fortsatta överväganden om ändringar i rättshjälpssystemet.

1.10 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Den av utredningen föreslagna nya lagen anser rättshjälpsnämnden icke innebära förenklingar eller mindre byråkrati vid handhavandet av de olika beslutsfunktionerna. Utredningens förslag innebär endast en *omfördelning* av dessa funktioner med följd att lagen blivit än mer svårtillgänglig, vilket kommer att medföra ökade kostnader och gå ut över rättssäkerheten på grund av bristande enhetlighet i praxis.

I utredningen har ofta återkommit påståendet att rättshjälpsnämnden icke har "högre kompetens" än andra myndigheter. Utredarna har därvid bortsett från det faktum att nämnderna blivit specialister beträffande lagen om rättshjälp och fått långt gående erfarenhet i dessa problem bland annat på grund av mångfalden av ärenden som nämnderna under årens lopp handlagt. Enhetlig praxis och snabb handläggning vid tillämpningen av de i huvudsak för all rättshjälp gemensamma reglerna kan självklart lättast uppnås genom att beslutandefunktionerna koncentreras till ett så litet antal myndigheter som möjligt.

– – – –

Förslaget att införa *begreppsändringar* så att beteckningen maximibeloppet för kostnadsbidraget ersätts med rättshjälpsavgift tillstyrkes. Däremot avstyrkes att terminologin offentligt biträde används för alla former av rättshjälp, eftersom olika regler i väsentliga avseenden gäller för de olika typerna av rättshjälp. Uttrycket offentlig försvarare bör bibehållas, då det är en allmänt vedertagen och adekvat benämning som används i rättegång. Att ersätta nuvarande offentliga biträden med ett namn innehållande 11 ord är enbart ägnat att förknippas med byråkrati i dess negativa bemärkelse. De benämningar som för närvarande gäller är klara, precisa och ger adekvata associationer till vad man talar om. Låter nuvarande beteckning alltför enkel måste man väl kunna hitta någon ersättning för den som ej är ägnad att förvirra.

1.11 Domstolsverket

Enligt direktiven till rättshjälpsutredningen skulle kravet på enkelhet vid förfarandet ges en framträdande plats under utredningsarbetet. Dubbelarbete och onödig pappershantering borde undvikas. Såvitt kan bedömas innebär utredningens förslag att förfarandet också förenklas. I några hänse-

enden synes det emellertid som om effekten av utredningens förslag kommer att bli den motsatta. Detta gäller särskilt de nya regler utredningen föreslår beträffande fastställande av rättshjälpsavgift och avräkning med biträde. Ytterligare överväganden i några hänseenden torde som framgår av det följande erfordras under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

I utredningen har enighet förelegat om att några rättshjälpsnämnder måste bibehållas. En utskiftning på andra myndigheter av alla de uppgifter som i dag fullgörs av rättshjälpsnämnd har inte ansetts möjlig. Domstolsverket delar den uppfattningen. Funktionsfördelningen mellan nämnder, andra myndigheter och advokater bör då ske så att systemet blir så enkelt och säkert som möjligt utan att kostnaderna stiger. Särskilt bör därvid administrationskostnaderna uppmärksammas men det är självfallet nödvändigt att se till så att inte besparingar genom förenklad hantering utlöser en långt större fördyring av rättshjälpen.

Rättshjälp begärs i allmänhet innan angelägenheten anhängiggjorts vid myndighet. En spridning av beslutsfunktionerna vid allmän rättshjälp som går utöver vad utredningens majoritet föreslagit torde därför vad gäller antal ärenden endast vara av liten betydelse. En ytterligare spridning i enlighet med vad som nedan föreslås (s. 10–11) jämfört med de förslag ordföranden med instämmande av experten Reuterwall framlagt i denna del torde vara av helt marginell betydelse. Såvitt domstolsverket kan bedöma torde således sistnämnda förslag jämfört med verkets förslag på berörda punkt endast innebära en ytterligare minskning om högst 500 av antalet ärenden vid rättshjälpsnämnderna.

Utredningens sekretariat har utarbetat ett utkast till rättshjälpsförordning. Förslaget får närmast betraktas som en skiss. Såsom framgår av det följande behöver en blivande förordning förses med ytterligare en rad bestämmelser. Domstolsverket vill i sammanhanget poängtera den betydelse som tillämpningsföreskrifterna har för förfarandet inom rättshjälpssystemet. Det kan nämnas att på grund av det samband som tillämpningsreglerna har med de blanketter som behövs för rättshjälpens administration utarbetade på sin tid DON på uppdrag av justitiedepartementet utkast till den nuvarande rättshjälpskungörelsen.

Utredningens förslag till förändringar av rättshjälpssystemet är så genomgripande att det torde vara nödvändigt att i sin helhet arbeta om rättshjälpslagen (RHL). Utredningens omredigering av lagtexten har gjort den mer överskådlig. Domstolsverket anser emellertid att 1 § första stycket förslaget till rättshjälpslag även fortsättningsvis har sin naturliga plats under lagens avsnitt om tillämpningsområdet.

RHLs terminologi har till viss del föreslagits bli ändrad. Domstolsverket ställer sig positiv till att den missvisande benämningen kostnadsbidrag ersätts med termen rättshjälpsavgift. Däremot avstyrker domstolsverket den föreslagna gemensamma termen "offentligt biträde". Enligt domstolsverkets mening är de nuvarande benämningarna för olika typer av biträde så vedertagna att någon förändring på denna punkt ej bör göras. Vidare finner verket den föreslagna benämningen "rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m." knappast utgöra en terminologisk förenkling.

1.12 Rikspolisstyrelsen

Rikspolisstyrelsen får inledningsvis anföra att utredningens förslag om behovsanpassning av rättshjälpsformerna och förenkling av rättshjälpssy-

stemet samt viss omfördelning av myndighetsfunktionerna synes i princip vara väl avvägda och lämpliga för att åstadkomma i direktiven avsedd förbättring och effektivisering av nuvarande rättshjälpssystem. Styrelsen instämmer därför i stort med utredningens allmänna överväganden och förslag.

1.13 Försvarets civilförvaltning

Civilförvaltningen delar utredningens uppfattning att det nuvarande rättshjälpssystemet från 1972 präglas av alltför mycket byråkrati och att det är svårtillgängligt såväl för handläggande myndigheter som för allmänheten.

Utredningen har lagt ned ett betydande arbete på att söka anpassa rättshjälpen till allmänhetens behov och även föreslagit beaktansvärda förenklingar av de olika rättshjälpsformerna med avseende på innehåll och tillämpningsområde. Civilförvaltningen anser att betänkandet i huvudsak bör kunna utgöra underlag för ny lagstiftning på området.

Civilförvaltningen har sett som sin främsta uppgift att yttra sig över frågor som hänför sig till fördelningen av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet och vill därutöver endast något beröra advokats behörighet vad avser rätten att besluta i olika rättshjälpsfrågor.

1.14 Socialstyrelsen

Socialstyrelsen vill inledningsvis understryka det väsentliga i att rättshjälpssystemet utformas så att det kan utnyttjas av så många som möjligt. Samhällsutvecklingen mot alltmer komplicerade förhållanden på alla områden gör det alltmer angeläget att den enskilde har tillgång till kvalificerad hjälp för att kunna tillvarata sina intressen och rättigheter också mot myndigheter, organisationer och företag. Det är också viktigt att hjälpinsatserna kan erhållas snabbt, enkelt och till rimlig kostnad.

Införandet av begreppet rättshjälpsavgift och offentligt biträde även beträffande allmän rättshjälp tillstyrks.

1.15 Landstingsförbundet

I och med att reformen om samhällets rättshjälp trädde i kraft den 1 juli 1973 upphörde i stort sett det tidigare landstingskommunala engagemanget på detta område. Det enda inflytande som finns kvar för landstingskommunernas del består i de relativt begränsade nomineringar av lekmannaledamöter i de sex rättshjälpsnämnderna, som landstingen i länen inom respektive nämnds verksamhetsområde har att företa vart tredje år.

Det förutsattes redan vid reformens genomförande att en översyn ganska snart skulle behövas. Enligt det föreliggande förslaget skall i huvudsak rättshjälpsformerna utökas och myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet fördelas om. Styrelsen finner för sin del, utifrån de synpunkter landstingsförbundet har att bevaka, inte anledning att gå närmare in på betänkandets mer allmänna innehåll och har ingen invändning mot att förslagen genomförs.

1.16 Sveriges domareförbund

Under den tid rättshjälpslagen varit i tillämpning har det varit naturligt för domarkåren att göra jämförelser mellan det tidigare systemet med fri rättegång och rättshjälpsförfarandet. För de allmänna domstolarnas del har rättshjälpen tydligtvis medfört viss relativ lättnad i arbetsbördan men man har inte kunnat frigöra sig från tanken att denna lättnad vunnits till ett alltför högt pris vid beaktande av den byråkrati som blivit följden av rättshjälpssystemet i dess nuvarande utformning. Det nuvarande systemet har dessutom ibland varit till hinders vid handläggning av mål i det ansökningar om rättshjälp inte varit avgjorda då mål företagits till förhandling, och det har förekommit att domstolen sett sig nödsakad vänta med meddelande av dom i avvaktan på att rättshjälpsärendet blivit avgjort. Det av rättshjälpsutredningen framlagda förslaget innebär för de allmänna domstolarnas del att de skall avgöra frågor om beviljande av allmän rättshjälp i hos dem anhängiga mål och ärenden och om ersättning till biträden samt besluta om substitution, byte och entledigande av biträde och om upphörande av rättshjälp. De föreslagna reglerna är ägnade att undanröja nyss antydda svårigheter utan att domstolarnas arbete med rättshjälpsärendena i mera betydande grad ökas. Förbundet tillstyrker därför i princip förslaget såvitt angår dessa domstolar.

1.17 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Då rättshjälpsreformen genomfördes 1973, innebar den en mycket omfattande och välkommen förbättring av allmänhetens möjligheter att ta tillvara sin rätt. Att det efter en i ett slag genomförd reform av så stor omfattning skulle visa sig praktiska tillämpningssvårigheter och andra olägenheter, var nog ofrånkomligt.

Ganska snart blev det uppenbart, att det nya rättshjälpssystemet på olika punkter blivit byråkratiskt och medfört en del orättvisor. Även om vissa mindre justeringar därefter gjorts, är den nu genomförda översynen nödvändig och hälsas med tillfredsställelse.

Föreningen kan dock inte underlåta att beklaga att direktiven till rättshjälpsutredningen av ekonomiska skäl starkt har begränsat möjligheterna att göra rättshjälpssystemet ännu bättre än vad utredningen nu kunnat föreslå.

1.18 SACO/SR

En utgångspunkt för översynen av nuvarande rättshjälpssystem var att det rättsskydd som avsågs med rättshjälpsreformen skulle vidmakthållas samt att möjligheterna till samhällets rättshjälp i större utsträckning skulle anpassas till allmänhetens behov. SACO/SR vill därför uttala sin tillfredsställelse över att det nu föreliggande förslaget i flera hänseenden innebär en utökad och för allmänheten förbättrad rättshjälpsservice. Sålunda föreslås bl. a. att möjligheter införs att erhålla rättshjälp i samband med bodelning och att ytterligare möjligheter införs till ersättning för privat sakkunnig och för inställelsekostnader. Vidare avses att rättshjälp skall kunna utgå vid s. k. massärenden och att en generösare tillämpning förordas vid prövning av rättshjälp åt näringsidkare.

2 Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

2.1 Bostadsdomstolen

6. Allmänna synpunkter på fördelningen av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet

Bostadsdomstolen delar utredningens uppfattning att vissa rationaliseringsvinster bör kunna göras genom en omfördelning av myndighetsfunktionerna. Domstolen är dock inte i alla delar ense med utredningen när det gäller det sätt på vilket denna omfördelning bör ske.

RHL:s system enligt vilken så gott som alla egentliga rättshjälpsärenden (här bortses från offentlig försvarare) administreras av rättshjälpsnämnd, oavsett om den rättsliga angelägenheten handläggs inför domstol eller annan myndighet eller helt utomrättsligt är i en del fall onödigt tungrott. Enligt domstolens mening bör det inte väcka betänkligheter att i betydligt större utsträckning än f. n. dela upp funktionerna på olika organ. Systemet bör sålunda göras mer flexibelt så att det organ som i det enskilda fallet ligger närmast till hands att vidta viss åtgärd också får behörighet att göra detta. Att samma slag av åtgärd eller beslut därvid alltefter omständigheterna kan komma att vidtas av skilda organ synes inte innebära några olägenheter.

Bostadsdomstolen delar utredningens uppfattning att advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå bör få rätt att själv fatta beslut i sådana familjerättsliga angelägenheter där rättshjälp erfarenhetsmässigt nästan alltid beviljas och där rättshjälpsnämndens prövning därför framstår som en ren formalitet. Däremot är domstolen utomordentligt skeptisk mot idén att advokat skulle ges en generell rätt att – med undantag för vissa speciella situationer – bevilja rättshjälp så att säga à conto för upp till sex timmars arbete. Med undantag för de nyss berörda familjerättsliga angelägenheterna bör enligt domstolens mening allmän rättshjälp liksom f. n. beviljas av myndighet. Domstolen anser sig i detta sammanhang kunna bortse från den i praktiken inte använda rättshjälpsformen "rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden".

När det gäller frågan om vilken myndighet som skall bevilja rättshjälp där detta ej ankommer på advokat finner bostadsdomstolen det naturligt att uppgiften som regel ankommer på domstolen i de fall där angelägenheten är anhängig vid allmän domstol (motsvarande) medan prövningen i utomprocessuella angelägenheter bör ligga på rättshjälpsnämnd. Vem som skall pröva ansökan om allmän rättshjälp i ärenden vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet kan vara mera tveksamt men påverkar med hänsyn till det ringa antalet sådana fall inte funktionsfördelningen i stort. Enligt domstolens mening bör i allt fall de allmänna förvaltningsdomstolarna samt arrende- och hyresnämnderna ges sådan behörighet.

Det är självfallet ofta svårt för ett biträde att genast bedöma om den angelägenhet i vilken han konsulteras skall dras inför domstol eller om den kan lösas genom uppgörelse utom rätta. Bl. a. på grund härav bör, om rättshjälp beviljas, biträdet få tillgodoräkna sig sådant arbete som utförts före ansökan om rättshjälp i betydligt större omfattning än som f. n. följer av 20 § första stycket RHL. Detta bör gälla vare sig ansökan görs vid rättshjälpsnämnd eller domstol. Härigenom undviks att särskild ansökan om rättshjälp görs hos rättshjälpsnämnd trots att det är antagligt att domstolstalan inte kan undvikas. Med en sådan mer generös retroaktivitetsregel

torde också syftet med utredningsförslaget om "sextimmarsrättshjälp" i allt väsentligt bli tillgodosett.

Från det här skisserade systemet med parallell behörighet för allmän domstol m. fl. och rättshjälpsnämnd bör dock, såsom utredningen föreslår, göras undantag för angelägenheter av mer speciellt slag där en enhetlig rättstillämpning kräver att prövningen koncentreras till ett fåtal prövningsmyndigheter.

– – – –

9. Beviljande av allmän rättshjälp

Bostadsdomstolen har redan under 6. angett sin principiella inställning till frågan om fördelningen av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet.

Domstolen biträder i enlighet härmed förslaget att advokat i vissa uppräknade familjerättsliga angelägenheter skall äga rätt att bevilja allmän rättshjälp, oavsett storleken av rättshjälpsavgiften och den beräknade rättshjälpskostnaden. Domstolen har i och för sig inga erinringar mot den i 16 § gjorda uppräkningen av sådana angelägenheter men kan föreställa sig att ytterligare ett par familjerättsliga ärendeslag skulle kunna tillföras, t. ex. upprättande av äktenskapsförord och testamente.

Bostadsdomstolen tillstyrker även att ansökan om rättshjälp i de i förslagets 17 § uppräknade angelägenheterna skall prövas av rättshjälpsnämnd. Vad utredningen anför om intresset av fast och och enhetlig rättstillämpning i dessa rättshjälpsärenden finner domstolen övertygande. Det sagda gäller oavsett vilka befogenheter som i övrigt ges åt advokat, domstol eller förvaltningsmyndighet.

Som antytts under 6. finner bostadsdomstolen däremot anledning till invändningar mot utredningens förslag i 18 § att advokat i övriga angelägenheter skall ha rätt att själv bevilja allmän rättshjälp och arbeta upp till sex timmar på ärendet med skyldighet att därefter begära besked om han får fortsätta eller inte. Enligt domstolens uppfattning är det verklighetsfrämmande att räkna med att den advokat som den rättssökande konsulterar för att få hjälp alltid skall kunna verkställa en strikt intresseprövning. Det synes inte uteslutet att advokatens yrkesmässiga grundinställning att hjälpa den som söker hans bistånd ibland kan komma att leda till en mer liberal bedömning av sökandens intresse av att få sin sak prövad än som f. n. gäller enligt rättshjälpsmyndigheternas praxis. Domstolen delar experterna Joelssons och Annika Sehlstedts uppfattning att förslaget är ägnat att medföra ökade kostnader för det allmänna. Ett genomförande av förslaget leder vidare ofrånkomligen till betydande ojämnhet i tillämpningen genom att prövningen sprids på ett stort antal personer.

Bostadsdomstolen är också skeptisk till konstruktionen med underställning av frågan om fortsatt rättshjälp sedan sex timmars arbete lagts ner på ärendet. Om en advokat har beviljat allmän rättshjälp och arbetat med angelägenheten i sex timmar blir det säkerligen mycket svårt för rättshjälpsnämnden eller domstolen att avbryta rättshjälpen, i synnerhet om ärendet närmar sig sitt avgörande.

En ytterligare olägenhet med förslaget är att möjlighet öppnas för rättshjälpssökande att i samma rättsliga angelägenhet vända sig till flera advokater, som varandra ovetande beviljar rättshjälp. Sådant missbruk av rättshjälpen lär inte kunna kontrolleras från det allmännas sida. Av betänkandet framgår inte om utredningen tänkt sig att missbruk i efterhand skall kunna beivras med stöd av 39 § i förslaget. Även om sådan möjlighet till-

skapas, vilket bl. a. synes förutsätta viss omarbetning av ansökningsformuläret, kommer uppenbarligen restitutionstalan att orsaka myndigheterna besvär och kostnader.

På grund av det anförda avstyrker bostadsdomstolen utredningens förslag i 18 §. Domstolen vill i stället erinra om sitt under 6. framförda förslag om liberaliserad retroaktivitetsregel.

Enligt 20 § första stycket RHL kan advokat få ersättning för arbete och kostnad som uppkommit före ansökningen, om denna gjorts utan oskäligt dröjsmål. Enligt förarbetena (prop 1974: 71 s. 21) bör bestämningen "utan oskäligt dröjsmål" tolkas restriktivt. I praxis lär försening på mer än tio dagar inte godtas. Detta har medfört olägenheter av olika slag. Domstolen föreslår att den nuvarande regeln ändras så att advokaten kan få ersättning för arbete som utförts längre tid innan ansökan om allmän rättshjälp görs – hos domstol eller rättshjälpsnämnd – förslagsvis 2 månader. Möjligheten till retroaktiv ersättning kan f. ö. begränsas ytterligare genom ett beloppstak. En förutsättning för att arbete före ansökan om rättshjälp skall kunna ersättas är enligt domstolens förslag att ansökningen bifalls. Är frågan härom tveksam enligt advokatens uppfattning bör han naturligtvis liksom f. n. ge in ansökan efter rådgivningsfasen. Ett genomförande av domstolens förslag bör, i förening med den utvidgade tiden för rådgivning, tillgodose ett av syftena med den föreslagna bestämmelsen i 18 §.

Beträffande 21 § i förslaget anser bostadsdomstolen att inte bara allmän domstol och vissa specialdomstolar m. m. utan även allmän förvaltningsdomstol dvs. regeringsrätten och kammarrätterna skall kunna bevilja allmän rättshjälp. Detsamma gäller hyres- och arrendenämnderna där handläggningen sker i domstolsmässiga former, liksom överexekutor.

23. Specialmotivering

20 § Enligt första stycket i paragrafen kan advokat, varmed jämställs biträdande jurist på advokatbyrå, förordnas till biträde. Endast om särskilda skäl föreligger, kan annan lämplig person förordnas. Detta innebär en klar skärpning i förhållande till RHL av möjligheten att förordna annan än advokat till biträde.

För närvarande presumeras att en advokat (motsvarande) är lämplig att erhålla förordnande och någon ytterligare prövning görs ej. Beträffande andra biträdeskategorier sker en prövning av vederbörandes lämplighet. Vid denna lämplighetsprövning torde vikt fästas vid arten och beskaffenheten av angelägenheten i fråga. I förarbetena till RHL framhålls t. ex. särskilt att ombudsman hos partsorganisation på hyresmarknaden bör kunna utses till biträde i hyrestvist och det oavsett om tvisten skall prövas av hyresnämnd eller av domstol (prop. 1972: 4 s. 258). Enligt förslaget skall emellertid särskilda skäl föreligga för att t. ex. en ombudsman som är expert på hyresfrågor skall kunna förordnas till biträde.

Mot bakgrund av det anförda kan bostadsdomstolen inte dela utredningens uppfattning att det här närmast skulle vara fråga om en redaktionell jämkning. Några skäl för ändring i sak har inte framförts. Domstolen avstyrker förslaget.

2.2 Göta hovrätt

9. Beviljande av allmän rättshjälp

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag att allmän rättshjälp i vissa familjerättsmål skall kunna beviljas av advokat. Härigenom synes stora fördelar kunna uppnås inte minst från kostnadssynpunkt. Den föreslagna bestämmelsen framstår också som föredömligt enkel att tillämpa.

Däremot avstyrker hovrätten utredningens förslag om rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp och därefter arbeta viss tid på ärendet. Den möjlighet en advokat enligt nuvarande rättshjälpslagstiftning har att bevilja allmän rättshjälp har kommit till användning i mycket ringa utsträckning. Vid en av DON år 1974 företagen enkät hos ett 80-tal enskilda advokatbyråer (betänkandet sid. 105) angav 42 % av de tillfrågade byråerna som skäl härför, att maximibeloppet för klientens kostnadsbidrag regelmässigt var för lågt, medan 43 % av byråerna ansåg att reglerna var för krångliga. 20 % av de tillfrågade motiverade den ringa användningen med att det vid eventuellt efterföljande allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden kunde visa sig att en felbedömning skett från byråns sida.

Enligt utredningens förslag skall advokat exempelvis i fall där den rättsliga angelägenheten avser fordran, arvsrätt eller skadestånd få besluta om allmän rättshjälp och arbeta på ärendet i högst 6 timmar innan frågan om fortsatt rättshjälp underställes rättshjälpsnämndens eller allmän domstols prövning. Är den rättssökandes preliminära rättshjälpsavgift högre än vad som motsvarar sex timmars arbete för advokaten, äger han dock rätt att arbeta på ärendet till dess kostnaden når upp till rättshjälpsavgiften. Därjämte föreslår emellertid utredningen att frågan om rättshjälp i vissa slag av ärenden alltid skall prövas av rättshjälpsnämnden. De undantag som görs från advokatens beslutanderätt har, såsom utredningen framhåller, i rättshjälpsnämndernas hittillsvarande verksamhet ofta visat sig vara svårbedömda. Utredningens förslag innebär således att advokaten i många fall kommer att ställas inför svåra avvägningar. Den risk för felbedömningar från advokatens sida, vilken redan nu uppfattas som ett problem, kommer då att öka ytterligare. Som en följd därav kan advokaterna befaras komma att, i högre grad än för närvarande belasta rättshjälpsnämnderna genom underhandskontakter för att få vägledning vid sin bedömning. Att besluta om allmän rättshjälp kommer också att medföra en inte oväsentlig arbetsinsats från advokatens sida genom att han måste beräkna sökandens årsinkomst, rättshjälpsavgift, skriva beslut m. m. Till detta kommer vidare det merarbete som uppkommer för advokaten i de fall den tillåtna tidsfristen överskrides och beslut om fortsatt rättshjälp skall fattas av myndighet. Det av utredningen föreslagna systemet framstår således som än mer komplicerat att tillämpa än det som nu gäller och kan förväntas komma till användning i mycket ringa utsträckning.

Skulle mot förmodan en ökad användning bli följden av utredningens förslag torde detta komma att medföra en avsevärd kostnadsökning för rättshjälpen som helhet. Hovrätten anser att utredningen i denna del inte tillräckligt beaktat bland annat den konfliktsituation vari advokaten försättes när han skall tillvarataga statens intressen gentemot klienten. Det är sannolikt att advokaten i denna situation mången gång låter klientens intressen vinna företräde, vilket kommer att medföra en utvidgning av tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. Det bör i detta sammanhang påpekas att en sådan utveckling inte heller torde kunna hejdas genom den prövning som vid den tillåtna tidsfristens utgång skall göras av myndighet.

Myndigheten kan nämligen besluta att allmän rättshjälp inte vidare skall utgå i ärendet men endast undantagsvis underlåta att betala ut ersättning till advokaten för det arbete som redan utförts, eftersom detta torde förutsätta att advokaten gjort en uppenbar felbedömning.

Sammanfattningsvis finner hovrätten således att utredningens förslag om rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp i andra mål än familjerättsmål är förenat med avsevärda olägenheter och avstyrker därför att detta förslag genomföres. Hovrätten vill i sammanhanget ifrågasätta om icke möjligheterna att bevilja allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden bör i övrigt helt borttagas ur rättshjälpssystemet. Detta skulle göra rättshjälpslagstiftningen både enklare och mer lättöverskådlig.

Avskaffas advokats möjlighet att bevilja allmän rättshjälp i andra mål än familjerättsmål, medför detta att något egentligt behov av att låta allmän domstol besluta om allmän rättshjälp ej längre synes föreligga. Under dessa förutsättningar torde det nämligen endast undantagsvis förekomma att ett ärende, vari allmän rättshjälp önskas, anhängiggörs vid domstol utan att beslut i rättshjälpsfrågan föreligger. Det ringa antalet ärenden kommer enligt hovrättens mening att motverka en rationell handläggning av rättshjälpsärendena vid domstol och till följd härav relativt sett verka kostnadsfördyrande. Sett i förhållande till det enskilda ärendet kommer vidare rättshjälpsfrågan att förorsaka domstolen ett inte oväsentligt merarbete genom de kontroller m. m. som ska utföras. Hovrätten anser därför att övervägande skäl talar för att inte belasta domstolarna med ärenden om rättshjälp. Detta gäller – med hänsyn till det under alla omständigheter ringa antalet ärenden – även om advokats möjlighet att bevilja allmän rättshjälp icke avskaffas.

Skulle rätten att bevilja allmän rättshjälp – i enlighet med utredningens förslag – överflyttas på allmän domstol, motsätter sig hovrätten bestämt den begränsning av beslutanderätten som föreligger i lagförslagets 17 §. Utredningens förslag i denna del medför endast att reglerna blir onödigt komplicerade och att i tillämpliga fall avgörandet av rättshjälpsfrågan blir fördröjt.

10. Rättshjälpsavgifter

Domstolsverket utger varje år tabeller över den rättssökandes rättshjälpsavgift (kostnadsbidrag) i olika inkomstlägen. I det praktiska arbetet har således den myndighet eller advokat som skall beräkna rättshjälpsavgiften endast att i tabellen läsa av vilken avgift som motsvarar sökandens inkomst. Utredningens förslag till enklare system att beräkna rättshjälpsavgiften synes därför endast ha den mycket begränsade positiva effekten att domstolsverkets arbete med framtagandet av nämnda tabeller underlättas. Mot bakgrund härav vill hovrätten ifrågasätta om det kan anses motiverat att genomföra utredningens förslag i denna del, speciellt som detta medför avsevärda höjningar av rättshjälpsavgiften i vissa inkomstlägen. Vid exempelvis en inkomst på 33 000 kr kommer sålunda avgiften för person som icke är underhållsskyldig gentemot annan person att bli 200 kr mot för närvarande 90 kr. Förslaget medför dessutom förstärkta s. k. tröskeleffekter.

Beträffande utredningens förslag till beräkning av den rättssökandes inkomst har hovrätten i och för sig inget att erinra. Förslaget synes emellertid icke medföra några påtagliga fördelar i förhållande till vad som nu tillämpas.

2.3 Hovrätten för Nedre Norrland

I den mån vid bestämmande av arvode utrymme kan anses finnas för bedömning av utfört arbete och dess kvalitet oavsett den tid arbetet uppgivits ha krävt delar hovrätten den av utredningens ordförande framförda tesen att vid processuell rättshjälp den handläggande myndigheten bäst kan bedöma de frågor som påverkar arvodets storlek. Det kan tilläggas att denna myndighet även är mest lämpad att pröva om behov av rättshjälp föreligger. Det är även av betydelse att myndigheten ofta bättre än rättshjälpsnämnden känner till dem som förordnas till biträde i angelägenheter varom är fråga. Hovrätten hälsar därför med tillfredsställelse en omfördelning av beslutsfunktionerna. Hovrätten delar dock inte utredningsmajoritetens uppfattning att man tills vidare skall stanna så att säga på halva vägen. I stället för att tänka sig ett etappvis överflyttande av beslutsfunktionerna från rättshjälpsnämnderna bör i ett sammanhang genomföras de förslag som utredningens ordförande framlagt i sin reservation till betänkande. Redan det förenklade förfarande som förslaget innefattar motiverar dess genomförande. Hovrätten delar även ordförandens uppfattning att en snar vidare utbyggnad av advokaters och jämställdas möjligheter att själva bevilja allmän rättshjälp bör övervägas.

– – – –

När det gäller beviljande av allmän rättshjälp erinras om vad tidigare anförts, nämligen att hovrätten delar utredningsordförandens mening (betänkandet s. 277) att olika beslut inom rättshjälpssystemet i princip bör anförtros den myndighet som handlägger det mål eller ärende i vilket den rättssökande önskar eller har rättshjälp.

Om i enlighet med förslaget advokat beviljat allmän rättshjälp och den rättsliga angelägenheten blir föremål för handläggning vid allmän domstol, skall domstolen pröva frågan om fortsatt rättshjälp först sedan advokaten sysslat med ärendet visst angivet antal timmar. Principen bör vara att sedan allmän rättshjälp beviljats frågan om förmånens bestånd när som helst kan aktualiseras. När rättegången inletts, bör domstolen från biträdet övertaga ansvaret för frågan om rättshjälpen skall bestå. Befinnes det exempelvis vid anhängiggörande av talan att denna är obefogad – åberopade omständigheter kanske inte leder fram till den rättsföljd som yrkats – bör rättshjälpen genast bringas att upphöra (jfr 39 § 1 st. 4 p. förslaget till ny rättshjälpslag).

Rättshjälpsavgiften har enligt hovrättens mening gjorts alltför starkt progressiv. I de övre inkomstskikten ökar avgiften med 470 kr för varje tusen kr i inkomstökning, räknat på basbeloppet i oktober 1977 (11 800 kr). Redan vid ett basbelopp på 15 000 kr – detta synes inte alltför avlägset – kommer motsvarande ökning att vara 600 kr. Avgiftsökningen bör enligt hovrättens mening icke i något fall tillåtas överstiga nettolöneökningen.

2.4 Kammarrätten i Göteborg

Beviljandefrågor

Kammarrätten ansluter sig till utredningens förslag att advokat skall få besluta om allmän rättshjälp i familjerättsärenden.

Kammarrätten ställer sig däremot tveksam till förslaget att advokat skall få besluta om rättshjälp i vissa andra ärendetyper och arbeta upp till sex timmar innan beslutet underställs myndighets prövning. Enligt utredning-

ens egna beräkningar skulle nämnderna befrias från högst tio procent av det totala antalet ärenden genom denna del av förslaget. Rationaliseringsvinsten skulle således inte bli särskilt stor. Utredningens undersökningar visar att avslagsfrekvensen är betydligt högre i dessa ärendetyper än i familjerättsärendena. Detta tyder på att sakprövningen är svårare i förstnämnda ärendetyper. Enligt kammarrättens bedömning kan man därför inte bortse från att rättshjälpsområdet kan vidgas, om förslaget genomförs i denna del, vilket skulle medföra ökade kostnader för statsverket. Enligt den enkätundersökning angående tillämpningen av institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd som redovisades i DONs PM angav advokaterna som främsta anledning till den begränsade användningen av institutet att reglerna var krångliga. Kammarrätten anser att samma omdöme gäller för den av rättshjälpsutredningen föreslagna ordningen, varför det kan befaras att institutet skulle tillämpas endast i ringa omfattning.

Mot denna bakgrund är kammarrätten tveksam till om utredningens förslag att låta advokat besluta om rättshjälp i ärenden utanför familjerättsgruppen är lämpligt.

Utredningen föreslår vidare att vissa domstolar skall få besluta om allmän rättshjälp, om frågan om rättshjälp uppkommer först efter det att den rättsliga angelägenheten har blivit föremål för handläggning vid domstolen. Enligt kammarrättens bedömning bör samma befogenhet tilläggas de domstolar och myndigheter som enligt förslaget skall fastställa ersättningar, således även förvaltningsdomstolar, arrende- och hyresnämnder samt överexekutor. Dessa domstolar och myndigheter får anses vara väl lämpade att besluta om allmän rättshjälp. Att gå ännu längre, såsom utredningens ordförande föreslagit, och låta alla statliga myndigheter besluta om allmän rättshjälp kan, såvitt kammarrätten kan bedöma, knappast bidra till ökad effektivitet.

Enligt förslaget skall de allmänna domstolarna inte få besluta om allmän rättshjälp i ärenden där det krävs särskilda skäl eller särskild prövning för att rättshjälp skall få beviljas. Som skäl för denna begränsning har utredningen anfört önskemålet om enhetlig praxis. Praxis torde emellertid inte bli mindre enhetlig, om domstolarna får rätt att besluta om allmän rättshjälp i alla ärendetyper. Genom sin sammansättning och verksamhet är de allmänna domstolarna inriktade på att avgöra juridiska frågor. Detta gäller även för de andra domstolar och myndigheter som enligt kammarrättens förslag skall få besluta om allmän rättshjälp. Kammarrätten förordar därför att de domstolar och myndigheter, som ges rätt att besluta om rättshjälp, får avgöra rättshjälpsfrågan i samtliga typer av ärenden.

Rättshjälpsavgifter

Kammarrätten tillstyrker utredningens förslag angående förenklingar vid beräkning av den rättssökandes inkomst och fastställande av rättshjälpsavgift. De föreslagna avgifterna innebär en höjning jämfört med de avgifter som utgår nu. Härigenom förändras den låginkomstprofil som rättshjälpssystemet ursprungligen fick. Utredningen redovisar inte några skäl för att nu gå ifrån den ursprungliga låginkomstprofilen. Kammarrätten har svårt att se några andra skäl för ett sådant steg än rent statsfinansiella.

I 26 § tredje stycket föreslås att myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift skall få verkställas såsom dom. Enligt utredningens överväganden syftar stadgandet på de fall då avgiften skall betalas direkt till statsverket. Det torde inte finnas något behov av en motsvarande ordning när avgiften skall betalas till biträdet, eftersom biträdet kan underlåta

att utföra något arbete innan avgiften betalats. Bestämmelsen bör utformas så att den överensstämmer mer med motiven och förslagsvis få följande lydelse. "Myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift till statsverket får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom."

2.5 Göteborgs tingsrätt

Från rent administrativa utgångspunkter tillstyrker tingsrätten med hänsyn till den tidsvinst och förenkling av ärendenas behandling som vinnes att advokat skall få bevilja rättshjälp och slutföra rättshjälpsärendet i de av utredningen angivna familjerättsmålen och familjerättsliga ärendena. För en enhetlig bedömning – ärenden av förevarande slag kommer att behandlas av ett stort antal personer var för sig – bör noggranna och lättillämpade bestämmelser meddelas om rättshjälpsavgiften.

De rent administrativa fördelarna, främst effektivisering och förenkling av rättshjälpssystemet, talar för utredningens förslag att advokat även i annan rättslig angelägenhet med viss begränsning skall få bevilja allmän rättshjälp. Dock bör, liksom beträffande familjerättsmålen och de familjerättsliga ärendena, rätten att bevilja allmän rättshjälp ej tillerkännas biträdande jurist på advokatbyrå. Det är enligt tingsrätten viktigt att betydelsefulla frågor av detta slag kommer under en advokats bedömning och står under dennes direkta ansvar.

Vad avser de särskilt uppräknade fall där det ankommer på rättshjälpsnämnden att pröva rättshjälpsfrågan ifrågasätter tingsrätten om dit bör föras bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad. Det kan härvid anmärkas att advokat – om den rättshjälpssökande inte varit gift utan sammanboende – får bevilja rättshjälp i angelägenhet av ifrågavarande slag med den begränsning som följer av "sextimmarsregeln". Enligt tingsrätten är sistnämnda regel i förening med en väl planerad kostnadskontroll tillfyllest beträffande bodelningsärenden.

Tingsrätten finner ej att sådana skäl framkommit att, såsom upptagits i 17 § i förslaget, begränsning bör föreligga i de allmänna domstolarnas rätt att pröva frågor om allmän rättshjälp. Särskilt när det gäller massärenden kan en sådan begränsning medföra en onödig byråkratisering samtidigt som rättshjälpsnämnden kan antagas ha sämre möjligheter att bedöma frågan än tingsrätten.

Vidkommande frågan när part begär rättshjälp för handläggning vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet anser tingsrätten att i vart fall förvaltningsdomstol bör tillerkännas samma beslutskompetens i rättshjälpsärenden som utredningen föreslagit beträffande allmän domstol och vissa därmed jämställda domstolar. Viss tveksamhet kan föreligga huruvida samma kompetens skall tillerkännas statlig förvaltningsmyndighet, där vid sådant förhållande myndigheten i rättshjälpsärendet skulle bli såväl part som beslutande myndighet. De skäl utredningens ordförande anfört för sitt ställningstagande för att samtliga statliga myndigheter skall få prövningsrätt i nu avsedda fall väger emellertid enligt tingsrätten så tungt att tingsrätten ansluter sig till den uppfattning utredningens ordförande intagit i denna fråga. Samma ståndpunkt gäller för tingsrätten beträffande andra i utredningen upptagna frågor såsom tillstånd till byte av biträde, beslut om ersättning osv. Tilläggas kan att information om praxis i rättshjälpsärenden och andra frågor rörande rättshjälpssystemet kan i tillräcklig omfattning föras ut till berörda myndigheter, förslagsvis av domstolsverket.

2.6 Kristianstads tingsrätt

I betänkandet föreslås, i enlighet med utredningens direktiv, åtgärder som helt klart skulle effektivisera de olika rättshjälpsformerna och förenkla rättshjälpssystemet utan att för den skulle försämra rättsskyddet. Enligt tingsrättens mening skulle emellertid de mycket angelägna syftena med översynen av rättshjälpssystemet tillgodoses i än högre grad, om de förslag till åtgärder genomförs som utredningens ordförande med instämmande av experten Reuterwall framlagt i reservation till betänkandet. Tingsrätten vill för sin del bestämt förorda att så sker.

I det följande tar tingsrätten upp olika av utredningen behandlade spörsmål i samma ordning som de redovisats i betänkandet. Kommentarerna tar av naturliga skäl sikte främst på att lämna synpunkter i frågor som kan ha betydelse för de allmänna domstolarna.

Tingsrätten välkomnar att ordet kostnadsbidrag utmönstras ur rättshjälpslagen och ersätts med det i sammanhanget mer lättförståeliga och adekvata uttrycket rättshjälpsavgift. Likaså anser tingsrätten det vara välbetänkt att, som föreslagits, beteckna alla biträden inom rättshjälpslagens ram som offentliga biträden. Såsom utredningen konstaterat (s. 70) behövs för den sådan ändring av terminologin som sist nämnts en annan benämning för en rättshjälpsform som behandlas i nuvarande 41–45 §§. Tingsrätten vill emellertid ifrågasätta om inte det av utredningen föreslagna uttrycket är för långt och otympligt. Enligt tingsrättens mening är "särskild rättshjälp" en lämpligare benämning för denna rättshjälpsform.

Utredningen uttalar på s. 78 nederst att allmänna domstolar av praktiska skäl i viss utsträckning bör kunna anförtros att pröva rättshjälpsfrågan i fall när frågan uppkommit först sedan talan väckts eller målet eller ärendet eljest anhängiggjorts. Uttalandet ger uttryck för tveksamhet beträffande de allmänna domstolarnas förmåga att handlägga rättshjälpsfrågor. Längre fram i betänkandet (s. 115) sägs emellertid att det i sådana fall är naturligt att allmän domstol beslutar om allmän rättshjälp skall utgå eller inte, eftersom domstolen ju är bäst insatt i vad målet eller ärendet rör och därför torde ha de bästa förutsättningarna att bedöma om behov eller rättsligt intresse av rättshjälp föreligger. Tingsrätten vill kraftigt understryka sistnämnda uttalande och tillägga att de allmänna domstolarna tidigare har skött motsvarande uppgift enligt lagen om fri rättegång väl. Enligt betänkandet (s. 116) talar önskemålet om en enhetlig praxis i rättshjälpshänseende likväl i vissa fall så starkt för att prövningen av rättshjälpsfrågan bör ligga på rättshjälpsnämnden att inte ens allmän domstol där målet eller ärendet är anhängigt kan anförtros uppgiften. Tingsrätten är för sin del av den uppfattningen att det inte kan vara rimligt att tillmäta omsorgen om att rättspraxis blir enhetlig – om nu oenhetlighet av betydelse kan befaras – sådan vikt att man för att tillgodose ändamålet är beredd att lägga rättshjälpsprövningen på annan myndighet än den som ur alla andra synpunkter är bäst lämpad för uppgiften. Allmän domstol bör alltså anförtros att i sådana fall som nu avses pröva rättshjälpsfrågor av alla slag. Tingsrättens nu redovisade inställning till frågan om fördelningen av myndighetsfunktionerna framgår i och för sig redan av vad inledningsvis anförts om att reservantens förslag bör genomföras. Frågan tillmätes emellertid av tingsrätten sådan vikt, i vad de allmänna domstolarna därav berörs, att rätten särskilt velat understryka sin uppfattning.

– – – –

Enligt tingsrättens mening är det en sund princip att åt advokat i största möjliga utsträckning överlåta att bevilja allmän rättshjälp, eftersom en rättssökande av naturliga skäl i regel först vänder sig till en advokatbyrå med sina rättsliga spörsmål, och det leder till minskad byråkrati om rättshjälpsfrågan kan avgöras i detta sammanhang. Det kunde kanske tyckas att det vore behövligt med bestämmelser om kontroll mot missbruk av främst sextimmarsregeln. Härigenom skulle emellertid en stor del av smidigheten och vinsten med den valda lösningen gå förlorad. Tingsrätten har därför ej något att erinra mot förslaget som det utformats i denna del. Emellertid vill tingsrätten, i anslutning till uppräkningen av de olika ämnesområdena i 16 § 1 st. lagförslaget, fästa uppmärksamheten på att i fråga om omyndighetsförklaring eller dess hävande möjlighet finns för domstol att enligt föräldrabalken (10 kap. 13 §) förordna rättegångsbiträde som får ersättning av allmänna medel. Viss samordning torde vara önskvärd mellan rättshjälpslagen och föräldrabalken i berört avseende. Vidare må påpekas att 16 § 2 st. nämnda förslag fått en delvis felaktig avfattning. Anledning saknas nämligen hänvisa till 17 § 1 st. 7, eftersom inget av de i 16 § 1 st. uppräknade målen och ärendena kan handläggas enligt den s. k. småmålslagen.

Det föreslagna avgiftssystemet är starkt progressivt. För en person, vars inkomst uppgår till 50 000 kr, är rättshjälpsavgiften enligt förslaget 1 090 kr, medan avgiften för den, vars inkomst uppgår till 83 000 kr, är 8 890 kr. Skillnaden i rättshjälpsavgift för dessa inkomsttagare är således 7 800 kr. Mot bakgrund av rådande skatte- och bidragsregler måste det starkt ifrågasättas om en så avsevärd skillnad i rättshjälpsavgift för inkomsttagare i angivna inkomstlägen är sakligt motiverad. I förslaget till avgiftssystem har inte tillräcklig hänsyn tagits till den försörjningsbörda, som sökanden kan ha. Inte heller har reglerna om beskattning av inkomsterna inom en familj och de konsekvenser dessa regler får för familjeekonomin beaktats. Det sagda kan illustreras genom följande exempel. En person med fem barn och hemarbetande hustru utan inkomst samt en årslön på 110 000 kr får själv svara för sina rättegångskostnader. Ett sammanboende eller gift par utan barn, där var och en har en inkomst på 55 000 kr, har var och en en rättshjälpsavgift som är begränsad till 1 500 kr. Det är dock uppenbart att de senare har en betalningsförmåga, som avsevärt överstiger familjeförsörjarens, vars skenbart höga inkomst skall räcka till sju personer. Därtill kommer att denne får betala omkring 15 000 kr. mer i statlig skatt än de båda andra tillsammans. Då alla bör ha samma möjlighet att skaffa sakkunnig hjälp i juridiska angelägenheter, synes skäl föreligga för att närmare undersöka om de föreslagna rättshjälpsavgifterna är rimliga och svarar mot den rättssökandes verkliga betalningsförmåga.

2.7 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Beviljande av rättshjälp

Utredningen föreslår att advokat i betydande omfattning skall få bevilja rättshjälp i mål eller ärenden som skall bli föremål för prövning i domstol. Däremot skall rättshjälp alltid beviljas av rättshjälpsnämnden bl. a. i fall då ärendet skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Advokat skall alltså inte få bevilja rättshjälp i ärenden vid arrendenämnd eller hyresnämnd. Hyresnämnden har inget att erinra mot att prövningen sålunda ligger kvar hos rättshjälpsnämnden. De ärenden som handläggas i

hyresnämnderna är nämligen sinsemellan av mycket olika beskaffenhet. Det är således viktigt att en viss enhetlighet iakttages vid beviljandet av rättshjälp. I ärenden om förlängning av hyresavtal är rättshjälp ofta motiverad, men åtskilliga ärenden av andra typer kan inte sägas vara av sådan vikt för den rättssökande att rättshjälp normalt bör utgå.

Om frågan om allmän rättshjälp uppkommer sedan den rättsliga angelägenheten har blivit föremål för handläggning, föreslår utredningen att rättshjälp skall kunna beviljas av domstol men ej av förvaltningsdomstol eller av förvaltningsmyndighet. Utredningens ordförande och en expert anser att alla statliga myndigheter bör få pröva rättshjälpsfrågan i nu avsedda fall. Hyresnämnden instämmer i denna fråga med minoritetens förslag. När ett mål eller ärende blivit föremål för handläggning, måste det nämligen vara lättare för den handläggande myndigheten än för rättshjälpsnämnden att bedöma huruvida behov av rättshjälp verkligen föreligger. I synnerhet gäller detta förvaltningsdomstolar eller myndigheter, vilka liksom hyresnämnden huvudsakligen arbetar med muntligt förfarande. Om det vid det första sammanträdet visar sig att ärendet fordrar handläggning vid flera sammanträden eller att behov av rättshjälp av andra skäl föreligger, kan då rättshjälpsfrågan lösas på ett snabbt och smidigt sätt.

2.8 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Beviljande av allmän rättshjälp

Som utredningen framhållit inskränker sig rättshjälpsnämndens prövning i det stora flertalet fall av äktenskapsskillnader och vissa andra familjerättsmål till ett enkelt konstaterande att ansökningen skall bifallas och att maximibelopp för kostnadsbidraget skall fastställas. Nämnden har därför ingen erinran mot förslaget att advokat tilläggs befogenhet att – oavsett vilket kostnadsbidrag som kan ifrågakomma – bevilja allmän rättshjälp i denna typ av rättsliga angelägenheter. Dessa prövas ju till övervägande del av allmän domstol, vilket är ägnat att tillskapa viss kontrollmöjlighet och att minska riskerna för eventuellt missbruk. Undantag bör dock göras för vissa typer av ärenden som kräver särskilda överväganden. Hit hör de flesta ärenden angående verkställighet och dessa bör därför inte ingå i "katalogen" enligt 16 § i förslaget. Detta gäller även ärenden angående omyndighetsförklaring, vars införande i denna paragraf enligt nämndens uppfattning i viss mån kolliderar med bestämmelsen i förslaget till 21 § tredje stycket sista punkten.

Däremot torde "katalogen" kunna utökas med i vart fall angelägenheter rörande upprättande av äktenskapsförord och av testamente. Dessa angelägenheter är till sin natur sådana att de för det mesta kan klaras av snabbt och utan större kostnader samt att risken för ett obehörigt utnyttjande av förmånen torde vara minimal även om ärendena inte blir föremål för myndighets behandling.

Enär angelägenhet angiven i 16 § lagförslaget inte torde komma att handläggas enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden erfordras i paragrafens sista stycke inte någon hänvisning till 17 § första stycket 7.

Rättshjälpsnämnden vill fästa uppmärksamheten på att bland advokater den missuppfattningen inte är ovanlig att beviljad rättshjälp för boskillnad omfattar jämväl arbete med förrättande av bodelning efter boskillnadsdomen. Denna missuppfattning har medfört ekonomiska konsekvenser för

advokaterna. Med hänsyn härtill och till att advokater ju enligt förslaget skall äga rätt att själva bevilja allmän rättshjälp för boskillnad synes ett uttryckligt klarläggande vara på sin plats.

Vad ovan anförts innebär att 16 § lagförslaget enligt rättshjälpsnämndens uppfattning skulle få följande lydelse:

"Allmän rättshjälp får beviljas av advokat, om den rättsliga angelägenheter avser

- äktenskapsskillnad
- boskillnad
- fastställande eller jämkning av underhållsbidrag till make eller barn
- faderskap till barn
- fastställande eller överflyttande av vårdnad om barn
- fastställande av rätt till umgänge med barn
- upprättande av äktenskapsförord
- upprättande av testamente

Vad nu sagts gäller bara om annat ej följer av 17 § första stycket 1, 3, 4 eller 6."

Rättshjälpsnämnden anser att flera tungt vägande erinringar kan riktas mot utredningens förslag att advokat skall äga rätt att – med vissa undantag enligt 17 § lagförslaget – bevilja allmän rättshjälp i övriga angelägenheter och arbeta upp till sex timmar. I detta sammanhang må först hänvisas till det särskilda yttrandet av experterna Joelsson och Annika Sehlstedt om risken för praxisförskjutning och kostnadsaspekten (sid. 288 i betänkandet). Därtill kommer att advokaterna med all säkerhet bringas i konfliktsituationer beträffande sin lojalitetsplikt gentemot klienten. Det måste vara svårt att vägra en klient allmän rättshjälp med motiveringen att befogat intresse inte kan anses föreligga. Likaledes måste svårigheter uppstå när det i vissa fall gäller att objektivt bedöma huruvida ur utredningssynpunkt behov föreligger av juridiskt biträde. Även andra vanskliga bedömningssituationer kan tänkas. Erfarenheten har således visat att det inte är ovanligt att en rättsökande och hans ombud helt seriöst hävdar att en angelägenhet inte har samband med näringsverksamhet medan nämnden däremot finner att så är fallet. Om nu vederbörande advokat gör en felbedömning i berört avseende kan detta leda till icke önskade kostnadskonsekvenser för statsverket. Möjligheten att vägra eller ens jämka en biträdesersättning på grund av en dylik felbedömning blir nämligen ytterligt beskuren enär ju enligt 29 § första stycket lagförslaget härför skall krävas att biträdet *uppenbart* missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller det eljest föreligger särskilda skäl. I detta sammanhang vill nämnden inte underlåta att framhålla risken för att en rättshjälpssökande kan komma att i en och samma angelägenhet vända sig till flera advokater, som varandra ovetande var för sig beviljar vederbörande allmän rättshjälp. Någon kontrollmöjlighet i detta hänseende torde inte stå till buds med inte oväsentliga kostnadsökningar som följd.

Rättshjälpsnämnden kan inte heller finna att förslaget är ägnat att i nämnvärd grad minska nämndernas arbetsbelastning. Eftersom det enligt förslaget åligger advokaterna att avgöra om 17 § lagförslaget är tillämplig kan förväntas ett stort antal underhandsförfrågningar hos nämnderna härom och för övrigt även om tillämpningen i sig av 18 § lagförslaget. Framställningar enligt 17 § andra stycket och 19 § lagförslaget torde ävenledes bli vanliga. I detta sammanhang vill nämnden peka på de komplikationer som kan uppstå för det fall en advokat själv beviljat allmän rättshjälp i en angelägenhet, som senare visar sig nödvändiggöra prövning av förvalt-

ningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Uppkommer denna situation måste en särskild ansökan göras till nämnden enligt 17 § första stycket 4 lagförslaget. Fråga uppkommer då huruvida sökanden skall erlägga ny rättshjälpsavgift eller huruvida tidigare till advokaten erlagd avgift skall tillgodoräknas honom hos nämnden. Denna situation kommer inte att bli helt ovanlig i angelägenhet rörande ersättning på grund av trafikolycka och på grund av olycksfall i arbete. Dessa omständigheter i förening med den i 18 § första stycket lagförslaget intagna "mellankontrollen" innebär enligt nämndens uppfattning att arbetsbesparingen för nämnderna inte på långt när kommer att uppgå till den av utredningen uppskattade. Enligt nämndens mening medför 18 § lagförslaget inte sådana fördelar att dessa uppväger de komplikationer som den kan förväntas tillskapa.

Slutligen vill rättshjälpsnämnden i detta sammanhang ställa sig den frågan huruvida inte utredningens hela konstruktion i själva verket innebär en utsträckning av den statliga myndighetsutövningen till enskild person med de konsekvenser som i skilda sammanhang kan följa därav. Huruvida utredningen beaktat denna synpunkt vid sina överväganden framgår inte av betänkandet.

Utredningen föreslår vidare (21 § lagförslaget) att allmän domstol skall pröva frågan om allmän rättshjälp därest angelägenheten redan är föremål för behandling av domstolen och fråga inte är om fall som avses i 17 § första stycket 1–6 eller 8 lagförslaget. Frånsett att en prövning enligt angivna punkter i 17 § första stycket torde innebära ökad arbetsbelastning för domstolen anser rättshjälpsnämnden att principiella skäl talar mot förslaget. Nämnden ifrågasätter det lämpliga i att en domstol, som ju skall pröva den rättsliga angelägenheten, dessförinnan skall taga ställning i rättshjälpsfrågan och därmed också i princip till frågan huruvida vederbörande part har befogat intresse av att få angelägenheten prövad med stöd av allmän rättshjälp. Enahanda problematik torde bli aktuell vid domstols tillämpning av 18 § lagförslaget. Nämnden anser sig därför inte kunna tillstyrka förslaget. Vid detta ställningstagande anser sig nämnden inte heller böra tillstyrka förslaget såvitt avser rätt att förordna biträde eller återkalla dylikt förordnande i angelägenhet, som handläggs enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden.

– – – –

Förordnande av biträde och därtill hörande frågor

I *20 § första stycket* lagförslaget anges att advokat får förordnas till biträde. I fortsättningen stadgas – vilket är en nyhet – att annan lämplig person kan förordnas till biträde om särskilda skäl föreligger. Enligt utredningen (specialmotiveringen sid. 260 i betänkandet) skulle detta inte vara avsett att innebära någon avvikelse från gällande rätt utan en kodifiering av nuvarande ordning. Utredningen hänvisar i sammanhanget till prop. 1972: 4 s. 257, 258. Rättshjälpsnämnden delar inte denna utredningens uppfattning eller slutledning. Åtminstone Stockholmsnämnden – och såvitt denna har sig bekant även samtliga övriga nämnder – tillämpar gällande bestämmelse (21 § första stycket nuvarande lag) så att om advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå begärs som biträde presumeras vederbörande vara lämplig och förordnas utan prövning. När biträdesförordnande begärs för andra kategorier – praktiserande jurister som inte är advokater eller anställda på advokatbyrå, bankjurister, personer utan juridisk examen (exempelvis ombudsmän, erfarna skadereglerare, personer med annan akademisk examen) – sker alltid en prövning av vederbörandes lämp-

lighet men detta är också den enda prövning som sker. Befinnes den föreslagna personen lämplig och lägger inte 21 § första stycket sista meningen rättshjälpslagen hinder i vägen – vilket ju dock gäller för alla kategorier, således även advokater, – förordnas vederbörande till biträde. Några särskilda skäl därutöver krävs inte även om det ligger i sakens natur att en prövning av lämpligheten hos en person utan juridisk examen blir mer inriktad på arten och beskaffenheten av den angelägenhet som är ifråga än i övriga fall. Mot bakgrunden av denna praxis – som alltså torde vara gemensam för samtliga rättshjälpsnämnder – ter sig det redovisade motivet för utformningen av lagförslaget svårförståeligt. Förslaget har fått en utformning som föga återspeglar praxis, och som – vilket synes betänkligt och knappast eftersträvansvärt – kan vara ägnat att utveckla ett advokatmonopol. Visserligen kan svårigheter ibland föreligga att utöva en effektiv lämplighetsprövning beträffande personer, som inte är advokater eller biträdande jusiter på advokatbyråer, men utredningens förslag löser enligt nämndens åsikt inte detta problem. Möjligen skulle en ändring av nu gällande bestämmelse av innebörd att en dylik person åläggs visa att han är lämplig kunna bidraga till problemets lösande. Enligt nämndens uppfattning saknas skäl att frångå lydelsen i nu gällande bestämmelse dvs. 21 § första stycket rättshjälpslagen. Nämnden avstyrker på anförda skäl utredningens förslag.

– – – –

Avgifterna för allmän rättshjälp

Rättshjälpsnämnden har i och för sig intet att erinra mot utredningens förslag i 22–24 §§ lagförslaget även om nämnden vill påpeka att en viss fördyring i många fall kommer att uppstå för den enskilde rättssökanden. Nämnden vill i detta sammanhang erinra om vikten av att advokater – om dessa kommer att tilläggas rätt att bevilja allmän rättshjälp oavsett avgiftens storlek – erhåller fullödig information om hur avgiften beräknas. Ett flertal advokater tycks hittills exempelvis inte ha uppfattat att det är den *beräknade* årsinkomsten, som skall ligga till grund för avgiften, eller att med årsinkomst *inte* avses inkomsten för kalenderåret utan inkomsten för tolvmånaders perioden sex månader före och sex månader efter ansökningsdatum.

Med hänsyn till den praxis som åtminstone Stockholmsnämnden utvecklat förefaller 25 § sista meningen lagförslaget innebära en obehövlig nyhet. Om en sökande beviljats allmän rättshjälp i en viss rättslig angelägenhet tillåter nämligen nämnden – efter framställning av sökanden – att den sålunda beviljade rättshjälpen får omfatta även annan angelägenhet om nära samband mellan angelägenheterna föreligger i rättsligt eller sakligt hänseende. Denna ordning synes enligt nämndens uppfattning smidigare och mindre komplicerad än att – som utredningen föreslår – laborera med två rättshjälpsärenden och beträffande avgiften i det senare hänvisa till det tidigare. Nämnden avstyrker därför utredningens förslag såsom obehövligt. Därest en lagbestämmelse anses erforderlig föreslår nämnden att den utformas i enlighet med ovan redovisad praxis.

I 26 § tredje stycket lagförslaget stadgas, vilket är en nyhet, att myndighets beslut om skyldighet att erlägga avgift blir direkt exigibel. Rättshjälpsnämnden tillstyrker förslaget.

Två ledamöter av rättshjälpsnämnden, advokaterna Rune Ek och Bengt Ljungqvist, har såvitt yttrandet berör 18 och 19 §§ lagförslaget reserverat sig och anfört.

Vi tillstyrker utredningens förslag avseende 18 § med det undantaget att sista stycket bör utgå.

Utredningens förslag i 18 § innebär en inledning till en decentralisering av beslutsfunktionen, som i en framtid kan leda till att advokat i alla ärenden, oavsett omfattningen kommer att kunna bevilja allmän rättshjälp.

Utredningen föreslår att advokat skall kunna bevilja allmän rättshjälp för ett arbete omfattande sex timmar. Åtskilliga ärenden är av den omfattningen att de kan slutföras inom nämnda tidsram. En stor mängd av ärendena är dessutom av den arten att svårighet inte föreligger vid bedömningen huruvida allmän rättshjälp kan komma ifråga eller inte. Advokaten bör dock ha möjlighet att, även före det sex timmars arbete är konsumerat, på den rättssökandes vägnar göra framställning till rättshjälpsnämnden om fortsatt allmän rättshjälp. Rättshjälpsnämnden bör då ha skyldighet att besluta i ärendet. En sådan ordning ger den rättssökande möjlighet att på ett tidigt stadium förvissa sig om allmän rättshjälp kan påräknas även efter rättshjälpsnämndens bedömning. Detta kan vara av värde i tveksamma fall. Därför bör sista stycket i den föreslagna paragrafen utgå.

Såsom rättshjälpsnämnden i sitt remissvar velat utforma 16 § och med ett bibehållande av utredningens 18 § med undantag för sista stycket, skulle en beaktansvärd mängd av rättshjälpsärendena kunna behandlas på advokatbyråerna. Detta förenklar för de rättssökande, rättshjälpsnämnderna och advokaterna.

Det skulle möjligen kunna befaras att advokat kan komma i konfliktsituationer men hänsyn till sin lojalitetsplikt gentemot klienten och därigenom ha svårighet att vägra en klient allmän rättshjälp med motiveringen att befogat intresse inte kan anses föreligga. Sådana farhågor torde emellertid vara överdrivna. Skulle tveksamhet råda har advokaten möjlighet enligt vårt förslag att på klientens vägnar ansöka om rättshjälp hos rättshjälpsnämnden. Advokat bör alltså själv endast besluta i klara fall. Genom möjligheten att omgående erhålla rättshjälpsnämndens prövning befrias advokaten från ovannämnda konfliktsituation.

Skulle advokat likväl göra en felbedömning innebär det ökade kostnader för statsverket. Är felbedömningen flagrant torde emellertid statsverket kunna återkräva de ökade kostnaderna av advokaten. Härom skulle särskild regel kunna införas.

Det kan föreligga risk att en rättssökande i samma angelägenhet vänder sig till flera advokater och låter dessa, varandra ovetande, agera i ärendet och bevilja rättshjälp. En kontroll för att i möjligaste mån undanröja dessa risker skulle kunna ske genom att på tillämpliga blanketter ange att den rättssökande har att under edlig förpliktelse bekräfta att han ej i aktuell angelägenhet sökt rättshjälp på annat håll. Detta förfaringssätt tillämpas i många andra sammanhang. Dessutom verkar kostnadsbidraget i många fall hämmande på dylikt missbruk.

Som en följd av att sista stycket 18 § utgår kan även 19 § utgå i sin helhet eller ändras så att där anges att en ovillkorlig skyldighet föreligger för rättshjälpsnämnd att på begäran av rättssökande pröva frågan om allmän rättshjälp.

2.9 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Funktionsfördelning

Utredningen har funnit, att funktionsfördelningen är av vital betydelse för uppnående av de mål som uppsatts i direktiven. I princip delar rättshjälpsnämnden denna inställning.

Eftersom fråga om rådgivningsinstitutets vara eller icke vara enligt rättshjälpsnämndens mening hänger intimt samman med frågan om hur beslutsfunktionerna i övrigt beträffande beviljande av allmän rättshjälp skall konstrueras kommer rättshjälpsnämnden att behandla dessa frågor i ett sammanhang.

Rättshjälpsnämnden biträder utredningens förslag att advokat skall bevilja allmän rättshjälp i familjemål (16 § förf.förslaget). Enligt nämndens mening bör advokats rätt härvidlag även omfatta beviljande av allmän rättshjälp i bördsmål. Enligt 16 § 2 st. i den föreslagna författningstexten undantas från advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp – genom en hänvisning till 17 § första stycket 7 – det fall att den rättsliga angelägenheten kan antas bli prövad enligt lagen om rättegång i tvistemål om mindre värden (SFS 1974: 8). I specialmotiveringen, s. 258, anmärker utredningen, att detta kan bli fallet i mål om underhållsbidrag till maka eller barn, om vad som sammanlagt yrkas i underhåll understiger ett halvt basbelopp (beloppsgränsen för mål som skall handläggas enligt småmålslagen). 3 § lagen om rättegång i tvistemål om mindre värden stadgar, att denna lag inte är tillämplig på mål, som handläggs av tingsrätt i särskild sammansättning. Dit hör bl. a. mål om underhåll (GB 15: 29). Rättshjälpsnämnden föreslår att hänvisningen till 17 § 1 st. 7 p. utgår ur 16 § 2 st. förslaget till författningstext. Det kan ifrågasättas om ärenden angående omyndighetsförklaring och dess hävande bör hänföras till den kategori ärenden i vilka advokaten ges full frihet att bevilja allmän rättshjälp. Sådan söks ytterst sällan i dessa ärenden. Anledningen härtill är förmodligen att domstol enligt 10 kap. 13 § FB förordnar rättegångsbiträde. Behov av de ytterligare förmåner som kan erhållas genom rättshjälp uppträder med säkerhet ytterst sällan.

Advokat bör inte få tillstånd att åta sig rättshjälpsärenden enligt 16 § förslaget till författningstext utanför sitt naturliga verksamhetsområde. Önskar den rättssökande att ett biträde med verksamheten förlagd till avlägsen ort skall förordnas bör det ankomma på rättshjälpsnämnden att ta ställning till frågan om denne skall förordnas. Detta förhållande bör framgå av lagtexten.

Mot utredningens förslag i 18 § förslag till författningstext att för vissa ärenden i övrigt advokat skall utan nämndens hörande arbeta i 6 timmar är nämnden kritisk.

I den PM angående reform av samhällets rättshjälp (Ju 1970: 14) som föregick rättshjälpsreformen poängteras behovet av kostnadskontroll. Där konstateras, att den kostnadskontroll som då utövades utfördes av domstolarna och visade betydande brister i enhetlighet och effektivitet. I promemorian uttalas vidare, att det är ofrånkomligt att garantier skapas för att rättshjälpsreformen inte leder till att domstolar och andra myndigheter belastas med onödiga mål och ärenden. Överhuvudtaget måste tillses, att allmän rättshjälp icke kommer ifråga annat än då ett verkligt behov därav kan konstateras. En intresseprövning måste ske. Även departementschefen framför liknande tankegångar. I prop. till rättshjälpslagen (1972: 4 s. 289 ff) uttalas, att betydelsen av en effektiv och enhetlig kostnadskontroll gör, att ett särskilt organ för handhavandet av rättshjälpsreformen måste tillskapas. Varken i promemorian eller propositionen förs överhuvudtaget den tanken fram, att det skulle vara lämpligt att ge "fritt fram" åt advokatkåren annat än i ett specialfall som inte skulle medföra några kostnader för statsverket, nämligen rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd (16 § rättshjälpslagen). Dessa tankegångar berörs endast flyktigt i utredningen. Anledningen till att man i stort sett ansett sig kunna bortse från dessa och

liknande tankegångar redovisas ej. Det är därför i viss mån svårt för rättshjälpsnämnden att bemöta utredningens påståenden i dessa avseenden. Nämnden kan nämligen inte med säkerhet fastslå vad utredningens påståenden grundar sig på. Förslaget i denna del kan starkt ifrågasättas. Statsmakterna har tidigare i skilda sammanhang med skärpa hävdat behovet av kostnadskontroll. Utvecklingen under de år rättshjälpsnämnden existerat har inte lett till slutsatsen att denna kostnadskontroll från det allmännas sida skulle vara obehövlig. Utredningens förmodanden – enligt rättshjälpsnämndens mening kan det inte röra sig om annat än just förmodanden – att riskerna är överdrivna är icke underbyggda, s. 113 i betänkandet.

En advokat kan varje arbetsdag genom 6-timmarsregeln förtjäna 1 290 kr. Om det är 20 arbetsdagar per månad kan han från det allmänna få cirka 25 000 kr, utan praktisk möjlighet till kontroll av motsvarande arbetsprestation. Exemplet kräver enligt nämndens mening ingen närmare kommentar.

Det är rättshjälpsnämndens uppfattning att kostnadsökningar måste bli följden av utredningens förslag. Om fortfarande den principen skall gälla att allmän rättshjälp skall utgå endast om uttalat behov därav föreligger, bör det inte ifrågakomma annat än att lägga denna behovsprövning på ett organ som är fristående i förhållande till den rättssökande och hans biträde. Endast rättshjälpsnämnd kan därvid komma ifråga. Nämndernas tjänstemän är specialiserade på sitt område liksom advokater på sitt. Utredningens tankegång att advokaterna utan vidare skall kunna ta över en stor del av nämndernas verksamhet kan därför inte delas av rättshjälpsnämnden.

Såväl i RB:s 12 kap. som i advokatsamfundets regler om god advokatsed fastslås, att det är en advokats oavvisliga plikt att så länge det inte strider mot god advokatsed tillvarata sina klienters intressen.

Utredningen tilldelar därutöver advokaterna en helt ny funktion av offentlig myndighet, i det att den enskilde advokaten ålägges göra en objektiv bedömning av sin klients behov av bl. a. hans bistånd i måhända känsliga och svårbedömbara angelägenheter. Svåra konflikter kan uppstå för den ansvarskännande advokaten till följd av den dubbelroll han kommer att tvingas spela.

Om förslaget genomförs kommer samtliga advokater i Sverige att bli beslutsfattande organ. Denna omständighet tyder på att praxis blir oenhetlig. Såväl i tidigare utredningar angående hithörande frågor som i prop. 1972: 4 betonas vikten av enhetlighet i praxis. Utvecklingen har inte på något sätt tytt på att dessa krav på enhetlighet vid tillämpningen nu kan frånfallas. I landet finns 6 rättshjälpsnämnder med tillhopa cirka 20 handläggare. Kontakten mellan de olika nämnderna har fungerat utomordentligt väl. Härigenom har värdefull kunskap kunnat "spridas" till handläggarna på ett smidigt och billigt sätt. Kontakterna med domstolsverket och dess besvärsnämnd har varit lätta att hantera. Samarbetet har fungerat väl. Nämndernas kontakter med advokaterna, olika myndigheter och den rättssökande allmänheten har också fungerat väl. Om utredningens förslag genomföres, torde med hänsyn till den enorma ökning av antalet beslutande organ som föreslås det föreligga mycket stor risk att praxis utvecklas på ett icke önskvärt sätt.

Om 6-timmarsregeln införs kan följden bli att advokat i samma angelägenhet biträder flera klienter. Lagtexten ger enligt rättshjälpsnämndens mening utrymme för olika tolkningar huruvida advokaten skall få arbeta 6 timmar på angelägenheten i dess helhet eller om han skall få lägga ner arbete motsvarande 6 timmar för varje klient.

Utredningen tänker sig att 6-timmarsregeln skall kunna tillämpas t. ex. på ärenden om namnbyten och adoption. Allmän rättshjälp utgår sällan för detta slags angelägenheter men det betyder inte att allmän rättshjälp sällan söks i dessa ärenden. Om allmän rättshjälp skall utgå eller ej är ofta en bedömningsfråga. Det är ej realistiskt att anta att en advokat utifrån sina utgångspunkter anlägger samma synpunkter på dessa bedömningsfrågor som de specialiserade tjänstemännen på nämndernas kanslier, som bl. a. på ett helt annat sätt än advokater har tillgång till den praxis som utövats på området sedan 1973. Med den konstruktion regeln föreslås få kommer t. o. m. ärenden om förtal och skadestånd för ärekränkning att inrymmas under 6-timmarsregeln. I ärenden av denna art beviljas allmän rättshjälp i allmänhet inte eftersom den rättssökande ej anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad. Avgöranden av ifrågavarande slag är kontroversiella och känsliga. Det bör inte ifrågakomma annat än att en prövning av detta slag utförs av offentlig myndighet. Experterna Sehlstedt och Joelsson är inne på liknande tankegångar och anför bl. a., s. 288 i betänkandet, att det inte är helt givet, att blott och bart en ärendetyps frekvens utsäger något om hur bedömningen av denna ärendetyps framtida handläggning skall ske. Det är troligt att advokaterna, sedan de väl vunnit kunskap om nämndens benägenhet att avslå ärenden av viss kategori, undviker att ansöka om allmän rättshjälp i sådana ärenden.

– – – –

Institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd har som bekant inte blivit någon succé. Utredningen har tänkt att bl. a. 6-timmarsregeln skall träda i dess ställe. Med den konstruktion regeln föreslås få kan man inte bortse från risken att den går samma öde till mötes som ovan nämnda institut. Det torde nämligen bli svårt för vederbörande advokat att avgöra när ett ärende passerar 6-timmarsgränsen och alltså allmän rättshjälp måste sökas. Det kan också vara svårt att i initialskedet urskilja vilka ärenden som faller inom och vilka som faller utom gränsen för 6-timmarsregelns tillämpningsområde.

– – – –

Eftersom rättshjälpsnämnden, som ovan redovisats, anser att 6-timmarsregeln ej bör genomföras, saknar rättshjälpsnämnden anledning gå in på frågor i vilken mån domstolarna skall anförtros beslutsfunktion beträffande den av utredningen föreslagna mellankontroll som skall ske efter 6 timmar.

– – – –

Utredningen har tänkt att missbruk av rätten att bevilja allmän rättshjälp skall kunna bestraffas genom att den myndighet som fastställer ersättningen sätter ned biträdes ersättning under begärt belopp. Det kan emellertid bli förenat med vissa svårigheter för myndigheten att i förekommande fall erhålla tillgång till ett godtagbart beslutsunderlag. I detta sammanhang kan nämnas, att svårigheter att få uppgift om vad som verkligen hänt i ett ärende ibland uppkommit vid rättshjälpsnämnden, nämligen i fall då den som erhållit allmän rättshjälp anmäler missnöje med sitt biträde och uttrycker önskemål att rättshjälpsnämnden måtte förordna nytt biträde. Vederbörande biträde uttalar inte sällan i sitt yttrande, att han med hänsyn till de sekretessbestämmelser advokatsamfundet ställer upp för sina medlemmar icke kan yttra sig om vad som förevarit i saken. Rättshjälpsnämnden anser sig i sådana fall kunna misstänka, att det är en rättshaverist i farten, men kan inte göra något för att stoppa vederbörande. Något beslutsunderlag för att förordna om upphörande av allmän rättshjälp går nämligen inte att få fram utan biträdets medverkan.

20 § 1 st. författningsförslaget stadgar bl. a. att annan lämplig person är advokat skall kunna förordnas till biträde om särskilda skäl härtill föreligger. I specialmotiveringen, s. 260, anförs, att rådande praxis härigenom skulle kodifieras. Då en rättssökande begär att annat biträde än advokat skall förordnas gör nämnden en undersökning huruvida vederbörande är lämplig att förordna som biträde i ifrågavarande angelägenhet. Uppfylls lämplighetskriteriet förordnas vederbörande. Särskilda skäl härutöver krävs icke.

– – – –

Rättshjälpsavgift

Rättshjälpsnämnden är ense med utredningen om att avgiftssystemet för den allmänna rättshjälpen bör förenklas. Det senaste försäkringsbeskedet bör kunna ligga till grund för beräkning av rättshjälpsavgiften. Det är emellertid inte helt säkert att det föreslagna systemet blir så mycket enklare att tillämpa än nu gällande system. För näringsidkare torde specialregler erfordras. Förmögenhet resp. skuldsättning framgår ej av försäkringskassans besked om sjukpenninggrundande inkomst (SGI).

Rättshjälpsnämnden anser för sin del att den progressivitet som kommer till synes i den av utredningen förordade modellen inte är godtagbar. Rättshjälpsavgifternas progressivitet är mellan vissa näraliggande inkomstlägen mer än dubbelt så stor som progressiviteten i de skatteskalor som ligger till grund för beräkningen av den statliga inkomstskatten. Därvid är väl att märka att denna höga progressivitet drabbar även inkomsttagare med medelgoda inkomster och att rättshjälpsavgifterna skall betalas med redan skattade pengar. Förslaget bör därför omarbetas på denna punkt.

2.10 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Beviljande av allmän rättshjälp

Familjerättsmålen

Det är riktigt som utredningen framhåller att familjerättsmålen utgör en stor del av ärendena hos rättshjälpsnämnden. Utredningens förslag att advokater skall få bevilja rättshjälp i sådana ärenden skulle därför innebära att ett stort antal ärenden flyttades från rättshjälpsnämnderna. Som utredningen också framhållit är emellertid dessa ärenden av enkel beskaffenhet. Besluten om allmän rättshjälp i sådana saker fattas regelmässigt av handläggare på kansliet och sällan eller aldrig av rättshjälpsnämnden som sådan. Om fullständiga uppgifter lämnats i ansökningen och sökandens förmögenhetsförhållanden inte är alltför komplicerade, går behandlingen av ärendet snabbt. Någon egentlig behovsprövning blir sällan aktuell. Antalet ärenden som försvinner från rättshjälpsnämnderna är således stort, medan den handläggningstid som sparas är relativt obetydlig. Ytterligare vill nämnden anföra följande.

I familjerättsmål – särskilt äktenskapsskillnadsmål – är det mycket vanligt, och tenderar att bli allt vanligare, att rättssökandena vänder sig till flera advokater i samma ärende. Detta skapar förvirring i ärendehanteringen och medför ökade kostnader. Rättshjälpsnämnden i Malmö har byggt upp en effektiv kontroll av "dubbelärenden". Genom denna förhindras byten av biträde i en omfattning, som medför ej obetydliga besparingar för det allmänna. Om rättshjälpsnämnderna framdeles inte alls skall ha befattning med familjerättsmålen, blir det nödvändigt att på annat sätt förhindra

att rättssökande går från en advokat till en annan. Ett sätt att undvika detta kunde vara att på ansökningsblanketten lämna särskilt utrymme för uppgift huruvida sökanden tidigare anlitet annan advokat.

Det förekommer i stor utsträckning att äktenskapsskillnadsärendena avslutas innan domstolen tagit någon befattning med dem. Parterna flyttar samman igen. Även andra familjerättsärenden handläggs enbart utomprocessuellt i viss omfattning. I dessa fall skall enligt förslaget kostnadsräkningen liksom f. n. inges till rättshjälpsnämnden, som har att fastställa biträdesersättningen. Härigenom får rättshjälpsnämnden även med den ordning som föreslås i många fall ta befattning med familjerättsärendena.

Sammanfattningsvis biträder rättshjälpsnämnden förslaget att advokat skall få bevilja allmän rättshjälp i familjerättsärenden. Med vad ovan anförts har nämnden velat peka på att en sådan ordning inrymmer risker för vissa kostnader och även vissa komplikationer som inte beaktats av utredningen.

Nämnden vill ytterligare påpeka följande. Bland familjerättsmål där advokat får bevilja allmän rättshjälp har utredningen upptagit omyndighetsförklaring eller dess hävande. Rättshjälpsnämnden kan inte biträda förslaget i denna del. Enligt FB 10:13 skall, då ansökan om omyndighetsförklaring gjorts, rätten förordna biträde åt den ansökan gäller. Ersättning till sådant biträde utgår av allmänna medel. Samma regel gäller vid hävande av omyndighetsförklaring. I angivna fall kan biträde enligt rättshjälpslagen ej förordnas vare sig enligt nu gällande lag eller enligt förslaget. Omyndighetsförklaring eller dess hävande bör därför utgå ur listan över familjerättsmål. Enligt nämndens mening kan det däremot vara lämpligt att till denna lista lägga ärenden angående upprättande av äktenskapsförord och testamente. Dessa är liksom övriga uppräknade mål enkla och kräver ringa behovsprövning.

Nämnden föreslår därför att listan över mål och ärenden där advokat skall få bevilja allmän rättshjälp får följande utseende:

äktenskapsskillnad
boskillnad
underhållsbidrag till make eller barn
faderskap till barn
vårdnad
umgängesrätt
upprättande av äktenskapsförord
upprättande av testamente

Advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsmål skall gälla med vissa undantag. Ett sådant har angetts föreligga om den rättsliga angelägenheten kan antas bli prövad enligt småmålslagen. Utredningen tycks ha den uppfattningen att underhållsmål, som rör bidrag under halva basbeloppet, handläggs som småmål. Emellertid torde underhållsmål alltid fordra särskild sammansättning av domstolen och kan därför inte handläggas som småmål. Den föreslagna undantagsregeln är således obehövlig.

Övriga mål och ärenden

Rättshjälpsnämnden delar utredningens uppfattning att vissa ärenden alltid bör prövas av nämnden och har ingen erinran mot utredningens bedömning beträffande arten av dessa ärenden.

Beträffande andra ärenden än familjerättsärenden och ärenden som alltid skall prövas av rättshjälpsnämnden föreslår utredningen att advokat skall få bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ärendet 6 timmar, innan det un-

derställs någon myndighetsprövning. Har ärendet inte slutförts inom 6 timmar, skall frågan om allmän rättshjälp hänskjutas till rättshjälpsnämnden eller allmän domstol. I samband med att advokat beviljar allmän rättshjälp skall han fastställa rättshjälpsavgift. Avser beslutet om allmän rättshjälp rättslig angelägenhet som har nära samband med angelägenhet för vilken advokat tidigare beviljat allmän rättshjälp, får han besluta att rättshjälpsavgift som erlagts i det tidigare rättshjälpsärendet skall avse även det nya ärendet. Visar det sig vid senare myndighetsprövning att advokaten genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid bestämmande av ersättning. Har advokaten felaktigt beviljat allmän rättshjälp, kan ersättningen till honom jämkas. Förutsättningen härför är att advokaten befunnits uppenbart ha missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp.

Rättshjälpsnämnden vill inledningsvis sätta i fråga om det från principiell synpunkt kan anses vara en god ordning att advokaten, som har till uppgift att gå den rättssökande till handa och biträda denne i hans rättsliga angelägenhet, redan i initialskedet uppträder som utövare av en myndighetsfunktion i det han prövar frågan om rättshjälp helt utifrån det allmännas synpunkt. Advokaten har här två roller som är svåra att förena. Invändningen gäller beträffande alla slags ärenden men i synnerhet sådana som fordrar någon grad av behovs- och intresseprövning. Sådan prövning förekommer knappast i familjesaker och nämnden har därför inte ansett att invändningen har sådan tyngd i det sammanhanget att den bör utgöra hinder för reformen beträffande familjesakerna. Annorlunda förhåller det sig med ärenden som faller under den föreslagna 6-timmarsregeln. Även det förhållandet att advokaten har ett personligt intresse av ekonomisk art i ärendet gör myndighetsfunktionen svårbemästrad.

Som nämnts skall advokat själv få bevilja allmän rättshjälp i dessa slag av ärenden och arbeta på ärendet i 6 timmar innan någon kontroll förekommer. Enligt nämndens bestämda uppfattning kommer detta förslag att medföra väsentligt ökade kostnader. Sex timmars arbete motsvarar i dag en kostnad av 1 290 kr. Om man drar ut de yttersta konsekvenserna av förslaget, skulle detta kunna innebära att advokat för arbete som han själv beslutat om uppbär ersättning av allmänna medel med 1 290 kr per dag hur många dagar som helst. Möjligheterna för myndigheterna att nedsätta ersättningen är hårt beskurna. Uppenbart missbruk av behörigheten att bevilja allmän rättshjälp skall konstateras för att jämkning skall kunna ske. I praktiken torde det bli fråga om begränsad jämkning även om det anses att advokaten gjort en felbedömning.

Ökade kostnader kommer också att bli följden av den del av förslaget som innebär att advokat får besluta att utnyttja redan beviljad rättshjälp i ett annat ärende, som har nära samband med det första. Det skall ankomma på advokaten att göra bedömningen om ärendena har så nära samband med varandra att inte mer än en rättshjälpsavgift bör erläggas. Även här kan uppkomma intressekollision för advokaten. Utrymmet för felbedömningar är stort. Vad som nyss sagts om svårigheterna för myndigheterna att pröva arvodet kan således komma att gälla även här.

En fördel med den nya ordningen är enligt utredningen att den myndighetsprövning av rättshjälpsfråga, som skall ske om arbetet på ärendet drar över 6 timmar, kan bygga på ett väsentligt bättre material än det som normalt sett föreligger, när ansökan om rättshjälp görs i initialskedet. Så är ju fallet enligt nuvarande ordning. Utredningen utgår ifrån att advokaterna genomgående bedömer ärendena rätt från rättshjälpssynpunkt. Helt mot-

satt situation är emellertid också tänkbar. Ersättning för 6 timmars arbete torde – som nämnden ser det – likväl i allmänhet komma att utbetalas.

Ett av skälen till att rättshjälpsnämnderna vid införandet av det nya rättshjälpssystemet 1973 fick en dominerande roll som beslutsmyndighet var att det därigenom ansågs vara lättare att uppnå en enhetlig praxis. Utredningen har uttryckt farhågor för att förslag om rätt för advokat att få bevilja allmän rättshjälp kan innebära viss risk för förskjutning av praxis. Samtidigt menar utredningen emellertid att riskerna bör minska genom en lämplig begränsning av de ärendetyper i vilka advokaterna får sådan rätt. Av vad ovan anförts om de ärenden i vilka enligt utredningens förslag beslutanderätten flyttas över på advokaterna anser nämnden det framgå att riskerna för uppmjukning av förutsättningarna för beviljande av allmän rättshjälp är mycket stora. Advokaternas nuvarande kännedom om rättshjälpsnämndernas praxis är mycket ojämn. Detta kommer till uttryck bl. a. i det stora antal kompletteringar av ansökningar som sker hos nämnden.

Utredningen har låtit göra en undersökning av avslagsfrekvensen inom de ärendegrupper, där 6-timmarsregeln kan tänkas bli aktuell. Undersökningen visar – menar utredningen – att avslagsfrekvensen är förhållandevis låg inom en hel del stora ärendegrupper. Anledning finns därför att överflytta den första prövningen om allmän rättshjälp skall beviljas från rättshjälpsnämnderna till advokaterna. I uppräkningen av ärendegrupper, lämpliga för advokaters bedömning, finns bl. a. ärenden om arvsrätt. Avslagssiffran i dessa ärenden har angetts till 4,9 %. Den siffran är säkerligen inte riktig i dag. Praxis har nämligen ändrats beträffande arvsärenden. Rättshjälpsnämnden har under åtminstone det senaste året lämnat de flesta ansökningarna om allmän rättshjälp i dessa ärenden utan bifall. – Avslagsfrekvensen i de undersökta ärendegrupperna ligger mellan 4,2 och 12,2 %. Rättshjälpsnämnden kan – med hänvisning också till vad ovan sagts om utredningens bedömning av ärendena om arvsrätt – inte dela utredningens uppfattning att siffrorna är så låga att prövningen av ärendena utan risk kan överflyttas på advokat. När det erfordras behovsprövning och avslag således kan ifrågakomma, bör prövningen ligga kvar hos rättshjälpsnämnderna. Den av utredningen gjorda undersökningen av ärenden som bör överföras på advokaterna omfattar en del stora ärendegrupper, såsom skadestånd, köp av fast egendom o. dyl. Härtill kommer "övriga ärenden", dvs. sådana, som inte kan inrymmas under någon gemensam beteckning. Sistnämnda ärenden är ofta litet udda och fordrar en särskilt noggrann prövning. De behandlas mestadels av rättshjälpsnämnden som sådan. Även beträffande ovan nämnda stora ärendegrupper gäller att de i mycket stor utsträckning prövas av rättshjälpsnämnden. Svårighetsgraden har ökat markant.

Bland de ärendegrupper, där enligt förslaget prövningen av rättshjälpsfrågan lämpligen kan överflyttas på advokat, har, som ovan sagts, upptagits tvist p. g. a. köp av fast egendom. I dessa ärenden är det mycket vanligt att biträdet så snart rättshjälp beviljats beslutar om utredning genom sakkunnig. I betänkandet har i annat sammanhang föreslagits att biträde själv skall få besluta endast om utredning genom intyg eller om annan mindre omfattande utredning. Krävs mer omfattande utredning – vilket är vanligt i fastighetstvister – skall frågan i utomprocessuella ärenden underställas rättshjälpsnämndens prövning. Om förslaget går igenom, har man anledning räkna med att rättshjälpsnämnden får pröva behovet av utredning i ett betydande antal fastighetsärenden. Erfarenheten har visat att ärenden av detta slag ofta avslutas utan att talan vid domstol anhängiggörs.

Kostnaderna uppgår i regel till höga belopp. Rättshjälpsnämnderna kommer därför även i fortsättningen att i stor utsträckning få fastställa biträdesersättningen. Samma sak gäller i fråga om skadeståndsärenden. Mestadels avser dessa numera skadereglering med försäkringsbolag, vilka handläggs helt utomprocessuellt. Ärendena drar ofta ut på tiden och blir kostsamma. Man kan starkt ifrågasätta lämpligheten av att under sådana förhållanden lägga prövningen av rättshjälpsfrågan på advokat. Rättshjälpsnämnden har svårt att inse att en på detta sätt uppdelad handläggning kan innebära sådan förenkling som man vill eftersträva.

För att få en uppfattning om hur många rättshjälpsärenden som skulle komma att omfattas av advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp enligt 6-timmarsregeln har utredningen låtit utföra en undersökning vid rättshjälpsnämnderna i Stockholm och Malmö. Av denna framgår att av de ärenden som undersökningen omfattar avsåg 27,7 % skadestånd, 19,7 % arvsrätt, 15,8 % fordran/krav, 15 % tvist p.g.a. köp av fast egendom, 8,5 % tvist rörande hyra, arrende m.m. och 13,5 % övrigt. De högsta procenttalen ligger på de ärendegrupper som rättshjälpsnämnden – enligt vad ovan sagts – anser olämpliga att överlåta åt advokat.

I ärendegruppen "Övrigt" torde ingå bl.a. upplösning av samboendeförhållande. Hos rättshjälpsnämnden i Malmö har utbildats en praxis i dessa ärenden liknande den som tillämpas i bodelningsärenden. Behov av allmän rättshjälp anses endast föreligga om i boet ingår fast egendom eller annan svårskiftad egendom. Även namn- och adoptionsärenden torde ingå i denna grupp. Avslagsprocenten i alla dessa ärenden är hög och det blir oftast rättshjälpsnämnden som sådan som får fatta besluten.

Uppgiften att utfärda ansvarsförbindelse skall enligt utredningens förslag ligga kvar hos rättshjälpsnämnden. Ansvarsförbindelse blir aktuell framför allt i ärenden rörande fordran. Med utredningens förslag kan det bli ganska vanligt att gången i ett fordringsärende blir att advokat beviljar allmän rättshjälp, rättshjälpsnämnden utfärdar ansvarsförbindelse och domstol fastställer biträdesersättningen. Man kan fråga om enkelheten främjas av att behandlingen av ett ärende delas upp på så många händer.

Den föreslagna ordningen innebär en utvidgning av institutet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden. Detta institut tillkom från början i syfte att förenkla förfarandet i ärenden om allmän rättshjälp. Handläggningen antogs bli smidig och snabb, och man räknade med att minska belastningen på rättshjälpsnämnderna. Enligt undersökningar som gjorts har institutet kommit till mycket liten användning. Ett skäl härför har sagts vara att rättshjälpsavgifterna i det stora flertalet fall är så låga att de inte täcker kostnaderna. Ett alltför komplicerat och byråkratiskt regelsystem har anförts som en annan orsak. Vid en av utredningen gjord enkät hos advokater har 20 % av de tillfrågade som ett ytterligare skäl för den ringa användningen anfört att det vid eventuellt efterföljande allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd kunde visa sig att en felbedömning skett från byråns sida beträffande klientens kostnadsbidrag eller beträffande frågan huruvida klienten över huvud taget var berättigad till allmän rättshjälp.

Rättshjälpsnämnden är inte övertygad om att det nya förslaget skulle medföra sådana förenklingar och förbättringar att man har anledning räkna med att systemet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden kommer till ökad användning.

Vid tillämpningen av systemet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden har advokaterna att hålla reda på kostnaderna i ärendet. Så fort dessa överstiger klientens kostnadsbidrag måste nämligen ärendet underställas

rättshjälpsnämndens prövning. Många advokater har som sin åsikt framfört att detta blir krångligt. De har avstått från att själva bevilja allmän rättshjälp för att de inte velat riskera att få stå för en felbedömning. Man bör nog räkna med att de inte blir mer hågade att ta sådana risker med det nya förslaget. Riskerna att göra felbedömningar ökar ju i takt med de utökade möjligheterna att bevilja rättshjälp.

Intervjuade advokater har vidare uttalat att de ansett systemet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden vara för komplicerat såvitt gäller reglerna om fastställande av kostnadsbidrag. Nämnden vill i detta sammanhang ifrågasätta om de av utredningen föreslagna förenklingarna är så genomgripande att man kan räkna med att advokaterna blir mer benägna än tidigare att bestämma rättshjälpsavgiften.

Sammanfattningsvis avstyrker rättshjälpsnämnden förslaget om rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp i vissa ärenden och arbeta i 6 timmar på dessa. Därest utredningens förslag om rätt för advokaterna att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsärenden genomförs och erfarenheterna härav blir goda, anser nämnden emellertid att det kan övervägas att låta advokaterna få samma rätt även beträffande andra ärenden där behovsprövningen är mindre framträdande. Som exempel härpå kan nämnas ärenden rörande skadereglering med försäkringsbolag.

Rättshjälpsbiträde

20 § första stycket i förslaget upptar bestämmelse om vem som kan förordnas till biträde. För att annan än advokat skall kunna förordnas till biträde har upptagits villkoret "särskilda skäl". I specialmotiveringen till paragrafen anges att detta inte innebär någon avvikelse från gällande rätt utan endast är en kodifiering av denna. Rättshjälpsnämnden anser detta oriktigt. Varken i gällande rätt eller i praxis har uppställts sådant villkor. Nämnden skall vid förordnande av biträde pröva om vederbörande är lämplig för uppdraget. Det allmänna lämplighetskravet avser alla biträden, även advokater och biträdande jurister på advokatbyrå. Nämnden har under årens lopp haft att pröva lämpligheten främst hos nyetablerade jurister. Något krav på att särskilda skäl skall föreligga för förordnande av dessa har därvid inte uppställts. Den omständigheten att nämnden gör en viss undersökning av nya jurister är inte ett uttryck för att man kräver särskilda skäl utan enbart en följd av den allmänna lämplighetsprövningen. Den föreslagna lydelsen av bestämmelsen skulle i praktiken innebära att andra än advokater så gott som aldrig kunde komma i fråga för förordnande.

Nämnden föreslår därför att paragrafen får följande utformning. Beslutar rättshjälpsnämnd att allmän rättshjälp skall utgå, får nämnden på sökandens begäran förordna biträde, om den rättssökande ej kan behörigen tillvarata sin rätt själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar bistånd. Till biträde förordnas advokat eller annan lämplig person. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

Rättshjälp efter beslut av allmän domstol

Utredningen föreslår att allmän domstol och därmed likställda domstolar skall besluta om allmän rättshjälp i de fall då fråga om sådan uppkommer först sedan den rättsliga angelägenheten blivit föremål för handläggning där. Med hänsyn till de många undantag från huvudregeln som görs i 21 § första stycket förslaget till ny rättshjälpslag ifrågasätter nämnden om

förslaget inte i stället för att leda till förenkling onödigtvis komplicerar systemet. Nämnden vill dock inte motsätta sig förslaget.

Rättshjälpsavgifter

Utredningen har velat förenkla reglerna om beräkningen av rättshjälpsavgift. I detta syfte har utredningen tillskapat ett nytt system för beräkning av avgiftens storlek. Systemet innebär i sig inga större förenklingar i arbetet med att bestämma storlek på avgiften. Rättshjälpsnämnden har emellertid inte någon erinran mot förslaget.

Utredningen har också lagt synpunkter på ändrade föreskrifter för beräkning av inkomstunderlag. Föreskrifter härom utfärdas nu av domstolsverket och så bör enligt utredningen ske även i fortsättningen. Några egentliga förslag på tänkbara förenklingar läggs därför inte fram. Visserligen föreslås att den rättssökande genom att uppvisa sitt försäkringsbesked skall styrka uppgiven inkomst av eget arbete. Detta innebär emellertid ingen förändring utan närmast en kontroll av vederbörandes uppgift om sådan inkomst. Någon förenkling är inte heller behövlig härvidlag. Beräkningen av sådan inkomst har nämligen hittills inte vållat några svårigheter. Svårigheterna nu ligger främst i beräkningen av inkomst av förmögenhet. Rättshjälpsnämnden anser att det framför allt är på detta område som åtgärder för förenklingar bör sättas in. Särskilt stort är behovet härav med tanke på det framlagda förslaget att advokat som beviljar allmän rättshjälp också skall fastställa rättshjälpsavgiften. En tänkbar möjlighet till förenkling är att låta all förmögenhet över en viss gräns tagas med i bedömningen vid beräkning av rättshjälpsavgift. En sådan regel skulle få betydelse också vid bestämmande av slutlig rättshjälpsavgift i de fall då en rättssökande genom utgången i ett ärende erhållit kanske avsevärda tillgångar.

2.11 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Beviljande av allmän rättshjälp

Rättshjälpsnämnden delar utredningens uppfattning att de beslutsfunktioner, som kan utföras på ett enklare, effektivare och mera rationellt sätt, om de flyttas över till annan än rättshjälpsnämnd, bör överflyttas. Därvid måste dock även beaktas risken för en icke önskvärd utvidgning av rättshjälpsområdet samt kravet på enhetlig praxis. Nämnden anser det vidare väsentligt att systemet och därmed lagtexten får en enkel och lättillgänglig utformning.

Nämnden ansluter sig till förslaget att advokater, utan tidsram, skall få besluta om allmän rättshjälp i familjerättsärenden. Härigenom skulle nämnderna befrias från bortemot hälften av den nuvarande mängden ansökningar. Såsom framhållits i utredningen består nämndens arbete i dessa ärenden nästan enbart av "pappershantering". De i lagförslaget angivna ärendetyperna är väl avgränsade, och något behov av att i lagen ange någon tidsram för biträdets arbete med ärendet torde inte föreligga. Nämnden förordar emellertid med stöd av sin erfarenhet att ytterligare två typer av ärenden föres in under tillämpningsområdet för 16 § nämligen upprättande av äktenskapsförord och upprättande av testamente.

Utredningen föreslår att advokater även skall få besluta om allmän rättshjälp i vissa andra ärendetyper och arbeta upp till sex timmar innan beslutet prövas av myndighet. Nämnden anser att det inte går att bortse från att förslaget i denna del kan medföra en viss utvidgning av rättshjälpsområdet.

Kostnadsökningen på grund härav bör dock kunna begränsas genom den kontroll som enligt förslaget kommer att ske, då ersättning skall fastställas till biträdet. Den föreslagna ordningen kommer att medföra en förenkling av handläggningen för dessa rättshjälpsärenden. Nämnden tillstyrker med hänsyn härtill, att advokater skall få besluta om allmän rättshjälp även i andra ärenden än familjerättsliga med en tidsgräns av sex timmar.

I fråga om vilka myndigheter som bör få besluta om allmän rättshjälp föreligger olika uppfattningar hos utredningens ledamöter. Rättshjälpsnämnden föreslår att de domstolar och myndigheter som enligt förslaget skall fastställa ersättning (33 § i förslaget till RHL) även betros med att pröva ansökningar om allmän rättshjälp. Ifrågavarande domstolar och myndigheter torde – med hänsyn till den insikt de har i de särskilda frågor som kan uppkomma i den rättsliga angelägenhet där rättshjälp begärs – vara lika lämpade som rättshjälpsnämnd att besluta om allmän rättshjälp.

En nödvändig följd av nämndens förslag i denna del är att dessa domstolar och myndigheter tillägges rätt att besluta om rättshjälp i ärenden där den rättssökande är eller kan antagas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Enligt förslaget är rättshjälpsbeslut i denna typ av ärenden förbehållna rättshjälpsnämnd (17 § 1 st. 4 p. samt 21 § 1 st.).

Nämnden ifrågasätter dock om man inte bör gå ännu längre och ge de domstolar och myndigheter som enligt vad förut sagts bör anförtros beslutanderätt i rättshjälpsärende befogenhet att besluta i samtliga ärenden, dvs. även sådana som kräver särskilda skäl enligt 17 § i förslaget. Enligt nämndens uppfattning torde en sådan ordning inte behöva medföra att praxis blir mindre enhetlig.

Att, såsom utredningens ordförande föreslagit, överföra beslutanderätten på alla statliga myndigheter, skulle enligt nämndens uppfattning motverka kravet om enkelhet och effektivitet. Mot ett sådant överförande talar emellertid också och kanske främst starka principiella skäl, då myndighet ofta utgör motpart till den rättssökande.

Rättshjälpsavgifter

Enligt nämndens erfarenhet är det önskvärt att förenklingar införes för rutinerna att beräkna den rättshjälpssökandes inkomst samt sättet att bestämma rättshjälpsavgiften.

Vid kansliet i Göteborg har vid tveksamhet beträffande sökandens inkomst ofta uppgift per telefon inhämtats från försäkringskassa angående sökandens sjukpenningsgrundande inkomst (Sgi), på sätt som föreslagits av utredningen. Nämnden anser mot bakgrund av sin erfarenhet därför att Sgi är lämplig att lägga till grund för inkomstberäkningen.

Förslaget angående nya rättshjälpsavgifter innebär en kraftig höjning av dessa. Särskilt markant är den procentuella höjningen i tabellens (sid. 126) lägre inkomstskikt. Något skäl för höjningen har inte anförts av utredningen. I utredningsdirektiven uttalas att en given utgångspunkt för översynen skulle vara att det rättsskydd som avsågs med rättshjälpsreformen skulle vidmakthållas. Nämnden, som anser att de föreslagna höjningarna inte stämmer överens med den givna utgångspunkten, tar för sin del bestämt avstånd från att avgifterna höjs – med undantag för grundavgiften – utöver sin nuvarande nivå.

En ledamot av rättshjälpsnämnden, hovrättslagmannen Lars Öhrbom, med vilken föredraganden kammarrättsfiskalen Sven Nyström är ense, är såvitt yttrandet berör beviljande av rättshjälp skiljaktig och anför.

I fråga om 16 § i förslaget ansluter jag mig till majoritetens ståndpunkt. Den överflyttning av beslutsfattandet från nämnd till biträde som 16 § innefattar avser ärenden, vari prövningen i stort sett inskränker sig till den, för advokaten ofta nog olustiga, bedömning av den rättssökandes ekonomi som erfordras dels för konstaterande av att rättshjälp över huvud taget kan meddelas och dels för fastställande av rättshjälpsavgift. Den föreslagna regleringen kommer att för nämnderna medföra en välbehövlig avlastning av i och för sig föga arbetskrävande rutinärenden utan att någon beaktansvärd risk uppkommer för en okontrollerad utvidgning av rättshjälpsområdet. Beaktas bör emellertid att såväl ifrågavarande utvidgning av biträdets beslutsfunktion som den utvidgning som föreslås beträffande rådgivningsinstitutet innebär att en ganska omfattande myndighetsutövning anförtros åt advokatkåren, en verksamhet som i och för sig är främmande för advokaten som fri yrkesutövare och som kan ge upphov till konfliktsituationer i förhållande till klienten.

Genom den föreslagna regleringen i 18 § (6-timmarsinstitutet) går utredningen ett betydande steg vidare på den inslagna vägen. Förslaget i denna del innefattar en radikal utvidgning av det nuvarande institutet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd.

För egen del ställer jag mig avvisande till de föreslagna utvidgningarna såväl av praktiska som principiella skäl.

Ett genomförande av förslaget i denna del skulle enligt utredningens beräkningar medföra att nämnderna befriades från omkring (7 000–1 100 =) 5 900 ansökningar per år (s. 243), under förutsättning dock att advokat själv alltid beslutar om allmän rättshjälp, när han har rätt därtill. Antalet motsvarar 8,2 procent av en total ärendemängd om cirka 72 000 ärenden. Denna "rationaliseringsvinst" måste bedömas som tämligen måttlig. Det nya 6-timmarsinstitutet motsvarar som förut sagts närmast den nuvarande rättshjälpsformen rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Detta har enligt utredningen hittills vunnit mycket ringa tillämpning, vilket anges bero bl. a. på att reglerna ansetts krångliga, varför det bjuder advokaterna emot att tillämpa dem. Det nya 6-timmarsinstitutet är onekligen mer komplicerat än sin gamla motsvarighet och det kan med skäl befaras att advokaterna vid tillämpning av det nya institutet kommer att visa en betydande återhållsamhet när det gäller att begagna detsamma. Lättnader för nämnderna kan således inte antas bli av större omfattning.

I de ärendetyper varom här är fråga förekommer nu till skillnad från vad som är fallet i familjerättsärenden en ingående sakprövning från nämndernas sida. Detta återspeglas i en relativt hög avslagsprocent. En följd av förslaget blir att det skall ankomma på advokaten att avgöra sådana frågor som om den rättssökande är näringsidkare och om den rättsliga angelägenheten uppkommit i näringsverksamheten och om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket. Frågor av detta slag har vid nämnderna inte ansetts böra avgöras av handläggare utan har regelmässigt hänskjutits till nämnd. Enligt min uppfattning föreligger, om beslutsfattandet i dessa ärenden skall slås ut på halvtannat tusental advokater och biträden på advokatbyråer, en överhängande fara för en icke avsedd utvidgning av rättshjälpsområdet. Vid denna bedömning har jag inte kunnat bortse från de konfliktsituationer som vid prövningen ofta nog kan uppkomma mellan advokaten och den rättssökande och ej heller från de risker som kan följa av den måhända nyetablerade advokatens eget välförstådda intresse av att utan egentlig ekonomisk risk utöka klientbeståndet. I utredningen pekas på den kontrollmöjlighet som ligger i att biträdes-

ersättningen kan påverkas av biträdets bedömning av ärendet i ansökningsskedet. Enligt min uppfattning är värdet av denna kontrollmöjlighet mycket begränsat. Vid bedömandet av lämpligheten av det nya institutet bör ej heller bortses från den minskning av lekmannainflytandet inom rättshjälpsområdet som skulle bli en följd av förslagets genomförande i denna del. Under alla omständigheter måste det anses vara klok politik att skynda långsamt när det gäller att införa ett i praktiken hittills helt oprövat förfarande. Jag anser därför att man för närvarande bör nöja sig med den utvidgning av beslutsfattandet på advokatsidan som den föreslagna 16 § innefattar och avvakta utfallet av denna nyskapelse inom rättshjälpsområdet innan man går vidare på den inslagna vägen.

2.12 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Beviljande av allmän rättshjälp

Hittills har huvudsakligen endast, utöver rättshjälpsnämnderna och besvärsnämnden, allmänna domstolar haft beslutsfunktioner inom rättshjälpssystemet. Rättshjälpsnämnderna tillskapades som bekant eftersom man lade vikt vid att praxis i rättshjälpsärende skulle bli så enhetlig som möjligt och för att åstadkomma en kostnadskontroll. Rättshjälpssystemet har inneburit stora kostnader för statsverket. Det är därför viktigt med effektiv kostnadskontroll. Utredningen vill flytta över dels beviljandefunktioner och dels kostnadskontrollfunktioner från rättshjälpsnämnderna till i det första fallet huvudsakligen advokaterna och i det andra fallet domstolarna. Endast beträffande vissa typer av ärenden har utredningen stannat för att låta beviljandefunktioner ligga kvar hos rättshjälpsnämnderna. Det är svårt att se hur en enhetlig praxis skall kunna vidmakthållas utan någon möjlighet till kontroll av i vilka ärenden rättshjälp beviljas. Denna invändning gäller främst de s. k. 6-timmarsärendena. Skulle en advokat bevilja rättshjälp i någon angelägenhet där rättshjälpsnämnden ansåg att rättshjälp inte erfordrades fick han riskera att inte få ersättning för sitt arbete. Detsamma skulle bli fallet om advokaten beviljade rättshjälp i ärende där prövningen ligger hos rättshjälpsnämnden. Enligt nämndens mening kommer dessa vanskligheter säkerligen att medföra ett otal förfrågningar och ansökningar om förhandsbesked. Detta skulle ur nämndens synpunkt innebära en väsentlig ökning av arbetet med att handlägga ärenden av denna art. Någon kontroll av om den rättssökande samtidigt anlitar mer än en advokat i samma angelägenhet – något som tyvärr är långt ifrån ovanligt – kan inte heller ske. Dessutom öppnar den föreslagna bestämmelsen möjligheter till missbruk. Att såsom utredningen föreslagit i familjeärende överlåta åt biträdet att bevilja rättshjälp förefaller dock vara en praktisk förenkling. Med den inställning nämnden har till s. k. 6-timmarsärenden anser nämnden, att uppräkningen i 16 § i förslaget till rättshjälpslag bör kompletteras med ärenden om testamente och äktenskapsförord. Däremot bör ärenden om omyndighetsförklaring eller dess hävande inte medtagas bland dessa ärenden, eftersom advokaten inte kan förordnas som biträde enligt rättshjälpslagen, enär biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken (21 § 3 st. sista p. i förslaget till rättshjälpslag).

Det har hos nämnden uttryckts farhågor för att advokatens situation kan bli besvärlig ur yrkesetisk synpunkt. Han skall dels utöva sitt yrke, vari ingår att tillvarata klientens intressen och dels vara delegationsmyndighet åt rättshjälpsnämnderna. Såvitt nämnden förstår kan situationer uppkomma där dessa intressen ställs mot varandra. En annan komplikation om man

tilldelar en advokat – såväl enskilda som allmänna – myndighetsfunktioner är, att olika regler om handlingars offentlighet är tillämpliga. Det torde inte bli ovanligt, att den domstol, som skall fastställa den slutliga rättshjälpsavgiften, begär att få ta del av det underlag som finns hos advokaten för rättshjälpens beviljande och rättshjälpsavgiftens bestämmande. Om advokaten i klientens intresse inte villfar denna begäran lär erforderligt material för eventuell omprövning av rättshjälpsavgiften saknas.

– – – –

Rättshjälpsavgiften

Rättshjälpsnämnden noterar, att det föreslagna nya systemet för rättshjälpsavgiftens beräkning innebär en icke oväsentlig fördyring av rättshjälpen för klienten. Detta drabbar relativt sett hårdast i de lägre inkomstskikten, men över hela linjen blir rättshjälpsavgiften väsentligt höjd. Tillräcklig förenkling av avgiftsberäkningen bör kunna ske även om beräkningen görs på samma sätt som för närvarande. Man bör kunna undvika att finfördela inkomstskikten så mycket som nu är fallet.

2.13 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Rättshjälpsnämnden tillstyrker att advokat även fortsättningsvis skall få ge rättshjälp och arbeta upp till rättshjälpsavgiften i enlighet med nuvarande regel om *rättshjälp utan beslut* av rättshjälpsnämnden.

Att det i princip förbehålles rättshjälpsnämnden att besluta om rättshjälp i de *i 17 §* angivna typerna av ärenden tillstyrks med motiveringen enhetlig praxis och kostnadskontroll.

– – – –

Utredningen har tillskapat administrativa komplikationer genom sitt förslag, varigenom flera myndigheter skall åläggas ta ställning till olika frågor av samma typ, som kan uppstå under handläggning i skilda instanser. Rättshjälpsnämnden avstyrker med hänsyn till enhetlig praxis vid dessa särskilt kvalificerade bedömningar, att olika instanser – rättshjälpsnämnd respektive domstol – skall avgöra om särskilda skäl föreligger för rättshjälp beroende på om det är stämt eller icke enligt småmålslagen. Risk finns kanske för att part som fått negativt beslut om rättshjälp kan uppfatta domstolen som mindre objektiv och avslaget som ett halvt avgörande i sak redan innan rättegången påbörjats. Om rättshjälpsnämnden beslutat om rättshjälp med biträdesförordnande och målet kommer att handläggas enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden skall domstolen pröva om rättshjälp fortsättningsvis skall omfatta förmånen av biträde, nämligen om rättshjälpsnämnden förordnat biträde, men icke gjort prövningen med beaktande av småmålslagen. Domstolen har för sin prövning ej kännedom om nämndens beslutsunderlag, om ej nämndens akt rekvireras eller domstolen inhämtar yttrande från nämnden med förseningar av beslut som följd. Vissa andra arbetskrävande komplikationer införs i och med att flera myndigheter (härmed avses även advokat som ju får en myndighetsfunktion) kan komma ifråga som rättshjälpsbeviljande instans. Rättshjälpsnämnden måste t. ex. för prövning av sin behörighet inhämta uppgift huruvida angelägenheten måhända handlägges vid allmän domstol. Beträffande kontrollen av rättshjälpsavgiften i ett ärende, som passerar flera instanser och pågår flera år, så blir denna prövning byråkratisk och tidsödande, om lagrummet och dess syfte skall fylla någon funktion. Vederbörandes ekonomiska förhållanden kan ändras väsentligt många gånger. Vidare frågar

man sig vad rättshjälpsnämnden t. ex. skall göra av ett ärende, när den beviljat rättshjälp och ej vet, om det blir aktuellt med fler beslut eller åtgärder för nämndens del. Skall akten arkiveras genast eller hänga med ett tag bland pågående ärenden? Om akten arkiveras och det blir aktuellt med nytt beslut av rättshjälpsnämnd skall akten då plockas fram ur arkivet och ärendet återupptas eller blir det ett nytt ärende?

– – – –

Beträffande *familjerättsliga mål* är det helt klart att prövningen av rättshjälpsfrågan är av synnerligen enkel beskaffenhet och att rättshjälp regelmässigt beviljas i dessa mål. Nämnden tillstyrker att uppgiften överförs på advokater. En fråga som utredningen emellertid icke beaktat i detta sammanhang är att erfarenheterna från nuvarande system visar, att det ej är ovanligt, att en sökande undan för undan vänder sig till olika ombud utan att uppge att rättshjälp beviljats och biträde redan förordnats. Härigenom kan begränsningen av rätten till biträdesbyte sättas ur spel. Det synes därför nödvändigt att ålägga biträdet att anmäla beslut om rättshjälp till någon myndighet. Enär det icke är ovanligt att rättshjälp i dessa ärenden icke leder till domstolshandläggning finner nämnden att rättshjälpsnämnden är den lämpligaste myndigheten att bevaka dessa ärenden.

Mot bakgrund härav finner nämnden att det relativt enkla registreringsmässiga administrativa arbete som för närvarande fullgörs i dessa ärenden inte kan undvaras. Att överföra detta arbete till kontorspersonal på advokatbyråer kan innebära en ökning av byråns kontorsomkostnader. Rättshjälpsnämnden noterar, att utredningen icke diskuterat det i Dons PM 1974 framlagda förslaget att delegera till kvalificerad biträdespersonal utan juris kandidatexamen att fatta dessa beslut. Beträffande den uppräkning av de angelägenheter i vilka advokat skall få bevilja rättshjälp enligt förslaget 16 § anser nämnden, att *boskillnad* och *omyndighetsförklaring eller dess hävande* bör utgå. Boskillnad kan lämpligen hänföras till massärenden, där rättshjälp endast undantagsvis efter särskild prövning skall beviljas. Nämnden anser ej att omyndighetsärenden bör medtagas, enär rättegångsbiträde jämlikt FB 10:13 kan förordnas och anledning att förordna biträde enligt rättshjälpslagen därför ej föreligger. Om behov av rättshjälp utan biträde uppkommer kan domstolen besluta om rättshjälp.

Mot utredningens förslag avseende *6-timmars* regeln föreligger ur principiell synpunkt starka invändningar. Att advokatverksamhet och myndighetsutövning icke bör bedrivas av samma person finner nämnden uppenbart. Rättshjälpsnämnden finner det olämpligt och för svenskt rättsväsende främmande att anförtro åt advokater att avlöna sig själv av allmänna medel. Man får icke heller bortse från biträdets intresse av att få in pengar i sin näringsverksamhet. Om en advokat tar ett 6-timmars ärende om dagen under månadens omkring 20 arbetsdagar tillförs byrån 25.800 kr. Reglerna i rättshjälpslagen är och kommer att förbli krångliga. Det synes omöjligt för domstolsverket att nå ut och informera om praxis. Den arbetsbörda advokaterna har gör det svårt för många biträden enligt nämndens erfarenhet att ta del av och framför allt hålla aktuell den information som advokatsamfundets tidsskrift ger. Den kontroll och tillsyn som myndigheter etc. utsätts för kan ju ingalunda utövas av det allmänna mot privatpraktiserande samfundsledamöter. För övrigt föreslår utredningen inte någon kontroll. Utredningen anför att direkta missbruk förhindras genom att biträdesersättningen skall påverkas av det sätt på vilket biträdet skött ärendet och genom mellankontrollen. Men om någon vill missbruka systemet torde vederbörande också avsluta ärendet inom 6 timmar för att undvika kon-

troll. Rättshjälpsnämnden anser vidare att ett ansvarskännande biträde, när han skall göra den lagenliga prövningen av behov och befogat intresse, ofta kan antagas komma i konflikt med klientlojaliteten. Intressekollisioner uppkommer givetvis icke sällan, varvid advokaten enligt samfundets regler om god advokatsed, uttalade t. ex. i cirkulär 32/76 inte får vara verksam i uppenbar strid mot vad hans klient önskar och icke vidtaga åtgärder så att klient berövas rättshjälp. Departementschefen har i proposition 1972: 4 uttalat, att någon anmälningsplikt gentemot rättshjälpsnämnden icke föreligger för advokat, om han anser att saken icke motiverar vidare rättshjälp. Advokat har också tystnadsplikt och är skyldig att följa sin huvudmans anvisningar. Något som lätt kan inbjuda till missbruk, som ej lätt kan uppdagas, är att det föreslagits att, om rättshjälp beviljas i näraliggande angelägenhet kan det motiveras, att ej mer än ett kostnadsbidrag uttages och att biträdet får besluta därom. Det är ofta en svår bedömningssak att göra denna prövning: rättshjälpsnämnden och domstolsverket har icke så sällan haft annan uppfattning än biträdet, då det gällt att bedöma vad som är tillåten utvidgning av angelägenheten respektive om de i arvodesräkningen redovisade åtgärderna ingått i beviljad rättshjälp. Systemet inbjuder vidare klienten att gå till ny advokat och förtiga att han redan fått rättshjälp i angelägenheten. För övrigt kan ju angelägenhet benämnas på ett nytt sätt. Eftersom så många har låg rättshjälpsavgift är denna icke något korrektiv emot missbruk, vilket utredningen tror.

Rättshjälpsnämnden vill påpeka att om avslagsfrekvensen beträffande vissa ärenden är låg, beror det på att advokat känner till eller informerats av kanslitet om rättshjälpsnämndens praxis och därför ej finner anledning att ansöka om rättshjälp. Om 6-timmarsregeln införs föreligger enligt nämndens mening risk för en avsevärd utvidgning av när behov av respektive befogat intresse för rättshjälp föreligger med starkt stegrade kostnader för det allmänna som följd. Det är icke säkert att de som har största behovet av rättshjälp kommer att tillgodoses i större utsträckning än för närvarande.

Reglerna i rättshjälpslagen har av advokaterna ansetts krångliga och likaså beräkningen av *avgifterna*. Det av utredningen föreslagna systemet är icke mindre invecklat och blir det icke heller om reglerna skall tillämpas i enlighet med lagen. Beträffande kostnadsbidragets storlek kan advokat ej med hänsyn till lojalitet mot klienten förväntas vara på samma sätt som en myndighet aktivt verksam för att få fram objektivt underlag för beräkning av avgiften. Den omständigheten att institutet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden ej använts kan tyda på att advokaten föredragit att myndighet fastställer beloppet i de fall där det kan bli högre. För övrigt har advokater ofta klagat över det besvärliga förfarandet, när de sökt kontrollera det av nämnden fastställda kostnadsbidraget. De nu föreslagna reglerna för beräkning är på intet sätt enklare än de nu gällande. I tveksamma fall kan befaras att biträdet bestämmer avgiften för lågt.

Om 6-timmarsregeln införs tillstyrks föreslagen *mellankontroll*. Med avseende på förslaget om att *allmän domstol* skall bevilja rättshjälp vill rättshjälpsnämnden endast påpeka att det möjligen skulle kunna råda tveksamhet beträffande lämpligheten av att domstolen, som skall avgöra ärendet eller målet i sak, kan anses föregripa sitt kommande avgörande genom den lagstadgade prövningen avseende befogat anspråk. Vidare vill nämnden erinra om att domstolarna kommer att åläggas nya uppgifter, som kan medföra att ytterligare tjänster måste inrättas. Självklart kommer facket att bevaka denna fråga. Rättshjälpsnämnden vill även i detta sammanhang

påpeka att enhetlig praxis är lättare att hålla för några få nämnder, som lätt kan samråda än för 100-talet underrätter.

– – – –

I syfte att uppnå förenkling förordar utredningen ett mindre komplicerat *avgiftssystem* beträffande de administrativa rutinerna. Förslaget innebär att hundrakronorsstegen utmönstras, vilket är bra i och för sig, men någon beaktansvärd förenkling innebär detta icke, enär det inte är svårigheten i att hitta rätt rad i lathunden som vållat problem. Det som vållar besvär är beräkningen av den rättssökandes ekonomiska förhållanden. För underlättande av detta har utredningen icke kommit med något förslag. Rättshjälpsnämnden har observerat att rättshjälpsavgifterna kommer att bli högre än för närvarande. I detta sammanhang behandlas också frågan om nytt beslut och eventuellt nytt kostnadsbidrag i annan angelägenhet som har nära *samband* med den angelägenhet, i vilken rättshjälp redan beviljats. Rättshjälpsnämnden som har erfarenhet av att biträdena ser på frågan om sambandet mellan två angelägenheter på ett generösare sätt än rättshjälpsnämnden, anser bestämt, att sådan prövning bör ligga på myndighet och detta för att främja enhetlig tillämpning samt ur kostnadskontrollsynpunkt. Rättshjälpsnämnden tillstyrker förslaget att beslut om rättshjälpsavgiftens fastställande blir *exekutionstitel*.

– – – –

Skiljaktig mening (Berglöf och Hallström)
Ledamöterna Ulf Berglöf och Paul Hallström anmäler skiljaktig mening beträffande den så kallade 6-timmarsregeln. De ansluter sig icke till den uppfattning nämnden gett uttryck åt utan tillstyrker utredningens förslag.

2.14 Domstolsverket

Beviljande av allmän rättshjälp m. m.

Institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd har utnyttjats i mycket liten utsträckning. Med hänsyn till att institutet är en av de bidragande orsakerna till att det nuvarande rättshjälpssystemet är invecklat är därför någon form av förändring av institutet i hög grad påkallad. Utredningen har föreslagit att advokat skall utan begränsning få lämna rättshjälp i flertalet familjerättsliga angelägenheter. Vidare har föreslagits – vad beträffar andra rättsliga angelägenheter och sådana angelägenheter där beslutanderätten föreslås förbehållen rättshjälpsnämnd – att advokat skall få bevilja rättshjälp och arbeta på ärendet under högst sex timmar (i fortsättningen kallad sextimmarsregeln). Har ärendet inte slutförts inom denna tid, skall frågan om fortsatt rättshjälp prövas av rättshjälpsnämnd eller allmän domstol.

Regelmässigt bifalls ansökan om rättshjälp i familjerättsliga angelägenheter. Handläggningen av dessa ärenden vid rättshjälpsnämnderna är vanligen rutinartad. Det måste därför anses innebära en avsevärd förenkling av handläggningen om rättshjälp får beviljas av advokat i merparten av berörda ärenden. Någon nämnvärd ökning av kostnaderna för rättshjälpen torde inte behöva befaras genom en sådan ordning. Domstolsverket tillstyrker därför med ett undantag utredningens förslag på denna punkt;

bland de angelägenheter som föreslås omfattade av berörda regel har upptagits omyndighetsförklaring eller dess hävande. Enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken kan biträde förordnas i mål vid allmän domstol rörande sådan angelägenhet. Utredningen har därför föreslagit att rättshjälpsbiträde i sådant fall ej skall kunna förordnas (21 § tredje stycket). Med hänsyn till att biträdesbehovet många gånger blir tillgodosett utanför rättshjälpssystemet och således behov av rättshjälp i övrigt endast sällan torde föreligga bör enligt domstolsverkets mening frågan om rättshjälp i angelägenhet rörande omyndighetsförklaring eller dess hävande alltid prövas av rättshjälpsnämnd eller av domstol.

Domstolsverket ansluter sig till de till huvudregeln i 16 § föreslagna undantagen att advokat inte skall få bevilja rättshjälp om särskild prövning av rättshjälpsnämnd är föreskriven enligt 17 § 1, 3, 4 eller 6. Eftersom ingen av de i 16 § upptagna angelägenheterna kan handläggas enligt småmålslagen synes dock hänvisningen i 16 § andra stycket till 17 § 7 onödig.

Sextimmarsregeln accentuerar betydelsen av den intresseprövning som i första hand åvilar den anlitade advokaten. (Jfr prop. 1972: 4 s. 248.) Regeln förutsätter vidare att advokaten funnit att det ej står i strid med gällande praxis att lämna rättshjälp i angelägenheten. Han skall således vid en objektiv bedömning kunna konstatera att behov av rättshjälp föreligger. Advokatens myndighetsfunktioner inom rättshjälpssystemet ges således en framträdande plats. En sådan ordning kan i många fall bidra till att rubba förtroendeförhållandet mellan rättssökande och advokat.

Det måste vidare anses att praxis kommer att skifta i ärenden av olika längd. Bedömer advokaten att ärendet kan klaras av inom sex timmar torde han i flertalet fall bevilja rättshjälp. Advokaten och klienten har ju båda intresse av att rättshjälp lämnas. Gör advokaten den motsatta bedömningen måste han försöka förutse vilken bedömning som rättshjälpsnämnden eller domstolen kan komma att göra vid den kommande mellankontrollen, något som för övrigt kan leda till att advokaten redan i inledningsskedet "för säkerhets skull" ansöker om rättshjälp. Sextimmarsregeln kommer således troligen att leda till att en generösare praxis utvecklar sig i "kortare" och därmed enklare ärenden än i andra ärenden.

Såsom tidigare nämnts är en av huvudanledningarna till att det nuvarande rättshjälpssystemet blivit invecklat och svåröverskådligt förekomsten i den nu gällande rättshjälpslagen av institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Bl. a. krävs efter övergång till allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd att biträdet underrättat rättshjälpsnämnden om de kostnader som uppkommit medan allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd lämnats (18 § rättshjälpskungörelsen). Införandet av sextimmarsregeln, som i princip endast utgör en utvidgning av det senare institutet medför inte i denna del någon förenkling av regelsystemet. Det kan snarare ifrågasättas om inte sextimmarsregeln bidrar till att göra rättshjälpssystemet i denna del än mer invecklat. Biträdet måste t. ex. ta ställning till om den rättssökande är näringsidkare eller ej. Han måste vidare fortlöpande hålla reda på uppkommande kostnader för att i rätt tid kunna göra ansökan om rättshjälp. Även dessa omständigheter kan leda till att advokaten redan från början ansöker om rättshjälp. Bestämmelsen kräver vidare samma form av underrättelse som f. n. om rättshjälpskostnader, som uppkommit under det att rättshjälp lämnats enligt sextimmarsregeln (jfr 11 § andra stycket förslaget till rättshjälpsförordningen).

Domstolsverket avstyrker på anförda skäl sextimmarsregeln.

Enligt 21 § får allmän domstol bevilja allmän rättshjälp om fråga om

rättshjälp uppkommit sedan den rättsliga angelägenheten blivit föremål för domstolsbehandling. Angelägenheter som anges i 17 § första stycket 1–6 eller 8 skall dock alltid vara förbehållna rättshjälpsnämnds prövning. Undantagen har motiverats av önskemålet om en enhetlig praxis i dessa angelägenheter. Enligt domstolsverkets mening är farhågorna för att praxis skall skifta i berörda angelägenheter överdrivna. Härtill kommer att undantagsbestämmelserna medverkar till att göra reglerna komplicerade och i förekommande fall fördröja avgörande i rättshjälpsfrågan. Enligt domstolsverkets mening bör allmän domstol utan undantag pröva fråga om beviljande av rättshjälp om frågan väckts sedan angelägenheten blivit föremål för handläggning vid domstol. Av samma skäl bör också förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd och överexekutor i förekommande fall och utan undantag besluta om rättshjälp (jfr 33 §).

Enligt 20 § första stycket skall särskilda skäl föreligga för att annan än jurist på advokatbyrå skall få förordnas till biträde. Utredningen som ej angett exempel på särskilda skäl har i motiveringen anfört bl. a. att rekvisitet "särskilda skäl" är avsett att utgöra en kodifiering av gällande ordning. Det måste konstateras att utredningen har en felaktig uppfattning om gällande rätt på berörda punkt. Varken enligt den nuvarande rättshjälpslagstiftningen eller dess förarbeten eller av praxis framgår att jurist på advokatbyrå har företräde framför jurist som ej är anställd på byrå eller annan när det gäller att förordna biträde. I och för sig torde det inte vara helt sällsynt när det gäller andra än jurister på advokatbyråer att biträdesförordnande vägras. Detta torde dock bero på att vederbörande helt enkelt inte ansetts lämplig som biträde. Domstolsverket motsätter sig bestämt införandet av en bestämmelse som innebär att annan än jurist på advokatbyrå skall förordnas till biträde bara om särskilda skäl föreligger.

I detta sammanhang bör påpekas att enligt förarbetena till den nuvarande RHL omfattar rättshjälp som lämnats i angelägenhet som lett fram till verkställbart avgörande i princip ej verkställighet av avgörandet (jfr prop. 1972: 4 s. 411 och 420). Detta förhållande kan också sägas indirekt framgå av bestämmelsen i 10 § RHL, som innehåller vissa undantag från den nyss nämnda huvudprincipen. Utredningen synes ej ha berört denna fråga. Enligt domstolsverkets mening bör ej någon ändring göras i berört hänseende. Det vore önskvärt med ett uttalande härom i förarbetena till en kommande lagstiftning.

Rättshjälpsavgifter

Domstolsverket tillstyrker den föreslagna förenkling av reglerna för beräkning av rättshjälpsavgifter som innebär att avgiftsskalan anknyts till rättssökandes årsinkomst beräknad i helt tusental kronor. Utredningens förslag innebär dock även en allmän höjning av avgifterna. Huruvida den nuvarande nivån på avgifterna är "den rätta" låter sig knappast säga. För vissa inkomstlägen kan kanske avgiften synas något låg. Den föreslagna avgiftshöjningen, som utredningen ej har motiverat på något sätt, innebär emellertid bl. a. att rättssökande i lägre inkomstskikt kan få betala en avgift som är mer än dubbelt så stor som den som följer av nuvarande regler. Även i högre inkomstskikt är de föreslagna höjningarna uppseendeväckande stora. Domstolsverket motsätter sig bestämt så kraftiga höjningar av avgifterna vilka, med hänsyn till att den genomsnittliga rättshjälpsavgiften ändock kommer att bli förhållandevis låg, från statsfinansiell synpunkt närmast saknar betydelse.

– – – –

Advokaten Sven-Inge Söderberg är av skiljaktig mening och anför.

På av rättshjälpsutredningen angivna skäl anser jag att advokat bör medgivas rätt att bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ärendet i sex timmar enligt 18 § RHL.

2.15 Rikspolisstyrelsen

Rikspolisstyrelsen delar ordförandens uppfattning om vem som bör pröva ansökningar om rättshjälp och anspråk på arvode. Styrelsen får därför på de av ordföranden framlagda skälen bestämt förorda att såväl (handläggande) statliga myndigheter som förvaltningsdomstolar bör tilldelas beslutsfunktion ifråga om beviljande av allmän rättshjälp och därtill hörande frågor, samt att statliga myndigheter även erhåller beslutskompetens beträffande arvodesprövningen.

2.16 Kriminalvårdsstyrelsen

Utredningens majoritet har föreslagit att rättshjälpsnämnden skall ha behörighet att bevilja allmän rättshjälp bl. a. om den rättssökande är eller kan antas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Även i de fall frågan om allmän rättshjälp uppkommer sedan den rättsliga angelägenheten blivit föremål för prövning vid sådan domstol eller myndighet bör, enligt utredningsmajoriteten, rättshjälpsnämnden pröva frågan om rättshjälp. På skäl utredningsmajoriteten anfört, dvs. i första hand angelägenheten i en fast praxis, finner även styrelsen att prövningen i dessa fall bör ligga på rättshjälpsnämnden. I detta sammanhang vill styrelsen också, i likhet med vad som anförts i betänkandet, betona önskvärdheten av en liberalare hållning när det gäller allmän rättshjälp i förvaltningsrättsliga ärenden.

2.17 Försvarets civilförvaltning

Utredningen har föreslagit att allmänna domstolar (inkl. arbetsdomstolen, bostadsdomstolen, krigsrätt och statens va-nämnd), förvaltningsdomstolarna, hyres- och arrendenämnderna samt överexekutor tillerkännes rätt att pröva ersättningsfrågor enligt rättshjälpslagen i de mål eller ärenden som i övrigt handlägges av myndigheten. Utredningen har vidare givit samma myndigheter beslutanderätten i andra rättshjälpsfrågor som kan uppkomma under handläggningen av en rättslig angelägenhet, t. ex. frågor om byte och entledigande av biträde samt frågor om huruvida omfattande utredning skall få införskaffas. Civilförvaltningen har ingen erinran häremot. Det torde emellertid inte råda någon tvekan om att samtliga ovan nämnda myndigheter besitter sådan kompetens att de även kan anförtros rätten att pröva ansökningar om allmän rättshjälp i det fall då ärendet eller målet är anhängigt vid myndighet. Någon risk för att praxis skulle bli oenhetlig om dessa myndigheter får bevilja allmän rättshjälp synes enligt vad civilförvaltningen kan finna inte heller föreligga. Civilförvaltningen har dock inte någon erinran mot att – med hänsyn till de av utredningen givna motiveringarna – undantag görs för de troligen relativt sällan förekommande fallen där särskilt rekvisit uppställs för beviljande av allmän rättshjälp, dock inte vad avser massärenden.

– – – –

Beträffande övriga myndigheter vill civilförvaltningen anföra följande.

Dessa myndigheter, till vilka civilförvaltningen räknas, bedriver ofta liksom civilförvaltningen en förvaltningsrättslig verksamhet som kan delas i sådan verksamhet som är att hänföra till myndighetsutövning och sådan verksamhet som är att hänföra till partsförhållande, som t. ex. då civilförvaltningen företräder staten vid skadeståndsanspråk riktade mot försvarsmakten. I de fall där myndigheterna är att betrakta som motpart till rättssökande kan det i allmänhetens ögon verka stötande om myndigheterna har att besluta om allmän rättshjälp. Civilförvaltningen anser sig böra göra detta påpekande med anledning av att utredningens ordförande i reservation till betänkandet – i vilken experten L. Reuterwall instämt - deklarerat den uppfattningen att alla statliga myndigheter bör anförtros rätten att bevilja allmän rättshjälp.

Vad avser förvaltningsmyndighets rätt att bevilja allmän rättshjälp när det gäller den del av myndighetens förvaltningsrättsliga verksamhet som är att hänföra till myndighetsutövning har helt säkert många förvaltningsmyndigheter i likhet med civilförvaltningen i och för sig den kompetens som krävs för att bedöma rättshjälpsfrågor. Emellertid utgör – enligt den i betänkandet redovisade statistiken – de rättsliga ärenden där förvaltningsmyndigheterna fungerar som myndighet och inte som motpart och där allmän rättshjälp är aktuell ett förhållandevis litet antal, varför det synes lämpligare ur såväl enhetlighets- som arbetsinsatssynpunkt att lägga prövningen på rättshjälpsnämnderna.

– – – –

Vad härefter angår frågan om advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp vill civilförvaltningen lämna följande kommentar.

Civilförvaltningen delar utredningens uppfattning att advokat bör äga rätt att bevilja allmän rättshjälp i familjerättsliga ärenden liksom att rättshjälpsnämnd bör vara exklusiv beslutsfattande myndighet i ärenden där särskilda rekvisit uppställs för beviljande av allmän rättshjälp. Civilförvaltningen ställer sig emellertid tveksam till utredningens förslag att advokat i övriga ärenden skall få bevilja allmän rättshjälp i enlighet med förslaget och att om ärendet inom den föreslagna tidsramen inte slutförts han skall hänskjuta frågan om fortsatt rättshjälp till rättshjälpsnämnd eller domstol. Civilförvaltningen ifrågasätter om inte detta system, trots dess många fördelar, kan leda till en ökad ekonomisk osäkerhetskänsla hos den rättshjälpssökande allmänheten. En klient riskerar såvitt civilförvaltningen kan finna att få betala för upp till sex timmars arbete eller mer, varefter rättshjälpsnämnd eller domstol kan komma att besluta att rättshjälpen skall upphöra trots att klientens ärende inte blivit slutfört. Civilförvaltningen anser det otillfredsställande att frågan om fortsatt rättshjälp på detta sätt hålles svävande. Konsekvenserna av bristen i systemet kan härigenom komma att få bäras av rättshjälpssökanden.

2.18 Socialstyrelsen

Organisatoriska förändringar

Utredningen har enligt sina direktiv även haft att överväga en ändrad fördelning av beslutsfunktionerna, vilket bl. a. skulle kunna ske genom att överlåta rättshjälpsfrågorna på den myndighet som har hand om sakprövningen. Utredningens majoritet har här föreslagit tämligen obetydliga ändringar som ej torde komma att beröra styrelsen. Ordförandens längre gående förslag kommer däremot att innebära ändrade arbetsuppgifter för styrelsen.

Nuvarande rättshjälpssystem framstår som byråkratiskt och tungrott. I direktiven framhålls bl. a. "vikten av enkelhet i arbetet" och "att dubbelarbete och onödig pappershantering bör undvikas". Det kan tilläggas att snabb hantering i dessa ärenden också är en rättssäkerhetsfråga. Utredningens ordförande har pekat på en rad faktorer som enligt hans uppfattning talar för att majoritetens förslag inte tillgodoser dessa krav på ett tillfredsställande sätt. Socialstyrelsen delar reservantens synsätt och förordar att dennes förslag läggs till grund för översynen av rättshjälpssystemet. Detta förutsätter att förslaget inte medför kostnadsstegringar i stort och att det går att genomföra hos de myndigheter som berörs av förändringarna. För utskrivningsnämndernas del medför förslaget komplikationer. Följande kan anföras beträffande styrelsen och nämnderna.

Allmän rättshjälp

Allmän rättshjälp förekommer i viss utsträckning hos socialstyrelsen, bl. a. i ärenden om utbetalningar ur rymlingsanslaget och i ärenden hos medicinalväsendets ansvarsnämnd. Från juridisk synpunkt föreligger inga svårigheter att hantera dessa ärenden. I vad mån förslaget kommer att medföra en ökad arbetsbelastning är svårt att närmare beräkna. Förslaget anger att det merarbete som följer av handläggningen av rättshjälpsärenden uppvägs av att yttranden inte längre behöver avges till rättshjälpsnämnd. Styrelsen instämmer i denna bedömning. En ytterligare fördel är att rättshjälpsärenden kan handläggas snabbt, vilket är väsentligt från bl. a. social synpunkt.

– – – –

Övriga frågor

Styrelsen tillstyrker förslaget att advokater i större utsträckning skall få handlägga rättshjälpsärenden på egen hand.

2.19 Riksförsäkringsverket

De frågor, som rättshjälpsutredningen behandlat i betänkandet och som berör riksförsäkringsverket i dess egenskap av förvaltningsmyndighet, är i huvudsak följande

- beslutsfunktionerna i fråga om beviljande av allmän rättshjälp m. m.,
- beslutsfunktionerna i fråga om arvodesprövning m. m. i ärenden om allmän rättshjälp,
- beslutsfunktionerna i fråga om substitution, byte och entledigande av biträde samt i fråga om beslut att allmän rättshjälp skall upphöra.

Rättshjälp enligt den av utredningen föreslagna rättshjälpslagen skall kunna erhållas av rättssökande i egen rättslig angelägenhet, om det föreligger behov av sådant bistånd som avses i lagen. Rättshjälpen avser bl. a. rådgivning, förlängd rådgivning och allmän rättshjälp.

Rådgivning, förlängd rådgivning och rättshjälp beträffande familjemålen föreslås få bli beviljade av advokat. Även i vissa andra fall skall advokat få bevilja rättshjälp och då arbeta på ärendet högst sex timmar.

I fall där särskilda rekvisit uppställs för rättshjälp skall enligt utredningen rättshjälp beviljas av rättshjälpsnämnden. Detta gäller bl. a. om den rättssökande är eller kan antas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Då rättssökande begär rättshjälp för att anföra besvär hos riksförsäkringsverket eller försäkringsdom-

stolen, är det således enligt utredningens förslag rättshjälpsnämnden som – liksom hittills – skall bevilja rättshjälp.

Till beviljandet av rättshjälp hör att bestämma den rättssökandes bidrag till kostnaderna för rättshjälpen. Reglerna härom föreslås enligt förslaget bli förenklade men de innebär fortfarande, att den beviljande myndigheten skall bestämma rättshjälpsavgiftens storlek med hänsyn till den enskildes ekonomiska förhållanden. I detta avseende föreslås bl. a. följande. För personer med en årsinkomst, som understiger tre basbelopp, skall rättshjälpsavgiften utgå som en grundavgift på 1 % av basbeloppet. Om särskilda skäl föreligger skall avgiften kunna nedsättas eller efterges. För personer med årsinkomster mellan tre och åtta basbelopp skall rättshjälpsavgiften utgå efter en stigande skala. Hänsyn skall tas till den rättssökandes förmögenhetsinnehav och försörjningsbörda. Vidare skall den rättshjälpsbeviljande myndigheten bevaka, att rättshjälpsavgiften betalas och i förekommande fall föranstalta om indrivning av densamma.

I reservation av utredningens ordförande, JK Gullnäs, har med instämmande av experten Reuterwall föreslagits, att prövningen av frågor om beviljande av rättshjälp med vissa undantag skall anförtros den statliga myndighet, som har hand om sakprövningen av målet eller ärendet. Förslaget motiveras bl. a. av önskemålet om att förenkla rättshjälpssystemet och att reducera kostnaderna för administrationen.

Riksförsäkringsverket vill ifrågasätta det lämpliga i att i enlighet med reservantens förslag ålägga handläggande förvaltningsmyndigheter att bevilja allmän rättshjälp och i samband därmed utreda frågor om rättshjälpsavgiftens storlek m. m. Som reservanten påpekat men inte anser böra tillmätas alltför stor betydelse, saknar de handläggande förvaltningsmyndigheterna ofta erfarenhet av rättshjälpsfrågor. Den enligt reservanten bättre insikten än rättshjälpsnämnderna i de särskilda frågor, som kan uppkomma i den rättsliga angelägenhet där rättshjälp begärs, besitter förvaltningsmyndigheterna visserligen, men riksförsäkringsverket anser trots detta, att de inkomstprövningsfrågor m. m., som uppkommer i samband med beviljande av rättshjälp och fastställande av rättshjälpsavgift, ligger utanför de handläggande förvaltningsmyndigheternas ämbetsområde.

– – – –

Som torde ha framgått av ovanstående är verkets inställning den, att ovannämnda rättshjälpsfrågor även i framtiden bör handhas av de i dessa frågor mest insatta myndigheterna, nämligen rättshjälpsnämnderna. Detta innebär givetvis inte att verket inte tillstyrker övriga åtgärder, som kan förenkla rättshjälpsförfarandet och därmed reducera kostnaderna för detsamma.

Slutligen vill riksförsäkringsverket – om ovan behandlade funktioner skulle komma att läggas på handläggande förvaltningsmyndigheter – peka på frågan, hur rättshjälp till allmänheten i ärenden, som handläggs av de allmänna försäkringskassorna, skall administreras. Försäkringskassorna har i motivuttalanden till förvaltningslagen och genom den speciella konstruktionen av myndighetsbegreppet i denna lag klassats som förvaltningsmyndighet.

Utredningens ordförande och experten Reuterwall har dock velat ge beslutsfunktioner endast till statliga myndigheter. Försäkringskassorna är inte formellt statliga myndigheter. Om beslutsfunktioner avses ges åt försäkringskassorna, måste detta därför direkt anges i rättshjälpslagen.

2.20 Kammarkollegiet

I Betänkande Översyn av rättshjälpssystemet av rättshjälpsutredningen (SOU 1977: 49) har föreslagits vissa ändringar av rättshjälpssystemet, syftande till förenkling och effektivisering av detsamma. Beslut om rättshjälp skall sålunda enligt utredningen i betydande utsträckning läggas på advokaterna i stället för på rättshjälpsnämnderna. I ärenden som är eller kan bli anhängiga hos förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol skall dock enligt 17 § p. 4 i förslaget till ny rättshjälpslag exklusiv beslutanderätt tillkomma rättshjälpsnämnd. Häremot har ordföranden och en expert reserverat sig och föreslagit, att beslutanderätt i dessa ärenden överlämnas till den förvaltningsmyndighet respektive förvaltningsdomstol som handlägger huvudärendet.

Kammarkollegiet har begränsat sitt yttrande över betänkandet till detta avsnitt.

Utredningen framhåller kravet på enhetlig praxis som skäl till att förvaltningsmyndighet och förvaltningsdomstol inte bör få besluta om rättshjälp (bet. s. 76 o. 82). På sidan 82 anföres sålunda: "En ordning som skulle innebära att även myndigheter med fåtal rättshjälpsärenden per år skulle få fatta beslut inom rättshjälpssystemet synes inte vara rationell och befordrar inte heller en jämn rättspraxis".

Förvaltningsdomstol men inte förvaltningsmyndighet skall dock enligt utredningsförslaget äga besluta om ersättning för rättshjälpen.

I ordförandens reservation framhålles att, även om förvaltningsmyndigheterna saknar erfarenhet av rättshjälpsfrågor, de i gengäld har bättre insikt än rättshjälpsnämnderna i de särskilda frågor som kan uppkomma i den rättsliga angelägenhet där rättshjälp begärs (bet. s. 279).

Antalet förvaltningsärenden, där rättshjälp sökts, har utgjort endast några få procent av samtliga handlagda rättshjälpsärenden (bet. s. 241 o. 242). Avslagsfrekvensen beträffande begäran om rättshjälp är i förvaltningsärenden så hög som 31,7 % (bet. s. 76). Kollegiet får vidare hänvisa till Jan-Åke Nyström, Rättshjälp i förvaltningsärenden (Svensk juristtidning 1977 s. 179 ff).

Kammarkollegiet delar reservanternas uppfattning, att en myndighet som handhar ett ärende är mer kompetent att avgöra huruvida sökanden är i behov av rättshjälp och också att besluta om ersättning härför, varvid tidsåtgången för advokatens arbete på ärendet får bedömas. Den omständigheten att rättshjälp i så relativt många förvaltningsärenden avslagits synes åtminstone delvis kunna tillskrivas rättshjälpsnämndernas oförmåga att bedöma behovet av rättshjälp i dylika ärenden.

I likhet med utredningens majoritet får dock kollegiet betona, att för en myndighet som endast har att behandla ett fåtal ansökningar om rättshjälp om året, kommer arbetet med bestämmande av rättshjälpsavgift och ersättning för rättshjälpen att bli förhållandevis tidskrävande med hänsyn till de ekonomiska utredningar som krävs härför. Kollegiet förutsätter dock, att domstolsverket utfärdar anvisningar härom.

Kammarkollegiet har under sista 5-årsperioden handlagt högst 5 ärenden om året, där rättshjälp beviljats och kollegiet sålunda avgivit yttrande rörande ersättningens storlek.

I den omnämnda artikeln i Svensk juristtidning s. 197 påtalas att rättshjälpsreformen inte synes ha slagit igenom hos allmänheten såvitt gäller förvaltningsärenden samt att detta torde kunna tillskrivas bristfällig information från domstolsverkets sida. Rättshjälpsutredningen rekommenderar

även i betänkandet en mer liberal praxis i fråga om allmän rättshjälp i förvaltningsärenden (s. 243).

En viss ökning av antalet rättshjälpsärenden hos förvaltningsmyndigheterna torde med hänsyn till det anförda vara att förvänta. Ärendenas svårighetsgrad lärer knappast bli sådan att inte alla myndigheter oberoende av om de har kvalificerad juridisk personal eller ej är i stånd att själva fatta beslut i desamma.

Kollegiet tillstyrker sålunda reservanternas förslag, att förvaltningsmyndigheter och förvaltningsdomstolar själva skall få besluta om rättshjälp och ersättning härför.

Enligt 18 § i den föreslagna nya rättshjälpslagen får advokat bevilja allmän rättshjälp och arbeta på ärendet högst sex timmar. Detta gäller även ärenden som därefter blir föremål för allmän domstols handläggning. Befogenhet för advokat gäller inte i 17 § omförmälda ärenden dvs. bl. a. ärenden hos förvaltningsmyndighet och förvaltningsdomstol.

Därest dessa myndigheter själva får besluta om rättshjälp i sina ärenden, kan ifrågasättas om inte även advokat bör få bevilja rättshjälp i desamma och arbeta på dem i högst sex timmar. Ett överlåtande till advokat av sådan beslutanderätt skulle förmodligen innebära en avsevärd minskning av antalet rättshjälpsärenden hos förvaltningsmyndigheterna, då många sådana ärenden inte torde kräva mer arbete från advokatens sida än vad som kan uträttas under sex timmar. Kollegiet tillstyrker att sådan befogenhet lämnas advokat.

2.21 Riksrevisionsverket

Rättshjälpens administration och fördelningen av beslutsfunktioner

Riksrevisionsverket (RRV) delar i huvudsak den syn på administrationen av rättshjälpssystemet och fördelningen av beslutsfunktionerna som utredningens ordförande gett uttryck för i sin reservation. Beslut inom rättshjälpssystemet bör sålunda i princip anförtros den myndighet som handlägger det mål eller ärende, i vilket den rättssökande önskar eller har rättshjälp. Det är denna myndighet som bäst kan bedöma behovet av rättshjälp och samma myndighet bör därmed vara mest skickad att bedöma biträdets anspråk på ersättning. Beslutskompetens i rättshjälpsfrågor bör därför enligt RRVs mening tillerkännas alla statliga myndigheter som har hand om sakprövningen i målet eller ärendet.

Utvidgningen av advokats rätt att bevilja allmän rättshjälp innebär att staten i praktiken överlåter beslutsrätten för statsverkets kostnader till privata advokatbyråer. Den spärr mot missbruk som utredningen pekar på – att rättshjälpsnämnd eller domstol kontrollerar att advokat inte uppenbart missbrukat sin behörighet eller förfarit vårdslöst – torde enligt RRVs mening bli svår att tillämpa. Vidare anför utredningen själv i avsnittet 22.4 att utvidgningen av advokats rätt att bevilja rättshjälp innebär risker för en praxisförskjutning som kan medföra kostnadsökningar. Utredningen räknar emellertid inte med att det kan bli fråga om några nämnvärda belopp.

RRV anser att riskerna för kostnadsökningar är betydande. Vidare är det inte osannolikt att merkostnader kan uppkomma hos domstolarna för handläggning av ytterligare mål och ärenden som orsakas av en praxisförskjutning. RRV anser därför att utvidgningen av advokats rätt att bevilja rättshjälp bör begränsas till mål där riskerna för praxisförskjutningar är minst, nämligen äktenskapsskillnadsmål och andra familjemål. Även med

en sådan begränsning bör en betydande minskning av antalet ärenden hos rättshjälpsnämnderna komma till stånd.

2.22 Riksskatteverket

Beträffande verkställighet av domar m. m. vid kronofogdemyndigheter finns från RSVs sida inga invändningar mot att rättshjälpsnämnderna prövar dels ansökan om rättshjälp (17 § RHL), dels ersättningsanspråk (33 § RHL) i samband med måls handläggning.

Det är önskvärt att rättshjälpslagstiftningen klart uttalar om part som haft allmän rättshjälp i fråga som lett fram till verkställbart avgörande måste söka ny rättshjälp om juridiskt biträde behövs i samband med verkställigheten hos kronofogdemyndighet. Om så är fallet och rättshjälpstagaren senare i samband med den s. k. exekutiva besvärsordningen behöver juridiskt biträde, är detta en situation för vilken RSV förutsätter att ny rättshjälpsavgift inte tas ut (jfr betänkandet s. 128).

Beträffande förslaget i 14 § RHL om avgiftsfrihet enligt expeditionsavgiftskungörelsen kommer inskränkning till avdelningarna I och II att medföra att utsökningsprotokoll inte kan erhållas avgiftsfritt. I denna del bör ändring av förslaget övervägas.

RSV har i december 1975 till dåvarande finansdepartementet avgett förslaget ADB inom exekutionsväsendet. Författningsförslag för kronofogdemyndigheterna. Något slutligt ställningstagande om ADB har ännu inte fattats. De i detta yttrande framlagda synpunkterna avser handläggningen enligt nu gällande rutiner. Vid genomförandet av ett ADB-system hänvisas till de av RSV tidigare framlagda förslagen till författningsändringar.

2.23 Länsstyrelsen i Stockholms län

Nuvarande rättshjälpssystem har i många avseenden visat sig vara svårtillgängligt och präglat av alltför mycket byråkrati. En bidragande orsak härtill torde vara den starka centraliseringen av beslutsfunktionerna till rättshjälpsnämnderna. Länsstyrelsen ansluter sig till utredningens förslag att i vidgad utsträckning överlåta på advokat och handläggande myndighet att besluta i rättshjälpsfrågor i syfte att eliminera dessa olägenheter.

Utredningen föreslår att advokat skall överta bland annat rättshjälpsnämndernas uppgift att bevilja allmän rättshjälp i vissa familjerättsliga mål och ärenden samt även i viss utsträckning i rättsliga angelägenheter av annan art. Behovet av rättshjälp i förvaltningsrättsliga ärenden är mycket varierande med hänsyn till dessa ärendens mångskiftande karaktär och mot bakgrund av förvaltningsmyndigheternas mer eller mindre omfattande service- och utredningsskyldighet. Utredningens uppfattning att advokats behörighet att bevilja allmän rättshjälp inte skall omfatta förvaltningsrättsliga ärenden, med undantag av ärenden enligt 21 kap. föräldrabalken (FB), delas av länsstyrelsen.

2.24 Länsstyrelsen i Kronobergs län

Allmänna synpunkter på fördelningen av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet

Länsstyrelsen vill i princip ansluta sig till de överväganden som utredningens ordförande redovisar i sin reservation. I likhet med denne anser

länsstyrelsen det givet att förvaltningsdomstolarna bör ha samma kompetens som de allmänna domstolarna. Enligt länsstyrelsens uppfattning väger nackdelarna med en utspridd beslutskompetens lätt mot fördelarna med ett effektivare rättshjälpssystem än det nuvarande, inte minst från den enskilde rättshjälpssökandens synpunkter.

Beviljande av allmän rättshjälp

Utredningsmajoritetens skäl för att inte tillerkänna förvaltningsdomstol och förvaltningsmyndighet kompetens att besluta om rättshjälp i mål hos sig är inte bärande. Länsstyrelsen anser att det inte är fråga om mer komplicerade ärenden än att beslutsbefogenheten kan spridas ut. Inte minst mot bakgrund av att utredningsmajoriteten i avsnitt 16 föreslår att förvaltningsdomstol och överexekutor skall kunna besluta om biträdesersättning anser länsstyrelsen att i vart fall dessa myndigheter också skall kunna besluta om beviljande och upphävande av rättshjälp.

2.25 Länsstyrelsen i Malmöhus län

2. Beslutsfunktionerna

Länsstyrelsen anser sig ej böra framställa någon erinran mot utredningens förslag om rätt för advokat att bevilja allmän rättshjälp.

Utredningens förslag innebär i övrigt att beviljande av allmän rättshjälp skall kvarligga hos rättshjälpsnämnderna med det enda undantaget att allmän domstol får sådan befogenhet. Utredningens ordförande har emellertid föreslagit att alla förvaltningsdomstolar och alla statliga förvaltningsmyndigheter skall få befogenhet att bevilja allmän rättshjälp. Länsstyrelsen delar i princip ordförandens mening. Huvudfrågan vid prövning av ansökan om allmän rättshjälp är om behov av sådan rättshjälp föreligger i den rättsliga angelägenheten. Då det gäller förvaltningsärenden måste vid behovsprövningen särskilt bedömas huruvida behovet ej kan tillgodoses genom den rättshjälp som myndigheterna faktiskt utövar genom den hjälp de enligt servicecirkuläret eller på grund av lag är skyldiga lämna och genom den tillsyn som utövas över förvaltningen, till följd varav den enskilde kan vända sig till överordnad myndighet och begära dess ingripande. Länsstyrelsen har den uppfattningen att denna huvudfråga – om den enskilde för utövande av sina rättigheter och uppfyllande av sina skyldigheter inom förvaltningens vittförgrenade område är i behov av allmän rättshjälp – bör avgöras av de statliga myndigheter, som handlägger sakfrågorna och till följd därav bör ha de bästa förutsättningarna att bedöma vad den enskilde kan behöva.

En fråga varom delade meningar kan råda är om rättshjälp bör beviljas av myndighet även i sådant fall då myndigheten har att tillgodose sådana allmänna intressen att den i ärendet framstår som motpart till den enskilde. Detta förekommer hos länsstyrelsen t. ex. i taxerings-, revisions-, mervärdes- och uppbördsärenden samt i ärenden angående utskänkningskontrollen. Utredningens ordförande framhåller att det i rättshjälpsfrågan är rättslig prövning som skall göras och att, om myndighet kan anförtros att avgöra ärendet i sak, den också bör kunna anförtros avgörandet i rättshjälpsdelen. Utredningens ordförande pekar också på att de allmänna domstolarna förordnar försvarare i brottmål. Det kan tilläggas att före rättshjälpslagens införande enligt utlänningslagstiftningen gällde att länsstyrelsen förordnade biträde åt utlänning i utvisningsärende som länsstyrelsen handlade.

Länsstyrelsen anser att övervägande skäl talar för den mening utredningens ordförande framfört.

Även om länsstyrelsen sålunda i princip anser att beslutanderätten bör läggas på de statliga myndigheterna är länsstyrelsen ej förbehållslöst beredd tillstyrka en sådan ordning. Rättshjälpslagstiftningen är invecklad och dess administration är tungarbetad. Ett belysande exempel härpå är bestämmelserna om kostnadsbidrag eller, som det enligt förslaget skall heta, rättshjälpsavgift. Till grund för avgiftens bestämmande skall ligga inkomst, förmögenhet, skuldsättning och försörjningsplikt m. m. såsom närmare anges i av centralmyndigheten utfärdade föreskrifter. Dessa föreskrifter, liksom de bestämmelser i lagen de bygger på, är alltför komplicerade även om de förslag till förenklingar utredningen framställer beaktas. Rättshjälpen är en social förmån i likhet med t. ex. barnomsorgen. Länsstyrelsen har på det senare området sett kommunala taxor av föredömlig enkelhet. Utredningen hade bort konstruera en enkel taxa byggd på förslagsvis endast inkomst. Länsstyrelsen vill erinra om att i de av staten bestämda grunderna för ålderdomshemsavgift hänsyn ej tages till vare sig förmögenhet eller skuldsättning. Det bör då ej heller vara nödvändigt ifråga om rättshjälp. Även i övrigt måste de administrativa rutinerna förenklas. Kan detta genomföras bör beslutanderätten om allmän rättshjälp läggas på de statliga förvaltningsmyndigheterna.

2.25.1 Länsstyrelsen i Malmöhus län, juridiska enheten

Juridiska enheten delar reservanten Gullnäs' mening att det borde vara självklart att olika beslut inom rättshjälpssystemet anförtros den myndighet som handlägger det mål eller ärende i vilket den rättssökande önskar eller har rättshjälp.

Även om – som reservanten anfört – skäl talar mot att konsekvent anförtro rättshjälpsbesluten åt den målhandläggande myndigheten, anser länsstyrelsen liksom reservanterna att det även i rättshjälpsfrågor är en rättslig bedömning som skall göras. Kan då myndigheten anförtros att avgöra ärendet i saken bör den också kunna anförtros avgörandet i rättshjälpsdelen.

Någon anledning att ifrågasätta förvaltningsdomstols och förvaltningsmyndighets juridiska kompetens i dessa frågor finns inte.

Flertalet handläggande jurister torde vara tingsmeriterade.

När förvaltningsmyndighet avgjort ett ärende i vilket part beviljats rättshjälp skall myndighet med eget yttrande översända kostnadsräkningen till rättshjälpsnämnden.

Den beslutande myndigheten skall alltså i vilket fall som helst företa en skälighetsbedömning beträffande begärd kostnadsersättning. Det är därför mera praktiskt och även tidsbesparande om myndigheten själv fattar beslutet om ersättning i samband med att ärendet avgöres. Med hänsyn till det relativt ringa antalet ärenden i vilka rättshjälp sökes när det gäller förvaltningsdomstol/myndighet torde man kunna bortse från den ökande ärendebelastning som ett överförande av rättshjälpsfrågorna skulle innebära.

2.25.2 Länsstyrelsen i Malmöhus län, skatteavdelningen

Enligt förslaget tilläggs varken förvaltningsdomstolar eller förvaltningsmyndigheter rätt att bevilja allmän rättshjälp. Detta gäller oberoende av om rättshjälpsfrågan uppkommer innan ärendet anhängiggjorts eller under handläggningen. Majoriteten av utredningens ledamöter och experter an-

ser att prövningen av rättshjälpsfrågan bör ske hos rättshjälpsnämnd, främst med hänsyn till önskemålet om en fast praxis i fråga om rättshjälp i förvaltningsrättsliga mål och ärenden. I vissa fall saknar förvaltningsmyndigheterna juristinslag och deras förutsättningar att ta ställning till rättshjälpsfrågor bedömes även i övrigt kunna vara sämre än rättshjälpsnämndens.

Utredningens ordförande och experten Reuterwall har reserverat sig *mot majoritetens förslag i detta hänseende*. De anser att alla statliga myndigheter bör tilläggas rätt att bevilja allmän rättshjälp.

Utan att närmare gå in på frågan om förvaltningsdomstol borde tilläggas nämnda rätt kan konstateras att det vore olämpligt om taxerings-, revisions-, mervärdes- eller uppbördsfunktionen skulle bevilja allmän rättshjälp. Det främsta skälet härför är att dessa funktioner i stor omfattning har ställning som reell eller formell part i mål eller ärende. Det måste i dessa fall vara ur rättssäkerhetssynpunkt mer tillfredsställande om beviljandet av rättshjälp åligger förvaltningsdomstol eller rättshjälpsnämnd.

2.26 Länsstyrelsen i Jämtlands län

Länsstyrelsen har intet att erinra emot förslaget att rätten att besluta om allmän rättshjälp bl. a. i mål enligt 21 kap. FB lägges på advokat. Beträffande beslutanderätten i fråga om beviljandet av allmän rättshjälp m. m. delar länsstyrelsen emellertid reservanten Gullnäs' uppfattning att beslutanderätten bör tilläggas även förvaltningsdomstolar och statliga förvaltningsmyndigheter. Anledning saknas antaga att länsdomstolarna eller länsstyrelserna icke skulle kunna lika väl bedöma behovet av rättshjälp i där anhängiga mål och ärenden som t. ex. bostadsdomstolen eller statens VA-nämnd. Även beslutsfunktionen då fråga uppkommer om beviljande av rättshjälp i ett ärende som redan är anhängigt hos en myndighet bör tillkomma myndigheten.

Med instämmande i vad Gullnäs anfört härom anser länsstyrelsen även att arvodesprövning i de ärenden som handlagts av viss myndighet bör tillkomma myndigheten. Att – som skulle bli följden av majoritetens förslag – länsstyrelsen väl i egenskap av överexekutor skulle få besluta om arvode men däremot samma tjänstemän inte t. ex. i samband med prövning av besvär i socialärende, eller kommunalbesvär framstår som märkligt.

2.27 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977:11)

Beviljande av allmän rättshjälp

Utredningens förslag om delegation till advokater av rätten att bevilja rättshjälp måste få till följd att tid frigörs till debiterbart arbete. Kommittén är därför positiv till delegation. Den hyser dock farhågor för att förslaget om att advokaterna själva skall få bevilja rättshjälp för upp till sex timmars arbete i ett ärende inte kommer att få åsyftad effekt. Inför svårigheten att på förhand bedöma om ett ärende kommer att tarva mera än sex timmars arbete väljer nog många advokater att för säkerhets skull ansöka om rättshjälp. Det måste ifrågasättas om inte majoritetens förslag till fördelning av kompetensen att i anhängiga mål göra s. k. mellankontroll eller bevilja rättshjälp är alltför sofistikerat för att inte motverka den med utredningen eftersträvade förenklingen. Reservantens förslag att ge alla statliga myndigheter sådan kompetens i hos dem anhängiga mål synes mera hanterligt.

Rättshjälpsavgifter

Kommittén delar uppfattningen att tillräcklig progressivitet uppnås, om stegen i avgiftsskalan anknyts till tusentals kronor av den beräknade årsinkomsten. Utredningens förslag innebär väsentligt höjda avgifter. Kommittén ser i kostnadsutvecklingen en risk för att huvudsyftet med rättshjälpsreformen motverkas. Människor får inte av kostnadsskäl dra sig för att begära sin rätt. Eftersom de allmänna advokatbyråerna huvudsakligen ägnar sig åt uppdrag inom rättshjälpsområdet, skulle en sådan reaktion kunna resultera i en icke önskvärd nedgång i efterfrågan på dessa byråers tjänster och följaktligen försämrad lönsamhet. Som framgått av kommentaren till rådgivningsavgiften anser kommittén inte att den lägsta rättshjälpsavgiften behöver överensstämma med rådgivningsavgiften.

2.28 Svenska kommunförbundet

Vad gäller frågan om fördelningen av beslutsfunktionerna inom rättshjälpssystemet ansluter sig styrelsen till den av utredningens ordförande framförda reservationen. Med vissa undantag bör sålunda alla statliga myndigheter som handlägger rättsliga ärenden få kompetens att besluta i flertalet ärenden som rör rättshjälpen. Endast i särskilt kvalificerade ärenden eller där det inte finns någon statlig handläggande myndighet bör beslutanderätten förbehållas rättshjälpsnämnd. Härigenom kan antalet rättshjälpsnämnder begränsas i förhållande till utredningens förslag.

– – – –

Enligt utredningsförslaget får endast advokat eller jurist anställd hos advokat meddela rådgivning enligt rättshjälpslagen. Till offentligt biträde enligt rättshjälpslagen däremot kan även annan person än advokat och anställd vid advokatbyrå förordnas under förutsättning att vederbörande bedöms vara lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas om inte särskilda skäl föranleder annat.

Den anpassning av rättshjälpsverksamheten till den rättssökande allmänhetens behov som uppställs i direktiven som målsättning för verksamheten och som också styrelsen finner angelägen torde inte kunna uppnås om inte också kretsen av experter som skall biträda allmänheten vidgas och rådgivare och biträden blir lättare tillgängliga för allmänheten. Det gäller inte minst rådgivningsverksamheten.

En utvidgning av de allmänna advokatbyråernas verksamhet och en ytterligare decentralisering av denna, exempelvis genom mottagning ute i kommunerna vissa dagar synes därför angelägen. Jämsides med en sådan utveckling ifrågasätter styrelsen om inte också möjlighet bör öppnas för annan jurist att efter särskild prövning av rättshjälpsnämnden inom visst eller vissa rättsområden meddela rådgivning enligt rättshjälpslagen för viss tid eller tills vidare. Den av utredningen uttalade risken för missbruk om rådgivningsverksamhet enligt rättshjälpslagen anförtros även andra än advokater och deras biträden synes överdrivna. Rättshjälpsnämnderna har ju för övrigt möjlighet att genom granskning av juristens redovisning följa hur rådgivningen handhas. Vid eventuellt missbruk bör medgivandet att meddela rådgivning kunna dras in.

Den här föreslagna utvidgningen av kretsen av rådgivare i rättsliga frågor ser styrelsen som angelägen bl. a. från den synpunkten att den torde kunna medverka till en utbyggnad av juridisk rådgivning i anslutning till sådana servicecentraler i kommunerna som ovan omnämnts. Kan rätts-

hjälpsjurister i ökad utsträckning knytas till samhällets allmänna service- och rådgivningsverksamhet blir det lättare och naturligare för allmänheten att söka kontakt med juristen för råd och hjälp.

2.29 Sveriges advokatsamfund

I beviljandefrågorna ansluter sig samfundet till ordförandens i utredningen mening som denna kommit till uttryck i reservationen. Samfundet, som alltså finner det vara en riktig reform att *tillägga advokat behörighet att bevilja rättshjälp* (9) i åtskilliga typer av ärenden, vill i det sammanhanget fästa uppmärksamheten vid två frågor.

Den ena frågan gäller insamlandet av statistiska uppgifter om de rättshjälpsärenden som på detta sätt i varje fall inte i ärendets början registreras hos myndighet. Samfundet föreslår att det formulär som skall begagnas vid ansökan om allmän rättshjälp hos advokat utformas på sådant sätt att erforderliga statistikuppgifter kan lämnas genom en kopia av ansökningshandlingen. Skulle uppgifter anses erforderliga som inte är tillgängliga på ansökningsstadiet föreslås i stället att statistiken avges på ett särskilt formulär samtidigt med att sluträkning avlämnas. Med en sådan ordning skulle man undvika eller i vart fall begränsa behovet av i efterhand infordrade uppgifter, vars sammanställande hos de olika advokatbyråerna kan bli tidsödande och även i övrigt betungande.

En helt annan fråga som samfundet funnit anledning att här beröra är följande. När beslutanderätten i vissa ärendetyper flyttas från rättshjälpsnämnd till advokat, kan det inte undvikas att en och annan rättssökande kan komma att beviljas allmän rättshälp i en och samma angelägenhet av flera än en advokat. Skälen härtill kan vara flera. Någon rättssökande kan tycka sig inte finna tillräcklig förståelse för sin sak hos den förste advokaten och då vilja söka bättre gehör hos en annan. En annan rättssökande kan anse sin sak så betydelsefull att det inte vore mer än rimligt att "för säkerhets skull" konsultera flera jurister. Sådana, i allmänhet onödiga förfaranden bör å ena sidan hållas tillbaka, men fall kan å andra sidan förekomma där det inte behöver vara oförenligt med rättshjälpslagstiftningens ändamål att flera än en advokat anlitas. Samtidigt torde man knappast behöva befara någon större frekvens av nu beskrivna fall eller mera betydande kostnadskonsekvenser därav. I viss mån torde också verkligt dubbelarbete genom att flera advokater engageras i samma sak undvikas i den mån motpart eller motpartsombud reagerar mot förfarandet. Samfundet, som i denna fråga inte ser något skäl mot den föreslagna delegationen till advokat av beslutandefunktionen i vissa ärenden, vill dock som ett sätt att möta befarade olägenheter föreslå att den rättshjälpssökande i ansökningsformulär får – på heder och samvete – besvara frågan huruvida rättshjälp tidigare sökts i samma angelägenhet. Det blir då advokatens sak att allt efter omständigheterna antingen ändå bevilja eller avslå ansökan om allmän rättshjälp. – För övrigt möter principiellt samma frågeställnig i rådgivningsfallen, men där har det åtminstone ekonomiskt mindre betydelse, vartill kommer att det kanske inte bör motarbetas generellt att den som har en viktig sak att rådfråga om vänder sig till flera än en rådgivare.

2.30 Sveriges domareförbund

Likaså ansluter sig förbundet till förslaget att advokater skall ha behörighet att bevilja rättshjälp i mål eller ärende om äktenskapsskillnad, boskill-

nad, underhållsbidrag till make och barn, faderskap till barn, vårdnad, umgängesrätt, omyndighetsförklaring eller dess hävande samt ärende enligt 21 kap. föräldrabalken. Kanske man här rentav kunde gå ett steg längre genom att låta behörigheten gälla alla mål och ärenden enligt giftermålsbalken med undantag för bodelning samt enligt föräldrabalken. Inte heller vill förbundet motsätta sig förslaget att advokat skall få rätt att bevilja rättshjälp i fråga om rättslig angelägenhet av annan art om hans arbete begränsas till sex timmar. Det förefaller emellertid förbundet i hög grad tveksamt om rätten för advokat att sålunda på eget ansvar bevilja rättshjälp utan reservation också bör tillerkännas biträdande jurist på advokatbyrå (2 § tredje stycket i lagförslaget). Nyanställda biträdande jurister saknar ofta nog egentlig yrkeserfarenhet. Man bör inte bortse från möjligheten att en sådan jurist kan vara benägen att till vinnande eller tillfredsställande av klienter se alltför välvilligt på rättshjälpsfrågorna. Att utredningen vid sina kontakter med biträdande jurister funnit att dessa i och för sig inte har något emot att pröva rättshjälpsfrågor i större utsträckning än nu är fallet är inte särskilt överraskande. Utredningen uttalar i detta sammanhang att biträdande jurist hos advokat står under advokatens tillsyn och därför bör kunna omfattas av samma regler som advokat. Den tillsyn varom sålunda talas är emellertid, domareförbundet veterligt, inte föreskriven vare sig i författning eller i Advokatsamfundets interna regler, och den tillsyn som må utövas torde i hög grad växla mellan olika advokater. Den moraliska tillsynsskyldighet som flertalet advokater torde känna lär knappast kunna grunda någon ekonomisk ansvarighet för advokaten när det gäller fel vid bedömning av ett rättshjälpsärende. Domareförbundet är medvetet om att det skulle medföra visst merarbete för en advokat om han skulle åläggas att direkt svara för den biträdande juristens bedömning av en rättshjälpsfråga men ifrågasätter om detta inte likväl är sakligt befogat åtminstone såvitt gäller andra ärenden än de familjerättsliga. Alternativt skulle man kunna tänka sig att biträdande jurister tillerkänns rätt att bevilja rättshjälp i sådana ärenden först efter det de tjänstgjort viss tid – förslagsvis ett år – som biträdande jurister. – Såsom utredningen föreslår bör advokat ej vara berättigad att bevilja rättshjälp i de fall som avses i 17 § i lagförslaget.

Kärnpunkter i utredningens förslag gäller förenklingen av de administrativa rutinerna vid beviljandet av rättshjälp och förenklingen av slutregleringsförfarandet. När det gäller rutinerna vid beviljandet av rättshjälp har utredningen enligt domareförbundets mening skilt sig från sin uppgift på ett lyckligt sätt. Sättet för beräkningen av rättshjälpsavgiften enligt förslaget är enkelt och klart. För den som känner storleken av det basbelopp som skall läggas till grund för prövningen av en ansökan är det i stort sett enkel aritmetik att avgöra om förutsättningar för rättshjälp är för handen och, om så är fallet, vilken rättshjälpsavgift som skall erläggas.

Domareförbundet är som redan inledningsvis sagts av den uppfattningen att med de förenklingar som utredningen föreslagit i fråga om rutinerna för beviljande av rättshjälp och slutreglering av rättshjälpsärendena de allmänna domstolarnas totala arbete med rättshjälpsfrågorna inte skulle i mera betydande grad öka om en reform genomföres enligt de riktlinjer utredningen föreslagit. Sysslandet med rättshjälpsfrågorna torde i varje fall knappast bli mer omfattande än det arbete som tidigare fick ägnas frågorna om fri rättegång. Dock vill förbundet göra den reservationen att den administration som erfordras när det gäller slutregleringen åtminstone vid de större domstolar där central behandling blir erforderlig inte kan genomföras utan viss personalförstärkning.

För de allmänna domstolarnas del ställer sig förbundet frågande till de av utredningen föreslagna reglerna endast vad gäller de i 17 § i förslaget gjorda begränsningarna i domstolarnas befogenhet att bevilja rättshjälp. Domstolarna skall enligt förslaget ej vara behöriga att pröva frågor om allmän rättshjälp bl a om den rättssökande är dödsbo eller om han är näringsidkare och begäran om rättshjälp avser angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet eller om den rättsliga angelägenheten avser massärende. Domareförbundet finner dessa begränsningar opåkallade. I fråga om massärendena är det enligt förbundets mening närmast olämpligt att rättshjälpsfrågorna skall behandlas av rättshjälpsnämnd. Förbundet vill här hänvisa till de synpunkter som anförts av utredningens ordförande på s. 281 i betänkandet.[1]

Domareförbundet har hittills uppehållit sig endast vid de frågor som berör de allmänna domstolarna. När det gäller förvaltningsdomstolarna har utredningen gjort den åtskillnaden att beviljandet av rättshjälp i mål anhängigt vid sådan domstol ej skall få göras av domstolen själv under det att domstolen däremot skall få fastställa ersättning. Förbundet har svårt att ansluta sig till utredningens resonemang härvidlag. Mot tanken att förvaltningsdomstol skall få bevilja allmän rättshjälp har majoriteten endast anfört "önskemålet om en fast praxis i fråga om förvaltningsrättsliga mål och ärenden" (9.5.6.). Ingen kan väl rimligtvis ifrågasätta förvaltningsdomstolarnas kompetens att pröva en ansökan om rättshjälp. De torde undantagslöst vara i besittning av ett tillräckligt underlag för bedömande av om rättshjälp är påkallad i det enskilda fallet. En på sådant material gjord individuell prövning av en förvaltningsdomstol i ett där anhängigt mål eller ärende ter sig mer eftersträvansvärd än en schematisk bedömning hos en rättshjälpsnämnd som saknar närmare upplysning om de omständigheter som talar för eller emot beviljande av rättshjälp.

Förbundet vill i detta sammanhang tillägga att högsta domstolen och regeringsrätten bör upptagas bland undantagen i 51 § sista stycket i lagförslaget.

Ehuru den principiella fråga om vilken framför allt oenighet råder inom utredningen – frågan om statliga myndigheter generellt skall bemyndigas handlägga rättshjälpsfrågor inom sitt verksamhetsområde – strängt taget inte faller inom domareförbundets intressessfär, anser sig förbundet dock med hänsyn till spörsmålets vikt böra redovisa sina synpunkter även därpå. Förbundet vill därvid till en början anmärka att frågan är svårbedömd särskilt med hänsyn därtill att majoritetens motivering för en restriktiv hållning i detta hänseende är mycket knapphändig under det att utredningens ordförande utförligt motiverat sin skiljaktiga mening.

Lika med utredningens ordförande (s. 278) anser domareförbundet det vara riktigt att som utgångspunkt vid fördelning av beslutsfunktionerna anlägga ett totalekonomiskt synsätt och förbundet utgår fortsättningsvis från denna förutsättning.

Vad till en början angår reglerna om beviljande av allmän rättshjälp synes utredningens samtliga ledamöter vara ense om att viss restriktivitet är påkallad i fall som avses i 17 § i förslaget inte endast när det gäller advokats rätt att bevilja rättshjälp utan även när fråga är om sådan rätt för andra myndigheter än domstolar och därmed jämställda organ. I denna del synes förslaget vara välbetänkt. Skiljaktigheten i uppfattning mellan majoriteten

[1] Förbundet vill i detta sammanhang parentetiskt anmärka att uttalandet på sid. 258 i betänkandet om prövning av mål om underhåll enligt småmålslagen är felaktigt.

och reservanten visar sig när det blir fråga om rättshjälp i de mera alldagliga ärenden som inte omfattas av denna undantagsbestämmelse.

Det förhåller sig onekligen så att frågor om rättshjälp hos åtskilliga myndigheter är mycket sällsynta och att det i enskilda fall – bl. a. på grund av frånvaron av juridiskt skolade tjänstemän – kan vara i viss mån betungande för myndigheten att pröva en rättshjälpfråga. Detta problem bör emellertid enligt domareförbundets mening inte överdimensioneras. Som redan framhållits är det system som utarbetats av utredningen när det gäller beviljande av rättshjälp mycket enkelt. Redan det nuvarande förfarandet, som väl belyses av bilagan 5 till förslaget, är inte mera komplicerat än att det bör kunna tillämpas av en något så när kvalificerad tjänsteman utan juridisk utbildning inom praktiskt taget all statsförvaltning. Med de förenklingar varom utredningen är ense bör det bli ännu lättare att pröva sådana frågor. Vad förbundet förut anfört i fråga om förvaltningsdomstolarnas större praktiska möjligheter än en rättshjälpsnämnds att bedöma behovet av rättshjälp i ett anhängigt mål eller ärende torde äga generell giltighet för de statliga myndigheterna. Den av utredningen framlagda statistiken visar en tämligen hög avslagsprocent när det gäller ansökningar om rättshjälp i förvaltningsärenden. Huruvida förvaltningsmyndigheterna själva, om de haft att pröva ärendena, skulle ha varit mer eller mindre restriktiva än nämnderna är väl omöjligt att bedöma. Förvaltningsmyndigheterna har var inom sitt område större kännedom än en rättshjälpsnämnd om den service som allmänheten kan få genom myndighetens egen försorg och bör ej sällan kunna genom anvisning till den rättssökande att anlita sådan service göra allmän rättshjälp onödig. Anmärkas bör i övrigt att en advokat, som åtagit sig att biträda en part i ett förvaltningsärende, i regel torde ha anledning väcka frågan om rättshjälp innan ärendet anhängiggörs och att frågan i sådana fall enligt förslaget skall prövas av rättshjälpsnämnd. På grund av vad nu sagts och med hänsyn även till utredningens uttalande att en liberalare bedömning än hittills bör äga rum när det gäller beviljande av rättshjälp i förvaltningsärenden torde det från finansiell synpunkt inte te sig särskilt äventyrligt att överlåta åt förvaltningsmyndigheterna att bevilja rättshjälp i ärenden som är anhängiga hos dem. Den av utredningens majoritet särskilt åberopade synpunkten att en koncentration av beslutsfattandet till rättshjälpsnämnderna är önskvärd för att ernå fast praxis har enligt vad domareförbundet föreställer sig relativt begränsad räckvidd. Någon allmän praxis för hela förvaltningsområdet kan det knappast vara fråga om. I stället måste det väl vara så att rättshjälpsbehovet växlar från myndighet till myndighet beroende på karaktären av de ärenden som där behandlas.

På grund av vad nu anförts och med beaktande av de skäl utredningens ordförande i övrigt anfört finner domareförbundet det principiellt önskvärt att varje statlig förvaltningsmyndighet själv får pröva frågor om beviljande av allmän rättshjälp i ärenden som är anhängiga inför myndigheten. Detsamma bör vara förhållandet beträffande substitution och byte av biträde samt upphörande av allmän rättshjälp.

2.31 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Beviljande av allmän rättshjälp

Det nuvarande systemet för allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd tillämpas sparsamt och torde inte fylla någon nämnvärd funktion. Det kan därför avskaffas.

Föreningen hälsar med stor tillfredsställelse att utredningen föreslår större befogenheter för advokat att bevilja allmän rättshjälp, något som föreningen även tidigare förordat i yttrande till departementet. Dock förutsätter föreningen att förslaget inte medför att advokatbyråerna åläggs någon statistikföring.

I vilken utsträckning en advokat själv skall få bevilja allmän rättshjälp kan givetvis diskuteras. I de fall, då rättshjälpsnämndens prövning visat sig vara av endast formell natur, framstår det som självklart att sådan rätt skall föreligga. Vad angår övriga ärenden bör den av utredningen föreslagna tidsfristen om 6 timmar i vart fall inte göras kortare.

I frågan om vem som skall bevilja allmän rättshjälp i övrigt vill föreningen med bestämdhet förorda utredningsmajoritetens förslag, dvs. att rättshjälpsnämnden och domstolar skall anförtros denna uppgift.

Mot minoritetens förslag måste anföras att det från rättssäkerhetssynpunkt inte under några omständigheter kan accepteras att klientens motpart skall avgöra huruvida allmän rättshjälp skall beviljas eller inte. Förvaltningsmyndigheter av olika slag får ofta karaktär av motpart i förvaltningsärende.

– – – –

Rättshjälpsavgiften

Som föreningen tidigare anfört i fråga om rådgivningsavgiften, anser föreningen på där anförda skäl, att avgifterna inte bör höjas, något som ju tyvärr är utredningens förslag.

I många rättshjälpsärenden – inte minst i äktenskapsskillnadsärendena, som utgör ca 50 % – gäller det för klienten att snabbt nå ett resultat. Samtidigt krävs omedelbar betalning av rättshjälpsavgift. Erfarenheten visar att många klienter, inte minst i skilsmässoärendena, har stora ekonomiska svårigheter genom utgifter för bostad, ny bosättning, underhållsbidrag m. m. Fördröjning av ärendenas handläggning p. g. a. bristande betalning av avgift vållar både rättsförluster och lidande.

Innan en höjning av avgiften vidare övervägs, bör en jämförelse göras med de föreskrifter, som riksskatteverket utfärdat om beräkning av förbehållsbelopp vid införsel. En sådan jämförelse visar att rättssökande med mycket måttliga kostnadsbidrag om några hundra kronor inte kan betala dessa utan att nagga på existensminimum.

Föreningen tillstyrker att årsinkomst skall avrundas till jämnt 1 000-tal kronor men förordar ett system som ej innebär höjning av nuvarande avgift.

Underlaget för beräkning av rättshjälpsavgift

Förslaget innebär en förenkling, som hälsas med tillfredsställelse. Den till försäkringskassan uppgivna inkomsten överensstämmer emellertid inte alltid med den aktuella. Klienterna komma därför i ej ringa utsträckning att begära annan bedömningsgrund.

2.32 LO

Rättshjälpsutredningen har haft till uppgift att söka förenkla rättshjälpssystemet och effektivisera de olika rättshjälpsformerna. I detta syfte har en noggrann genomgång av rättshjälpssystemet genomförts. Resultatet har blivit en rad olika förslag till förändringar av det nuvarande systemet. Det kan dock ifrågasättas om utredningen lyckats i tillräcklig grad uppnå mål-

sättningen att effektivisera och förenkla rättshjälpssystemet. Enligt LOs uppfattning kan utredningens förslag karaktäriseras som försiktiga. Det borde exempelvis varit möjligt att i ökad utsträckning delegera frågor om beviljande av rättshjälp till domstolar och statliga myndigheter. Detsamma gäller advokats rätt att bevilja allmän rättshjälp.

Även beträffande prövningen av arvodesanspråken borde det enligt LOs uppfattning varit möjligt att generellt delegera sådana frågor till domstolar och statliga myndigheter.

En delegering av ovan angivet slag skulle i hög grad underlätta rättshjälpsnämndernas arbetsbörda, förenkla förfarandet och åstadkomma kostnadsbesparingar.

Advokater och jämställda

I rättshjälpsutredningens förslag ges advokat och biträdande jurist hos advokat eller på allmän advokatbyrå behörighet att bevilja allmän rättshjälp i flertalet familjerättsmål och i vissa andra mål. I det senare fallet skall frågan om rättshjälp prövas av rättshjälpsnämnd resp. allmän domstol om ärendet inte slutförs inom en tid av högst sex timmar. Andra än advokater och biträdande jurister hos advokat och på allmän advokatbyrå har inte sådan rätt men får däremot efter beslut av rättshjälpsnämnd uppträda som offentligt biträde. Den skillnad som görs i detta fall mellan advokat och annan jurist är enligt LOs mening svårförståelig. Å ena sidan kan båda kategorierna i och för sig anses kompetenta och få uppträda som offentligt biträde, dvs. tilläggas förtroendet att sakhandlägga ärenden inom ramen för rättshjälpssystemet. Å andra sidan anses enbart den ena kategorin, nämligen advokaterna och därmed jämställda, kunna tilläggas förtroendet att inom ramen för rättshjälpssystemets regler bevilja allmän rättshjälp. Skälet till denna skillnad sägs vara att medlemskap i advokatsamfundet utgör tillräcklig garanti för att systemet inte missbrukas.

LO anser att en begränsning av det slag och på det sätt rättshjälpsnämnden föreslår inte är acceptabelt. Inom fackföreningsrörelsen handläggs ett icke oväsentligt antal ärenden. Arbetstekniskt handläggas de flesta av dessa av LO-förbundens Rättsskydd AB, som för närvarande har tretton förbundsjurister anställda. Följande tablå visar antalet inkomna ärenden till bolaget och i vilken utsträckning allmän rättshjälp sökts.

Tabell I: Till bolaget inkomna ärenden

t. o. m. 1974	3 453
1975	848
1976	986
1977 jan–okt	828

Tabell II: Antal ärenden i vilka allmän rättshjälp sökts

t. o. m. 1974	ca 1 000
1975	340
1976	462
1977 jan–okt	410

Tablån visar att ett icke obetydligt antal ärenden är av sådan beskaffenhet att allmän rättshjälp kan utgå. Det stora antalet ansökningar om allmän rättshjälp som brukar inges årligen beviljas regelmässigt av rättshjälpsnämnderna! I fråga om arvodesanspråken förekommer sällan prutningar av kostnadsberäkningen.

LO anser att en utvidgning av rätten att bevilja allmän rättshjälp till annan än advokat och biträdande jurist hos advokat eller på allmän advokat-

byrå skulle medföra betydande kostnadsbesparingar särskilt i administrativt hänseende. Den förenkling och förkortning av handläggningstiden som en sådan utvidgning skulle medföra bör inte heller underskattas. En utvidgad rätt av ovan angivet slag bör enligt LOs mening ges den grupp av jurister som enligt nuvarande praxis förordnas som offentliga biträden av rättshjälpsnämnderna. Tekniskt kan det ske genom ett dispensförfarande.

2.33 Hyresgästernas riksförbund

Förbundet ansluter sig i allt väsentligt till utredningsordförandens synpunkter på en ytterligare förenkling av rättshjälpssystemet. Därvid bör även övervägas att göra det möjligt för partsorganisationer, som ofta samtidigt och i samma mål har att företräda ett flertal medlemmar, att träffa överenskommelse med rättshjälpsnämnderna om ännu längre gående administrativa förenklingar.

Det får också anses angeläget att ur de synpunkter som anförts i betänkandet ge den handläggande myndigheten rätt att pröva såväl ansökan om rättshjälp och utseende av biträde som storleken av biträdets arvode och sökandens rättshjälpsavgift. Detta bör gälla även hyresnämnderna.

2.34 Lantbrukarnas riksförbund

Enligt förslaget (§ 2) lämnas rättshjälp av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå eller, efter särskilt förordnande, av annan. Advokater ges härigenom en prioriterad ställning. Bakgrunden härtill är den övervakande myndighet som advokatsamfundet anses vara. Olika organisationer, däribland LRF, har egna juridiska byråer, som mottar uppdrag inte enbart från medlemmar utan även från andra. Specialisering inom olika rättsliga områden har därigenom utbildats. Allmänt torde man våga göra det påståendet att inom specialfacken större kunskaper och längre erfarenhet samlas hos nyssnämnda byråer än hos allmänpraktiserande advokater. Enligt förslaget (§ 17 punkt 9) skall fråga om allmän rättshjälp prövas av rättshjälpsnämnden, om den sökande vill anlita annan än advokat.

De nu angivna bestämmelserna medför följaktligen att olika organisationers juridiska byråer utestängs från de möjligheter advokater tillerkännes. Rimligheten av detta kan med skäl diskuteras. Organisationernas jurister har ansvar inför förbundsledningar och styrelser, vilket måste anses medföra minst samma uppsiktsmöjligheter som advokatsamfundet besitter. Någon anledning att befara att organisationernas jurister skulle missbruka sin ställning kan följaktligen inte föreligga. Redan av denna anledning kan det vara skäl att jämställa organisationernas jurister med advokater. Å andra sidan skulle det naturligtvis kunna uppkomma vissa komplikationer om rättshjälp finge beviljas av sådana personer som bedriver juridisk verksamhet i egen regi utan att vara advokater eller vara anställda i viss organisation. Mot bakgrund härav vill förbundet föreslå att möjlighet öppnas för ett dispensförfarande. Detta skulle kunna konstrueras så att vederbörande rättshjälpsnämnd finge bevilja, efter ansökan, tillstånd för juridiska byråer inom olika organisationer att i full utsträckning utöva de befogenheter som enligt förslaget skall tilläggas advokater. Rättshjälpsnämnd bör därvid ha möjlighet att innan dispens meddelas infordra de uppgifter som erfordras för en bedömning av vederbörande byrås status och lämplighet.

En bestämmelse i enlighet med vad som nyss sagts måste medföra mindre belastning på rättshjälpsnämnderna och därmed inskränka en byråkrati-

sering som måste betecknas som onödig. Förbundets jurister har redan nu många ärenden och mål, där rättshjälp beviljats efter ansökan. Det är troligt att antalet ärenden kommer att öka i framtiden, vilket förhållande bör leda till ett förenklat förfarande.

– – – –

Beviljande av allmän rättshjälp m. m. (§§ 16–21)

Förbundet hänvisar här till vad som inledningsvis anförts.

Avgifter för allmän rättshjälp (§§ 22–26)

De i förslaget angivna rättshjälpsavgifterna bör kunna godtas.

I fråga om jämkning av avgifterna vill förbundet hänvisa till vad ovan angivits under rubriken "Tillämpningsområdet". Den omständigheten att den rättssökandes betalningsförmåga är väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav (§ 23 andra stycket) bör inte få vara helt avgörande för jämkning. Hänsyn måste i det individuella fallet tas till arten av förmögenheten och möjligheten att disponera kontanta medel. Det nu anförda kan böra föranleda till en översyn av den till utredningen hörande bilagan 1.

Vad förbundet anfört tidigare i detta yttrande har grundats på det framlagda förslaget. Utredningen har emellertid ej varit enhällig. Sålunda har utredningens ordförande i ett flertal fall haft en avvikande mening. Enligt förbundets uppfattning talar övervägande skäl för de åsikter som kommit till uttryck i ordförandens reservation. Förbundet ansluter sig följaktligen till de skisserade förslag som finns upptagna i reservationen. En omarbetning av förslaget för anpassning till reservationen synes inte behöva kräva någon större tidsförskjutning och bör därför komma till stånd.

2.35 Sveriges köpmannaförbund

Vidkommande biträdesfrågan, konstaterar också utredningen att annan än advokat kan utses som biträde. Våra egna förbundsjurister har också enligt nu gällande system vid ett flertal tillfällen blivit förordnade jämlikt rättshjälpslagen. Ett förhållande som vi särskilt vill påpeka bör fortgå. Våra medlemmar vänder sig i allt större utsträckning till våra egna organisationsjurister vid tvister som är speciella för resp. bransch. Organisationen tvingas därvid debitera efter sedvanlig taxa som nära nog överensstämmer med rättshjälpstaxan. Någon gratis konsultation i detta stycke förekommer således icke och försäkringsfrågan vad gäller rättsskydd för företagets angelägenheter, är i ringa omfattning utnyttjad. Det finns således all anledning att av dessa skäl bevaka näringsidkarens rättmätiga möjligheter att på sedvanligt sätt erhålla rättshjälp om de ekonomiska förutsättningarna inom ovan angivna ramar föreligger.

3 Rådgivning

3.1 Bostadsdomstolen

Som framgår av utredningens redogörelse i betänkandet kan upplysningar och råd i rättsliga angelägenheter erhållas på åtskilliga håll inom samhället. Förutom vad som nämnts i betänkandet kan bostadsdomstolen peka på den service i hyresrättsliga frågor som allmänheten får från hyresnämndernas kanslier liksom självfallet det bistånd som organisationerna på hy-

resmarknaden lämnar sina medlemmar. Även om det sålunda finns olika möjligheter att få råd och upplysningar på annat håll kan emellertid domstolen ansluta sig till utredningens bedömning att det genom RHL införda rådgivningsinstitutet bör behållas. Intresset av att medborgarna ges möjlighet att till överblickbar kostnad konsultera en kompetent person kvarstår sålunda enligt domstolens mening alltjämt. Därigenom motverkas allmänhetens säkerligen kvarstående benägenhet att i förment besparingssyfte anlita okvalificerad hjälp i juridiska angelägenheter (jfr prop. 1972: 4 s. 271).

Bostadsdomstolen delar utredningens uppfattning att den nuvarande rådgivningstiden, ca 20 minuter, är alldeles för kort för att rådgivningsinstitutet tillfredsställande skall kunna fylla sitt syfte. Många ärenden som borde kunna klaras av genom rådgivning har i stället föranlett ansökan om allmän rättshjälp med därav följande administrativ omgång och kostnad. Exempel på angelägenheter som ofta bör kunna klaras av genom rådgivning är inom domstolens verksamhetsområde upprättande av hyresavtal, uppsägning av sådant avtal, fråga om avstående av rätt till förlängning av hyresavtal etc.

Domstolen godtar utredningens förslag att rådgivningstiden sätts till en halv timme i normalfallet och har i och för sig inte något att erinra mot att rådgivningen i vissa fall får utsträckas upp till en timme. Enligt domstolens mening är det dock tveksamt om möjligheten till förlängd rådgivning är motiverad därest utredningens förslag i 18 § att advokaten själv skall kunna meddela allmän rättshjälp för upp till sex timmars arbete skulle genomföras. Att rättshjälpssystemet tillhandahåller två olika av advokat administrerade biståndsformer för angelägenheter som tar 1/2–1 timme i anspråk synes sålunda innebära en onödig dubblyr. Som framgått under avsnitt 6. avstyrker emellertid bostadsdomstolen att advokat generellt ges rätt att bevilja rättshjälp för viss tids arbete, och med den förutsättningen framstår det enligt domstolens uppfattning som befogat att rådgivningen ibland kan utsträckas på sätt utredningen har föreslagit. Domstolen vill dock ifrågasätta om det är nödvändigt att arbeta med rådgivning och förlängd rådgivning som skilda lagtekniska begrepp. Det bör övervägas om inte rådgivningstiden lika väl kan bestämmas till högst en timme mot en avgift av en procent av basbeloppet per påbörjad halvtimme.

3.2 Göta hovrätt

Förutsättningarna för rådgivning och förlängd rådgivning

Hovrätten delar utredningens uppfattning att rådgivningsinstitutet bör finnas kvar samt att rådgivningstiden bör förlängas. Hovrätten har inte något att erinra mot den föreslagna konstruktionen, innebärande att rådgivningen uppdelas i vanlig rådgivning och förlängd rådgivning. Utredningens förslag får enligt hovrättens mening antagas komma att medföra en ökad användning av rådgivningsinstitutet. Då rådgivningsavgiften även i framtiden torde komma att nedsättas eller efterges i stor omfattning, kan vidare avsevärda kostnadsökningar för rättshjälpen förväntas. Såsom utredningen framhåller synes det därför nödvändigt att viss höjning sker av rådgivningsavgiften. För att möjliggöra att rådgivningsinstitutet liksom f. n. skall stå öppet både för fysiska personer, oavsett inkomstläge, och för juridiska personer torde, som utredningen föreslår, denna höjning böra ha sådan omfattning att avgiften kommer i nivå med timkostnadsnormen för tvistemål. Hovrätten vill emellertid i detta sammanhang framhålla vikten av att det i den information domstolsverket förutsättes lämna om rådgivning

klart anges de vidsträckta möjligheter som finns att få avgiften nedsatt eller efterskänkt. Eljest föreligger enligt hovrättens mening risk för att de förhållandevis höga avgifterna kommer att motverka syftet med den föreslagna ändringen.

Rådgivningsavgifter

I de fall advokat vid rådgivning nedsatt eller eftergivit den avgift den rättssökande har att erlägga erhåller advokaten motsvarande belopp av statsverket utan att någon prövning av hans beslut företages. Mot bakgrunden härav vill hovrätten understryka betydelsen av att domstolsverket utfärdar enkla anvisningar till stöd för advokatens beslutsfattande i dessa frågor. Hovrätten vill i detta sammanhang vidare ifrågasätta om inte domstolsverket bör tillerkännas rätt att utfärda inte enbart rekommendationer utan även föreskrifter i detta avseende. Detta förutsätter emellertid, jämlikt 8 kap. 13 § regeringsformen, ett uttryckligt bemyndigande för domstolsverket från regeringen.

3.3 Hovrätten för Nedre Norrland

Hovrätten delar utredningens åsikt att ett rådgivningsinstitut bör finnas kvar i rättshjälpssystemet och att rådgivningstiden bör förlängas för att rättshjälpsformen skall få avsedd verkan. Utredningens förslag att rådgivningen får ta högst en timme i anspråk synes väl avvägt. Institutet har dock enligt hovrättens mening fått en konstlad utformning. Några övertygande skäl för att skilja mellan rådgivning under högst en halvtimme och förlängd rådgivning under högst en timme har icke framförts. Naturligare synes vara att advokat utan prövning av den rättssökandens ekonomi får meddela rådgivning under högst en timme och inom denna tidsram debitera enligt timkostnadsnormen efter ianspråktagen tid. Om bestämda avgifter skall fastställas bör de i vart fall vara flera än två.

Den ökade användning av institutet rådgivning som är att emotse bör föranleda en uppföljning ur kostnadssynpunkt. Det är möjligt att det blir nödvändigt med någon form av kostnadskontroll, som bör kunna åvägabringas utan tillskapande av en tyngande administration.

3.4 Kammarrätten i Göteborg

Kammarrätten delar utredningens uppfattning att institutet rådgivning bör finnas kvar i ett förändrat rättshjälpssystem och att rådgivningstiden bör förlängas. Därvid synes 30 minuter vara en lämplig tidsram för vanlig rådgivning.

Liksom utredningen bedömer kammarrätten att det emellanåt finns behov av en mer kvalificerad rådgivning. Detta är exempelvis fallet i många förvaltningsrättsliga ärenden av enklare art där allmän rättshjälp inte beviljas men där den rättssökande ändå behöver juridiskt biträde. Det av utredningen föreslagna institutet förlängd rådgivning har emellertid utformats så att en icke önskvärd tröskeleffekt uppkommer. Pågår rådgivningen längre än 30 minuter, kostar det 100 kr. till, även om den ytterligare rådgivningstiden inte är längre än några minuter. För den rättssökande måste detta uppfattas som stötande. För att eliminera denna effekt föreslår kammarrätten att instituten rådgivning och förlängd rådgivning slås samman till ett institut, benämnt rådgivning, och att rådgivning skall få lämnas under högst 60 minuter. För rådgivning skall utgå en grundavgift om f. n. 100 kr. Om råd-

givningen tar längre tid än 30 minuter i anspråk, skall avgiften få ökas i proportion till den ytterligare tid som gått åt. Avgiften skall dock inte få överstiga dubbel grundavgift, f. n. 200 kr.

3.5 Göteborgs tingsrätt

Tingsrätten delar utredningens uppfattning att den nuvarande rådgivningstiden bör förlängas. Den erfarenhet som tingsrätten erhållit genom rådgivningsverksamheten i tvistemål om mindre värden visar att ett behov föreligger med en uppdelning av rådgivningsinstitutet; ett flertal ärenden kan t. ex. lösas genom hänvisning till annan myndighet. För att rådgivningsinstitutet skall få sådan ökad användning att flertalet ärenden av enklare beskaffenhet skall kunna behandlas inom den föreslagna tidsrymden bör enligt tingsrättens mening samhällets tolkservice utökas. Det synes väsentligt att denna fråga löses när det gäller rättshjälpen.

Den föreslagna rådgivningsavgiften kan i och för sig inte anses som oskälig. Förslaget innebär dock en kraftig höjning i jämförelse med vad rådgivningen kostar idag. Tingsrätten befarar att den nya avgiften – som ofta kan komma att utgå med 2 % av basbeloppet – för många kan te sig avskräckande och leda till att rådgivningsinstitutet inte kommer att fungera på det sätt som är avsett.

Noggranna och lättfattliga tillämpningsföreskrifter beträffande nedsättning och eftergift av rådgivningsavgiften bör lämnas.

3.6 Kristianstads tingsrätt

Tingsrätten vill starkt framhålla behovet av en utökning av rådgivningstiden men ifrågasätter om det behövs och är lämpligt med en uppdelning av rådgivningsinstitutet i två kategorier. Uppdelningen synes i verkligheten inte få någon för missbruk av rådgivningsinstitutet begränsande betydelse men ger upphov till onödig byråkrati – med därav föranledd tidsförlust – och lagtekniska komplikationer. Man bör alltså inte laborera med rättshjälpsformen förlängd rådgivning, utan det bör räcka att kalla den form av rättshjälp som här avses för rådgivning hela tiden den fortgår och i 7 § lagförslaget föreskriva att för varje påbörjad halvtimme av rådgivningstiden skall utgå en avgift som motsvarar en procent av det i förslaget angivna basbeloppet. Tingsrätten ifrågasätter om inte maximitiden borde höjas något utöver den föreslagna tiden en timme, så att upprättandet av handlingar och andra tidskrävande åtgärder verkligen hinns med inom tiden för rådgivningen.

3.7 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Utredningen diskuterar på sid. 89 och följande förhållandet mellan den rådgivning som lämnas av advokater och den skyldighet att gå allmänheten tillhanda med upplysningar, som föreligger för domstolar och andra statliga myndigheter enligt servicecirkuläret. Vid hyresnämnderna bedrivs en mycket omfattande sådan upplysningsverksamhet bl. a. av ordförandena. Därjämte finns vid hyresnämnderna i Stockholm och Göteborg flera tjänstemän med huvudsaklig uppgift att lämna upplysningar under det att registratorn vid hyresnämnden i Malmö ägnar ungefär hälften av sin arbetstid åt upplysningsverksamhet. Tjänstemännen lämnar uppgift om lagens innehåll och hänvisar till kommentarer och annan litteratur där ytterligare in-

formation kan inhämtas. Vidare ger man upplysningar om ansökningshandlingar, blanketter och formulär. Tjänstemännen ger dock inga råd. Den frågande har nämligen i regel en motpart vilkens intresse inte får trädas för nära. Detta skulle ske om hyresnämndens tjänstemän skulle hjälpa den frågande genom att ge råd i en föreliggande tvist. Fråga är alltså bara om upplysningsverksamhet av nyss nämnt slag. Gränsen härför får inte överskridas. Resonemanget måste vara tillämpligt på alla mål och ärenden där det kan förekomma en motsättning mellan två parter. Däremot är situationen inte densamma i ärenden där sökanden inte har eller kan få någon motpart, t. ex. i de flesta ansökningsärenden. I sådana ärenden bör myndigheten kunna ge en längre gående upplysning och rådgivning.

Med hänsyn till att domstolarna och myndigheterna således har begränsade möjligheter att tillhandagå rättssökande i tvister anser hyresnämnden att det finns ett klart behov hos allmänheten att kunna vända sig till en advokat för att få råd. Hyresnämnden delar utredningens uppfattning att anledningen till att rådgivning inom rättshjälpens ram fått en så begränsad omfattning måste vara att rådgivningen inte hinns med inom den tid för vilken advokaten har rätt till ersättning. Hyresnämnden tillstyrker därför utredningens förslag att rådgivningstiden skall kunna utsträckas till en timme. Inom hyresrättens område torde föreligga ett stort behov av rådgivning. Bland frågor där råd kan lämnas av advokat men inte gärna av tjänsteman hos hyresnämnden kan nämnas hjälp med tolkning av avtalsvillkor, diskussion av lämpliga åtgärder med anledning av försummelse av motpart (hyresvärd eller hyresgäst). Under utsträckt tid för rådgivning kan medhinnas uppsättande av brev till motparten, upprättande av ansökningshandling eller uppsägning, upprättande av hyreskontrakt för andrahandsuthyrning eller uthyrning av fritidsbostad samt hjälp med ansökan om avstående från besittningsskydd. Vad som nu nämnts torde vara exempel på vanliga hos advokater förekommande uppdrag. Genom att sådana uppdrag kan utföras inom rättshjälpens ram och på ett enkelt och för den rättssökande billigt sätt, kan man vänta sig att allmänheten i större utsträckning än nu vänder sig till advokat. I många fall är det bättre om en advokat kopplas in på exempelvis upprättande av ett hyresavtal än att ovana parter själva försöker sig på upprättande av ett sådant avtal.

Fråga är emellertid om det finns någon anledning att laborera med "rådgivning" och "förlängd rådgivning" som skilda begrepp. Det borde räcka att kalla institutet rådgivning och föreskriva i 7 § att avgift utgår med en procent av basbeloppet per halvtimme.

3.8 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden har tidigare framhållit – i yttrande 1975-02-06 över DON:s PM – att den nu gällande utformningen av institutet inte är tillfredsställande på grund av den knappa rådgivningstiden, vilken i sin tur medför ekonomisk förlust i många fall – något som främst drabbar de allmänna advokatbyråerna. Privata byråer har ju möjlighet att avböja att meddela rådgivning, vilket torde förekomma tämligen ofta just med hänsyn till lönsamhetsfrågan. Nämnden anser att utredningens förslag till ny utformning av institutet är ägnat att eliminera angivna olägenhet och väl värt att beakta. Därtill kommer att nämnderna genom den s. k. förlängda rådgivningen torde bli besparade en hel del ansökningar om allmän rättshjälp, som nu måste göras i angelägenheter, vilka i och för sig kan avslutas inom loppet av en timme (enklare testamenten, hyresavtal, körkortsären-

den o. dyl.). Det måste därför anses tillfredsställande att ett ärende som av vederbörande advokat bedöms kunna slutföras inom loppet av en timme kan handläggas som ett rådgivningsärende. Dock bör betonas att en advokat inte får meddela förlängd rådgivning därest han redan från början kan förutse att en tidsåtgång av en timme inte är tillfyllest. Om så är fallet skall han vara skyldig låta klienten söka allmän rättshjälp.

Rättshjälpsnämnden har intet att erinra mot utredningens förslag till bestämmande av rådgivningsavgift(er). Även om avgiften för en enskild rättssökande kan synas hög skall ju möjlighet finnas till nedsättning eller eftergift av densamma. Nämnden utgår från att erforderlig information härom på ett effektivt sätt kommer att spridas till allmänheten av vederbörande myndighet.

3.9 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rådgivningsinstitutet är en av hörnstenarna i rättshjälpskomplexet. Det står öppet för envar, såväl fysisk som juridisk person. Utredningen har funnit att det bör vara kvar men att tiden för en rådgivning bör utsträckas till att omfatta 1/2 timma. Dessutom anser utredningen att det föreligger behov av ytterligare ett rådgivningsinstitut, förlängd rådgivning. Rättshjälpsnämnden delar utredningens uppfattning att det ur många synpunkter är värdefullt med ett enkelt, lättadministrerat och billigt system för att tillgodose allmänhetens behov av rättshjälp i okomplicerade angelägenheter och vill därför tillstyrka utredningens förslag. 5 § 2 st. författningstexten har dock fått en ur språklig synpunkt mindre lyckad formulering. Stadgandet bör enligt rättshjälpsnämndens mening ha följande lydelse: Om rättslig angelägenhet på grund av att handling behöver upprättas eller annan åtgärd vidtagas eller av annan anledning bedömes kräva längre tid än en halvtimma men högst en timma lämnas rättshjälpen som förlängd rådgivning.

– – – –

Under förutsättning att utredningens förslag om rådgivning genomförs har rättshjälpsnämnden ingen erinran mot utredningens förslag beträffande rådgivningsavgifter.

3.10 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Domstolsväsendets organisationsnämnd utarbetade i december 1974 en promemoria med förslag till vissa ändringar i rättshjälpssystemet. Därvid upptogs även frågor kring rådgivningsinstitutet. I det yttrande som rättshjälpsnämnden avgav över promemorian uttalade nämnden som sin uppfattning att rådgivning borde pågå så lång tid att enklare juridiska ärenden kunde handläggas inom ramen för denna. Rättshjälpsnämnden hyser samma uppfattning i frågan i dag. Statistik för år 1976 visar att rådgivningarna minskat i antal. Anledningen härtill torde bl. a. vara att rådgivningstiden ansetts för kort. Förlängning av tiden borde kunna medföra att rådgivning kommer till större användning. Emellertid anser nämnden att även en halv timme är för kort tid för en rådgivning. Advokaterna i nämnden har uppfattningen att det hör till sällsyntheterna att tiden för en rådgivning understiger 45 minuter. Vanligast är att det går åt en timme. Det mest lämpliga vore därför enligt nämndens mening att bibehålla institutet rådgivning och fastställa rådgivningstiden till högst en timme. En sådan rådgivningsform skulle bättre svara mot det verkliga behovet och därigenom också kunna

komma att tillämpas i större utsträckning än rådgivningen i dag. Härigenom kan man dessutom avstå från att införa den av utredningen föreslagna särskilda rådgivningsformen förlängd rådgivning. Den innebär enligt nämndens mening en onödig komplikation.

Avgift för rådgivning under högst en timme borde kunna uttas efter gängse timkostnadsnorm och beräknas efter den tid som åtgår för rådgivningen. Möjlighet till eftergift och nedsättning av avgifterna bör finnas även med en sålunda föreslagen ordning. Riktlinjer härför bör utarbetas efter ett mer generöst system än det av utredningen föreslagna.

Nämnden föreslår således att rådgivning skall få lämnas under högst en timme mot en avgift som beräknas efter den tid som verkligen åtgått och uttas enligt gängse timkostnadsnorm, att avgift skall kunna efterges eller nedsättas samt att detta skall få ske efter ganska generösa regler. Anmärkas bör dock att med utredningens förslag om 6-timmarsregeln rådgivningen inte torde ha någon funktion att fylla annat än i de fall då nämnda regel inte kan tillämpas.

3.11 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Liksom rättshjälpsutredningen finner nämnden det angeläget att rådgivningsinstitutet finns kvar i rättshjälpssystemet. Erfarenheten har dock visat att den tidsram som den nuvarande rådgivningsavgiften medger, omkring 22 minuter, är alltför kort för att någon mera kvalificerad hjälp skall kunna ges. Av utredningen föreslagen tidsram för vanlig rådgivning, 30 minuter, synes lämplig. Avgiften, som kommer att uppgå till en procent av basbeloppet eller f. n. 100 kr, är enligt rättshjälpsnämndens bedömning inte så hög att "reklamvärdet" går förlorat.

Behov av en mera kvalificerad rådgivning torde emellanåt ofta föreligga. Som särskilt viktigt ser nämnden att en sådan rådgivning skulle medge juridiskt bistånd i många förvaltningsrättsliga ärenden där allmän rättshjälp normalt inte medges. Som exempel på sådana ärenden kan nämnas upprättande av inlaga eller besvärsskrivelse i körkortsärende eller i ärende angående eftergift av återkravsrätt för bidragsförskott.

Samtidigt vill dock nämnden antyda vissa nackdelar med det föreslagna institutet förlängd rådgivning. Rättshjälpssystemet blir otvivelaktigt mera invecklat med två olika typer av rådgivning. Vidare medför övergången från vanlig rådgivning till förlängd rådgivning en icke önskvärd tröskeleffekt. Således kostar för den rättssökande en rådgivning om 30 minuter 100 kr. medan en rådgivning om exempelvis 35 minuter kostar 200 kr. För allmänheten måste det framstå som egendomligt att de sista fem minuterna kostar 100 kr.

Trots de nackdelar som redovisas ovan anser rättshjälpsnämnden att institutet förlängd rådgivning medför så stora fördelar att det bör införas i den föreslagna formen.

De av utredningen föreslagna reglerna för nedsättning och eftergift av rådgivningsavgift stämmer väl överens med de regler som tillämpas vid rättshjälpsnämnden i Göteborg. Nämnden tillstyrker de föreslagna reglerna härför.

3.12 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Rådgivningsinstitutet har kritiserats inte minst från advokathåll på den grund att den anslagna tiden mestadels inte räcker till. Det bör därför ses som en förbättring att tiden för rådgivning förlängs. Detta medför tyvärr kostnadsstegring för att ersättningen skall täcka arbetet. Möjlighet ges också till förlängd rådgivning. Denna är avsedd för ärenden som beräknas kunna slutföras inom en timmas tid. För förlängd rådgivning utgår dubbel avgift. Eftersom den nu gällande rådgivningstiden, 20 minuter, är alltför knapp måste ifrågasättas om inte också 30 minuter i de flesta fall är otillräckligt. Sannolikt kommer därför de flesta rådgivningarna att bli förlängda rådgivningar. Om den sålunda befarade utvecklingen äger rum, kommer förmodligen kostnaderna för rådgivningssystemet att nästan fördubblas. Det föreslagna avgiftssystemet, enkel respektive dubbel avgift, ger mindre tilltalande tröskeleffekter. Det kan nog tyckas stötande att behöva betala 100 kr. ytterligare för 5 à 10 minuters samtal. Nu berörda olägenheter synes kunna undvikas om man i stället för de föreslagna två hade en enda typ av rättshjälp genom rådgivning under högst en timma. Avgiften borde därvid vara på något lämpligt sätt graderad i förhållande till den tid som faktiskt använts för rådgivningen. En annan lösning vore att ha en typ av rådgivning under 45 minuter mot en fast avgift om t. ex. 150 kr. En fördel därmed synes vara, att handhavandet av rådgivningsinstitutet blir enklare.

3.13 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Förslaget med längre *rådgivningstid och förlängd rådgivning* tillstyrkes. Enligt nämndens bestämda mening kommer en hel del ärenden, där man nu måste söka rättshjälp att kunna klaras av inom en timme. Nämnden anser att kostnaderna möjligen till och med skulle kunna nedbringas genom praxis så att vissa enkla ärenden normalt inte ska motivera att rättshjälp beviljas utan att det krävs av biträdet att angelägenheten klaras av inom en timme, som blir en slags taxa. Instituten är i hög grad ägnade att förenkla på ett smidigt sätt. Att rådgivningsavgiftens storlek relateras till basbeloppet tillstyrks. Emellertid anser nämnden att rådgivningen skall subventioneras av det allmänna för den del av kostnaderna som överstiger förslagsvis 50 kr. och detta oberoende av klientens inkomst. På sikt kan möjligen en sådan subventionering visa sig vara nationalekonomiskt lönsam, eftersom allmänheten i förväg låter specialister reglera sina ekonomiska och privata förhållanden på det att antalet tvister vid domstolar etc. kan komma att reduceras. Om nu icke lagstiftaren anser att nämndens förslag om allmänt bidrag kan införas anser nämnden att den som begär nedsatt avgift skall åläggas förete t. ex. senaste skattsedel eller färskt försäkringsbevis för att styrka sitt behov av nedsatt avgift. Utredningens förslag att förklaring från sökanden att han saknar pengar kan godtas vittnar om aningslöshet. När klienten bestämmer tid för rådgivning skall han anmodas medtaga föreslagen dokumentation, om han vill påkalla nedsättning.

3.14 Domstolsverket

Ett av syftena med rådgivningsinstitutet var att om möjligt undanröja allmänhetens obenägenhet att anlita kvalificerad juridisk hjälp. Bl. a. anfördes i förarbetena (prop. 1972: 4 s. 271) att allmänheten, framförallt i mindre angelägenheter, drar sig för att anlita advokat. Det ansågs angeläget att till-

skapa en rättshjälpsform genom vilken allmänheten mot fast avgift och i enkla former kunde få kvalificerad rådgivning i rättsliga angelägenheter. De tankegångar som sålunda ligger bakom rådgivningsinstitutet får alltjämt anses ha bärkraft. Institutet rådgivning har ett så stort "reklamvärde" för rättshjälpen som sådan att någon form av motsvarighet till institutet även i fortsättningen bör finnas inom rättshjälpssystemet.

Det torde emellertid stå klart att det nuvarande rådgivningsinstitutet behöver reformeras. Flera typer av ärenden har den karaktären att de mestadels inte ryms inom rådgivningens ram. En förlängning av rådgivningstiden skulle kunna fånga upp flertalet av dessa ärenden och innebära en minskning av antalet ansökningar till rättshjälpsnämnderna och därmed även en minskning av kostnaderna för rättshjälpens administration. Från de rättssökandes synpunkt skulle en "avbyråkratisering" äga rum när det gäller frågan om rättshjälp i dessa ärenden.

Utredningens förslag med rådgivning som får lämnas under en halv timme och, om det krävs, får förlängas till en timme torde i och för sig uppfylla de önskemål som sålunda kan ställas på rådgivningsinstitutet. Enligt domstolsverkets mening bör emellertid ramen för rådgivningen ej bestämmas genom att rådgivningstiden explicit anges i lagtexten. En sådan regel kan bli stelbent genom att icke önskvärda tröskeleffekter uppstår vid övergång från kort till förlängd rådgivning. Det torde enligt domstolsverkets mening vara tillfyllest att ramen för de olika formerna för rådgivning framgår indirekt genom ersättningen till biträdet.

Statliga myndigheter, kommuner m. fl. organ bedriver ofta en bred rådgivningsverksamhet i rättsliga angelägenheter. Mestadels sker sådan form av rådgivning inom ramen för mera vidsträckt upplysningsverksamhet. Sålunda utgör t. ex. rådgivning i rättsliga angelägenheter, som konsumentverket och kommunernas hemkonsulenter bedriver en del av nämnda organs allmänna konsumentupplysning. Den rådgivning som konsumentverket och hemkonsulenterna lämnar är kostnadsfri. Detsamma torde gälla även andra myndigheters rådgivning i rättsliga angelägenheter. Mot denna bakgrund framstår det som något paradoxalt att det enligt huvudregeln utgår avgift för den rådgivning som samhället tillhandahåller inom ramen för rättshjälpen och att denna avgift skall täcka i princip hela kostnaden för rådgivningen. Det kan ifrågasättas om inte en subventionering av rådgivningen utan behovsprövning därför bör övervägas.

Ett annat skäl som kan tala för någon form av generell subventionering av rådgivningen är att avgiften för en förlängd rådgivning blir förhållandevis hög (230 kr i 1978-års kostnadsläge). En så hög avgift kan motverka det ovan nämnda syftet med institutet. En omständighet som enligt domstolsverkets mening är särskilt betydelsefull i detta sammanhang är vidare att rådgivningsinstitutet enligt utredningens förslag liksom i sin nuvarande tappning visat sig lägga hinder i vägen i visst hänseende när det gäller att utforma principerna för att bestämma ersättning till offentlig försvarare och till biträde enligt rättshjälpslagen.

I de två taxor för ersättning till offentlig försvarare i vissa brottmål resp. till biträde enligt rättshjälpslagen i mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan som domstolsverket hittills fastställt, ingår en på visst sätt beräknad timkostnad, d. v. s. ersättning per arbetstimme (timkostnadsnormen). Den timkostnadsnorm som ingår som ett moment i taxan för mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan bygger på den beräknade genomsnittliga timkostnaden per debiterbar juristtimme vid de allmänna advokatbyråerna. Med debiterbar tid avses 75 procent av det totala antalet juristtimmar per år.

Det har visat sig att efter det att rättshjälpslagen trätt i kraft den 1 juli 1973 har såväl domstolar som rättshjälpsnämnder och besvärsnämnden för rättshjälpen tillmätt biträdets tidsåtgång stor betydelse vid prövning av biträdesersättning (jfr. prop. 1972: 4 s. 279). Tidsåtgången har i praxis regelmässigt tjänat som utgångspunkt vid arvodesprövningen. När det gäller ersättning per arbetstimme i brottmål och andra ärenden har som regel ersättningen beräknats efter timkostnadsnormen i brottmålstaxan resp. i taxan för mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan. Genom denna utveckling har behovet av fastställda taxor för specifika mål- och ärendegrupper minskat. Timkostnadsnormerna som sådana har blivit fullgoda instrument för domstolsverket att i egenskap av centralmyndighet för rättshjälpen kunna kontrollera kostnadsutvecklingen inom rättshjälpsområdet. Denna utveckling har å andra sidan accentuerat betydelsen av att timkostnadsnormerna ligger på "rätt" nivå och att de är neutrala i förhållande till olika kategorier av mål och ärenden inom rättshjälpsområdet.

Undersökningar som domstolsverket utfört ger vid handen att i varje rättshjälpsärende uppkommer en kostnad för rättshjälpsbiträdet för bl. a. diarieföring, bokföringsåtgärder och arkivering som är lika stor oberoende av vilket slag av ärende det är fråga om. Den enda skillnaden som kunnat iakttagas finns mellan brottmål och andra mål och ärenden inom rättshjälpsområdet. Denna "fasta" kostnad har vid preliminära beräkningar i brottmål kunnat uppskattas till 40 kr. och i andra ärenden till 80 kr. Av dessa iakttagelser kan den slutsatsen dras att i ärenden med kort tidsåtgång blir biträdet underkompenserat när ersättningen till honom bestäms med utgångspunkt för nedlagd tid och tillämplig timkostnadsnorm. I ärende med längre tidsåtgång sker en överkompensation. Ett sätt att komma tillrätta med dessa förhållanden är att låta ersättningen för den första arbetstimmen utgå med högre belopp, d. v. s. att bestämma en högre timkostnadsnorm för första arbetstimmen.

Den tid som högst får åtgå för rådgivning utan att denna av biträdet anses förlustbringande står enligt gällande ordning liksom enligt utredningens förslag i direkt samband med den i taxan för äktenskapsskillnadsmål ingående timkostnadsnormen. En timmes arbete för advokat berättigade enligt 1977 års timkostnadsnorm till en ersättning om 215 kr eller nästan exakt två procent av under 1977 tillämpligt basbelopp, vilket belopp utgör biträdets ersättning för förlängd rådgivning enligt förslaget. En höjning av timkostnadsnormen för den första arbetstimmen skulle därför sannolikt leda till att advokaterna ansåg att ersättningen för rådgivning är för liten. Institutet skulle således ej komma till användning. Mot denna bakgrund har domstolsverket ansett sig förhindrat att ändra timkostnadsnormerna på sätt nyss angivits. En subventionerad rådgivning skulle medge en sådan ändring.

Utredningen har ansett att en allmän rådgivningssubvention skulle med all säkerhet leda till en avsevärd ökning av statens kostnader för rättshjälpen. Domstolsverket har gjort en överslagsmässig beräkning av vad en subventionering av rådgivningsinstitutet liksom alla övriga rättshjälpsärenden (allmän rättshjälp) skulle kosta statsverket vid några olika grader av subventionering; för att undvika att tröskeleffekter vid övergång från rådgivning till allmän rättshjälp uppstår måste alla ärenden subventioneras. Beräkningarna bygger till en början på att någon efterfrågeökning inte uppstår p. g. a. subventioneringen. En subventionering av hela första timmens juristarbete (215 kr.) skulle totalt kosta statsverket 4.033.000 kr. Om subventionen begränsas till den ovan redovisade "fasta" kostnaden om 80 kr.

stannar statsverkets merkostnader vid 2.491.000 kr. (beräkningarna redovisas närmare i *bilaga 2 a och b*). Självfallet kommer en subventionering i någon nu redovisad form att öka efterfrågan på framför allt rådgivning. Lika självklart är inte att antalet övriga rättshjälpsärenden ökar. En fördubbling av antalet rådgivningar skulle innebära en ytterligare kostnadsökning för statsverket om 2.256.380 kr. vid en subventionering av 80 kr. Det bör påpekas att vid en förhöjning av ersättningen för den första arbetstimmen måste relativt sett en sänkning av ersättningen för följande arbetstimmar ske. En subventionering i någon form bör inte leda till en allmän inkomstökning för advokaterna.

Domstolsverket är f. n. inte berett att ta definitiv ställning till om någon form av subventionering av berört slag bör ske. Flera praktiska frågor som kan uppstå vid subventionering måste lösas. Såvitt domstolsverket nu kan bedöma synes emellertid så stora fördelar vara förknippade med ett sådant system att frågan bör utredas ytterligare under det fortsatta lagstiftningsarbetet. Domstolsverket är självfallet härvid berett att biträda med de kostnadsberäkningar som kan visa sig erforderliga.

Bilaga 2 a

Tabell b) Staten subventionerar första timmens juristarbete helt. Kostnadsbidrag = 225 kronor. Timkostnadsnorm = 215 kronor.

Tid (tim)	*Antal ärenden*	*Nuvarande metod*	*Föreslagen metod*	*Nettoeffekt*
0– 1,0	2740	–	108	+295920
1,0– 1,8	3884	76	215	+539876
1,8– 2,7	7958	259	259	0
2,7– 3,5	4692	442	442	0
3,5– 4,4	8510	517	517	0
4,4– 6,6	6348	958	958	0
6,6– 8,9	4002	1441	1441	0
8,9–11,1	2254	1925	1925	0
11,1–13,3	1564	2398	2398	0
13,3–17,7	1748	3108	3108	0
17,7–26,6	1564	4537	4537	0
26,6–44,3	782	7397	7397	0
				+835796

Rådgivningarna: 28000×0,415×161 = +1870820
28000×0,585×81 = +1326780

Totalkostnad: 1870820 + 1326780 + 835796 = 4033000

Från detta belopp kan dras de allmänna byråernas förluster på rådgivningsärendena = ca 700000 kr. Resultat: ca 3300000 kronor.

Bilaga 2 b

Tabell a) Staten subventionerar första timmens juristarbete med 80 kronor. Kostnadsbidrag = 225 kronor. Timkostnadsnorm = 215 kronor.

Tid (tim)	*Antal ärenden*	*Nuvarande metod*	*Föreslagen metod*	*Nettoeffekt*
0– 1,0	2740	–	80	+219200
1,0– 1,8	3884	76	80	+ 15536
1,8– 2,7	7958	259	259	0
2,7– 3,5	4692	442	442	0
3,5– 4,4	8510	517	517	0
4,4– 6,6	6348	958	958	0
6,6– 8,9	4002	1441	1441	0
8,9–11,1	2254	1925	1925	0
11,1–13,3	1564	2398	2398	0
13,3–17,7	1748	3108	3108	0
17,7–26,6	1564	4537	4537	0
26,6–44,3	782	7397	7397	0
				+234736

Rådgivningarna: 28000×0,415×80 = +929600
28000×0,585×81[1] = +1326780

[1] F. n. betalar staten för denna grupp nuvarande rådgivningskostnad (80 kr.). 45 minuters rättshjälp ger $\frac{45}{60}$ ×215 = 161 kr. 161 – 80 = 81

Total kostnad: 929600 + 1326780 + 234736 = 2491000
Från detta belopp kan dras de allmänna byråernas förluster på rådgivningsärendena = ca 700000 kr. Resultat: ca 1800000 kronor.

3.15 Socialstyrelsen

De redovisade skälen för en utvidgning av rådgivningsinstitutet är välmotiverade och tillstyrks.

3.16 Länsstyrelsen i Stockholms län

Utredningen föreslår att rättshjälpsformen rådgivning skall uppdelas i "enkel rådgivning" som skall kunna ges under högst en halvtimme och "förlängd rådgivning" som skall kunna ges under högst en timme. Den föreslagna utvidgningen av rådgivningsinstitutet bör medföra att behovet av rättshjälp i betydligt flera ärenden än nu kan tillgodoses inom ramen för denna förenklade rättshjälpsform. Så torde förhållandet vara i många ärenden av enklare beskaffenhet inom förvaltningsområdet.

3.17 Länsstyrelsen i Malmöhus län

Länsstyrelsen tillstyrker att rådgivningstiden förlängs till en timme. Härigenom bör syftet med rådgivningsinstitutet kunna uppnås. Det förefaller överflödigt att för den längre rådgivningstiden införa ett särskilt begrepp "förlängd rådgivning". Det räcker att ange vad avgiften är för högst en halvtimme och för längre tid. Viktigt är att förutsättningarna för nedsättning av rådgivningsavgiften göres enklare. De bör i princip enbart kunna anknyta till inkomsten, bestämd lämpligen på grundval av försäkringsbeskedet. Den korta rådgivningstiden får ej spillas bort på ekonomiska utredningar.

3.18 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977: 11)

Kommittén skall enligt sina direktiv belysa taxefrågorna. Arbetet i kommittén har icke kommit så långt att några ställningstaganden i dessa frågor varit möjliga. Vad kommittén i det följande anför sker därför enbart på grundval av nu föreliggande material och föregriper på intet sätt vad kommittén slutligen kan föreslå.

Kommittén har i likhet med utredningen kunnat konstatera, att den stipulerade rådgivningstiden i många fall inte räcker till, och att de ekonomiska konsekvenserna härav är kännbara för de allmänna advokatbyråerna. Kommittén är därför positiv till att vanlig rådgivning föreslås kunna pågå upp till 30 minuter. Kommittén delar uppfattningen att institutet förlängd rådgivning har en uppgift att fylla. Att bestämma rådgivningsavgifterna till 1 respektive 2 procent av basbeloppet innebär enligt kommitténs uppfattning ett så stelt system att rådgivningsinstitutet kan komma att förbli olönsamt för de allmänna advokatbyråerna. Det föreligger nämligen en risk för att advokaterna där vid kortare tidsöverdrag kommer att debitera för låg avgift. Kommittén vill därför föreslå att avgiften för en timmes rådgivning sätts lika med timkostnadsnormen för allmän rättshjälp och att rådgivningstiderna differentieras ytterligare, så att rådgivning kan ges i 30, 45 eller 60 minuter och betalas därefter. Med en antagen timkostnadsnorm på 230 kr. skulle avgiften då bli 115, 175 respektive 230 kr. Detta bör jämföras med rättshjälpsutredningens förslag som år 1978 skulle ge en rådgivningsavgift om 120 kr. för 30 minuter och 230 kr. för 60 minuter. De föreslagna avgifterna bör kunna efterges eller nedsättas. De bör vidare avräknas, om det senare beviljas allmän rättshjälp i frågan. Vid sidan av nu berörda rådgivningsinstitut kan man diskutera att införa en möjlighet att få enkla småfrågor, som klaras av på 10 à 15 minuter, besvarade. Avgiften kunde då sättas lågt (35–40 kr.) och betalas av alla. Med hänsyn till att inte någon återbetalning och heller ingen avräkning skulle ske, kunde den formella hanteringen göras minimal. Ett tryckt kvitto på mottaget belopp borde räcka.

3.19 Utredningen (Ju 1977: 08) om barnens rätt

Till en början vill vi ifrågasätta om det inte borde införas ökade möjligheter för allmänheten att erhålla kostnadsfri juridisk rådgivning i familjerättsliga frågor. Bl. a. de nya reglerna om gemensam vårdnad har visat att det finns ett behov av rådgivning i sådana frågor. I den mån familjerättsassistenterna inte kan stå till tjänst med denna rådgivning borde det finnas möjligheter att på annat sätt utan kostnad få sådan hjälp.

3.20 Konsumentverket

Rättshjälp till konsumenter

Allmänhetens behov av juridiskt bistånd i samband med förvärv av vara, tjänst eller annan nyttighet för konsumtion är stort. Detta behov kan tillgodoses både inom ramen för samhällets rättshjälpssystem och på annat sätt.

Rättshjälpssystemet har för konsumenterna haft sin största betydelse genom rådgivningsinstitutet. Denna rättshjälpsform ger konsumenterna möjlighet att få sakkunnig rättshjälp både innan rättshandlingar företas och

efter det att tvister uppstått med näringsidkare. Allmän rättshjälp däremot har fått mindre betydelse i konsumentsammanhang beroende på begränsningen i rätten att få biträde i tvister som kan handläggas enligt lagen (1974: 8) om rättegång i tvistemål om mindre värden.

Konsumentverket vill allvarligt ifrågasätta om det nuvarande rådgivningsinstitutet svarar mot det behov av rättshjälp som konsumenterna har.

Vid tillkomsten av det nuvarande rättshjälpssystemet beräknades antalet rådgivningsfall bli cirka 45 000. År 1976 lämnades rådgivning i endast 27 000 fall. Det finns emellertid inte anledning anta att 1976 års siffra redovisar det faktiska behovet hos allmänheten av juridisk rådgivning. Tvärtom, behovet ligger långt över vad prognosen angav. Det måste tyvärr konstateras att grundtanken bakom rådgivningsinstitutet – att vem som helst skall kunna vända sig till advokat och få hjälp i nästan vilken rättslig angelägenhet som helst – inte har förverkligats. Enligt utredningens uppfattning (s. 88) beror detta främst på den korta rådgivningstiden, 20–25 minuter.

Enligt konsumentverkets uppfattning kan orsakerna till rådgivningsinstitutets nuvarande begränsade betydelse antas vara flera. En omständighet är säkerligen att allmänheten inte tillräckligt känner till att den mot en fast avgift kan få råd av advokat. Att rådgivningen är förenad med kostnad har säkerligen mycket stor betydelse. Till detta kommer att rådgivningen är svårtillgänglig i den meningen att tidsbeställning måste ske och hjälp således inte kan erhållas i direkt anslutning till att behovet uppstår. Rådgivningen förutsätter dessutom personligt besök, i regel på dagtid.

Den rådgivning som lämnas av advokater utgör på konsumentområdet ett komplement till den rådgivningsverksamhet som bedrivs av de kommunala och regionala konsumentorganen samt av konsumentverket. Det finns därför anledning att här något redovisa denna verksamhet.

Konsumentverket bedriver i dag en omfattande rådgivning till allmänheten dels per telefon dels per brev. Konsumentverket inklusive Allmänna reklamationsnämnden (ARN) mottar årligen cirka 75 000 telefonsamtal från konsumenter som vill ha råd. Hur många av dessa samtal som gäller juridiska frågor saknas f. n. exakt uppgift om. Under innevarande höst genomför verket en undersökning av rådgivningsverksamheten. Resultatet av undersökningen kommer att föreligga i början av nästa år. Antalet telefonrådgivningsfall i juridiska frågor kan dock redan nu uppskattas till cirka 40 000 per år. Av nämnda undersökning framgår även att verkets rådgivning i mycket stor utsträckning avser storstockholmsområdet. 60 procent av samtliga rådgivningssamtal till verket kommer från detta område.

Antalet telefonsamtal som når fram till en rådgivare utgör dock mindre än hälften av alla till verkets växel inkommande rådgivningssamtal. Konsumentverkets begränsade kapacitet i detta avseende gör det ej möjligt att ta emot alla samtal. Med hänsyn till detta kan konsumenternas behov av rådgivning i juridiska angelägenheter antas vara väsentligt större än vad antalet rådgivningsfall utvisar.

Utöver telefonrådgivning lämnar verket även rådgivning i samband med handläggning av ärenden föranledda av anmälan eller skriftlig förfrågan från konsumenterna. En stor del av dessa ärenden avser tvist mellan konsument och näringsidkare som inte kan prövas av Allmänna reklamationsnämnden. Verkets åtgärder i dessa ärenden inskränker sig i stor utsträcknin till rådgivning.

Verkets centrala rådgivning direkt till allmänheten kommer efter hand att minska. Konsumentverkets styrelse har beslutat att utarbeta en plan

för avveckling av verkets direktrådgivning. Rådgivningsverksamheten skall i framtiden överföras till de kommunala konsumentpolitiska organen.

En huvuduppgift för dessa organ är att ge vägledning till enskilda konsumenter. För närvarande finns konsumentpolitisk verksamhet i cirka 150 av landets kommuner. Cirka 75 procent av landets befolkning bor i dessa kommuner. I avvaktan på att den kommunala verksamheten blir helt utbyggd svarar även de regionalt verksamma hemkonsulenterna för rådgivning till konsumenter. Någon säker statistik över den totala omfattningen av allmänhetens kontakter med de kommunala och regionala rådgivarna finns f. n. inte, men antalet rådgivningsfall kan beräknas till över 200 000 per år. Inte heller finns exakta uppgifter om i vilken utsträckning rådgivningen avser juridiska frågor. Nämnas kan dock att en mindre undersökning av rådgivningsverksamheten i sju kommuner under 1975 visade att hälften av kontakterna avsåg juridiska spörsmål. Senare uppgifter från enskilda kommuner bekräftar att andelen är ungefär så stor. Den regionala rådgivningen omfattar i något mindre utsträckning juridiska frågor. Andelen juridisk rådgivning kan för den kommunala och regionala konsumentrådgivningen tillsammans uppskattas till minst 1/3 av den totala rådgivningen, dvs. minst 70 000 fall per år.

Enligt konsumentverkets mening är det angeläget att samhället vid sidan av den verksamhet, som bedrivs av de konsumentpolitiska organen bereder konsumenterna tillgång till kvalificerad juridisk rådgivning inom ramen för rättshjälpssystemet. Den konsumentpolitiska rådgivningen kan av naturliga skäl inte avse mer invecklade juridiska frågor.

Som inledningsvis anförts anser konsumentverket inte att det nuvarande rådgivningsinstitutet inom ramen för rättshjälpssystemet fyller den funktion som det borde ha. De förändringar som utredningen föreslagit synes inte innebära någon väsentlig förbättring härvidlag.

Som tidigare konstaterats beror allmänhetens obenägenhet att anlita advokat för rådgivning bl. a. på att denna rådgivning är svårtillgänglig. Konsumentverkets erfarenheter visar att allmänheten har stort behov av att snabbt, enkelt och utan kostnad få rådgivning i juridiska angelägenheter. Detta behov tillgodoses ofta bäst genom rådgivning per telefon. Det är därför angeläget att möjlighet skapas för advokater att lämna rådgivning till allmänheten per telefon. Resurser bör enligt verkets mening avsättas som gör det möjligt för de allmänna advokatbyråerna att ett par timmar om dagen lämna telefonrådgivning. Någon ersättning för telefonrådgivning kan redan av praktiska skäl knappast komma i fråga.

För närvarande förekommer hänvisning från advokatbyråer till den kommunala och regionala konsumentverksamheten under åberopande av kostnadsaspekter och avsaknad av mera ingående kunskaper i konsumentjuridiska frågor. Det finns anledning att i samband med utvidgning av advokaternas rådgivningsverksamhet bereda dem möjlighet till vidareutbildning i konsumenträtt.

Utredningen föreslår att rådgivningen skall kunna förlängas upp till en timme när normal rådgivning på en halv timme inte är tillräcklig. Detta är i och för sig en förbättring från allmänhetens synpunkt. Med hänsyn till att avgiften för rådgivning ökar till 200 kronor för större delen av inkomsttagarna har dock en sådan förändring begränsat värde.

Utredningens förslag innebär för flertalet inkomsttagare att de betalar vad rådgivningen i stort sett kostar. Samhället påtar sig helt eller delvis kostnaden för rådgivningen bara för inkomstgrupperna under 26 000 kr. (vanlig rådgivning) respektive 36.000 kr. (förlängd rådgivning). För de

stora inkomstgruppernas del subventioneras rådgivningen inte alls. Detta finner konsumentverket otillfredsställande. En viktig anledning till att rådgivningsinstitutet f.n. utnyttjas i så liten utsträckning kan sökas här. Om rådgivningsinstitutet skall få den betydelse som varit avsedd och komma till bred användning måste avgiftssystemet för den rådgivning som lämnas vid personligt besök ändras.

Enligt konsumentverkets mening bör rådgivningsverksamheten – som nu är fallet på konsumentområdet – till stor del bekostas av samhället. Verket anser rimligt att ett avgiftssystem utformas så att flertalet inkomsttagare kan få rådgivning mot en låg enhetlig avgift. För att rådgivningsinstitutet skall bli ett realistiskt alternativ för flertalet människor bör avgiften inte sättas högre än 50 kr. Liksom idag bör dock personer som saknar inkomst erhålla rådgivning utan kostnad.

Sammanfattningsvis anser konsumentverket att rådgivningsinstitutet inom ramen för rättshjälpssystemet måste starkt utvidgas för att få den betydelse som varit avsedd och för att motsvara allmänhetens behov. Detta bör ske dels genom att det införs möjlighet till kostnadsfri telefonrådgivning, dels genom att den rådgivning som sker vid personligt besök beläggs med en låg enhetlig avgift, ej överstigande 50 kronor.

3.21 Svenska kommunförbundet

Enligt sina direktiv har utredningen haft att i första hand söka finna former för en effektivisering av de olika rättshjälpsformerna och förenkling av rättshjälpssystemet. Målet skulle enligt direktiven vara att samhällets rättshjälp i större utsträckning än nu skulle anpassas efter den rättssökande allmänhetens behov. Direktiven ger emellertid ingen närmare anvisning om hur det eftersträvade målet skall uppnås. Utredningen har också begränsat sig till en i det närmaste teknisk översyn av rättshjälpssystemet. Någon mera ingående genomgång och analys av vilket behov av råd och hjälp i rättsliga frågor som den enskilde medborgaren ställs inför inom olika samhällssektorer har utredningen inte företagit. Utredningen bygger sina slutsatser främst på erfarenheter redovisade av företrädare för etablerade rättshjälpsorgan. Att en bredare undersökning och beskrivning av dessa behov inte kommit till stånd ser styrelsen som en brist. Det torde nämligen i dagens samhälle finnas ett vida större behov hos enskilda att få råd och hjälp i rättsliga angelägenheter än vad utredningen redovisat. Särskilt uttalat torde detta behov vara på vissa områden, såsom inom offentlig myndighetsutövning, där rättshjälp i olika former är påkallad i syfte att stärka den enskildes ställning i dennes mellanhavande med myndigheten, på familje- och äktenskapsrättens område i fråga om samlevnadsformer, äktenskapsskillnad och annan separation, vårdnad och umgängesrätt med barn samt på konsumentområdet, i förhållande till enskilda affärsföretag, hyresvärdar m.fl. Även på de olika vårdområdena finns ett behov av rådgivning i rättsliga frågor. Hos vissa grupper medborgare kan behov av rättshjälp vara särskilt påtagligt, såsom hos invandrare, som på grund av bristande kännedom om svenska lagar och bestämmelser kan ha svårare än svenska medborgare att hävda sin rätt.

Att det rättshjälpsbehov som styrelsen bedömer faktiskt föreligga hos allmänheten inte når fram till rättshjälpsverksamheten kan antas sammanhänga med rättshjälpssystemets konstruktion. Rättshjälpssystemet präglas onekligen av mycken byråkrati, det är inte särskilt lättillgängligt för allmänheten och allmänheten har svårt att på förhand bedöma vilka kostna-

der det kan innebära att söka rättshjälp i olika former. Inte ens i fråga om rådgivning kan kostnaderna förutses.

Det är enligt styrelsens mening ett viktigt rättsskyddsintresse att enskilda får information om sina rättigheter och skyldigheter i olika sammanhang och att den enskilde ges en faktisk möjlighet att hävda sina rättsliga intressen.

På flera samhällsområden har nämnda informationsbehov uppmärksammats. Det gäller bl. a. samhällets konsumentpolitik. 1975 uttalade sig riksdagen för ett ökat kommunalt engagemang i de konsumentpolitiska frågorna. Över hälften av kommunerna har numera sådan verksamhet. En betydande del av denna avser rådgivning till enskilda före eller efter köp. Den av kommunerna bedrivna rådgivnings- och upplysningsverksamheten är avgiftsfri för den som anlitar tjänsterna.

Vid de allmänna försäkringskassornas olika kontor ges kostnadsfri upplysning om allmän försäkring och dess tillämpning, om den enskildes rätt till rehabilitering m. m.

Den kommunala socialvårdsorganisationen lämnar kostnadsfri information och rådgivning i sociala frågor, inte sällan når rådgivningen också in på samlevnadsfrågor och familjerättsliga frågor. Vanligen kan den enskilde också få hjälp med att anföra besvär över beslut av myndigheten. I flera kommuner medverkar jurister i rådgivningen i rättsliga frågor. Familjerådgivningen ger råd i samlevnadsfrågor men förfogar ofta också över juridisk expertis som lämnar råd i rättsliga frågor inom familje- och äktenskapsrättens område.

Gemensamma drag i här redovisade former av rådgivning – i vilken sålunda ingår mer eller mindre rådgivning i rättsfrågor – är att informationen meddelas av experter var och en inom sitt specialområde, att rådgivningen är för den enskilde helt kostnadsfri och att rådgivningsverksamheten är fri från formalism och vanligen är lättillgänglig för den enskilde medborgaren.

En allmän strävan i kommunerna är att så långt det befinnes möjligt geografiskt samordna samhällets service åt allmänheten. På flera håll har en lokalmässig samordning kommit till stånd i form av särskilda servicecentraler, där allmänheten kan nå socialarbetare, familjerådgivare, konsumentupplysare, försäkringskassepersonal m. fl. Härigenom avser man att nå ut till allmänheten och fånga upp det behov av information och rådgivning i olika personliga, sociala, ekonomiska och rättsliga frågor, som den enskilde kan bära på.

Det finns emellertid stora områden inom vilka en kommunal service av här angivet slag inte är möjlig. Exempel på detta är fastighetsrätten i vid omfattning, vatten och avloppsområdet samt renhållningsfrågor. Hithörande frågor är inte sällan mycket komplicerade och kräver särskilt sakkunniga rådgivare. Kommunen har också här ofta motstående intressen av kommersiell natur.

Det förhållandet att den allmänna rättshjälpen inte är anpassad efter den rättssökande allmänhetens behov har sålunda medfört att inom ramen för kommunernas allmänna serviceverksamhet även rådgivning i rättsfrågor inom vissa specialområden tagits upp. En utveckling som kan leda till att det vid sidan av det statliga rättshjälpssystemet växer fram en kommunal juridisk rådgivning kan emellertid inte accepteras. Flera skäl talar emot en sådan utveckling. Bl. a. finns risk för intressekonflikter för den kommunalt anställde rådgivaren då den enskilde i en rättstvist har kommunen, visst kommunalt organ eller företag som motpart. Rättshjälp, inklusive rådgivning åt allmänheten i rättsliga frågor är och bör enligt styrelsens mening förbli en angelägenhet för det statliga rättshjälpssystemet.

Samtidigt måste behovet av en vidgning av rättshjälpen uppmärksammas. Styrelsen återkommer till den frågan längre fram i yttrandet.

Den målsättning för rättshjälpen som anges i utredningsdirektiven, nämligen att anpassa samhällets rättshjälp efter den rättssökande allmänhetens behov, kräver enligt styrelsens mening egentligen att också de jurister som är verksamma inom det statliga rättshjälpssystemet kan lämna rådgivning på samma villkor som erbjuds den enskilde av kommuner och vissa statliga organ inom de specialområden som beskrivits ovan. Även rådgivningen i rättsfrågor borde sålunda ges utan kostnad för den enskilde. Det kan enligt styrelsens mening ses som ett rättvisekrav att information och rådgivning för den enskilde som anlitar av samhället förordnad expert är kostnadsfri oberoende av frågans karaktär och oberoende av vilken huvudman som står för rådgivningsverksamheten.

Utredningens förslag går emellertid ut på en höjning av rättshjälpsavgiften för den enskilde från för närvarande 80 kronor till 100 kronor, samtidigt som rådgivningstiden förlängs från 20 till 30 minuter. Avgiften kan nedsättas eller efterges.

Inte heller enligt de föreslagna avgiftsreglerna torde den enskilde själv på förhand kunna bedöma vilken avgift som kommer att uttas vid rådgivning.

Möjligheten till nedsättning av avgiften utnyttjas redan nu enligt utredningen i ca 60 % av ärendena. I de allra flesta fall efterges avgiften helt. Samtidigt påpekar utredningen (s. 91) att frågan om huruvida rådgivningsmöjligheterna är tillräckligt kända bland den stora allmänheten och särskilt bland dem som har det sämst ställt förtjänar uppmärksamhet.

Finansieringen av rådgivningsverksamheten genom avgifter kan i framtiden komma att spela en procentuellt sett ännu mindre roll än i dagsläget. Frågan är om avgifterna då kommer att få sådan betydelse för verksamhetens finansiering att det därför finns anledning att fortsättningsvis laborera med avgiftsuttag av enskilda. Avgiftsuttaget för ju onekligen genom prövning och redovisningsförfarande med sig mer omfattande administration för såväl rättshjälpsjuristen som för domstolsverket än ett system med full kostnadstäckning från statens sida.

Utredningens förslag vad avser rådgivningsverksamhetens begränsning till angivna ärendegrupper biträder styrelsen.

3.22 Sveriges advokatsamfund

Mot den av utredningen föreslagna ordningen för rådgivning och förlängd rådgivning samt systemet för avgifter härför har samfundet ingen erinran. Tvärtom delar samfundet utredningens syn på möjligheten att härigenom såväl effektivisera rådgivningsinstitutet som avlasta rättshjälpssystemet i övrigt från åtskilliga enklare ärenden.

3.23 Sveriges domareförbund

Domareförbundet vill innan förbundet går närmare in på frågan om domstolarnas funktioner i sammanhanget uttala sin anslutning till förslaget om utsträckning av tiden för rådgivning och om förlängd rådgivning. Det torde vara helt uppenbart att den rådgivning, begränsad till 20 minuter, som nu gäller är helt otillräcklig.

3.24 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Av tillgänglig statistik framgår, att de allmänna advokatbyråerna lämnar rådgivning enligt rättshjälpslagen i mycket stor utsträckning, vilket visar, att ett stort behov av sådan rådgivning för en överkomlig summa föreligger.

Att det nuvarande rådgivningsinstitutet medfört stora inkomstförluster för de allmänna advokatbyråerna, har även klart framgått av olika utredningar. Den genomsnittliga tiden för rådgivning överstiger vida ersättningsnivån för rådgivningsavgiften. Emellertid fyller enligt föreningens bestämda uppfattning institutet en mycket stor uppgift, som inte kan mätas i pengar. Genom rådgivningen hindras i många fall tvistigheter och andra framtida problem, som kan föra med sig oanade följder i form av processer. Föreningen vill därför starkt framhålla, att rådgivningsinstitutet hittills fyllt en viktig funktion och även för framtiden måste förbli attraktivt för att kunna behålla denna funktion och ge resultat.

De spörsmål som behandlas under en rådgivning är mycket varierande liksom svårighetsgraden av den juridiska bedömningen. Erfarenheten visar dock att det är sällsynt, att en rådgivning tar mindre tid än 15–20 minuter. I de fall en rådgivning klaras av på kortare tid tar juristen nog oftast inte ut någon avgift, enär klienten vänt sig till fel forum.

Många rådgivningar är komplicerade och därför bör – som föreningen tidigare förordat – ett institut med dubbel rådgivningstid övervägas. Att behov därav föreligger, framgår klart av den tid som nu genomsnittligen åtgår för rådgivning.

Föreningen kan därför i princip väl tänka sig ett system med enkel resp. förlängd rådgivning, även om ett sådant kan medföra vissa praktiska problem för den handläggande juristen.

Den av utredningen föreslagna avgiften kan dock inte accepteras. Som tidigare nämnts kan fördelarna med institutet inte redovisas i pengar. Emellertid föreligger stor fara för att en alltför hög avgift medför bortfall av klienter och detta gäller främst klienter med svag ekonomi. En avgift på över 100 resp. 200 kronor torde tyvärr medföra att klienterna i stor utsträckning kan komma att avstå från att söka råd, då dylika belopp – oavsett vilka kostnader som i framtiden kan uppkomma för klienten p. g. a. avståendet – är alltför påfrestande för ekonomin.

Det kan anmärkas att klienten inte sällan jämför avgiften för rådgivning med avgiften för läkar- resp. tandläkarbesök.

Redan nuvarande avgift uppfattas enligt många byråers erfarenhet av klienterna som alltför hög.

Det är svårt att avväga fördelarna av ett attraktivt rådgivningsinstitut och nackdelarna av ett olönsamt, men föreningen vill i första hand – med hänsyn till institutets preventiva verkan – förorda att ett system med generella subventioner övervägs. Om sådana inte anses kunna införas, bör reglerna för eftergift resp nedsättning av rådgivningsavgift göras mer liberala mot klienterna. Av utredningen föreslagen höjning av gränserna för förmögenhetsinnehav är riktig.

För de allmänna advokatbyråerna är det från lönsamhetssynpunkt väsentligt att reglerna för rådgivning ändras så snart det någonsin är möjligt.

3.25 Lantbrukarnas riksförbund

Mot vad förslaget innehåller i § 5 har förbundet ingen erinran. De för rådgivning respektive förlängd rådgivning föreslagna tiderna synes följaktligen vara lämpligt avpassade.

Ej heller synes något vara att erinra mot att rådgivning och förlängd rådgivning ej får lämnas för upprättande av självdeklaration (§ 6 första meningen).

I fråga om massärenden innehåller förslaget till rättshjälpsförordning bl. a. att rådgivning eller förlängd rådgivning ej får lämnas i inskrivningsärende enligt jordabalken (§ 3). Förbundets erfarenheter av dylika inskrivningsärenden pekar på att många av dessa ärenden kan vara mer eller mindre komplicerade och att inskrivningsmyndigheterna på grund av arbetsbelastning inte förmår att lämna de sökande den hjälp som i vissa avseenden erfordras. Förbundet ifrågasätter därför om ej en viss uppmjukning kan vara nödvändig, förslagsvis så att rådgivning och förlängd rådgivning bör medges i ärenden som i svårighetsgrad avviker från normalfallen.

Den avgift som föreslagits för de två rådgivningsfallen synes vara acceptabel. Detsamma gäller möjligheten att avgiften får nedsättas eller efterges (§ 7).

I detta sammanhang erinras om vad förbundet inledningsvis anfört. Det bör alltså efter dispens föreligga möjligheter för annan än advokat att utöva de befogenheter som föreslagits i §§ 5 och 7.

4 Tillämpningsområdet

4.1 Massärenden

4.1.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen är positiv till utredningens förslag att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i massärenden av komplicerad beskaffenhet. Den nuvarande ordningen härvidlag synes alltför onyanserad. Av kostnadsskäl synes dock liberaliseringen böra ske med varsamhet. Förslaget att rättshjälpsnämnd skall pröva framställning om rättshjälp i detta slags angelägenheter tillstyrks därför.

4.1.2 Göta hovrätt

Hovrätten har inte något att erinra mot utredningens förslag i denna del.

4.1.3 Kammarrätten i Göteborg

Enligt gällande ordning behandlas ansökningar som avser upprättande av självdeklaration och upprättande av fastighetsdeklaration olika. Det råder också en skillnad mellan möjligheterna att få rättshjälp i fastighetstaxeringsmål, som räknas till massärenden, och möjligheterna att få rättshjälp i andra taxeringsmål. Utredningen föreslår visserligen den förändringen att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i mer komplicerade massärenden. Även med denna ändring kommer det att finnas en skillnad i behandlingen av de båda ärendetyperna. Enligt kammarrättens erfarenhet är denna skillnad inte sakligt motiverad. Samma regler bör därför gälla för möjligheterna att få rättshjälp för att upprätta självdeklaration och för att upprätta fastighetsdeklaration. Av samma skäl bör alla taxeringsmål behandlas lika.

4.1.4 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Med hänsyn till direktiven för utredningen anser sig rättshjälpsnämnden böra tillstyrka förslaget att i princip s.k. massärenden skall falla inom rättshjälpsområdet. Nämnden anser sig dock inte kunna tillstyrka att förrättande av boupptecknings skall falla inom tillämpningsområdet. Även om ett förenklat boupptecknings förfarande numera införts i vissa fall kan dock ett betydande antal ansökningar om allmän rättshjälp förväntas. Med hänsyn till att rättshjälp skall kunna beviljas endast "om ärendet avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen eller om eljest särskilda skäl föreligger" finns också risk för att i och för sig välbeställda dödsbon kan komma att gynnas. Enligt specialmotiveringen skall ju rättshjälpsfrågan bedömas med utgångspunkt från *bouppgivarens* ekonomiska förhållanden. Detta kan leda till stötande konsekvenser. Nämnden vill i sammanhanget påpeka att förrättande av boupptecknings närmast är ett led i boutredningen som ju åvilar dödsbodelägarna samfällt och som normalt inte – även om boet är omfattande – berättigar till rättshjälp. Om någon särskilt svår och krånglig delfråga föreligger har den enskilde dödsbodelägaren däremot möjlighet att få allmän rättshjälp i just den delen.

Rättshjälpsnämnden föreslår därför att även förrättande av boupptecknings i likhet med upprättande av självdeklaration utesluts från rättshjälpsområdet.

4.1.5 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot utredningens förslag.

4.1.6 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Nämnden har ingen erinran mot förslaget.

4.1.7 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Enligt nämndens bedömning torde utredningens förslag om att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i massärenden av mera komplicerad beskaffenhet medföra en inte obetydlig ökning av samhällets kostnader för rättshjälp. Nämnden ser förslaget som en önskvärd förbättring av rättshjälpssystemet och tillstyrker detta trots befarade kostnadsökningar. Bestämmelserna bör dock inte som föreslagits ingå i rättshjälpsförordningen utan inarbetas i rättshjälpslagen.

4.1.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Beträffande massärenden gäller för närvarande att rättshjälp inte kan beviljas. Utredningens förslag att möjliggöra beviljandet av rättshjälp i ärenden av ovanlig svårhetsgrad kan godtas. I brist på närmare riktlinjer överlåts åt praxis att på lämpligt sätt begränsa området för rättshjälp, vilket under en övergångstid kommer att medföra osäkerhet och svårigheter.

4.1.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Rättshjälpsnämnden anser också, om än med tveksamhet, att det på vissa av utredningen anförda skäl är motiverat att införa möjligheten att få rättshjälp i *massärenden*. Nämnden anmärker dock att några av dessa ärenden väl icke såsom utredningen påstår berör personer i små omständigheter även om deras rättshjälpsavgift blir låg. Att som utredningen anmärkt spärr mot missbruk ligger i att avgift skall utgå är enligt nämndens mening icke någon vägande invändning, eftersom avgiften i omkring 80 % av ärendena fastställes till högst grundavgiften.

4.1.10 Domstolsverket

Som utredningen konstaterat lämnar olika myndigheter gratis omfattande service i massärenden. Mot avgifter bistår banker, begravningsföreningar och kommunala förtroendemän med hjälp. När det gäller inskrivningsärenden lämnar inskrivningsmyndighet hjälp även i mera komplicerade ärenden, som exempelvis relaxationer. Då komplikationer uppstår i bouppteckningsärenden torde detta regelmässigt bero på att dödsboet har omfattande tillgångar. Enligt domstolsverkets uppfattning kan det med hänsyn till det anförda ifrågasättas om det finns behov av att kunna bevilja rättshjälp ens om ärendet i svårighetsgrad avsevärt avviker från vad som kan anses vara normalt för ärendetypen. En utvidgning på sätt utredningen föreslagit av möjligheten att erhålla rättshjälp i massärenden kan dessutom medföra stora tillämpningssvårigheter.

Enligt domstolsverkets uppfattning finns det emellertid en typ av inskrivningsärenden enligt jordabalken som knappast kan betecknas som massärenden, nämligen ärenden angående lagfartssammanträde. Här bör rättshjälp kunna beviljas om ärendet är svårare än normalt. I övriga fall avstyrker domstolsverket utredningens förslag i denna del.

Advokaten Sven-Inge Söderberg är skiljaktig och anför att rättshjälp bör kunna beviljas i massärenden av mer komplicerad beskaffenhet enligt utredningens förslag.

4.1.11 Försvarets civilförvaltning

När det gäller massärenden skall enligt författningsförslaget – även om ärendet är anhängiggjort vid myndighet – endast rättshjälpsnämnd få bevilja allmän rättshjälp. Enligt civilförvaltningens uppfattning bör utöver rättshjälpsnämnd i föregående stycke nämnda myndigheter tilläggas uppgiften att pröva rättshjälpsfrågor i dessa ärenden. Frågan huruvida ett ärende i svårighetsgrad avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen bör enligt civilförvaltningens mening bäst kunna bedömas av den myndighet som handlägger ärendet. Enligt civilförvaltningens bedömning skulle det därför innebära en förenkling och besparing om domstolarna m. fl. fick bli rättshjälpsbeviljande myndighet i de ärenden som här avses.

– – – –

Vad som tidigare nämnts om massärenden i allmänna domstolar m. fl. gäller i och för sig även övriga statliga myndigheter. Med hänsyn till den ringa erfarenhet flertalet av dessa övriga myndigheter torde ha av rättshjälpsfrågor, synes det emellertid mer rationellt att lägga även rättshjälpsprövningen i dessa myndigheters massärenden på rättshjälpsnämnderna.

4.1.12 Socialstyrelsen

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att allmän rättshjälp skall kunna utgå i vissa massärenden när de är av komplicerad art eller eljest särskilda skäl föreligger.

4.1.13 Riksrevisionsverket

Departementschefen framhöll i tilläggsdirektiven det angelägna i att utredningen noga beaktade de starkt stegrade kostnaderna för samhällets rättshjälp. En prioritering mellan olika rättsskyddsändamål kunde av detta skäl visa sig nödvändig. RRV får i anslutning härtill anföra följande.

– Allmän rättshjälp i massärenden

Utredningen framhåller att beträffande samtliga typer av s. k. massärenden – dvs. främst boktecknings, inskrivningsärenden, fastighetsdeklarationer samt mål och ärenden angående fastighetstaxering – finns myndigheter och organisationer som tillhandahåller hjälp vad avser enklare ärenden. Av detta skäl anser utredningen att rådgivning inte bör införas. Däremot bör enligt utredningens förslag möjligheter till allmän rättshjälp finnas, om ärendet i svårighetsgrad avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen.

RRV finner att en reform i enlighet med utredningens förslag kan komma att förorsaka rättshjälpsnämnderna betydande arbete, eftersom varje ansökan som en konsekvens av den föreslagna konstruktionen kommer att kräva en ingående utredning. RRV anser därför att den föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet för rättshjälp i massärenden bör ges låg prioritet.

4.1.14 Länsstyrelsen i Malmöhus län

Enligt förslaget kan man inte erhålla rådgivning när det gäller upprättande av självdeklaration och fastighetsdeklaration. Allmän rättshjälp kan inte heller erhållas för upprättande av självdeklaration. Däremot kan allmän rättshjälp erhållas för upprättande av fastighetsdeklaration, om ärendet avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen eller om eljest särskilda skäl föreligger.

De rättssökandes behov av hjälp torde i och för sig vara större när det gäller upprättande av en komplicerad självdeklaration än när det gäller upprättande av en komplicerad fastighetsdeklaration. Av praktiskt administrativa och ekonomiska skäl har en viss begränsning av de rättsliga angelägenheter i vilka rättshjälp kan erhållas varit nödvändig. Av denna anledning har enligt förslaget upprättandet av självdeklaration uteslutits från tillämpningsområdet. Det kan ifrågasättas om ej även upprättandet av fastighetsdeklaration av samma skäl borde ha uteslutits.

4.1.15 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977: 11)

Förslagen att allmän rättshjälp skall ges i vissa komplicerade massärenden och åt näringsidkare, vilken med hänsyn till verksamheten är jämförbar med fysisk person som inte är näringsidkare, innebär en välkommen vidgning av de allmänna byråernas verksamhetsområde.

4.1.16 Sveriges advokatsamfund

När det gäller *massärenden* (11) vill samfundet i anslutning till vad utredningen uttalat främst på sid. 135 i betänkandet framhålla vikten av att dessa ärenden varken genom direkt lagreglering eller genom en restriktiv lagtillämpning försummas i rättsskyddshänseende i sådana fall där de väl är så komplicerade att de kan likställas med andra ärendetyper vari rättshjälp regelmässigt beviljas. Enligt den erfarenhet som är företrädd inom samfundet kan massärendena inte sällan kräva en juridiskt kvalificerad bedömning och arbetsinsats som ingalunda tillhandahålls eller kan tillhandahållas inom ramen för den service som myndigheter, banker, begravningsbyråer m. fl. lämnar.

4.1.17 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Enligt föreningens mening finns skäl för att rådgivningsinstitutet öppnas för massärenden utom deklarations- och registreringsärenden. Detta gäller

i trots av den hjälp klienten kan få från vederbörande myndighet. Som tidigare påpekats är denna hjälp huvudsakligen formell.

Föreningen vill varmt tillstyrka, att möjlighet till allmän rättshjälp i mer komplicerade massärenden öppnas och påpekar att själva avgiften avskräcker klienterna från "okynnesrådfrågningar" i enklare ärenden.

4.2 Näringsidkare

4.2.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen delar den av riksdagen vid flera tillfällen framförda uppfattningen att en generösare inställning till vissa näringsidkare är önskvärd. Vad beträffar domstolens eget verksamhetsområde kan nämnas att det är utomordentligt vanligt förekommande att en av parterna är näringsidkare. Fastighetsägare som hyr ut lägenhet i flerfamiljshus är sålunda enligt förarbetena till RHL (prop. 1972: 4 s. 314) att betrakta som näringsidkare. Och i de s. k. lokalmålen, vilka dock endast i begränsad utsträckning kan komma under bostadsdomstolens prövning, är hyresgästen regelmässigt rörelseidkare. Det är domstolens uppfattning att det bland nu berörda parter finns ett inte obetydligt antal som av ekonomiska skäl drar sig för att anlita biträde, ehuru detta kunnat gagna deras sak.

Utredningens förslag till omformning av kriterierna för rättshjälp åt näringsidkare i förening med de anslutande motivuttalandena synes ägnat att öppna större möjligheter än hittills att bevilja näringsidkare allmän rättshjälp. Det skulle självfallet ha varit önskvärt om de närmare förutsättningarna för beviljande av rättshjälp angivits mindre vagt än som skett i betänkandet. Domstolen är emellertid medveten om de svårigheter som här uppställer sig och godtar utredningens allmänt hållna formulering. Det är dock nödvändigt att prövningen av ansökan i dessa fall hålls samman hos rättshjälpsnämnderna så att tillämpningen blir enhetlig. Att kostnadsökningar för det allmänna uppkommer torde ändå vara ofrånkomligt.

4.2.2 Göta hovrätt

Hovrätten har inte något att erinra mot utredningens förslag i denna del men finner det önskvärt att de förutsättningar, som skall föreligga för att en generösare tillämpning i vissa fall skall kunna ske, om möjligt anges mer explicit.

4.2.3 Hovrätten för Nedre Norrland

Hovrätten delar den uppfattning som kommit till uttryck i förarbetena till rättshjälpslagen (prop. 1972: 4 s. 89) att sociala skäl i undantagsfall kan tala för att bevilja näringsidkare rättshjälp liksom att näringsidkarens ekonomiska förhållanden kan vara sådana att det framstår som stötande att vägra rättshjälp. Utredningen anser att reglerna om allmän rättshjälp åt näringsidkare nu bör ändras så att allmän rättshjälp får beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. Vad som avses med verksamhetens art har utredningen icke klargjort i betänkandet. Svårigheten att i lagtexten ange vilka kriterier som bör uppställas för att allmän rättshjälp till näringsidkare skall få utgå är uppenbar. Enligt hovrättens mening är det tveksamt om den åsyftade utvidgade möjligheten för näringsidkare att få rättshjälp framgår av den föreslagna bestämmelsens lydelse. En hänvisning i lagtexten till "omständigheterna i övrigt" är ju föga

upplysande. Hovrätten förordar att i bestämmelsen göres enbart den begränsningen, att rättshjälp åt näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet får lämnas bara om särskilda skäl föreligger. Vad man varit orolig för har väl varit att näringsidkare skulle få tillgång till allmän rättshjälp för indrivning av fordringar som uppkommit i rörelsen. Det kan vara anledning att i lagen uttryckligen undantaga sådana angelägenheter.

4.2.4 Kristianstads tingsrätt

Tingsrätten delar utredningens uppfattning att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp (s. 148). Det kan emellertid ifrågasättas, om inte den föreslagna lagtexten kommer att tolkas lika restriktivt som den nuvarande. Tingsrätten är av den uppfattningen att man skulle råda bot för sådana farhågor genom att ur 12 § 2 st. 3 lagförslaget taga bort orden "bara" och "särskilda". Om skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till angivna omständigheter, skulle alltså rättshjälp kunna beviljas för näringsidkare.

4.2.5 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Enligt nu gällande lag (8 § 3.) får rättshjälp inte lämnas näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om inte särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet. Utredningen anför att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp. Detta kan ske, säger utredningen (sid. 148), genom att reglerna ändras så att allmän rättshjälp får beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. I lagförslaget (12 § 3.) uttrycks detta så, att allmän rättshjälp får lämnas näringsidkare, bara om särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

Den nuvarande lagregeln synes ha lett till att rättshjälp beviljats näringsidkare endast i mycket begränsad omfattning. Enligt Arrfelts kommentar till rättshjälpslagen (2 uppl. sid. 52) anses allmän rättshjälp kunna lämnas bara den näringsidkare som har en ställning som är jämförbar med en löntagares i lägre inkomstläge. Denna ståndpunkt har enligt Arrfelt lett till att allmän rättshjälp vägrats även den som i och för sig bara skulle betala grundavgiften i kostnadsbidrag, när rörelsen varit av sådan omfattning att han av den anledningen inte kunnat jämställas med en löntagare i lägre inkomstläge. Utredningen uppger (sid. 146) att när det gäller årsomsättningens storlek har enligt uppgift från besvärsnämndens kansli gränsen i praxis satts vid 100 000 kr.

I hyresnämnderna förekommer ett mycket stort antal ärenden där enskilda näringsidkare uppträder som parter. En vanlig typ av ärenden är medling enligt 57 § hyreslagen i anledning av uppsägning av lokal. Under första halvåret 1977 inkom till hyresnämnden i Malmö 97 sådana ärenden. Dessa ärenden är av stor betydelse för lokalhyresgäster. Mycket ofta är det fråga om näringsidkaren alls skall kunna fortsätta sin verksamhet. Det är alltså rörelsens existens som står på spel. Näringsidkarna, som ofta är hantverkare eller innehavare av små butiker, är tydligen i hög grad beroende av kunnigt biträde. Rättshjälp förekommer emellertid ytterst sällan i dessa ärenden. Om näringsidkaren uppträder utan biträde, brister det lätt i

jämställdheten mellan parterna, i synnerhet som hyresvärden ofta är en kommun eller en fastighetsägare med erfarenhet av fastighetsjuridik och ekonomisk möjlighet att låta sig företrädas av kunnigt biträde. Det undandrar sig hyresnämndens bedömning huruvida näringsidkaren, när han inte har biträde, sökt rättshjälp och fått avslag eller inte funnit det lönt att söka rättshjälp alls. En gissning är att det bland näringsidkare finns den uppfattningen att rättshjälp överhuvudtaget inte kan beviljas dem. Som exempel på näringsidkare som nyligen uppträtt i hyresnämnden och som redan med nuvarande lagregel bort kunna erhålla rättshjälp kan nämnas följande: gravör som innehade en liten gravyrverkstad, innehavarinna av en tobaksaffär med liten omsättning, frisör med obetydlig verksamhet, innehavarinna av symaskinsaffär som sålde ett 70-tal symaskiner om året och dessutom i någon omfattning bedrev reparation av symaskiner.

Hyresnämnden finner det alltså väl motiverat att reglerna ändras så att näringsidkare i större omfattning än nu kan få rättshjälp. Nämnden finner det tveksamt om utredningen i detta hänseende gått tillräckligt långt. Enligt både den nuvarande och den föreslagna lagtexten krävs särskilda skäl för rättshjälp. I den gällande lagtexten (8 § 3.) åberopas sökandens "ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet". Enligt den föreslagna lagtexten får rättshjälp beviljas, "bara om särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, sökandens ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt". Enligt hyresnämndens mening kan den föreslagna lagtexten mycket väl komma att tolkas lika restriktivt som den nuvarande. Utredningens intentioner skulle bättre komma fram om orden "bara" och "särskilda" togs bort. Rättshjälp skulle alltså kunna beviljas näringsidkare, om skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till de angivna kriterierna.

Lantbrukare är också näringsidkare i lagens mening, och vad som sagts om behovet av rättshjälp för näringsidkare i allmänhet är också tillämpligt på dessa. I synnerhet gäller detta de för jordägare och arrendator viktiga ärendena om förlängning av arrendeavtal.

Utredningen diskuterar på sid. 146 och 147 hur en gräns skall kunna dras mellan de näringsidkare som bör och de som icke bör kunna erhålla rättshjälp. Hyresnämnden delar utredningens slutsats att varken antalet anställda eller omsättningens storlek kan tjäna som säkert kriterium på behov av rättshjälp. Vad gäller t. ex. detaljhandeln varierar lönsamheten mycket mellan olika branscher, varför bruttoomsättningen inte anger branschens lönsamhet. En bättre uppfattning om ett företags ekonomiska styrka får man genom att undersöka ägareuttag och rörelseöverskott. Eftersom resultatet kan variera olika år, torde mest rättvisande vara att göra ett genomsnitt av de tre sista årens sammanlagda ägareuttag och rörelseöverskott. Om det vid en sådan undersökning visar sig att näringsidkarens ekonomiska situation är jämförbar med en löntagares, bör rättshjälp beviljas.

4.2.6 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden delar utredningens uppfattning att det inte bör komma ifråga att ge näringsidkare som är fysisk person rätt till allmän rättshjälp utan begränsning. Nämnden – som inser de svårigheter utredningen haft i berört avseende – anser att förslaget är godtagbart även om en mera konkret utformning varit önskvärd exempelvis i form av anknytning till verksamhetens årsomsättning och/eller antalet anställda. Man måste dock ha förståelse för tveksamheten härvidlag. Nämnden finner

emellertid att den föreslagna lydelsen är ägnad att vidga möjligheten att bevilja näringsidkare allmän rättshjälp.

Utredningen föreslår att nuvarande lydelse som talar om "*angelägenhet som har samband med* hans näringsverksamhet" ändras till "*angelägenhet som uppkommit* i hans näringsverksamhet". Rättshjälpsnämnden uppfattar ändringen så att någon begränsning inte skall föreligga beträffande rätt att erhålla allmän rättshjälp i angelägenhet, som avser tillämnad näringsverksamhet.

4.2.7 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Utredningens förslag innebär en viss utvidgning av möjlighet att få allmän rättshjälp. Allmän rättshjälp skulle för många näringsidkare ha karaktären av en rimlig social förmån. Denna rättshjälpens karaktär medför emellertid att utvidgning måste ske med en viss försiktighet. Om näringsidkares möjligheter att erhålla allmän rättshjälp utvidgas kommer otvivelaktigt fördyringar att bli följden.

Utredningen vill ändra lagtextens ordalydelse till "uppkommit i hans näringsverksamhet". Rättshjälpsnämnden vill påpeka att "uppkommit i hans näringsverksamhet" är ett snävare uttryck än "i samband med hans näringsverksamhet". Användes uttrycket "uppkommit i" kommer detta att medföra att näringsidkares rätt att få allmän rättshjälp utvidgas.

4.2.8 Rättshjälpsnämnden i Malmö

I utredningens förslag upprätthålles kravet på att näringsidkare skall erhålla allmän rättshjälp endast om särskilda skäl föreligger härför. Rättshjälpsnämnden anser en sådan begränsning erforderlig. Till skillnad från nu gällande rätt har i den nya bestämmelsen intagits en närmare bestämning av vilka olika omständigheter man skall ta hänsyn till för att särskilda skäl skall anses föreligga. Bestämmelsens utformning torde innebära vidgade möjligheter för näringsidkare till allmän rättshjälp. Nämnden har ingen erinran häremot.

4.2.9 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Nämnden delar utredningens uppfattning att näringsidkare bör kunna erhålla allmän rättshjälp i större omfattning än för närvarande i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet.

Enligt nuvarande praxis har storleken av omsättningen i rörelse kommit att tillmätas avgörande betydelse för näringsidkares möjlighet att erhålla allmän rättshjälp. Med hänsyn till att förhållandena varierar mycket mellan olika branscher ifrågasätter nämnden lämpligheten härav. Nämnden ställer sig också tveksam till om den föreslagna utformningen av lagtexten (12 § 2 st. 3 p.) medger någon nämnvärd utvidgning av praxis.

4.2.10 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Önskemål om utvidgad möjlighet att ge rättshjälp åt näringsidkare har framförts från flera håll. Den av utredningen föreslagna utvidgningen är emellertid så vagt angiven, att det helt har lagts på rättshjälpsmyndigheterna att dra upp de nya gränserna. Det hade varit önskvärt med en mera klargörande avgränsning. Med föreslagen konstruktion kommer det att ta tid innan tillräckligt säkra gränser kan ges för de fall där näringsidkare skall erhålla allmän rättshjälp.

4.2.11 Domstolsverket

Som utredningen påpekat har det inom besvärsnämnden för rättshjälpen och i rättshjälpsnämnderna utbildats en restriktiv praxis i fråga om rätt för näringsidkare till allmän rättshjälp. Domstolsverket delar utredningens uppfattning att det finns skäl som talar för att man bör åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få allmän rättshjälp. Det vill också synas som om departementschefen i propositionen till rättshjälpslagen ansåg att näringsidkare skulle kunna få rättshjälp i något större omfattning än vad praxis tillåtit.

Tillämpningen av gällande bestämmelser har inneburit betydande svårigheter *dels* i fråga om vem som skall anses vara näringsidkare, *dels* i fråga om angelägenhet kan anses ha samband med näringsverksamhet *dels och* i fråga om särskilda skäl skall anses föreligga. Det torde emellertid som utredningen konstaterat vara omöjligt att konstruera en regel som enkelt anger under vilka omständigheter en näringsidkare skall erhålla rättshjälp. En sådan bestämmelse måste, för att inte bli stelbent och föranleda stötande konsekvenser, vara försedd med betydande undantag. Därför bör det också fortsättningsvis ske en sammanvägning av samtliga omständigheter som kan anses vara av betydelse i sammanhanget såsom omsättningens storlek, antalet anställda, verksamhetens art och omfattning samt näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden.

Utredningen synes genom att formulera om ifrågavarande bestämmelse ha velat markera sin inställning att en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp bör åstadkommas. Som tidigare framkommit anser domstolsverket att lagregeln bör ges en utformning, som inte alltför mycket avviker från den gällande. Den av utredningen föreslagna uppfyller detta krav. Utredningen har emellertid inte närmare angett i vilka situationer man tänkt sig en mera generös tillämpning. Som en allmän princip för en mera generös tillämpning av möjligheterna till allmän rättshjälp för näringsidkare har utredningen angett att det skall röra sig om näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. Det hade varit önskvärt att utredningen på denna punkt angivit vilka typer av näringsidkare som här avsetts eller åtminstone gett exempel på sådana näringsidkare. Det är nödvändigt att en exemplifiering göres i samband med den vidare behandlingen av denna lagstiftningsfråga. Detsamma gäller även den nivå till vilka man vill lägga kriteriet som avser verksamhetens begränsade omfattning. Här blir det ofrånkomligt att bygga på bruttoomsättning och antal anställda som två väsentliga faktorer vid bedömningen. Vidare bör vid den fortsatta behandlingen även klart framgå vilken behandling som skall vederfaras även de näringsidkare som inte skall anses som likställda med löntagare. I vilka fall kan man tänka sig att meddela rättshjälp för dem i angelägenheter som uppkommit i näringsverksamheten? I praxis har även uppkommit andra frågor som vore förtjänta av att ytterligare granskas i förevarande sammanhang. Domstolsverket tänker då närmast på personer som gör ansökan om allmän rättshjälp i angelägenhet som har samband med tidigare bedriven näringsverksamhet. I många fall har vederbörande övergått till vanlig anställning som arbetstagare men har där en inkomst som föranleder högre rättshjälpsavgift än grundavgiften. I vilken mån har man här att beakta vilken omfattning den tidigare rörelsen hade? Även de fall där löntagare i större eller mindre omfattning som "extraknäck" bedriver näringsverksamhet med vilken en aktuell angelägenhet har samband bör uppmärksammas i förevarande sammanhang.

Enligt domstolsverkets uppfattning krävs således på denna punkt en omfattande diskussion i motiven om i vilka fall man anser att rättshjälp bör beviljas. I annat fall riskerar man att praxis på nytt blir alltför restriktiv eller i vart fall att det tar lång tid innan tillämpningen av bestämmelsen nått erforderlig stadga.

4.2.12 Socialstyrelsen

Utredningen har ansett att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för enskilda näringsidkare att erhålla rättshjälp. Styrelsen delar utredningens uppfattning och vill särskilt framhålla att många småföretagare är arbetshandikappade som genom olika samhällsinsatser, t. ex. näringshjälp, fått möjlighet till försörjning i form av egen rörelse. Av betänkandet Arbete med näringshjälp (SOU 1977: 22) framgår att de handikappade i allmänhet har låga inkomster från sina rörelser.

4.2.13 Riksrevisionsverket

Enligt utredningen finns det skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet. Genom den praxis som har utbildats hos rättshjälpsnämnderna och besvärsnämnden har allmän rättshjälp i princip kommit att vägras alla näringsidkare med sådana inkomstförhållanden att rättshjälpsavgiften blir högre än grundavgiften. Utredningen konstaterar emellertid att gränsdragsningsproblemen kan bli omfattande, när det gäller att avgöra om allmän rättshjälp skall utgå eller inte.

Enligt RRVs uppfattning torde avsaknaden av klara och enhetliga linjer komma att skapa problem för rättshjälpsnämnderna. Därutöver vill RRV peka på några förhållanden av betydelse i sammanhanget:

- En näringsutövare måste förutsättas ha övervägt riskerna i verksamheten och möjligheterna att gardera sig mot oförutsedda händelser.
- För näringsidkare gäller till skillnad från löntagare att kostnader för juridiskt biträde ofta torde vara avdragsgilla enligt 29 § kommunalskattelagen.
- Det är vanligt att näringsidkare ingår avtal om skiljemannaförfarande vid upprättande av avtal. Detta förfarande minskar samhällets kostnader för rättsskipning och det torde vara olyckligt om denna praxis ändrades av en reform på rättshjälpsområdet.

Med hänsyn till vad som anförts anser RRV att utredningens förslag om vidgade möjligheter för näringsidkare att i denna egenskap få rättshjälp bör ges låg prioritet.

4.2.14 Länsstyrelsen i Stockholm

Allmän rättshjälp får enligt 8 § första stycket 3 p. i nuvarande rättshjälpslag (RHL) inte lämnas näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om inte särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet. Utredningen anser att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för de näringsidkare som standardmässigt och i övrigt är jämställda med vanliga löntagare att få rättshjälp. All-

män rättshjälp föreslås sålunda kunna beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare.

Som näringsidkare betraktas i praxis den som i egenskap av fastighetsägare hyr ut lägenheter i flerfamiljshus. Överexekutor vid denna länsstyrelse har i flera handräckningsmål inte dispenserat från kravet på borgen enligt 194 § utsökningslagen (UL) då fastighetsägare uppgett sig vara medellösa. Grunden härför har varit att dessa med hänsyn till fastighetsinnehavet måste anses äga en förmögenhet som ger en betydande och regelbunden avkastning. På fastighetsmarknaden förekommer uppenbarligen en hel del förvärv av hyresfastigheter där avsikten huvudsakligen är att få tillgång till hyresavkastning och att utnyttja fastigheten som kreditobjekt, dvs. rena spekulationsförvärv där normalt underhåll av fastigheterna inte kommer i fråga. Mot bakgrund härav bör stora krav ställas beträffande utredning av fastighetsägarnas ekonomiska förhållanden innan rättshjälp medges.

4.2.15 Länsstyrelsen i Kronobergs län

Länsstyrelsen anser i likhet med utredningen att förutsättningarna för rättshjälp inte kan knytas till exempelvis antalet anställda eller årsomsättningen. Det bör vara en rimlig utgångspunkt att näringsidkare som har ungefär samma standard som vanliga löntagare skall kunna få rättshjälp. Länsstyrelsen anser att denna mer generösa tillämpning kommit till uttryck i den föreslagna lagtexten på ett godtagbart sätt.

4.2.16 Konsumentverket

Utredningen föreslår i 12 § 2 st. 3 rättshjälpslagen en utvidgning av den möjlighet som nu föreligger för näringsidkare att få allmän rättshjälp. Konsumentverket finner rimligt att en sådan reform sker. Småföretagare kan i vissa fall ha en helt underlägsen ställning i förhållande till större företag. Det är då motiverat att jämställa dem med fysisk person som inte är näringsidkare. Det är också önskvärt att näringsidkare i något större utsträckning än för närvarande bereds möjlighet att få allmän rättshjälp i ärenden som marknadsdomstolen prövar enligt lagen (1971: 112) om förbud mot oskäliga avtalsvillkor och enligt marknadsföringslagen (1975: 1418).

4.2.17 Sveriges advokatsamfund

Samfundet har ingen annan erinran mot förslaget rörande *näringsidkares rätt till allmän rättshjälp* (12) än i fråga om utformningen av lagtexten i 12 § andra stycket 3. Den mera generösa tillämpning av möjligheten för näringsidkare att få rättshjälp som utredningens överväganden och förslag syftar till kommer inte så väl till uttryck i lagtextens rätt återhållsamma ordalag.

4.2.18 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Föreningen har inte något att erinra mot förslaget och ser med tillfredsställelse att möjligheterna för näringsidkare att erhålla allmän rättshjälp utvidgas.

4.2.19 Hyresgästernas riksförbund

Förslaget att ge mindre näringsidkare ökade möjligheter till ekonomiskt stöd i rättstvister vill förbundet ge sitt fulla stöd.

4.2.20 Sveriges fastighetsägareförbund

Sedan Sveriges Fastighetsägareförbund beretts tillfälle att avge yttrande över Rättshjälpsutredningens betänkande (SOU 1977: 49) "Översyn av rättshjälpssystemet" får förbundet anföra följande.

Förbundet inskränker sig till att beröra frågorna om i vilken mån förbundets medlemmar – ägare av hyreshus – dels skall kunna få rättshjälp i rättsliga angelägenheter avseende fastigheten, dels såsom vinnande part i rättegång av statsverket skall kunna få ersättning för rättegångskostnad som skulle ha betalats av tappande motpart med rättshjälp men som inte kunnat uttagas av denne.

Både enligt gällande rättshjälpslag och enligt förslaget är ägare av hyreshus att betrakta som näringsidkare. Mot detta synsätt har förbundet inget att erinra. Möjligheterna för ägare av hyreshus att få rättshjälp har emellertid hittills varit alltför begränsade. Förbundet noterar därför med tillfredsställelse att möjligheterna härtill föreslås utökade. Förbundet hade dock helst sett en generösare och mer precis gränsdragning än vad som nu föreslås. Det finns annars riks för en mer inskränkt tillämpning än vad som åsyftats.

I tilläggsdirektiven påpekas rättshjälpens karaktär av social förmån samt framhålls att när rättegångskostnader för den enskilde företagaren inte spelar annan roll än övriga kostnader i verksamheten – som kan dras av vid beräkning av skattepliktig intäkt av rörelsen och som påverkar priset på företagarens varor och tjänster – bör det inte komma ifråga att särskild ersättning för dessa kostnader skall utgå av allmänna medel.

Med hänsyn härtill och då missuppfattningar ofta förekommer vill förbundet särskilt framhålla att rättegångskostnader för ägaren av hyreshus i och för sig torde vara avdragsgilla, men att de inte påverkar priset på varan, dvs. hyran. För enskilt ägda hyresfastigheter gäller nämligen bruksvärdeprincipen, dvs. hyresvärden får ta ut "samma" hyra som hyran för likvärdiga lägenheter (i främst allmännyttiga företag). Hyrorna i enskilt ägda fastigheter är således inte knutna till kostnaderna i fastighetsförvaltningen.

Genom att göra den allmänna rättshjälpen tillgänglig för nädringsidkare då det "med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt" finnes särskilda skäl härtill, har utredningen velat utvidga rättshjälpsmöjligheten för dem, som "både standardmässigt och i övrigt är jämställda med vanliga löntagare". Bedömda efter detta flexibla kriterium bör åtskilliga ägare av smärre eller t. o. m. medelstora hyresfastigheter kunna beviljas allmän rättshjälp i angelägenhet rörande fastigheten. Hit torde exempelvis höra sådana, som tidigare bedrivit byggnadsverksamhet (kanske i mindre skala) men övergått till att förvalta en eller ett par behållna fastigheter, andra rörelseidkare som pensionerat sig eller "varvat ned" med förvärv av hyresfastighet och praktiskt lagda personer som funnit det möjligt att få sin huvudsakliga utkomst från en eller några fastigheter genom att själva såväl förvalta som sköta och i görligaste mån även underhålla fastighetsbeståndet. Denna kategori har också utomordentligt små om ens några möjligheter att med en rättsskyddsförsäkring gardera sig mot opåräknade utgifter i rättsliga angelägenheter.

Enligt förslaget kan, efter särskilt förordnande, rättshjälp lämnas även av annan än advokat eller biträdande jurist.

Även om frågan berörts redan i prop. 1972: 4 och någon ändring ej föreslås nu vill förbundet ändock framhålla lämpligheten av att man, när en ny

rättshjälpslag tillskapas och näringsidkares möjlighet till rättshjälp utvidgas, i lagmotiven understryker att annan än advokat eller biträdande jurist t. ex. ombudsman, anställd hos partsorganisationen på hyresmarknaden, kan utses till biträde.

I fråga om ersättning av statsmedel till vinnande part för rättegångskostnad, som rättshjälpsunderstödd tappande motpart dömts att betala men som inte kunnat uttas av denne, inleder utredningen med en redogörelse för frågans tidigare behandling. Utredningen konstaterar därefter *att* man uppenbarligen inte kan hantera problematiken utan att röra vid nuvarande grundvalar för rättegångskostnadsansvarets fördelning, *att* man genom en sådan fördjupning av utredningen skulle komma att överskrida gränserna för utredningsuppdraget *och att* man därför tvingas avstå från att lägga ett förslag i frågan – som i stället får bli föremål för behandling av den senare tillsatta utredningen för översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol.

Förbundet finner det beklagligt att man härigenom inte kommit närmare en positiv lösning i denna angelägna fråga. Inom hyresjuridikens område förekommer alltför ofta att personer med rättshjälp driver en process, som åtminstone av den initierade juristen måste anses vara meningslös. Den vinnande motparten åsamkas därigenom en rättegångskostnad, som han berättigas få ersättning för av den rättshjälpsunderstödde men realiteter aldrig kan uttaga av denne. Den till skydd mot missbruk ofta åberopade bestämmelsen, som säger att det förordnade rättshjälpsbiträdet kan gå miste om ersättning av allmänna medel om han driver helt obefogade anspråk, synes efter förbundets erfarenhet inte vara någon effektiv spärr mot omotiverade processer. Nämnda bestämmelse lär utomordentligt sällan komma till användning. I första hand är det biträdet som skall avgöra om parten har ett befogat intresse av att få sin sak behandlad. Vidare skall rättshjälpsnämnden och domstolar övervaka att missbruk ej förekommer. Däremot torde motpart sakna möjlighet att påverka frågan. Med hänsyn till att biträdet för sitt uppehälle är beroende av ersättning är det risk för att vederbörande ej gör en riktig bedömning av om befogat intresse föreligger eller ej.

Beträffande tvistemål förekommer ofta att ena parten är övertygad om att han har rätt i sak, men att han ändå går med på en förlikning därför att han vet att motparten har rättshjälp och utan risker kan driva saken i flera instanser. Parten köper sig – låt vara för ett ofta begränsat belopp – sålunda fri från en process som vederbörande normalt ej bort vara utsatt för.

Fall förekommer även när motpartens biträde åberopar rättshjälpen som argument för en förlikning. Det anförda visar att förhållandena är otillfredsställande och borde ändras.

Förbundet vill med dessa anmärkningar understryka vikten av att man snarast finner en möjlighet att kompensera dem som genom en rättshjälpsfinansierad aktion från motparten drabbas av en rättegångskostnad, ehuru de såsom vinnande part inte skulle behöva betungas därav, i vart fall då motpartsbiträdet rimligen måste ha bedömt klientens talan såsom utsiktslös.

4.2.21 Lantbrukarnas riksförbund

I förhållande till vad som nu gäller innehåller förslaget i denna del vissa förbättringar.

Begreppet näringsidkare är möjligen inte till sin definition helt fastställd. Så mycket torde emellertid vara klart att med nuvarande tolkning som näringsidkare betraktas jordbrukare och fiskare. Dessa kategorier är av särskilt intresse för förbundet. De faller under § 12 punkt 3.

Vissa möjligheter föreligger för näringsidkare att skydda sig genom rättsskyddsförsäkring, men hittills har detta skett i begränsad omfattning. Av den anledningen och med hänsyn till att många små näringsidkare i ekonomiskt avseende intar en ogynnsam ställning, synes den enda utvägen vara att förbättra rättshjälpen.

Här bör inskjutas att förbundet i skrivelse den 18 september 1975 invänt mot att jordbrukare i samband med rättsfrågor bedöms som näringsidkare. Det har därvid framhållits att jordbrukare i allmänhet har sådan ekonomisk ställning att det är oriktigt att inte jämställa dem med löntagare. Vad som då anförts gäller med samma styrka även nu. Samtidigt bör det emellertid fastslås att många jordbruksföretag drivs i sådan form och lämnar sådant netto att jämställdhet inte föreligger med vanliga löntagare. I förslaget har detta beaktats och olika system har diskuterats i gränsdragningsfrågorna, bl. a. med utgångspunkt från reglerna i bokföringslagen. Utredningen har emellertid förkastat en tänkt regel av innebörd att allmän rättshjälp i princip inte får utgå till andra näringsidkare än sådana med högst två anställda och en årsomsättning av högst 200 000 kronor. Detta ståndspunktstagande anser förbundet riktigt. Den stelhet i tillämpningen som en regel med angivet innehåll skulle få måste utesluta många näringsidkare från rättshjälp.

Utredningen har stannat för att föreslå vissa uppmjukningar i förhållande till nuläget. Därvid är tanken den att reglerna om allmän rättshjälp bör ändras så att allmän rättshjälp får beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. Även om förslaget till lagtext (§ 12 andra stycket punkt 3) kan diskuteras, synes emellertid mot bakgrund av vad som anförs i motiven förslaget i denna del kunna godtas. Förbundet vill emellertid betona att vid hänsyntagandet till de ekonomiska förhållandena det måste beaktas att jordbrukare kan äga fastigheter och utrustningar som i förmögenhetsavseende kan uppgå till betydande belopp men att kapitalet är bundet och att därför kontanttillgångarna är begränsade. Till sådana förhållanden bör hänsyn tas vid bedömningen.

Frågan om allmän rättshjälp skall enligt förslaget prövas av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande är näringsidkare och begäran om rättshjälp avser angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet (§ 17 punkt 2). För uppnående av en enhetlig bedömning torde detta vara nödvändigt.

4.2.22 Sveriges hantverks- och industriorganisation

Utredningen har gjort en allmän översyn över rättshjälpssystemet och har föreslagit en allmän reformering av rättshjälpslagen. En del av förslagen går ut på att förenkla förfarandet och därmed minska de administrativa kostnaderna för systemet. Andra förslag syftar till att utvidga systemet att omfatta ytterligare kategorier av rättshjälpssökande. SHIO tillstyrker utredningens förslag härvidlag. Vad gäller utredningens förslag angående allmän rättshjälp åt näringsidkare vill vi framföra följande.

Enligt nuvarande rättshjälpslag begränsas näringsidkarens möjligheter till rättshjälp i angelägenheter som rör näringsverksamhet. Särskilda skäl, såsom näringsidkarens ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet, fordras i sådana fall. Vid en bedömning av om särskilda omständigheter förelegat har hänsyn tagits till omsättningen och tillgångarna i rörelsen, antalet anställda m. m. En praxis har härvid utvecklats från rättshjälpsnämnden att anse sådana omständigheter föreligga, när årsomsättningen understigit 100 000 kronor.

Sedan lagens tillkomst har från företagarhåll framhållits att lagen och

dess tillämpning i många fall missgynnat näringsidkare som kunnat jämställas vid fysiska personer i rättshjälpsfrågor. Genom motioner i riksdagen och skrivelse till justitiedepartementet har förslag till ändringar av lagen framförts.

Utredningen har tagit fasta på den kritik som riktats mot nuvarande rättshjälpssystem och anser att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp. Man anser att många näringsidkare i praktiken är att betrakta på samma sätt som vanliga löntagare. Möjligheterna för dessa näringsidkare att genom försäkring eller på annat sätt skydda sig mot oförutsedda händelser av ekonomisk art är ytterst små eller rent av obefintliga.

Utredningen har därför ansett att reglerna om allmän rättshjälp åt näringsidkare bör ändras så att rättshjälp får beviljas näringsidkare som med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning måste anses jämställd med fysisk person som inte är näringsidkare. Hans ekonomiska och personliga förhållande eller omständigheterna i övrigt skall därvid beaktas.

SHIO tillstyrker utredningens förslag även på denna punkt. I sina överväganden har utredningen emellertid även diskuterat möjligheten av att sätta en gräns för allmän rättshjälp som går ut på att sådan hjälp ej får utgå till andra näringsidkare än sådana med högst två anställda och en årsomsättning av högst 200 000 kronor, vilket motsvarar bokföringslagens undantagsregel från skyldighet till årsbokslut. Vi vill därför i detta sammanhang framföra vår mening att en praxis ej måtte utvecklas enligt vilket detta resonemang skulle bli normgivande för rättshjälpsnämndens bedömning av om skäl till rättshjälp föreligger. Antalet anställda och bruttoomsättningen är ingen värdemätare på det praktiska rörelseresultatet, vilket ju avgör de ekonomiska betingelserna för rörelseidkaren. Bruttoomsättningen varierar också kraftigt branschvis, framför allt beroende på förädlingsgraden i verksamheten. Ett bättre mått på lönsamheten för företagaren och därmed hans ekonomiska bärkraft, är nettoomsättningen, med vilken menas dennes egna löneuttag jämte eventuell vinst.

I övrigt har utredningen föreslagit att en viss omfördelning av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet bör ske. Rätten att bevilja rättshjälp bör kunna flyttas över på den advokat som den rättssökande anlitat i större utsträckning än som nu är möjligt. Med advokat avser utredningen därvid både advokat och biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå.

I detta vill vi instämma. Redan nu anlitas exempelvis organisationernas egna förbundsjurister i ärenden som berörs av rättshjälpslagen. Detta har betydande fördelar, då förbundsjuristerna oftast har god kännedom om de branscher där dessa näringsidkare är verksamma. Organisationernas medlemmar vänder sig också i allt större utsträckning till sina egna organisationsjurister vid tvister som berör deras näringsverksamhet. Medlemmarna debiteras därvid efter sedvanlig taxa som nära nog överensstämmer med rättshjälpstaxan.

Vad sedan gäller problemet med formen för näringsidkarens verksamhet, vill SHIO framföra att neutralitet härvid skall råda. Sålunda skall en näringsidkare inte premieras i exempelvis rättshjälpshänseende för att han driver verksamheten i enskild firma hellre än i aktiebolagsform. Det måste vara näringsidkarens egna ekonomiska situation som skall vara avgörande i sådana fall, inte hans företags juridiska status.

4.2.23 Sveriges köpmannaförbund

Sedan Sveriges Köpmannaförbund beretts tillfälle att yttra sig över Rättshjälpsutredningens betänkande (SOU 1977: 49) "Översyn av rättshjälpssystemet", får vi anföra förljande.

Vi får härmed ansluta till betänkandet rörande reformerning av det nu gällande rättshjälpssystemet i huvuddrag. Dock har vi vissa erinringar och synpunkter med förslag till avdelning nr 12 som behandlar allmän rättshjälp åt näringsidkare.

Eftersom rättshjälp åt näringsidkare som princip behandlas som särfall liksom nu gällande system, har vi intet att erinra emot att prövning i varje enskilt fall sker genom rättshjälpsnämndens försorg. På så vis får man i det individuella fallet möjlighet att åberopa den ekonomiska utredning som tarvas för en bedömning om skäligheten.

Vad sedan gäller den praxis som utbildats under det nuvarande systemet kan anföras följande.

Vi har själva en relativt god erfarenhet vid tillämpning av nuvarande undantagsbestämmelser för näringsidkare, varvid dock kan konstateras att rättshjälp har medgivits för företagare där omsättningen i och för sig vida överstigit 100 000 kronor, men man mer sett på det faktiska ekonomiska utfallet, dvs. nettointäkten eller vad den enskilde företagaren realiter uppbär för lön och dennes ekonomiska omständigheter i övrigt.

I betänkandet föreslår man som riktpunkt att gränsen för rättshjälpen för enskild näringsidkare skulle gå vid normtalen 2 anställda och en bruttoomsättning om ca 200 000 kronor. Visserligen föreslår utredningen att man icke skall vara slaviskt bunden av dessa normtal, men vi är dock rädda för att dessa normtal kan få alltför stor genomslagskraft. Tvärtemot dessa synpunkter, anser vi att några dylika normtal över huvud taget icke skall vara gällande, eftersom antal anställda och framförallt bruttoomsättningen inte säger något som helst om det faktiska resultatet, dvs. under vilka ekonomiska betingelser rörelseidkaren driver verksamheten och får ut av densamma. Dessutom skiljer sig dessa två normtal visavi lönsamheten på ett oroväckande sätt från bransch till bransch. För att rätt belysa detta, kan nedanstående sammanställning tjäna som ledning.

Bransch	Brutto-omsättn.	Antal anställda	Personal-kostn. i % på oms.	Brutto-vinst	Netto-intäkt
Livsmedel I	750 000:–		5,5 %	16,5 %	48 000:–
Livsmedel II	400 000:–		3 %	15,2 %	29 000:–
Bageri	150 000:–		18 %	60 %	37 000:–
Gatukök	320 000:–		13,0 %	42,9 %	56 000:–
Frisör I	100 000:–	2 st	39,1 %	91,7 %	28 000:–
Frisör II	356.000:–	3 st	50 %	85,9 %	72 000:–
Textil I	193 000:–	1,2 st	4,2 %	27,4 %	23 000:–
Textil II	370 000:–	2 st	10 %	35,5 %	49 000:–
Guld I	133 000:–	0	0	58,9 %	65 000:–

Som förklaring kan anges, att med bruttoomsättning menas inklusive mervärdeskatt; med nettointäkt menas ägarens eget löneuttag jämte ev. vinst. Uppgifterna är hämtade och sammanställda av Handelns Utredningsinstitut, som genomsnitt för flera företag i olika omsättningsgrupper, bransch för bransch.

Som framgår av denna sammanställning skiljer sig snart sagt samtliga kolumner från bransch till bransch och i förhållande till ökad eller minskad omsättning. Det egentligen mest intressanta i förevarande hänseende rör

alltså nettointäkten, dvs. vad ägaren får ut i egen lön. Därvid kan konstateras att för livsmedel, grupp I, med en omsättning på 750 000 kronor, ger nettointäkten ej ens marknadsmässig lön åt ägaren av livsmedelshandeln. Å andra sidan kan konstateras att det hantverksmässigt betonade guld, grupp I, med en omsättning på allenast 133 000 kronor i vart fall ger en årslön på 65 000 kronor. Vidare framstår väsentliga avvikelser på framförallt personalkostnaderna och bruttovinsten beroende på hur stor del av hantverksmässig verksamhet som ingår i totalomsättningen. Vid jämförelse med textil, grupp II, med en omsättning på 370 000 kronor befinns t. ex. personalkostnaderna i procent på omsättningen ligga på allenast 10 % och en bruttovinst på 35,5 % med en nettointäkt, ägaren tillgodo, på 49 000 kronor per år medan livsmedel, grupp II, har personalkostnader på endast 3 %, en bruttovinst på 15,2 % och en omsättning på 400 000 kronor ger ägaren en nettointäkt på 29 000 kronor vida understigande ersättning för nedlagt arbete.

Detta resonemang är ägnat att påvisa att några uppställda gränser i förhållande till omsättning eller antal anställda i rörelsen ej bör föreligga utan i stället anvisningar för rättshjälpsnämnden att fullständigt analysera det bokföringsmässiga underlaget som utvisar den faktiska nettointäkten.

Vad som ytterst bör bli föremål för rättshjälpsnämndens bedömning huruvida rättshjälp skall utgå eller inte torde således vara betingat av huruvida redovisad nettointäkt i vart fall ger utrymme för näringsidkaren att uttaga marknadsmässig lön i förhållande till den arbetsinsats som erfordras. Även i detta stycket, t. ex. livsmedelshandeln med en omsättning överstigande 1 milj. kronor kan sägas att ägaren i praktiken utför nära nog två heltidsanställdas arbete per dag.

– – – –

Vad sedan gäller gränsdragningen mellan näringsidkare, som driver sin verksamhet som enskild firma contra bolagsform, får vi anföra följande.

I och för sig ser vi inte annat än en principiell skillnad på dessa två former att driva verksamheten i. När det gäller de ekonomiska förhållandena finns det i många fall lika stora skäl för gränsen för rättshjälp, enligt ovan redovisade ekonomiska resonemang för en företagare som driver sin verksamhet i aktiebolagsform. Övergången från enskild firma till aktiebolagsform har ju bl. a. de nuvarande skattereglerna underbyggt, särskilt i de fall då den egna företagaren även har sin hustru heltidsanställd i företaget. Vi anser således att enbart den omständigheten att verksamheten bedrivs i aktiebolagsform icke skall utgöra något hinder för prövningen om rättshjälp efter de allmänna ekonomiska förutsättningarna, dvs. efter samma regler som om bolaget drevs under betingelserna enskild firma.

Vi får i övrigt tillstyrka utredningens förslag och hemställer att ovan angivna synpunkter måtte beaktas vid ärendets fortsatta handläggning.

4.2.24 Svenska Företagares riksförbund

Förbundet anser sig inte ha anledning att granska rättshjälpsutredningens förslag i andra avseenden än de som berör rättshjälp åt näringsidkare. Förbundet konstaterar, att utredningsförslaget i denna del endast medför en marginell förbättring för denna grupp. Dessutom ställs – liksom hittills – näringsidkare, som bedriver sin rörelse i form av aktiebolag eller handelsbolag utanför rättshjälpssystemet. Några vägande sakskäl för en sådan olikhet finns enligt Förbundets mening inte. Trots detta har denna problematik inte diskuterats av utredningen, vilket Förbundet anser vara en brist. Det finns trots allt ett mycket stort antal företag, vilka, bl. a. som en

följd av tidigare olikheter på beskattningens område, för närvarande drivs i bolagsform. Åtskilliga är aktiebolag med endast ett aktiekapital på 5 000 kronor. Sedan av kända skäl tidpunkten för en slutlig avveckling av dessa bolag uppskjutits till utgången av 1981, kommer förmodligen flertalet av dem att bestå så länge som möjligt. Förbundet anser därför, att *möjligheterna att åtnjuta allmän rättshjälp inte skall vara beroende av under vilken företagsform en rörelse bedrives.*

Vid rättshjälpslagens tillkomst uttalades bl. a., att det inte förelåg något nämnvärt rättsskyddsbehov i näringsverksamhet, eftersom företagen kunde tillgodose detta genom försäkringar eller med anlitande av intresseorganisationer. Såsom utredningen funnit, har försäkringsmöjligheten emellertid visat sig närmast obefintlig. I detta sammanhang kan för övrigt nämnas, att Förbundets egna försök att intressera försäkringsbolagen för rättsskyddsförsäkring inom näringslivet inte givit något resultat. Då vidare ett mycket stort antal företag inte är anslutna till någon intresseorganisation, kan man utan överdrift konstatera, att företagens rättsskyddsintresse inte lösts på ett tillfredsställande sätt. Vilka förmåner, som intresseorganisationer bereder sina medlemmar i detta hänseende, är obekant för Förbundet.

Utredningen har framlagt ett förslag, som är avsett att vidga möjligheterna till allmän rättshjälp för näringsidkare. Som ovan nämnts torde emellertid effekten av förslaget bli marginell, eftersom enligt detta som ett kriterium för rättshjälp uppställts "verksamhetens art och begränsade omfattning". Enligt Förbundets mening har detta kriterium, som närmast syftar på omsättningens storlek, ingen relevans, när det gäller att bedöma betalningsförmågan. Den föreslagna bestämmelsen får härigenom till följd, att – som hittills skett i Domstolsverkets praxis – näringsidkare, som har lika ekonomiska förutsättningar, bedömes olika beroende på storleken hos det företag vederbörande driver. Därmed avses inte företagets relativa storlek inom sin bransch utan storlek överhuvudtaget. Förbundet menar, att en sådan måttstock inte tillgodoser rättvisesynpunkter mellan företag, varför i stället för företagsstorleken *företagets betalningsförmåga bör vara avgörande för rätt till rättshjälp.* Av denna anledning synes ovan citerade kriterium helt böra utgå ur den föreslagna texten och undantagsregeln i 12 § 3 p. rättshjälpslagen bli tillämplig enl. följande: "så snart näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden samt omständigheterna i övrigt föranleder därtill".

Förbundets förslag till ändring av rättshjälpssystemet kommer givetvis att öka kostnaderna härför. För att mildra de statsfinansiella verkningarna härav skulle en betydande begränsning av denna ökning kunna uppnås, om speciella, mindre gynnsamma, regler för kostnadsbidrag infördes för näringsidkare. Åtskilliga mindre ärenden behövde överhuvudtaget inte belasta systemet ekonomiskt. Näringsidkarna skulle emellertid uppnå trygghet vad gäller möjligheten att tillvarataga sina rättsliga intressen i större och/eller mera komplicerade ärenden. Behovet härav har för övrigt vuxit kraftigt under senare år genom främst ny lagstiftning inom kunsumenträtten och arbetsrätten.

Sammanfattning

På grundval av vad ovan framförts föreslår sålunda Förbundet

att möjligheterna för näringsidkare att åtnjuta allmän rättshjälp inte skall vara beroende av under vilken företagsform en rörelse bedrives,

att företagets betalningsförmåga ensamt bör vara avgörande för rätt till rättshjälp samt

att en viss begränsning av det allmännas kostnader skulle kunna uppnås om en viss minimigräns uppställdes för rätt till rättshjälp.

4.2.25 Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd

KLYS berör i sitt yttrande endast det avsnitt som kan direkt avse kulturarbetarna dvs. kapitel 12 "Allmän rättshjälp åt näringsidkare".

Allmänt om kulturarbetarna i lagstiftningen

När lagstiftaren drar upp de stora riktlinjerna för åtgärder eller bestämmelser, som anknyter till yrkesutövning och yrkesgruppering, måste man med nödvändighet begagna sig av mycket schematiska definitioner. Det ligger i sakens natur, att sådana definitioner också kommer att omfatta grupper, vilkas villkor avsevärt avviker från det genomsnitt, som man med definitionen velat inringa. Vad här sagts gäller i mycket hög grad de litterärt och konstnärligt verksamma, de som i dagligt tal kallas kulturarbetare.

Tillämpningen av sådana schablonmässiga definitioner får på en rad områden helt orimliga konsekvenser, när de appliceras på kulturarbetare. Exempel härpå utgör skattelagstiftningen, där yrkesmässigt bedriven litterär och konstnärlig verksamhet hänförs till rörelse, men där dessa rörelseidkare ändå i praktiken ofta frånkänns de fördelar, som skulle kunna följa med denna skatterättsliga status. Sålunda visar det sig ofta, att skattemyndigheterna underkänner avdrag för arbetslokal och material med motivering, att inkomsten visst år är så låg, att det knappast kan vara fråga om rörelse. Verksamheten bedöms alltså ibland under förlustår som hobbyverksamhet. Å andra sidan grundar inkomsterna skyldighet för utövaren att erlägga allmän arbetsgivaravgift, trots att dessa rörelseidkare inte har möjlighet att vare sig ha anställda, att rationalisera rörelsen eller att på avnämare övervältra kostnaden för avgiften. Rörelseidkare ska själva erlägga avgift för ATP; esomoftast underkänns reguljära konstnärliga inkomster som författarpenning och royalties som underlag för ATP.

Kulturarbetarna i nuvarande rättshjälpslag

Ett annat exempel på fall där en schablonmässig definition får orimliga konsekvenser är rättshjälpslagens näringsidkarbegrepp. Enligt 8 § första stycket punkt 3 rättshjälpslagen får allmän rättshjälp inte lämnas "näringsidkare i angelägenhet som har samband med hans näringsverksamhet, om ej särskilda skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller sakens beskaffenhet". Av förarbetena till vissa av de lagar som berörs av begreppet näringsidkare framgår, att med näringsidkare förstås "den som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk natur". Som skäl till att rättshjälp inte ska kunna utgå i dylika sammanhang anges vidare i förarbetena, att "kostnader för biträde i rättsliga angelägenheter ofta är en normal företeelse i affärslivet, jämförbar med andra driftskostnader som kan påverka rörelsens resultat".

KLYS har vid upprepade tillfällen i olika skrifter samt i särskild skrivelse till rättshjälpsutredningen visat, att kulturarbetarnas verksamhet har mycket litet – om alls något – gemensamt med de verksamheter som traditionellt hänförs under begrepp som affärsliv, verksamhet av ekonomisk natur, näringsidkare, rörelseidkare osv. Istället står kulturarbetarna löntagarna nära – både standardmässigt och i andra avseenden. Sålunda liknar en bildkonstnärs förhållande till en kommun vid förhandling om utförande av en konstnärlig utsmyckning mycket en vanlig löntagare, även om konstnären formellt uppträder som anbudsgivare. På samma sätt kan man be-

trakta en författares förhållande till ett förlag, en fotografs i förhållande till ett stort industriföretag, en glaskonstnärs i förhållande till ett glasbruk osv.

Utredningens förslag

Mot bakgrund av det ovan sagda är det med besvikelse som KLYS konstaterar att rättshjälpsutredningens förslag till ny rättshjälpslag inte innehåller var sig några generella eller några speciella lösningar, uttryckligen ägnade att förbättra kulturarbetarnas situation vad gäller möjligheterna att få rättshjälp. Visserligen anför utredningen på sidan 144 i betänkandet, att den "anser att det finns skäl att åstadkomma en generösare tillämpning av möjligheterna för näringsidkare att få rättshjälp. Många näringsidkare är – även om deras inkomstförhållanden skulle medföra att rättshjälpsavgiften blev högre än grundavgiften – i praktiken inte att betrakta på annat sätt än vanliga löntagare. Både standardmässigt och i övrigt är de jämställda med vanliga löntagare. Möjligheterna för dessa näringsidkare att genom försäkring eller på annat sätt skydda sig mot oförutsedda händelser av ekonomisk art är ytterst små eller rent av obefintliga. *Det nu sagda gäller flera av de kategorier som nämnts i riksdagsmotionerna och i de skrivelser som överlämnats till utredningen*" (KLYS' understrykning). KLYS utgår ifrån att bland dem, som enligt utredningens förslag skulle komma i åtnjutande av den generösare tillämpningen av rättshjälpslagen, befinner sig just kulturarbetarna. KLYS anser emellertid att detta borde kommit till klart uttryck i texten.

"Särskilda skäl med hänsyn till verksamhetens art"

Enligt förarbetena till rättshjälpslagen bör rättshjälp inte vägras småföretagare som praktiskt sett står löntagarna nära eller när sambandet med de privata förhållandena är sådant att allmän rättshjälp inte bör vägras. KLYS menar att en kulturarbetares verksamhet överhuvudtaget knappast kan skiljas från hans privata sfär. Arbetet är strikt knutet till hans person och kan inte delegeras till någon annan. Med hänsyn bland annat härtill borde uttrycket "särskilda skäl med hänsyn till *verksamhetens art*" alltid förefinnas när det gäller kulturarbetare. KLYS efterlyser ett motivuttalande av denna innebörd.

Tvister om upphovsrätt

De vanligaste tvisterna på kulturarbetarområdet är tvister om upphovsrätt. Upphovsmännens legala situation är sådan, att presumtiva motparter kan komma att göra intrång i upphovsrätten, ibland avsiktligt och ibland utan avsikt. I andra kapitlet upphovsrättslagen finns en serie bestämmelser, som inskränker upphovsrätten och det finns ibland anledning att tvista om, var den av lagstiftaren åsyftade gränsen mellan fritt och skyddat utnyttjande går. I sin verksamhet har emellertid den enskilde upphovsmannen varken anledning eller möjlighet att förutsätta dessa situationer. Den enskilde upphovsmannen har i regel mot sig parter, som är honom vida överlägsna i fråga om ekonomiska resurser. Så snart en fråga rör intrång i upphovsrätt är också problemen om droit moral, konstnärens ideella rätt, hans anseende som konstnär inbegripna och dessa är att hänföra till upphovsmannens personliga sfär.

Enligt utredningen (s. 140) är de företagarförsäkringar som finns på marknaden begränsade på så sätt att försäkringen inte gäller tvister, mål eller ärende som avser patent eller annan immaterialrätt!!

Många kulturarbetare bedriver sin verksamhet i anställningens form.

Detta gäller i första hand skådespelare, musiker, journalister m. fl. men det förekommer också bland författare, fotografer och andra bildkonstnärer. Eftersom dessa driver sin verksamhet på grund av tjänst, skulle de inte kunna anses vara näringsidkare. Dessa personer skulle alltså vid en tvist angående intrång i deras upphovsrätt vara berättigade till allmän rättshjälp både enligt nu gällande och av utredningen föreslagna bestämmelser. Att samma typ av tvister gällande samma yrkesgrupper skall behandlas olika allt efter om vederbörande person uppträder som "free-lancer" eller som anställd finner KLYS orimligt.

Mot bakgrund av det sagda efterlyser KLYS antingen en uttrycklig regel eller klara motivuttalanden av innebörd att tvister om upphovsrätt där upphovsmannen själv är part skall anses vara en sådan omständighet att allmän rättshjälp alltid skall utgå till upphovsmannen.

Undantag från rättshjälpslagens näringsidkarbegrepp

Den allra bästa lösningen för kulturarbetarna, när det gäller rätten till allmän rättshjälp torde emellertid vara, om en speciell lösning kunde åstadkommas, som i detta sammanhang uteslöt kulturarbetarna från näringsidkarbegreppet. Själva roten till vad som av kulturarbetarna betraktas som en djup orättvisa torde nämligen ligga i själva detta begrepps omfattning. Kulturarbetarna blir med utredningens förslag återigen "offer" för en schablonlagstiftning. Kan då inte detta undvikas?

Utredningen har förvisso diskuterat möjligheterna av att med olika metoder skilja ut så kallade småföretagare "som praktiskt sett står löntagarna nära". Resonemangen i utredningen har gått ut på att försöka finna en generell lösning, att med ett enkelt handgrepp lösa hela problematiken. Det ligger i sakens natur, att sådana generella lösningar för en så heterogen grupp personer är mycket svåra att finna. Utredningen kommer också fram till att en lämplig generell lösning inte går att åstadkomma, om denna inte samtidigt skulle medföra "en väsentlig ökning av kostnaderna för rättshjälpen". Detta skulle enligt utredningen bli fallet, om man valt att efter förebild av undantaget i 1 § sista stycket bokföringslagen slå fast, att allmän rättshjälp inte fick utgå till näringsidkare som driver rörelse med flera än två årsanställda personer och med en årlig bruttoomsättning överstigande 200 000 kronor".

KLYS anser för sin del att – om det inte går att komma tillrätta med samtliga problem genom en generell lösning – utredningen hade bort kunna föreslå speciallösningar för olika grupper av "småföretagare", i den mån sådana grupper vore möjliga att särskilja och definiera.

Kulturarbetarna är en mycket speciell grupp. "Näringsutövningen" är som ovan påpekats knuten till den enskilde konstnärens person på ett sätt som skiljer honom från alla andra så kallade självsysselsatta. Konstnären kan inte genom att delegera sitt arbete till annan rationalisera verksamheten. Skapandet av konstnärliga verk kan naturligtvis bara utföras av konstnären själv. Inte heller är de "varor" eller "tjänster" som kulturarbetare tillhandahåller av en sådan art att konstnären kan övervältra ökade kostnader – för t. ex. biträde i rättsliga angelägenheter – på avnämarna genom att ta ut högre "priser". Det torde vara allmänt bekant att biblioteksersättning, bidrag ur Författarfonden, konstnärsbidrag, royalty, reproduktionshonorar eller ersättning för överlåtelse av konstverk inte är belopp, som fastställs genom några företagsekonomiska överväganden.

Mot bakgrund av det anförda vill KLYS föreslå, att i rättshjälpslagen tas in en särskild bestämmelse innebärande att den som utövar litterär och

konstnärlig verksamhet inte ska anses som näringsidkare i rättshjälpslagens mening.

Några större svårigheter att definiera vilka som ska anses som konstnärliga eller litterära yrkesutövare torde inte uppstå. Sålunda ställer sig pensionskommittén i sitt betänkande "Pensionsfrågor m. m." (SOU 1977: 46) inte avvisande till KLYS förslag om ett särskilt inkomstslag för kulturarbetare: "Inkomst av konstnärligt och litterärt arbete." Någon tveksamhet inför definitionsfrågan uttrycks inte. Vidare kommer den så kallade företagsskatteberedningen med stor sannolikhet att föreslå vissa särregler för just de konstnärligt och litterärt verksamma.

KLYS vill i detta sammanhang än en gång beklaga den brist på samordning, som gör, att inte mindre än fyra utredningar samtidigt, nämligen Rättshjälpsutredningen, pensionskommittén, skatteutredningen och företagsskatteberedningen, helt oberoende av varann alla har att ta ställning till fråga om kulturarbetarnas ställning som "näringsidkare", företagare eller rörelseidkare.

Alla dessa frågor är enligt KLYS mening oskiljbara och bör utredas och behandlas i ett sammanhang. Nuvarande ordning skapar stora svårigheter eller hindrar att det skapas förståelse för kulturarbetarnas situation. Problematiken måste ses och behandlas i ett sammanhang, om den ska kunna förstås och lösas på ett fruktbart sätt.

5 Förmåner

5.1 Kostnad vid bodelning

5.1.1 Hovrätten för Nedre Norrland

Valet mellan biträde och av skiftesman vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad blir enligt förslaget formellt sett neutralt; den lösning kan väljas som i varje särskilt fall är lämpligast. Enligt hovrättens uppfattning kommer emellertid i praktiken biträdesförordnande att dominera, om förslaget upphöjes till lag. En advokat som blir uppsökt av ena maken med begäran om bistånd inför en förestående bodelning kommer nämligen med säkerhet att i första hand uppfatta sig som partsbiträde och begära förordnande som sådan. Man kan därför utgå från att framdeles ofta flera personer – maximalt två biträden och en skiftesman – kommer att bli engagerade i makars bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

5.1.2 Göta hovrätt

Utredningens förslag innebär enligt hovrättens mening att kostnaden för rättshjälpen med stor säkerhet kommer att öka väsentligt. Utredningen synes förutsätta att ett bodelningsförfarande normalt skall ombesörjas av biträden och att skiftesman skall anlitas först sedan dessa misslyckats med att åstadkomma en delning. Enligt hovrättens erfarenhet kan ett bodelningsförfarande ofta pågå under avsevärd tid. Om biträdesersättning i sådant fall utgår av allmänna medel kan det befaras att ytterligare tidsutdräkt uppkommer enär "kostnadspressen" på parterna försvinner. Den kostnadsökning som blir följden härav kan förväntas bli endast till ringa del kompenserad av den kännedom om parterna och deras förhållanden, som biträdena kan ha förvärvat i skillnadsmålet. Kan överenskommelse ej nås

mellan parterna måste skiftesman anlitas, eftersom endast han har möjlighet att tvångsvis skifta boet. Utredningen förutsätter att endast undantagsvis både biträde och skiftesman kommer att anlitas i samma ärende. Hovrätten kan inte dela denna uppfattning. Enligt hovrättens mening ger utredningens förslag rättshjälpsnämnderna inte heller möjlighet att i praktiken förhindra en sådan utveckling. Hovrätten delar i och för sig utredningens uppfattning att det vore önskvärt om parterna själva kunde avgöra om i första hand biträde eller skiftesman skall anlitas. Enligt hovrättens mening måste emellertid en avvägning göras mellan rättsskyddsintresset och kostnadssynpunkterna. Hovrätten anser att reglerna i den nuvarande rättshjälpslagstiftningen i förevarande hänseende utgör ett rimligt resultat av en sådan avvägning. Hovrätten avstyrker därför att utredningens förslag i denna del genomförs.

5.1.3 Göteborgs tingsrätt

Beträffande rättshjälp vid bodelning är det på skäl som anförts under rubriken "beviljandefrågor" tingsrättens uppfattning att det bör kunna anförtros åt advokat att få bevilja rättshjälp i de fall förmånen avser biträde eller skiftesman. Endast när till biträde eller skiftesman skall utses person, som ej är advokat, eller när rättshjälpen skall omfatta både biträde och skiftesman bör rättshjälpsnämnden pröva frågan. I övrigt ansluter sig tingsrätten till det framlagda förslaget angående behov av rättshjälp vid bodelning och hur detta bäst skall tillgodoses.

5.1.4 Kristianstads tingsrätt

Enligt utredningen är det ett samhällsintresse att bodelning kommmer till stånd (s. 159). Att svårigheterna vid bodelning ofta inte är sakligt betingade utan beror på känslomässiga attityder, medförande att även mycket små och juridiskt okomplicerade bon kan vålla problem, måste enligt utredningen likväl framtvinga någon form av restriktivitet i rättshjälpsfrågan. Som tingsrätten ser saken gör sig emellertid intresset av att bodelning sker särskilt starkt gällande i fall när svårigheterna främst ligger på det känslomässiga planet. Det torde för övrigt vara en naturlig regel att svårigheterna ligger på detta plan när parterna inte klarat bodelningen i skillnadsmålet; motstridiga uppgifter lämnas och sakförhållandena blir svåra att utreda utan att det för den skull uppkommer några rent juridiska problem. Avsevärd risk föreligger att makes känslomässigt betingade agerande i bodelningsfrågan kan medföra så tidskrävande arbete för bodelningsförrättaren och bli så dyrbart att den make som sökt bodelningen inte har råd att stå för sin del av kostnaden. Finns i sådant fall ingen möjlighet att få rättshjälp, blir resultatet att bodelning inte kan företagas. Detta vore självfallet mycket otillfredsställande. Att svårigheterna att genomföra en bodelning beror på att relationerna mellan parterna är känslomässigt infekterade gör det inte mindre angeläget att lämna rättshjälp än om bodelningen inrymmer juridiskt besvärliga överväganden. Statsfinansiella synpunkter bör inte vara avgörande för människors möjligheter att få rättshjälp i dessa fall, utan målet bör vara att rättshjälp skall beviljas när sådan verkligen behövs. Tingsrätten anser alltså att rättshjälp för bodelning skall kunna beviljas utan annan inskränkning än den som nu stadgas, nämligen att behov föreligger av rättshjälp. En viss besparing i fråga om handläggningskostnader torde uppnås om prövningen av rättshjälpsfrågan blir mindre komplicerad.

Tingsrätten har i fråga om valet mellan biträde och skiftesman inget att erinra mot en lösning som är neutral, dvs. det alternativ väljs som i varje

särskilt fall är lämpligast. Enligt utredningen bör båda förmånerna få utgå endast om särskilda skäl föreligger. Härmed avses att restriktivitet skall iakttagas i detta avseende. Risken är emellertid, enligt tingsrättens mening, att vid tillämpningen av en sådan regel en alltför sträng och oförnuftig praxis växer fram. Det kan exempelvis under inga förhållanden accepteras att av förordnat biträde påbörjad bodelning skall behöva avstanna därför att rättshjälp för skiftesmans arbete inte kan beviljas. Finns skäl för att båda de angivna rättshjälpsförmånerna skall utgå bör så ske. Vad tingsrätten här föreslagit torde även underlätta handläggningen hos rättshjälpsnämnden och därigenom verka besparande.

Med de erinringar och synpunkter som här framförts vill tingsrätten tillstyrka att förslaget i övrigt läggs till grund för lagstiftning.

5.1.5 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

I *20 § andra stycket* lagförslaget föreslås införandet av valmöjlighet mellan förmånen av bodelningsförrättare eller av biträde i bodelningsangelägenhet. Rättshjälpsnämnden konstaterar till en början att avsikten är att det är nämnderna som skall avgöra vilken av förmånerna, som i inledningsstadiet skall ingå. Kostnadsaspekten skall därvid vara avgörande. Att göra denna avvägning kommer att ställa stora krav på nämnderna inte minst med hänsyn till att en tämligen omfattande utredning erfordras i varje enskilt ärende för att den avsedda prövningen skall bli meningsfull. För att kunna fullgöra denna uppgift kommer i ett inte ringa antal fall kompletteringar av ansökningarna att behöva infordras. När väl så skett skall beslut fattas. Innan en fast praxis utvecklats på berört område nödgas då vederbörande tjänsteman (handläggare) vid nämndkansliet föredraga åtminstone merparten av ansökningarna inför rättshjälpsnämnden. Därtill kommer att nämnden i förekommande fall måste "bevaka" även motpartens eventuella ansökan för att undvika att i samma bodelning parterna erhåller olika förmåner. En dylik kontroll förefaller närmast ogörlig om parternas ansökningar handläggs av olika nämnder. Ett införande av förslaget skulle med andra ord inte i sig innebära någon minskad arbetsbörda för nämnderna utan snarare tvärtom. Det kan starkt ifrågasättas om nämnderna har någon möjlighet att klara av dessa arbetsuppgifter på ett tillfredsställande sätt. Nämnden vill också ifrågasätta huruvida inte ett genomförande av förslaget kommer att leda till icke obetydliga kostnadsökningar för det allmänna. Erfarenheten har visat att i bodelningsärendenas inledningsskede såväl klienten som ombudet ofta är optimistiska om att kunna slutföra angelägenheten utan att behöva anlita en bodelningsförrättare och därför begära att biträdesförmånen skall ingå. Nämnderna torde i denna situation svårligen kunna underlåta att bifalla en begäran om biträdesförordnande. Erfarenheten har emellertid också visat att optimismen inte sällan varit felgrundad – ofta beroende på emotionella men också på sakliga faktorer – och att en bodelningsförrättare måste begäras förordnad. I angivna situation kan man räkna med att framställning görs att även kostnaden för förrättningsmannens anlitande skall ingå som förmån i den beviljade rättshjälpen. Med hänsyn till att denna förmån enligt nuvarande lag ingår som ett obligatorium ligger det nära till hands att nämnderna anser sig föranlåtna att bifalla även denna framställning oaktat att biträdesförmånen redan ingår. Det är enligt nämndens uppfattning nämligen mindre svårmotiverat och i viss mån mindre stötande att med nuvarande konstruktion av systemet avslå en begäran om biträdesförordnande än vad det kan förväntas bli att säga nej till att en bodelningsförrättares kostnad skall ersättas av allmänna medel.

Nämnden anser alltså att utredningens förslag kan vara ägnat att leda till att beviljad rättshjälp för bodelning i framtiden i ökad utsträckning kommer att omfatta båda formerna av förmåner. Nämnden vill understryka att möjlighet finns att i viss mån tillgodose de behov utredningen velat tillmötesgå med sitt förslag redan inom nu gällande system. För det första finns ju trots allt möjlighet att få ett biträde förordnat – något som för övrigt inte är alldeles ovanligt – och för det andra skulle syftet till stor del uppnås med en liberalare tolkning från de allmänna domstolarnas sida av möjligheterna att i äktenskapsskillnadsmålen ersätta biträdena för arbete med bodelning inom ramen för skillnadsmålet. Nämnden anser på anförda skäl att anledning saknas att ändra nuvarande regler för allmän rättshjälp i bodelningsärenden och avstyrker utredningens förslag.

5.1.6 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Utredningens förslag innebär, att den rättssökande i normalfallet skall medges valfrihet mellan biträdesförmån och skiftesmannaförmån.

Nuvarande system har utan tvekan sina brister. De problem som uppkommer vid en bodelning kan vara så komplicerade och de motsättningar som finns mellan makarna så svåra, att vardera maken kan ha ett uttalat behov av att ha ett biträde vid sin sida vid bodelningen. Nuvarande regelsystem medges endast i undantagsfall att biträde förordnas.

Skiftesamannaförmånen har getts starkt företräde. Som utredningen konstaterat, tenderar bodelningsärenden att bli dyrbara. Dessa ärenden är känsliga. Personliga motsättningar mellan de inblandade parterna medför icke sällan att ärenden av detta slag tar lång tid och blir kostnadskrävande. Med hänsyn till det allmännas intresse av att kostnaderna för den allmänna rättshjälpen hålls på en rimlig nivå ifrågasätter rättshjälpsnämnden om en ytterligare utvidgning av möjligheterna att erhålla allmän rättshjälp är befogad. Ansökningar om allmän rättshjälp för bodelning är vanligt förekommande. Det kan därför förväntas att avsevärda fördyringar blir följden av en liberalisering av möjligheterna att erhålla allmän rättshjälp. Fråga är, om nuvarande system verkligen är förenat med sådana brister, att det är ett samhällsintresse, att förmånerna utvidgas på det sätt utredningen föreslår. Rättshjälpsnämnden ifrågasätter, om det inte finns områden ifråga om vilka det ter sig mer angeläget med en utvidgning av möjligheterna att få allmän rättshjälp. Detta är så mycket mer fallet som det nuvarande systemet fungerar tillfredsställande.

5.1.7 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Utredningen föreslår att möjligheterna att få allmän rättshjälp i bodelningsärenden skall utökas. En ganska betydande restriktivitet skulle dock fortfarande råda. Nämnden vill som sin mening uttala att det kan starkt ifrågasättas om det finns anledning att vara mera restriktiv vid bedömningen av behov av allmän rättshjälp i bodelningsärenden än i andra ärenden. Bodelning är för många människor en viktig rättslig angelägenhet och det är fel att tro att behovet av rättshjälp här är mindre påtagligt än eljest. Giftermålsbalkens regler om bodelning är inte lättillgängliga och ingår inte i var mans kunskapsförråd. Risken för rättsförluster för den som inte får rättshjälp är inte obetydlig.

Mot förslaget i övrigt har rättshjälpsnämnden ingen erinran. Sedan reformen om ersättning för skiftesman vid bodelning genomfördes 1976 har till nämnden gjorts uttalanden från advokathåll, som genomgående tyder på att prioriteringen av skiftesman inte stämmer överens med det förfaran-

de i bodelningsärenden som tillämpas i praktiken. Det finns därför anledning tro att förslaget om valfrihet mellan biträde eller skiftesman – utan prioritering av den senare – kommer att medföra en smidigare handläggning av dessa ärenden. Rättshjälpsnämnden räknar inte heller med ökade kostnader till följd av det nya systemet, i varje fall inte i någon större omfattning eller på längre sikt. Det har sagts att skiftesman har möjlighet att tvångsvis skifta boet. Erfarenheterna hos nämnden visar emellertid att det endast i undantagsfall förekommer tvångsskifte. Som utredningen påpekat kan nämnderna genom att utöva en effektiv kostnadskontroll hålla kostnaderna för biträdes arbete med bodelningar nere.

Problem kan möjligen uppstå om båda parter söker allmän rättshjälp för bodelning och har olika önskemål beträffande frågan om biträde eller skiftesman skall förordnas. Rättshjälpsnämnderna får i sådana fall noggrant pröva vilken förmån som är lämpligast.

5.1.8 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Nuvarande regler för erhållande av rättshjälp vid bodelning är i vart fall i sin tillämpning alltför restriktiva. Det är i hög grad angeläget att bestämmelserna ges en annan och mer liberal utformning. Det finns inte något bärande skäl för att just rättshjälp vid bodelning skall ges en särställning. Rättshjälp bör i sådana ärenden kunna erhållas efter samma bedömande som i vilket annat rättshjälpsärende som helst.

5.1.9 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Förmånerna vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad och boskillnad föreslås på nytt ändrade. Det nu framlagda förslaget har fördelen att ge valfrihet beträffande formen för den beviljade rättshjälpen. Det kommer därför sannolikt att bli vanligast att parterna biträds av egen jurist i första hand. Denna situation ter sig i allmänhet som den mest logiska fortsättningen på äktenskapsskillnadsärendet. Om biträdena inte lyckas ena parterna, kan man undantagsvis få anlita även skiftesman för allmänna medel. Skiftesmannakostnaden kommer säkerligen att bli måttlig, eftersom det kan förutsättas att partsbiträdena renodlat tvistefrågorna. Den föreslagna konstruktionen har utsikter att fungera tillfredsställande. Kostnadsökningen bör bli måttlig. – Nämnden tillstyrker förslaget i denna del.

5.1.10 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Rättshjälpsnämnden var i sitt yttrande över rättshjälp för skiftesman vid *bodelning* (Ds Ju 1975: 15) skeptisk till regeln om att skiftesman skulle vara den förmån som prioriterades inom rättshjälpssystemet framför biträdesförordnande. Emellertid har enligt nämndens mening systemet fungerat synnerligen väl och nämnden kan för sin del ej finna anledning att ändra lagen i det avseendet, vilket utredningen föreslagit. Skiftesman är ett effektivare, snabbare och billigare alternativ och bör därför för att undvika kostnadsökningar för det allmänna prioriteras som förmån. Eftersom det arbete biträde i äktenskapsskillnad lägger ner i bodelningsfrågan ej sällan är ringa, då bodelning i och för sig är annan angelägenhet, anser nämnden i motsats till utredningen inte denna omständighet ha relevans ur kostnadssynpunkt. Om biträden förordnas primärt torde det i praktiken bli svårt att vägra rättshjälp för skiftesmannakostnader, när biträde uppger att förhandlingarna strandat och saken ej kan klaras av utan skiftesman.

5.1.11 Domstolsverket

För att rättshjälp skall beviljas vid bodelning krävs enligt gällande bestämmelser att boet är i något hänseende komplicerat. Domstolsverket delar utredningens uppfattning att det kravet bör bibehållas.

Reformen den 1 januari 1976 innebar att rättshjälp vid bodelning skulle omfatta även kostnad för särskilt förordnad skiftesman. Samtidigt begränsades möjligheten att dessutom erhålla biträde till fall där särskilda skäl förelåg. Lagstiftaren prioriterade med andra ord skiftesman. Anledningen härtill var bland annat att det kunde antas bli effektivare, snabbare och billigare med skiftesman än med biträde.

Utredningen har stannat för att lagstiftaren bör vara neutral i valet mellan biträde och skiftesman; parterna skall själva få välja vilken förmån de vill ha. Båda förmånerna skall dock få utgå bara om särskilda skäl föreligger. Domstolsverket kan i denna del inte instämma i utredningens uppfattning. Anledningen härtill är följande.

Det torde vara riktigt som utredningen påpekat att prioriteringen av skiftesman inte överensstämmer med det i praktiken vanliga förfarandet vid bodelning. Enligt domstolsverkets uppfattning är det därför sannolikt att utredningens förslag kommer att leda till att biträdesförordnande begärs i flertalet bodelningsärenden där rättshjälp kan komma i fråga. Visar det sig därefter att det inte går att komma överens om bodelningen krävs, som tidigare nämnts, särskilda skäl för att förmånen av skiftesman skall ingå i rättshjälpen. Det finns därför en påtaglig risk för att biträdena alltför länge försöker förlika parterna. Biträdena kommer att pröva alla tänkbara möjligheter till uppgörelse innan begäran om skiftesman lämnas in till rättshjälpsnämnden. I det läget torde nämndens möjlighet att vägra skiftesman vara mycket liten; en skiftesman blir i den uppkomna situationen det billigaste alternativet. Möjligheten att via prutningar i biträdenas konstnadsräkningar kommer tillrätta med problemet torde vara mycket små. Enligt domstolsverkets mening kommer alltså "särskilda skäl" att anses föreligga i så gott som samtliga de fall där biträde först förordnats och där det senare visar sig att bodelningen inte går att lösa med hjälp av bara biträde. Om däremot skiftesman först förordnats får "särskilda skäl" en annan styrka. Skiftesmannen har ju alltid möjlighet att lösa sin uppgift genom ett tvångsskifte. Enligt domstolsverkets mening kan den av utredningen föreslagna lösningen därför inte sägas vara neutral i valet mellan biträde och skiftesman; förslaget prioriterar biträde.

Utredningen har ansett att det inte är självklart att kostnaderna för skiftesman blir lägre än kostnaderna för biträde. Med hänsyn till vad domstolsverket ovan anfört torde en avsevärd kostnadsökning bli en följd av utredningens förslag.

Domstolsverket anser alltså att den nuvarande prioriteringen av skiftesman bör bestå. Även i fortsättningen bör särskilda skäl föreligga för att biträde skall förordnas. Enligt domstolsverkets mening bör dock i motiven en viss uppmjukning ske beträffande kravet på särskilda skäl. Det kan sålunda ifrågasättas om inte biträde bör förordnas för make när andre maken har eget biträde.

Advokaten Sven-Inge Söderberg är skiljaktig och anför att parterna på sätt föreslås i 20 § RHL medgives rätt att själva välja vilken förmån de vid bodelning önskar i valet mellan biträde och skiftesman.

Förslaget kommer väl att prioritera valet av biträde framför skiftesman för att därigenom kunna tillvarataga den icke obetydliga insikt om boet

som partsbiträdena erhållit under arbetet med äktenskapsskillnaden resp. boskillnaden. I flertalet fall torde bodelningsärende kunna slutföras inom sex timmar. För undvikande av påtalade risker för att biträdena skulle komma att draga ut på handläggningen för att "pröva alla tänkbara möjligheter till uppgörelse innan begäran om skiftesman lämnas in till rättshjälpsnämnden" synes mig därför den begränsningen kunna göras vid förordnande av biträde i bodelningsärende att biträdets rätt att arbeta med bodelningen begränsas till sex timmar, varefter han har att underställa rättshjälpsnämnden frågan om förordnande av skiftesman för möjliggörande av tvångsskifte eller rätt för biträdet att slutföra ärendet då enighet i och för sig föreligger mellan makarna men vissa redovisade åtgärder kvarstår innan ärendet kan slutföras. Det skall givetvis vid förordnande av skiftesman också åligga biträde att till skiftesmannen överlämna verkställd uppteckning av boet liksom att redogöra för i vilka avseenden skiljaktig mening föreligger mellan makarna så att skiftesmannen snabbt kan slutföra ärendet.

5.1.12 Allmänna advokatbyråkommittén (1977:11)

Även den föreslagna regeln om att skiftesman inte längre skall vara den prioriterade förmånen vid rättshjälp i bodelningsärenden bör gagna de allmänna advokatbyråerna. Advokaterna där kommer i större utsträckning än nu att kunna åtaga sig också handläggningen av de klienters bodelningsärenden som de biträtt i skillnadsprocess. Eftersom de allmänna advokatbyråernas ärendestruktur är starkt präglad av skillnadsmål, kommer den nya regeln att ge byråerna ett visst tillskott av ärenden, där advokaterna p. g. a. sin bakgrundskunskap kan gripa sig an problemlösningen tidigare än i andra nya ärenden. Det blir alltså ett effektivare utnyttjande av juristresurserna.

5.1.13 Sveriges advokatsamfund

Hur rättshjälpen skall utformas vid *bodelning* – främst efter äktenskapsskillnad – för att motsvara de ambitioner i fråga om juridiskt bistånd som präglar rättshjälpslagstiftningen i övrigt har länge diskuterats. Samfundet konstaterar att denna fråga kan anses genom förslaget vara löst på ett godtagbart sätt under förutsättning att tolkningen av begreppet särskilda skäl (20 §) inte blir restriktiv. Härvid beaktar samfundet att bodelningen många gånger för den enskilde framstår som mera betydelsefull och intrikat än de egentliga skilsmässofrågorna, där rättshjälpsbehovet är bättre tillgodosett.

Samfundet vill i detta sammanhang beröra frågan om kostnaderna för sådan uppteckning av tillgångar och skulder som avses i 9 kap. 9 § och 11 kap. 12 § giftermålsbalken. I rättstillämpningen förekommer i vart fall tveksamhet huruvida den person som av rätten förordnats jämlikt 11 kap. 12 § giftermålsbalken kan tillerkännas ersättning enligt rättshjälpslagen för sitt arbete. Kostnaden har av domstol ansetts inte utgöra sådan kostnad för bevisning eller annan ersättningsgill kostnad enligt 9 § rättshjälpslagen som kan utgå på grund av beviljad rättshjälp för äktenskapsskillnad. Inte heller har kostnaden ansetts kunna utgå i senare beviljad rättshjälp för bodelning, eftersom kostnaden uppkommit i äktenskapsskillnadsmålet och alltså innan rättshjälp för bodelning ens kan beviljas. Det kan många gånger vara av väsentlig betydelse för make att få till stånd sådan boupptecknings som nu avses. Möjligheten härtill är dock i det närmaste spolierad, om maken inte har egna medel att själv betala boupptecknings förrättaren med.

Samfundet vill därför föreslå att möjlighet beredes – genom ändring av författningstexten i 13 § – att av allmänna medel tillerkänna boupptecknings förrättare ersättning i nu angivna båda fall.

5.1.14 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Detta institut har enligt föreningens uppfattning i det hittillsvarande rättshjälpssystemet blivit alldeles för styvmoderligt behandlat. Man har uppenbarligen inte satt sig in i de svåra problem en bodelning nu kan medföra. Det skall också klart utsägas, att de rättssökande inte förstår varför denna fråga behandlas på detta sätt.

Föreningen vill med bestämdhet förorda att allmän rättshjälp skall kunna erhållas som i vilket annat ärende som helst.

Enligt nuvarande praxis kan rättshjälp ej erhållas, om bodelningen endast avser lösöre eller mindre skulder. Man har därvid inte tillräckligt beaktat

1) att bodelningen ofta omfattar hyresrätt till lägenhet och eventuellt överförande av sådan rätt,

2) att det i fråga om ogifta samboende och i fall där giftorätt är utesluten genom äktenskapsförord eller då utländsk rätt är tillämplig går bra att få allmän rättshjälp,

3) att bodelning inte kan erhållas med hjälp av småmålslagen.

I det fall bodelningstvisten endast rör mindre värden torde man kunna förutsätta, att skiftesmannen snabbt kan fatta beslut, varigenom kostnaderna hålls nere.

Då man överväger de ekonomiska konsekvenserna från samhällets synpunkt, bör beaktas att många av de mindre bemedlade i stället för att få ut egendom genom bodelning, nödgas begära socialhjälp för att kunna inköpa nödvändiga inventarier.

Den inställning, som intas i nu gällande praxis, gynnar den rike men missgynnar den fattige. För den senare är det av stort personligt intresse att kunna få ut möbler eller att få hyresrätten sig tillerkänd, men för detta saknas möjligheter.

Det skall även påpekas, att det biträde som hjälpt klienten med skilsmässa har omfattande kunskaper om dennes ekonomiska förhållanden. Biträdet bör därför få bevilja allmän rättshjälp enligt huvudregeln och arbeta upp till 6 timmar. Fråga om allmän rättshjälp för tid därefter bör avgöras av rättshjälpsnämnd, varvid nu rådande stränga restriktivitet bör minskas. Skiftesman bör alltid förordnas och ersättas av rättshjälpsnämnd.

5.1.15 Hyresråden Frans-Gösta Svanberg och Jan Bergendal

Undertecknade, hyresråden Frans-Gösta Svanberg och Jan Bergendal vid hyresnämnden i Malmö, brukar av Malmö tingsrätt förordnas att förrätta boupptecknings och bodelning i anledning av äktenskapsskillnad. Vi är därför insatta i de frågor som är förbundna med behovet av rättshjälp vid bodelning och vill med anledning därav avgiva följande yttrande.

Behovet av rättshjälp

De nu gällande reglerna om rättshjälp vid bodelning tillkom 1.1.1976. I 9 § andra stycket rättshjälpslagen stadgas att kostnad för rättshjälp är bl. a. den rättssökandes kostnad för skiftesman som förordnats att verkställa bodelning. I 19 § tredje stycket stadgas att biträde får förordnas i bodelningsärende endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas för-

hållanden eller boets beskaffenhet. Den grundläggande förutsättningen för beviljande av rättshjälp är den allmänna regeln i 6 § att allmän rättshjälp får lämnas fysisk person i rättslig angelägenhet om han behöver sådant bistånd. Någon särskild restriktivitet vad gäller beviljande av rättshjälp för bodelning är således inte föreskriven i lagtexten; av lagen framgår endast att skiftesman prioriterats framför biträde, eftersom biträde får förordnas bara om särskilda skäl föreligger. I förarbetena (prop. 1975/76: 47) göres emellertid vissa inskränkande uttalanden. Det sägs (sid. 40) att det huvudsakliga tillämpningsområdet för rättshjälp blir fall där fastighet, rörelse eller annan mera svårskiftad egendom ingår i boet. Andra omständigheter kan ibland motivera rättshjälp, t. ex. tillämpning av jämkningsregeln i 13 kap. 12 a § giftermålsbalken eller förekomsten av tvistiga vederlagsfrågor.

Det angivna motivuttalandet har enligt vår mening på ett olyckligt sätt kommit att prägla praxis. Rättshjälpsnämnden i Malmö beviljar enligt vår erfarenhet praktiskt taget aldrig rättshjälp i andra fall än när fastighet, rörelse eller någon gång bostadsrättslägenhet ingår i boet. Förekomsten av fastighet, rörelse eller bostadsrätt ger emellertid dåligt uttryck för de fall då behov av rättshjälp verkligen föreligger. Andra fall kan vara de i motiven nämnda, då den särskilda jämkningsregeln eller tillämpning av vederlagsreglerna är aktuell. Rättshjälpsutredningen anser (s. 159 n–160) att även en rad andra förhållanden bör tillmätas stor betydelse vid prövningen. Som exempel nämner man att fordringar eller skulder av skilda slag ingår i boet, att avbetalningsgods av större värde ingår eller att enskild egendom eller försäkringar finnes. Vi vill helhjärtat instämma i dessa uttalanden av utredningen och kommer i det följande att belysa vår ståndpunkt i denna fråga. Samtidigt vill vi framhålla att förekomsten av en fastighet ingalunda alltid gör bodelningen komplicerad. Fastigheten kan t. ex. vara en villa i gruppbebyggelse, vars värde är relativt lätt att fastställa. I dessa fall är dessutom makarnas ekonomiska ställning ofta sådan att behovet av rättshjälp inte är särdeles stort. Vi anser alltså att rättshjälp bör beviljas efter en betydligt friare prövning än den rättshjälpsnämnderna nu anser sig kunna göra.

En i praktiken ofta förekommande situation är följande: En make har, kanske mer eller mindre handgripligen av den andre maken, tvungits att lämna hemmet och har kanske bara fått med sig ett fåtal personliga tillhörigheter. Den make som bor kvar motsätter sig bodelning. Maken anser sig kanske ha rätt till detta för att han utsatts för personliga oförrätter av den andre maken, för att denne underlåtit att bidraga till familjens försörjning, på grund av gamla skuldförhållanden e. d. I dessa fall är bodelningen som regel inte komplicerad i den meningen att svårvärderad egendom ingår. Oftast består boet av lösöre och möjligen en bil eller en insatslägenhet. Komplikationen ligger i makarnas eller den ena makens inställning till själva bodelningen. Att få till stånd en uppgörelse i godo är oftast meningslöst, och biträdena i äktenskapsskillnadsmålen inser snart att bodelningsförrättare måste förordnas. Denne har att med ledning av makarnas motstridiga uppgifter och anspråk söka göra en så rättvis delning som möjligt. Arbetet kan många gånger bli tidskrävande och därför dyrbart. Om nu den make som söker bodelning inte har råd att stå för sin del av kostnaden blir helt enkelt resultatet att bodelning inte kan företagas. Maken får alltså inte sin rätt. Det säger sig självt att detta inte är tillfredsställande.

Det förekommer ofta att en av makarna gör gällande skuld till föräldrar eller andra anhöriga under det att den andre maken hävdar att inget verkligt skuldförhållande föreligger. En annan liknande situation är att en av

makarna påstår företrädesrätt vid delningen till viss egendom med påstående att den är gåva från anhöriga. Sådana förhållanden kan vara svåra att reda ut, och utgången av tvisten kan vara betydelsefull för parterna, framför allt sedd i relation till de blygsamma ekonomiska villkor parterna ofta lever under. Behov av rättshjälp föreligger således ofta i dessa fall.

Andra komplicerade bodelningsfall kan vara sådana, där det gäller att fastställa vad som är enskild egendom och vad som är giftorättsgods och om förkovran skett av enskild egendom. Avgörandet av sådana frågor har i regel stor betydelse för det ekonomiska utfallet av bodelningen. Detta gäller också när ena maken hävdar rätt till vederlag enligt 13 kap. 6 § giftermålsbalken, t. ex. med påstående att andra maken spelat bort egendom eller avhänt sig egendom till anhöriga. Bodelningen blir i dessa fall närmast att jämföra med en rättegång i första instans och behovet av rättshjälp detsamma som i en rättegång.

Sammanfattningsvis anser vi att rättshjälp för bodelning skall kunna beviljas utan annan inskränkning än den som nu stadgas i 6 § rättshjälpslagen och skall vara oförändrad enligt 1 § förslaget till ny lag, nämligen att behov föreligger av rättshjälp. Att i en enkel formel angiva när behov föreligger är inte möjligt. Rättshjälpsnämnderna bör kräva att redogörelse för det påstådda behovet ordentligt lämnas i ansökningshandlingen, och de bör i större utsträckning än nu rätta sig efter detta. Om skiftesman förordnats, bör betydelse tillmätas vad denne har att säga i fråga om behovet av rättshjälp. Rättshjälpsnämndens omsorg bör inte i första hand gälla statskassan. Målet för nämndens verksamhet bör vara att rättshjälp skall beviljas när sådan verkligen behövs.

Rättshjälp för biträde eller skiftesman

Vi instämmer i vad utredningen anför på sid. 160 om det praktiskt vanliga förfarandet vid bodelningar. Det är vanligt och också lämpligt att biträdena i äktenskapsskillnadsmålet påbörjar arbetet med bodelningen och fortsätter detta så långt som möjligt. När det visar sig att de inte kan åstadkomma en uppgörelse i godo anlitas skiftesman. Denne behöver i regel då inte göra arbetet med bouppteckning och delning från början utan kan begränsa sitt arbete till avgörande av bestämda tvistefrågor. Han kommer alltså att fungera som en domare i första instans. Vi tillstyrker utredningens förslag att rättshjälpsreglerna konstrueras så att de inte motverkar denna naturliga gång. Vi tillstyrker därför den ifråga om prioriteringen neutrala regel, som utredningen framlägger i 20 §. Mera tveksamma är vi om båda förmånerna tillsammans skall få utgå bara om särskilda skäl föreligger. En sådan inskränkning kan komma att tolkas alltför restriktivt. Om biträden förordnats men dessa misslyckas med att få till stånd en uppgörelse, får bodelningen inte avstanna därför att rättshjälp för skiftesmans arbete inte kan beviljas. Om biträdena påvisar att de gjort vad de kan, att bestämda tvistefrågor återstår och att en eller båda av makarna har behov av rättshjälp för att bekosta skiftesmansarbete, bör rättshjälpen omfatta kostnaden för skiftesmannen.

Kostnad före ansökan om rättshjälp

Enligt 20 § nu gällande lag och 29 § förslaget får ersättning till advokat avse även kostnad som uppkommit före ansökan om rättshjälp, om ansökan gjorts utan oskäligt dröjsmål. Denna regel bör utsträckas att gälla även ersättning till skiftesman. Motivet härför är följande.

När någon av oss erhållit förordnande som skiftesman brukar vi kalla

parterna till sammanträde. Konstateras det därvid att en eller båda av makarna bör vara berättigad till rättshjälp anmodar vi dem att ansöka därom. Vid det fortsatta sammanträdet går man igenom vad som finns i boet och vilka tvistefrågor som föreligger i syfte att driva delningsfrågan så långt som möjligt och eventuellt slutföra den. Men ersättning för detta arbete kan inte utgå enligt rättshjälpslagen. Skiftesmannen får därför avbryta arbetet så snart han konstaterat att det finns anledning att söka rättshjälp eller också försöka få ut ersättning av parterna själva. En tredje utväg är att skriftligen eller telefonledes uppmana makarna att söka rättshjälp innan de kallas till sammanträde. Även detta är emellertid en dålig lösning med hänsyn till att utredningen av boet och utredningen av makarnas ekonomiska förhållanden hör nära ihop och det dessutom enligt nu tillämpad praxis hos rättshjälpsnämnden i ansökan om rättshjälp för bodelning gäller att ange vilka särskilda skäl som finns.

Rättshjälp för bouppteckning

Enligt 13 kap. 1 § giftermålsbalken i dess lydelse före 1.1.1974 skulle bodelning förrättas redan i anledning av hemskillnad. Genom den nya lagstiftningen om äktenskapsskillnad försvann institutet hemskillnad, och bodelning kan nu förutom vid makes död endast förrättas i anledning av boskillnad eller äktenskapsskillnad. Detta innebär när betänketid förekommer att bodelningen måste vänta minst sex månader till efter äktenskapsskillnaden. Bodelningsproblemen aktualiseras emellertid redan vid ansökan om äktenskapsskillnad. Visar det sig att dessa problem är svårlösta, brukar biträdena i äktenskapsskillnadsmålet jämlikt 11 kap. 12 § giftermålsbalken ansöka om rättens förordnande för någon att upptecknа makarnas tillgångar och skulder. Det förutsätts att denne person efter äktenskapsskillnaden om så behövs skall förordnas till bodelningsförrättare. Arbetet med bouppteckningen är naturligtvis nära förbundet med den kommande delningen och går i själva verket inte att skilja från denna. Ofta kan bouppteckningsförrättaren åstadkomma en uppgörelse i godo om hur delningen skall gå till. Denna uppgörelse får sedan bekräftas efter äktenskapsskillnaden. Den har kanske då redan verkställts.

Bouppteckningen skall avse förhållandena då talan väcktes, alltså ske per den dag, då ansökan om äktenskapsskillnad inkom till rätten. Det är därför angeläget att arbetet med bouppteckningen kommer igång så snart som möjligt. Ju längre tiden går, desto svårare blir det att fastställa förhållandena på bouppteckningsdagen och desto mera invecklade avräkningar blir det för tiden mellan bouppteckningsdagen och delningsdagen.

Rättshjälpslagen anses f. n. inte medge att rättshjälp utgår för bouppteckningsförrättarens arbete. Som framgår av vad som förut sagts är detta en brist. Bouppteckning enligt 11 kap. 12 § giftermålsbalken kan inte jämföras med bouppteckning efter dödsfall, som ingår bland vad utredningen (sid. 131 ff) betecknar massärenden. Förutsättningarna för rättshjälp bör vara desamma som vad gäller rättshjälp för skiftesman. Vi anser därför att 13 § andra stycket 7. i förslaget bör gälla skiftesman eller bouppteckningsförrättare enligt 11 kap. 12 § giftermålsbalken. I 20 § andra stycket bör stadgas att rättshjälpen skall omfatta kostnaden för skiftesman eller bouppteckningsförrättare enligt 13 § andra stycket 7. 17 § första stycket 5. bör i konsekvens härmed innefatta fall, då den rättsliga angelägenheten avser bouppteckning enligt 11 kap. 12 § giftermålsbalken eller bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.

5.2 Kostnad för privat sakkunnig

5.2.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen har i sak ingen erinran mot förslaget i denna del (28 §). Vissa tolkningssvårigheter kan emellertid uppstå om vad som skall förstås med "mindre omfattande" resp. "mer omfattande" utredning. Betänkandet är högst lapidariskt härvidlag. Klargörande motivuttalanden bör göras i det kommande lagförslaget.

5.2.2 Göta hovrätt

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag angående ersättning till privat sakkunnig och befrielse från vissa expeditions- och exekutionsavgifter samt lämnar vad utredningen i övrigt anför i rubricerade avsnitt utan erinran.

Beträffande ersättning till privat sakkunnig vill hovrätten emellertid föreslå följande ändringar. Beslut om utredning av enklare beskaffenhet bör i de fall rättshjälp beviljats utan att biträde förordnats meddelas av de i 28 § 2 st. 2 p. angivna myndigheterna, om den rättsliga angelägenheten handläggs vid någon av dessa, och inte, såsom utredningen föreslår, av rättshjälpsnämnden. Vad angår de mer kostnadskrävande utredningarna bör finnas möjlighet för den beslutande myndigheten att ange utredningens inriktning och omfattning. Eventuellt bör också sökanden vara skyldig att lämna uppgift om bl. a. beräknad utredningskostnad. Bestämmelser i dessa avseenden bör lämpligen intagas i rättshjälpsförordningen.

5.2.3 Göteborgs tingsrätt

Vad avser frågan om ersättning för privat sakkunnig vill tingsrätten fästa uppmärksamheten på svårigheten att här kontrollera kostnadsutvecklingen. Bestämmelser om någon form av "kostnadstak" för utredning av enklare beskaffenhet bör lämnas.

5.2.4 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Utvecklingen har visat att en viss kontroll av möjligheten för ett biträde att besluta om utredning är nödvändig. Rättshjälpsnämnden har därför i princip ingen erinran mot förslaget. Däremot kommer naturligtvis frågan att uppstå vad som skall avses med begreppet "mindre omfattande utredning". För att undvika oklarheter och inte minst underhandsförfrågningar föreslår nämnden införandet av en beloppsgräns varvid basbeloppet synes vara lämpligt relationsobjekt. Nämnden vill tillråda att gränsen inte sätts alltför lågt och föreslår för sin del att ett belopp motsvarande 1/3 av aktuellt basbelopp anges som gräns för den sammanlagda kostnad beträffande utredning som ett biträde eller skiftesman äger föranstalta om. Utredningens förslag att ett biträde skall kunna föranstalta om utredning även om angelägenheten redan är föremål för domstols behandling är beaktansvärt och föranleder ingen erinran från nämndens sida. Vid angivna förhållande föranleder utredningens förslag att domstolen m. fl. myndigheter då skall besluta om mera omfattande utredningar inte heller någon erinran. Praktiska skäl talar i stället för förslaget.

5.2.5 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden ifrågasätter, om den modell som utredningen tänker sig vid tillämpningen icke skulle kunna leda till mindre önskvärda resultat. En av hörnstenarna i rättshjälpslagstiftningen är, att biträdet själv-

ständigt tänkes sköta det uppdrag han fått av sin klient. Denna självständighet har gång på gång poängterats, såväl i motivuttalanden som i olika kommentarer. I Arrfelts kommentar till rättshjälpslagen, 2 uppl. s. 121, finns till och med uttalat ett förbud för rättshjälpsnämnden att på biträdets önskemål lämna förhandsbesked i ena eller andra riktningen. Även i nu föreliggande utredning har vikten av att biträdets självständighet vidmakthålles, ja t. o. m. utvidgas, poängterats. Om utredningens förslag i nu ifrågavarande avseende genomföres torde det innebära en knäck för biträdets självständighet. Förslaget torde också leda till att mål där ena eller båda parterna har allmän rättshjälp av domstol handläggs på ett annat sätt än andra mål, något som i andra sammanhang ansetts mindre önskvärt. En privat utredning av det slag varom här är fråga är dessutom ett vapen av vital betydelse i ifrågavarande tvist. För det biträde som är mån om sin klients bästa torde det därför te sig oacceptabelt att bringa till myndighets kännedom vilken utredning han tänker vidta med ty åtföljande risker att motparten får kännedom om efter vilka riktlinjer han tänker arbeta.

Rättshjälpsnämnden vill inte föra fram något eget förslag i detta avseende. Nämnden anser dock att hithörande spörsmål bör uppmärksammas i den allmänna översyn av rättegångsbalken som påbörjats och ifrågasätter om inte lösningen av hithörande frågor bör anstå tills vidare.

5.2.6 Rättshjälpsnämnden i Malmö

I yttrandet över DON:s promemoria förordade rättshjälpsnämnden att ersättning för privat sakkunnig skulle utgå av allmänna medel även om uppdraget utförts efter det talan väckts vid domstol samt att denna ersättning skulle bestämmas av domstolen i en där anhängig rättegång. Nämnden pekade också på behovet av kostnadskontroll och föreslog möjlighet för rättshjälpsnämnderna att få sätta ett visst högsta belopp för utredningskostnader.

Utredningen synes mena att det för en effektiv kostnadskontroll är tillräckligt med regeln att biträdet hos rättshjälpsnämnd eller domstol måste begära tillstånd till mer omfattande utredning. Rättshjälpsnämnden ifrågasätter om man inte bör gå ett steg längre. Utredningskostnaderna har i många fall visat sig uppgå till mycket höga belopp. För att förhindra att kostnaderna blir alltför höga i jämförelse med tvisteföremålets värde bör därför beslutande myndigheter ges möjlighet att sätta ett visst tak för utredningskostnaderna.

I övrigt ansluter sig rättshjälpsnämnden till förslaget i denna del med anmärkning att härigenom nya och svåra uppgifter anförtros rättshjälpsnämnderna.

5.2.7 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Nämnden tillstyrker att kostnad för privat sakkunnig införes som förmån vid allmän rättshjälp men ställer sig tveksam till det föreslagna förfarandet.

En för parten viktig skillnad mellan privat sakkunnig och sådan sakkunnig som nämnts av rätten är att parten disponerar över den private sakkunniges utlåtande, något som inte är fallet beträffande rättens sakkunnige. Orsak till att inhämtat utlåtande inte åberopas kan exempelvis vara att detta visar sig ge stöd för motpartens talan. Enligt utredningens förslag skall beslut om mera omfattande utredning i vissa fall fattas av domstol eller myndighet. Även ersättning för utlåtande skall fastställas av domstolen eller myndigheten. Den föreslagna ordningen får förutsättas innebära att

part alltid måste ingiva den private sakkunniges utlåtande för att domstolen skall kunna pröva skäligheten av begärd ersättning. Detta torde bli fallet även när parten valt att inte åberopa utlåtandet i målet, vilket måste te sig otillfredsställande för parten. För att undvika denna olägenhet förordar nämnden att advokaten även i fortsättningen ges rätt att besluta om utredning samt att rättshjälpsnämnd fastställer ersättning härför.

5.2.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Möjligheterna att anlita privat sakkunnig föreslås av utredningen få den utformning som väl närmast var avsedd med 1972 års proposition med förslag till rättshjälpslag. Denna återgång torde vara motiverad av ekonomiska skäl. Såvitt nämnden har sig bekant har något missbruk av gällande regler inte förekommit. Den möjlighet som biträde har att införskaffa utredning bör givetvis få en sådan utformning att parternas likställighet i en tvist kan upprätthållas. Den bör alltså inte begränsas till det förprocessuella stadiet. Svarandeparten, som kan bli överrumplad av en stämningsansökan, skulle därmed kunna betas möjligheten att införskaffa egen utredning i ärendet. Inte heller är det lämpligt att utredningens art eller omfattning på förhand begränsas. Hur en bestämmelse i ämnet skall utformas vill rättshjälpsnämnden inte ta ställning till i annan mån än att dess huvudsyfte måste vara att processande parter skall bli likställda i berörda avseende.

5.2.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Utvidgning av de *förmåner* som ingår i rättshjälp på sätt utredningen föreslagit tillstyrkes. Förslaget att biträdet skall ha skyldighet att inhämta tillstånd till mer omfattande *utredning* finner nämnden vara utmärkt. Emellertid måste i anvisningar eller i rättshjälpsförordning intagas bestämmelser om att i ansökan om tillstånd till utredning skall lämnas detaljerade uppgifter bland annat om vad man tänkt sig för utredning, vem man tänkt anlita, kostnadsförslag från utredaren och vad som skall visas. Beslutande myndighet måste för sin prövning för att hålla kostnaderna under kontroll ha ordentligt med material.

5.2.10 Domstolsverket

Domstolsverket tillstyrker utredningens förslag att biträdet på egen hand skall få besluta bara om utredning av enklare beskaffenhet. Härmed lagfästs vad som enligt förarbetena till den nuvarande rättshjälpslagen kan sägas egentligen ha varit avsett med reglerna om utredning i utomprocessuell angelägenhet (prop. 1972: 4 s. 259). Till ledning för bedömning av frågan av vad som kan anses vara sådan enklare utredning bör emellertid i förarbetena till en kommande lagstiftning anges till hur stort belopp kostnaden för sådan utredning ungefärligen bör få uppgå. Om allmän rättshjälp beviljats utan att biträde förordnats skall enligt förslaget rättshjälpsnämnd besluta om mindre omfattande utredning. Beslut om sådan utredning bör när angelägenheten handläggs vid någon av de i 28 § andra stycket andra punkten angivna myndigheterna, i stället meddelas av sådan myndighet.

Beträffande mera kostnadskrävande utredning föreslås att tillstånd skall inhämtas av rättshjälpsnämnd, allmän domstol, förvaltningsdomstol samt vissa andra myndigheter. Utredningens förslag innebär vidare att privat sakkunnigutredning i ersättningshänseende behandlas lika med utredning i utomprocessuell angelägenhet och i förvaltningsärende. Domstolsverket tillstyrker utredningens förslag även i nu berörda delar. Den föreslagna ordningen är ägnad att undanröja den bristande balans, som nu kan förelig-

ga mellan parter i rättegång på grund av ersättningsreglerna. De föreslagna reglerna bör emellertid i en blivande rättshjälpsförordning kompletteras med föreskrifter som kan möjliggöra en reell kontroll av utredningsbehovet och av kostnaderna. Sålunda bör i förordningen klart anges vilka uppgifter rättssökande skall lämna till tillståndsprövande myndighet. Det kan t. ex. ifrågasättas om inte sökanden skall lämna uppgift om beräknad utredningskostnad. Uppgift härom torde vara möjligt för sökanden att införskaffa genom att begära anbud av den som skall medverka vid utredningen. I likhet med reglerna om utredning i 5 kap. 12 § expropriationslagen (1972: 719) bör myndighet som skall ge tillstånd till utredning kunna genom direktiv ange utredningens inriktning och omfattning. Möjlighet bör vidare finnas för myndigheten att ange ett högsta belopp för utredningskostnaderna.

5.2.11 Sveriges advokatsamfund

I sitt yttrande 1975 över DON:s promemoria anförde samfundet på denna punkt följande.

Beträffande kostnaden för privat sakkunnig anser samfundet att ersättningsreglerna bör ändras på sådant sätt att privat sakkunnig kan erhålla ersättning enligt rättshjälpslagen även för arbete under processen. Det borde principiellt inte medföra någon skillnad i ersättningshänseende om den private sakkunnige anlitats före eller under processen. Medan käranden redan före målets anhängiggörande kan ha föranstaltat om utredning, har svaranden måhända inte ansett sig behöva sörja för sakkunnigutredning förrän målet blivit anhängiggjort. Visserligen kan man då hemställa att rätten förordnar en sakkunnig. Därigenom skulle processen kunna komma att tillföras material som visar sig vara till nackdel för den som begärt utredningen. Genom att påkalla rättens hjälp med förordnande av en sakkunnig berövar parten sig möjligheten att själv bestämma över den bevisning med vilken han vill stödja sin talan. En bristande jämlikhet mellan parterna i processen kan även uppkomma om endast den ena parten fått förmånen att åberopa utlåtande från en sakkunnig som tillsatts av rätten. Man kan fråga sig, varför parten måste anlita sakkunnig före talans väckande för att kunna få betalt för kostnaden för den sakkunniges arbete.

Vad samfundet då framförde har fortfarande giltighet. Utredningen konstaterar i betänkandet (sid. 168) att det för parten fördelaktigaste alternativet vore att, även efter det att talan väckts, tillämpa samma ordning som f. n. endast tillämpas utomprocessuellt, innebärande rätt för biträdet att själv besluta om utredning, bl. a. anlitande av privat sakkunnig. Att utredningen ändå förordar en annan principlösning motiveras delvis av önskemålet om kostnadskontroll. Men framför allt poängterar utredningen fördelen med den förordade lösningen, innebärande att denna skulle eliminera obalansen mellan parterna. Denna syn är emellertid riktig endast vid en jämförelse mellan två parter som båda bygger sina processkostnader på allmän rättshjälp. Däremot kvarstår obalansen mellan en part med allmän rättshjälp och en annan part med egna ekonomiska resurser. För att exemplifiera detta förhållande räcker det att omnämna processen mellan ett större husbyggnadsföretag och en enskild villabyggare. Den senare parten med allmän rättshjälp kommer i ett ohjälpligt underläge gentemot entreprenören, när han måste basera sin talan på utredning vars behov förhandsgranskas av rätten och vilken utredning läggs fram inför rätten och motparten utan möjlighet för parten att sovra i materialet.

Den av utredningen föreslagna lösningen har onekligen den fördelen

med sig att biträdet inte behöver ensam bära ansvaret för sådan mera omfattande utredning som avses i 28 § andra stycket författningsförslaget. Av ovan angivna skäl föreslår samfundet emellertid en regel av innebörd att biträdet såväl utomprocessuellt som i processen själv får besluta om anlitande av privat sakkunnig och om övrig erforderlig utredning. Risken för missbruk av denna relativa frihet får anses motverkad av den risk för kostnadsansvar som biträdet löper genom möjligheterna till jämkning av honom tillkommande ersättning.

Nära den nu behandlade frågan ligger den av utredningen inte behandlade frågan om möjligheter för biträde att i sin tur anlita *tekniskt biträde*. Den rättssökandes behov av bistånd förutsätts bli täckt genom att det allmänna betalar kostnaderna i huvudsak för juridiskt biträde och för erforderlig utredning. Så snart det gäller tekniskt komplicerade ärenden föreligger emellertid ytterligare ett behov av bistånd, nämligen i form av teknisk rådgivning närmast åt det juridiska biträdet.

Detta behov är särskilt kvalificerat i mål av typen fastighetsbildningsmål, mål enligt anläggningslagen, mål enligt miljöskyddslagen samt vattenmål och expropriationsmål i överinstans. Men redan i så pass "alldagliga" tvister som angående byggnadsentreprenad, bilreparation eller personskada genom maskin på arbetsplatsen kan behovet av tekniskt biträde göra sig gällande. Det kan inte utan vidare förutsättas att den som fyller kraven på att vara (juridiskt) biträde enligt rättshjälpslagen även har tillräckliga kvalifikationer för att själv tränga in i de med nämnda ärendetyper sammanhängande tekniska sakförhållandena eller för att ens kunna rätt bedöma behovet av teknisk utredning i sådana fall. Behovet att anlita tekniskt biträde föreligger exempelvis under förlikningsförhandlingar, vid förberedande av stämningsansökan eller utarbetande av svaromål samt i den muntliga processen. Till skillnad från sakkunnig, som är ett bevismedel, skall det tekniska biträdet principiellt inte bidra till bevisningen utan i stället vara en rådgivarens rådgivare. Om kostnadsskäl verkar tillbakahållande för denna frågas lösning, bör man ha i minnet att anlitandet av tekniskt biträde ofta kan förenkla handläggningen genom att onödigt utredningsarbete eller onödig argumentering undviks och att anlitandet alltså i lika mån kan vara kostnadsbesparande. Samfundet föreslår därför att biträde enligt rättshjälpslagen berättigas att i sin tur anlita erforderligt tekniskt biträde och att kostnaderna härför anses utgöra kostnad för rättshjälpen.

5.2.12 Sveriges domareförbund

Domareförbundet vill avslutningsvis beröra två detaljspörsmål.

Enligt 29 § i lagförslaget har offentligt biträde rätt till skälig ersättning förutom för arbete och tidsspillan också för de utlägg som uppdraget krävt. I detta avseende innebär förslaget inte någon ändring i förhållande till vad som för närvarande gäller. Begreppet utlägg ges i praxis i anslutning till tidigare motivuttalanden en mycket snäv räckvidd. Därunder inbegrips sålunda i huvudsak endast kostnader som biträde haft för resa och uppehälle, utomprocessuell tolkning och översättning. Emellertid förekommer det stundtals mål där en advokat saknar praktisk möjlighet att utan sakkunnig hjälp nöjaktigt utföra sin huvudmans talan. Så är t. ex. fallet med en del mål rörande medicinska förhållanden och flertalet patentmål. Det är otillfredsställande att ett offentligt biträde inte i sådana mål skall kunna under rättshjälpssystemet anlita biträde av sakkunnig person vid utarbetande av inlagor och vid inställelse vid förhandling. Domareförbundet anser att möjlighet härtill bör öppnas. Särskild prövning av behovet bör dock krävas i

analogi med vad som föreslagits skola gälla i fråga om sådan mera omfattande utredning varom talas i 28 § andra stycket i lagförslaget.

5.2.13 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Den föreslagna ändringen av hittills gällande, på flera sätt otillfredsställande regler tillstyrks och torde medföra önskvärda förbättringar.

5.3 Kostnad för medling jämlikt 42 kap. 17 § RB

5.3.1 Göteborgs tingsrätt

Hovrätten för Västra Sverige har genom lagakraftvunnet beslut 14.5.1976, SÖ 78, avd. 3, förklarat att kostnad för sådan medling som avses i 42 kap. 17 § rättegångsbalken skall anses som kostnad för rättshjälpen. Domstolsverket avstyrkte bifall till besvären men överklagade ej hovrättens beslut. Beslutet har vunnit tillämpning vid domstolarna i Göteborg.

5.3.2 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Som utredningen konstaterar torde det "ligga i tiden" att detta institut fortsättningsvis kommer till ökad användning. Rättshjälpsnämnden delar utredningens överväganden och tillstyrker förslaget.

5.3.3 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot förslaget.

5.3.4 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Rättshjälpsnämnden biträder förslagen.

5.4 Kostnad för vissa inställelser

5.4.1 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden anser det tillfredsställande att vårdnadshavares kostnader för inställelse vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken skall kunna ersättas och tillstyrker därför förslaget att dessa utgifter skall anses som en kostnad för rättshjälpen.

5.4.2 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot förslaget.

5.4.3 Socialstyrelsen

Socialstyrelsen noterar vidare med tillfredsställelse att läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § FB föreslås bli ersättningsgrundande.

5.4.4 Länsstyrelsen i Stockholms län

I 21 kap. 10 § FB stadgas att länsrätten i ärende angående verkställighet av dom eller beslut rörande vårdnad, umgängesrätt och överlämnande av barn samt överflyttning av barn i vissa andra fall kan förordna att barnet skall undersökas av läkare. Utredningen föreslår att rese- och uppehällskostnader för föräldrar eller annan vårdnadshavare vid inställelse i samband med sådan läkarundersökning ersätts inom rättshjälpssystemet.

Förslaget – som tidigare framförts av länsstyrelsen i yttrande 5.2.1975 över domstolsväsendets organisationsnämnds promemoria "Översyn av

rättshjälpssystemet" – tillstyrks. I likhet med utredningen anser länsstyrelsen *att* det för fall då allmän rättshjälp av någon anledning inte föreligger bör finnas möjlighet även utanför rättshjälpssystemet att av allmänna medel ersätta den som har barnet i sin vård för sådan inställelsekostnad om det är uppenbart att denne inte själv kan svara för kostnaden *och att* ersättningen bör bestämmas av länsrätten.

5.4.5 Länsstyrelsen i Malmöhus län

Länsstyrelsen anser det angeläget, att möjlighet finns att inom rättshjälpssystemet ersätta den som har barnet i sin vård för inställningskostnader vid läkarundersökning enl. 21 kap. 10 § FB. Det synes också värdefullt att det finns möjligheter utanför rättshjälpssystemet att av allmänna medel ersätta den som har barnet i sin vård för sådan inställelsekostnad då uppenbart behov föreligger.

5.5 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter

5.5.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen vill varmt tillstyrka utredningens förslag i denna del för vilket goda skäl kan anföras även om den föreslagna omfördelningen av myndighetsfunktionerna inte skulle komma till stånd.

5.5.2 Göta hovrätt

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag angående ersättning till privat sakkunnig och befrielse från vissa expeditions- och exekutionsavgifter samt lämnar vad utredningen i övrigt anför i rubricerade avsnitt utan erinran.

Vidkommande förslaget om befrielse från exekutionsavgifter vill hovrätten påpeka att detta i sin nuvarande utformning medför att rättshjälp ej kan beviljas den som endast kommer att ha dessa kostnader, eftersom kostnaderna inte är hänförliga till någon av förmånerna vid allmän rättshjälp. Då befrielse från avgift emellertid förutsätter att allmän rättshjälp beviljats kommer sökanden själv att få stå kostnaderna i dessa fall. En lagändring är således påkallad i detta avseende.

5.5.3 Kammarrätten i Göteborg

Kammarrätten ansluter sig till förslaget att expeditions- och exekutionsavgifter inte skall utgå för den som har beviljats allmän rättshjälp. Enligt kammarrättens uppfattning bör dock ett stadgande härom – eller i vart fall en hänvisning till rättshjälpslagens bestämmelser – intas i expeditionskungörelsen och i exekutionsavgiftskungörelsen.

5.5.4 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden anser att praktiska skäl talar för utredningens förslag och tillstyrker detsamma.

Rättshjälpsnämnden vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på följande förhållande. Enligt beslut av domstolsverkets besvärsnämnd – bl. a. 1976-06-21 nr 630/76 – kan en kostnad för blodundersökning eller annan undersökning som rör ärftliga egenskaper uppkommen innan talan väckts om t. ex. ogiltigförklaring av faderskapserkännande inte ersättas inom rättshjälpens ram. Detta har från advokathåll upplevts som otillfredsställande och i vissa fall ägnat att i onödan föranleda rättegång.

5.5.5 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden godtager förslaget i dess helhet. Enligt nämndens mening bör dock avgiftsfriheten utsträckas att avse även expeditionsavgifter vid vissa förvaltningsmyndigheter exempelvis länsstyrelser. I olika sammanhang har flera gånger påpekats vikten av att regleringen av hithörande frågor göres så enhetlig som möjligt. Med hänsyn härtill är det önskvärt, att även de expeditionsavgifter som uppkommer vid förvaltningsmyndighet blir föremål för avgiftsfrihet.

5.5.6 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Rättshjälpsnämnden instämmer i att praktiska skäl talar för den föreslagna avgiftsbefrielsen. Särskilt värdefullt är att en sådan ordning kan bidra till ett förenklat slutregleringsförfarande. Nämnden vill dock föreslå att sökande befrias från expeditionsavgift även hos överexekutor.

5.5.7 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Nämnden tillstyrker att den som erhållit rättshjälp befrias från expeditions- och exekutionsavgifter i enlighet med förslaget.

Beträffande utländska expeditionsavgifter anser nämnden att kostnaden härför även bör ingå som förmån vid allmän rättshjälp. Som skäl mot en sådan ordning har utredningen anfört kostnadsskäl. Enligt nämndens bedömning torde införande av denna förmån endast medföra en marginell kostnadsökning.

5.5.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Expeditions- och exekutionsavgifter

Den föreslagna befrielsen från expeditions- och exekutionsavgifter innebär en praktisk förenkling av handläggningen hos flertalet berörda myndigheter. Det bör emellertid påpekas, att om man begränsar befrielsen från expeditionsavgift till att gälla endast avdelning I och II i den till expeditionsavgiftskungörelsen fogade avgiftslistan kommer inte avgift för mantalsskrivningsbevis att innefattas i avgiftsfriheten. Sådan kostnad är för närvarande rättshjälpskostnad. Registreringsbevis för bolag och föreningar kommer inte heller att innefattas. Nämnden anser, att även dessa för en process nödvändiga behörighetshandlingar borde omfattas av avgiftsfriheten.

Utlandsärenden

Beträffande de s. k. utomlandsangelägenheterna innebär utredningens förslag ingen ändring av nu gällande bestämmelser. Det krävs alltså fortfarande "särskilda skäl" för att en här i landet bosatt person skall få rättshjälp i angelägenhet som skall behandlas utom riket. Praxis har i dessa fall varit mycket restriktiv. Detta har nämnden i många fall funnit synnerligen otillfredsställande. Det torde vara uppenbart att det för det stora flertalet människor framstår som en omöjlighet att på egen hand och utan sakkunnig hjälp ordna upp en rättslig angelägenhet i ett främmande land. Nämnden anser att det är rimligt att t. ex. den som skadats vid en trafikolycka skall kunna få rättshjälp oberoende av om olyckan inträffat här i landet eller utomlands. Enligt nämndens uppfattning är det därför angeläget att det öppnas ökade möjligheter att få allmän rättshjälp i utlandsärenden. Detta synes svårligen kunna ske utan att lagstiftningen ändras.

5.5.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Rättshjälpsnämnden tillstyrker *avgiftsbefrielse beträffande vissa expeditions- och exekutionsavgifter*. Emellertid är detta arbete av synnerligen enkel beskaffenhet och tidsåtgången ringa, varför rationaliseringsvinsten säkert uppvägs av ökade kostnader för samhället. Om avgiftsbefrielse innebär så liten kostnadsökning som utredningen antyder, finner rättshjälpsnämnden, att det vore motiverat, att avgifterna borttoges för samtliga medborgare oberoende av om vederbörande har rättshjälp eller ej. Det skulle medföra att de som nu söker rättshjälp utan biträde just för att slippa dessa kostnader icke behövde söka rättshjälp i framtiden. Avgiftsbefrielse bör enligt nämndens mening utvidgas att gälla även vid andra expeditioner än enligt avdelningarna I och II i avgiftslistan såsom t. ex. lösen av utslag hos överexekutor i handräckningsärenden enligt 8 kapitlet utsökningslagen.

5.5.10 Domstolsverket

Domstolsverket tillstyrker förslaget att den som beviljats allmän rättshjälp befrias från avgifter enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) vilka utgår för expedition enligt avdelningarna I och II i den till kungörelsen som bilaga fogade avgiftslistan. Avgiftsbefrielsen innebär som utredningen konstaterat många fördelar. Domstolsverket vill emellertid erinra om den utredning om expeditionsavgifter i tvistemål som chefen för justitiedepartementet nyligen uppdragit åt verket att utföra. I uppdraget diskuteras möjligheten av att slopa lösningsskyldigheten för vissa målgrupper och i stället i viss omfattning höja ansökningsavgifterna. Även en allmän avgiftshöjning anmodas verket överväga. Det bör anmärkas att en allmän höjning av avgifterna som innebär att flertalet avgifter överstiger grundavgiften vid allmän rättshjälp är till nackdel för rättssökande med låg rättshjälpsavgift i de fall avgifterna är de enda kostnader som vederbörande kommer att ha i ärendet.

Vad gäller avgifter enligt exekutionsavgiftskungörelsen tillstyrker domstolsverket endast att befrielse sker från utsökningsavgift. Tilläggsavgift och försäljningsavgift, som är exekutionsavgifter, bör bibehållas som rättshjälpskostnader och således ingå bland rättshjälpsförmånerna. För det första behålls härigenom möjligheten att förplikta motpart att till statsverket återbetala dessa avgifter, som kan uppgå till förhållandevis stora belopp. För det andra innebär utredningens förslag på denna punkt att rättshjälp ej kan beviljas den som endast kommer att ha dessa kostnader, eftersom bifall till ansökan förutsätter att sökanden kommer att ha kostnader som faller in under någon av reglerna om förmåner vid allmän rättshjälp. Är detta ej fallet kan med hänsyn till rättshjälpssystemets konstruktion behov av rättshjälp inte anses föreligga.

Domstolsverket godtar utredningens ställningstagande vad avser den av domstolsverket väckta frågan om en utvidgning av förmånerna vid allmän rättshjälp i angelägenhet som handläggs utomlands. Kostnaderna för expeditioner och bevisning vid utländsk domstol kan som utredningen påpekar uppgå till avsevärda belopp.

I sammanhanget vill domstolsverket påpeka vad gäller de förmåner som upptas i 13 § första stycket 5, att motsvarighet till den i den nuvarande rättshjälpslagen till nämnda regel (9 § första stycket 7) korresponderande bestämmelsen i 20 § tredje stycket saknas i lagförslaget. En sådan regel torde vara nödvändig för att förmånen skall ha någon innebörd.

5.5.11 Riksskatteverket

Förslaget enligt 14 § RHL att den som beviljats allmän rättshjälp är befriad från exekutionsavgift tillstyrks. De nuvarande reglerna i detta hänseende är svåra att tillämpa, varför den i betänkandet föreslagna avgiftsbefrielsen är mycket välkommen. Rätteligen bör dock en generell bestämmelse med detta innehåll skrivas in i 6 § tredje stycket exekutionsavgiftskungörelsen. Härvid blir rättshjälpstagaren jämställd med kommun och målsägare i brottmål beträffande möjligheten att få fri verkställighet. Till skillnad mot 6 a § exekutionsavgiftskungörelsen avser inte denna bestämmelse den del av exekutionsavgiften som enligt kungörelsens 1 § benämns tilläggsavgift. Eftersom denna del av avgiften i vissa handräckningssituationer kan bli mycket hög bör den inte medtas i en generell regel om avgiftsbefrielse. Som exempel på stor tilläggsavgift kan här redovisas en inträffad situation avseende en rättshjälpstagare som erhållit handräckningsutslag angående återuppbyggnad av en väg som förstörts av motparten. Kronofogdemyndigheten fick i samband med verkställighet uppföra vägen och enligt exekutionsavgiftskungörelsen ansågs kostnaden för vägbygget vara en tilläggsavgift. Eftersom avgiften inte kunde tas ut i målet fick den slutligen bestridas av rättshjälpsmedel.

5.5.12 Länsstyrelsen i Stockholms län

Enligt 9 § andra stycket 5 i nuvarande RHL anses som kostnad för rättshjälpen expeditionsavgift vid allmän domstol enligt expeditionskungörelsen samt avgift som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen. Av detta följer att avgift enligt expeditionskungörelsen hos exekutiv myndighet inte är att anse som kostnad för rättshjälpen. Utredningen föreslår – framför allt i syfte att möjliggöra en angelägen förenkling av slutregleringsförfarandet – att den som beviljats rättshjälp befrias från dels avgifter för allmänna expeditioner vid samtliga statliga myndigheter och dels expeditioner och ansökningar vid domstol.

Förslaget innebär ej någon förändring beträffande parts avgifter för expedition enligt expeditionskungörelsen hos exekutiv myndighet. I beslut om fördelning av kostnader i mål hos överexekutor måste – i de fall motpart till sökande som har rättshjälp åläggs betalningsskyldighet till statsverket – expeditionsavgiften tas upp separat. Den tappande parten blir sålunda återbetalningsskyldig dels till statsverket såvitt avser motpartens rättshjälpskostnader och dels till motparten såvitt avser avgiften för expeditionen. Huruvida rättshjälpstagare skall erlägga avgift för utslag i exempelvis ett avhysningsmål blir enligt utredningens förslag beroende av om målet handläggs vid överexekutor eller hos fastighetsdomstol. Det kan anmärkas att det i justitiedepartementets promemoria "Summarisk process" (DsJu 1977: 5) föreslås att de summariska processerna lagsökning, betalningsföreläggande och handräckning enligt 191 och 192 §§ UL slås ihop till ett enda institut, varför redan nu en samordning av reglerna i förevarande sammanhang bör övervägas. Länsstyrelsen anser att reformen även bör omfatta befrielse från avgift för expedition hos överexekutor i mål om verkställighet av dom eller skiljedom samt i handräckningsmål enligt 8 kap. UL.

5.5.13 Sveriges domareförbund

I fråga om sluträkningen sammanhänger förenklingen i hög grad med förslaget om avskaffandet av exepditionsavgifter för den som åtnjuter rättshjälp. Expeditionsavgifterna, vilkas finansiella betydelse uppenbarli-

gen är relativt obetydlig, gör det nuvarande förfarandet komplicerat och tungrott. Domareförbundet skulle med tillfredsställelse hälsa ett avskaffande av dessa avgifter i rättshjälpssystemet. Även slutregleringsförfarandet skulle, om utredningens förslag antas, bli synnerligen enkelt.

5.5.14 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Rättshjälpsnämnderna har i undantagsfall förordnat om rättshjälp i mål och ärenden som handläggs utanför Sverige. Det gäller framförallt statusmål, typ äktenskapsskillnad, i våra nordiska grannländer. Med nuvarande praxis får klienten själv dock svara för resa till domstolen, lösen av dom och kostnaderna för bevisning. Nu nämnda kostnader bör kunna inrymmas i rättshjälpen, åtminstone vad gäller de nordiska länderna.

5.6 Kostnadsansvaret för motparts rättegångskostnad

5.6.1 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden ansluter sig helt till vad utredningen anfört.

5.6.2 Tjänstemännens centralorganisation

Enligt rättshjälpslagen, som kom 1973, kan staten, genom ekonomisk och annan hjälp, underlätta för enskilda att tillvarata sina rättsliga intressen. Rättshjälp utgår i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkta i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde i vissa förvaltningsärenden och juridisk rådgivning. Biträdeshjälp lämnas normalt av advokater eller andra jurister vid advokatbyråer men kan även lämnas av t. ex. funktionärer på fackförbund. Vid sidan om rättshjälp från staten brukar också många fackförbund erbjuda rättshjälp åt sina medlemmar. Denna rättshjälp avser normalt sådan kostnadsersättning m. m. som ej täckes genom den allmänna rättshjälpen.

Vid rättshjälpslagens tillkomst var man medveten om att rättshjälpssystemet skulle behöva ses över när man fått tillräckliga erfarenheter av dess tillämpning. Enligt sina direktiv skulle rättshjälpsutredningen därför i första hand göra en allmän översyn av rättshjälpslagen. Utredningsarbetet skulle inriktas på att effektivisera de olika rättshjälpsformerna och att förenkla och förbilliga rättshjälpssystemet. Målet för översynen skulle vara att samhällets rättshjälp i större utsträckning än nu anpassades efter den rättssökande allmänhetens behov.

Rättshjälpsutredningens olika ändringsförslag med bl. a. förlängd rådgivning, rätt för advokat att i vissa fall bevilja rättshjälp, ökade möjligheter att få rättshjälp vid enklare ärenden, förenklat s. k. slutreglerings- och fördelningsförfarande kommer säkerligen att innebära viss effektivisering och förenkling av rättshjälpssystemet. Någon fullständig anpassning till den rättssökande allmänhetens behov innebär de dock knappast. Detta beror framför allt på att den stora frågan i rättegångar om förlorande parts ansvar för motparts rättegångskostnader ej lösts utan ånyo skjuts på framtiden.

Enligt RBs huvudstadgande om rättegångskostnader i tvistemål skall part som förlorar målet ersätta motparten dennes rättegångskostnader, om inte annat är stadgat. Även part som har allmän rättshjälp åläggs betalningsskyldighet för motpartens kostnader enligt detta stadgande.

Frågan om kostnadsansvaret för motparts rättegångskostnad togs under beredningen av rättshjälpsreformen upp till behandling men blev inte föremål för lagreglering. Som främsta skäl härför angavs i propositionen att en

betalningsskyldighet för motpartskostnaden skulle tjäna som spärr mot oöverlagda processer. Som ett ytterligare skäl angavs att ersättningsskyldigheten istället borde regleras genom rättsskyddsförsäkringar.

Sedan rättshjälpslagens ikraftträdande 1973 har frågan tagits upp i ett par motioner till riksdagen utan att föranleda någon åtgärd. Frågan togs också upp i tilläggsdirektiv till rättshjälpsutredningen och kom sålunda att ingå som en del i utredningsuppdraget. Utredningen avstår emellertid från att lägga fram förslag i frågan under hänvisning till att frågan inte enbart bör lösas inom ramen för rättshjälpssystemet samt att en under 1977 tillsatt utredning om rättegångsförfarandet vid allmänna domstolar enligt sina direktiv också har i uppdrag att utreda frågan.

TCO ser frågan om det personliga kostnadsansvaret för motpartens rättegångskostnader som en viktig jämlikhetsfråga för lägre inkomsttagare. Risken att få betala motpartens hela rättegångskostnad och svårigheten att beräkna denna innebär idag att många låg- och mellaninkomsttagare drar sig för att öppna en process för att få en tvistefråga löst. Syftet bakom rättshjälpsreformen att ge allmänheten ett grundläggande rättsskydd blir härigenom inte helt förverkligat. Av denna anledning finner TCO det angeläget att frågan om kostnadsansvaret för motpartens rättegångskostnader snarast möjligt får en positiv lösning.

5.6.3 Lantbrukarnas riksförbund

Förbundet har ingen erinran mot vad förslaget innehåller i dessa delar (§§ 13–15). Förbundet vill emellertid betona nödvändigheten av att frågan om vinnande parts rätt till ersättning för kostnader inom rättshjälpssystemets ram snarast löses. Härvid intar förbundet samma ställning som redovisats i tidigare remissyttranden.

6 Förfarandet vid allmän rättshjälp; arvodesprövningen m. m.

6.1 Bostadsdomstolen

När det gäller frågan om fastställande av ersättning finner domstolen övervägande skäl tala för att denna uppgift, såsom utredningens ordförande föreslår i sin reservation, får ankomma på domstol eller statlig förvaltningsmyndighet, om angelägenheten handläggs inför sådan, och i övrigt på rättshjälpsnämnden. Vad som sagts nu bör också gälla sådana under målets eller ärendets handläggning uppkommande frågor som byte av biträde eller införskaffande av utredning som inte biträdet själv får besluta om.

För att det här skisserade systemet verkligen skall leda till förenklingar och besparingar torde det vara nödvändigt att sådana åtgärder som slutreglering och slutavräkning läggs på det organ som fastställer ersättningen. En förutsättning för att de f. n. till rättshjälpsnämnderna koncentrerade administrativa åtgärderna skall kunna "decentraliseras" är att expeditionsavgifterna avskaffas för part som har rättshjälp. Bostadsdomstolen vill redan i detta sammanhang framhålla angelägenheten härav.

– – – –

Som bostadsdomstolen redan har antytt anser domstolen att alla statliga myndigheter bör få rätt att pröva frågor om ersättning enligt rättshjälpslagen som uppkommer i vid myndigheten anhängigt mål eller ärende. Med hänsyn till den betydelse den s. k. timkostnadsnormen kommit att få för ar-

vodesprövningen bör själva ersättningsnivån som regel inte vålla några större svårigheter. Och när det gäller att bedöma arbetets kvalitet och skälig tidsåtgång bör den handläggande myndigheten besitta minst lika goda kvalifikationer som rättshjälpsnämnden. Som framgår av betänkandet följer ju också rättshjälpsnämnderna nästan alltid prövningsmyndighetens yttrande.

I andra fall än som angetts ovan bör, såsom utredningen föreslår, ersättningen prövas av rättshjälpsnämnd.

6.2 Göta hovrätt

16. Ersättningsregler

I mål eller ärende som handlägges vid annan myndighet än allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen och bostadsdomstolen fastställes ersättning till biträde för närvarande av rättshjälpsnämnden. Innan nämnden beslutar om ersättning skall den handläggande myndigheten avge yttrande över biträdets kostnadsräkning. En av de främsta anledningarna till att detta, i och för sig föga rationella, system genomfördes torde ha varit önskemålet om en effektiv kostnadskontroll. Av den undersökning utredningen företagit (sid. 65) framgår emellertid att rättshjälpsnämndernas beslut i ersättningsfrågan i praktiken endast i mycket ringa utsträckning kommit att avvika från respektive myndighets förslag. Enär det nuvarande beslutssystemet således ej synes medföra en förbättrad kostnadskontroll, vilket tidigare antagits, delar hovrätten utredningens uppfattning att praktiska skäl talar för att kretsen av myndigheter med beslutanderätt i ersättningsfrågan utvidgas.

Vad gäller frågan om omfattningen av denna utvidgning anser hovrätten i likhet med utredningens majoritet att tiden ännu icke är mogen att utsträcka beslutanderätten till samtliga statliga myndigheter. Beträffande skälen härför får hovrätten hänvisa till vad som inledningsvis anförts i detta yttrande. Den krets av myndigheter, som enligt utredningens majoritet skall tillerkännas beslutanderätt i den aktuella frågan, är enligt hovrättens mening väl avvägd.

Hovrätten anser emellertid – av skäl som närmare redovisas under punkt 17 nedan – att myndigheternas beslutanderätt endast skall gälla att fastställa ersättning. Hovrätten avstyrker således att myndigheterna skall fastställa även rättshjälpsavgift.

Hovrätten vill vidare i detta sammanhang starkt ifrågasätta om inte bestämmelsen i lagförslaget 29 § om att ersättning till advokat får avse även kostnad som uppkommit före ansökan om allmän rättshjälp, om ansökan gjorts utan oskäligt dröjsmål, nu bör utvidgas till att gälla för samtliga rättshjälpsbiträden. Den nuvarande ordningen synes föranleda stora praktiska problem för jurister som ej är verksamma vid advokatbyrå liksom för domstolarna vid fastställande av ersättning till dessa biträden. Då biträdets möjlighet till ersättning alltid blir beroende av myndighetens beslut i beviljandefrågan synes ej heller någon risk för omotiverade kostnadsökningar bli följden av den föreslagna utvidgningen.

6.3 Kammarrätten i Göteborg

Kammarrätten tillstyrker att de av utredningen föreslagna domstolarna och myndigheterna får rätt att fastställa ersättningar enligt rättshjälpslagen.

Kammarrätten vill dock uppmärksamma ett problem som uppkommer när förvaltningsdomstol skall fastställa ersättning i rättshjälpsärende. I 18 kap. 14 § rättegångsbalken föreskrivs att yrkande om ersättning för rättegångskostnad skall framställas innan rättens handläggning av mål avslutas. Bestämmelsen innebär att ett yrkande om ersättning enligt rättshjälpslagen som framställts efter handläggningens avslutande skall lämnas utan bifall. Någon bestämmelse av motsvarande innebörd finns inte i förvaltningsprocesslagen. I utredningens förslag till rättshjälpsförordning har i 12 § första stycket föreskrivits att kostnadsräkning skall inges, innan domstol eller myndighet avslutat handläggningen av mål eller ärende. En administrativ föreskrift torde inte vara tillfyllest för att uppnå åsyftat resultat. Bestämmelsen bör därför tas in i rättshjälpslagen.

Enligt kammarrättens mening bör emellertid frågan ses i ett större sammanhang. En förvaltningsdomstol handlägger vissa mål mellan enskilda parter, och i dessa mål kan det uppkomma frågor om rättegångskostnader. Dessa frågor är av principiellt samma karaktär som rättegångskostnadsfrågor vid allmän domstol. Eftersom det inte finns någon allmän bestämmelse som tvingar part att framställa sitt yrkande om rättegångskostnader innan handläggningen avslutats, kan domstolen kanske inte underlåta att pröva ett ersättningsyrkande som framställs först efter det att dom har meddelats i målet. Detta är otillfredsställande för motparten och kammarrätten anser att en bestämmelse av samma innebörd som den i 18 kap. 14 § rättegångsbalken bör tas in i förvaltningsprocesslagen.

6.4 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Utredningen föreslår att alla domstolar får rätt att fastställa ersättning i mål eller ärenden vid domstolen. Detta innebär att även förvaltningsdomstolar anförtros prövningen av ersättningsfrågor. Vissa förvaltningsmyndigheter, nämligen hyresnämnder, arrendenämnder och överexekutor tilläggs samma behörighet. När det gäller övriga förvaltningsmyndigheter skall emellertid enligt utredningens majoritet prövningen av ersättningsfrågorna ligga kvar hos rättshjälpsnämnden. Utredningens ordförande och en expert anser däremot att alla statliga myndigheter bör få pröva ersättningsfrågor i sådana ärenden som handlagts av myndigheten.

Hyresnämnden instämmer med utredningen i att den domstol eller myndighet som handlagt målet eller ärendet är bäst skickad att bedöma ersättningsfrågan. I all synnerhet gäller detta när muntlig förhandling ägt rum. Vid en muntlig förhandling får domstolen eller myndigheten en god uppfattning av det arbete biträdet lagt ner och hur detta bör ersättas. Det kan föranleda ett långt och nyanserat yttrande att till ett annat beslutsfattande organ förmedla detta omedelbara intryck. I hyres- och arrendenämnderna förekommer i helt övervägande grad muntlig förhandling och förmodligen hundraprocentigt i de ärenden där rättshjälp beviljas. Förslaget att hyresnämnder och arrendenämnder skall få pröva ersättningsfrågor tillstyrkes därför. Att överexekutor tilläggs sådan behörighet har nämnden heller inget att erinra emot.

När det gäller övriga förvaltningsmyndigheter är frågan som framgår av utredningen mera tveksam. För att myndigheterna skall få tillräcklig erfarenhet och för att likformighet i bedömningen skall erhållas är det nödvändigt att en myndighet inte har att pröva alltför få ärenden om ersättning enligt rättshjälpslagen. Häremot står den av de två skiljaktiga ledamöterna hävdade synpunkten att den som bedömt själva saken också är bäst skic-

kad att bedöma ersättningsfrågan. Hyresnämnden anser sig inte ha tillräckligt underlag för ett ställningstagande i denna fråga.

6.5 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden ansluter sig till de överväganden som ligger till grund för förslaget att – förutom allmän domstol – även förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd och överexekutor äger fastställa ersättning till biträde. Förslaget tillgodoser ett gammalt önskemål och tillstyrkes.

6.6 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden biträder utredningens förslag men ifrågasätter om inte även statens invandrarverk (SIV) borde kunna anförtros bestämmande av ersättning i de ärenden som handlagts av SIV. Vissa av de myndigheter som av utredningen föreslås få självständigt avgöra ersättningsfrågor handlägger ärenden där rättshjälp utgår i form av offentligt biträde. SIV är den myndighet som rimligtvis kommer att få den största erfarenheten av ärenden av ifrågavarande slag.

Det kan enligt rättshjälpsnämndens mening diskuteras om det går att se frågan om fastställande av ersättning isolerad från den viktiga frågan om hur slutreglering skall ske. Rättshjälpsnämndens ställningstagande i frågan vilken myndighet som skall bestämma ersättning åt biträde grundar sig på rent praktiska överväganden. Man kan anta att pappershanteringen med utredningens förslag kan minskas, varigenom rationaliseringsvinster kan ske. Beträffande slutregleringsfasen intar rättshjälpsnämnden som nedan skall redovisas den bestämda ståndpunkten att slutreglering bör vara en angelägenhet för rättshjälpsnämnden. Skulle det vid en närmare undersökning visa sig att – om slutreglering ligger kvar hos rättshjälpsnämnderna – det är mer rationellt att även låta ersättningsfrågorna i förekommande fall handhas av rättshjälpsnämnderna, bör dessa frågor bli föremål för ytterligare överväganden.

I detta sammanhang vill rättshjälpsnämnden ta upp ett förhållande som lett till oönskade konsekvenser vid tillämpningen av rättshjälpslagen. Anta att en person först efter besvär erhåller allmän rättshjälp av besvärsnämnden. Avser angelägenheten ett domstolsärende kan det inträffa att domstolen hunnit avgöra målet innan frågan om allmän rättshjälp är avgjord. Har målet vunnit laga kraft kan ersättning till biträde ej utgå. Rättshjälpsnämnden är ej behörig bestämma ersättning i fall som detta. Enligt rättshjälpsnämndens mening bör förutsättningarna för en lagändring härvidlag undersökas.

6.7 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Rättshjälpsnämnden har inte något att erinra mot utredningens förslag i denna del. I fråga om utformningen av 29 § förslaget till ny rättshjälpslag vill nämnden dock anmärka följande. I 29 § första stycket sista meningen stadgas att ersättning till advokat får avse även kostnad som uppkommit före ansökan om allmän rättshjälp, om ansökan gjorts utan oskäligt dröjsmål. Enligt vad som anförs i specialmotiveringen är denna bestämmelse direkt överförd från 20 § första stycket nuvarande rättshjälpslag. Nämnda paragraf reglerar emellertid också frågan om ersättning för annan än biträ-

dets kostnad, exempelvis rättssökandens kostnad för intyg. Den delen av 20 § återfinns inte i förslag till ny rättshjälpslag. Det framgår inte om utredningen avser en ändring av gällande lag eller menar att särskilda bestämmelser i angivet hänseende är obehövliga. Ett klarläggande på denna punkt är önskvärt.

6.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

När det gäller fastställandet av ersättning till biträde har nämnden ingen principiell invändning mot utredningens förslag. Nämnden anser det angeläget, att uppdelningen inte sker på ett sådant sätt att myndigheter med få rättshjälpsärenden tilläggs kompetens att fastställa arvode till biträdet. – Den uppdelning av myndighetsfunktionerna inom rättshjälpssystemet som förslaget innebär leder till ett mycket disparat besvärsförfarande. Därvid uppkommer flera svårlösta frågor. Om tingsrätt har fastställt ersättning till biträde samt klientens slutliga rättshjälpsavgift och båda två är missnöjda och anför besvär, går biträdets besvär till hovrätten och klientens till Domstolsverkets besvärsnämnd. Hur skall kommunikationen mellan myndigheterna ske för att hovrätten skall få veta hur mycket av arvodet som skall betalas ut av rätten och hur stor del klienten skall betala?

Vad händer om båda instanserna ändrar tidigare beslut och hovrätten fattar sitt beslut först? För närvarande sker prövningen av den slutliga rättshjälpsavgiften hos rättshjälpsnämnderna i efterhand och vid eventuell höjning betalas mellanskillnaden in till rättshjälpsnämnden. Skall man behöva göra på samma sätt i fortsättningen?

6.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Införandet av en skyldighet för biträdet att *underrätta* myndighet, som skall fastställa ersättning, om arvode tidigare fastställts eller yrkats i samma rättshjälpsärende tillstyrkes. När ersättning skall beslutas är det givetvis av vikt för myndigheten att, för att kunna bedöma anspråkets skälighet, få information om vad biträdet tidigare tillerkänts i angelägenheten.

– – – –

Rättshjälpsnämnden tillstyrker på av utredningens majoritet anförda skäl att på i 33 § uppräknade instanser lägges att *fastställa ersättning*. Enligt rättshjälpsnämnden är det självklart att kretsen av myndigheter måste begränsas. Den myndighet som iakttagit biträdets agerande har bästa förutsättningarna att bedöma om skälig tidsåtgång och om verkställd utredning varit nödvändig. Rättshjälpsnämnden finner det troligt att kostnadskontrollen utövas noggrannare om instansen själv har att fatta beslutet än om den enbart får yttra sig. Rättshjälpsnämnden vill i detta sammanhang påpeka att kravet på att ansökan om rättshjälp skall göras *utan oskäligt dröjsmål* är synnerligen befogat och detta med hänsyn till klienten, som på ett så tidigt stadium som möjligt skall få veta, om han själv skall betala kostnader som uppstår eller om det allmänna träder in.

6.10 Domstolsverket

Domstolsverket ställer sig positivt till utredningens förslag att utöka det antal myndigheter som skall få pröva frågor om ersättning enligt RHL. Den myndighet som tagit befattning med den rättsliga angelägenheten torde mestadels ha större möjligheter att på ett riktigt sätt bedöma uppkom-

mande ersättningsfrågor. Genom den föreslagna ordningen blir också förfarandet snabbare. De myndigheter som endast i ett fåtal fall handlägger ärenden vari rättshjälp lämnas, bör enligt domstolsverkets mening dock ej komma ifråga för denna uppgift. Sådana myndigheter saknar ofta tillräcklig kunskap om rättshjälpssystemet och praxis. Att rättshjälpsnämnd fortfarande efter yttrande från dessa myndigheter fastställer ersättning är därför lämpligast från såväl kostnadskontrollsynpunkt som av effektivitetsskäl. Den krets av myndigheter som föreslås få rätt att pröva frågor om ersättning enligt RHI. förefaller enligt domstolsverkets mening väl avvägd. Såsom domstolsverket nedan anfört bör därjämte SIV kunna fastställa ersättning till biträde i utlänningsärenden (se avsnitt 6).

Genom förslaget ges bl. a. förvaltningsdomstol rätt att pröva ersättningsfrågor. Det kan därför övervägas om motsvarighet till 18 kap. 14 § RB bör införas i förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

6.11 Försvarets civilförvaltning

Civilförvaltningen har endast undantagsvis beretts tillfälle att yttra sig över biträdes kostnadsräkningar. Enligt civilförvaltningens mening är de handläggande myndigheterna bättre skickade än rättshjälpsnämnderna att bedöma de faktorer som påverkar ersättningens storlek. Det bör därför klart uttalas i rättshjälpslagen att handläggande myndighet alltid skall yttra sig över biträdes kostnadsräkning innan rättshjälpsnämnden slutligen fastställer ersättningen. I reservation till betänkandet har utredningens ordförande fört fram tanken att samtliga statliga myndigheter bör anförtros rätten att slutligt pröva ersättningsyrkanden från biträde enligt rättshjälpslagen. Civilförvaltningen vill emellertid framhålla att det i vart fall för civilförvaltningen inte känns särskilt angeläget att handha ersättningsprövningen. Under förutsättning av att den handläggande myndigheten alltid ges tillfälle att yttra sig över ett biträdes kostnadsräkning synes detta ge en fullt tillräcklig säkerhet vid prövning av ersättningsfrågorna. Skulle det emellertid visa sig innebära en förenkling av rättshjälpssystemet att förvaltningsmyndigheterna anförtros ersättningsprövningen, anser civilförvaltningen att de olika myndigheterna redan nu torde ha tillgång till den kompetens som prövningen kräver. Enligt vad som framgår av utredningen följer också rättshjälpsnämnderna i det närmaste 100 %-igt myndigheternas yttranden över kostnadsräkningarna.

6.12 Riksförsäkringsverket

Beträffande frågan om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnd i mål eller ärende vid förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller förfarande inför skiljenämnd gäller för närvarande, att biträdet skall lämna in sin kostnadsräkning till myndigheten eller skiljenämnden, som med eget yttrande skall översända räkningen till rättshjälpsnämnden. Ersättning till biträde i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställs av domstolen.

Enligt utredningens förslag bör alla domstolar få rätt att fastställa ersättning i mål eller ärende vid domstol. När det gäller förvaltningsmyndigheter anser majoriteten av utredningens ledamöter och experter, att förvaltningsmyndigheternas förutsättningar att bedöma biträdesarvoden och andra ersättningar enligt rättshjälpslagen är klart sämre än rättshjälpsnämn-

dernas. Ersättningsfrågor i rättshjälpsärenden, som handläggs vid andra förvaltningsmyndigheter än arrendenämnder, hyresnämnder och överexekutor, bör därför enligt utredningen ligga kvar hos rättshjälpsnämnden.

Även i detta avseende har utredningens ordförande och experten Reuterwall reserverat sig. De anser, att beslutsfunktionerna i fråga om arvodesprövning m. m. i princip bör läggas på de handläggande statliga myndigheterna. Reservanterna framhåller, att de handläggande myndigheterna, även om den formella kompetensen i juridiskt hänseende i några fall skulle vara större hos rättshjälpsnämnderna, ändå har ett så väsentligt mycket bättre underlag för sin bedömning, att reservanterna för sin del inte tvekar att påstå, att myndigheterna har fullt tillräckliga möjligheter att träffa ett korrekt avgörande.

I fråga om beslutsfunktionerna beträffande arvodesprövning m. m. i rättshjälpsärenden kan riksförsäkringsverket instämma i reservanternas uppfattning, att det är de handläggande myndigheterna som bäst känner till vilka åtgärder som bör ha vidtagits av den rättssökandes biträde i ärendet och vilken tid som skäligen bör ha åtgått härför. Trots detta och även om arvodessättningen kan grundas på vissa fastställda taxor, anser riksförsäkringsverket de administrativa funktioner som erfordras för fastställande, utbetalning och bokföring m. m. av arvoden vara en för handläggande förvaltningsmyndigheter främmande verksamhet och medföra en icke önskvärd ökning av dessas arbetsuppgifter.

6.13 Kammarkollegiet

Se yttrandet under 2.19.

6.14 Länsstyrelsen i Stockholms län

Ersättning till biträde vid allmän rättshjälp fastställs nu i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstol eller bostadsdomstol av domstolen. I mål eller ärenden som handläggs vid annan myndighet fastställs ersättningen av rättshjälpsnämnden. Nämnden bestämmer också ersättning till offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden. Innan rättshjälpsnämnden beslutar om ersättning skall den myndighet som handlägger målet eller ärendet avge yttrande över biträdets kostnadsräkning. Utredningen föreslår på goda grunder att även förvaltningsdomstol, arrende- och hyresnämnd samt överexekutor tilläggs behörighet att besluta om ifrågavarande ersättning. Länsstyrelsen tillstyrker förslaget i denna del.

6.15 Länsstyrelsen i Malmöhus län

Enligt förslaget skall ersättning till offentligt biträde fastställas i mål eller ärende hos allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor av domstolen eller myndigheten och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Länsstyrelsen anser att sådan ersättning bör kunna bestämmas av alla statliga myndigheter. Bestämmandet av ersättning innebär med hänsyn till skyldigheten att yttra sig i ersättningsfrågan till rättshjälpsnämnden ej något administrativt merarbete för myndigheten. Rättshjälpsnämnden avviker enligt utredningen sällan från myndighetens förslag. Det är också naturligt då underlag för annan bedömning i regel saknas.

I samband härmed skall något beröras frågan om taxor och normalarvoden. I förarbetena ägnas denna fråga stor uppmärksamhet och departementschefen förordade att taxor skulle komma till användning i betydande utsträckning. Han uttalade att taxor ifråga om tvistemål i utomprocessuella ärenden och förvaltningsärenden borde konstrueras som saktaxor. Taxorna skulle fastställas av centralmyndigheten. Man finner emellertid nu av utredningen att förutom en taxa för offentliga försvarare endast timkostnadsnorm har fastställts. Att ej mer åtgjorts är förvånande med hänsyn till departementschefens uttalande. Det bör ur kostnadskontrollsynpunkt vara angeläget att taxor upprättas på olika områden. Den timkostnadstaxa som nu gäller kan ej antagas medföra någon effektiv kostnadskontroll.

6.16 Länsstyrelsen i Kronobergs län

Länsstyrelsen tillstyrker förslaget att förvaltningsdomstol och överexekutor skall få rätt att pröva ersättningsfrågor enligt rättshjälpslagen i mål eller ärenden som handlagts hos dem. Mot bakgrund av att länsstyrelsen principiellt ansluter sig till utredningsordförandens reservation kan dock ifrågasättas om inte – med hänsyn till dess omfattande förvaltningsrättsliga erfarenhet – i vart fall länsstyrelse borde få samma befogenhet.

6.17 Sveriges advokatsamfund

I frågan *vilka myndigheter som skall pröva ersättningsfrågor enligt rättshjälpslagen* (16.3.1) delar samfundet den uppfattning som kommer till uttryck i ordförandens i utredningen reservation.

6.18 Sveriges domareförbund

När det så gäller fastställande av ersättning i ärenden om allmän rättshjälp ansluter sig domareförbundet också principiellt till det synsätt som företräds av utredningens ordförande.

Enligt 12 § i det av utredningen framlagda förslaget till rättshjälpsförordning skall den förvaltningsmyndighet där ärendet är anhängigt avge yttrande till rättshjälpsnämnden i varje mål eller ärende som avgjorts av myndigheten. Så sker även under det nuvarande förfarandet. Den av utredningen redovisade statistiken utvisar att rättshjälpsnämnderna praktiskt taget undantagslöst följt myndigheternas förslag. Utvecklingen på rättshjälpsområdet har dessutom, såsom utredningen själv vitsordar, fört därhän att de timkostnadsnormer för biträdesersättning som ingår i fastställda taxor numera i princip tillämpas inom hela området. Det är uppenbarligen biträdets arvode som är den tunga posten i det helt övervägande antalet rättshjälpsärenden. Beräkningen av detta arvode kan ju inte gärna föranleda andra svårigheter än att myndigheten måste ta ställning till frågan om den uppgivna tidsåtgången är rimlig med hänsyn till ärendets beskaffenhet. I sistnämnda hänseende lär ingen annan än den myndighet som handlagt det ärende som avses med rättshjälpen kunna ha någon grundad uppfattning. Om expeditionsavgifterna avskaffas för den som åtnjuter rättshjälp återstår i regel att pröva endast biträdets eventuella expensanspråk. Sådana anspråk torde emellertid ytterst sällan vara av sådan omfattning att det ej kan uppdras åt förvaltningsmyndigheterna att bedöma dem. Slutligen bör anmärkas att ingenting torde hindra en förvaltningsmyndighet som känner tveksamhet inför en kostnadsräkning att begära yttrande däröver hos rättshjälpsnämnd.

Domareförbundet har när det gäller förvaltningsmyndigheterna inte vägt in de administrativa problem som kan vara förknippade med en sådan uppdelning av beslutsfunktionerna som förbundet i det föregående funnit principiellt lämpligast. Ehuru dessa problem i olika sammanhang antytts av utredningen är det vanskligt att av betänkandet utläsa vilken räckvidd de har. Endast om de administrativa olägenheterna av en till de olika förvaltningsmyndigheterna delegerad beslutsrätt vid närmare granskning befinns påtagligt överväga de fördelar som en sådan delegation ur andra synpunkter måste anses bereda, bör den av utredningen föreslagna centraliseringen av funktionerna till rättshjälpsnämnder väljas som grund för lagstiftningen på området.

6.19 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Enligt föreningens uppfattning är förutom rättshjälpsnämnder och besvärsnämnd endast domstolar ägnade av fastställa ersättning. Som berörts under avsnittet Beviljande av allmän rättshjälp kommer förvaltningsmyndigheter av andra slag ofta att få en sorts partställning. Gällande instansordning medför också olägenheter om kretsen av ersättningsfastställare vidgas på sätt som föreslagits.

7 Förfarandet i övrigt vid allmän rättshjälp

7.1 Byte av biträde m. m.

7.1.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen har i och för sig ingen erinran mot att biträde generellt skall äga rätt att sätta annan i sitt ställe om ersättaren är advokat (motsvarande). Detta torde i praktiken inte innebära någon nämnvärd förändring i förhållande till vad som nu gäller eftersom rättshjälpsnämnderna så gott som alltid bifaller yrkande om substitutionsrätt.

Bostadsdomstolen delar också utredningens uppfattning att byte av biträde inte bör medges utan vägande skäl. En okontrollerad rätt till biträdesbyte skulle kunna leda till onödiga kostnadsökningar för statsverket. Den föreslagna generella substitutionsrätten kan emellertid öppna vissa möjligheter till ett maskerat biträdesbyte. De myndigheter som skall fastställa biträdesersättningarna bör ha sin uppmärksamhet riktad på detta förhållande. Har på grund av substitution omotiverat dubbelarbete utförts bör detta arbete ej ersättas av det allmänna.

7.1.2 Göta hovrätt

Byte av biträde

Hovrätten har ej något att erinra mot utredningens förslag i denna del.

7.1.3 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Utredningen föreslår en lagregel som ger offentligt biträde rätt att sätta advokat i sitt ställe. Utredningen anför (sid. 186) att biträdet härigenom skulle få rätt att för viss tid, vissa åtgärder eller för återstoden av uppdraget sätta annan i sitt ställe men att biträdet för den skull inte upphör att vara biträde enligt rättshjälpslagen. Vill offentligt biträde sätta någon som in-

te är advokat i sitt ställe bör däremot tillstånd krävas av rättshjälpsnämnden. Från rätt att sätta annan i sitt ställe, av utredningen benämnd substitution, skiljer utredningen byte av biträde, som innebär att det tidigare biträdet entledigas och nytt biträde förordnas. Sådant byte får bara ske efter tillstånd av rättshjälpsnämnden, och tillstånd får lämnas bara om särskilda skäl föreligger.

Hyresnämnden ansluter sig till vad utredningen sålunda föreslagit men anser att den föreslagna ordningen inte kommer fram tillräckligt tydligt genom lagtexten (27 §). Ordet substitution torde vara mindre väl valt för att ange att biträdet anmodat annan att tillfälligt vidtaga viss åtgärd i målet eller ärendet. Det bör vara möjligt att formulera lagtexten så att skillnaden mellan byte och vad utredningen kallar substitution framgår tydligare.

Det synes riktigt att de domstolar och myndigheter som får rätt att fastställa ersättning också får rätt att besluta om byte av biträde. Fråga om byte kan väl knappast uppkomma i andra fall än när ärendet drar ut på tiden och flera muntliga förhandlingar äger rum. Det är då klart att den handläggande myndigheten eller domstolen bäst kan bedöma huruvida sådana motsättningar uppstått mellan biträdet och huvudmannen att skäl till byte föreligger.

7.1.4 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden har intet att erinra mot att biträde skall äga rätt att sätta advokat i sitt ställe men anser att bestämmelsen bör kompletteras med skyldighet för biträdet att – i förekommande fall – omgående underrätta den myndighet som beviljat rättshjälpen härom. Nämnden har inte heller någon erinran mot förslaget att allmän domstol, förvaltningsdomstol, arrendenämnd, hyresnämnd eller överexekutor skall äga rätt besluta om substitution, biträdesbyte eller entledigande av biträde. I sådant fall bör dock ordet "får" i paragrafens sista mening utbytas och slutet av meningen lyda "beslutar domstolen eller myndigheten om sådan åtgärd". En liknande underrättelseskyldighet som ovan angivits vid utövande av substitutionsrätten bör dock – i förekommande fall – införas.

7.1.5 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden vill erinra om vad som anförs i justitiedepartementets PM angående reform av samhällets rättshjälp (Ju 1970: 14 s. 272), i prop. till rättshjälpslagen (prop. 1972: 4 s. 329) och i DON:s promemoria. I samtliga här relaterade arbeten uttalas vikten av kostnadskontroll, varför det kan diskuteras om inte rättshjälpsmyndigheten bör handha frågor av detta slag. Som DON i sin promemoria funnit, kan man inte utesluta möjligheten av att liberala substitutionsregler av liknande slag som de som utredningen förordar undantagsvis *kan* användas på ett mindre önskvärt sätt.

Utredningen föreslår en allmän substitutionsrätt men anför som stöd härför endast, att en sådan i vissa speciella situationer kan medföra arbetslättnad för advokaten ifråga, s. 186 f. Utredningen medger dock – lika med Ju 1970: 14, departementschefen (prop. 1972: 4) och DON – att fördyringar kan bli följden av förslaget. Det kan ifrågasättas huruvida vad utredningen anfört angående skälen till en förändring i nu berört avseende har sådan tyngd att det uppväger riskerna för kostnadsökningar.

Utredningens förslag angående byte och entledigande av biträde föranleder inte någon rättshjälpsnämndens erinran.

7.1.6 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Som utredningen påpekat medför generell substitutionsrätt risk för ökade kostnader. DON var i sin promemoria 1974 av samma uppfattning och ansåg framför allt på grund härav att det inte fanns skäl att införa en sådan rätt. Rättshjälpsnämnden framförde liknande synpunkter i sitt yttrande över promemorian.

Den nuvarande regeln har i praktiken inte medfört några olägenheter. Regelmässigt begär biträdet redan från början tillstånd att få sätta annan i sitt ställe och lika regelmässigt bifalles sådan begäran. Inträffar sjukdomsfall eller annat tillfälligt hinder för biträdet att utföra sitt uppdrag finns alltså redan möjlighet att sätta in ersättare. På ansökningsblanketten finns särskilt utrymme för begäran om substitution. Separat ansökan till rättshjälpsnämnden behövs egentligen endast då det gäller att sätta in ett platsombud. Handläggningen av sådana ärenden sker snabbt.

Några olägenheter med den gällande regeln kan man inte tala om. Om utredningens förslag om ändring av beslutsfunktionerna genomförs, torde emellertid olägenheter kunna uppstå. Rättshjälpsnämnden ställer sig därför positiv till förslaget om generell substitutionsrätt endast under förutsättning att advokaterna får vidgad rätt att besluta om allmän rättshjälp.

Byte av biträde och entledigande av biträde i annat fall

Förslaget tillstyrkes.

7.1.7 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Nämnden delar utredningens uppfattning att frågan om byte av biträde bör regleras i rättshjälpslagen. Den föreslagna rättsregeln (28 §) innebär kodifiering av nuvarande praxis. Nämnden anser att nuvarande praxis är väl restriktiv och förordar därför en viss utvidgning av möjligheten att byta biträde.

7.1.8 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Med hänsyn till dels enhetlighet i praxis och dels den återhållsamhet som ur kostnadssynpunkt måste iakttagas, finner nämnden att det bör förbehållas nämnden att avgöra frågan om *biträdesbyte*. I fråga om substitution tillstyrkes förslaget, men nämnden anser att det bör exemplifieras, när substitution är tillåten. Av samma skäl som ovan anförts anser nämnden också, att frågan om *upphörande* av rättshjälp bör avgöras av rättshjälpsnämnden.

7.1.9 Domstolsverket

Byte av biträde.

Som utredningen föreslagit bör frågan om biträdesbyte regleras i RHL.

Domstolsverket godtar utredningens förslag att biträdesbyte skall få ske bara om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller eljest särskilda skäl föreligger för det. Ett byte av biträde är oftast förenat med stora kostnader. Det är därför nödvändigt med en noggrann prövning. Det kan emellertid vara svårt att avgöra när djupgående motsättningar skall anses föreligga. Enligt domstolsverkets uppfattning måste motsättningarna vid en objektiv bedömning anses ha orsakats av att biträdet inte handlagt ärendet med tillräcklig omsorg eller eljest handlat felaktigt. Uppställes inte detta krav kan den rättssökande utan att befogad anmärkning kan riktas mot biträdet framtvinga ett byte genom att t. ex. återkalla fullmakten för biträdet. Har stora kostnader uppkommit i ärendet

bör i sådant fall biträdet entledigas men något nytt biträde bör inte förordnas. I de fall biträdet arbetat endast en kortare tid på ärendet bör man kunna se något mera liberalt på frågan om byte; merkostnaderna kommer då inte att bli så stora. Har biträdet och huvudmannen olika uppfattningar om hur ärendet skall handläggas kan det uppstå konflikt mellan dem. Biträdet kan exempelvis anse det meningslöst att föra ärendet vidare medan huvudmannen vill överklaga. Som framgår av Sveriges advokatsamfunds cirkulärskrivelse nr 32/1976 bör biträdet vid sådant förhållande begära sitt entledigande. På grund av sin lojalitetsplikt mot huvudmannen skall han emellertid inte uppge vari motsättningarna består. Även om biträdet härigenom försätts i en svår situation bör enligt domstolsverkets mening nu gällande praxis fortfarande tillämpas. Byte av biträde skall alltså inte tillåtas enbart på grund av uppgift om att djupgående motsättningar mellan biträde och huvudman uppkommit.

Substitution av biträde

Domstolsverket delar utredningens uppfattning att offentligt biträde bör ges generell rätt att sätta advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå i sitt ställe. En sådan rätt torde vara nödvändig om utredningens förslag att advokat skall få bevilja rättshjälp i vissa typer av ärenden genomförs.

Domstolsverket vill emellertid göra några påpekanden. Det finns en viss risk för att en generell substitutionsrätt utnyttjas i alltför stor utsträckning med ökade kostnader som följd. Det bör därför understrykas, att biträde endast tillfälligtvis får använda sig av möjligheten till substitution och att ett verkligt behov då måste föreligga. Är det inte fråga om att sätta in platsombud bör biträde inte få sätta advokat på annan ort i sitt ställe om detta medför ökade kostnader. Den myndighet som har att fastställa ersättningen åt biträdet måste vara observant på att visst onödigt dubbelarbete kan föreligga genom att biträdet onödigtvis utnyttjat rätten till substitution.

7.1.10 Riksförsäkringsverket

Beslutsfunktionerna i fråga om substitution, byte och entledigande av biträde vid allmän rättshjälp samt beslut om att rättshjälp skall upphöra föreslås av utredningens majoritet skola ankomma på samma myndigheter som prövar frågan om arvodessättningen, d. v. s. allmän domstol och förvaltningsdomstol. Förvaltningsmyndighet anses däremot inte besitta tillräcklig kompetens i dessa frågor.

Utredningens ordförande och experten Reuterwall har även beträffande dessa funktioner reserverat sig för att de bör tillkomma även statlig förvaltningsmyndighet. Reservanterna anser, att besluten i dessa frågor i praktiken kommer att dikteras av de handläggande myndigheterna, som bäst känner till de omständigheter som bör påverka besluten.

Riksförsäkringsverket ställer sig även i detta avseende tveksam till reservanternas uppfattning. De omständigheter, som kan föranleda substitution, byte och entledigande av biträde i rättshjälpsfrågor, torde mera sällan framgå av de utredningar handläggande förvaltningsmyndigheter företar i olika ärenden. Att avgöra när rättshjälp inte längre är erforderlig synes däremot ställa sig något lättare för dessa.

7.1.11 Allmänna advokatbyråkommittén (1977:11)

Att offentligt biträde i lag ges rätt att sätta advokat i sitt ställe tillstyrks.

7.1.12 Sveriges advokatsamfund

Vad som föreslås i fråga om *byte av biträde* (15) hälsar samfundet med tillfredsställelse. Eftersom tillstånd till biträdesbyte i vissa fall skall lämnas av den domstol eller myndighet där den rättsliga angelägenheten är anhängiggjord – något som i och för sig är praktiskt – synes det olämpligt att biträdet och den rättssökande ingående behöver redovisa varför de inte kan samarbeta. Det borde räcka för biträdesbyte att biträdet och den rättssökande samstämmigt förklarar att djupgående motsä ningar har uppstått och att därför biträdesbyte är nödvändigt. Risken torde vara ringa att statsverket skulle drabbas av några större kostnadsökningar.

7.1.13 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Byte av biträde

Advokatens tystnadsplikt medför att det ofta är omöjligt att röja bakgrunden till en begäran om biträdesbyte. En anmälan om att allvarliga motsättningar – utan närmare angivande av dessas innehåll – måste därför alltid utgöra tillräckligt skäl för biträdesbyte.

– – – –

Rätt att sätta annan i sitt ställe

Utredningens förslag tillstyrks.

7.2 Slutreglering och fördelning av kostnader

7.2.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen har i och för sig inte några erinringar mot det av utredningen skisserade avräkningssystemet. Domstolen vill dock framhålla att domstolen saknar underlag för att bedöma hur detta system kan antas fungera i den praktiska tillämpningen.

7.2.2 Göta hovrätt

Slutregleringsförfarandet enligt det nuvarande rättshjälpssystemet är som utredningen framhållit omständligt och tidsödande. Starka skäl talar således för att en förändring kommer till stånd. Hovrätten anser emellertid att utredningens förslag i denna del är bristfälligt underbyggt och inte heller i tillräcklig utsträckning belyser de konsekvenser som förslaget kommer att få. Detta gäller bland annat det inte ovanliga fallet att ett mål eller ärende handläggs såväl vid domstol som utomprocessuellt. Ett typexempel är det fall att fråga om skadeståndsskyldighet avgöres av domstol, medan skadeståndsbeloppens storlek bestämmes genom förhandlingar med försäkringsbolaget. Skall i ett sådant fall rättshjälpsnämnden äga ompröva domstolens beslut om rättshjälpsavgift m. m.? Är detta avsikten torde rättshjälpsnämnden, för att kunna bedöma om den rättssökandes ekonomiska situation undergått väsentlig förändring (35 §) eller om rättshjälpsavgift avräknats, alltid behöva få del av domstolens bedömning av den sökandes ekonomi och rättshjälpsavgift. Domstolarnas underrättelseskyldighet kommer således i stor utsträckning att kvarstå. Samordningsproblem torde också uppstå bland annat i de fall ärenden, vari rättshjälp beviljats, handläggs parallellt vid olika myndigheter. Förutom de problem som utredningens förslag om decentralisering av slutregleringsförfarandet således medför, motverkar det också enligt hovrättens mening möjligheterna

att med hjälp av ADB och andra moderna hjälpmedel rationalisera handläggningen.

Beträffande fördelarna med utredningens förslag framhåller utredningen de kostnadsbesparingar som kan uppkomma för rättshjälpsnämnderna genom att det särskilda förfarandet med slutavräkning och partiell avräkning med biträdet inte behövs. Såvitt hovrätten kan bedöma innebär förslaget emellertid i huvudsak ej annat än att hela detta arbete överflyttas på andra myndigheter. Exempelvis skall således domstolarna göra slutavräkning instans för instans i stället för den nuvarande partiella avräkningen. Allt arbete med ersättningsbesked och underrättelser m. m. skall likaså ombesörjas av den enskilda myndigheten. Hovrätten anser således att utredningens förslag inte kan förväntas medföra några fördelar från kostnadssynpunkt för rättshjälpen som helhet. Tvärtom föreligger påtaglig risk för kostnadsökningar. Då det föreslagna systemet dessutom, såsom tidigare påtalats, medför praktiska svårigheter avstyrker hovrätten bestämt att det genomföres.

Utredningen föreslår vidare att staten skall åtaga sig ett garantiansvar för motparts skyldighet att erlägga den del av rättegångskostnaden som utgör sökandens rättshjälpsavgift, om denna ej överstiger 5 % av basbeloppet. Är rättshjälpsavgiften högre får sökanden på egen hand driva in avgiften. Detta system torde i och för sig vara till fördel för exekutionsväsendet som härigenom får vidgade möjligheter att avskriva ärenden. Däremot medför det påtagliga nackdelar för den myndighet som skall besluta om återbetalningsskyldigheten. Utredningens förslag kommer enligt hovrättens mening att medföra kostnadsökningar för rättshjälpen, dels direkt genom förluster i anledning av garantiåtagandet (av DON beräknade till 100 000 kr./år), dels genom merarbete vid domstolar och andra myndigheter. Hovrätten anser därför att nuvarande system bör bibehållas men förenas med en bestämmelse som möjliggör att enskilds krav på gottgörelse för rättshjälpsavgift kan överlåtas på den enskilde så snart ett indrivningsförsök misslyckats. Härigenom skulle exekutionsväsendets önskemål kunna tillgodoses utan de påtalade svårigheterna för den beslutande myndigheten. Då möjligheterna att få ut ersättning i de fall ett indrivningsförsök misslyckats torde vara ringa, synes den föreslagna ordningen ej heller medföra några egentliga nackdelar för den sökande.

7.2.3 Kammarrätten i Göteborg

Rättshjälpen är nu organiserad så att de enskilda rättshjälpsärendena från den första åtgärden med att lägga upp akten till den sista med att betala ut ersättningen handläggs vid rättshjälpsnämnden. Däremellan kan många frågor uppkomma i ärendet, såsom exempelvis begäran om förskott, biträdesbyte, ersättning för utredning m. m. Nämnden beslutar i flertalet av dessa frågor. I viss utsträckning, såsom när allmän domstol fastställer biträdesersättning, förekommer det att annan myndighet fattar beslut i rättshjälpsärendet. I dessa fall underrättas dock nämnden om beslutet. Nämnden sköter slutregleringen i alla ärenden. I akten hos nämnden finns då uppgift om samtliga beslut som rör ärendet. Det nuvarande systemet bygger således på att ett ärende administrativt hålls samman hos nämnden. Nämnderna har ett mycket stort antal ärenden. Härigenom har en hög specialisering kunnat uppnås. Ärendena handläggs till stor del av biträdespersonal. Ansökningarna förgranskas och beslut förbereds av granskningsbiträden. Flertalet slutregleringar ombesörjs i praktiken av biträdespersonal. Koncentrationen av arbetsuppgifter till nämnderna ger

förutsättningar för en långt driven specialisering, som medför att arbetet kan bedrivas på ett rationellt sätt. Enligt kammarrättens bedömning kan rationaliseringsvinster egentligen uppnås endast i den mån som en ny ordning innebär att vissa arbetsmoment kan avskaffas.

Varje omfördelning av beslutsfunktionen inom systemet påverkar de praktiska handläggningsrutinerna. Enligt kammarrättens uppfattning är det viktigt, när man överväger att överföra beslutsfunktioner från rättshjälpsnämnd till annan myndighet, att man inte ser endast till var en uppgift organisatoriskt lämpligen hör hemma utan även till vem som i praktiken kommer att utföra uppgiften på de myndigheter dit den överförs. Det kan exempelvis inte anses vara rationellt att föra över uppgifter som i dag utförs av biträdespersonal vid rättshjälpsnämnd till juristpersonal vid domstolarna.

Vidare måste man vid varje förändring noga överväga vilken inverkan förändringen kan tänkas ha på samordningen mellan myndigheterna. Som ett exempel kan anföras det fall att rättshjälpsnämnden har beslutat om allmän rättshjälp och betalat ut förskott på biträdesersättning samt talan sedan väcks vid domstol. Enligt utredningens förslag skall ärendet då slutregleras av domstolen. Om inte nämnden lämnar över sina handlingar, kommer domstolen att sakna kännedom om de ekonomiska förhållanden som angetts i ansökningshandlingen. Sådan kännedom är nödvändig för att domstolen skall kunna pröva frågan om rättshjälpsavgiften skall jämkas på grund av ändrade ekonomiska förhållanden. Om biträdet förbiser sin skyldighet att uppge det förskott som har utbetalats av rättshjälpsnämnden, kommer domstolen vidare att sakna kännedom om förskottet.

Härutöver är att märka att arbetet med slutreglering av rättshjälpen i dag utförs nästan enbart av biträdespersonal vid nämnderna. Enligt förslaget skall de beräkningar som behövs för slutregleringen utföras av den domstol eller den myndighet som fastställer den slutliga ersättningen. Sifferuppgifterna skall anges i domen och kommer därmed att utgöra en integrerande del av denna. Detta innebär att de som dömer i saken även har att svara för att uppgifterna i slutregleringsdelen är korrekta. För kammarrättens del innebär detta att tre domare tar ansvaret för och därmed blir skyldiga att kontrollera sifferuppgifterna, ett arbete som idag utförs av kontorsbiträden på rättshjälpsnämnderna. Man kan i och för sig tänka sig en lösning som innebär att arbetet med slutregleringar även vid domstolarna utförs av biträdespersonal. En förutsättning härför är att slutregleringen inte skall flyta in i domen. En sådan ordning skulle emellertid inte innebära någon rationalisering utan snarare motsatsen. Med hänsyn till den stora specialiseringen vid nämnderna torde arbetet utföras mera effektivt där.

Mot ovanstående bakgrund ifrågasätter kammarrätten starkt att förslaget till ändrade rutiner i fråga om slutreglering innebär en förenkling av nu gällande system.

– – – –

Fördelning av motparts ersättning för kostnad för allmän rättshjälp

Utredningens förslag i denna fråga är uppbyggt efter samma principer som det förslag som fanns i DONs PM. Kammarrätten yttrade sig år 1975 över DONs förslag och yttrandet redovisas i rättshjälpsutredningens betänkande (s. 204). Kammarrätten vidhåller den uppfattning som då kom till uttryck och anser således att det ter sig orättvist att den som har lägre kostnadsbidrag än fem procent av basbeloppet skall gynnas framför övriga rättshjälpsberättigade. I stället bör fördelningen av inflytande betalningar förenklas och förmånsordningen bestämmas på följande sätt.

1. Statsverkets kostnader för rättshjälpen
2. Partens ersättning för rättshjälpsavgiften
3. Statsverkets kostnader som belastat anslaget Ersättning åt vittnen m. m.

7.2.4 Göteborgs tingsrätt

Beträffande de förslag till förenklingar som utredningen här har lagt fram vill tingsrätten anmärka att den ökade arbetsbelastning som dessa kommer att medföra för de allmänna domstolarna – i vart fall för en större tingsrätt – inte kommer att kunna bemästras inom ramen för nuvarande personalorganisation.

7.2.5 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Slutavräknings- och slutregleringsförfarandet

Rättshjälpsnämnden delar utredningens uppfattning att förfarandet vid slutavräkning och slutreglering bör förenklas så mycket som möjligt. Förslaget att låta den myndighet, som skall pröva ersättningsfrågan, samtidigt slutligt fastställa rättshjälpsavgiften synes också i och för sig vara ägnad att minska handläggningstiden. Härtill bidrar givetvis också förslaget om befrielse från vissa avgifter enligt expeditionskungörelsen och avgifterna enligt exekutionsavgiftskungörelsen. Enligt nämndens uppfattning innebär dock vad utredningen anfört i huvudsak endast ett principförslag. Utredningen påpekar själv vissa komplikationer som kan uppkomma (sid. 209 i betänkandet) dock utan att presentera någon helt genomförd lösning. En annan komplikation, som inte berörts, är om vederbörande myndighet anser sig böra ha tillgång till underlaget för fastställandet av den preliminära rättshjälpsavgiften, därest rättshjälp beviljats av annan myndighet än den som prövar ersättningsfrågan, för att kunna bedöma huruvida någon jämkning av rättshjälpsavgiften skall ifrågakomma på grund av väsentligt ändrade ekonomiska förhållanden. Andra exempel på komplikationer kan säkerligen anföras. Nämnden hälsar med tillfredsställelse utredningens målsättning men anser att förslaget inte är så genomarbetat att det i nuvarande skick kan ligga till grund för en praktisk tillämpning.

– – – –

Fördelning av kostnader

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot utredningens förslag (36 § lagförslaget) till kostnadsfördelning.

7.2.6 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Slutreglering

Utredningen föreslår en lösning som skall förenkla förfarandet, s. 205 ff. Rättshjälpsnämnden har funnit det förenat med vissa svårigheter att av texten utläsa både grunden till förslaget och hur utredningen tänkt sig den praktiska tillämpningen. Nämnden kommer att peka på några svårigheter som nämnden anser kommer att bli förenade med det nya systemet.

1. Fastställande av rättshjälpsavgift

Den myndighet som skall ta ställning till ersättningsfrågan skall också fastställa slutlig rättshjälpsavgift. Preliminär rättshjälpsavgift kan ha fastställts av annan myndighet eller motsvarande. Eftersom det kan gå lång tid

mellan bestämmande av preliminär avgift och fastställande av slutlig avgift kan man inte bortse ifrån att det i ett antal fall kan bli fråga om ändring av rättshjälpsavgiften. Av betänkandet framgår ej vilket beslutsunderlag utredningen har tänkt sig för den myndighet som skall ta ställning till eventuell jämkning av slutlig rättshjälpsavgift. Ifrågavarande myndighet kan knappast ta ställning till frågan utan att ha tillgång till det material varpå myndighet nr 1 grundat sitt ställningstagande. Det blir alltså en ny omgång pappershantering jämfört med det system som gäller idag. Man slipper omgången med underrättelser om rättshjälpskostnader men får i stället omgången med underlag för fastställande av slutlig rättshjälpsavgift. Rationaliseringsvinsterna med utredningens förslag blir nog inte stora.

2. Utomprocessuell utredning

Om utredningens förslag genomföres kommer den myndighet som gör slutavräkningen att sakna kunskap om huruvida det i ärendet förekommit någon utomprocessuell utredning.

3. Tidpunkten då ett ärende är avslutat

Om utredningens förslag går igenom bortfaller avslutandefasen hos rättshjälpsnämnderna. Ett hos rättshjälpsnämnden anhängiggjort ärende är i princip avslutat då allmän rättshjälp beviljats. Detta betyder emellertid inte att ärendet kan avföras från nämndens verksamhet, plockas ur diarierna och arkiveras. Rättshjälpsnämnden kan få anledning "ta fram" ärendet för att ta ställning till uppkommande frågor – biträdesbyten, utvidgning av allmän rättshjälp, jämkning av rättshjälpsavgift etc, – ända till slutreglering av ärendet sker. Utredningens förslag innebär emellertid att rättshjälpsnämnden i ett stort antal fall inte får kännedom när ett ärende slutförts. Någon föreskrift för annan myndighet att underrätta rättshjälpsnämnden om när ett ärende är avslutat och har vunnit laga kraft finns nämligen ej i betänkandet. Resultatet härav blir att ett rättshjälpsärende, i vart fall om det är anhängiggjort hos rättshjälpsnämnden, aldrig avslutas. Nackdelarna är uppenbara. Risk för missbruk, arkivproblem, administrativa svårigheter hos rättshjälpsnämndena, m. fl. svårigheter.

Som utredningen anfört, kräver slutregleringsfasen mycket arbete. Anledningen härtill är enligt rättshjälpsnämndens mening inte bara den byråkratiska apparaten. Slutreglering av ett ärende handlar i grund och botten om pengar, ut- och inbetalningar, krav och motkrav. Det är i denna fas den slutliga kontrollen sker. Hos rättshjälpsnämnden i Jönköping arbetar 2,8 biträden med avslutandefasen. Dessa tjänstemän är specialiserade på sina arbetsuppgifter. Om dessa arbetsuppgifter slås ut på flera myndigheter kommer specialiseringen att minska. Behovet av bl. a. kostnadskontroll gör, att det ter sig önskvärt, att den viktiga avslutningsfasen får ligga på specialiserade tjänstemän. Utredningen påstår att slutregleringsfasen kommer att förenklas avsevärt. Detta påstående är icke tillfredsställande underbyggt. Vid genomgång av utredningens förslag har rättshjälpsnämnden funnit, att ytterligare en pappersomgång erfordras. Detta manar till eftertanke. Så länge förlorande part åläggs återbetalningsskyldighet för vinnande parts kostnader, kvarstår behovet av detaljerade regler om hur slutreglering av rättshjälpsärende skall ske. Endast marginella förändringar torde nu vara möjliga. I avsaknad av stabilare underbyggnad för en förändring av en viktig del i rättshjälpssystemet kan det inte ifrågakomma annat än att fortfarande låta avslutandefasen kvarligga hos rättshjälpsnämnderna.

Fördelning av vissa kostnader

Utredningens förslag, s. 209 ff, angående fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktas återbetala medför en del rationaliseringsvinster men rättshjälpsnämnden ifrågasätter om de blir så stora som utredningen antar. Två rutiner måste skapas, en för sådana fall där den berättigade skall få sina pengar från statsverket, en för sådana fall där fordran skall överlåtas på den berättigade. Erfarenheter från skilda sammanhang talar för att rationaliseringsvinster i regel motverkas av att flera rutiner tillämpas.

Utredningens antaganden, s. 210, att allmän rättshjälp kan komma att sökas endast för att erhålla förmån i återbetalningshänseende anser rättshjälpsnämnden vara försumbar. Enligt rättshjälpsnämndens mening bör statsverket alltid överta den berättigades anspråk. Rättshjälpslagstiftningens karaktär av social förmån kräver det. Dessutom torde det finnas skäl att anta att de ökade kostnader som kan uppstå mer än väl åtminstone på sikt uppväges av de besparingar som kan göras med avseende på arbetskostnader hos domstolar, rättshjälpsnämnder och exekutionsväsen.

7.2.7 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Arbetet med slutregleringar och avräkningar anses av rättshjälpsnämndens personal som relativt betungande. Begränsning av pappersexercisen har länge stått på önskelistan. Rättshjälpsnämnden ser därför i och för sig positivt på utredningens förslag att slopa de särskilda slutregleringarna och avräkningarna. Det måste emellertid framhållas att en del av arbetet i stället flyttas över på andra myndigheter. Sålunda skall domstolar och andra myndigheter fastställa slutlig rättshjälpsavgift och göra avräkning med biträde. Detta innebär en ökad arbetsbelastning av icke ringa betydenhet. Härtill kommer att de myndigheter som skall fastställa ersättning till biträde också skall svara för utbetalning av denna. Uppgifterna försvinner alltså inte helt. De delas bara upp på ett flertal myndigheter. Lämpligheten härav kan ifrågasättas.

Förslaget innebär att underrättelse om rättshjälpskostnader inte längre skall insändas till rättshjälpsnämnden. Genom dessa underrättelser har nämnden hittills också fått besked om ärendet slutförts eller ej. Med det nya systemet får rättshjälpsnämnden inte några sådana besked. Ett ärende gällande t. ex. näringsidkare, där rättshjälpsnämnden beslutat om allmän rättshjälp, kan på så vis stå öppet lång tid efter det att målet avgjorts. Nämnden anser detta otillfredsställande. Ett sätt att lösa problemet är att ålägga den myndighet som avgör ärende, där rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp, att sända kopia av dom eller beslut till nämnden. Det innebär emellertid i sin tur att viss pappersexercis ändå blir ofrånkomlig. Nämnden anser att utredningen inte i tillräcklig grad beaktat de svårigheter, som uppstår vid borttagande av de särskilda slutregleringarna. Problem som berör frågor när ärende skall anses avslutat, diarieföring, aktbildning och arkivering fordrar en närmare undersökning.

Från rättshjälpsnämndens synpunkt är det en fördel att slopa förfarandet med upprättande av fördelningskort, om än det arbetet numera inte vållar personalen några egentliga svårigheter. Sett från den enskilde rättssökandens synpunkt kan däremot den av utredningen föreslagna ordningen för fördelning av belopp, som motpart förpliktas att återbetala, enligt nämndens mening te sig mera tveksam. Syftet med förändringar i systemet bör vara att i främsta hand tillgodose den enskildes intressen. Det kan då förefalla egendomligt med ett förslag som innebär att den som har en lägre

rättshjälpsavgift blir gynnsammare behandlad än den som har en högre. De ökade kostnader som skulle bli följden om statsverket i stället helt övertog den enskildes anspråk uppvägs – om än inte helt – till stor del av de besparingar som görs beträffande arbetskostnader dels hos de myndigheter som har att besluta om fördelningen och dels hos exekutionsväsendet. Det är också av vikt att inte ålägga domstolar och andra myndigheter för många nya arbetskrävande uppgifter. Den förenkling som bör eftersträvas genomförs bäst om statsverket övertar den rättssökandes fordran på rättshjälpsavgift, oavsett hur stor avgiften är. Sammanfattningsvis föreslår rättshjälpsnämnden därför en regel av denna innebörd. Accepteras inte detta, anser nämnden det vara bäst om det nuvarande systemet bibehålls.

7.2.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

De föreslagna förändringarna beträffande avräkningssystemet ter sig måhända vid en första anblick tilltalande enkla. Vid närmare studium finner man emellertid, att en del invändningar kan riktas mot förslaget. Detta innebär att i de fall rättshjälpsnämnden beviljat rättshjälpen någon underrättelse om att ärendet slutförts inte kan erhållas. I sådant fall då det i ärendet förekommit en utomprocessuell utredningskostnad under ärendets handläggning, kan det inträffa att denna kostnad helt tappas bort när motpartens återbetalningsskyldighet skall fastställas. Det är nämligen inte säkert, att det biträde som föranstaltat om utredningen och erhållit ersättning, men som av en eller annan orsak inte åberopar utredningen, uppger att kostnaden uppkommit. Med det föreslagna avräkningssystemet blir det sålunda omöjligt att kontrollera vad det enskilda rättshjälpsärendet kostat statsverket. Det måste också te sig betungande att för varje instans fastställa en slutlig rättshjälpsavgift, liksom det ter sig mindre tilltalande att man i en del fall först betalar tillbaka överskjutande del av rättshjälpsavgiften för att i nästa instans kräva den som har rättshjälp på beloppet. Det är emellertid önskvärt att slutavräkningsarbetet förenklas på lämpligt sätt.

Återkravsrutinerna för motparts återbetalningsskyldighet bör också förenklas. Det i förslaget skisserade tillvägagångssättet kan kanske ge statsverket någon kostnadsbesparing men medför å andra sidan för den som haft rättshjälp uppenbara försämringar i de fall rättshjälpsavgiften överstiger 5 % av basbeloppet. Det innebär inte bara att den som haft rättshjälp själv måste agera för att få ut sin rättshjälpsavgift från motparten. Det kan dessutom medföra kostnader om motparten vid utmätningsförsök visar sig sakna tillgångar. Den försvagning av de förmåner som tillkommer den som har rättshjälp som förslaget i denna del innebär kunde måhända kompenseras något om befrielsen från exekutionsavgift utsträcktes till att omfatta även kravet på återbetalning av rättshjälpsavgiften. Någon sådan förmån synes förslaget dock inte innefatta. Nämnden anser emellertid, att man borde kunna ändra reglerna om återbetalningsskyldigheten så att antingen återbetalningsskyldighet för rättshjälpsavgiften alltid skulle åläggas direkt till den som har rättshjälp eller också skulle statsverket träda in och överta den enskildes fordran i alla fall. Det av utredningen framlagda förslaget kommer att gynna dem som har en rättshjälpsavgift understigande 5 % av basbeloppet, medan de vars rättshjälpsavgift överstiger 5 % av basbeloppet inte får någon hjälp alls av statsverket. De kunde kanske få tillbaka 5 % av basbeloppet av statsverket, men få driva in belopp därutöver själva.

7.2.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

I kapitlet om *slutreglering och fördelning av kostnader* har utredningen menat att en av anledningarna till att nuvarande system kritiserats är att kostnadsbidraget inte skall fastställas slutligt förrän ärendet är helt avslutat. Emellertid innebär förslaget att ersättning *och* rättshjälpsavgift skall fastställas i varje instans ingalunda att förfarandet blir mindre omständligt och tidsödande. Snarare tvärtom, eftersom flera instanser kommer att göra dessa avräkningar. Om t. ex. rättshjälpsavgiften i lägre instans överstiger kostnaderna skall klienten ha tillbaka mellanskillnaden och om ärendet därefter överklagas med kostnader som överstiger först fastställd avgift som följd skall vad som just återbetalats till klienten återkrävas. Samma problem kan komma att uppstå, när prutad ersättning höjs. Rättshjälpsnämnden vill fästa uppmärksamheten på att det vore av vikt för den rättssökande allmänheten att redan när rättshjälp sökes få reda på den slutliga rättshjälpsavgiften. Rättshjälpsnämnden ifrågasätter om allt detta verkligen sammanlagt medför mindre byråkrati och smidigare handläggning. Klart är att utredningens på sidan 208 uppställda mall för dessa beslut är lättare att läsa och förstå för dem det angår än nuvarande blanketter med de ordval som används. Rättshjälpsnämnden tillstyrker varmt ändring av blanketterna. Dessutom tillkommer att vederbörandes ekonomiska förhållanden kan på ett sätt som påverkar avgiften fluktuera väsentligt under ärendets gång. Beträffande *fördelning* av kostnaderna tillstyrks en ändring.

Emellertid finner rättshjälpsnämnden det icke vara motiverat att staten överhuvudtaget skall träda emellan och förskottera avgiften, som ju är relaterad till vederbörandes betalningsförmåga. Icke heller finner nämnden det rimligt att ge särskild service åt dem som har fått rättshjälpsavgift understigande visst belopp. Anledning till differentiering så att den som har lägre avgift skall få samhällets hjälp att få in sin fordran föreligger icke. Sedan avgiften fastställts i förhållande till betalningsförmågan skall medborgarna ha lika rättigheter och samma service.

7.2.10 Domstolsverket

Slutreglering

Slutregleringsförfarandet föreslås bli ett led i det förfarande varigenom myndighet fattar beslut om ersättningen till biträde. Den myndighet som prövar ersättningsfrågan skall enligt förslaget fastställa rättshjälpsavgift i samband med att ersättningen bestäms. Myndigheten skall vidare göra avräkning med biträdet och låta utbetala ersättningen till denne. Biträdet åläggs därför att underrätta den myndighet, som har att fastställa ersättning, om ersättning till honom tidigare utgått eller begärts i rättshjälpsärendet. Sådan underrättelseskyldighet för biträdet föreslås också föreligga om annan ersättning tidigare utgått i ärendet.

Domstolsverket hälsar med tillfredsställelse utredningens förslag att slopa den nuvarande omständliga och tidsödande särskilda slutregleringen. Dubbelarbete och onödig pappershantering torde härigenom kunna undvikas. Utbetalning av olika ersättningar skulle kunna ske snabbare. Vissa praktiska problem är emellertid förenade med utredningens förslag, vilka utredningen inte synes ha uppmärksammat och som måste lösas. Risken är annars att någon enkelhet i förfarandet inte uppnås.

I inte så få fall kan i ett rättshjälpsärende ett utomprocessuellt skede följa efter det att domstol meddelat dom som vunnit laga kraft. Endast fastställelsetalan om t. ex. skadeståndsskyldighet kan ha varit föremål för

domstols prövning. Förhandlingar mellan parterna om skadeståndsbelopps storlek kan återstå. Ytterligare kostnader i rättshjälpsärendet kan uppkomma under ett sådant utomprocessuellt efterspel till rättegången. Rättshjälpsnämnd torde få pröva frågor som härvid uppkommer. För att rättshjälpsnämnd härvid skall kunna pröva biträdets anspråk på ytterligare ersättning och låta utbetala sådan erfordras att nämnden underrättas om den biträdesersättning domstol – kanske i flera instanser – fastställt och även om vilken rättshjälpsavgift som härvid avräknats. Det kan ej vara rimligt att lägga denna uppgiftsskyldighet på biträdet. Det kan också i undantagsfall inträffa att biträde ej är förordnat. Utredningens förslag om slutreglering och avräkning med biträdet kan såvitt domstolsverket kan bedöma tillämpas bara på enklare ärenden, exempelvis flertalet familjerättsliga ärenden. Reglerna om slutreglering och avräkning med biträde måste dock för att praktiska svårigheter inte skall uppkomma kunnat tillämpas på alla förekommande ärenden. Enligt domstolsverkets mening bör därför berörda regler övervägas ytterligare under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

– – – –

Fördelning av ersättning som motpart eller annan förpliktats återbetala

Utredningens förslag, som i denna del i huvudsak överensstämmer med vad DON tidigare föreslagit, kan i princip godtas av domstolsverket. Verket vill emellertid göra några påpekanden.

Utredningen föreslår att avgörande för frågan om ersättningsskyldighet i sin helhet skall fullgöras till statsverket skall vara rättshjälpsavgiftens storlek i förhållande till basbeloppet. Det anges inte vilket basbelopp som skall bilda utgångspunkt för beräkningen. Enligt domstolsverkets uppfattning uppstår komplikationer om olika basbelopp skall kunna tillämpas i samma mål. Det torde därför vara lämpligt att anknyta till det basbelopp som gäller för fastställande av rättshjälpsavgift.

Har domstol beslutat om rättshjälpsavgift och om ersättningsskyldighet för motparten kan tillämpningssvårigheter uppkomma om ärendets fortsatta utomprocessuella handläggning föranleder rättshjälpsnämnden att jämka rättshjälpsavgiften. Denna fråga torde också ha nära anknytning till de problem som kan vara förknippade med utredningens förslag till slutreglering och avräkning med biträde.

7.2.11 Riksskatteverket

I 36 § förslaget till rättshjälpslag (RHL) anges förfarandet när motpart är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnad. De föreslagna bestämmelserna tillstyrks eftersom de är tydliga och kommer att förenkla handläggningen hos kronofogdemyndigheterna genom den klart markerade skillnaden mellan rättshjälpstagarens och statsverkets fordringsanspråk. RSV förutsätter att förslaget avsetts medge rättshjälpstagare fri verkställighet hos kronofogdemyndighet för att ta ut kostnadsanspråket i de situationer kostnaden överstiger fem procent av basbeloppet. I förslaget till rättshjälpsförordning (RHF) har helt förbigåtts motsvarigheten till 34 och 35 §§ i nuvarande rättshjälpskungörelse. Det är nödvändigt att även fortsättningsvis i författning reglera borgenärsfunktionerna vid indrivning hos kronofogdemyndighet och det rent praktiska förfarandet i samband härmed. De inbördes befogenheterna mellan kronofogdemyndighet, länsstyrelse, rättshjälpsnämnd och RSV beträffande vem som vid indrivning skall tillvarata statens rätt måste klargöras. Härvid åsyftas följande situationer

– beslut om avskrivning från fortsatt indrivning hos kronofogdemyndighet

- ansökan om utmätningsed
- begäran på statens vägnar att gäldenären försätts i konkurs och anförande av besvär över tingsrätts beslut att ogilla konkursansökan
- bevakning av statens rätt i samband med ackord
- bevakning av statens rätt i samband med överklagande enligt den s. k. exekutiva besvärsordningen.

Länsstyrelsen bör fortsättningsvis enligt uttrycklig bestämmelse i RHF vara den myndighet som bevakar statens rätt beträffande statsverkets fordringsanspråk enligt rättshjälpslagstiftningen samtidigt som en femårig preskriptionsregel införs. Detta uttrycks lämpligen genom en bestämmelse av följande innehåll.

Vad i 59–62 och 65–67 §§ uppbördslagen (1953: 272) är stadgat om indrivning av restförd skatt och om avkortning och avskrivning av skatt skall äga motsvarande tillämpning i fråga om sådan ersättning till statsverket som avses i 36 § rättshjälpslagen. Angående efterkrav och preskription skall vad i 70 och 71 §§ uppbördslagen är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Vidare bör RHF innehålla en bestämmelse om domstols underrättelse till länsstyrelse motsvarande den som finns i 8 § kungörelsen (1973: 261) om utbetalning av vissa ersättningar i mål eller ärende vid domstol m. m. Sådan underrättelse skall dock inte skickas förrän den betalningsskyldige beretts tillfälle att betala. Härigenom kommer handläggningen att ske i enlighet med departementschefens uttalande i proposition 1975/76: 47 med förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429), s. 36. För att få en enhetlig tillämpning vid indrivning av rättshjälps- och domstolskostnader bör kungörelsen om utbetalning av vissa ersättningar i mål eller ärende vid domstol ändras på motsvarande sätt samtidigt som 1 § i kungörelsen anpassas till de nya rättshjälpsbestämmelserna. På grund av den ställning som länsstyrelserna här föreslås få bör ändring även ske i 18 § kungörelsen (1965: 921) om bevakning och avskrivning av vissa statens fordringar så att länsstyrelserna övertar rättshjälpsnämndens befogenheter beträffande fordran enligt RHL.

RSV har den 1 juli 1973 från JK övertagit dennes uppgift att i vissa s. k. kronomål bevaka statens rätt i hovrätt och högsta domstolen i fråga om bl. a. fordran som vid bristande betalning eller eljest indrivs av utmätningsman som fordran i allmän mål i den mån uppgiften inte ankommer på annan. Härigenom kommer statsverkets fordran enligt 36 § RHL att handläggas som ett s. k. kronomål vid RSV. I övriga situationer av processrättslig art bör handläggning ske på samma sätt som vid indrivning av skatt.

Utredningen har inte tagit ställning till det framtida förfarandet i de fall återkrav avser både rättshjälpstagares och statsverkets anspråk enligt gällande lagstiftning. I dessa fall skall från kronofogdemyndighet redovisad betalning förmedlas av rättshjälpsnämnderna till rättshjälpstagaren. Kronofogdemyndigheterna måste genom en särrutin ha en särskild bevakning i dessa ärenden. Frågan om när kronofogdemyndighet kan släppa denna bevakning är inte reglerad lika litet som frågan om preskriptionsavbrytande åtgärd skall vidtas för att bevaka rättshjälpstagarens anspråk. Inför den kommande lagstiftningen fordras ett ställningstagande till det fortsatta förfarandet beträffande de äldre målen. En lösning är att rättshjälpsnämnderna får rätt att till rättshjälpstagarna överlåta den del av det statsverket tillerkända anspråket som svarar mot erlagt kostnadsbidrag. Härigenom kan rättshjälpstagaren själv i fortsättningen bevaka denna kostnadsdel tillsammans med eventuellt kapitalanspråk. En sådan rutin skulle dessutom administrativt underlätta arbetet vid kronofogdemyndigheterna.

Den nu gällande regeln om att ränta inte skall utdömas för rättshjälpskostnad har samma utformning i 36 § RHL. Bestämmelsen är välgrundad och tillstyrks. I det stora flertalet fall utgår numera inte ränta i samband med att domstolskostnad utdöms till statsverket. För att underlätta den praktiska tillämpningen vid kronofogdemyndigheter och domstolar bör om möjligt ändring ske så att ränta inte utgår för kostnad enligt RB 18:13 och 31:11. I så fall skulle ränta aldrig förekomma vid domstolskostnad med återbetalningsskyldighet till statsverket.

Enligt 26 § RHL skall myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift få verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom. Advokat som har fordran avseende rättshjälpsavgift måste enligt RSVs tolkning utverka betalningsföreläggande eller dom för fordringsanspråket, vilket verkställs hos kronofogdemyndigheterna som enskilt mål. I de fall myndighet har krav bör precis som i advokatfallet verkställighet ske som enskilt mål, vilket innebär att myndigheten kommer in med ansökan direkt till kronofogdemyndigheten.

Enligt RB 31:3 tredje stycket skall kostnad stanna på statsverket om den understiger visst av regeringen fastställt belopp. Detta gränsbelopp är numer enligt förordningen (1977:126) om lägsta belopp för återbetalning enligt 31 kap. 1 § rättegångsbalken 100 kr. Genom hänvisning i RB 31:3 till maximibelopp för kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen undantas från återbetalningsskyldighet personer med lägre inkomster, under förutsättning att kostnaden enligt förordningen överstiger maximibeloppet för kostnadsbidrag. I början av år 1977 rådde emellertid motsatt ordning, varför en automatik förordas i RB 31:1 tredje stycket. Detta skulle kunna erhållas genom att bestämmelsen får följande lydelse.

> Om det belopp den tilltalade skulle hava att ersätta inte överstiger lägsta rättshjälpsavgift enligt rättshjälpslagen skall kostnaden stanna å statsverket.

Översyn måste göras av RB 31:1 första stycket då begreppet "maximibelopp för kostnadsbidrag" försvinner.

7.2.12 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977:11)

Förslaget beträffande slutreglering innebär en förenkling av förfarandet som för de allmänna advokatbyråernas del innebär tidigare betalning för nedlagt arbete. Kapitalbehovet kommer att påverkas i positiv riktning.

7.3 Motparts ersättningsskyldighet i vissa fall

7.3.1 Göta hovrätt

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag att i mål angående gemensam ansökan om äktenskapsskillnad återbetalningsskyldigheten för den make som inte har rättshjälp anpassas till vederbörandes betalningsförmåga. Hovrätten förmenar emellertid att det, för att utredningens förslag skall fungera tillfredsställande, i rättshjälpsförordningen bör inskrivas skyldighet för biträdet att till domstolen lämna uppgift om de ekonomiska förhållandena för den make som ej har rättshjälp.

En förutsättning för tillämpning av 31 § 2 st. rättshjälpslagen är att makarna vunnit boskillnad eller äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan. Hovrätten vill därför i detta sammanhang beröra frågan om vad som skall avses med "gemensam ansökan". Skiftande praxis synes nämligen i detta avseende ha utbildats hos domstolarna. Sålunda råder till exempel delade

meningar huruvida bestämmelsen skall tillämpas i mål som anhängiggjorts genom stämning men där makarna sedermera enas om villkoren och vinner äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan innan förhandling hållits i målet. I den av domstolsverket utfärdade taxan för 1978 har angivits att nämnda lagrum skall tillämpas även i det avsedda fallet. Det synes lämpligt att lagtexten ges ett otvetydigt innehåll i ifrågavarande avseende.

7.3.2 Göteborgs tingsrätt

Tingsrätten vill i detta sammanhang endast uppmärksamma det förhållandet, som ej direkt berör rättshjälpslagen, att om den andra maken motsatt sig gemensam ansökan men vid domstol medgivit samtliga yrkanden någon återbetalningsskyldighet ej kommer att åläggas denne.

7.3.3 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsnämnden har ingen erinran mot utredningens förslag (37 § lagförslaget) att begränsa makes återbetalningsskyldighet gentemot statsverket till ett belopp motsvarande egen ev. rättshjälpsavgift, därest denna understiger hälften av rättshjälpskostnaden.

7.3.4 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Rättshjälpsnämnden har inte någon erinran emot förslaget, s. 216 ff.

I detta sammanhang måste emellertid beaktas *dels* vilket beslutsunderlag beslutande myndighet skall ha *dels* vem som skall ha ansvaret för att detta beslutsunderlag kommer myndighet till handa. Liknande problem uppstår då rättshjälpsnämnden skall fastställa motparts återbetalningsskyldighet för skiftesmannakostnader. Skiftesmannen kan vägra att medverka till utredning angående den rättssökandes motparts ekonomiska omständigheter. Rättshjälpsnämnden får ta reda på vederbörandes SGI, delge honom eller henne detta och ge vederbörande tillfälle inkomma med yttrande häröver. På grundval av vad sålunda framkommit bestämmer rättshjälpsnämnden om återbetalningsskyldighet skall åläggas eller ej.

Rättshjälpsnämnden har svårt att tänka sig att ena partens biträde skall vara mer benäget än skiftesmannen att lämna uppgifter om motpartens ekonomiska omständigheter till domstol. I vart fall måste föreskrift härom tas in i lagstiftningen. Eljest kan det ifrågasättas om rättshjälpsbiträde verkligen kommer att anse sig vara skyldig att lämna dessa uppgifter.

Från domarhåll har påpekats, att man vid domstolarna haft svårigheter att tolka bestämmelsen i 31 § 2 st. rättshjälpslagen vilket stadgande bestämmer i vilka fall återbetalningsskyldighet för andre maken föreligger. Föreligger återbetalningsskyldighet t. ex. i fall då makar lämnat in gemensam ansökan men blott den ene efter betänketidens utgång fullföljer förfarandet och den andre maken förblir passiv? Skall i sådant fall den av makarna som inte har allmän rättshjälp åläggas återbetalningsskyldighet? Ordalydelsen i 31 § 2 st. rättshjälpslagen vållar vissa domstolar tolkningsproblem: Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad. – – – Denna passus återfinnes oförändrad i förslaget.

7.3.5 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Rättshjälpsnämnden har inget att erinra mot de föreslagna reglerna. Domstolarna torde sedan länge ha tillämpat den principen i äktenskapsskillnadsmål att make, som vid allmän rättshjälp inte skulle haft att betala mer än grundavgiften i kostnadsbidrag, inte heller ålagts någon återbetalningsskyldighet. Rättshjälpsnämnden i Malmö har anlagt samma synsätt

på återbetalningsfrågan vid behandling av ärenden om bodelning med skiftesman. Utredningen vill nu gå något längre i det att återbetalningsskyldigheten föreslås begränsad till vederbörandes rättshjälpsavgift, om denna skulle blivit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna. Det innebär att en noggrann beräkning av rättshjälpsavgiften måste göras. De uppgifter om vederbörandes ekonomiska förhållanden som erfordras härför skall, menar utredningen, kunna lämnas av biträdet till den part, som har allmän rättshjälp. Som rättshjälpsnämnden anförde redan i yttrandet över DONs promemoria kan man inte alltid utgå från detta. Nämnden kan heller inte inse att utsikterna till hjälp från biträdet i detta hänseende ökar om advokaterna själva får bevilja allmän rättshjälp i familjerättsmålen. Man får därför – enligt nämndens mening – räkna med i varje fall visst merarbete för domstolarna för att infordra ifrågavarande uppgifter.

Utredningen föreslår att återbetalningsskyldighet ej skall åläggas om det med hänsyn till omständigheterna är obilligt. Som exempel på sådant fall nämns att andre maken haft kostnader för eget ombud. Avsikten torde vara att denna regel skall gälla såväl i äktenskapsskillnadsmål som i bodelningsärenden. Rättshjälpsnämnden delar inte denna uppfattning. Förhållandena är klart olika i dessa ärendegrupper vad gäller anlitande av biträde. Väljer i ett bodelningsärende med skiftesman den som inte har allmän rättshjälp att anlita eget biträde, bör detta inte medföra att han befrias från skyldighet att ersätta kostnaderna för skiftesmannen, eftersom han ju också drar fördel av skiftesmannen. Däremot tillstyrker nämnden förslaget i fråga om äktenskapsskillnadsmål.

7.3.6 Rättshjälpsnämnden i Umeå

En ändring av nuvarande regler och praxis för *återbetalningsskyldigheten* tillstyrks. Det bör ej komma ifråga att slopa möjligheten att ålägga andre maken vid gemensam ansökan om äktenskapsskillnad viss betalningsskyldighet, eftersom även denne har nytta av den rättshjälp, som beviljats motparten. Rättshjälpsnämnden anser i likhet med utredningen att återbetalningsskyldigheten skall begränsas till ett belopp motsvarande den för den återbetalningsskyldige tänkta rättshjälpsavgiften dock maximerat till hälften av kostnaderna. Någon anledning att slopa betalningsskyldigheten, om den tänkta rättshjälpsavgiften endast uppgår till grundavgiften, finner rättshjälpsnämnden ej föreligga. Hela systemet bygger ju på att om rättshjälpsavgift beräknats till 80 kr. skall vederbörande också kunna bidraga med den summan. Anses grundavgiften vara ett för lågt belopp i förhållande till kostnaderna att få in det, vore konsekvensen att i hela systemet efterskänka avgiften. Det tillstyrkes vidare att domstol ex officio införskaffar de erforderliga ekonomiska uppgifterna via biträdet. Det blir fråga om enkla rutiner och alla möjligheter, som kan innebära kostnadsbesparingar för det allmänna skall utnyttjas. Att samma regler beträffande återbetalningsskyldighet skall gälla avseende kostnaderna för skiftesman vid bodelning tillstyrkes. Den hittillsvarande återbetalningsregeln med hälften eller inget alls har enligt rättshjälpsnämndens erfarenhet varit synnerligen otillfredsställande.

7.3.7 Domstolsverket

Allmänt

Utredningen har föreslagit en utvidgning av den krets av myndigheter som äger pröva frågor om ersättning enligt RHL (33 §). Med anledning här-

av bör även samma myndigheter enligt 36 § 1 stycket få ålägga betalningsskyldighet med angivande av bestämt belopp.

I förslaget till RHF har utredningen helt utelämnat motsvarigheten till de regler som återfinns i 34 och 35 §§ RHK. Även med den lösning av slutregleringsförfarandet som utredningen föreslår torde det vara nödvändigt att särskilt reglera vilken myndighet som skall begära indrivning hos kronofogdemyndigheten och hur det praktiska förfarandet i samband härmed skall ordnas.

Gemensam ansökan om äktenskapsskillnad

Som utredningen och tidigare DON föreslagit bör i mål angående gemensam ansökan om äktenskapsskillnad återbetalningsskyldigheten för den make som inte har rättshjälp anpassas till vederbörandes betalningsförmåga. Den rättshjälpsavgift som skulle utgått om allmän rättshjälp beviljats bör därvid vara ett mått på betalningsförmågan.

Utredningen har föreslagit att biträdet skall lämna uppgifter som skall ligga till grund för rättens bestämmande av återbetalningsskyldigheten. I mål angående äktenskapsskillnad har rättshjälp regelmässigt beviljats av biträdet, som i samband därmed fastställt en preliminär rättshjälpsavgift. När domstolen fastställer biträdesersättningen skall den slutliga rättshjälpsavgiften bestämmas. Härför erfordras att biträdet lämnar domstolen vissa uppgifter om huvudmannens ekonomiska förhållanden. Enligt domstolsverkets uppfattning måste samma krav ställas på biträdets uppgifter vare sig de rör huvudmannen eller den andre maken.

Skall domstol, som utredningen föreslagit (s. 217), i varje särskilt mål anmoda den make som har rättshjälp att lämna uppgift om den andre makens ekonomiska förhållanden torde detta bli onödigt tungrott. Enligt domstolsverkets uppfattning bör i rättshjälpsförordningen inskrivas skyldighet för biträdet att lämna ifrågavarande uppgifter i samband med att den gemensamma ansökan ges in till domstolen.

En förutsättning för tillämpning av 31 § andra stycket RHL är att makarna vunnit boskillnad eller äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan. Frågan om vad som skall avses med "gemensam ansökan" är föremål för skiftande praxis vid tingsrätterna. Sålunda råder exempelvis delade meningar huruvida bestämmelsen skall tillämpas i mål som anhängiggjorts genom stämning men där makarna sedermera enas om villkoren och vinner äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan innan förhandling hållits i målet. Enligt domstolsverkets uppfattning bör denna osäkerhet klarläggas genom uttalanden i förarbetena till en ny rättshjälpslag. Det kan påpekas att liknande problem uppkommit vid tillämpningen av taxan för biträdesersättningen vid gemensam ansökan.

7.3.8 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Liksom tidigare ser föreningen helst att regeln om återbetalningsskyldighet för make i skillnadsmål helt upphävdes. Om detta inte befinns möjligt, är utredningens förslag godtagbart.

8 Rättshjälp genom offentligt biträde

8.1 Göta hovrätt

Rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m.

Hovrätten finner ej anledning att närmare granska utredningens förslag i denna del. Hovrätten hänvisar dock till de synpunkter hovrätten anfört under rubrikerna "Allmänt" och "16. Ersättningsregler" andra st.

8.2 Hovrätten för Nedre Norrland

Rättshjälp i förvaltningsärenden har i rättshjälpslagen reglerats särskilt. Denna reglering – rättshjälp genom offentligt biträde – gjordes av kostnadsskäl mera restriktiv än annan rättshjälp. Denna olikhet kvarstår i viss mån även enligt förslaget. Det är inte tillfredsställande att det skall mätas med olika mått vid olika slag av rättshjälp. Vid rådgivning är generositeten från det allmännas sida mycket stor. Den kan anlitas av envar, även juridiska personer, och behov av rådgivning kan antagas så gott som alltid föreligga. Vid allmän rättshjälp visar erfarenheten att sedan angelägenheten utretts behovet många gånger varit obetydligt eller obefintligt. Häremot kontrasterar tämligen bjärt att exempelvis rättshjälp ej någon gång kan erhållas i angelägenhet hos nykterhetsnämnd. Enligt hovrättens mening bör det därför övervägas om behov alltjämt kan anses föreligga av en särreglering. Hovrätten vill i alla fall ifrågasätta om inte den särskilda form av rättshjälp, som i utredningens förslag benämnes rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m., kan inarbetas i reglerna för den allmänna rättshjälpen.

8.3 Kammarrätten i Göteborg

Kammarrätten ansluter sig till utredningsmajoritetens förslag att offentligt biträde skall förordnas i dessa ärenden, när det inte är obehövligt.

Kammarrätten förordar liksom utredningens ordförande att den myndighet eller domstol som handlägger den rättsliga angelägenheten får besluta om rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m. I många utlänningsärenden saknar säkerligen den rättssökande kunskap om att olika myndigheter handlägger sakfrågan och rättshjälpsfrågan. Enligt kammarrättens bedömning torde den rättssökandes känsla av att vara utsatt för myndighets godtycke vid ett avslag på rättshjälpsansökan inte påverkas av vilken myndighet som vägrat honom rättshjälp. Genom en ordning, som innebär att besvär över myndighets eller domstols avslagsbeslut alltid anförs hos besvärsnämnden, kan den rättssökande alltid få frågan om rättshjälp hänskjuten till en "opartisk" myndighets prövning.

8.4 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Som tidigare framhållits i detta yttrande anser rättshjälpsnämnden att nuvarande beteckningen "Rättshjälp genom offentligt biträde" är att föredraga för denna form av rättshjälp och att därför termen "offentligt biträde" bör förbehållas dem, som förordnas att biträda sökande av rättshjälp i denna ärendetyp. Dessa ärenden skiljer sig från ärenden avseende allmän

rättshjälp såtillvida att allmän rättshjälp kan beviljas i en rättslig angelägenhet oavsett hur den behandlas (utomprocessuellt, vid domstol eller förvaltningsmyndighet osv.) medan denna form av rättshjälp alltid avser ett visst angivet mål eller ärende vid viss angiven myndighet. Med denna konstruktion måste den beslutande myndigheten – för närvarande rättshjälpsnämnden – för att kunna bevilja rättshjälp få utrett *dels* att ett mål eller ärende, vari rättshjälp kan meddelas, verkligen föreligger, och *dels* att den person, som förvaltningsåtgärden avser, är i behov av biträde.

I det övervägande antalet fall av ansökningar om denna form av rättshjälp i avlägsnandeärenden enligt utlänningslagen – och det är dessa ärenden som i vart fall för Stockholmsnämnden är i övervägande majoritet (för innevarande år drygt 2 000) – ansöker den enskilde själv på en enkel blankett, som i stort inte ger upplysningar om annat än vederbörandes personliga data och aktuell adress samt att fråga är om ett avlägsnandeärende. I allmänhet anges därvid inte hur långt ärendet avancerat och därmed besvarande frågan huruvida något ärende föreligger, vari rättshjälp överhuvudtaget kan meddelas. I detta läge är nämnden – förutom att det författningsenligt åligger den (jfr 25 § rättshjälpskungörelsen) – nödsakad att inhämta yttrande från vederbörande myndighet även av det skälet att nämnden måste få kännedom om huruvida något sådant ärende förefinns att rättshjälp ens kan ifrågakomma. Därtill skall ju också förutsättningarna för behovsprövningen uppfyllas. Mot bakgrunden av vad som här redovisats framstår utredningens tanke att nämnden skulle behöva inhämta yttrande från vederbörande myndighet bara i de fall där nämnden överväger att avslå en ansökan som märklig i all synnerhet som utredningens förslag i sak inte innebär någon ändring i rättshjälpsformens konstruktion. Behovsprövningen skall ju även fortsättningsvis vara kvar även om rekvisitet föreslås ändrat till "ej obehövligt". Utredningen hävdar att härigenom utrymme för att avslå en ansökan blir betydligt mera begränsat än för närvarande. Nämnden anser viktigare och korrektare uttryck vara att vad som blir mera begränsat är utrymmet för att *avstyrka* bifall till en ansökan. Utredningen tycks mena att den föreslagna uppmjukningen av behovsprövningen automatiskt skulle medföra förenklade och snabbare rutiner vid remissförfarandet hos nämnden genom att telefonkontakter med handläggande myndighet skulle komma till ökad användning. Nämnden hävdar under hänvisning till vad ovan anförts om hur ansökningsförfarandet i praktiken går till och om antalet ärenden, att utredningens slutsats är orealistisk och faktiskt mer personalkrävande än nuvarande rutiner. Remisshandlingen som används är stencilerad och behöver endast kompletteras med personuppgifter för vederbörande sökande. Detta går för nämndens del betydligt fortare än att telefonledes inhämta erforderliga sakuppgifter och ett underhandsyttrande från vederbörande myndighet, något som i och för sig inte är tilltalande. Risken för missuppfattningar borde rimligtvis också bli större vid ett dylikt förfarande. Vad nämnden nu anfört har avsett problematiken med avlägsnandeärenden enligt utlänningslagen. I fråga om dessa ärenden vill nämnden ifrågasätta huruvida inte det mest rationella och ur samhällsekonomisk kostnadsaspekt billigaste vore att tillskapa en obligatorisk rätt till biträde i alla avlägsnandeärenden och överlåta samtliga beslutsfunktioner härutinnan till statens invandrarverk (SIV) och regeringen. Nämnden vill i detta sammanhang hänvisa till vad utlänningslagkommittén anfört i sitt delbetänkande "Kortare väntetider i utlänningsärenden" (SOU 1977: 28 särskilt sid. 92–96). Genom tillskapandet av ett dylikt obligatorium elimineras de principiella skälen – som utredningen anfört och som

nämnden i och för sig ansluter sig till – mot att beslutanderätten i fråga om rättshjälpen skall ligga hos den handläggande myndigheten. En annan tanke är att visserligen bibehålla behovsprövningen men ändå överföra beslutanderätten till den handläggande myndigheten (således SIV och regeringen) med den begränsningen att ärendet skall underställas rättshjälpsnämnd, därest myndigheten överväger att avslå en ansökan. Skulle ovannämnda synpunkter inte vinna gehör finns ingen erinran mot utredningens förslag även om – som nämnden ovan framhållit – detta inte löser problematiken med remissrutinerna. Den fördelen har förslaget att – såsom ju också tidigare framhållits – utrymmet för att avstyrka bifall till en ansökan begränsas i icke oväsentlig grad. Förslaget torde också vara ägnat att öka benägenheten hos berörda myndigheter att ex officio göra anmälan om behov av biträde, vilket nämnden anser vara tillfredsställande.

Beträffande övriga kategorier av ärenden inom denna rättshjälpsform föreligger inte samma problematik som beträffande avlägsnandeärenden. De är relativt få till antalet – för Stockholmsnämndens del några hundra om året – och därmed möjliga att handlägga på det sätt utredningen förutskickat. Några klagomål på snabbheten i handläggningen har såvitt Stockholmsnämnden kan erinra sig inte framförts. Med hänsyn till den heterogena samling av ärendetyper som innefattas i rättshjälpsformen torde behovsprövningen inte kunna undvaras. Samtliga beslutsfunktioner bör därför kvarligga hos rättshjälpsnämnderna av främst principiella skäl. Fördelarna med förslaget till ändring av behovsrekvisitet – varom ovan talats – blir för dessa ärendetyper ytterligare accentuerade och torde dessutom vara ägnade att i än högre grad reducera handläggningstiderna.

Rättshjälpsnämnden noterar att utredningen föreslår att även föräldrar till barn vars omhändertagande för samhällsvård är ifråga skall komma att omfattas av förevarande rättshjälpsform. Nämnden har ingen erinran häremot.

Vad rättshjälpsnämnden tidigare i detta yttrande anfört beträffande 28 § lagförslaget gäller givetvis också 49 § lagförslaget.

Rättshjälpsnämnden vill i detta sammanhang slutligen anföra följande synpunkter. Nämnden anser en allvarlig brist föreligga i nu gällande regelsystem genom att det inte är lagfäst vilka rättigheter och skyldigheter ett offentligt biträde har. Framför allt i utlänningsärenden kan detta förhållande få menliga följder för såväl det allmänna som den enskilde. Någon lagfäst rättighet för en utlänning, som hålls i förvar, att i enrum få meddela sig med sitt offentliga biträde finns ej. Enligt nämndens mening är det ett rättssäkerhetskrav att lagfästa en regel liknande den som finns för offentlig försvarare i 21 kap. 9 § rättegångsbalken.

Vidare bör det starkt ifrågasättas om inte en regel motsvarande den som finns i 21 kap. 7 § rättegångsbalken bör inskrivas i rättshjälpslagen, i vart fall beträffande utlänningsärenden, så att det klart utsäges, att offentligt biträde skall med nit och omsorg tillvarataga utlännings rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning.

Nämnden vill även framhålla de språksvårigheter som nämndens tjänstemän dagligen får brottas med vid de personliga besöken av utlänningar på nämndens kansli. Detta problem måste lösas på ett tillfredsställande sätt om utlänningsärendena även fortsättningsvis skall handläggas av rättshjälpsnämnderna. Ett sätt är att översätta kommande regelsystem till de mer allmänt förekommande främmande språken. För närvarande får tjänstemännen avsätta alltför mycket arbetstid för att, stundom med hjälp av tolk, förklara gällande regler.

8.5 Rättshjälpsnämnden i Jönköping

Utredningens förslag att offentligt biträde skall förordnas om det inte är obehövligt anser sig rättshjälpsnämnden icke kunna stödja.

Grundtanken i rättshjälpslagen är, att den enskilde skall erhålla det bistånd som behövs i snart sagt varje rättslig angelägenhet. Med hänsyn till det utredningsansvar som åvilar varje förvaltningsmyndighet anses i ärenden som handlägges vid sådan myndighet allmänheten ha behov av allmän rättshjälp endast i ärenden där betydelsefulla sakförhållanden är oklara eller motstridiga sakuppgifter lämnats. Samma förutsättningar föreligger för förordnande av offentligt biträde.

Som framhållits från flera håll är ärenden där offentligt biträde kan förordnas av sinsemellan mycket olika karaktär. Ärendets svårighetsgrad och omfattning kan vara ytterst varierande, sett från rent objektiv synvinkel. Ärenden av ifrågavarande art rör ofta människor med sociala handikapp av olika slag. Många av de ärenden i vilka offentligt biträde kan förordnas gäller frågor som för den enskilde är av avgörande betydelse.

Utlänningskommissionen har i sitt betänkande SOU 1977: 74 s. 93 f påpekat att det har stor betydelse för den som riskerar att bli förpassad ur riket att ha någon vid sin sida som bl. a. är väl förtrogen med de bestämmelser som gäller i Sverige. Huvudprincipen bör enligt kommittén vara, att ingen skall kunna avlägsnas ur Sverige utan att ha erbjudits bistånd av offentligt biträde.

Rättshjälpsnämnden anser det vara av yttersta vikt att institutet offentligt biträde erbjudes den som behöver det. Utredningens förslag för dock alltför långt. Om förslaget genomföres, kan man förvänta sig att offentligt biträde kommer att förordnas i praktiskt taget samtliga fall, inte minst med hänsyn taget till att praktiskt taget ingen materiell utredning tänkes föregå ett eventuellt beslut av rättshjälpsnämnden. Ett sådant förfarande måste leda till oproportionerligt stora kostnadsökningar för det allmänna utan att motsvarande vinster för den enskilde erhålles.

Offentligt biträde förordnas i de ärenden där det objektivt sett kan anses vara försvarligt. Tillämpningen av reglerna torde därför numera kunna sägas ha bringats att överensstämma med lagstiftarens intentioner. Det kan ifrågasättas om inte de principer som nu tillämpas bör komma till uttryck i lagtext. Lagtexten beträffande offentligt biträde borde kunna utformas sålunda: rättshjälp genom offentligt biträde får lämnas den som har behov därav. Lika med utredningen anser rättshjälpsnämnden att de särskilda kriterierna enligt 43 § rättshjälpslagen bör utgå ur lagstiftningen.

Från olika håll har framförts kritik mot att rättshjälpsnämndernas befattning med ärenden av ifrågavarande slag regelmässigt resulterat i att avgörandena av ärendena fördröjts. Rättshjälpsnämndens befattning med ärenden av denna art har uppfattats som en onödig byråkratisk omgång. Utlänningskommissionen har föreslagit, att avgörande huruvida offentligt biträde skall förordnas eller ej i ärenden som berör utlänningslagstiftningen bör läggas på berörda myndigheter, i normalfallet SIV. Av den uppfattningen är även rättshjälpsutredningens ordförande samt experten Reuterwall. Enligt rättshjälpsnämndens mening kan emellertid flera alternativ ifrågakomma. Utan tvekan är det med hänsyn till den rättssökande allmänhetens tilltro till den handläggande myndighetens objektivitet av värde att beslut angående offentligt biträde fattas av ett fristående organ. Det är emellertid ostridigt, att rättshjälpsnämndens befattning med ifrågavarande ärenden mestadels är en ren formalitet. Med hänsyn till att det är ett samhällsintres-

se att statliga myndigheter inte lägger ner arbete på meningslösa rutiner kan det ifrågasättas om rättshjälpsnämnden verkligen skall handha ifrågavarande ärenden. Intresset av statsförvaltningens effektivitet talar för att så inte bör vara fallet. Utlänningskommittén anser, att i princip offentligt biträde skall förordnas i snart sagt alla utlänningsärenden. Det är i och för sig en tilltalande tanke, men det kommer att orsaka åtskilliga fördyringar. Rättshjälpsnämnden anser sig inte kunna förorda vilket alternativ som är det bästa ur principiell och statsfinansiell synpunkt. Vare sig för- eller nackdelarna hos de ovan redovisade modellerna har ensamma den tyngd att det enligt nämndens mening är ställt utom diskussion att den eller den lösningen är den enda tänkbara.

Om rättshjälpsnämnden även fortsättningsvis skall bevilja rättshjälp i dessa ärenden bör detta gälla även ärenden som handläggs av regeringen (47 § sista p. förslaget till författningstext).

8.6 Rättshjälpsnämnden i Malmö

Utredningen föreslår till en början att offentligt biträde skall förordnas i de ärenden som upptas under 41 § rättshjälpslagen, om det ej är obehövligt. Rättshjälpsnämnden ansluter sig till detta förslag och instämmer i de synpunkter som anförts till stöd därför. Liknande synpunkter anlades av nämnden i dess yttrande över DON:s promemoria. Resonemangen kring dessa frågor utmynnade i ett förslag från nämnden, innebärande att den enskilde – om han blev föremål för åtgärd enligt 41 § rättshjälpslagen – skulle ha en generell rätt att efter ansökan erhålla hjälp av offentligt biträde. Undantag härifrån borde göras endast för sådana fall, då biträde uppenbarligen inte behövdes. Bestämmelsen om rätt till offentligt biträde borde – enligt nämnden – utformas efter mönster av 8 § 1 st. 6 p. rättshjälpslagen, enligt vilken allmän rättshjälp ej får lämnas den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad. Utredningen föreslår att offentligt biträde skall utses om det ej är obehövligt. Presumtionen är alltså för att biträde skall förordnas. Även förslagets utformning av bestämmelsen medför att endast de, som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad, utesluts från rätten till offentligt biträde i dessa ärenden.

Förslaget om rätt även för vårdnadshavare att få offentligt biträde tillstyrkes. Rättshjälpsnämnden ansluter sig också till utredningens förslag att nämnden även i fortsättningen skall förordna offentligt biträde i ifrågavarande ärenden. I likhet med utredningen anser rättshjälpsnämnden att främst principiella skäl talar för detta. En annan ordning skulle dessutom enligt nämndens mening innebära att beslutanderätten lades på alltför många olika myndigheter med risk för skiftande praxis. Det torde inte heller vara lämpligt att låta sådana myndigheter, som sällan kommer i kontakt med ärenden av detta slag och som därför saknar erforderlig erfarenhet, få överta ansvaret att besluta i och för den enskilde så betydelsefulla frågor.

Ett annat skäl till att rättshjälpsnämnderna bör besluta om rättshjälp i angivna ärenden är nämndens kännedom om biträdena inom verksamhetsområdet. Det är av särskilt stor betydelse att den rättssökande i ärenden av så känsligt slag, som det här är fråga om, får ett lämpligt biträde. Nämnderna har den kunskap om biträdena som erfordras härvidlag.

Utredningen föreslår att yttrande från vederbörande myndighet skall inhämtas endast, då rättshjälpsnämnden överväger att avslå ansökan. Förslaget bör innebära besparing av tid för ärendebehandlingen, även om rättshjälpsnämnden alltid måste tillställas akterna i ärendena som underlag

för kommande beslut. Ytterligare tid kunde sparas om myndigheterna i större utsträckning än som nu är fallet gjorde anmälan till rättshjälpsnämnden om behov av biträde och i samband därmed översände akten. Mer information borde kunna medföra förbättringar i detta hänseende.

8.7 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden m. m.

Nämnden ansluter sig till utredningsmajoritetens förslag att biträde skall förordnas i dessa ärenden när det inte är obehövligt. Liksom majoriteten anser nämnden att principiella skäl talar emot att handläggande myndigheter skall besluta i beviljandefrågan.

8.8 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Förordnande av offentligt biträde i ärenden enligt 45 § förslaget till rättshjälpslag bör enligt nämndens mening ligga kvar hos rättshjälpsnämnderna. Detta är av särskild betydelse i utlänningsärendena. Det synes nämnden på goda grunder kunna antagas att utlänningen ej sällan ser myndigheten som något av en motpart och därför måste finna det otillfredsställande att samma myndighet som prövar hans ärende i sak också skall avgöra om han har behov av juridiskt biträde.

8.9 Rättshjälpsnämnden i Umeå

Rättshjälpsnämnden tillstyrker föreslagen ändring så att *offentligt biträde* kan förordnas i större utsträckning än vad nu gällande lagrum medger. Behov av biträde i dessa ärenden som avser tvångsåtgärder, som starkt begränsar den enskildes rörelsefrihet, föreligger enligt nämndens mening i större utsträckning än då det gäller många av de vanliga rättsliga angelägenheterna. Tvångsåtgärderna riktar sig ofta mot människor som är handikappade språkligt eller på annat sätt och som därför har svårt att ta tillvara sin rätt. Om beslutandet skall ligga hos rättshjälpsnämnden bör anvisningar meddelas den myndighet som skall avgöra saken, att den så snart det kan bli fråga om ett för den det angår negativt besked – annars tveksamt om behov av rättshjälp – myndigheten skall anmäla detta till nämnden. Utredningens förslag att rättshjälpsnämnden regelmässigt skall besluta utan inhämtande av upplysningar från handläggande myndighet, är icke praktiskt genomförbart. Utan att veta något om ärendet kan nämnden givetvis ej bedöma om biträde "ej är obehövligt". För närvarande gäller att t. ex. utlänningar underrättas av invandrarverket om sin rätt till rättshjälp och anvisas att, om han vill ha sådan, söka rättshjälp. Enligt nämndens mening bör det ankomma även fortsättningsvis på utlänningen att ta initiativ till rättshjälp och vara aktivt verksam. Om beslut i dessa ärenden även i framtiden skall handläggas av rättshjälpsnämnden, vilket inte endast de principiella skälen – motpartsförhållandet – talar för utan också den omständigheten att den person det angår ofta personligen besöker nämnden, saknas enligt nämndens mening anledning att ha annan beslutsordning beträffande ärenden, som handläggs på departementsnivå. Anledningen till att utlänningen uppsöker nämnden är, att han icke känner till något lämpligt biträde. Rättshjälpsnämnden har därför en liggare över advokater

verksamma inom området och förordnar dem i lämplig ordning. För departement respektive invandrarverket torde föreligga vissa svårigheter att föra sådan liggare. Förslaget att inte bara barnet utan även vårdnadshavarna skall få rätt till ifrågavarande rättshjälpsform i samhällsvårdsärenden tillstyrks på av utredningen anförda skäl.

8.10 Domstolsverket

Domstolsverket har i yttrande den 24 augusti 1977 över utlänningslagskommitténs betänkande "Kortare väntetider i utlänningsärenden" (SOU 1977: 28) diskussionsvis framlagt i huvudsak följande synpunkter vad gäller rätt till rättshjälp genom offentligt biträde i utlänningsärenden.

Praxis vid prövning av ansökningar om offentligt biträde har allmänt sett varit restriktiv. Under senare tid synes en mera liberal tillämpning av bestämmelserna ha kommit till stånd. En ytterligare uppmjukning av den senare tidens något liberalare praxis är dock önskvärd. Domstolsverket vill emellertid inte förorda en ovillkorlig rätt för utlänningen att få offentligt biträde. En viss prövning av biträdesbehovet synes nödvändig i dessa ärenden liksom på andra områden inom förvaltningsrätten. Skall en viss behovsprövning företas i dessa ärenden vill domstolsverket ifrågasätta om inte rättshjälpsnämnden, som ej har att ta ställning till det bakomliggande ärendet, av principiella skäl skall besluta i frågan.

Vad domstolsverket anfört överensstämmer i stort sett med utredningens ståndpunkt i denna del.

I 46 § lagförslaget anges de allmänna förutsättningarna som skall gälla för att biträde skall kunna förordnas. Bestämmelsen är så utformad att presumtion för behov av biträde skall anses föreligga.

Domstolsverket är ense med utredningen om att en uppmjukning är önskvärd av den förhållandevis restriktiva praxis som nu gäller vid prövningen av om behov av offentligt biträde föreligger. En regel innebärande att behov av biträde presumeras föreligga torde emellertid leda till att biträde förordnas i praktiskt taget alla ärenden där sådant begärs. Enligt domstolsverkets mening är inte behovet av biträde i ifrågavarande ärenden generellt sett så uttalat att regeln i 46 § bör ges en sådan utformning. Det kan sålunda inte anses att behovet av biträde i allmänhet är större i dessa ärenden än i t. ex. brottmål, i vilka offentlig försvarare skall utses i princip bara om behov av försvarare konstateras. Enligt domstolsverkets mening bör i stället en mera generös tillämpning av institutet rättshjälp genom offentligt biträde åstadkommas genom en diskussion i förarbetena om i vilka kategorier av ärenden och i vilka typsituationer denna form av rättshjälp bör utgå. Domstolsverket vill därför förorda att regeln i 46 § utformas på ungefär samma sätt som bestämmelsen i 42 § första punkten i den nuvarande RHL. Biträde i berörda ärenden bör således förordnas när behov anses föreligga.

I utlänningsärenden liksom i många andra förvaltningsrättsliga ärenden kan myndigheten sägas ha den dubbla funktionen av motpart och domstol. När en viss behovsprövning skall företas i dessa ärenden kan det därför av principiella skäl kanske synas olämpligt att frågan om förordnande av offentligt biträde avgörs av den myndighet som handlägger ärendet. Domstolsverket anser emellertid att det ej föreligger några betänkligheter mot att låta huvudparten av berörda myndigheter förordna offentligt biträde i det fall det står klart att behov föreligger. Endast när myndigheten bedömer frågan om biträde skall förordnas som tveksam bör frågan underställas

rättshjälpsnämnd för prövning. Genom en sådan ordning vinner man i flertalet ärenden den förenkling och snabbhet i förfarandet som är önskvärd.

Domstolsverket anser vidare att invandrarverket (SIV) bör få pröva fråga om ersättning till biträde i nu berörda ärenden. SIV skiljer sig bl. a. till sin sammansättning från andra myndigheter, som enligt förslaget föreslås få fastställa biträdesersättning. SIV handlägger emellertid ett stort antal ärenden av ifrågavarande slag vilka ärenden till sin art och omfattning är i stort sett lika. SIV torde därför få anses väl skickat att pröva frågor om ersättning till biträde i dessa ärenden.

8.12 Rikspolisstyrelsen

Enligt förslaget skall rättshjälpsnämnderna finnas kvar – om än i minskat antal men – med i stort sett samma arbetsuppgifter. Beträffande administrativa frihetsberövande och vissa utlänningsärenden skall offentligt biträde kunna förordnas av nämnden i samma typ av ärenden som nu är fallet. Det nu gällande kravet på viss restriktivitet vid förordnande av offentligt biträde, som för närvarande uttrycks i 42 § genom satsen "om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt", skall dock utgå och ersättas i 46 § av förslaget med att offentligt biträde "skall utses för den åtgärden avser om det ej är obehövligt". Presumtionen skall alltså vara för att offentligt biträde förordnas i dessa ärenden. Detta bör enligt utredningen innebära att de krav som från olika håll – bl. a. i riksdagsmotioner – ställts på att offentliga biträden skall förordnas i mer liberal omfattning nu kommer att uppfyllas. Utredningen har dock inte närmare berört de fall i vilka offentligt biträde bör förordnas. Reservationen däremot ger uttryck för en mera restriktiv hållning genom att – som i dag – behov av offentligt biträde skall vara för handen. Det får i och för sig anses ur rättssäkerhetssynpunkt angeläget att en utvidgning av möjligheterna till rättshjälp i form av offentligt biträde genomföres, även om samhällets kostnader till följd härav kommer att öka avsevärt.

Rikspolisstyrelsen delar reservantens uppfattning att ett behov av biträde bör föreligga för att förordnande skall ifrågakomma. Om utredningens förslag skulle vinna gehör kommer framförallt beträffande s. k. utlänningsärenden handläggningen att göras osmidig och onödigt fördröjas, enär det kan bli aktuellt med att offentligt biträde skall förordnas i stort sett i varje ärende. Ett visst utrymme bör finnas för behovsprövning av frågan om ett offentligt biträde erfordras eller ej för sakens rätta handläggning utan att rättssäkerheten kan anses mindre.

Vad sedan gäller beslutande organ är följande att särskilt beaktas.

Som framgår av utredningen utgör f. n. utlänningsärendena närmare 80 % av samtliga ärenden, i vilka offentligt biträde begärts. Det är därför av stor vikt att bestämmelserna blir utformade på så sätt att de gagnar handläggningen av utlänningsärendena. Även om det skulle medges att i större omfattning än tidigare kunna förordna om offentligt biträde, innebär detta dock i sig inte att kortare handläggningstider kommer att uppnås. Orsaken till detta står sannolikt att finna i det förhållandet att statens invandrarverk inte självt får förordna om offentligt biträde. Att invandrarverket har förordnanderätt skulle i praktiken innebära att polismyndighet ex officio anmälde behovet av offentligt biträde till invandrarverket, som därvid borde kunna fatta beslut snabbare även vid sakprövningen av ärendet. Majoriteten av utredningen har avvisat denna tanke på principiella grunder och uttalat att en utlänning kan, då han förvägras offentligt biträde, uppleva sig

som helt rättslös, om den myndighet som handlägger ärende även skall besluta om offentligt biträde. På grund härav bör enligt utredningen beslutanderätten ligga hos ett fristående organ. Naturligtvis finns visst fog för en sådan argumentation men den kan dock inte väga tungt, då offentligt biträde förutsätts förordnas mer eller mindre regelmässigt i utlänningsärenden. Även vid en jämförelse med brottmålsprocessen förefaller invändningen vagt grundad. I denna process både förordnar domstolen offentlig försvarare och dömer den tilltalade utan att denna dubbla myndighetsfunktion överhuvudtaget ifrågasätts.

I direktiven till utredningen sägs att rättshjälpssystemet bör förenklas. En snabb och smidig handläggning av biträdesfrågan är av godo såväl för handläggande myndighet som den ärendet berör. En centralisering av beslutsfunktionerna till rättshjälpsnämnden innebär ofta en med hänsyn till ärendets art onödig och tidskrävande omgång. Dessutom torde ett sådant system inte innebära lägre kostnader än om beslutsrätten lägges på handläggande myndighet.

Med hänsyn till vad som anförts ansluter sig rikspolisstyrelsen till reservanternas uppfattning att vissa handläggande myndigheter, bl. a. statens invandrarverk och länsrätt, bör anförtros uppgiften att pröva behovet av offentligt biträde och att förordna biträde.

Av samma anledning bör beslutsfunktionen i fråga om arvodesprövningen delegeras till vissa handläggande myndigheter. Styrelsen finner – i likhet med reservationen – ej skäl föreligga till att polismyndighet såsom första instans tilläggs beslutsfunktion.

8.13 Kriminalvårdsstyrelsen

I fråga om rättshjälp i ärenden om administrativa frihetsberövanden föreslår utredningens majoritet en utvidgad rätt till offentligt biträde. Styrelsen tillstyrker utredningsmajoritetens förslag även härvidlag. Som anförts i betänkandet bör av principiella skäl beslutanderätten i dessa fall ligga på ett från den handläggande myndigheten fristående organ, dvs. rättshjälpsnämnden. Styrelsen instämmer i den uppfattning som utredningsmajoriteten gett uttryck för, nämligen att det finns risk för att den som begär offentligt biträde finner sig utlämnad åt myndighetens godtycke om myndigheten också är det organ som avslår en sådan begäran.

Även såvitt avser övriga frågor som rör allmän rättshjälp vid förvaltningsmyndighet och i ärenden om administrativa frihetsberövanden m. m. tillstyrker styrelsen utredningsmajoritetens förslag.

8.14 Socialstyrelsen

Utredningens förslag att även vårdnadshavare vid behov skall kunna erhålla eget biträde tillgodoser ett gammalt önskemål från styrelsens sida och tillstyrks sålunda.

Vidare föreslås förbättrade möjligheter att erhålla biträde enligt 42 § RHL. Från de synpunkter socialstyrelsen har att företräda är det primära att ingen som är i behov av offentligt biträde skall förmenas detta på formella grunder. Som exempel på ärenden där biträde normalt bör förordnas kan nämnas ingripanden mot barn och ungdom, alkoholmissbrukare och utlänningar. Styrelsen ansluter sig här till vad utredningen anfört i saken (s. 231). Detta synsätt talar för en generös inställning. Mot detta skall ställas samhällets intresse av att kostnaderna för rättshjälp hålls inom rimliga gränser, vilket förutsätter att biträde inte alltid skall kunna komma i fråga.

Utredningens majoritet och ordförande har olika uppfattningar om hur denna avgränsning skall utformas. Styrelsen delar reservantens uppfattning att majoritetens förslag kan göra det alltför svårt att avslå en begäran om biträde.

För reservantens linje talar även det förhållandet att antalet ärenden enligt styrelsens uppfattning kan bli mycket större än vad utredningen förutsett. Även om den nuvarande omfattningen är liten och inte uppgår till det antal som ursprungligen beräknades, är den potentiella volymen ärenden där biträde kan komma i fråga enligt 41 § RHL högst betydande. Enbart för det psykiatriska området (1) prövades under 1976 cirka 3 400 ärenden i utskrivningsnämnderna. I cirka 2 000 av dessa kan, enligt de kriterier utredningens majoritet föreslagit, förutsättningar för biträde anses ha förelegat. Härtill kommer de fall som inte varit föremål för prövning i nämnd, exempelvis på grund av bristande information om möjligheterna till besvär. Årliga antalet nyintagningar enligt LSPV uppgår till cirka 13 000 vartill kommer ytterligare cirka 8 000–9 000 återintagningar efter utskrivning på försök. För återintagningar föreligger f. n. inte rätt till biträde men LSPV-gruppen har föreslagit detta (förslaget s. 239–240). Antalet inneliggande LSPV-patienter kan beräknas normalt uppgå till 12 000–13 000. Av 18 och 24 §§ LSPV följer att varje patient kan få sin begäran om utskrivning prövad i nämnd åtminstone var tredje månad. Dessutom kan patient utan inskränkning i tid föra talan mot intagningsbeslut enligt 8 och 9 §§ LSPV. Vid en i och för sig önskvärd och av styrelsen eftersträvad utökning av informationen om biträdeshjälp kan en ökad tillströmning av antalet biträdesansökningar förväntas. Det är inte orimligt antaga att biträdeshjälp i enlighet med utredningsmajoritetens förslag kan bli aktuell i uppemot 7 000–8 000 fall per år. Enligt styrelsens uppfattning är reservantens linje bäst ägnad att tillgodose en lämplig avgränsning för rätten att erhålla biträde. Författningen måste då utformas så att biträdesbehovet i de av styrelsen ovan särskilt angivna fallen tillgodoses på ett tillfredsställande sätt.

– – – –

Vid en oförändrad omfattning av ärendegrupperna i 41 § RHL kommer socialstyrelsen inte i nämnvärd grad att få några nya arbetsuppgifter. Hemsändning av utländsk patient enligt 7 § tillämpningskungörelsen (1966: 585) till LSPV kan exempelvis bli aktuell (41 § 12). LSPV-gruppen föreslår att dessa ärenden förs över till invandrarverket (förslaget s. 394–395). Däremot kommer utskrivnings- och beslutsnämnderna att få väsentligt ökade arbetsuppgifter. Nämnderna saknar med undantag för psykiatriska nämnden egna kanslier. Vad gäller beslutsnämndernas verksamhet kan denna beräknas bli behandlad av en särskild utredning – omsorgskommittén – (S 1977: 12). Frågan om offentligt biträde i beslutsnämnd behandlas därför inte i detta sammanhang. Utskrivningsnämnderna kan inte med nuvarande organisation förväntas tillfredsställande klara rättshjälpsärendena. Vidare kan framhållas att JO vid inspektioner av utskrivningsnämnder framfört kritik mot den administrativa handläggningen av ärenden i nämnderna (jfr bl. a. JO:s ämbetsberättelse 1975/76 s. 280). Det kan erinras att utbetalningar av allmänna medel enligt 32 och 33 §§ LSPV ombesörjs av socialstyrelsen. Dessa rutiner är komplicerade och tidsödande varför en motsvarande rutin för rättshjälpsersättningar inte skulle fungera tillfredsställande. Så skulle exempelvis vissa nämndbeslut om förskott ej hinna effektueras i tid. Frågan kompliceras också av att nämnderna är självständiga myndigheter med domstolsliknande ställning och ej underställda styrelsen eller psykiatriska nämnden. En sådan utbetalningsrutin av det slag som gäller

för ersättningar enligt 32 och 33 §§ LSPV skulle givetvis också innebära ökad belastning på socialstyrelsen. LSPV-gruppen har i sitt förslag behandlat dessa problem och bl. a. föreslagit att utskrivningsnämnderna förstärks med kanslier (förslaget s. 248). LSPV-gruppen har vidare behandlat problemet med att ersättning kan utgå enligt såväl RHL som 32 § LSPV för samma kostnad (förslaget s. 207). Frågan om nämndernas ställning i fråga om rättshjälpsärenden bör därför behandlas i samband med LSPV-gruppens förslag.

Styrelsen ansluter sig till reservantens förslag att länsrätt skall handlägga rättshjälpsfrågor i ärenden hos social centralnämnd (motsvarande). Förslaget ansluter också till socialutredningens linje.

8.15 Statens invandrarverk

Det har länge ansetts nödvändigt att förenkla handläggningsrutinerna i utlänningsärenden för att förkorta de oacceptabelt långa väntetiderna, som är betänkliga ur rättssäkerhetssynpunkt och som utgör ett allvarligt administrativt problem. Att ändra rättshjälpsreglerna är ett viktigt led i dessa strävanden. De nuvarande reglerna för att få offentligt biträde och proceduren vid förordnande av sådant fördröjer ofta ärendenas handläggning i icke ringa utsträckning. I de fall invandrarverket avstyrker en ansökan om offentligt biträde i sitt yttrande till rättshjälpsnämnden kan ärendet fördröjas avsevärt. Det är inte ovanligt att fördröjningen uppgår till två–tre månader. För att få ett enklare och mindre tidsödande förfarande måste reglerna i rättshjälpslagen göras generösare. Statens invandrarverk ser därför mycket positivt på förslag i denna riktning och instämmer i rättshjälpsutredningens förslag att offentligt biträde skall förordnas om det inte är obehövligt. Verket anser att utlänning som söker uppehållstillstånd och anser sig i behov av juridiskt biträde ska få sådant om man kan förmoda att det blir avslag på ansökan. Det enda tillfälle då man kan anse att det är obehövligt att förordna offentligt biträde är i fall då man vet att sökanden kommer att få ett positivt svar på sin ansökan om uppehållstillstånd.

Handläggningstiden fördröjs också vanligen av att biträdet kommer in i ärendet först efter att polisutredning gjorts och invandrarverket avslagit ansökningen om uppehållstillstånd. Biträdet måste då få tid att sätta sig in i ärendet för att kunna upprätta och komma in med en inlaga. Invandrarverket tillstyrkte därför utlänningslagkommittén förslag att ändra reglerna i rättshjälpslagen så att offentligt biträde kan förordnas redan när ärendet befinner sig hos polisen i de fall det är sannolikt att det blir avslag på ansökan om uppehållstillstånd. På det sättet vinner man mycket tid genom att biträdet kan sätta sig in i ärendet från början och i förekommande fall komplettera polisutredningen. Under förutsättning att det finns tillgång till kunniga biträden bör det även innebära att kvaliteten ökar på såväl polisutredningen som biträdenas inlagor.

Invandrarverket delar helt rättshjälpsutredningens uppfattning att rättshjälpsnämnderna även i fortsättningen bör förordna offentligt biträde. Man vinner ingenting på att överföra den uppgiften till invandrarverket från rättshjälpsnämnderna, som på alla andra områden handhar rättshjälpen. Rättshjälpsnämnderna är geografiskt fördelade och har därigenom närmare kontakt med biträden. Dessutom finns hos rättshjälpsnämnderna redan personal och rutiner. För invandrarverket skulle det vara en onödig ökning av arbetsbelastningen att överta uppgifterna att förordna offentliga biträden, vilket sannolikt skulle innebära att verket också övertar handlägg-

ningen av kostnadsräkningarna. Om rättshjälpsnämnderna även i fortsättningen förordnar offentliga biträden i utlänningsärenden föreslås således ordningen bli den att polismyndigheten anmäler behov av biträde till närmaste rättshjälpsnämnd som beslutar utan att tillfråga invandrarverket.

Under tiden 1 juli 1976 till 30 juni 1977 uppgick antalet rättshjälpsärenden hos verket, dvs. ansökningar om offentligt biträde samt kostnadsräkningar i vilka rättshjälpsnämnderna begärde yttrande från invandrarverket, till 3 130. Ungefär 1 700 av dessa utgjordes av kostnadsräkningar. Genom de generösare rättshjälpsregler som nu föreslås kan man räkna med att antalet rättshjälpsärenden kommer att öka. Detta kommer naturligtvis att medföra kostnadsökningar. Mot dessa måste ställas de vinster en snabbare handläggning innebär. Den genomsnittliga kostnaden för ett offentligt biträde är ungefär 1 200 kronor. Samhällets utgifter för socialhjälp i avvaktan på besked i tillståndsärenden kan beräknas till 1 000–2 000 kronor per person och månad. De kostnadsökningar som de generösare rättshjälpsreglerna medför kommer att understiga de utgifter samhället idag har för utlänningars uppehälle till följd av de långa väntetiderna. Totalt sett medför de föreslagna åtgärderna således att samhällets utgifter i detta sammanhang minskar, men framförallt minskas de väntandes ovisshet och lidande.

8.16 Länsstyrelsen i Stockholms län

Rätten till offentligt biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och vissa utlänningsärenden föreslås bli generösare. Länsstyrelsen har intet att erinra mot denna utvidgning av rättshjälpen. Beträffande frågan om vilken myndighet som skall anförtros att förordna offentligt biträde i dessa ärenden har länsstyrelsen, som redovisas i det följande, en annan mening än utredningen.

Vissa frågor har länsstyrelsen funnit sig böra ta upp till närmare granskning. De behandlas nedan i anslutning till föreslagna författningsbestämmelser.

– – – –

46 § första punkten

Rättshjälp genom offentligt biträde kan enligt 41 § i nuvarande RHL erhållas i vissa ärenden bland annat inom utlänningslagstiftningens område, nykterhetsvården, barnavården och kriminalvården. Offentligt biträde skall enligt 42 § samma lag utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara. Utredningen föreslår att förutsättningarna för offentligt biträde i nu avsedda ärenden utformas så att sådant biträde förordnas, om det ej är obehövligt. Uppmjukningen av rekvisiten motiveras av att denna form av rättshjälp inte har kommit att helt motsvara den önskan om förstärkta rättsskyddsgarantier för den enskilde som låg bakom rättshjälpsreformen.

Gällande bestämmelser om förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde har enligt länsrättens i Stockholms län erfarenhet inte utgjort något hinder för förordnande av offentligt biträde i de fall behov av sådant biträde förelegat. Ej heller utvisar erfarenheterna från länsstyrelsens befattning med ärenden angående verkställighet av avlägsnandebeslut enligt utlänningslagen att det föreligger behov av någon ändring av gällande bestämmelser. Länsstyrelsen har emellertid inte något att erinra mot att en

viss uppmjukning av rekvisiten för förordnandet av offentligt biträde sker för att denna rättshjälpsform skall få den enligt utredningen önskvärda användningen. Samtliga åtgärder som avses i 41 § innebär djupa ingrepp i den enskildes liv och personliga förhållanden. Behovet av biträdeshjälp förstärks också därav att parternas förmåga att själv bevaka sin talan ofta är begränsad på grund av språksvårigheter, bristande kännedom om gällande regler, psykiska insufficienstillstånd till följd av alkohol- eller annat missbruk m. m.

46 § andra punkten

Rättshjälp genom offentligt biträde i de samhällsvårdsmål som avses i 41 § 4. i nuvarande RHL kan enligt gällande bestämmelser endast förordnas för barnet. Utredningen föreslår att även barnets vårdnadshavare tillerkänns sådan rättshjälp.

Länsstyrelsen biträder förslaget. I praktiken förordnas offentligt biträde i dessa mål över huvudet på vårdnadshavarna. Dessa torde inte sällan uppfatta förordnandet som ett intrång i deras befogenhet att företräda barnet. Barnets intressen bevakas inte bara av det offentliga biträdet utan även av de beslutande myndigheterna. I sådant fall där barnavårdsintressena står emot vårdnadshavarnas intresse att få vårda sitt barn är det ju i realiteten mot vårdnadshavarna som ett omhändertagande riktar sig. Vårdnadshavarna bör därför i dessa mål ha rätt till samma form av rättshjälp som barnet.

I detta sammanhang önskar länsstyrelsen framhålla följande. Konstruktionen med offentligt biträde för barn under 15 år är otillfredsställande ur formell synpunkt. Barn i de yngre åldrarna kan ej fungera som huvudmän gentemot sitt offentliga biträde och varken barnet eller biträdet har rätt att anföra besvär över det beslut som kommer att meddelas. Länsstyrelsen vidhåller i denna fråga de synpunkter länsstyrelsen framfört i sitt tidigare nämnda yttrande 5.2.1975 och som utmynnade i ett förslag att god man i vissa fall skulle förordnas för barnet.

47 §

Offentligt biträde förordnas nu av rättshjälpsnämnd efter ansökan av den åtgärden avser eller efter anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Myndigheten skall i förekommande fall yttra sig över ansökan. Enligt utredningen talar främst principiella skäl för att beslutanderätten angående förordnande av offentligt biträde skall ligga hos ett i förhållande till den handläggande myndigheten fristående organ. Uppgiften att förordna offentligt biträde bör därför enligt utredningen alltjämt ligga kvar hos rättshjälpsnämnden. Undantag härifrån bör dock gälla i fall där regeringen handlägger ärendet.

Anmälan till rättshjälpsnämnd från länsrätten i Stockholms län om behov av rättshjälp genom offentligt biträde sker av tidsskäl ofta per telefon. Även om anmälan sker skriftligt får nämnden en mycket kortfattad redogörelse för de omständigheter i målet som är av betydelse för bedömning av biträdesfrågan. Nämndens prövning torde därför i dessa fall inskränka sig huvudsakligen till kontroll huruvida rättshjälp genom offentligt biträde författningsenligt kan lämnas i det aktuella målet. Av en av utredningen redovisad undersökning framgår att rättshjälpsnämndernas beslut ytterst sällan (drygt 1 % av de undersökta fallen) avviker från myndighetens yttrande till nämnden genom anmälan eller efter ansökan om behov av offentligt biträde. Genom den av utredningen föreslagna liberaliseringen av förutsättning-

arna för förordnande av offentligt biträde kommer utrymmet för avslag på begäran om sådant biträde att bli mer begränsat än tidigare. Mot bakgrund av det anförda torde nuvarande system innebära en onödig omgång och dubbelarbete. Länsrätten och andra förvaltningsdomstolar bör därför – i analogi med vad som gäller i fråga om förordnande av offentliga försvarare – anförtros uppgiften att förordna biträde.

8.17 Länsstyrelsen i Kronobergs län

Förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde

Länsstyrelsen tillstyrker förslaget att offentligt biträde skall kunna förordnas även för föräldrarna till ett barn vars omhändertagande för samhällsvård är i fråga.

Förfarandet vid förordnande av offentligt biträde m m

Länsstyrelsen kan inte inse att det skulle innebära några väsentliga olägenheter om förvaltningsdomstol skulle anse sig böra avvisa en begäran om offentligt biträde. Utredningsmajoritetens farhågor för att ett avslag skulle upplevas av parten som ett ställningstagande mot honom kan inte anses vara ett bärande skäl mot att inte ge förvaltningsdomstol befogenhet att besluta i frågan om offentligt biträde. Såvitt länsstyrelsen har sig bekant har inte allmän domstols opartiskhet ifrågasatts när domstolen avslagit en begäran om förordnande av offentlig försvarare enligt 21: 4 rättegångsbalken. Länsstyrelsen anser att förvaltningsdomstol bör ges befogenhet att bifalla eller avslå en begäran om förordnande av offentligt biträde.

8.18 Länsstyrelsen i Malmöhus län

Vad gäller förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde i dessa ärenden delar länsstyrelsen den mening utredningens ordförande gett uttryck åt i sin reservation. Det synes här lämpligt att skilja mellan de fall där biträde regelmässigt bör förordnas och övriga fall. Till de fall där biträde regelmässigt bör förordnas och där den föreslagna regeln "om det ej är obehövligt" är lämplig hör de mål som handläggs av länsrätten, dvs. frihetsberövanden enligt barnavårds- och nykterhetsvårdslagarna samt utvisning enligt utlänningslagen.

Enligt förslaget skall med visst undantag det alltjämt ankomma på rättshjälpsnämnd att förordna biträde. Länsstyrelsen anser att biträde bör förordnas av vederbörande statliga myndighet. En sådan ordning medför endast ringa merarbete för myndigheten. Likaså anser länsstyrelsen att dessa myndigheter bör avgöra arvodesfrågan.

Länsstyrelsen vill i övrigt något beröra frågan om offentligt biträde i mål om omhändertagande av barn för samhällsvård. Enligt 42 § rättshjälpslagen i dess nuvarande lydelse skall offentligt biträde utses för barnet om det behövs för att tillvarataga dess rätt. Föräldrarna kan däremot ej erhålla offentligt biträde. Däremot kan de erhålla allmän rättshjälp med biträdesförordnande.

Vid härvarande länsrätt tillämpas den ordningen att länsrätten hos rättshjälpsnämnden regelmässigt begär offentligt biträde för barnet. Därest vid den muntliga förhandlingen biträdet skulle visa sig ha annan inställning till omhändertagandefrågan än föräldrarna brukar länsrätten – om föräldrarna ej har eget biträde – uppskjuta målet för att bereda föräldrarna tillfälle att söka allmän rättshjälp.

Utredningens förslag innebär att offentligt biträde skall förordnas för barnet om det ej är obehövligt samt att offentligt biträde kan utses för föräldrarna. Detta innebär en förbättring därigenom att länsrätten i praktiken kommer att kunna tillse att föräldrarna alltid har erforderlig biträdeshjälp.

Länsstyrelsen föreslår emellertid att istället följande regler skall införas. I mål angående omhändertagande av barn för samhällsvård skall alltid offentligt biträde förordnas för föräldrarna. Offentligt biträde skall därjämte förordnas för barnet om det uppnått 15 års ålder och har annan inställning till omhändertagandet än föräldrarna.

Skälet för länsstyrelsens ståndpunkt är följande. Omhändertagande för samhällsvård är ett ingripande mot föräldrarna som därigenom berövas sin rätt att vårda barnet. Föräldrarna bör därför självfallet som parter i målet och på grund av ingreppets natur alltid ha möjlighet att erhålla biträdeshjälp. Det får också anses motiverat att i angivet fall ge barn över 15 år biträdeshjälp. Offentligt biträde åt ett litet barn synes däremot ej böra förekomma. Det är i själva verket här ej fråga om en försvarare i vedertagen bemärkelse som skall bistå parten och utveckla hans talan. Det offentliga biträdet för det lilla barnet kan ej framföra barnets mening och framför ej heller föräldrarnas. Han är närmast en juridisk sakkunnig som tar ställning till om de lagliga förutsättningarna för barnets omhändertagande föreligger och framlägger sin egen åsikt om omhändertagandet. En sådan medverkan är – även om den mången gång visat sig värdefull – ej erforderlig för målets prövning. Det är tillräckligt att omhändertagandefrågan i länsrätten belyses av barnavårdsnämnden och föräldrarna därvid båda parter bör vara biträdda av juridisk sakkunskap. Erfarenheten är att nämnderna trots stadgandet i 10 § barnavårdslagen tyvärr ej anlitar biträde av lagfaren person. Länsstyrelsen avser att taga upp denna fråga med nämnderna.

8.19 Länsstyrelsen i Jämtlands län

Länsstyrelsen har intet att erinra emot förslaget att i ärenden om administrativa frihetsberövanden m. fl. offentligt biträde skall utses om det ej är obehövligt. Den reella skillnaden mellan majoritetens förslag och reservantens är dock såvitt gäller målen i länsrätt ringa. Beslutanderätten bör emellertid – som framgår av det ovan anförda – tillkomma länsrätten i stället för rättshjälpsnämnd.

I de delar utredningens förslag icke berörts ovan har länsstyrelsen intet att erinra mot förslaget.

8.20 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977:11)

Vidgade möjligheter att förordna biträde i ärenden om administrativa frihetsberövanden och i vissa utlänningsärenden skulle säkert öka de allmänna advokatbyråernas marknadsandelar. Redan idag har byråerna en förhållandevis stor andel av förordnandena som offentligt biträde, varför de antas kunna absorbera en ökad efterfrågan på sådan hjälp.

8.21 Utredningen (Ju 1977: 08) om barnens rätt

Rättshjälpsutredningen föreslår att offentligt biträde skall förordnas om det ej är obehövligt. Som nämns i betänkandet har socialutredningen föreslagit att offentligt biträde alltid skall förordnas när fråga är om omedelbart omhändertagande av underårig eller när fråga är om vård enligt den av

utredningen föreslagna lagen med särskilda bestämmelser om vård av underårig (Se Socialtjänst och socialförsäkringstillägg, SOU 1977: 40 s. 52).

Socialutredningen har som skäl för sitt ställningstagande bl. a. anfört följande. En vidgad information till såväl myndigheter som enskilda får antas leda till att möjligheterna till hjälp genom offentligt biträde bättre tas tillvara. Kvar står emellertid att en fakultativ bestämmelse medför risk för att offentligt biträde inte alltid utses i situationer där det är påkallat. Beslut om vård som nu sagts aktualiseras först sedan samförstånd ej kunnat vinnas rörande behovet av vård eller vårdens utformning. Länsrättens beslut kan leda till väsentliga ingrepp i den enskildes rätt att själv bestämma rörande sina personliga förhållanden (SOU 1977: 40 s. 823).

Vi vill – med instämmande av de skäl som socialutredningen åberopat – framhålla vikten av att offentligt biträde alltid förordnas när fråga uppkommer om att omhändertaga barn. Följaktligen anser vi att bestämmelsen bör utformas på sätt socialutrednigen föreslagit.

I det här sammanhanget vill vi nämna att vi i vårt eget utredningsarbete avser att ta upp frågan om vilka befogenheter ett offentligt biträde bör ha när han företräder en underårig. Vi har därför beslutat att i detta yttrande inte beröra denna fråga.

Vi anser det tillfredsställande att rättshjälpsutredningen föreslagit att såväl barnet som dess vårdnadshavare skall kunna erhålla offentligt biträde. Vi tillstyrker således förslaget i denna del.

Vad härefter angår frågan om vilken myndighet som skall pröva behovet av biträde och förordna biträde anser vi i likhet med reservanten Ingvar Gullnäs att denna uppgift liksom uppgiften att besluta om ersättning till det offentliga biträdet bör anförtros åt länsrätten.

8.22 Sveriges advokatsamfund

Rörande *rättshjälp i ärenden enligt utlänningslagen* vill samfundet endast erinra om vad samfundet i sitt yttrande över utlänningslagskommitténs betänkande "Kortare väntetider i utlänningsärenden" (se TSA 1977 sid 427 ff) anfört om angelägenheten av att beviljad rättshjälp får omfatta alla de åtgärder som måste vidtas för att ta tillvara utlänningens rätt inför hotet om ett avlägsnande.

I övriga frågor under rubriken Förfarandet vid allmän rättshjälp (VIII) har samfundet ingen erinran emot utredningens förslag.

8.23 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Utredningsförslaget tillstyrks.

8.24 Tjänstemännens centralorganisation

I likhet med utredningens ordförande anser TCO att invandrarverket för att kunna förkorta handläggningstiden i utlänningsärenden bör anförtros uppgiften att pröva behovet av biträde och förordna biträde. Förslaget ligger helt i linje med vad utlänningslagskommittén föreslog i sitt betänkande Kortare väntetider i utlänningsärenden (SOU 1977: 28) och har redan tidigare tillstyrkts av TCO i sitt yttrande över detta betänkande.

8.25 Riksförbundet för social och mental hälsa

Förbundet hälsar med tillfredsställelse de ökade möjligheterna till rättshjälp som förslaget innebär.

Så länge nuvarande LSPV gäller bör i likhet med vad majoriteten föreslår förordnandet av offentligt biträde liksom nu göras av rättshjälpsnämnd.

Frågan bör dock omprövas om det förslag till lag om viss psykiatrisk vård som utarbetats av en arbetsgrupp inom socialstyrelsen genomföres. I ovannämnda förslag från arbetsgruppen konstateras att "*en anledning till det ringa antalet ansökningar om offentligt biträde kan vara bristande kännedom om bestämmelserna såväl hos patienterna som sjukhusets personal. Någon särskild information till sjukhusen och utskrivningsnämnderna har såvitt bekant inte heller lämnats*".

Detta är ett anmärkningsvärt konstaterande av representanter för den ansvariga tillsynsmyndigheten. Framför allt när man redan 1969 i samband med en enkät i ärendet konstaterade: *I anledning av dessa brister i informationen föreslås i enkätsvaret att föreskrift ges om att varje person, som intas på mentalsjukhus enligt LSPV, skall få skriftlig upplysning om lagens bestämmelser beträffande hans rättssäkerhet. Samma information bör också lämnas till patientens närmaste anhöriga och den bör vara avfattad på sådan svenska som är fullt begriplig även för den enklaste människa.*

Med stöd av ovanstående kräver RSMH att i samband med genomförandet av den föreslagna rättshjälpslagens del inom justitiedepartementet eller att det uppdras åt domstolsverket att utarbeta en lättillgänglig information om den nya lagen till hjälp för alla berörda såväl myndigheter som enskilda.

9 Organisations- och kostnadsfrågor

9.1 Bostadsdomstolen

Bostadsdomstolen biträder utredningens förslag att besvärsnämnden bryts ut ur domstolsverket och liksom tjänsteförslagsnämnden och notarienämnden görs till en från verket fristående enhet. Vad angår nämndens lokalisering vill domstolen ifrågasätta om inte en omlokalisering till Stockholm borde övervägas. Det torde sålunda komma att bli svårt att i framtiden rekrytera tillräckligt antal ledamöter med den förutsatta erfarenheten av riksdagsarbete (se prop 1972: 4 s. 298) om nämnden skall vara förlagd till Jönköping. F. n. har endast en av ersättarna för de inte lagfarna ledamöterna sådan erfarenhet.

Om besvärsprövningen avskiljs kan domstolsverket renodlat ägna sig åt sina ledande och övervakande uppgifter. Verket bör kunna på det allmännas vägnar föra talan till besvärsnämnden mot beslut av rättshjälpsnämnd på motsvarande sätt som verket är behörigt att överklaga allmän domstols beslut i rättshjälpsfråga.

Vad utredningen antyder om olägenheten av att domstolsverket inte kan få besvärsnämndens beslut överprövade är svårförståeligt. Detta är ju en ren konsekvens av att besvärsnämndens beslut inte får överklagas. Bostadsdomstolen anser inte att det finns anledning att överväga borttagande av fullföljdsförbudet.

9.2 Göta hovrätt

Organisationsfrågor

Såsom framgår av vad som tidigare anförts avstyrker hovrätten på flera väsentliga punkter utredningens förslag. Om de synpunkter hovrätten framfört blir beaktade, innebär detta sannolikt att rättshjälpsnämndernas personalbehov i huvudsak blir detsamma som för närvarande. De rationaliseringsvinster, som med hovrättens inställning uppkommer bland annat genom att familjerättsmålen försvinner och genom att slutavräkningsförfarandet förenklas, är svåra att bedöma och kommer dessutom förmodligen att i huvudsak uppvägas av ökad ärendetillströmning.

Med utgångspunkt i utredningens förutsättningar vill hovrätten beträffande personalbehovet framhålla följande:

Utredningens beräkningar vidlådes stor osäkerhet och de antaganden som görs är i flera fall dåligt underbyggda. Beräkningarna bygger således väsentligen på utredningens egna undersökningar, omfattande endast ett förhållandevis begränsat statistiskt material (6 119 ärenden av sammanlagt 7 542 ärenden, anhängiggjorda vid rättshjälpsnämnd under januari månad 1975). Sammanlagt 1 423 ärenden eller omkring 19 % av ärendena för angiven månad har inte täckts av undersökningen, enär de inte varit avslutade senast under juli månad 1976. Oaktat det därför måste antagas att de ärenden som bortfalllit varit genomsnittligt av mer komplicerad beskaffenhet än de som medtagits har detta inte påverkat utredningens beräkningar. Det av utredningen angivna relativa antalet familjerättsmål måste därför anses alltför högt. Även i övrigt torde utredningens siffermaterial förete vissa brister. Exempelvis synes sålunda procenten familjerättsmål – 68,7 % (s. 241) – ha framräknats med bortseende från ärendena angående offentligt biträde. När utredningen därefter (s. 243) beräknar hur många familjerättsärenden som kommer att försvinna från rättshjälpsnämnderna görs emellertid avdrag med nämnda procentsats från en summa (72 000) som inkluderar ärendena om offentligt biträde. Antalet ärenden som beräknas bortfalla blir därför än mer missvisande. Enligt uppgift från rättshjälpsnämnden i Jönköping är vidare den av utredningen åberopade statistiken föråldrad. Rättshjälpsnämnden beräknar att den nuvarande ärendetillströmningen, med utgångspunkt från utredningens bedömning, medför ett behov av 2,9 handläggare. Det anförda belyser enligt hovrättens mening det nödvändiga i att – såsom också framhållits i det särskilda yttrandet i denna del – minskningar av antalet tjänster görs med stor försiktighet. Hovrätten vill därvid ifrågasätta om inte också experterna Joelsson och Annika Sehlstedts förslag innebär en alltför drastisk nedskärning. Slutligen bör i detta sammanhang också påpekas att utredningen ej anger någon tidsplan för de föreslagna nedskärningarna av personal. Hovrätten vill därför framhålla att det, om utredningens förslag genomföres, måste beaktas att under en inte oväsentlig övergångsperiod handläggning av rättshjälpsärenden kommer att ske enligt det nuvarande systemet.

Vad härefter gäller frågan om antalet rättshjälpsnämnder och deras storlek anser hovrätten i likhet med utredningen att alltför små rättshjäpsnämnder kan föranleda svårigheter. Enligt hovrättens mening finns emellertid ingen möjlighet att på grundval av det material som utredningen presenterar på denna punkt ta ställning till hur rättshjälpsnämndernas organisation i framtiden bör vara uppbyggd. Hovrätten finner det angeläget att en omorganisation genomförs på ett sådant sätt att den kan beräknas bli bestående och anser därför att ytterligare utredning är nödvändig i detta avseende.

Slutligen vill hovrätten beträffande utredningens förslag i organisationsdelen ifrågasätta lämpligheten av att ytterligare en domare skall ingå i rättshjälpsnämnden i stället för en av de båda advokater som för närvarande tjänstgör där. Hovrätten konstaterar därvid att utredningen inte anfört någon som helst motivering för den föreslagna ändringen.

Kostnadsberäkningar

Mot bakgrund av den stora osäkerhet, som enligt hovrättens mening vidlåder utredningens förslag i organisationsdelen, framstår det som i det närmaste ogörligt att på grundval av det material som utredningen presenterar göra en meningsfull bedömning av de kostnadsmässiga konsekvenserna av utredningens förslag i dess helhet. Till de osäkerhetsfaktorer som finns i det grundläggande materialet, exempelvis ifråga om personalbehovet, kommer nämligen ytterligare svårigheter när det gäller att bedöma de kostnadsmässiga effekterna av förslaget. Rent allmänt vill hovrätten emellertid framhålla – vilket också framgår av vad som tidigare anförts – att förslaget om det genomföres kommer att föranleda avsevärda kostnadsökningar. Utan att göra något försök till närmare bedömning i denna del uppskattar hovrätten i likhet med experterna Joelsson och Annika Sehlstedt denna kostnadsökning till minst 8 miljoner kr. per år.

9.3 Hovrätten för Nedre Norrland

Administrerandet av den utomprocessuella rättshjälpen har ansetts kräva ett bibehållande av ett antal rättshjälpsnämnder. I och för sig hade det väl varit möjligt att lägga uppgiften på de allmänna domstolarna eventuellt i särskild sammansättning med deltagande av advokat. En olägenhet med rättshjälpsnämnder med mycket stora verksamhetsområden är att nämnden inte har kännedom om de personer som förordnas till biträden, vilkt i sin tur försvårar arvodesbedömningen. Från denna synpunkt bör en särskild nämnd finnas för Norrland och kan det ifrågasättas om inte utom denna och nämnderna i Stockholm och Malmö en fjärde nämnd borde finnas, antingen i Jönköping eller i Göteborg.

9.4 Göteborgs tingsrätt

När det gäller rättshjälpens organisation vill tingsrätten framhålla att det är av betydelse, särskilt om det vid biträdesförordnanden föreligger tveksamhet om persons lämplighet, att rättshjälpsnämnden besitter lokalkännedom. De olika förslag om antalet rättshjälpsnämnder och dessas placering som framkommit inom utredningen synes dock vara i huvudsak likvärdiga med hänsyn till önskvärdheten av en god personkännedom.

Enligt tingsrättens uppfattning kommer utredningens olika förslag i sin helhet att medföra en betydande kostnadsökning. Antalet rättshjälpsfall kommer att öka och tiden för rådgivning att förlängas. Sakkunniga kommer att utnyttjas i större omfattning. Självfallet är en omsorgsfull bedömning av kostnaderna för reformen angelägen innan man fattar beslut om den men svårigheterna att åstadkomma en någorlunda exakt beräkning torde vara betydande. Det är därför desto viktigare att reformen och kostnadsutvecklingen följs upp noga.

9.5 Hyresnämnden och arrendenämnden i Malmö

Utredningens förslag kan väntas få till följd en minskning av rättshjälpsnämndernas arbetsuppgifter. Utredningens majoritet föreslår därför en reducering av antalet rättshjälpsnämnder till tre, medan ordföranden och en expert, som föreslår en längre gående överföring av arbetsuppgifter, menar att det bör finnas endast två.

Hyresnämnden finner de föreslagna begränsningarna av antalet rättshjälpsnämnder vara alltför långt gående. De kvarvarande nämnderna skulle nämligen få alltför stora geografiska områden att täcka. Antalet personer med biträdesförordnande vars ersättningsanspråk nämnden skulle få bedöma skulle bli så stort att nämnden knappast skulle kunna få någon säker uppfattning om de skilda biträdena. Nämndens uppfattning om förhållandena i de mera avlägset liggande delarna av området skulle förmodligen heller inte bli tillräckligt god. Såvitt hyresnämnden kan finna bör om organisationen krymps det dock finnas kvar en rättshjälpsnämnd i Stockholm, en i Göteborg, en i Malmö och en i Norrland.

Liksom f. n. bör det finnas en besvärsnämnd för överprövning av rättshjälpsnämndernas beslut. Hyresnämnden vill betona vikten av att denna besvärsnämnd får sådana resurser att den får möjlighet att intaga en stark ställning när det gäller prejudikatsbildningen på sitt rättsområde. Stor omsorg bör alltså läggas ned på referat och publicering av rättsfall. I all synnerhet gäller detta om såsom utredningen föreslår beslutsfunktionerna i stor utsträckning flyttas över från rättshjälpsnämnderna till advokater och myndigheter.

9.6 Domstolsverket

Rättshjälpsnämnderna

Som grund för utredningens beräkningar av hur stort antalet rättshjälpsärenden kan tänkas bli om utredningens förslag genomförs ligger en statistisk undersökning av 6 119 ärenden om allmän rättshjälp som anhängiggjorts vid de olika rättshjälpsnämnderna under januari 1975 och slutförts senast i juli 1976. Undersökningen omfattar således ej de "längre" ärenden som kom in under januari 1975 vilka ärenden kan antas vara de mest komplicerade och fordrar flera åtgärder från rättshjälpsnämndens sida rörande t. ex. frågor om förskott, biträdesbyte, ersättning för utredning m. m. Antalet ärenden i vilka angelägenheten rörde äktenskapsskillnad eller annan familjerätt uppgick i undersökningen till 4 072. Dessa ärenden utgjorde således 68,7 % av det antal ärenden som undersökningen omfattade. Av vad domstolsverket erfarit skiljer sig rättshjälpsansökningarnas fördelning med avseende på saken f n väsentligt från vad som anges i tabell 2 a i bilaga 2 till betänkandet. Domstolsverket har från rättshjälpsnämnderna låtit inhämta uppgifter om antalet inkomna ansökningar om allmän rättshjälp under oktober månad 1977 och hur dessa ärenden fördelar sig med avseende på saken (se uppställning i *bilaga 3*). Av de inhämtade uppgifterna framgår, att av de 6 499 ansökningarna som kom in under oktober månad 1977 vid samtliga rättshjälpsnämnder rörde 3 458 ärenden äktenskapsskillnad eller annan familjerätt. Familjerättsärendena utgjorde således 53,2 % av samtliga inkomna rättshjälpsärenden under perioden. Fördelning av dessa ärenden på de olika rättshjälpsnämnderna var följande: Stockholm 51,9 %, Jönköping 53,8 %, Malmö 51,2 %, Göteborg 59,2 %, Sundsvall 45,7 % och

Umeå 52,7 %. Det bör också påpekas att ärendetillströmningen till rättshjälpsnämnderna tycks ha ökat efter utredningens undersökning.

Vad ovan anförts får anses ge vid handen att utredningens undersökning bygger på ett för litet material för att säkra slutsatser ang. ärendefördelning etc. skall kunna göras. Till detta kommer att utredningens antagande om förändringar vad gäller ärendemängd och ärendestruktur vid rättshjälpsnämnderna om förslaget genomförs till stor del tycks bygga på rena uppskattningar. Enligt domstolsverkets mening kan sålunda ifrågasättas om inte utredningens förslag beträffande massärenden, näringsidkare, bodelning och förvaltningsärenden kan medföra en större tillströmning till rättshjälpsnämnderna än 5 000 ärenden. Utredningens uppskattning av ökningen av utlänningsärendena synes också vila på osäker grund. Utredningens antagande att det för rättshjälpsnämnderna skulle återstå ca 23 000 ärenden i ansökningsfas samt för mellankontroll måste mot bakgrund av det anförda anses i hög grad osäker.

De ytterligare ärenden som rättshjälpsnämnderna tillförs om förslaget genomförs torde vidare vara mer komplicerade och svårbedömda än exempelvis de ärenden som försvinner från rättshjälpsnämnderna genom att advokaterna själva enligt 18 § får lämna rättshjälp. Utredningen antar att det i ett utredningsskede kan råda viss osäkerhet bland advokaterna om allmän rättshjälp skall utgå och uppskattar den ärendeökning som detta torde medföra till 2 000. Även om advokat ej hänskjuter prövningen av ärendet enligt 19 § till rättshjälpsnämnden, kommer med hänsyn till det invecklade regelsystem som även utredningens förslag utgör ett inte ringa arbete för rättshjälpsnämnderna under i vart fall inledningsskedet att bestå i att besvara underhandsförfrågningar från advokater.

Sammanfattningsvis anser domstolsverket att det underlag som utredningen grundat sitt ställningstagande på vad gäller antalet rättshjälpsnämnder och dimensioneringen av dessa är så osäkert att det ej möjliggör en säker bedömning. Ytterligare undersökningar måste enligt domstolsverkets mening göras innan definitiv ställning kan tas. Det förslag till organisation av nämnderna som experterna Joelsson och Annika Sehlstedt presenterat i sitt särskilda yttrande förefaller dock på föreliggande material vara mer realistiskt än majoritetens förslag.

Domstolsverket tillstyrker utredningens förslag att rättshjälpsnämndernas organisatoriska anknytning till hovrätterna bibehålls.

Utredningen har slutligen föreslagit att sammansättningen i rättshjälpsnämnden som sådan ändras. Bara en advokat som antingen kan vara privatpraktiserande eller anställd på allmän advokatbyrå skall enligt förslaget ingå i nämnden. Istället skall ytterligare en lagfaren domare ingå i rättshjälpsnämnd. Domstolsverket, som funnit det nuvarande advokatinslaget mycket värdefullt, avstyrker den föreslagna förändringen av rättshjälpsnämnds sammansättning.

I detta sammanhang bör påpekas att inte i något av författningsförslagen finns regler som anger hur advokat- och lekmannaledamöter i rättshjälpsnämnd skall nomineras. Det torde vara nödvändigt med bestämmelser härom, i vart fall såvitt avser lekmannaledamöterna.

Domstolsverket och besvärsnämnden

Domstolsverket tillstyrker att besvärsnämnden görs till en i förhållande till verket fristående nämnd. Genom sin instruktion företräder verket staten vid talan mot allmän domstols beslut rörande kostnad för rättshjälp. Om besvärsnämnden blir fristående finns även möjlighet att låta domstols-

verket granska och företräda staten vid talan mot beslut om beviljande av rättshjälp. Domstolsverkets kontroll av beslut rörande kostnad om rättshjälp som meddelats av allmän domstol har under det senaste året intensifierats. Erfarenheterna härav är positiva. Genom denna granskningsverksamhet har inte bara statsverkets rättshjälpskostnader till viss del kunnat hållas nere. Vissa prejudikat har kunnat åstadkommas. Enligt domstolsverkets mening bör därför en utvidgning av verkets behörighet övervägas om utredningens förslag genomförs. I sammanhanget vill verket påpeka att bestämmelsen i 13 § i förslaget till rättshjälpsförordning bör avse alla beslut enligt RHL mot vilka verket är behörigt att föra talan.

9.7 Riksrevisionsverket

Riksrevisionsverket (RRV) delar i huvudsak den syn på administrationen av rättshjälpssystemet och fördelningen av beslutsfunktionerna som utredningens ordförande gett uttryck för i sin reservation. Beslut inom rättshjälpssystemet bör sålunda i princip anförtros den myndighet som handlägger det mål eller ärende, i vilket den rättssökande önskar eller har rättshjälp. Det är denna myndighet som bäst kan bedöma behovet av rättshjälp och samma myndighet bör därmed vara mest skickad att bedöma biträdets anspråk på ersättning. Beslutskompetens i rättshjälpsfrågor bör därför enligt RRVs mening tillerkännas alla statliga myndigheter som har hand om sakprövningen i målet eller ärendet.

Utvidgningen av advokats rätt att bevilja allmän rättshjälp innebär att staten i praktiken överlåter beslutsrätten för statsverkets kostnader till privata advokatbyråer. Den spärr mot missbruk som utredningen pekar på – att rättshjälpsnämnd eller domstol kontrollerar att advokat inte uppenbart missbrukat sin behörighet eller förfarit vårdslöst – torde enligt RRVs mening bli svår att tillämpa. Vidare anför utredningen själv i avsnittet 22.4 att utvidgningen av advokats rätt att bevilja rättshjälp innebär risker för en praxisförskjutning som kan medföra kostnadsökningar. Utredningen räknar emellertid inte med att det kan bli fråga om några nämnvärda belopp.

RRV anser att riskerna för kostnadsökningar är betydande. Vidare är det inte osannolikt att merkostnader kan uppkomma hos domstolarna för handläggning av ytterligare mål och ärenden som orsakas av en praxisförskjutning. RRV anser därför att utvidgningen av advokats rätt att bevilja rättshjälp bör begränsas till mål där riskerna för praxisförskjutningar är minst, nämligen äktenskapsskillnadsmål och andra familjemål. Även med en sådan begränsning bör en betydande minskning av antalet ärenden hos rättshjälpsnämnderna komma till stånd.

9.8 Allmänna advokatbyråkommittén (Ju 1977:11)

Kommittén anser det viktigt att i rättshjälpsnämnd finns företrädare både för advokater som är anställda på allmän advokatbyrå och för advokater som är enskilt verksamma. Att uppställa krav på närvaro av bägge kategoriernas representanter för beslutförhet finner kommittén dock inte nödvändigt. Kommittén vill erinra om att en rättshjälpsnämnds verksamhetsområde inte får bli så stort att den personkännedom som nämndens ledamöter bör besitta går förlorad.

Kommittén vill i likhet med utredningens ordförande anlägga ett totalekonomiskt synsätt på förslaget. Det förefaller som det av två experter lämnade särskilda yttrandet innehåller de mest realistiska beräkningarna av vad de föreslagna ändringarna kommer att kosta statsverket.

9.9 Landstingsförbundet

Om utredningens förslag förverkligas kommer ärendemängden hos rättshjälpsnämnderna att minska mycket påtagligt. Som en konsekvens härav föreslår utredningen att antalet nämnder minskas. Beträffande antalet nämnder i den kommande rättshjälpsorganisationen är utredningen inte enig: mot majoritetsförslaget om tre nämnder har ordföranden jämte en expert förordat två nämnder och ytterligare två experter fyra nämnder. I denna fråga finner styrelsen att övervägande lokaliseringspolitiska skäl talar för att majoritetens förslag bör följas och att de tre blivande nämnderna bör ha säte i Stockholm, Malmö och Sundsvall.

Tekniken för nominering av lekmannarepresentanterna i rättshjälpsnämnderna berörs inte i utredningens betänkande. Fastän två "myndiga svenska medborgare bosatta inom nämndens verksamhetsområde" alltjämt förutsätts ingå i varje nämnd, anger den nya författningstexten endast att förordnandena skall ges av domstolsverket. Landstingens nuvarande nomineringsroll har alltså tagits bort i förslaget, och detta förhållande kommenteras inte i den anslutande texten.

Det bör naturligen inte ankomma på domstolsverket att välja ut företrädare för det allmänna i rättshjälpsnämnderna. I stället förefaller det enligt styrelsens mening lämpligt att dessa alltjämt föreslås av landstingen. Med ett mindre antal nämnder var och en med större verksamhetsområden än vad som nu gäller, kan det därvid vara en framkomlig väg att landstingsförbundet övertar nomineringen efter hörande av berörda landstingskommuner och kommuner utanför landsting. De senare är sedan den 1 januari 1977 medlemmar i förbundet. En förebild för ett sådant förfarande återfinns i viss mån i 7 § instruktionen (1973: 847) för yrkesinspektionen, där proceduren för utseende av ledamöter i yrkesinspektionsnämnderna regleras. Att domstolsverket slutligt utser ledamöterna i rättshjälpsnämnderna behöver inte påverkas härav.

I sammanhanget kan behöva beaktas att riksdagen nyligen – med anledning av motionen 1976/77: 1001 – begärt en utredning om rätt till proportionellt val vid kommunfullmäktiges och landstings utseende av ledamöter i statliga och liknande nämnder och styrelser.

9.10 Sveriges advokatsamfund

Enligt förslaget skall det fortsättningsvis vara till fyllest med endast en advokatrepresentant i rättshjälpsnämnd. Någon motivering härför lämnar utredningen icke. Samfundet har i sitt yttrande över DON:s promemoria förordat en nämndsammansättning med två advokater, den ene representerande enskild advokatverksamhet och den andre verksamhet på allmän advokatbyrå. De samlade erfarenheterna från rättshjälpsnämndernas verksamhet visar klart att de båda advokatledamöterna har stor betydelse när det gäller att tillföra nämnderna erforderlig sakkunskap, inte minst i praktiska frågor. Vidare förhåller det sig utan tvekan så att en advokat från allmän advokatbyrå och en privatpraktiserande advokat täcker i viss mån olika områden men att de sammantaget täcker hela fältet. Bl. a. har framhållits att advokaten från den allmänna sektorn har särskilda kunskaper när det gäller de mindre bemedlade klienternas förhållanden. Under hänvisning till dessa överväganden motsätter sig samfundet på det bestämdaste att rättshjälpsnämndens sammansättning förändras på föreslaget sätt, vilket samfundet betraktar som en klar försvagning av nämnderna.

I fråga om antalet rättshjälpsnämnder och deras lokalisering tar samfundet inte ställning. Däremot finns det anledning att starkt betona vikten av att under alla förhållanden säkerställa möjligheten för rättshjälpsnämnderna att åtminstone behålla nuvarande behandlingstakt samt att i förekommande fall skaffa erforderlig kännedom om lokala förhållanden, som kan påverka ställningstagandet i särskilda fall. Samfundet avser då frågor om godkännande av nyetablerade praktiserande jurister som biträden enligt rättshjälpslagen, intresseprövningsfrågor som kan sammanhänga med speciella förhållanden i orten, ersättningsfrågor som kan sammanhänga med speciella glesbygdsförhållanden m. m.

9.11 Sveriges domareförbund

När det gäller fullföljd av talan mot beslut i rättshjälpsärende föreslår utredningen för vissa fall (se 51 § i lagförslaget) att talan mot allmän domstols beslut skall föras hos den för rättshjälpsfrågor särskilt inrättade besvärsnämnden. Domareförbundet har inget att erinra mot förslaget i denna del under den av utredningen (21.2) uttalade förutsättningen att besvärsnämnden blir fristående i förhållande till domstolsverket. Emellertid sägs i 52 § tredje stycket i lagförslaget att besvärsnämnden skall stå under domstolsverkets tillsyn. Motivuttalandena och lagtexten synes motsägelsefulla. I likhet med vad som gäller för tjänsteförslagsnämnden bör, om detta är avsikten, i lagen bara utsägas att besvärsnämndens kansligöromål fullgöres av domstolsverket.

9.12 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Rättshjälpsnämnds sammansättning

Även om advokat från allmän resp. enskild byrå inte representerar olika synsätt eller intressen, så tillför de rättshjälpsnämnderna erfarenheter från skilda specialiteter och kompletterar varandra på ett sätt som enligt föreningens uppfattning varit mycket värdefullt för nämnderna. Föreningen vill bestämt förorda att de kvarvarande rättshjälpsnämnderna, liksom besvärsnämnden, alltjämt skall inrymma representanter för båda kategorierna av advokatbyråer.

– – – –

Antalet rättshjälpsnämnder

Föreningens göteborgssektion har starkt betonat vikten av att rättshjälpsnämnderna har så god lokalkännedom som möjligt och har god och nära kontakt med anlitade biträden.

9.13 Tjänstemännens centralorganisation

Om det framlagda förslaget genomförs kommer det att få vissa organisatoriska konsekvenser. Enligt förslaget skall rättshjälpsnämnd finnas i Stockholm, Malmö och Sundsvall, dvs. en minskning med tre nämnder, nämligen Göteborg, Jönköping och Umeå. Utredningens förslag innebär vidare en minskning av ärendemängden och förändring av ärendestrukturen. Detta innebär en ofrånkomlig minskning på personalsidan. Utredningen har kommit fram till att det behövs 14 handläggare och 24 biträden mot nuvarande 21 handläggare och 59 biträden. Detta innebär en minskning med sammanlagt 42 tjänstemän, varav 35 biträden.

Utredningen utgår ifrån att överflödig personal utan svårighet skall kunna beredas sysselsättning inom övriga sektorer av rättsväsendet. Detta måste anses vara väl optimistiskt tänkt. Även om anställning kan erhållas inom rättsväsendet så blir det måhända på en helt annan ort, dit vederbörande av familje- eller andra skäl kanske inte kan flytta. Om förslaget går igenom krävs det därför särskilda insatser som förhindrar, att den övertaliga personalen blir lidande.

Experterna Joelsson och Annika Sehlstedt har varit skiljaktiga och föreslagit ytterligare en nämnd i Göteborg eller sammanlagt fyra nämnder med tillhopa 16 handläggare och 24 tjänster för övrig personal och bl. a. menat, att ett sådant förslag skulle minska svårigheterna för personalen. Förslaget ger personalmässigt endast en ökning med två handläggare. I någon mån kan kanske olägenheterna för personalen minskas om detta förslag genomförs men minskningen av antalet biträden blir ändock 35, varav alla måste omplaceras.

TCO har i övrigt inte något att erinra mot utredningens förslag.

9.14 Centralorganisationen SACO/SR

Utredningens förslag innebär för de allmänna domstolarnas del (och därmed jämförliga domstolar) att dessa nu skall pröva och avgöra frågor om beviljande av rättshjälp, om ersättning till biträden, om byte och entledigande av biträden m. m. och om slutreglering av rättshjälpsärende. Med de förbättringar och förenklingar som utredningen föreslår i olika hänseenden i fråga om de administrativa rutinerna torde någon väsentligt ökad arbetsbelastning för domarpersonalen knappast vara att befara. Möjligen kan den administration som erfordras vad avser slutregleringsfrågorna medföra behov av viss personalförstärkning.

Svårare är att bedöma vilka konsekvenser utredningens förslag kan få för rättshjälpsnämndernas del. Utredningens målsättning är att föreslagna utökningar av förmåner skall betalas genom kostnadsbesparingar. Med den uppläggningen är det viktigt att i tid rikta anmärkningar mot brister i underlaget för utredningens beräkningar om möjlig avlastning i nämndernas arbetsbörda.

Utredningen har vid sin behandling av organisationsfrågorna beträffande rättshjälpsnämnderna utgått ifrån i utredningen redovisat statistiskt material. Denna har omfattat de ärenden som anhängiggjordes i januari 1975 och var slutförda under juli 1976. Undersökningen har täckt 81 procent av i januari 1975 inkomna ärenden. Härigenom har omkring en femtedel av aktuella ärenden ej medtagits i undersökningen. Undersökningen kan jämföras med en undersökning som domstolsväsendets organisationsnämnd (DON) vid sin översyn av rättshjälpssystemet lät utföra på motsvarande material från januari 1974. Den undersökningen omfattade i princip samtliga ärenden, såväl pågående som avslutande. De skillnader mellan undersökningarnas resultat som utredningen redovisar på sid. 62 f. torde bero på olikhet i undersökningarnas uppläggning. Underlaget för utredningens överväganden i organisationsfrågor (sid. 292 ff) torde kunna ifrågasättas.

Utredningen förutsätter att nämnderna genom att befrias från äktenskapsskillnader och vissa andra familjerättsliga ärenden skulle avlastas med ca 70 procent av ärenden i ansökningsfas. En kompletterande undersökning som utförts vid rättshjälpsnämnderna i Sundsvall och Umeå har visat att andelen av nu nämnda familjerättsliga ärenden (avseende bifallna ansökningar) utgör ca 45 procent i Sundsvall och 50 procent i Umeå att

jämföras med utredningens resultat (sid. 302 tabell 2 a) 59 procent respektive 60 procent. En stickprovsmässig undersökning beträffande rättshjälpsnämnden i Stockholm ger vid handen att utredningens resultat, 75 procent, snarare torde ligga omkring 60 procent. Utredningen synes alltså ha överskattat den arbetsavlastning för rättshjälpsnämnderna dess förslag skulle medföra. Detta gäller särskilt Norrlandsnämnderna på grund av högre bortfall i det statistiska materialet och från övriga riket avvikande ärendestruktur. Vidare har andelen ärenden avseende allmän rättshjälp vid Sundsvallsnämnden, vars verksamhetsområde utvidgats, ökat från ca 6,6 procent till 8,5 procent utan att ärendestrukturen i här aktuellt hänseende mer än obetydligt ändrats. En jämförelse mellan antalet inkomna ärenden per 31 oktober 1976 och 31 oktober 1977 utvisar en ökning med 6 procent. Antalet rättshjälpsärenden år 1977 kan väntas överstiga 76 000.

En genomgång av under oktober månad 1977 inkomna rättshjälpsärenden (allmän rättshjälp och offentligt biträde) utföres för närvarande på nämnderna. Den visar att ca 50–55 procent är äktenskapsskillnad och övriga familjemål. Redan med godtagande av utredningens resonemang på sid 243 ff. i övrigt torde ca 35 000 ärenden återstå för nämndens prövning och ej som utredningen anger ca 23 000. Arbetsbördan kan beräknas bli mer än 50 procent större än utredningens beräkning angående organisationsinskränkningar förutsätter.

Utöver vad experterna Joelsson och Annika Sehlstedt anfört rörande nämndernas organisation (sid. 285 ff) måste med skärpa framhållas som ett krav, att redan innan ett principbeslut fattas, en noggrann undersökning göres för att kartlägga i vilken utsträckning arbetsbelastningen vid nämnderna skulle minska, om utredningens förslag genomfördes. Först därefter är det möjligt att bedöma frågan om lämplig dimensionering av nämndorganisationerna. Härvid måste även behandlas frågan hur enligt föreliggande regler pågående ärenden skall avslutas samt den visserligen temporära ökning av arbetsbelastningen som en flyttning av vissa nämnder skulle medföra.

SACO/SR utgår emellertid i så fall från att ytterligare utredning och överväganden måste göras under den fortsatta departementsbehandlingen innan ett sådant förslag kan framläggas för riksdagen och att under detta arbete blir beaktade de eventuella konsekvenser lagförslaget kan få för berörda tjänstemän vid nämnderna så att eventuella personalinskränkningar genomförs under skälig övergångsperiod och att personalen garanteras anställningstrygghet, i förekommande fall i form av annan statlig anställning.

9.15 Utredningen (B 1977: 07) med uppdrag att utreda frågan om lokalisering av ny verksamhet till Västerbottens län

Rättshjälpsutredningen har i sitt betänkande SOU 77: 49 föreslagit att rättshjälpsnämnden i Umeå, vars verksamhetsområde är Väster- och Norrbotten skall sammanslås med Sundsvallsnämnden samt att kansliet skall förläggas till Sundsvall.

Remissinstansen vill betona att en förläggning av kansliet till Umeå skulle vara angelägen dels av geografiska skäl dels eftersom kansliet skulle kunna utgöra en första ersättning för den sysselsättning som en flyttning av statens bakteriologiska laboratorium till Umeå skulle ha medfört.

10 Lagregleringen

10.1 Bostadsdomstolen

4 § Med domstolens tidigare redovisade uppfattning bör även allmän förvaltningsdomstol, arrende- och hyresnämnd och överexekutor jämställas med allmän domstol.

Bostadsdomstolen anser att paragrafen bör ges en med 2 § tredje stycket analog avfattning: "Vad i lagen sägs om allmän domstol äger motsvarande tillämpning på arbetsdomstolen etc.".

16 § Bostadsdomstolen vill här endast anmärka att familjerättsliga underhållsmål över huvud inte torde kunna bli prövade enligt småmålslagen (se prop. 1973: 87 s. 173). Hänvisningen i sista stycket till 17 § första stycket 7. kan därför utgå.

– – – –

29 § Det kan ifrågasättas om den nuvarande i 20 § första stycket RHL intagna retroaktivitetsbestämmelsen behöver behållas om utredningens förslag – vilket bostadsdomstolen avstyrker – till "sextimmarsrättshjälp" i 18 § skulle genomföras.

33 § Av utredningens motiv framgår att meningen är att rätten till ersättning skall vara prekluderad när domstolen eller myndigheten avgjort målet eller ärendet (jfr. 18 kap. 14 § RB). Enligt bostadstomstolens uppfattning bör detta komma till uttryck i lagen och inte bara i tillämpningsförordningen.

10.2 Göta hovrätt

Beträffande den av utredningen föreslagna lagtexten avseende nu ifrågavarande avsnitt (18 §–21 §) vill hovrätten framhålla följande:

Enligt 16 § 1 st. får advokat bevilja allmän rättshjälp bland annat om den rättsliga angelägenheten avser omyndighetsförklaring eller dess hävande. Enligt 21 § 3 st. gäller emellertid därvid det undantaget att offentligt biträde enligt rättshjälpslagen ej skall förordnas när biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken. I sistnämnda lagrum stadgas att rätten, om ansökan gjorts om omyndighetsförklaring eller dess hävande, skall förordna biträde om det ej är uppenbart att biträde ej erfordras. Något behov av att advokat skall kunna bevilja allmän rättshjälp i nu ifrågavarande fall föreligger därför enligt hovrättens mening ej. Det behov av rättshjälp som eventuellt kan föreligga innan ansökan ingives till rätten torde kunna tillgodoses inom ramen för det föreslagna rådgivningsinstitutet. Hovrätten förordar därför att rätten att bevilja allmän rättshjälp i angelägenhet angående omyndighetsförklaring eller dess hävande utmönstras ur 16 §.

I 16 § 2 st. föreskrivs undantag från advokats beslutanderätt i familjerättsmål för de fall att den rättsliga angelägenheten kan antagas bli prövad enligt lagen om tvistemål om mindre värden (17 § 7 p. i rättshjälpsutredningens lagförslag). Enär sådan handläggning aldrig kan förekomma med hänsyn till bestämmelserna i 15 kap. 29 § giftermålsbalken och 20 kap. 1 § föräldrabalken om rättens sammansättning i sådana mål, bör detta undantag utgå ur 16 §.

– – – –

Advokat tillerkänns i 16 § 1 st. rätt att bevilja allmän rättshjälp om den rättsliga angelägenheten avser vårdnad och umgängesrätt. Från denna rätt

undantages emellertid i 2 st. samma paragraf fall då den rättssökande är eller kan antagas bli part, sökande eller klagande vid förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Slutligen görs i 16 § 2 st. undantag från undantaget beträffande ärenden enligt 21 kap. föräldrabalken. Hovrätten anser att lagförslaget i denna del är onödigt komplicerat och svårtillgängligt och vill därför föreslå att 16 § och 17 § omarbetas på följande sätt. I 16 § 1 st. tilläggas "ärenden enligt 21 kap. föräldrabalken". En uppdelning görs således mellan ärenden om vårdnad och umgängesrätt samt ärenden enligt 21 kap. föräldrabalken. Denna uppdelning förekommer för övrigt redan i dag i handläggningen vid rättshjälpsnämnderna. Vidare borttages undantaget för ärende enligt 21 kap. föräldrabalken i 16 § 2 st. Detta undantag fogas i stället till 17 § 4 p.

Den föreslagna 19 § bör enligt hovrättens mening förtydligas genom tillägg att hänskjutandet skall ske "utan dröjsmål".

Beträffande den föreslagna 20 § delar hovrätten inte utredningens uppfattning (sid. 260), att kravet på att "särskilda skäl" skall föreligga för att annan lämplig person än advokat skall kunna utses till offentligt biträde endast utgör en kodifiering av gällande rätt. Hovrätten anser i stället att den föreslagna lydelsen kan komma att på ett icke önskvärt sätt försvåra för andra än advokater och biträdande jurister på advokatbyråer att bli förordnade som offentligt biträde. Hovrätten föreslår därför att kravet på "särskilda skäl" borttages ur paragrafen.

Slutligen vill hovrätten i detta sammanhang framhålla att det i anslutning till utredningens förslag beträffande de förmåner som upptages i 13 § 5 p. saknas en motsvarighet till bestämmelsen i 20 § 3 st. i den nuvarande rättshjälpslagen. En sådan regel torde ej kunna undvaras.

– – – –

Slutligen vill hovrätten i detta avsnitt påpeka följande beträffande 35 § i lagförslaget. Utredningen anför i specialmotiveringen till stadgandet (sid. 265) att i de fall jämkning av rättshjälpsavgiften föranleds av att väsentlig felbedömning gjorts när avgiften först bestämdes, hinder inte bör föreligga att jämka avgiften under vad som redan har betalts i avgift. Hovrätten anser emellertid att 35 § 2 st. i sin föreslagna lydelse ej ger utrymme för den avsedda jämkningen och att stycket därför bör ändras.

10.3 Hovrätten för Nedre Norrland

Förslaget till ny rättshjälpslag

Såsom nämnts förordar hovrätten i anslutning till utredningsordförandens reservation en annan fördelning av beslutsfunktionerna än utredningsmajoriteten föreslagit. Även i övrigt innefattar hovrättens yttrande i olika hänseenden förslag vilkas genomförande föranleder ändringar i det av utredningen framlagda förslaget till ny rättshjälpslag. Härutöver vill hovrätten fästa uppmärksamheten på förhållanden som kan föranleda ändringar, till en del av enbart redaktionell natur.

1 §

Den i första stycket angivna förutsättningen för rättshjälp enligt lagen, att behov av bistånd skall föreligga, torde kunna utgå. Vid varje form av rättshjälp anges nämligen det behov av bistånd som skall vara för handen.

5 §

Andra stycket är utformat på sådant sätt att det förutsättes att om skrift-

lig handling behöver upprättas eller annan åtgärd vidtagas rådgivningen varar längre tid än en halvtimme. Så behöver naturligtvis inte alltid vara fallet. Det torde inte vara nödvändigt att i lagtexten särskilt nämna upprättande av handling och vidtagande av annan åtgärd.

7 §

I tredje stycket bör efter ordet "efterges" tillfogas "genom beslut av den advokat som lämnar rådgivningen" och fortsättningen anpassas till utformningen efter tillägget.

12 §

Paragrafen bör placeras före 10 och 11 §§.

16–18 §§

17 § bör placeras före 16 § så att inte förstnämnda paragraf, som anger fall då rättshjälpsnämnden exklusivt prövar frågan om beviljande av allmän rättshjälp, inramas av paragrafer som upptar fall då advokat får bevilja rättshjälpen.

25 §

Uttrycket "som har nära samband med" är så vagt att tillämpningssvårigheter lätt uppkommer. Hovrätten ställer sig tveksam till utredningens exempel på angelägenheter med nära samband – fordringsanspråk mot B, angelägenhet nr 1, och senare aktualiserat anspråk på C på grund av borgen avseende B:s skuld, angelägenhet nr 2. Om mot skilda personer riktade, på olika omständigheter grundade krav skall anses ha i paragrafen nämnt samband, lämnas fältet tämligen fritt. Man kan då tänka sig en räcka av angelägenheter som var för sig och efter varandra föranleder beviljande av allmän rättshjälp med uttagande av endast en rättshjälpsavgift – t. ex. fastställelsetalan mot A, fullgörelsetalan mot B och verkställighetsåtgärder vid olika tillfällen mot B. Hovrätten är närmast böjd för att avstyrka förslaget i denna del.

27 §

I paragrafen stadgas bland annat att domstolen eller myndigheten får besluta i fråga om byte av biträde m. m. om den rättsliga angelägenheten handlägges vid allmän domstol eller vissa angivna myndigheter. Enligt hovrättens mening bör här gälla att domstolen eller myndigheten är exklusivt behörig, när den rättsliga angelägenheten handlägges där. Orden "får . . . besluta" bör därför utbytas mot "beslutar".

28 §

Det bör klargöras att begreppet "utredning" icke omfattar utlåtande i rättsligt hänseende utan är begränsat till utlåtande i sak.

37 §

I tredje stycket bör icke användas ordet "rättssökande" med syfte på rättshjälpssökande make, enär båda makarna är rättssökande i huvudsaken.

10.4 Kammarrätten i Göteborg

Övriga förmåner

I 9 § 4 rättshjälpslagen stadgas nu att bl. a. den rättssökandes kostnader för inställelse vid domstol eller annan myndighet anses vara en kostnad för rättshjälp. I utredningens förslag till rättshjälpslag finns motsvarande stadgande i 13 § 4. Bestämmelsen har emellertid begränsats till att omfatta inställelsekostnad vid "allmän domstol eller annan myndighet". Ändringen har inte motiverats. Den föreslagna bestämmelsen är oklar, eftersom uttrycket "myndighet" omfattar även domstol. Det kan därför med visst fog göras gällande att "annan myndighet" avser även förvaltningsdomstol. Det får emellertid anses mera sannolikt att utredningen avsett att utesluta inställelsekostnad vid förvaltningsdomstol. Detta borde ha uttryckts genom orden "allmän domstol eller annan myndighet än förvaltningsdomstol". Kammarrätten anser emellertid att inställelsekostnad vid förvaltningsdomstol även fortsättnigsvis bör ingå bland förmånerna vid allmän rättshjälp. Trots att denna kostnad i allmänhet kan ersättas enligt förvaltningsprocesslagen, finns det ett visst utrymme för ersättning enligt rättshjälpslagen. Kammarrätten avstyrker därför ändringen i denna del.

– – – –

Övrigt

I 18 § första stycket föreslås en bestämmelse som innebär att frågan om fortsatt rättshjälp skall hänskjutas till domstol, om den rättsliga angelägenheten "blir föremål för handläggning" vid allmän domstol. Det är oklart vilken tidpunkt som åsyftas med uttrycket "blir föremål för handläggning". Om tidpunkten för talans väckande avses, bör detta anges i lagtexten eller klargöras genom ett motivuttalande. Ordet "blir" bör i vart fall bytas ut mot "blivit". Samma kritik gäller den bestämmelse som föreslås i 21 § första stycket.

I 21 § andra stycket sista meningen bör "17 § första stycket 7. och" utgå ur meningen för att bestämmelsens innebörd skall bli tydligare.

10.5 Rättshjälpsnämnden i Stockholm

Rättshjälpsförordningen

Beträffande utredningens förslag till Rättshjälpsförordning vill rättshjälpsnämnden framhålla att det ter sig svårt att nu avge något mer ingående yttrande, enär det föreslagna regelsystemet är beroende av rättshjälpslagens slutliga utformning. Redan nu bör dock uppmärksammas följande förhållanden.

2 §

Nuvarande bestämmelse i 18 § tredje stycket rättshjälpslagen, att ansökan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd, om nämnden finner särskilda skäl föreligga, bör inte borttagas. Undantagsregeln har under årens lopp fått en praktisk betydelse, enär det i vissa situationer kan upplevas som mycket besvärande och byråkratiskt att hänvisa en sökande till den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde han eller hon är bosatt.

5 §

Det bör klart framgå att man inte är betagen sin rätt att få ersättning om man försitter tidsfristen. Domstolsverket genom dess besvärsnämnd för

rättshjälpen har t. ex. i beslut 1977-03-28 nr 321 förklarat att bestämmelserna i nuvarande 5 och 6 §§ rättshjälpskungörelsen är ordningsregler. Mot bakgrunden härav är det av vikt att det klart utsäges vilka bestämmelser som i kommande rättshjälpsförordning är regler som kan medföra en rättsförlust och vilka som endast är någon form av ordningsregler.

Beslut om nedsättning eller eftergift meddelas av advokat (7 § förslaget till ny rättshjälpslag). Rättshjälpsnämnden torde i regel inte kunna kontrollera att nedsättning eller eftergift skett på rätt sätt. Nämnden vill dock ifrågasätta om det inte vore lämpligt att advokat i samband med framställning om ersättning av allmänna medel bifogade kopia av utfärdat rådgivningsbevis, om inte annat så för att nämnden skall ha ett något bättre underlag än hittills för sina utanordningsbeslut som avser statsverkets medel.

7 §

Ansökningsformulären bereder fortfarande de rättssökande och en del biträden stora besvär vid ifyllandet. De blanketter m. m. som i övrigt används av rättshjälpsnämnden är inte utformade på ett enhetligt sätt. En ordentlig översyn av hela blankettfloran är därför erforderlig.

11 §

Enligt rättshjälpsnämndens mening bör det av kostnadsräkningen framgå när ärendet började och när det avslutades. I stor omfattning måste komplettering för närvarande ske i dessa avseenden för att kunna avgöra om ersättning kan utgå enligt rättshjälpslagen och om ärendet kan slutregleras och arkiveras.

16 §

Utredningsförslaget medför i praktiken att yttrande måste inhämtas i varje särskilt fall. Rättshjälpsnämnden instämmer helt i den kritik som utredningens ordförande framfört i förevarande hänseende (s. 283 i betänkandet). Det kan förtjäna framhållas att nuvarande regler om inhämtande av yttrande kan medföra att nämnden får vänta månader på ett svar från SIV.

18 §

Det bör föreskrivas att myndigheten skyndsamt/omgående skall med eget yttrande översända räkningen till rättshjälpsnämnden. Nuvarande regler har medfört att biträde i vissa fall har fått vänta nästan ett helt år för att få betalt för utfört arbete hos SIV.

21 §

Om förskott till biträde skall utbetalas kontant måste rutinerna för utbetalning ändras. Rättshjälpsnämnden måste ur arbetssynpunkt få använda redovisningscentralen vid domstolsverket när förskottsutbetalning skall göras.

Det bör slutligen uppmärksammas att det enligt nämndens mening inte framgår klart hur rättshjälpsärendena enligt utredningsförslaget skall avslutas i den så kallade slutregleringsfasen. Eftersom nämnden är arkivmyndighet måste klara regler finnas när ett ärende är slut och således kan slutgiltigt arkiveras.

10.6 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Redaktionella påpekanden

I gällande rättshjälpslag (18 §) ges föreskrifter om till vilken rättshjälpsnämnd ansökan om rättshjälp skall inges. Motsvarande bestämmelse har i förslaget utan motivering flyttats till den föreslagna rättshjälpsförordningen. Nämnden kan inte finna det vara en lämplig anordning att den rättssökande inte skall kunna omedelbart i själva rättshjälpslagen få besked om vart han skall vända sig i ett rättshjälpsärende. Det synes också kunna föranleda svårigheter att i förslaget motsvarighet saknas till den nuvarande bestämmelsen att den rättssökande i vissa fall kan vända sig till annan nämnd än den "ordinarie".

Ordet "avgift" i 1 § 3 st. i förslaget till rättshjälpslag bör ersättas med rättshjälpsavgift (jfr 22 § i förslaget).

I 2 § 1 st. synes orden "eller biträdande jurist på advokatbyrå" kunna utgå, jfr 3 st.

Lokutionen "om boet behöver sådant bistånd" i 10 § 1 st. bör utgå, då den angivna förutsättningen framgår redan av 1 §.

Ordet "prövat" i 12 § bör ersättas av det nuvarande "behandlad", då fråga ej alltid är om prövning i teknisk mening genom domstol eller annan myndighet.

I 13 § 1 st. bör efter staten inskjutas orden "– med den begränsning som följer av bestämmelserna nedan om rättshjälpsavgift –". Jfr nu 9 § 1 st. 2 p.

I 13 § 2 st. p. 1 synes orden "som varit behövligt etc...." kunna utgå med hänsyn till lydelsen av 20 § 1 st.

I fråga om 13 § 2 st. p. 3 synes den nuvarande lydelsen i motsvarande stadgande i 9 § vara att föredraga.

I 15 § 1 st. bör ordet "rättssökande" utbytas mot "den som åtnjuter allmän rättshjälp" el. dyl.

Efter "allmän rättshjälp" i 16 § 1 st. bör som ett förtydligande inskjutas "om annat inte följer av 17 §".

Ordet "rättshjälpsavgiften" i 35 § 1 st. bör utbytas mot "slutlig rättshjälpsavgift"; jfr nu "slutligt kostnadsbidrag".

46 § Förordnande av biträde enligt 45 § skall föregås av viss behovsprövning. Tanken torde emellertid vara att en begäran om biträdesförordnande får avslås endast i det fall då biträde uppenbarligen inte behövs. Lokutionen "om det ej är obehövligt" förefaller i sammanhanget mindre lyckad då den ej uttrycker annat än en ren självklarhet. Nämnden föredrar en formulering motsvarande den som finns i 10 kap. 13 § föräldrabalken: "om det ej är uppenbart att biträde ej erfordras".

Rättshjälpsförordningen

11 § Paragrafen specificerar vad en kostnadsräkning skall innehålla. De angivna uppgifterna är emellertid för knapphändiga. I räkningen bör upptas alla uppgifter som kan vara av betydelse för ersättningens bestämmande.

16 § Vad som sagts vid 46 § förslaget till rättshjälpslag angående uttrycket "om det ej är obehövligt" gäller även denna paragraf.

10.7 Rättshjälpsnämnden i Sundsvall

Upphörande av allmän rättshjälp

Beträffande bestämmelsen i 39 § förslaget till rättshjälpslag om upphörande av allmän rättshjälp borde det kanske övervägas om i §:ns andra stycke infördes en möjlighet för den som har rättshjälp att i fall av uppenbar obillighet slippa att bära kostnaderna för rättshjälpen, när denna förordnas upphöra enligt 1 st. p. 2.

– – – –

Författningsförslagen

Rent allmänt kan om utformningen av författningsförslagen sägas, att bristande språklig stringens och tydlighet gör många bestämmelser otydliga och svårtolkade. Det är därför önskvärt att lagtextförslaget blir föremål för ytterligare bearbetning.

Rättshjälpslagen

16 § 2 st. Hänvisningen till 17 § 1 st. 7 p. bör utgå. Nämnden ifrågasätter riktigheten av vad som sägs i betänkandet s. 258 m om prövning av underhållsmål enligt bestämmelserna om rättegången i tvistemål om mindre värden. Beträffande ärenden om omyndighetsförklaring eller dess hävande hänvisas till vad ovan anförts.

20 § För närvarande gäller enligt 21 § rättshjälpslagen att till biträde skall förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller "annan som är lämplig för uppdraget". Det föreslås nu att det skall föreligga "särskilda skäl" för att man till biträde skall förordna annan än advokat. Detta innebär en väsentlig skärpning i förhållande till gällande rätt. Nämnden kan inte finna ändringen motiverad och avstyrker därför förslaget i denna del.

11 Övriga frågor

11.1 Göta hovrätt

Utredningens förslag kommer att medföra – förutom ökade kostnader – avsevärt merarbete för de allmänna domstolarna. Detta arbete kommer i huvudsak att utgöras av rutingöromål såsom insamlande av uppgifter, ifyllande av blanketter och dylikt. Arbetet kommer emellertid även att i stor utsträckning behöva utföras av lagfaren personal. Detta kommer i sin tur att medföra att ökade resurser måste anslås eller att mindre tid kan ägnas åt den dömande verksamheten. Hovrätten anser att detta är en felaktig utveckling och att den dömande personalen i stället i så hög grad som möjligt bör disponeras för den materiella prövningen i mål och ärenden.

Det framlagda förslaget till rättshjälpsförordning måste enligt hovrättens mening kompletteras på åtskilliga punkter. Förutom de påpekanden som i detta avseende redan gjorts i yttrandet vill hovrätten framhålla exempelvis avsaknaden av regler för hur ledamöter i rättshjälpsnämnden skall nomineras samt avsaknaden av motsvarighet till de nuvarande bestämmelserna i 34 och 35 §§ rättshjälpskungörelsen. Mot bakgrund härav och då såsom utredningen framhåller (sid. 273) förordningen endast torde vara att anse som en skiss finner hovrätten ej anledning att närmare granska de däri föreslagna bestämmelserna.

11.2 Göteborgs tingsrätt

Det är ej ovanligt att vid ansökan om allmän rättshjälp tvisteföremålets värde anges till ett "cirkabelopp", något överstigande det belopp som gäller för småmålslagen. I åtskilliga av dessa fall upptar den stämningsansökan som sedan ges in till rätten ett belopp under "småmålsgränsen" och målet handläggs då enligt nämnda lag. Tingsrätten finner att behov föreligger av en bestämmelse enligt vilken det ankommer på tingsrätten att i sådana fall ompröva frågan om rättshjälp.

11.3 Rättshjälpsnämnden i Göteborg

Praxis

En given utgångspunkt för översynen av rättshjälpssystemet bör enligt direktiven vara att det rättsskydd som avsågs med rättshjälpsreformen skall vidmakthållas. Målet bör likaledes enligt direktiven vara att samhällets rättshjälp i större utsträckning än nu anpassas efter den rättssökande allmänhetens behov. Utredningen har som nämnden framhållit givit åtskilliga förslag till lösning av olika problem. Domstolsverkets besvärsnämnd har emellertid i flera fall gjort principiella uttalanden i beslut, varigenom den rättssökande allmänheten betagits möjlighet att erhålla rättshjälp i ärenden där sådan hjälp tidigare meddelats. Nämnden finner det därför påkallat att en noggrann genomgång av besvärsnämndens praxis företages för att klarlägga om den restriktiva praxis som kan ha skapats står i överensstämmelse med de direktiv som givits för översynen av rättshjälpssystemet.

11.4 Socialstyrelsen

Vid administrativa frihetsberövanden utgår rättshjälp endast i form av offentligt biträde. Detta gäller dock endast i de fall som är uppräknade i 45 § FRHL. Detta innebär att rättshjälp inte kan utgå i någon form för vissa fall av administrativa frihetsberövanden. Som exempel härpå kan nämnas ärenden hos socialstyrelsen angående ansökan från barnavårdsnämnd om intagning på ungdomsvårdsskola.

I yttrande 1972-05-31 till justitiedepartementet i anledning av betänkandet "Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden" m. m., anförde socialstyrelsen bl. a. följande.

"Socialstyrelsen delar således utredningens uppfattning att offentligt biträde endast bör kunna förordnas i ärende hos utskrivningsnämnd och psykiatriska nämnden. Utredningen har emellertid inte funnit behov föreligga av offentligt biträde i andra ärenden än som rör inskrivning och slutlig utskrivning. Frågan huruvida offentligt biträde bör kunna förordnas även i andra ärenden som är föremål för utskrivningsnämnds eller psykiatriska nämndens prövning har utredningen berört endast helt ytligt. Med hänsyn till rättssäkerhetsintressena torde det kunna vara värdefullt att även i andra ärenden – särskilt vad gäller försöksutskrivningar och återintagningar från försöksutskrivningar – ha möjlighet att förordna offentligt biträde. Frågan i vilka ärenden sådan möjlighet bör finnas skulle mycket väl kunna överlämnas till vederbörande nämnd att avgöra. Det finns ingen anledning antaga annat än att offentligt biträde endast skulle förordnas i de fall där ett uttalat behov av sådant biträde före-

ligger. Socialstyrelsen får därför föreslå att frågan blir föremål för ytterligare överväganden.

Vad ovan sagts rörande lagen om sluten psykiatrisk vård i vissa fall samt om utskrivningsnämnd och psykiatriska nämnden gäller även *omsorgslagen* och de beslut som med stöd av denna lag fattas av beslutsnämnd och psykiatriska nämnden. Alla de ärenden där beslut skall fattas av beslutsnämnd eller som kan överklagas till psykiatriska nämnden är sådana att de mer eller mindre ingriper i den enskildes rörelsefrihet. Vederbörande nämnd torde kunna avgöra om ärendet ar av sådan betydelse för den enskilde att han bör erhålla offentligt biträde.

I *lagen om nykterhetsvård* föreslås införandet av en regel som gör det möjligt för länsrätt att i ärenden rörande tvångsintagningar enligt 18 och 55 §§ förordna offentligt biträde om det behövs för att tillvarata alkoholmissbrukarens rätt. Även andra beslut som kan fattas med stöd av nykterhetsvårdslagen är emellertid av sådan karaktär att de innebär en väsentlig inskränkning i den enskildes rörelsefrihet t. ex. meddelande av lydnadsföreskrift, förverkande av anstånd med verkställighet och åtgärd som avses i 14 § 2 mom. Socialstyrelsen ifrågasätter om inte i sådana ärenden möjlighet borde finnas att förordna om offentligt biträde, i varje fall då besvär föres hos länsrätten. Som utredningen konstaterat föreligger vissa nackdelar ur vård- och behandlingssynpunkt med att öppna möjlighet för förordnande av offentligt biträde i ärende hos nykterhetsnämnd. I länsrätten däremot, vars prövning är av utpräglat judiciell karaktär, föreligger inte några principiella invändningar mot förordnande av offentligt biträde. Även sådana ärenden som avgöres i socialstyrelsen, underställningar av kvarhållningsbeslut och vissa besvär över anstaltsstyrelses eller föreståndares beslut, kan leda till inskränkningar i den personliga rörelsefriheten. De av utredningen angivna skälen för möjlighet att i sådana fall förordna om offentligt biträde är enligt styrelsens uppfattning starkare än de skäl utredningen anfört mot en sådan regel.

Klart är att behandlingsarbetet på anstalterna inte skall behöva tyngas av ett omständligt förfarande med offentligt biträde för den intagne. I de få fall vederbörande anför besvär kan styrelsen däremot inte finna det sakligt motiverat att helt utesluta möjligheten till förordnande av offentligt biträde. Detsamma gäller underställningsärendena. Självklart skulle styrelsen utnyttja möjligheten härtill endast i de enstaka undantagsfall då biträde är av behovet påkallat.

Även i *barnavårdslagen* förekommer hos länsrätten, vid sidan av ärenden rörande omhändertagande för samhällsvård, samhällsvårds upphörande och utskrivning från ungdomsvårdsskola, ärenden som kan medföra en väsentlig inskränkning i den enskildes rörelsefrihet, t. ex. meddelande av föreskrift, förbud för föräldrar att besöka omhändertaget barn, återupptagande av samhällsvård efter villkorligt upphörande och ärenden angående fosterbarn. Det synes inte uteslutet att i sådana fall offentligt biträde bör kunna bidraga till att stärka den enskildes rättssäkerhet i ärendets behandling hos länsrätten. Även i ärende hos kammarrätt som avser besvär över socialstyrelsens beslut om intagning i ungdomsvårdsskola borde offentligt biträde kunna förordnas. Sådana beslut innebär onekligen ett väsentligt ingripande i den personliga rörelsefriheten. Man kan till och med ifrågasätta om inte socialstyrelsen skulle kunna utse offentligt biträde i sådana ärenden."

I yttrande 1975-04-23 till justitieombudsmannen över remiss den 31 januari 1975 angående behovet av utvidgad rätt att erhålla offentligt biträde i ärenden rörande ansökan om intagning på ungdomsvårdsskola m. m.; anförde socialstyrelsen bl. a. följande.

"Den mest ingripande formen av samhällsvård enligt BvL är vård i ungdomsvårdsskola. Sådan vård kommer i allmänhet inte till stånd förrän alla andra åtgärder inom samhällsvårdens ram prövats och befunnits mindre lämpliga. Det synes naturligt att – då ett offentligt biträde kan förordnas enligt 41 § p. 4 rättshjälpslagen i ett ärende hos barnavårdsnämnden som sedan ligger till grund för socialstyrelsens beslut om intagning på ungdomsvårdsskola, liksom i ärende angående besvär över styrelsens beslut härom – den omhändertagne även skall ha rätt till offentligt biträde i detta 'mellanskede'.

Har längre tid förflutit mellan det grundläggande beslutet om samhällsvård och barnavårdsnämndens ansökan om intagning på ungdomsvårdsskola samt väsentligt ändrade förhållanden inträtt torde behovet av biträde vara ännu mera påkallat. I synnerhet gäller detta i sådana fall där motstridiga sakuppgifter lämnats eller betydelsefulla förhållanden i övrigt är oklara.

Det torde även vara av betydelse att ett offentligt biträde i ifrågavarande ärenden förordnas på ett så tidigt stadium som möjligt eller i detta fall redan på utredningsstadiet hos barnavårdsnämnden. Härigenom skapas också förutsättningar för en mer tillförlitlig utredning och en nyanserad bedömning av olika sakförhållanden.

Vidare torde den omhändertagne med hänsyn till sin ungdom, de förhållanden som föregått ansökan om intagning samt omständigheterna i övrigt ha små möjligheter att själv medverka till komplettering av utredningen eller bedöma förutsättningarna för och konsekvenserna av ett beslut om intagning på ungdomsvårdsskola.

Vård på ungdomsvårdsskola har i allt högre grad kommit att ersätta påföljd enligt brottsbalken för den ungdomsgrupp varom nu är fråga. Socialstyrelsen finner i likhet med vad Ni anfört i remisspromemorian att den omständigheten att åklagaren med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare beslutar att ej tala å brott leder med nu gällande ordning till en begränsning av den rätt till biträde genom samhällets försorg som eljest hade tillkommit den unge som misstänkt.

För att därför skapa ökade garantier för ett fullständigt beslutsunderlag samt ge enskild, som på grund av sin ålder, fysiska och psykiska tillstånd eller övriga omständigheter inte kan tillvarata sin rätt, bistånd, anser socialstyrelsen att möjlighet bör ges att förordna om offentligt biträde redan hos den barnavårdsnämnd/sociala central- eller distriktsnämnd som har att sörja för den till grund för ansökningen om intagning erforderliga utredningen i ärendet."

Socialstyrelsen vidhåller att det finns skäl att utvidga förutsättningarna i 41 § RHL att erhålla offentligt biträde. Det synsätt som redovisats här återkommer även i socialutredningens betänkande Socialtjänst och socialförsäkringstillägg (SOU 1977: 40). Styrelsen kommer i sitt remissyttrande över detta betänkande att ta upp denna fråga. Då rättshjälpsutredningen själv framhållit att socialutredningens betänkande kan föranleda ytterligare översyn av rättshjälpssystemet skulle frågan om förändringar i 41 § RHL kunna anstå tills dess.

Rättshjälp utgår till misstänkt i brottmål i form av kostnadsfri offentlig försvarare. Om den tilltalade fälls till ansvar kan han dock förpliktas betala

ett belopp högst motsvarande kostnadsbidrag enligt reglerna för allmän rättshjälp. Den misstänkte kan vidare få ersättning för kostnad för bevisning, för resa och uppehälle och för domstolsavgifter, men endast då han har mycket små inkomster, enligt huvudregeln mindre årsinkomst än tre basbelopp enligt ATP-systemet. Socialstyrelsen anser det inte rimligt att personer som sedermera förklaras ha varit icke ansvariga för sina handlingar på grund av psykisk sjukdom nödgas bestrida kostnader för offentligt biträde, för bevisning, resa, uppehälle och domstolsavgifter med anledning av misstanke om brott.

11.5 Länsstyrelsen i Malmöhus län, skatteavdelningen

Upprättande av fastighetsdeklaration

Enligt förslaget kan man inte erhålla *rådgivning* eller *förlängd rådgivning* när det gäller upprättande av självdeklaration och fastighetsdeklaration. *Rättshjälp* kan inte heller erhållas för upprättande av självdeklaration. Däremot kan rättshjälp erhållas för upprättande av fastighetsdeklaration om målet eller ärendet avsevärt avviker från vad som kan anses normalt för ärendetypen eller om eljest särskilda skäl föreligger.

En av grundtankarna bakom rättshjälpsreformen var att rättshjälp i princip skulle utgå i alla slags rättsliga angelägenheter där behov av rättshjälp föreligger. De rättssökandes behov av hjälp torde i och för sig vara större när det gäller upprättande av en komplicerad självdeklaration än när det gäller upprättande av en komplicerad fastighetsdeklaration. Av praktiskt administrativa och ekonomiska skäl har en viss begränsning av de rättsliga angelägenheter i vilka rättshjälp kan erhållas varit nödvändig. Av denna anledning har enligt förslaget upprättande av självdeklaration uteslutits från tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. Man kan ifrågasätta om inte även upprättande av fastighetsdeklaration av samma skäl borde ha uteslutits.

11.6 Sveriges advokatsamfund

I sitt yttrande över DON:s promemoria väckte samfundet frågan om inte *ränta* borde utgå på den av domstol eller myndighet beslutade biträdesersättningen. Denna fråga har inte behandlats av utredningen. Samfundet vidhåller emellertid sin uppfattning i detta hänseende och föreslår att en bestämmelse om räntegottgörelse intas förslagsvis i 29 § författningsförslaget.

Samfundet vill gärna framföra sin anslutning till förslaget att benämna samtliga biträden enligt rättshjälpslagen *offentligt biträde*.

Enligt samfundets mening bör *övergångsbestämmelser* utfärdas i vissa hänseenden, exempelvis i anslutning till förfarandet enligt 35 § författningsförslaget. För att möjliggöra en smidig övergång förordar samfundet också att de rättshjälpsnämnder som kommer att indras avvecklas successivt under slutförande av där anhängiggjorda ärenden.

11.7 Sveriges domareförbund

Oberoende av om offentligt biträdes rätt till ersättning avgöres av rättshjälpsnämnd eller av förvaltningsdomstol bör en brist i systemet uppmärksammas. För närvarande äger förvaltningsdomstol efter muntlig förhand-

ling tillerkänna part eller vittne ersättning att utgå av allmänna medel enligt förvaltningsprocesslagen. Gäller det ersättning till biträde har domstolen enligt rättshjälpslagen att med eget yttrande vidarebefordra räkningen på sådan kostnad till rättshjälpsnämnden. Vare sig det rör sig om ersättning enligt den ena eller den andra lagen kan emellertid krav därom framställas även om sakens handläggning i övrigt är slutförd, eftersom både förvaltningsprocesslagen och rättshjälpslagen saknar motsvarighet till stadgandet i 18 kap. 14 § rättegångsbalken om skyldighet för part, som vill ha ersättning, att framställa yrkande därom innan handläggningen avslutas. Det ligger i öppen dag att ett ersättningskrav med anknytning till ett kanske för länge sedan avgjort mål medför svårigheter och merarbete för den domstol som har att på nytt sätta sig in i saken. Om förvaltningsdomstol framdeles själv skall avgöra alla här avsedda frågor om ersättning blir behovet av en regel av samma innehåll som 18 kap. 14 § rättegångsbalken inte mindre framträdande för domstolens del än vad det är redan i dag. Av 12 § i förslaget till rättshjälpsförordningen framgår att utredningen avser att åvägabringa en ordning som tillgodoser detta behov. Förbundet anser inte denna föreskrift tillräcklig. Det krävs enligt förbundets mening ett uttryckligt stadgande i lag.

11.8 Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Föreningen vill i detta sammanhang inte underlåta att påpeka att det s. k. servicecirkuläret inte fungerar så väl som man ofta föreställer sig. Framför allt gäller detta ärenden av mer komplicerad art. Väl kan klienten få råd om det formella förfarandet men det viktiga för klienten är hur han i sak bör lägga upp ärendet. I denna del kan han vanligen inte få någon hjälp.

Statsmakternas tilltro till cirkuläret delas därför inte av föreningens medlemmar, som har stor erfarenhet av förvaltningsärenden.

Den stora avslagsprocent, som redovisas för ansökningar om allmän rättshjälp i förvaltningsärenden, beror enligt föreningens uppfattning inte på att behov av sådan hjälp inte skulle finnas utan till mycket stor del på just en alltför stor tilltro hos rättshjälpsnämnder och besvärsnämnd till den hjälp, som myndigheterna själva kan lämna, bl. a. med stöd av servicecirkuläret.

I detta sammanhang vill föreningen påpeka att domstolsverkets besvärsnämnd även i andra fall gjort principiella uttalanden i beslut, varigenom den rättsökande allmänheten betagits möjlighet att erhålla rättshjälp. Ett mycket allvarligt exempel härpå bedömer föreningen vara besvärsnämndens beslut 593/77, vari besvärsnämnden uttalat att allmän rättshjälp i regel inte skall beviljas vid patientförsäkringsfall, ej ens vid behandling av ärende inför Patientskadenämnden. Det skall därvid beaktas att Patientskadenämnden endast prövar principfrågor, svårbedömda fall och sådana fall där tvist uppstår om ersättning.

Föreningens jurister finner den restriktiva tolkning av gällande bestämmelser i realiteten ha medfört väsentlig försämring av möjligheterna för allmänheten att erhålla juridisk hjälp i förhållande till vad som gällde före rättshjälpsreformens genomförande år 1973. Då detta inte kan vara avsett anser föreningen en genomgång av nuvarande restriktiva praxis vara välmotiverad.

11.9 Landsorganisationen i Sverige

Vissa utredningar

Allmän rättshjälp får lämnas endast fysisk person och dödsbo enligt förslagets tillämpningsområde. Inom fackförbunden och det förutnämnda LO-förbundens Rättsskydd AB utförs med hjälp av expertis omfattande undersökningar och analyser särskilt i arbetsmiljöärenden. Detta omfattande arbete utförs på ett tidigt stadium innan någon tvist föreligger. Undersökningarnas resultat kan sedan eventuellt läggas till grund för enskilda medlemmars anspråk på ersättning enligt arbetsskadeförsäkringslagen. Det slag av utredningar som här avses är sådana som utförs till följd av att misstanke uppkommer om att material, ämnen eller processer ger upphov till arbetsskador, skador som man tidigare inte känt till.

Inom ett avgränsat geografiskt område kanske man upptäcker en viss överdödlighet. En undersökning med efterföljande analys utförs och eventuellt kan ett medicinskt samband mellan överdödligheten och viss industris ämne spåras. I den situationen kan det senare bli aktuellt för enskilda medlemmar att resa anspråk på arbetsskadeersättning. Exempel på den typ av fall det kan röra sig om är den s. k. reabränsle-affären liksom asbestaffären, där det i senare fallet upptäcktes att asbesten hade en cancerframkallande effekt.

Dessa ekonomiskt betungande utredningar faller f. n. inte inom ramen för allmän rättshjälp. Med tanke på att enskilda medlemmar via sin fackföreningsavgift indirekt bekostar dessa utredningar anser LO att det borde öppnas en möjlighet att få detta slags utredningar ersatta av statsverket.

Avslutning

LO, som inte funnit anledning att i annat än vissa huvudpunkter kommentera utredningens förslag vill inte motsätta sig att förslaget med beaktande av anförda synpunkter läggs till grund för lagstiftning.

11.10 Hyresgästernas riksförbund

I hyresgäströrelsens uppgifter ingår som en viktig del att tillvarataga medlemmarnas rätt och intressen i hyrestvister av olika slag. Härför utbildade ombudsmän, varav en del är jurister, fungerar som ombud och biträden i mål och ärenden vid allmän domstol (mestadels fastighetsdomstolarna), hyresnämnder och bostadsdomstolen samt hos överexekutor. Sådan rättshjälpsverksamhet är omfattande och det har av lagstiftaren avsetts att biträde enligt rättshjälpslagen skall kunna erhållas i hyrestvister och att partsorganisationernas ombudsmän skall kunna förordnas som biträden.

Mot denna bakgrund har förbundet svårt att förstå en del av domstolsverkets avgöranden i besvärsärenden. I beslut den 26 september 1977 (nr 946/77) förelåg enligt domstolsverkets mening "normalt inte behov av biträde enligt 19 § andra stycket rättshjälpslagen i ärenden angående hyressättning, i vart fall inte vid handläggning i hyresnämnden". Samtidigt avgjordes av besvärsnämnden ett annat ärende (beslut nr 947/77) som gällde uppsägning av hyresavtal i anledning av husets förestående rivning och hyresgästen ansågs i detta fall vara i behov av biträde. I mål av sistnämnda slag är processen i hyresnämnd ofta betydligt mindre utrednings- och arbetskrävande än i mål som gäller bestämmande av hyra enligt bruksvärdessystemet. Mål av det senare slaget kräver nämligen kännedom om och möjlighet att framskaffa utredning om hyresnivån för med prövningslägen-

heten jämförliga lägenheter i det allmännyttiga beståndet och att göra adekvata bedömningar av sådant jämförelsematerial, vilket endast i få undantagsfall är möjligt för den enskilde hyresgästen. Förbundet hemställer därför att man i samband med de aktuella ändringarna i lagstiftningen bryter den av domstolsverket genom det förstnämnda beslutet introducerade principen, enär i annat fall rättshjälpslagen förlorar mycket i värde för landets hyresgäster.

Det må tillåtas förbundet att i detta sammanhang även beröra ett annat förhållande. Som redan har framhållits har partsorganisationernas ombudsmän genom lagstiftningen godkänts som biträden i hyrestvister såväl i hyresnämnder som i allmänna domstolar. Ibland begär emellertid den rättssökande medlemmen att den allmänna rättshjälpen skall kombineras med utnyttjandet av den rättsskyddsförsäkring som ingår i hans hemförsäkring. Dessa rättsskyddsförsäkringar gäller emellertid i allmänhet inte mål i hyresnämnder och ärenden hos överexekutor och när det gäller mål i allmän domstol godtar försäkringsbolagen endast advokat som biträde. Det innebär bl. a. att om en hyrestvist som handlagts av en hyresgästombudsman skall prövas av allmän domstol kan resultatet bli att hyresgästen inte kan göra sitt försäkringsbolag betalningsansvarigt för motpartens rättegångskostnader för det fall att domen går honom emot.

Förbundet anser det rimligt att samma regler för biträde gäller för båda formerna av rättshjälp och hemställer att försök göres att åstadkomma en sådan samordning.

De remitterade lagförslagen

1 Förslag till
Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972: 429)[1]
dels att rubriken närmast före 18 § skall utgå,
dels att 2–4, 6–12, 15–34, 37 och 39–50 §§ samt rubrikerna närmast före 9, 11 och 16 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i lagen skall införas sex nya paragrafer, 5 a, 5 b, 9 a, 18 a, 28 a och 49 a §§ samt närmast före 20, 21, 22, 24, 26, 27, 31, 33 och 34 §§ nya rubriker av nedan angivna lydelse.
Till följd härav kommer lagen att ha följande lydelse från och med den dag då denna lag träder i kraft.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Inledande bestämmelser	
1 §	
Rättshjälp enligt denna lag utgår såsom allmän rättshjälp (6–34 §§), rättshjälp åt misstänkt i brottmål (35–40 §§), rättshjälp genom offentligt biträde (41–45 §§) och rådgivning (46–48 §§).	
2 §	
Rättshjälp lämnas av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå eller, i fall som anges i lagen, av annan.	
Chef för allmän advokatbyrå skall vara advokat.	
3 §	
För handläggning av ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.	För handläggning av *vissa* ärenden om rättshjälp finns rättshjälpsnämnder. Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.
	Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

[1] Lagen omtryckt 1976: 626.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.
Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av *en centralmyndighet. Centralmyndighet är den myndighet som regeringen bestämmer.*	Rättshjälpsnämnd står under tillsyn av *domstolsverket.*

Regeringen får förordna att rättshjälpsnämnd skall vara delad i avdelningar. Vad som föreskrives om nämnd äger motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

4 §

Rättshjälpsnämnd består av ordförande, som skall vara lagfaren och erfaren i domarvärv, samt fyra andra ledamöter. Av dessa skall två vara inom nämndens verksamhetsområde verksamma advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. De två övriga skall vara svenska medborgare, myndiga och bosatta inom nämndens verksamhetsområde.

Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av regeringen. *Centralmyndigheten* utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och de ledamöter som ej skall vara advokater efter förslag av *landsting i län inom rättshjälpsnämndens verksamhetsområde. Ingår i verksamhetsområdet kommun, som ej tillhör landstingskommun, lämnas förslag även av fullmäktige i kommunen.*	Ordförande i rättshjälpsnämnd förordnas av regeringen. *Domstolsverket* utser övriga ledamöter. Av dessa utses den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat efter förslag av Sveriges advokatsamfund och de ledamöter som ej skall vara advokater efter förslag av *Landstingsförbundet. Innan förbundet avger förslag, skall förbundet höra de landstingskommuner och de kommuner utanför landstingskommun som ingår i rättshjälpsnämndens verksamhetsområde.*

För ledamot skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

5 §

Rättshjälpsnämnd är beslutför med ordföranden och minst två andra ledamöter, av vilka en icke är advokat. Vid avgörande av ärende, som är av principiell betydelse eller annars av särskild vikt, skall dock samtliga ledamöter deltaga.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpsnämnd. Ordföranden skall dock säga sin mening först.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

I den utsträckning regeringen bestämmer får tjänsteman vid rättshjälpsnämnden på nämndens vägnar slutligt pröva rättshjälpsärende.

5 a §

För prövning av besvär i vissa fall enligt denna lag finns en besvärsnämnd.

Om besvärsnämnden meddelar regeringen närmare bestämmelser.

5 b §

Vad i lagen sägs om allmän domstol skall vid tillämpningen av 15, 17, 21, 22, 29, 31, 34, 49 och 50 §§ även gälla regeringsrätten, kammarrätt, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen, skatterätt, fastighetstaxeringsrätt, länsrätt, krigsrätt, arrendenämnd, hyresnämnd, statens vanämnd samt överexekutor.

Allmän rättshjälp

Tillämpningsområdet

6 §

Allmän rättshjälp får *lämnas* fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begäres.

Allmän rättshjälp får *beviljas* fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar åtta gånger det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begäres.

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbeloppet med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
7 §	
Allmän rättshjälp får *lämnas* dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.	Allmän rättshjälp får *beviljas* dödsbo i rättslig angelägenhet, om boet behöver sådant bistånd och det med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden är skäligt.
Avlider den som har allmän rättshjälp, utgår därefter rättshjälpen till dödsboet.	
8 §	
Allmän rättshjälp får ej *lämnas*	Allmän rättshjälp får ej *beviljas*
1. i angelägenhet som *ej* prövas eller på annat sätt behandlas *i landet*, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,	1. i angelägenhet som *skall* prövas eller på annat sätt behandlas *utom riket*, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,
2. den som *ej* är bosatt *i landet*, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,	2. den som är bosatt *utom riket*, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,
3. näringsidkare i angelägenhet som *har samband med* hans näringsverksamhet, om ej *särskilda* skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden eller *sakens beskaffenhet*,	3. näringsidkare i angelägenhet som *uppkommit i* hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till *verksamhetens art och begränsade omfattning*, hans ekonomiska *och personliga* förhållanden eller *omständigheterna i övrigt*,
4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,	
5. för upprättande av självdeklaration,	
6. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.	
I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall *lämnas*.	I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall *beviljas*.
Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.	
Förmåner	*Förmåner m. m.*
9 §	
Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser. *Bestämmelser om att den rättssökande har att själv helt eller delvis betala kostnad för rättshjälp finns i 16 § andra stycket och 27 § första stycket andra punkten.*	Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för	
1. biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,	
2. bevisning vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,	2. bevisning vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt* samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,
3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet, om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,	
4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas, i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken,	4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken *eller läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § samma balk,*
5. *avgift som enligt expeditionskungörelsen (1964:618) utgår för ansökan och expedition vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen, dock ej i fråga om sådan rättens expedition som utfärdas endast på särskild begäran om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft, samt avgift* som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027),	5. *tilläggsavgift* som utgår enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027),
6. *kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen,*	6. *vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,*
7. *vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning*	7. *skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad,*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
m. m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranstaltat om,	
8. *skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.*	8. *medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.*

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken.

9 a §

Den som beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från avgift för ansökan och för expedition enligt expeditionskungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelningarna I och II samt avdelning III under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten för expedition gäller endast i den mån expeditionen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller ej i fråga om sådan expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande eller i mål om verkställighet är befriad från skyldighet att förskjuta och betala utsökningsavgift och försäljningsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027).

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

10 §

Skall den *rättssökande* ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsökningslagen (1877: 31 s. 1),	Skall den *som beviljats allmän rättshjälp* ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning enligt rättegångsbalken eller utsöknings-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
får rättshjälpsnämnden, *om den beviljat allmän rättshjälp*, utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.	lagen (1877: 31 s. 1), får rättshjälpsnämnden utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.
Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om *rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp i verkställighetsärendet*.	Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 41 eller 42 § utsökningslagen, om *allmän rättshjälp beviljats i verkställighetsärendet*.

Föranleder ansvarsförbindelsen utgift för staten, anses utgiften såsom kostnad för rättshjälpen.

Kostnadsbidrag	*Rättshjälpsavgift*
	11 §
Den rättssökande skall bidraga till *kostnaderna* för allmän rättshjälp enligt vad som sägs i 12–15 §§.	Den rättssökande skall bidraga till *de kostnader* för allmän rättshjälp *som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift* enligt vad som sägs i 12–15 §§.
	Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av rättshjälpsavgift.
	12 §
Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör *kostnadsbidraget* en *etthundratjugofemtedel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. *Bidraget* får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.	Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör *rättshjälpsavgiften* en *hundradel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor. *Avgiften* får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger.
Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för *kostnadsbidraget*	Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för *rättshjälpsavgiften*

en tjugondel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger tre men ej fem gånger basbeloppet,

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor och att lägsta *kostnadsbidrag* utgör en *etthundratjugofemtedel* av bas-	Vid tillämpning av andra stycket iakttages att *inkomsten jämnas till närmast lägre tusental kronor*, att maximibeloppet jämnas till närmast lägre tiotal kronor och att lägsta

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
beloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.	*rättshjälpsavgift* utgör en *hundradel* av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.

13 §

Bidrager den rättssökande i väsentlig omfattning till annans underhåll, ökas gränsbelopp enligt 12 § första eller andra stycket med vad som motsvarar hälften av där angivet basbelopp för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrager.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frårdrages.

14 §

Söker dödsbo rättshjälp, utgör maximibeloppet ett med hänsyn till boets behållning och delägarnas ekonomiska förhållanden skäligt belopp.

15 §

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i *kostnadsbidrag*.	Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i *rättshjälpsavgift*. *Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.* *Är den rättsliga angelägenheten anhängig vid allmän domstol, beslutar domstolen i fråga som avses i denna paragraf. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden.* *Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.*
Allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden	*Beviljande av allmän rättshjälp m. m.*

16 §

Anlitar den rättssökande advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får, så länge kostnaderna för rättshjälpen ej överstiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, allmän rättshjälp lämnas utan beslut av rättshjälps-	*Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser* *– äktenskapsskillnad* *– boskillnad*

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
nämnden. Vad som sagts nu gäller ej fall, som avses i 7 § första stycket, eller angelägenhet rörande bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad.	*– underhållsbidrag till make eller barn* *– faderskap till barn* *– vårdnad* *– umgängesrätt* *– upprättande av äktenskapsförord eller testamente.*
Skyldigheten att utge kostnadsbidrag fullgöres genom att den rättssökande till biträdet betalar dennes ersättning och svarar för övriga kostnader för rättshjälpen.	*Advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får ej bevilja allmän rättshjälp för verkställighet av avgörande om underhållsbidrag, vårdnad eller umgängesrätt. Ej heller får advokat eller biträdande jurist bevilja allmän rättshjälp* *1. om den rättssökande är dödsbo,* *2. om den rättssökande är bosatt utom riket,* *3. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket.*
17 §	
Ersättning till biträde samt för bevisning och annan utredning skall i fall som avses i 16 § bestämmas som om kostnaden skolat utgå av allmänna medel enligt denna lag. *I mål eller ärende vid allmän domstol, krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen fastställes ersättningen till biträdet av domstolen. I annat fall fastställes biträdesersättningen av rättshjälpsnämnden, om den rättssökande eller biträdet begär det eller rättshjälpsnämnden självmant upptager ersättningsfrågan till prövning.*	*Är rättslig angelägenhet anhängig vid allmän domstol, prövas frågan om beviljande av allmän rättshjälp av domstolen.*
Allmän rättshjälp efter beslut av rättshjälpsnämnden	
18 §	
Beslut om allmän rättshjälp får av rättshjälpsnämnden meddelas efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen bestämmer.	*Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och föreligger ej fall som anges i 17 §, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Ansökan om allmän rättshjälp upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde sökanden är bosatt eller, om sökanden är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ansökan av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.	
Ansökan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av andra stycket, om nämnden finner särskilda skäl föreligga.	
18 a §	
	Beslut om allmän rättshjälp meddelas efter ansökan av den rättssökande. Ansökan skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket bestämmer.
19 §	
Bifalles ansökan om allmän rättshjälp fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.	*I samband med att allmän rättshjälp beviljas, fastställes* det för sökanden gällande maximibeloppet.
Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får *rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.*	Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarataga sin rätt, får *biträde förordnas på hans begäran. I fall som anges i 16 § är den som beviljat allmän rättshjälp biträde utan särskilt förordnande.*

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1974: 8) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till makarnas förhållanden eller boets beskaffenhet.

När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Rättsverkan av beslut om allmän rättshjälp
	20 §
Meddelas beslut om allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till *rättshjälpsnämnden*. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen, om *denna* gjorts utan *oskäligt* dröjsmål *och kostnaden avser ersättning till advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå.*	Meddelas beslut om allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader *enligt 9 och 10 §§* av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till *den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp*. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen *hos myndighet*, om *arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har* gjorts utan *väsentligt* dröjsmål. *Även annars utgår biträdesersättning för tiden före ansökan om rättshjälp, om synnerliga skäl föreligger.*
Har allmän rättshjälp lämnats enligt 16 § första stycket, utgår biträdesersättningen även för denna del av uppdraget av allmänna medel.	
I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 7 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.	I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.
	Förordnande av biträde m. m.
	21 §
Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.	Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. *Biträde får entledigas om skäl föreligger därtill.*
Förordnande som biträde får av rättshjälpsnämnden återkallas, om skäl föreligger till det.	*Byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas, om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger.*
Biträde får ej sätta annan i sitt ställe utan rättshjälpsnämndens medgivande.	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Biträde får sätta advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution). I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.
	Är den rättsliga angelägenheten anhängig vid allmän domstol, ankommer det på domstolen att besluta om förordnande och entledigande samt om särskilt tillstånd till byte och substitution. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden i dessa frågor.
	Ersättning till biträde m.fl.
22 §	
Biträde *och* skiftesman har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, *centralmyndigheten* fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.	Biträde, skiftesman *och medlare* har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, *domstolsverket* fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.
Har biträde *eller* skiftesman genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande.	Har biträde, skiftesman *eller medlare* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande. *Om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller besluta om substitution eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.*
Ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller hostadsdomstolen* av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman fastställes av rättshjälpsnämnden.	Ersättning till biträde fastställes i mål eller ärende vid allmän domstol av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman fastställes av rättshjälpsnämnden. *Ersättning till medlare fastställes av domstolen.*
23 §	
Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket. I fråga om ersättning till skiftesman skall vad som har sagts nu äga motsvarande tillämpning.	Biträde får ej förbehålla sig eller mottaga ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 22 §. Har det skett, är förbehållet utan verkan och skall biträdet återbetala vad han uppburit för mycket. I fråga om ersättning till skiftesman *och till medlare* skall vad som har sagts nu äga motsvarande tillämpning.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Ersättning för bevisning och annan utredning m. m.
	24 §
I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.	I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt* med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.
	25 §
I angelägenhet, som ej handläggs vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen*, beslutar *biträde* om utredning. *Har biträde ej förordnats, beslutar rättshjälpsnämnden. Har i ärende om bodelning förordnats skiftesman, beslutar denne om utredning.*	I angelägenhet, som ej handläggs vid allmän domstol, *bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt*, beslutar *rättshjälpsnämnden* om utredning. *Utan hinder härav får biträde besluta om utredning av mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer skiftesman som förordnats i ärende om bodelning.*
Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. *Ersättningen bestämmes av rättshjälpsnämnden.*	Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. *Ingår utredningen i mål eller ärende som har anhängiggjorts vid domstol, arrendenämnd, hyresnämnd, statens va-nämnd eller överexekutor, bestämmes ersättningen av myndigheten. I annat fall bestämmes ersättningen av rättshjälpsnämnden.*
	Ersättning för inställelse
	26 §
Ersättning som avses i 9 § andra stycket 4 utgår enligt bestämmelser som regeringen meddelar.	
Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken bestämmes ersättningen av domstolen.	Ersättning enligt första stycket bestämmes av den myndighet inför vilken inställelsen sker. Vid inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken bestämmes ersättningen av domstolen. *Ersättning för inställelse vid läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken bestämmes av länsrätten.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Betalning av rättshjälpsavgift, avräkning med biträde och slutreglering
	27 §
Har biträde förordnats, betalas *kostnadsbidrag* till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet. *Vad som sagts nu gäller ej i den mån skyldigheten att utge sådant bidrag redan fullgjorts enligt 16 § andra stycket.*	*Finns biträde enligt denna lag*, betalas *rättshjälpsavgift* till biträdet intill det enligt 19 § fastställda maximibeloppet.
Från ersättning enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som *kostnadsbidrag* till biträdet. Understiger ersättningen *det bidrag* som skall avräknas, svarar biträdet mot statsverket för mellanskillnaden och har att inbetala denna.	Från ersättning enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande är skyldig att utge som *rättshjälpsavgift* till biträdet. Understiger ersättningen *den avgift* som skall avräknas svarar biträdet, *om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit i rättshjälpsärendet*, mot statsverket för mellanskillnaden och har att inbetala denna.
Har biträde ej förordnats, skall *kostnadsbidraget* erläggas till *rättshjälpsnämnden*.	*Finns ej biträde*, skall *rättshjälpsavgiften* erläggas till *statsverket*.
	28 §
Har sedan beslut om allmän rättshjälp meddelats maximibeloppet blivit höjt, skall *det bidrag* som kan föranledas av höjningen erläggas till *rättshjälpsnämnden*.	Har sedan beslut om allmän rättshjälp meddelats maximibeloppet blivit höjt, skall *den avgift* som kan föranledas av höjningen erläggas till *statsverket*.
	28 a §
	Fastställes rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande tidigare inbetalat, skall mellanskillnaden återbetalas till honom. Med återbetalningen får dock anstå, om det finns anledning antaga att högre avgift kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.
	29 §
Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande enligt 30 § av det slutliga kostnadsbidraget maximibeloppet	*I mål eller ärende som är anhängigt vid allmän domstol skall domstolen i samband med att den fastställer ersättning till biträde också fastställa rättshjälpsavgift och göra avräkning med den som haft rättshjälp och med biträdet.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
överskridas efter vad som är skäligt.	*Finns ej biträde eller begär biträde ej ersättning, fastställes rättshjälpsavgift och göres avräkning med den som haft rättshjälp när domstolen skiljer sig från målet eller ärendet eller när rättshjälpen upphör.* *Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid allmän domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgift och göra avräkning. Därvid skall första och andra styckena äga motsvarande tillämpning.*
30 §	
Sedan den rättsliga angelägenheten slutförts eller rättshjälpen på annat sätt upphört, skall rättshjälpsnämnden fastställa slutligt kostnadsbidrag och göra avräkning med den som haft rättshjälp.	*Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande enligt 29 § av rättshjälpsavgift maximibeloppet överskridas efter vad som är skäligt.*
	Motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp
31 §	
I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen* äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen *till statsverket.*	I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid allmän domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen *enligt vad som sägs i 33 §.*
Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten, *om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt,* ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen.	Vinner makar efter gemensam ansökan boskillnad eller äktenskapsskillnad och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga andra maken att betala statsverket hälften av kostnaderna för rättshjälpen. *Om maximibeloppet för andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än som*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	motsvarar hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall ej åläggas om maximibeloppet ej skulle överstiga avgiften enligt 12 § första stycket första meningen och ej heller om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.
Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall *rättshjälpsnämnden, om det ej med hänsyn till omständigheterna är obilligt, ålägga andra maken att betala statsverket hälften av* kostnaderna för skiftesmännen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.	Har i ärende om bodelning skiftesman förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall *andra stycket äga motsvarande tillämpning i fråga om* kostnaderna för skiftesmannen och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet *om ersättningsskyldighet* får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom.
	Överstiger i fall som avses i andra eller tredje stycket summan av ersättning som make ålagts att betala och den rättssökandes rättshjälpsavgift kostnaderna för rättshjälpen, skall den make som åtnjuter allmän rättshjälp berättigas få tillbaka den överskjutande delen.
Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas *mot statsverket* för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.	Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.
32 §	
När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående *ersättning till statsverket* enligt 31 §.	När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgöres, skall beslut samtidigt meddelas angående *ersättningsskyldighet* enligt 31 §.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Fördelning av ersättning mellan statsverket och den som haft allmän rättshjälp
	33 §
Ersättning som motpart eller annan enligt 31 § *betalat till statsverket för kostnader för allmän rättshjälp skall utges till den som erhållit rättshjälpen i den mån ersättningen överstiger kostnaderna minskade med vad som erlagts i kostnadsbidrag.*	*Har* motpart eller annan enligt 31 § *ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift utgör högst fem procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift.* *Överstiger den del av ersättningen som motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket.* *Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp, skall vad i första och andra styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.*
Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningslagen (1877: 31 s. 1), äger bestämmelserna i första stycket om ersättning motsvarande tillämpning i fråga om *exekutionsavgift* som i ärendet uttagits hos motparten.	Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningslagen (1877: 31 s. 1), äger bestämmelserna i första–*tredje stycken* om ersättning motsvarande tillämpning i fråga om *tilläggsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027)* som i ärendet uttagits hos motparten.
	Upphörande av allmän rättshjälp
	34 §
Rättshjälpsnämnden skall förordna att rättshjälpen skall upphöra om	*Allmän rättshjälp* skall upphöra om
1. *kostnadsbidrag* ej erläggas enligt 27 eller 28 §,	1. *rättshjälpsavgift* ej erläggas enligt 27 eller 28 §,

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2. *sökanden* lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats.	2. *den rättssökande* lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. *sökanden* uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för *lågt slutligt kostnadsbidrag*,	3. *den rättssökande* uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för *låg rättshjälpsavgift*,
4. *sökanden* ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller	4. *den rättssökande* ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller
5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att *sökanden* ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.	5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att *den rättssökande* ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

I fall som avses i första stycket 3 eller 4 skall förordnande ej meddelas, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Meddelas förordnande om allmän rättshjälps upphörande, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *I fall som avses i första stycket 1 och 4 skall hans ansvar dock ej överstiga maximibeloppet, om ej annat följer av 29 §.*	Meddelas förordnande om allmän rättshjälps upphörande, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *Föreligger särskilda skäl, får förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.*
	Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid allmän domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

35 §

Om offentlig försvarare finns särskilda bestämmelser.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § får beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett gränsbelopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

37 §

I fråga om förmåner vid rätts-	Vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 §

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
hjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2, 4 och 5, 20 § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.	andra stycket 2, 4 och 5, *9 a §*, 20 § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.

38 §[1]

Bestämmelserna i rättegångsbalken om skyldighet för tilltalad eller annan att till statsverket återbetala kostnad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel äger motsvarande tillämpning i fråga om kostnad för rättshjälp enligt 36 §.

I fall som avses i 19 § andra stycket lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken, 18 § lagen (1957: 668) om utlämning för brott, 14 § lagen (1959: 254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge, 7 och 13 §§ lagen (1964: 450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet, 39 § lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottsmålsdom samt 29 § lagen (1978: 000) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet gäller vad där är föreskrivet.

39 §

Beslut om rättshjälp enligt 36 § meddelas på ansökan av den tilltalade. Sådant beslut meddelas av den domstol där målet är anhängigt.

Har rätten skilt saken från sig får den, till dess talan fullföljts av den tilltalade eller tiden för sådan talan utgått, bevilja honom rättshjälp i högre rätt.

Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen.	Föreligger omständighet som anges i 34 § första stycket 2 beträffande den tilltalade, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra. Dömes den tilltalade för brottet, skall han utan hinder av vad som föreskrives i 38 § första stycket åläggas att betala hela kostnaden för rättshjälpen. *Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.*

Ändras den tilltalades ekonomiska förhållanden i sådan mån att han ej längre är berättigad till rättshjälp, skall domstolen förordna att rättshjälpen skall upphöra.

40 §

Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.	Ansökan om rättshjälp enligt 36 § skall vara skriftlig samt innehålla uppgifter i de hänseenden som regeringen *eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket* bestämmer. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan göras muntligen.

[1] Lydelse enligt prop. 1978/79: 3.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

Rättshjälp genom offentligt biträde

41 §[2]

Offentligt biträde kan förordnas i mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

2. hos beslutsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus enligt lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller placering av särskoleelev enligt 28 § samma lag,

3. hos förvaltningsdomstol angående tvångsintagning i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt 18 eller 55 § lagen (1954: 579) om nykterhetsvård eller kvarhållande enligt 45 § samma lag,

4. angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § barnavårdslagen (1960: 97) eller utredning enligt 30 § samma lag eller angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag,

5. hos förvaltningsdomstol angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola enligt barnavårdslagen (1960: 97),

6. angående förpassning enligt utlänningslagen (1954: 193) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om förpassning,	6. angående förpassning *eller utvisning* enligt utlänningslagen (1954: 193) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om förpassning *eller utvisning*,
7. angående *utvisning* enligt utlänningslagen (1954: 193),	7. angående *avvisning* enligt utlänningslagen (1954: 193), *dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten eller utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,*
8. angående *avvisning* enligt utlänningslagen (1954: 193), *dock ej hos polismyndighet, såvida icke* anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten eller utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,	8. angående *verkställighet* enligt utlänningslagen (1954: 193), *om* anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten *med stöd av 58 § andra stycket samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag* eller *om* utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,
9. angående *verkställighet* enligt utlänningslagen (1954: 193), *om anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten med stöd av 58 § and-*	9. angående *föreskrifter som meddelats* enligt *10 §, 34 § eller 51 § femte stycket* utlänningslagen (1954: 193),

[2] Senaste lydelse 1978: 363.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ra stycket samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag eller om utlänningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka.	
	10. *angående hemsändande av utlänning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen (1954: 193),*
11. angående *föreskrifter som meddelats enligt 10 §, 34 § eller 51 § femte stycket utlänningslagen (1954: 193),*	11. angående *förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,*
12. angående *hemsändande av utlänning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen (1954: 193),*	12. angående *återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,*
13. angående *förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,*	13. angående *verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,*
14. angående *återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,*	14. angående *utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,*
15. angående *verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,*	15. angående *kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,*
16. *angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,*	16. *hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.*
17. *angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,*	
18. *hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall.*	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
42 §[3]	
I ärende som anges i 41 § 1–5 och *13–17* skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.	I ärende som anges i 41 § 1–5 och *11–15* skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.
I ärende som anges i 41 § *6–9, 11, 12 och 18* skall offentligt biträde utses, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.	I ärende som anges i 41 § *6–10 och 16* skall offentligt biträde utses, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.
43 §	
Offentligt biträde förordnas *av rättshjälpsnämnd* efter ansökan av den som åtgärden avser eller *anmälan av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. I ärende hos regeringen får anmälan göras av chefen för det statsdepartement, till vilket ärendet hör, eller av tjänsteman som departementschefen bestämmer.*	Offentligt biträde förordnas efter ansökan av den som åtgärden avser eller *då annars anledning föreligger.* *Biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen* *i ärende hos barnavårdsnämnd, social centralnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 4 på länsrätten,* *i ärende som avses i 41 § 6–10 eller 16 på rättshjälpsnämnden samt* *i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 14 på länsrätten.* *I annat ärende hos regeringen än som omfattas av andra stycket förordnas biträde av chefen för det departement till vilket ärendet hör eller av tjänsteman som departementschefen bestämmer.*
Förordnande gäller även när talan fullföljes eller meddelat beslut underställes annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.	
Ansökan *eller anmälan upptages av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av*	Ansökan *om offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet eller, i ärende hos regeringen, till det departement till vilket ärendet hör.*

[3] Senaste lydelse 1978: 363.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.	*Avser ansökan offentligt biträde i ärende som avses i 41 § 6–10 eller 16, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.*
Ansökan eller anmälan får upptagas av annan rättshjälpsnämnd än som följer av tredje stycket, om nämnden finner särskilda skäl föreligga.	*Myndighet som inte själv får förordna offentligt biträde skall till behörig myndighet med eget yttrande överlämna ingiven ansökan med därvid fogade handlingar eller anmäla behovet av offentligt biträde.*

44 §

Har den som åtgärden avser till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § andra och tredje styckena, 22 § första och andra styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.	I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § *första stycket sista meningen*, andra och tredje styckena, 22 § första och andra styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.
Ersättning till offentligt biträde *fastställes av rättshjälpsnämnden och utgår av allmänna medel.*	*I fråga om beslut som meddelas med stöd av andra stycket äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.*
	Ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel.

45 §

I mål eller ärende som avses i 41 § får offentligt biträde föranstalta om sådan utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som åtgärden avser och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet. Har offentligt biträde ej utsetts, får *rättshjälpsnämnd som avses i 43 §* på ansökan av den som åtgärden avser besluta om utredning.	I mål eller ärende som avses i 41 § får offentligt biträde föranstalta om sådan utredning som är skäligen påkallad för tillvaratagande av dens rätt som åtgärden avser och som ej kan erhållas genom myndighet som handlägger målet eller ärendet. Har offentligt biträde ej utsetts, får *rättshjälpsnämnden* på ansökan av den som åtgärden avser besluta om utredning.
Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. *Ersättningen fastställes av rättshjälpsnämnden.*	Den som efter beslut av offentligt biträde eller rättshjälpsnämnd medverkat vid utredning har rätt till ersättning av allmänna medel enligt bestämmelser som regeringen meddelar. *I fråga om fastställande av ersättningen äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Rådgivning	
46 §	
Med rådgivning förstås i denna lag *kortare* rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet. Som rådgivning skall dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § första stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av 8 § andra stycket.	Med rådgivning förstås i denna lag rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet *under högst en timme*. Som rådgivning skall dock ej anses åtgärd i angelägenhet som avses i 8 § första stycket 5 eller som omfattas av förordnande som meddelats med stöd av 8 § andra stycket.
47 §	
Rådgivning sker mot en avgift som motsvarar en *etthundratjugofemtedel* av det basbelopp som anges i 6 § första stycket, *jämnad* till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.	*Rådgivning sker mot en avgift* som motsvarar en *halv procent* av det basbelopp som anges i 6 § första stycket *för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Avgiften för rådgivningen jämnas* till närmast lägre tiotal kronor. Avgiften får nedsättas eller efterges, om särskilda skäl föreligger. För vad som nedsatts eller eftergivits utgår ersättning av allmänna medel till den som meddelat rådgivning.
Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. *Den rättssökande får därvid räkna sig erlagd rådgivningsavgift till godo såsom betalning på kostnadsbidrag.*	Lämnas efter rådgivning allmän rättshjälp, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. *Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.*
48 §	
Rådgivning meddelas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå utan beslut av *rättshjälpsnämnden.*	Rådgivning meddelas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå utan beslut av *myndighet.*

Beslut om nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgift meddelas av biträdet.

Särskilda bestämmelser

49 §	
Mot rättshjälpsnämnds eller annan förvaltningsmyndighets beslut enligt denna lag föres talan hos *centralmyndigheten* genom besvär. *Mot centralmyndighetens beslut i*	*I fråga om talan mot allmän domstols* beslut enligt denna lag *tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
anledning av besvär får talan ej föras.	*Mot beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket föres talan hos besvärsnämnden genom besvär. Detsamma gäller beslut av departementschef eller tjänsteman som avses i 43 § tredje stycket.* *Talan får ej föras mot besvärsnämndens beslut enligt denna lag.*
	49 a §
	Besvär mot beslut i fråga om rättshjälp får anföras, förutom av enskild part, av domstolsverket. *Undanröjes beslut om rättshjälp, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket.*
	50 §
Bestämmelserna i denna lag om angelägenhet, som skall prövas av förvaltningsmyndighet, gäller även sådant ärende vid allmän domstol, *krigsrätt, arbetsdomstolen eller bostadsdomstolen*, som avser domstolens förvaltande verksamhet.	Bestämmelserna i denna lag om angelägenhet, som skall prövas av förvaltningsmyndighet, gäller även sådant ärende vid allmän domstol, som avser domstolens förvaltande verksamhet.
	51 §
Den som, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet som ej utövas vid advokatbyrå uppsåtligen använder benämningen rättshjälp på sätt som är ägnat att leda till att verksamheten förväxlas med den rättshjälpsverksamhet som enligt denna lag utövas vid advokatbyrå dömes till böter. Detsamma gäller den som uppsåtligen, i firma eller annars, i yrkesmässig verksamhet obehörigen använder benämningen allmän advokatbyrå eller benämning som är ägnad att leda till förväxling därmed.	

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

Har allmän rättshjälp beviljats före denna lags ikraftträdande skall om rättshjälpen gälla följande. Bestämmelserna i 16 och 17 §§, 22 § tredje stycket, 27–30 och 34 §§ är fortfarande tillämpliga i sin lydelse före den 1 juli 1979, beträffande 22 § tredje stycket, 27 § andra och tredje styckena, 28–30 och 34 §§ dock endast till utgången av år 1980. Utöver 20 § i dess nya lydelse skall även 20 § andra stycket i dess lydelse före den 1 juli 1979 gälla. Ersättning till medlare fastställes av domstolen. Kostnadsbidrag som har fastställts med tillämpning av rättshjälpslagen i dess äldre lydelse skall vid tillämpningen av lagen i dess nya lydelse jämställas med rättshjälpsavgift.

Har motpart före denna lags ikraftträdande ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnad jämlikt 31 §, skall statsverkets rätt att enligt nämnda paragraf uppbära ersättning som tillkommer den rättssökande övergå på denne, om ersättningen vid försök till indrivning inte kunnat uttagas inom ett år från beslutet om ersättningsskyldighet.

2 Förslag till Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 11 § föräldrabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11 §[1]	
Beträffande parts skyldighet att ersätta motparts kostnader i ärende enligt detta kapitel äga utsökningslagens bestämmelser om kostnader i utsökningsmål hos överexekutor motsvarande tillämpning.	
Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel. *Fråga om ersättning för sådan kostnad prövas av länsrätten.*	Kostnad för utförande av uppdrag enligt 2 § första stycket andra punkten, hämtning eller omhändertagande av barn och läkarundersökning betalas av allmänna medel. *Den som har hand om barnet får tillerkännas ersättning och förskott i anledning av kostnad för resa och uppehälle i samband med inställelse vid läkarundersökning enligt 10 §. Härvid äger 15 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) motsvarande tillämpning.* *Fråga om ersättning enligt andra och tredje styckena prövas av länsrätten.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

3 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 17 kap. 14 §, 30 kap. 12 §, 31 kap. 1 §, 33 kap. 5 §, 49 kap. 4 och 7 §§, 52 kap. 1 §, 54 kap. 8 § samt 56 kap. 1 § skall ha nedan angivna lydelse.

17 kap.

14 §[2]

Rätten äge, när skäl äro därtill, i dom förordna, att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.

[1] Senaste lydelse 1971: 305.
[2] Senaste lydelse 1972: 430.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Vad nu sagts gälle ock* beslut, varigenom rätten avvisat ombud eller biträde *eller* ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången *eller* utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, *eller* förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd *eller* till biträde utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Detsamma gäller* beslut, varigenom rätten *1.* avvisat ombud eller biträde, *2.* ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången. *3.* utlåtit sig angående ersättning eller förskott till biträde, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, *4.* förordnat om någons hållande i häkte eller om kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller om hävande av sådan åtgärd, *5.* till biträde utsett annan än part föreslagit, *eller* *6. utlåtit sig i annat fall än som avses i 3 eller 5 i fråga som gäller allmän rättshjälp, dock ej beslut om ersättningsskyldighet enligt 31 § rättshjälpslagen (1972:429).* Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

30 kap.

12 §[3]

Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Vad nu sagts gälle ock* beslut, varigenom rätten avvisat ombud, biträde eller försvarare *eller* utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller för-	Beslut under rättegången, mot vilket talan ej må föras särskilt, skall genast gå i verkställighet. *Detsamma gäller* beslut varigenom rätten *1.* avvisat ombud, biträde eller försvarare, *2.* utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till

[3] Senaste lydelse 1972: 430.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
skott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, eller angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., *eller* till försvarare utsett annan, än part föreslagit. Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna, att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.	målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part, *3. utlåtit* sig angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., *4.* till försvarare utsett annan än part föreslagit, eller *5. utlåtit sig i annat fall än som avses i 2 eller 4 i fråga som gäller rättshjälp, dock ej beslut om skyldighet att till statsverket återbetala kostnad för rättshjälpen.* Rätten äge, när skäl äro därtill, i beslut, varigenom föreläggande meddelats part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning, förordna att beslutet må verkställas utan hinder av att det icke äger laga kraft.

Är särskild föreskrift meddelad därom, att dom eller beslut, som icke äger laga kraft, må verkställas, vare den gällande.

31 kap.

1 §[4]

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom	Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gäl-

[4] Senaste lydelse 1974: 573.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
gällande maximibeloppet för *kostnadsbidrag* vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).	lande maximibeloppet för *rättshjälpsavgift* vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återgälda får jämkas eller eftergivas, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta understiger *visst av regeringen fastställt belopp*, skall kostnaden stanna å statsverket.	Om det belopp som den tilltalade skulle hava att ersätta understiger *rättshjälpsavgiften enligt 12 § första stycket första meningen rättshjälpslagen (1972:429)*, skall kostnaden stanna å statsverket.

33 kap.

5 §[5]

Tredskodom delgives genom rättens försorg endast	Tredskodom delgives genom rättens försorg endast
om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,	om den innebär att fordran fastställes att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt,
om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller	om den part som yrkat tredskodomen begär det, eller
om part beviljats rättshjälp *genom beslut av rättshjälpsnämnden.*	om part beviljats *allmän* rättshjälp.

49 kap.

4 §[6]

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;

2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient deltaga i rättegången;

3. förelagt part eller annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller ock enligt 3 kap. 3 § 5 tryckfrihetsförordningen eller 9 § första stycket 5 radioansvarighetslagen (1966: 756) funnit det vara av synnerlig vikt att där avsedd uppgift lämnas vid vittnesförhör eller förhör med part under sanningsförsäkran;

4. utlåtit sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;

5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, för-	5. utlåtit sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, för-

[5] Senaste lydelse 1972: 430.
[6] Senaste lydelse 1977: 1020.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
svarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;	svarare, vittne, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient, *eller angående avräkning med biträde vid allmän rättshjälp;*
6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap.; *eller*	6. utlåtit sig i tvistemål angående kvarstad, skingringsförbud eller annan handräckning eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25–28 kap.;
7. avslagit begäran om *rättshjälp eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån, eller avslagit begäran om* biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan, än part föreslagit.	7. avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan än part föreslagit;
	8. *utlåtit sig i annat fall än som avses i 5 eller 7 i fråga som gäller allmän rättshjälp; eller*
	9. *avslagit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån.*
Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3 eller 7, åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.	Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3, 7, *8 eller 9,* åligge den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröve genast, om anmälan rätteligen gjorts.
7 §[7]	
Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp, skall vid underrättens beslut förbliva.	Har underrätt förklarat domare jävig eller ogillat jäv mot särskild ledamot av nämnd eller bifallit begäran om rättshjälp *åt misstänkt i brottmål,* skall vid underrättens beslut förbliva.

52 kap.

1 §

Vill någon anföra besvär mot underrätts beslut, skall han inom två veckor från den dag, då beslutet meddelades, till underrätten inkomma med besvärsinlaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, vare ej inskränkt till viss tid.

[7] Senaste lydelse 1972: 430.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3 eller 7, stadgas i nämnda kapitel.	Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, *8* eller 9, stadgas i nämnda kapitel.

54 kap.

8 §

Ej må talan föras mot hovrätts beslut angående jäv mot domare i underrätt eller i dit fullföljd fråga, som avses i 49 kap. 4 § första stycket 7 eller 6 §.	Ej må talan föras mot hovrätts beslut angående jäv mot domare i underrätt eller i dit fullföljd fråga, som avses i 49 kap. 4 § första stycket 7 *eller 9* eller 6 §.

56 kap.

1 §

Vill någon anföra besvär mot hovrätts beslut, skall han inom fyra veckor från den dag, då beslutet meddelades, till hovrätten inkomma med besvärsinlaga; har beslut under rättegången meddelats annorledes än vid sammanträde för förhandling, skall dock besvärstiden räknas från den dag, då klaganden erhöll del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte vare ej inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje mot hovrätts beslut i fråga, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3 eller 7, stadgas i 54 kap. 3 §.	Om skyldighet att anmäla missnöje mot hovrätts beslut i fråga, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, *8* eller *9*, stadgas i 54 kap. 3 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

4 Förslag till Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

Härigenom föreskrivs att 33 och 34 §§ förvaltningsprocesslagen (1971: 291) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	33 §[1]
Mot skatterätts, fastighetstaxeringsrätts och länsrätts beslut föres talan hos kammarrätt. Mot kammarrätts beslut föres talan hos regeringsrätten. Mot försäkringsrätts beslut föres talan hos försäkringsöverdomstolen. Talan föres genom besvär.	
Talan får föras av den som beslutet angår, om det gått honom emot.	Talan får föras av den som beslutet angår, om det gått honom emot. *Att domstolsverket får föra talan mot beslut som gäller rättshjälp framgår av 49 a § rättshjälpslagen (1972: 429).*

[1] Senaste lydelse 1978: 29.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
34 §[2]	
Mot beslut, som ej innebär att målet avgöres, får talan föras endast i samband med talan mot beslut i själva målet. Talan får dock föras särskilt när rätten	
1. ogillat invändning om jäv mot ledamot av rätten eller invändning om att hinder föreligger för talans prövning,	
2. avvisat ombud eller biträde,	
3. förordnat rörande saken i avvaktan på målets avgörande,	
4. förelagt någon att medverka på annat sätt än genom inställelse inför rätten och underlåtenhet att iakttaga föreläggandet kan medföra särskild påföljd för honom,	
5. utdömt vite eller annan påföljd för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ådömt straff för förseelse i förfarandet eller ålagt vittne eller sakkunnig att ersätta kostnad som vållats genom försummelse eller tredska,	
6. förordnat angående undersökning eller omhändertagande av person eller egendom eller om annan liknande åtgärd *eller*	6. förordnat angående undersökning eller omhändertagande av person eller egendom eller om annan liknande åtgärd.
7. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet.	7. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet, *eller*
	8. utlåtit sig i annat fall än som avses i 7 i fråga som gäller rättshjälp.
Mot beslut, varigenom mål återförvisas till lägre instans, får talan föras endast om beslutet innefattar avgörande av fråga, som inverkar på målets utgång.	

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

5 Förslag till Lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
17 §[1]	
I fråga om talan mot patentbesvärsrättens slutliga beslut finns bestämmelser i patentlagen (1967: 837), mönsterskyddslagen (1970: 485), varumärkeslagen (1960: 644), namnlagen (1963: 521) och lagen (1977: 1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område.	
Mot patentbesvärsrättens beslut, som ej är slutligt, får talan föras endast i samband med talan mot beslut i själva målet. Talan får dock föras särskilt när rätten har	

[2] Senaste lydelse 1974: 357.
[1] Senaste lydelse 1977: 1021.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1. ogillat invändning om jäv mot ledamot av rätten eller invändning om att hinder föreligger för talans prövning, 2. avvisat ombud eller biträde, 3. utdömt vite eller straff för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ålagt vittne eller sakkunnig att ersätta kostnad som vållats genom försummelse eller tredska, 4. förordnat angående ersättning för någons medverkan i målet,	
	5. utlåtit sig i annat fall än som avses i 4 i fråga som gäller allmän rättshjälp.
Särskild talan som avses i andra stycket får föras av den som beslutet angår, om det har gått honom emot. Talan föres genom besvär hos regeringsrätten. Därvid äger bestämmelserna i 7 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) motsvarande tillämpning.	Särskild talan som avses i andra stycket får föras av den som beslutet angår, om det har gått honom emot. *Att domstolsverket får föra talan mot beslut som gäller allmän rättshjälp framgår av 49 a § rättshjälpslagen (1972:429).* Talan föres genom besvär hos regeringsrätten. Därvid äger bestämmelserna i 7 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

6 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder

Härigenom föreskrivs att 23 § lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	23 §[1]
Om fullföljd av talan mot hyresnämnds beslut i ärende enligt 12 kap. jordabalken eller hyresförhandlingslagen (1978: 304) eller i ärende angående bostadsrätt, bostadssanering eller särskild förvaltning eller i ärende enligt lagen (1975: 1132) om förvärv av hyresfastighet m. m. finns bestämmelser i 12 kap. 70 § jordabalken, 31 § hyresförhandlingslagen, 76 § bostadsrättslagen (1971: 479), 21 § bostadssaneringslagen (1973: 531), 34 § bostadsförvaltningslagen (1977: 792) samt 25 § lagen om förvärv av hyresfastighet m. m. Mot beslut av hyresnämnd får talan föras särskilt, om nämnden 1. avvisat ansökan som avses i 8, 11, 14–16, 16 a eller 16 c §, 2. avskrivit ärende enligt 8–10, 15 a, 16, 16 a eller 16 c §, dock ej när ärendet kan återupptagas, 3. förordnat angående ersättning för någons medverkan i ärendet, 4. utdömt vite eller annan påföljd för underlåtenhet att iakttaga föreläggande eller ådömt straff för förseelse i förfarandet,	

[1] Senaste lydelse 1978: 306.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	5. *utlåtit sig i annat fall än som avses i 3 i fråga som gäller allmän rättshjälp.*

Särskild talan föres genom besvär hos bostadsdomstolen inom tre veckor från den dag beslutet meddelades. Besvärshandlingen skall inges till domstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

7 Förslag till Lag om ändring i lagen (1976:839) om statens va-nämnd

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1976:839) om statens va-nämnd skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
19 §	
Talan mot beslut av nämnden, som innebär avgörande av saken, föres genom vad. Detsamma gäller i fråga om beslut, varigenom nämnden i samband med avgörande av saken utlåtit sig om ersättning enligt 14 §. Särskild vadeanmälan behövs ej.	Talan mot beslut av nämnden, som innebär avgörande av saken, föres genom vad. Detsamma gäller i fråga om beslut, varigenom nämnden i samband med avgörande av saken utlåtit sig om ersättning enligt 14 § *eller i annan fråga som gäller allmän rättshjälp och som rör part*. Särskild vadeanmälan behövs ej.
Mot nämndens beslut, varigenom nämnden avvisat ansökan, avskrivit mål, utlåtit sig om ersättning enligt 12 § tredje stycket eller 13 § eller i annat fall än som avses i första stycket utlåtit sig om ersättning enligt 14 § eller utlåtit sig i fråga som avses i 15 §, föres talan genom besvär. Mot annat av nämnden meddelat beslut som ej innebär avgörande av saken får talan föras endast i samband med sådan talan som avses i första stycket första punkten.	Mot nämndens beslut, varigenom nämnden avvisat ansökan, avskrivit mål, utlåtit sig om ersättning enligt 12 § tredje stycket eller 13 § eller i annat fall än som avses i första stycket utlåtit sig om ersättning enligt 14 § *eller i annan fråga som gäller allmän rättshjälp* eller utlåtit sig i fråga som avses i 15 §, föres talan genom besvär. Mot annat av nämnden meddelat beslut som ej innebär avgörande av saken får talan föras endast i samband med sådan talan som avses i första stycket första punkten.

Beslut av nämnden får verkställas som domstols dom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

8 Förslag till Lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)

Härigenom föreskrivs att 212 och 219 §§ utsökningslagen (1877: 31 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
212 §[1]	
Har överexekutor genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må ej besvär anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken. Ej vare part förment att särskilt överklaga beslut, varigenom överexekutor före målets slutliga avgörande utlåtit sig i fråga, som avses i 195 § 1 mom., eller meddelat förordnande enligt 208 §. Tilltror part sig visa, att utsökningsmål av överexekutor onödigt uppehålles; äge då att däröver klaga.	Har överexekutor genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må ej besvär anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken. Ej vare part förment att särskilt överklaga beslut, varigenom överexekutor före målets slutliga avgörande utlåtit sig i fråga, som avses i 195 § 1 mom., eller meddelat förordnande enligt 208 § *eller utlåtit sig i fråga som gäller allmän rättshjälp*. Tilltror part sig visa, att utsökningsmål av överexekutor onödigt uppehålles; äge då att däröver klaga.
219 §[2]	
Talan mot hovrätts utslag eller beslut i utsökningsmål skall fullföljas genom besvär till högsta domstolen.	
Har i utsökningsmål hovrätt meddelat beslut, varigenom målet visats åter till överexekutor eller utmätningsman, skall vad i 211 § 2 mom. finnes stadgat äga motsvarande tillämpning.	
Över beslut, varigenom hovrätten, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordnat, att överexekutors utslag icke må verkställas eller att, om verkställighet redan följt, ytterligare åtgärd ej må vidtagas, eller utlåtit sig i fråga, som i 195 § 1 mom. sägs, må särskild talan föras. Har hovrätten i annat fall än nu sagts genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må besvär ej anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken.	Över beslut, varigenom hovrätten, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordnat, att överexekutors utslag icke må verkställas eller att, om verkställighet redan följt, ytterligare åtgärd ej må vidtagas, eller utlåtit sig i fråga, som i 195 § 1 mom. sägs, *eller utlåtit sig i fråga som gäller allmän rättshjälp*, må särskild talan föras. Har hovrätten i annat fall än nu sagts genom särskilt beslut utlåtit sig över omständighet, som angår målets behandling; däröver må besvär ej anföras annorledes än i sammanhang med huvudsaken.

[1] Senaste lydelse 1946: 814.
[2] Senaste lydelse 1946: 814.

Ej må klagan föras över utslag, varigenom hovrätten undanröjt förordnande, som av överexekutor meddelats enligt 208 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

9 Förslag till Lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall

Härigenom föreskrivs att 23 och 34 §§ lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
23 §	
Mot psykiatriska nämndens beslut får talan icke föras.	Mot psykiatriska nämndens beslut *enligt denna lag* får talan icke föras.
34 §[1]	
Utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden får avgöra ärenden endast om nämndens samtliga ledamöter äro närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 32 § eller 33 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden.	Utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden får avgöra ärenden endast om nämndens samtliga ledamöter äro närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 32 § eller 33 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden. *Detsamma gäller beslut som rör rättshjälp genom offentligt biträde.*

Bestämmelserna i 29 kap. rättegångsbalken om omröstning i överrätt äga motsvarande tillämpning på avgörande av utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

[1] Senaste lydelse 1973: 129.

10 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda

Härigenom föreskrivs att 22 och 45 §§ lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
22 §[1]	
Beslutsnämnd får avgöra ärende endast om ordföranden och minst två andra ledamöter är närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 20 § eller 21 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden.	Beslutsnämnd får avgöra ärende endast om ordföranden och minst två andra ledamöter är närvarande. Beslut rörande förskott på ersättning som avses i 20 § eller 21 § tredje stycket får dock på nämndens vägnar meddelas av ordföranden. *Detsamma gäller beslut som rör rättshjälp genom offentligt biträde.*

Bestämmelserna i 29 kap. rättegångsbalken om omröstning i överrätt äger motsvarande tillämpning på avgörande av nämnden.

45 §[2]	
Mot psykiatriska nämndens beslut eller huvudtillsynsmyndighetens beslut enligt 44 § får talan icke föras.	Mot psykiatriska nämndens beslut *enligt denna lag* eller huvudtillsynsmyndighetens beslut enligt 44 § får talan icke föras.

I fråga om talan mot länsskolnämnds beslut gäller 54 § skollagen i tillämpliga delar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1979.

[1] Senaste lydelse 1973: 130.
[2] Senaste lydelse 1971: 639.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1978-11-29

Närvarande: f. d. regeringsrådet Martenius, regeringsrådet Petrén, justitieråd Sven Nyman, justitieråd Knutsson.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 24 augusti 1978 har regeringen på hemställan av statsrådet Wikström beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)
2. lag om ändring i föräldrabalken
3. lag om ändring i rättegångsbalken
4. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)
5. lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten
6. lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder
7. lag om ändring i lagen (1976: 839) om statens va-nämnd
8. lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)
9. lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall
10. lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Tomas Stahre.

Förslagen föranleder följande yttranden.

Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Lagrådet:

Det nuvarande rättshjälpssystemet trädde i kraft så sent som 1973. Det kom emellertid snart att betraktas som svårtillgängligt, byråkratiskt och ägnat att medföra dröjsmål med handläggningen av de rättsliga angelägenheter som rättshjälpen skall avse.

Det till lagrådet remitterade förslaget till rättshjälpslagstiftning präglas främst av en strävan till decentralisering av beslutsbefogenheter från rättshjälpsnämnderna till advokater, domstolar och vissa andra myndigheter som handlägger mål eller ärenden vari rättshjälpsbehov uppkommer. Otvivelaktigt kommer rättshjälpssystemet att i många hänseenden bli enklare och effektivare om denna organisationsförändring genomförs.

Mot förslaget kan emellertid - likaväl som mot det gällande systemet - anmärkas att den blivande lagstiftningen kommer att bli svårtillgänglig i den meningen att den innehåller många relativt invecklade bestämmelser. En del av dessa finns redan i den nu gällande lagen. Det kan ifrågasättas om inte önskemålet om en enklare och lättbegripligare lagstiftning skulle vunnit på en frigörelse från den ram som den ursprungliga lagen drar upp. Å andra sidan är de förhållanden som skall beskrivas delvis av så komplicerad natur, att enkla framställningar är svåra att åstadkomma.

Lagrådets granskning har främst inriktats på den lagtekniska utformningen. När lagrådet kommit in på de delar av lagen i vilka någon ändring icke föreslås i lagrådsremissen, har granskningen i huvudsak endast haft till syfte att åstadkomma enhetlighet i lagen sådan den kommer att framträda efter de nu föreslagna ändringarnas genomförande.

Lagrådet anser att förslaget, med de av lagrådet förordade ändringarna, bör kunna upphöjas till lag.

Petrén:

Av den samhälleliga rättshjälpens fyra former är det framför allt huvudformen, den allmänna rättshjälpen, som är föremål för översyn i lagrådsremissen. De tre andra formerna, rättshjälp at misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde och rådgivning, undergår i stort sett blott smärre justeringar.

Genom de i remissen föreslagna organisatoriska ändringarna uppnås att handläggningen av huvuddelen av ärendena om allmän rättshjälp kommer att koncentreras till en myndighet. I motsatt riktning verkar dock det förhållandet att i ett mål, som går genom flera dömande instanser, varje domstol för sig skall ha att företa en slutreglering. Motsvarande gäller beträffande mål som följer en instansordning med förvaltningsmyndighet i botten och förvaltningsdomstolar som besvärsinstanser. Om talan rörande en och samma angelägenhet för vilken beviljats allmän rättshjälp förs i flera instanser, görs sålunda ofta flera slutregleringar allteftersom målet fortskrider. Handläggningen av rättshjälpen i angelägenheten kan komma att flyttas mellan rättshjälpsnämnd och annan myndighet i olika kombinationer. Andra problem reser det förhållandet att även advokater och biträdande jurister, både enskilt verksamma och anställda vid allmänna advokatbyråer, tilldelas beslutsfunktioner enligt den nya ordningen.

Beträffande den allmänna rättshjälpen förtjänar vidare noteras att den rättssökandes bidrag till rättshjälpskostnaderna, som tidigare kallats kostnadsbidrag, nu föreslås benämnt rättshjälpsavgift. Därmed återgår man till terminologin i departementspromemorian Ju 1970: 14. Denna ändring i lagen är emellertid ej att betrakta enbart som en terminologisk detalj.

Genom införandet av ordet avgift i lagen betonas nämligen att det här är fråga om en prestation av offentligrättslig art som läggs på den enskilde. Samhällets rättshjälp karaktäriserades vid sin tillkomst som "ett direkt

ekonomiskt stöd från det allmännas sida" (prop. 1972: 4 s. 228). Huvudformen allmän rättshjälp är konstruerad på så vis att den rättssökande mot erläggande av denna offentligrättsliga avgift erhåller en rad olika förmåner. Avgiften är icke någon form av skatt utan snarare en inbetalning som berättigar till vissa nyttigheter. Systemet är uppbyggt så att, om man icke erlägger avgiften, icke heller nyttigheterna utgår; se 34 § första stycket 1. Beslut som rör avgiften innefattar i regel myndighetsutövning. Likaså är avgiftens mottagande och redovisning en form för offentlig verksamhet. Avgiften står icke i relation till de erhållna nyttigheternas värde på annat sätt än att avgiften icke får överstiga kostnaderna för de mottagna nyttigheterna. Rättshjälpen beviljas på grundval av en dubbel behovsprövning, avseende såväl den rättsliga angelägenhet varom är fråga som den rättssökandes ekonomiska ställning. Avgiftens fastställande försiggår i två skilda led. Redan i samband med att allmän rättshjälp beviljas fastslås ett maximibelopp för avgiften. Det ankommer därefter på den rättshjälpssökande att göra inbetalningar intill detta belopp. Först när rättshjälpen i den rättsliga angelägenheten är avslutad eller, om denna är anhängig vid domstol, då domstolens befattning med angelägenheten är avslutad, bestäms rättshjälpsavgiften. Detta fastställande har dock inte formen av ett självständigt beslut utan ingår vanligen som ett led i ett komplext beslut avseende flera olika spörsmål, alla föranledda av rättshjälpen i den rättsliga angelägenheten.

För rättshjälp i form av rådgivning utgår också en avgift. Den är av mindre komplicerat slag men skall dock fastställas genom ett offentligrättsligt beslut och kan bli föremål för nedsättning och för eftergift. Även här föreligger myndighetsutövning.

Man synes icke i det remitterade förslaget ha i alla delar gjort klart för sig vilka krav som rättsordningen från mera allmän synpunkt i olika hänseenden ställer på den lagliga regleringen av myndighetsutövning i form av uttagande av offentligrättsliga avgifter. Det blir anledning återkomma till härmed sammanhängande frågor under de enskilda paragraferna.

Ett ämne av allmän betydelse som ej närmare berörts i lagrådsremissen är vilket förfarande som skall brukas i olika slag av rättshjälpsärenden. Dessa kan handla om beviljande av allmän rättshjälp och det därmed sammanhängande fastställandet av maximibelopp, om jämkning av maximibelopp, om byte av biträde, om olika ersättningsfrågor, om fastställande av rättshjälpsavgift, om upphörande av allmän rättshjälp, om beviljande av rättshjälp åt misstänkt i annan form än förordnande av offentlig försvarare, om förordnande av offentligt biträde, om rådgivningsavgift osv.

Beslut om rådgivningsavgift fattas av advokat eller biträdande jurist och avses icke skola kunna överklagas. Från förfarandet i ärende om rådgivningsavgift kan man bortse i detta sammanhang. Flertalet av övriga rättshjälpsbeslut fattas antingen av den domstol eller annan myndighet där huvudsaken är anhängig eller av rättshjälpsnämnden. I vissa fall är dock andra myndigheter beslutsfattare.

Lagstiftaren synes anse det vara självklart att alla beslut i fråga om rättshjälp som domstol och vissa andra myndigheter fattar är beslut under rättegången resp. under förfarandet i det mål eller ärende i vilket rättshjälpen lämnas. Utgående härifrån föreslår lagrådsremissen ändringar i 17 kap. 14 § och 30 kap. 12 § RB, 34 § förvaltningsprocesslagen m. fl. lagrum. Det synes dock tveksamt om vissa beslut rörande rättshjälp har sådant samband med själva målet eller ärendet, att de kan anses utan vidare ingå som led i huvudprocessen. Att besluta att en person skall beviljas rättshjälp kan i och för sig uppfattas som ett helt fristående ärende. Detsamma kan sägas om byte av biträde eller jämkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift. Enligt detta synsätt borde rättshjälpsärende vid domstol gå in under lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden. Icke minst om rättshjälpsärendet blir ett tvåpartsärende mellan andra parter än parterna i huvudsaken kan skäl anföras för att godtaga detta betraktelsesätt.

Fråga om biträdesersättning är enligt gällande regler i RB otvivelaktigt en fråga som avgöres genom beslut under rättegången. Det har därför legat nära till hands att gå vidare på denna väg och göra varje uppkommande rättshjälpsfråga till en delfråga inom huvudprocessens ram och därmed hänförlig under reglerna i RB. Detta synsätt har brukats även inom det område där förvaltningsprocesslagen gäller. Innebörden härav torde stundom bli att rättshjälpsfrågorna såsom delfrågor i ett huvudförfarande formellt icke garanteras en lika rättssäker handläggning, som om de behandlats som självständiga ärenden enligt lagen om handläggning av domstolsärenden eller förvaltningslagen. Lagrådsremissens uppläggning av förfarandefrågorna synes mig kunna godtas övergångsvis tills man vunnit erfarenhet av den nya ordningen. Skall t. ex. ett maximibelopp höjas, måste man fordra att den som beviljats allmän rättshjälp får tillfälle yttra sig över förslaget innan beslutet fattas, även om RB ej har regler härom.

Det bör observeras att enligt 43 § andra stycket andra meningen offentligt biträde i vissa fall skall förordnas av annan myndighet än den hos vilken huvudsaken är anhängig. Då t. ex. länsrätten i dessa fall är behörig, blir biträdesförordnandet hos rätten ett självständigt ärende enligt förvaltningsprocesslagen. Om, såsom lagrådet senare föreslår, departementstjänsteman skall förordna offentligt biträde i vissa regeringsärenden, bör han därvid tillämpa förvaltningslagen. I alla de fall, då rättshjälpsfrågor avgörs av rättshjälpsnämnden, blir förvaltningslagen likaledes tillämplig på nämndens handläggning av saken.

Den lämnade redogörelsen visar att rättshjälpsärendena kommer att bli behandlade i tämligen skiftande former beroende på i vilket sammanhang rättshjälpen skall utgå. Dessa olikheter är icke sakligt betingade utan en följd av att man valt att så vitt möjligt knyta rättshjälpsfrågorna samman med själva saken. Erfarenheten får visa om denna metod leder till ett godtagbart resultat.

En allmän fråga av intresse för lagstiftningens uppbyggnad är vad beträf-

får den allmänna rättshjälpen spörsmålet om avgiftsbeslutens exigibilitet. Genom förändringen från kostnadsbidrag till rättshjälpsavgift får den aktualitet. Vidare kommer enligt den nya ordningen icke endast administrativa rättshjälpsnämnder utan även domstolar att fastställa rättshjälpsavgift.

Beslut om kostnadsbidrag är för närvarande icke omedelbart exigibla. Om den rättssökande icke betalar kostnadsbidrag enligt vad som åligger honom enligt beslut av rättshjälpsnämnd, har nämnden möjlighet att ansöka om betalningsföreläggande i därför gällande ordning och på så vis få en exekutionstitel.

Rättshjälpsutredningen (SOU 1977: 49 s. 129) föreslog att beslut om rättshjälpsavgifts fastställande skulle få verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom (jämför 31 § tredje stycket). Föredragande statsrådet har anfört att avsaknaden av en regel om exigibilitet inte visat sig utgöra någon påtaglig brist. Han tar därför ej upp utredningens förslag.

Spörsmålet om exigibilitet har betydelse i olika skeden. Enligt systemet för allmän rättshjälp erlägges rättshjälpsavgiften normalt i förskott, innan ännu avgiften blivit fastställd. I de fall då biträde finns, vilket torde vara det vanliga, skall biträdet ta ut avgiften i förskott intill maximibeloppet. Något praktiskt behov av exigibilitet föreligger då ej. I andra fall, då det skall inbetalas förskott på rättshjälpsavgiften till statsverket, kan visserligen omedelbar exigibilitet ibland vara behövlig, men då, såsom kommer att framgå av det följande, några klara regler ej ges om när betalningen skall ske, kan det icke bli fråga om någon omedelbar verkställighet i detta skede av rättshjälpsärendet. Först när avgiften blivit fastställd och slutreglering gjorts finns underlag som kan ifrågakomma som exekutionstitel.

I de flesta fall skall, då rättshjälpsavgiften fastställes, denna redan vara erlagd. Behov av exekutionstitel uppkommer först i de fall då den fastställda avgiften alltjämt utestår ogulden. Den situationen torde bli vanlig då rättshjälpsavgiften fastställes i samband med att beslut fattas om rättshjälpens upphörande. Ett sådant beslut torde oftast innebära att den som haft rättshjälpen ålägges att i rättshjälpsavgift erlägga ett belopp motsvarande statsverkets kostnader för den rättshjälp som erhållits.

Enligt den nya ordningen kommer beslut om en höjd rättshjälpsavgift att kunna fattas av rättshjälpens besvärsnämnd eller av domstol i högre instans på talan av det allmänna. I fråga om beslut av denna art skulle i vissa fall exigibilitet vara önskvärd. Vad gäller beslut av besvärsinstans kan sådant också gå ut på att ersättning till biträde eller annan skall nedsättas med skyldighet för denne att återbetala vad han mottagit för mycket.

En ny situation inträder även såtillvida att framgent olika slag av domstolar kommer att fastställa rättshjälpsavgift. Även om dessa beslut mera sällan innebär att något belopp skall inbetalas, kan dock sådana situationer inträffa, t. ex. om maximibeloppet höjts och den rättssökande ännu inte till statsverket erlagt det ytterligare belopp i rättshjälpsavgift som jämkningsbeslutet föranlett. Slutregleringen kan också innebära att biträdet har att

till statsverket inbetala viss del av det belopp som förskottsvis erlagts av den rättssökande till biträdet.

Domstol och även annan myndighet skall vid slutregleringen fastställa biträdesersättningen och rättshjälpsavgiften. Avräkningen på grund av dessa beslut bör, såsom framgår av vad som anföres vid 27–30 §§, enligt lagrådets mening bli en ren verkställighetsangelägenhet. Denna får tänkas företagen, om domstol är beslutande, på dess kansli. Det avräkningsbesked som därvid upprättas borde lämpligen kunna bli exekutionstitel. Det synes märkligt att, om inbetalning ej sker enligt avräkningsbeskedet, detta som bygger på domstolens avgörande av rättshjälpsfrågorna icke skulle ha annan rättsverkan än vilket som helst annat krav och blott kunna utgöra grundval för en ansökan om betalningsföreläggande, kanske ingiven till samma domstol som beslutat i de aktuella rättshjälpsfrågorna.

Tänkbart är självfallet att – i strid med grundtanken i vad lagrådet avser att föreslå – i administrativ väg ålägga de allmänna domstolarna, vilkas domar enligt utsökningslagstiftningen utgör exekutionstitel, att i domarna intaga alla de betalningsförpliktelser vartill en avräkning i rättshjälpsärendet kan leda fram. Bortsett från det osystematiska i ett sådant arrangemang skulle en lösning av denna art medföra ett markerande av skiljelinjen till förvaltningsdomstolarna. Dessa saknar i allmänhet motsvarande möjlighet att genom intagande av beslut, grundade på avräkningen i rättshjälpsärendet, i sina domar göra dessa beslut exigibla. Metoden att draga in avräkningsresultatet i rättshjälpsärendet i domslutet i huvudsaken medför även andra komplikationer, bl. a. beroende på att ny slutreglering skall ske i varje instans. Intas avräkningsresultatet t. ex. i underrättens dom och överklagas denna blott i huvudsaken, vinner beslutet i rättshjälpsärendet laga kraft. Ändock skall ett nytt avräkningsbeslut fattas av överinstansen som kan innebära ändring i underrättens lagakraftvunna beslut i samma sak.

I lagrådsremissen saknas i stort sett allt material som skulle kunna belysa exigibilitetsfrågorna. Underlag för något förslag härvidlag från min sida förefinnes därför ej. Konsekventa och hela fältet övergripande lösningar torde ej kunna nås utan lagstiftning. I den föreliggande situationen går det ej att komma längre inom det icke oviktiga område som exigibiliteten bildar än till allmänna överväganden av den art som nu redovisats.

Ingressen

Lagrådet:

Med hänsyn till vad lagrådet i det följande föreslår bör tredje att-satsen ges följande lydelse: "*dels* att i lagen skall införas fem nya paragrafer, 5 a, 5 b, 9 a, 18 a och 49 a §§, samt närmast före 20, 22, 24, 26, 27, 31, 33 och 34 §§ nya rubriker av nedan angivna lydelse." Dessutom bör i andra att-satsen tilläggas 36 §.

2 §

Lagrådet:

I 1 § beskrivs de fyra olika former för samhällets rättshjälp som rättshjälpslagen behandlar. Därefter anges i 2 § vem som "lämnar" rättshjälp. Ordet rättshjälp brukas därvid i en annan betydelse än i lagen i övrigt, nämligen som beteckning för råd och annat personligt bistånd i rättsliga angelägenheter. Detta bruk av termen rättshjälp kan verka förvillande. Ordet bör därför i paragrafen ersättas med "biträde och rådgivning", som är de former i vilka personligt bistånd lämnas inom ramen för lagstiftningen.

Paragrafen har intresse bl. a. därför att den markerar förekomsten av både allmänna och enskilda advokatbyråer. Denna distinktion, som i gällande rätt framstår som relativt oväsentlig, får ökad vikt, när de lagändringar som nu föreslås blir genomförda. Advokater och biträdande jurister – både de vid allmänna och de vid enskilda advokatbyråer – föreslås nämligen genom en regel i 16 § skola få rätt att i vissa familjerättsliga angelägenheter bevilja allmän rättshjälp. I samband därmed har den beslutande att fastställa maximibeloppet för rättshjälpsavgiften. Härmed ges gruppen advokater och biträdande jurister befogenhet att utöva offentlig myndighet och deras ställning i rättshjälpssystemet förändras. Från att ha varit främst biträden får advokater och biträdande jurister också en viktig beslutsfunktion inom rättshjälpssystemet.

Advokater och biträdande jurister som är anställda vid allmän advokatbyrå intar emellertid härvidlag i sin egenskap av offentligt anställda en annan ställning än de enskilt verksamma advokaterna och biträdande jurisserna på enskild advokatbyrå. Man kunde tänka sig att de, i likhet med andra statsanställda i motsvarande situation, skulle anses besluta om allmän rättshjälp för sin myndighets räkning, dvs. för den allmänna advokatbyrån. Lagförslagets 16 § är emellertid så utformad, att advokater och biträdande jurister beslutar i eget namn. Man måste därför uppfatta envar av dem som en förvaltningsmyndighet, vars beslutskompetens regleras av rättshjälpslagens hithörande bestämmelser. Reglerna i instruktionen (1973: 249) för de allmänna advokatbyråerna blir icke tillämpliga på de beslut de fattar om beviljande av allmän rättshjälp och fastställande av rättshjälpsavgiftens maximibelopp. Detta innebär, att stadgandet i 1 § nämnda instruktion, som begränsar förvaltningslagens tillämplighet vid allmän advokatbyrå till ärende som avser byråns administrativa verksamhet, ej gäller för dessa beslut. Sålunda blir förvaltningslagen att tillämpa i dessa fall. Frågeställningen blir av betydelse även då det gäller t. ex. reglerna i 49 § om besluts överklagbarhet.

Offentligt anställda advokater och biträdande jurister är vidare, också när de handlägger rättshjälpsärenden, underkastade tillsyn av JK och JO och deras handlingar blir allmänna, om än de enligt 26 § lagen (1937: 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar regelmässigt är sekretessbelagda.

Till belysning av ifrågavarande advokaters och biträdande juristers inplacering i förvaltningen kan nämnas att de förordnas av domstolsverket. De utgör därmed en klart avgränsad personalgrupp.

Det är angeläget att denna grupps förvaltningsrättsliga ställning uppmärksammas vid utarbetandet av verkställighetsföreskrifter. Detta är också av vikt med tanke på det löpande arbetet på de allmänna advokatbyråerna. I anslutning härtill bör övervägas vilket sekretesskydd som skall tilläggas offentligt anställd advokats och biträdande jurists beslut om beviljande av allmän rättshjälp och fastställande av maximibelopp för rättshjälpsavgift och om rådgivningsavgift. Det kan ifrågasättas om icke själva besluten bör undantas från sekretess. Motsvarande beslut fattade av rättshjälpsnämnd är för närvarande icke sekretessbelagda; se 3 § kungörelsen (1939: 7) med förordnanden på civilförvaltningens område jämlikt lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.

De enskilt verksamma advokaterna och biträdande juristerna på enskilda advokatbyråer utövar också myndighet, när de beviljar allmän rättshjälp enligt 16 § i föreslagen lydelse, fastställer maximibelopp för rättshjälpsavgift etc. Det är sålunda här fråga om ett överlämnande av förvaltningsuppgifter innefattande myndighetsutövning till enskild individ. Härom stadgas i 11 kap. 6 § tredje stycket regeringsformen att överlämnandet skall ske med stöd av lag. Detta villkor uppfylles i och för sig genom stadgandena i rättshjälpslagen.

När såsom i förevarande fall överlämnandet sker genom föreskrift i själva lagen, torde grundlagsregeln böra förstås så att lagbestämmelsen om överlämnandet skall innehålla besked om till vilka enskilda individer uppgiften ifråga överlämnas. Gruppen måste vara i lagen bestämd på sådant sätt, att det går att fastställa vilka uppgiftsmottagarna är.

Detta krav får anses uppfyllt såvitt gäller enskilt verksamma advokater. Genom stadgandena i 8 kap. RB är denna grupp klart angiven. Däremot saknas för närvarande offentligrättslig reglering som lägger fast vilka personer som är biträdande jurister på enskild advokatbyrå. I förevarande sammanhang kan ej anses tillfyllest att man med ledning av den praxis som tillämpas på enskilda advokatbyråer och eljest i rättslivet med tämligen god säkerhet kan utpeka de personer som i nuläget regelmässigt uppfattas som biträdande jurister på enskilda advokatbyråer.

För att tillgodose grundlagsregelns syfte måste det genom offentligrättsliga kriterier slås fast vilka enskilda individer som vid varje särskilt tillfälle är biträdande jurister på enskilda advokatbyråer och i denna egenskap behöriga att bevilja allmän rättshjälp, fastställa maximibelopp, efterge rådgivningsavgift etc. Nödiga regler på denna punkt kan antagas böra innehålla krav om avlagd juridisk examen och om sådan anknytning till enskild advokatbyrå som innefattar uppdrag att där fullgöra uppgifter som ankommer på advokat. Vidare torde någon form av registrering erfordras, exem-

pelvis hos advokatsamfundet, som ger vederbörande den formella ställningen av biträdande jurist på enskild advokatbyrå. Regeringen bör bemyndigas meddela regler i detta ämne.

Paragrafen kan under hänvisning till vad här sagts ges följande lydelse:

"Biträde och rådgivning enligt denna lag lämnas, när annat icke anges i lagen, av advokat eller biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå. Regeringen meddelar närmare bestämmelser om vem som enligt denna lag är biträdande jurist på enskild advokatbyrå."

4 §

Lagrådet:

Vid rättshjälpsnämndernas tillkomst ansågs att i nämnderna vid sidan av lagfarna medlemmar och personer med advokaterfarenhet också skulle ingå lekmän utsedda på förslag av kommunala organ. I det ursprungliga förslaget var avsett att det skulle finnas en rättshjälpsnämnd i varje län. Det var då naturligt att låta landstinget vara förslagsställare beträffande lekmännen. Man fasthöll vid denna tanke då rättshjälpsnämndernas antal minskades och deras områden begränsades att överensstämma med hovrätternas domkretsar. Landstingen i de län som ingick i rättshjälpsnämndens verksamhetsområde fick samverka om framläggande av förslag till lekmän i nämnden. En regel härom finns i 4 § andra stycket gällande lag.

Läget förändras radikalt då nu rättshjälpsnämndernas antal enligt lagrådsremissen skall skäras ned till två. Vardera nämnden kommer att ha halva landet till verksamhetsområde. Grunden för tanken att låta förslagsställandet beträffande lekmännen vila på kommunala organ har därmed ryckts undan. Det låter sig knappast göra att ge regional förankring åt nämnder som skall täcka halva landet, den ena med kansli i Stockholm och den andra med kansli i Jönköping. De två lekmännen i vardera nämnden kan icke vara i stånd att tillföra sin nämnd någon egentlig regional kontakt.

Under sådana omständigheter, då man av praktiska skäl måste uppge det kommunala förslagsställandet, synes rimligast att regeringen själv utser lekmännen. Då regeringen skall utse ordföranden, förefaller det vara enklast att regeringen tillsätter de båda nämnderna i deras helhet. Den får då tillse att inslaget av lekmän får en lämplig regional fördelning med beaktande av att nämnderna skall kunna sammanträda tämligen ofta. Utseendet av de två nämnderna kan icke bli någon betungande uppgift.

Alternativet att låta domstolsverket utse medlemmar i nämnderna kan knappast tillstyrkas. Om domstolsverket, såsom föreslås i 49 a § lagrådsremissen, får rätt att överklaga rättshjälpsnämnds beslut, kan det icke vara lämpligt att detta partsorgan samtidigt har att utse ledamöter i nämnderna. Även om klagorätten överföres till ett allmänt ombud hos verket, vilket lagrådet föreslår under 49 a §, kvarstår betänkligheterna.

Under alla omständigheter anser sig lagrådet böra avstyrka förslaget att låta Landstingsförbundet bli förslagsställare beträffande vissa nämndleda-

möter. Förbundet är en enskild sammanslutning med uppgift att företräda landstingen i vissa sammanhang och att vara ett serviceorgan för dessa. Det bör icke av lagstiftaren tilldelas funktioner som här avses och som till sin natur är sådana att endast folkvalda organ bör fullgöra dem.

Beaktas vad lagrådet nu anfört, kan paragrafens andra stycke erhålla följande avfattning:

"Regeringen utser ordförande och övriga ledamöter i rättshjälpsnämnd. Den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat utses efter förslag av Sveriges advokatsamfund."

5 a §

Lagrådet:

Förevarande paragraf innehåller en ny föreskrift vari stadgas att det skall finnas en besvärsnämnd, om vilken regeringen skall meddela närmare bestämmelser. Nämnden avses enligt reglerna i 49 § andra stycket bli prövningsinstans för besvär anförda över beslut av rättshjälpsnämnderna och andra förvaltningsmyndigheter. Enligt 49 § tredje stycket skall talan mot besvärsnämndens beslut enligt lagen ej få föras. Om nämnden sägs icke annat i motiven än att den skall bli en fristående myndighet lösgjord från sin nuvarande ställning som en del av domstolsverket.

Den nuvarande besvärsnämnden – som under 1976 mottog 1 226 ärenden – är inrymd i domstolsverket och utgör detta i viss sammansättning. Nämnden har författningsmässigt reglerats i instruktionen (1975: 506) för domstolsverket. I 7 § instruktionen stadgas bl. a. att nämnden består av ordförande och sex ledamöter och att dessa utses av regeringen. I 10 § ges regler om beslutförhet och om omröstning i nämnden. Av nämndens ledamöter är för närvarande två domare, bland dem ordföranden, och två advokater.

Enligt 11 kap. 4 § regeringsformen gäller att beträffande domstolar vissa grundläggande regler skall ges i lag. Besvärsnämnden är visserligen icke någon domstol, men dess beslut kommer i många fall att vara avgörande för om en medborgare över huvud kan föra sin sak inför domstol. Det ligger därför nära till hands att kräva lagreglering av nämnden i grundläggande avseenden. Det förtjänar påpekas att besvärsnämnden har till uppgift att överpröva avgöranden av t. ex. rättshjälpsnämnderna, vilkas sammansättning och förfarande är lagreglerade.

Förevarande paragraf bör innehålla regler om nämndens namn, dess sammansättning och tillsättande. Utgår man från att nämndens sammansättning förblir oförändrad, likaså att nuvarande krav för beslutförhet bibehålls, kan paragrafen få följande utformning:

"För prövning av besvär i vissa fall enligt denna lag finns rättshjälpens besvärsnämnd. Den består av ordförande och sex andra ledamöter. Ordföranden och ytterligare en ledamot skall vara lagfarna och erfarna i domar-

värv. Av övriga ledamöter skall två vara advokater, en anställd på allmän advokatbyrå och en enskilt verksam. Återstående tre ledamöter skall vara svenska medborgare och myndiga.

Regeringen utser ordförande och övriga ledamöter för viss tid. Den ledamot som skall vara enskilt verksam advokat utses efter förslag av Sveriges advokatsamfund.

För ledamot skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

Besvärsnämnden är beslutför med ordföranden och minst fem andra ledamöter. 5 § andra stycket äger motsvarande tillämpning på besvärsnämnden."

I lagrådsremissen återges rättshjälpsutredningens förslag att, även sedan besvärsnämnden blivit en självständig myndighet, domstolsverket bör ombesörja att nämnden har tillgång till föredragande och kanslipersonal. Lagrådet vill betona att det för tilltron till besvärsnämndens självständighet är av vikt att nämnden får en från domstolsverket helt fristående kansliorganisation.

5 b §

Lagrådet:

Enligt denna paragraf skall vad som sägs om allmän domstol i vissa uppräknade paragrafer gälla även andra domstolar och några angivna administrativa myndigheter. Lämpligare synes vara att använda den generella termen domstol och i denna paragraf ange att med domstol i lagen skall likställas de nämnda administrativa myndigheterna. Till undvikande av tveksamhet kan dessutom i paragrafen uppräknas de domstolar som åsyftas. Om paragrafen formuleras på detta sätt torde uppräkningen av lagrum inte behövas.

På grund av det anförda föreslår lagrådet att paragrafen ges följande lydelse:

"Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten, arbetsdomstolen, skatterätt, fastighetstaxeringsrätt, länsrätt och krigsrätt. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd, hyresnämnd, statens va-nämnd och överexekutor."

Om 5 b § ändras i enlighet med vad som lagrådet föreslår erfordras följdändringar, huvudsakligen i de paragrafer till vilka det hänvisas i paragrafen i dess lydelse enligt det remitterade förslaget.

6 och 7 §§

Lagrådet:

Allmän rättshjälp måste anses vara en social förmån, vartill envar som

uppfyller uppställda villkor är berättigad. Det synes därför icke riktigt att i de båda stycken i lagen som anger förutsättningarna för erhållandet av allmän rättshjälp, nämligen 6 § första stycket och 7 § första stycket, det sägs att allmän rättshjälp *får* beviljas under de angivna betingelserna. I princip föreligger ingen valfrihet att bifalla eller avslå ansökan om allmän rättshjälp annat än vid tillämpningen av 16 §. Fyller sökanden villkoren, *skall* med nämnt undantag allmän rättshjälp sålunda beviljas honom. Ordet "får" bör på anförda skäl utgå ur de båda styckena.

9 §

Lagrådet:

En väsentlig fråga är i vilken utsträckning kostnad för bevisning och utredning kan bli sådan kostnad för rättshjälp som enligt första stycket betalas av staten. Regler härom finns i paragrafens andra stycke 2 och 3. De båda punkterna har tillkommit vid olika tillfällen. Punkt 2 avser bevisning vid allmänna domstolar och andra närstående domstolar jämte utredning i angelägenhet som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän och punkt 3 utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet. Till dessa bestämmelser anknyter reglerna i 24 och 25 §§ som också behandlar spörsmål om bevisning och utredning.

Reglerna i andra stycket 2 och 3 har ej undergått någon egentlig översyn i samband med den i lagrådsremissen framlagda reformen, som kännetecknas bl. a. av att alla domstolar i princip tilläggs samma ställning med avseende på allmän rättshjälp. Rättegångsutredningens arbete berör, såsom påpekats i lagrådsremissen, vissa av hithörande frågor. Något fullständigt förenhetligande av reglerna rörande bevisning och utredning beträffande alla slag av domstolar torde ej vara möjligt. Mellan exempelvis allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar torde vissa skiljaktigheter vara ofrånkomliga beroende på grundläggande olikheter beträffande bevisningen i dispositiva tvistemål och utredningen i förvaltningsmål. Någon närmare analys av de faktorer som är av betydelse vid en samordning av rättshjälpsreglerna på detta område för de olika slagen av domstolar har icke gjorts. Om t. ex. biträde beslutar om mindre utredning i angelägenhet som kan komma under allmän domstols prövning gäller enligt andra stycket 2 vissa regler medan motsvarande beslut i en förvaltningsangelägenhet enligt andra stycket 3 skall fattas på grundval av något annorledes utformade kriterier. Vidare kan nämnas att vad gäller rättshjälp för bevisning vid allmän domstol denna ensam har beslutanderätten därom enligt 24 §, medan i mål vid allmän förvaltningsdomstol rättshjälpsnämnden har beslutsbefogenheter beträffande utredning som skall tillföras målet.

Enligt lagrådets uppfattning bör övervägas om en bättre samordning av rättshjälpsreglerna på detta område på sikt kan uppnås.

11 §

Lagrådet:

Viss osäkerhet råder i förslaget rörande begreppsbildningen kring rättshjälpsavgiften. Formellt sett fastställs rättshjälpsavgiften först i rättshjälpsärendets slutskede. Redan vid rättshjälpsärendets början har emellertid ett maximibelopp fastställts för avgiften. Inbetalning förutsättes ske under ärendets gång.

I och med att termen rättshjälpsavgift införs, kan man icke längre bruka den i paragrafen för närvarande använda konstruktionen att vad den rättssökande inbetalar är ett bidrag till de i målet uppkomna kostnaderna. Den föreslagna ordningen bygger på att den rättssökande betalar sin avgift i förskott och att staten betalar alla kostnader för den lämnade rättshjälpen som det sägs i 9 § första stycket.

Förevarande paragraf bör innehålla den grundläggande bestämmelsen om rättshjälpsavgiften. Den skall framför allt ange de materiella förutsättningarna för avgiftens fastställande.

En förutsättning för att rättshjälpsavgift skall fastställas är att det i den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälpen beviljats har uppkommit rättshjälpskostnad av den art som anges i 9 § andra stycket eller 10 § tredje stycket. Finns ej sådan kostnad, skall någon rättshjälpsavgift ej utgå, trots att allmän rättshjälp åtnjutits och att inbetalning kan ha gjorts på grund av beslut om maximibelopp.

Av paragrafen avses vidare enligt lagrådsremissen skola kunna utläsas att rättshjälpsavgiften ej får överstiga de rättshjälpskostnader som uppkommit enligt nämnda båda lagrum. Denna grundsats är av den betydelse att den bör komma till tydligt uttryck i lagen.

Reglerna för rättshjälpsavgiftens erläggande finns inte endast i 12–15 §§. I dessa anges grunderna för maximibeloppets beräknande, medan 27 och 28 §§ (i lagrådets förslag endast 27 §) innehåller reglerna om själva erläggandet. Om hur avgiften fastställes finns regler i 29 § (i lagrådets förslag 28 §).

Under angivna förhållanden föreslås att paragrafens första stycke, under förutsättning att vad lagrådet föreslår angående 30 § beaktas, får följande lydelse:

"Den som beviljats allmän rättshjälp skall erlägga rättshjälpsavgift, om kostnad för rättshjälpen uppstår enligt 9 eller 10 §. Avgiften utgår med summan av dessa kostnader men får icke överstiga maximibeloppet enligt 12–15 §§ utom i fall som avses i 29 §."

Bemyndigandet i andra stycket torde böra avse föreskrifter för beräkning av maximibeloppet men ej för rättshjälpsavgiften. Stycket torde böra ändras i enlighet härmed.

12 §

Lagrådet:

Enligt första stycket i förslaget skall rättshjälpsavgiften, när den rättssökandes årsinkomst inte överstiger tre gånger basbeloppet, utgöra en hundradel av basbeloppet, såvida den inte av särskilda skäl nedsätts eller efterges. I paragrafens andra och tredje stycken anges maximibeloppet av den avgift som får tas ut av rättssökande med högre inkomst.

Som anförts vid 11 § får rättshjälpsavgiften aldrig överstiga summan av de kostnader som avses i 9 och 10 §§. Detta innebär att även det avgiftsbelopp som anges i 12 § första stycket måste utgöra ett maximibelopp. Vid utformningen av denna bestämmelse kan man antagas ha utgått från att det i praktiken inte kommer i fråga att bevilja rättshjälp, om inte kostnaderna kommer att överstiga detta belopp. Med de nya bestämmelserna i 9 a § kommer emellertid saken i ett nytt läge. I lagrådsremissen förutsätts att allmän rättshjälp kan komma att beviljas även den för vilken endast kommer att uppstå sådana kostnader som avses i 9 a §. I detta fall uppkommer inte någon kostnad som föranleder att den rättssökande skall betala rättshjälpsavgift.

Eftersom i vissa fall rättshjälpsavgift alltså ej kommer att slutligen fastställas, bör i detta stycke inte anges rättshjälpsavgiftens storlek utan endast maximibeloppets. Härav följer att den i andra meningen angivna nedsättningen och eftergiften av avgiften i stället måste avse nedsättning av maximibeloppet. Hinder bör av naturliga skäl ej möta mot att detta belopp nedsättes till noll.

Lagrådet förordar därför att framför ordet "rättshjälpsavgiften" i första stycket första meningen insättes orden "maximibeloppet för" och att andra meningen får följande lydelse: "Maximibeloppet får nedsättas om särskilda skäl föreligger." I tredje stycket bör uttrycket "lägsta rättshjälpsavgift" ändras till "lägsta maximibelopp".

15 §

Martenius, Sven Nyman och Knutsson:

Maximibeloppet för rättshjälpsavgiften fastställs enligt 19 § första stycket i det remitterade förslaget i samband med att allmän rättshjälp beviljas. Det sålunda fastställda maximibeloppet ligger sedan till grund för det eller de beslut om fastställande av rättshjälpsavgift som skall meddelas enligt förslagets 29 §. Maximibeloppet kan emellertid jämkas under de förutsättningar som anges i förevarande paragraf. Beslut om sådan jämkning kan meddelas såväl i samband med fastställande av rättshjälpsavgift som vid andra tillfällen. Regeln i 19 § om fastställande av maximibelopp synes böra överflyttas till denna paragraf som ett första stycke. Paragrafen kommer då att ge föreskrifter om beslutsfattande beträffande maximibelopp för

rättshjälpsavgift såväl i samband med att rättshjälp beviljas som senare under rättshjälpsärendets gång.

Frågan om vem som skall besluta om jämkning av maximibelopp synes ej böra upptas innan det ännu angivits vem som fattar det ursprungliga beslutet om maximibeloppet. Reglerna i det i remissen föreslagna andra stycket torde kunna överflyttas till 17 och 18 §§, till vilka vi hänvisar.

Enligt paragrafens tredje stycke skall fråga om jämkning tas upp bara om särskild anledning därtill framkommit. En sådan anledning kan vara att den rättssökande själv begär jämkning. Jämkningsfrågan skall emellertid också kunna aktualiseras självmant av behörig myndighet.

I specialmotiveringen upplyses att jämkningsmöjligheten hittills i praktiken har utnyttjats sällan. Detta torde i viss mån kunna sammanhänga med att rättshjälpsnämnden i regel inte får någon kännedom om hur den rättssökandes ekonomiska förhållanden utvecklas efter det att rättshjälp har beviljats. I detta hänseende befinner sig domstol eller annan myndighet där den rättsliga angelägenheten prövas ofta i ett helt annat läge. I många fall, såsom i mål om underhållsbidrag eller skadestånd, kan där förebringas omfattande utredning om partens ekonomiska förhållanden. Framgår det av sådan utredning att den rättssökandes ekonomiska situation har förbättrats i väsentlig mån sedan rättshjälp beviljats, torde detta få anses utgöra en anledning för myndigheten att ta upp jämkningsfrågan. Däremot följer av det föreslagna tredje stycket att myndigheten inte är skyldig att företa någon särskild undersökning för att utröna om det finns anledning till jämkning av maximibeloppet.

Av motiven till den gällande bestämmelsen framgår att en anledning till jämkning kan vara att den rättssökande genom utgången av det ärende där rättshjälp beviljats har tillförts tillgång av betydelse (prop. 1972: 4 s. 323). Jämkning på denna grund kan emellertid, såsom också påpekas, inte komma i fråga förrän avgörandet i saken har vunnit laga kraft. När behörigheten att besluta om jämkning överförs från rättshjälpsnämnd till domstol eller annan myndighet som handlägger den rättsliga angelägenheten, minskar därför möjligheten att ta hänsyn till sådan jämkningsanledning.

Petrén:

Jag instämmer i vad lagrådets övriga ledamöter föreslagit under denna paragraf utom vad till viss del gäller anhängiggörandet av fråga om jämkning.

Fastställande av maximibeloppet utgör ett viktigt led i förfarandet i rättshjälpsärendet. Den myndighet som fastställer rättshjälpsavgiften är nämligen, när den beslutar därom, bunden av det förut fastställda maximibeloppet. Vill den frångå detta belopp, måste den först initiera ett ärende om jämkning av maximibeloppet.

Enligt min mening bör anhängiggörande av ärende om jämkning ankomma i första hand på den som erhållit rättshjälpen eller på den företrädare

för det allmänna intresset, varom lagrådet framlägger förslag under 49 a §. Båda bör ha en lagstadgad rätt att utan särskild begränsning väcka talan med yrkande om jämkning av fastställt maximibelopp. Jag föreslår därför ett tillägg härom till förslagets tredje stycke. Den behöriga myndigheten bör dessutom ha en möjlighet att självmant upptaga fråga om jämkning, men blott om särskild anledning därtill föreligger. Det kan t. ex. ha blivit känt för myndigheten att rättshjälpstagarens ekonomiska ställning avsevärt förändrats jämfört med förhållandena då allmän rättshjälp beviljades honom.

Om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, blir jämkningsärendet handlagt i det mål eller ärende, vartill angelägenheten givit upphov, och i det förfarande som gäller för detta mål eller ärende. Handhas jämkningsärendet av rättshjälpsnämnd uppkommer ett självständigt förvaltningsärende, på vilket förvaltningslagen är att tillämpa. Olika regelsystem blir sålunda tillämpliga i olika jämkningsfall. Reglerna i 14–20 §§ förvaltningslagen kommer att iakttagas i de fall då förvaltningslagen är tillämplig och garanterar bl. a. att rättshjälpsmottagaren blir hörd i jämkningsärendet, innan t. ex. ett högre maximibelopp fastställes. Rättssäkerheten bör icke vara mindre då jämkningsfrågan handlägges t. ex. av allmän domstol enligt RB inom ramen för ett annat mål eller ärende.

Tredje stycket bör enligt min mening erhålla följande lydelse:

"Fråga om jämkning upptages på yrkande av den som beviljats allmän rättshjälp eller av allmänna ombudet. Myndighet, som är behörig att besluta om jämkning, får självmant upptaga fråga härom, om särskild anledning därtill framkommit."

Beträffande paragrafens första stycke får jag hänvisa till vad jag anför vid 27–30 §§.

16 §

Lagrådet:

I motiven till paragrafen sägs att advokat och biträdande jurist icke har någon skyldighet att bevilja allmän rättshjälp, även om sökanden är berättigad därtill. Det sagda har otvivelaktigt giltighet med avseende på enskilt verksam advokat eller biträdande jurist på enskild advokatbyrå.

Allmän advokatbyrå har enligt 3 § instruktionen (1973: 249) för de allmänna advokatbyråerna att lämna rättshjälp enligt rättshjälpslagen. Härav följer att byrån skall se till att rättssökande som är berättigad till allmän rättshjälp och som är i behov av biträde får den hjälp han behöver. Häri ligger att advokat och biträdande jurist på allmän advokatbyrå har skyldighet att i sådana fall i regel bevilja rättshjälp.

17 §

Lagrådet:

I enlighet med vad som har anförts vid 15 § bör det i lagrådsremissen fö-

reslagna stadgandet i andra stycket nämnda paragraf rörande frågan när domstol beslutar om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgift överflyttas till förevarande paragraf. Vidare bör, om den föreslagna utformningen av 5 b § godtas, uttrycket "allmän domstol" i paragrafen ändras till "domstol".

På grund härav föreslås att paragrafen ges följande lydelse:

"Är rättslig angelägenhet anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av domstolen. Likaså beslutar domstol, där angelägenheten är anhängig, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften."

18 §

Lagrådet:

Frågan om jämkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift enligt 15 § skall, utom i fall som anges i 17 § enligt lagrådets förslag, alltid prövas av rättshjälpsnämnden. Bestämmelse härom föreslås skola intas i denna paragraf. Den kan lämpligen erhålla följande lydelse:

"Har allmän rättshjälp icke beviljats enligt 16 § och är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, prövas fråga om beviljande av allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnden. Denna beslutar också, därest angelägenheten ej är anhängig vid domstol, om jämkning av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften."

19 §

Lagrådet:

Om, såsom lagrådet föreslagit vid 15 §, första stycket i denna paragraf i lagrådsremissens lydelse överföres dit, kommer paragrafen att uteslutande behandla förutsättningarna för förordnande av biträde. Därvid gäller att, om allmän rättshjälp beviljas av advokat eller biträdande jurist enligt 16 §, den som beviljat rättshjälpen själv automatiskt blir biträde. Ansöker någon om allmän rättshjälp vid domstol eller hos rättshjälpsnämnd, torde den rättssökande ofta redan i ansökan om rättshjälpen begära förordnande av biträde. I dessa fall kommer biträdesfrågan upp redan i anslutning till beviljandet. De allmänna förutsättningarna för att biträde skall förordnas framgår av paragrafens andra stycke i det remitterade förslaget.

Lagrådet föreslår att första stycket i paragrafen erhåller följande lydelse:

"Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandens begäran, om denne ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarataga sin rätt."

Såväl 19 § som 21 § kommer härefter att innehålla endast regler om biträde. De bör därför lämpligen sammanföras. Detta kan ske genom att 19 § och 20 § får byta plats. 19 § i det remitterade förslaget, som sålunda i lagrå-

dets förslag blir 20 §, bör inplaceras under rubriken "Förordnande av biträde m. m.".

20 §

Lagrådet:

Såsom följer av vad som ovan anförts under 19 § bör förevarande paragraf bli 19 §. Rubriken "Rättsverkan av beslut om allmän rättshjälp" bör då utgå.

Paragrafens första stycke avser att reglera när en kostnad i den rättsliga angelägenhet, för vilken allmän rättshjälpen beviljats, blir en sådan kostnad för rättshjälpen som enligt 9 § första stycket betalas av staten. Emellertid har stycket närmast utformats som ett upprepande av regeln att rättshjälpskostnaden betalas av allmänna medel. Syftet med stycket skulle framgå tydligare, om dess två första meningar får följande lydelse:

"För att anses som kostnad för allmän rättshjälp enligt 9 § skall kostnaden ha uppkommit efter rättshjälpens beviljande. Som sådan rättshjälpskostnad anses dock även biträdesersättning som belöper på tid före beviljandet men efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om rättshjälpen."

Om det kan antas att kostnaderna för en rättslig angelägenhet inte kommer att överstiga maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag, finns för närvarande möjlighet att utnyttja institutet allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Visar sig kostnaderna sedermera bli högre än beräknat, kan den rättssökande ansöka om allmän rättshjälp hos rättshjälpsnämnden. Om ansökningen beviljas kommer han i samma läge som om sådant beslut hade meddelats från början. Han får sålunda räkna sig till godo som kostnadsbidrag vad han har betalat till biträdet, och biträdesersättningen behandlas i sin helhet som en rättshjälpskostnad. Den rättssökande kan med andra ord riskfritt dröja med att ansöka om rättshjälp hos rättshjälpsnämnden till dess kostnaderna når upp till maximibeloppet.

Enligt förslaget blir situationen en annan. Reglerna om allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd avskaffas, och för att biträdesersättning för tid före ansökningen om rättshjälp skall behandlas som en rättshjälpskostnad krävs i princip bland annat att ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål. Om inte detta villkor är uppfyllt kommer allt arbete som biträdet har utfört före ansökningen att falla utom ramen för rättshjälpen, och den rättssökande går då miste om möjligheten att räkna sig till godo som betalning på rättshjälpsavgift vad han har erlagt till biträdet för detta arbete. Undantag föreslås skola gälla för det fall att synnerliga skäl föreligger. I denna avfattning ger regeln dock icke tillräckligt utrymme för att bevilja allmän rättshjälp med retroaktiv verkan, om den rättssökande från början har avstått från att begära rättshjälp, därför att han på goda grunder har bedömt det som osannolikt att kostnaderna skulle komma att överskri-

da maximibeloppet för rättshjälpsavgiften. Lagrådet föreslår därför att, i stället för sista meningen i stycket, till tredje meningen fogas följande: " – – – eller om eljest särskilda skäl föreligger."

21 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslås att uttrycket "allmän domstol" i fjärde stycket ändras till "domstol".

22 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslås att uttrycket "allmän domstol" i tredje styckets första mening ändras till "domstol".

Den ifrågavarande meningen torde vara så att förstå att, då där talas om ersättning till biträde, därmed avses ersättningen för all biträdets medverkan avseende den rättsliga angelägenheten i vad denna prövas av domstolen, oavsett vid vilken tidpunkt biträdet utfört sitt arbete eller haft utläggen. Avgränsningen i 18 kap. 8 § RB torde få bli vägledande även då RB ej är tillämplig på målet eller ärendet vad gäller kostnaderna, som är fallet t. ex. i mål vid förvaltningsdomstol. Dock måste de i 19 § första stycket (lagrådets förslag) uppställda tidgränserna givetvis beaktas.

Någon uppdelning av beslutanderätten mellan domstolen och rättshjälpsnämnden avseende olika delar av biträdesersättningen skall normalt ej förekomma. Däremot kan en sådan uppdelning bli nödvändig därest biträdet utfört arbete sedan målet slutförts. I sådant fall ankommer det på rättshjälpsnämnden att besluta om biträdets ersättning i denna del.

24 och 25 §§

Lagrådet:

Beträffande behovet av samordning av reglerna i 24 och 25 §§ om bevisning och utredning får lagrådet hänvisa till vad som anförts vid 9 §. Förslaget torde komma att ge part vid förvaltningsdomstol en mera gynnad ställning än part vid allmän domstol då det gäller anskaffande av utredning i ett anhängigt mål.

Under hänvisning till vad som anförts vid 5 b § föreslår lagrådet att 25 § andra stycket andra meningen ges följande lydelse: "Ingår utredningen i mål eller ärende som har anhängiggjorts vid domstol fastställes ersättningen av domstolen."

27 – 30 §§

Lagrådet:

Dessa paragrafer innehåller bestämmelser om betalning av rättshjälpsavgift, om fastställande av sådan avgift samt om avräkning med den rätts-

sökande och med biträde. Reglerna skulle enligt lagrådets mening vinna i överskådlighet om vissa omdisponeringar gjordes. Sålunda bör i en paragraf samlas föreskrifterna om betalning av rättshjälpsavgift, vilka i det remitterade förslaget upptas i 27 § första och tredje styckena samt 28 §. Härefter kan lämpligen följa en paragraf som ger regler om när och av vem rättshjälpsavgift skall fastställas (jfr 29 § i det remitterade förslaget). I anslutning härtill kan intas den regel i förslagets 30 § som ger möjlighet att under vissa förutsättningar fastställa rättshjälpsavgiften till ett högre belopp än maximibeloppet. Härefter bör samlas de regler om avräkning med den rättssökande och biträde som bör ges i lag. Sådana regler finns i det remitterade förslaget i 27 § andra stycket, 28 a § och 29 §.

Martenius, Sven Nyman och Knutsson:

Lagen innehåller inte några regler om vid vilken tidpunkt rättshjälpsavgift skall betalas. Tydligt är emellertid att inbetalningsskyldighet skall kunna inträda innan rättshjälpsavgiften fastställs, vilket ju sker först när ärendet har slutförts, antingen helt eller i viss instans. Förutsättningar härför skapas genom att maximibeloppet för avgiften fastställs redan i samband med att rättshjälp beviljas. För de domstolar på vilka RB:s regler är tillämpliga kommer beslut om maximibelopp att gälla omedelbart, utan hinder av att de inte har vunnit laga kraft, på grund av de uttryckliga regler härom som föreslås intagna i 17 kap. 14 § och 30 kap. 12 § RB. Motsvarande får antagas gälla beslut av förvaltningsdomstol och förvaltningsmyndighet. Betalas inte rättshjälpsavgift kan rättshjälpen upphöra enligt 34 § första stycket 1.

I normalfallet, då den rättssökande har biträde, skall avgift erläggas till biträdet. Det ankommer då på denne att avkräva den rättssökande avgift, vilket kan ske med hela beloppet på en gång eller i delposter. Om det inte finns biträde skall avgift erläggas till statsverket, och det blir då vederbörande myndighets sak att framställa kravet. Denna typ av ärenden torde ofta vara av sådan art att beviljandet av rättshjälp och fastställandet av avgiften kan ske i ett sammanhang. Om så inte är fallet torde myndigheten få göra en preliminär bedömning av om kostnaderna för rättshjälpen enligt 9 och 10 §§ kan beräknas uppgå till eller överstiga maximibeloppet för rättshjälpsavgiften. Om dessa kostnader kan förväntas bli lägre än maximibeloppet – vilket kan vara fallet om syftet med begäran om rättshjälp i första hand är att vinna befrielse från avgifter enligt 9 a § – finns det inte anledning att fordra att den rättssökande betalar hela maximibeloppet. Eventuellt behövliga föreskrifter härom kan meddelas i förordning.

Vid tillkomsten av rättshjälpslagen fäste lagrådet uppmärksamheten vid de olägenheter som kunde vara förknippade med avsaknaden av en möjlighet att ge anstånd med betalning av kostnadsbidrag (prop. 1972:4 s. 403–404). Lagrådet föreslog inte då någon ändring i regleringen men ansåg det angeläget att frågan följdes med uppmärksamhet. Erfarenheterna hit-

tills torde inte ge vid handen att svårigheter har uppstått i praktiken. Den hittillsvarande ordningen synes därför alltjämt kunna godtas, men det finns fortfarande anledning att ha uppmärksamheten riktad på saken.

Petrén:

Rättshjälpsavgiften skall i princip erläggas i förskott med ledning av det vid rättshjälpens beviljande fastställda och ev. senare jämkade maximibeloppet. Avgiftens belopp fastställes i ett senare skede, vanligen då biträdet begär ersättning sedan den rättsliga angelägenheten slutbehandlats. Avgiften kan i nuläget variera normalt mellan lägst några kronor och högst 9 040 kronor. Beslut om maximibelopp anses gälla som rättsgrund för betalningsskyldighet utan hinder av att beslutet ej vunnit laga kraft. Uttrycklig regel därom föreslås intagen i RB beträffande beslut som fattas av de domstolar på vilka RB:s regler är att tillämpa. För förvaltningsdomstolarna kommer visserligen sådana regler att saknas, men betalningsskyldighet förutsätts likväl komma att gälla beträffande deras beslut. Detsamma är fallet med beslut om maximibelopp av rättshjälpsnämnd och annan förvaltningsmyndighet samt även av advokater och biträdande jurister.

I 27 och 28 §§ i det remitterade förslaget anges ej någon tidpunkt när den som beviljats rättshjälp skall inbetala avgiften. Av vad nyss sagts följer emellertid att den som erhållit allmän rättshjälp blir skyldig att på anfordran inbetala hela maximibeloppet vid äventyr av att vid underlåtenhet rättshjälpen enligt 34 § kommer att upphöra. Avfattningen av 27 § första stycket enligt remissens förslag antyder dock att avgiften, när den skall erläggas till biträde, kan betalas successivt i poster intill dess maximibeloppet nåtts. Någon möjlighet till delbetalningar syns av ordvalet i lagen att döma icke finnas, när avgiften skall inbetalas till statsverket.

Uppenbart är att regler av denna art lätt kan leda till obilligheter. Den för vilken ett högt maximibelopp blivit fastställt för rättshjälpsavgiften och som inte har biträde och därför kan åläggas att omedelbart inbetala hela maximibeloppet till staten kan råka i svårigheter. Om i ett sådant fall den rättsliga angelägenheten kan beräknas föranleda relativt obetydliga rättshjälpskostnader och den slutliga rättshjälpsavgiften därför blir låg, ter det sig icke rimligt att den rättssökande skall förskottsvis inbetala flera tusen kronor. Resultatet kan förmodas bli att den rättssökande nödgas avstå från att utnyttja den allmänna rättshjälpen. Han går då hellre miste om den avgiftsbefrielse enligt 9 a §, vartill han kan vara berättigad, än han ligger ute med kanske tusentals kronor i förskottsinbetalning till statsverket på en avgift som kanske småningom fastställes till noll.

Redan vid rättshjälpslagens antagande 1972 riktade lagrådet (prop. 1972:4 s. 403-404) uppmärksamheten på dessa frågor utan att föreslå någon ändring av reglerna. De hittillsvarande erfarenheterna pekar icke på att större olägenheter uppstått i praktiken. Orsaken härtill torde väsentligen vara att allmän rättshjälp hittills framför allt åtnjutits av personer, för vilka

ett relativt lågt maximibelopp blivit fastställt. Då lagstiftarens mening måste vara att även personer med maximibelopp på åtskilliga tusentals kronor skall kunna i praktiken bli delaktiga av den allmänna rättshjälpens förmåner, måste det finnas ett lagfäst betalningssystem som möjliggör detta.

Det måste betecknas som mindre tillfredsställande att det beträffande en offentligrättslig avgift, som skall erläggas i förskott med belopp i storleksordningen upp till 9 000 kronor, icke finns några i lag klart angivna regler om betalningssättet. Trots att man i praktiken under ett inledningsskede har kunnat reda sig utan preciserade regler på förevarande punkt, kan icke, då lagstiftningen nu på ett genomgripande sätt reformeras, hittillsvarande problemlöshet tas till intäkt för att frågan kan fortsatt lämnas helt oreglerad. Det föreligger betydande risk för obillighet i tillämpningen, efterhand som nya grupper gör anspråk på de förmåner lagen erbjuder.

Det remitterade underlaget erbjuder icke tillräckligt material för framläggande av slutgiltiga förslag i frågan. En möjlig lösning vore att i samband med att maximibeloppet fastställs också en preliminär rättshjälpsavgift fastställs med angivande av hur avgiften skall erläggas. Väljes en sådan lösning, skulle 15 § (lagrådets förslag) kunna inledas med två stycken och 27 § (lagrådets förslag) förses med ett nytt andra stycke. Ett sådant alternativ skulle kunna få följande lydelse.

15 § första och andra styckena (motsvarande 15 § första stycket i lagrådets förslag): "I samband med att allmän rättshjälp beviljas fastställes det för sökanden gällande maximibeloppet och den preliminära rättshjälpsavgiften. Därvid får även anges hur avgiften skall erläggas.

Preliminär rättshjälpsavgift utgår med maximibeloppet. Om rättshjälpskostnaderna i den rättsliga angelägenheten kan antagas uppenbarligen icke komma att uppgå till maximibeloppet, utgår den preliminära rättshjälpsavgiften med det lägre belopp som kan beräknas lämna full täckning för väntade rättshjälpskostnader. Om maximibeloppet jämkas, får den preliminära rättshjälpsavgiften också ändras."

27 § andra stycket (lagrådets förslag): "Om annat icke angivits vid den preliminära rättshjälpsavgiftens fastställande erlägges denna senast två veckor efter det att allmän rättshjälp beviljats eller maximibeloppet jämkats. Överstiger avgiften tjugofem procent av basbeloppet kan betalningsmottagaren beträffande del av avgiften bestämma senare betalningstermin."

Införandet av begreppet preliminär rättshjälpsavgift som mått på vad rättssökanden har att erlägga i förskott, skulle komplicera lagstiftningen och erfordrar jämkningar på åtskilliga andra punkter i lagförslaget, bl. a. i 27 § (lagrådets förslag) och beträffande avräkningsreglerna.

Lagrådet:

För att rättshjälpsavgiften skall kunna fastställas fordras att den beslutande myndigheten har en samlad bild av kostnaderna för den allmänna

rättshjälpen i saken. Vid fastställandet har man nämligen att utgå från å ena sidan det för avgiften gällande maximibeloppet och å andra sidan summan av rättshjälpskostnaderna. I denna summa ingår oftast som den största posten ersättningen till biträdet, varför denna måste ha blivit bestämd innan avgiften kan fastställas. Vid avgiftens fastställande kan vidare komma in frågan om denna skall sättas till högre belopp än maximibeloppet jämlikt 30 § i lagrådsremissens förslag. Först sedan rättshjälpsavgiften fastställts kan avräkningen göras.

Alla de nämnda tre momenten, biträdesersättningens bestämmande, rättshjälpsavgiftens fastställande och avräkningen, förs ofta i praktiken samman. Avräkningen med biträdet, som uppburit rättshjälpsavgiften i förskott, kan t. ex. icke göras utan att man vet hur stor rättshjälpsavgiften blivit. Vanligen utlöser ett krav på ersättning från biträdet ett regleringsförfarande. Enligt förslaget skall också rättshjälpsavgiften fastställas i samband med att biträdesersättningen fastställs. Om det inte finns något biträde eller om biträde inte begär ersättning, skall avgiften fastställas när rättshjälpen upphör eller, i mål eller ärende vid domstol, när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig. Vid domstol fastställs rättshjälpsavgiften genom beslut, som meddelas av domstolen enligt därom gällande regler och som kan överklagas under samma förutsättningar som andra beslut. I normalfallet kommer beslutet – liksom beslut om ersättning till biträde – att meddelas i samband med avgörandet i själva saken.

Det föreslagna systemet innebär, såsom också påpekas i lagrådsremissen, att fastställande av rättshjälpsavgift och avräkning kan komma att ske flera gånger i samma rättshjälpsärende. Ett exempel på en sådan situation är att ett mål vid domstol förs genom flera instanser, ett annat att ett domstolsförfarande följs av en utomprocessuell handläggning. En tredje situation, som inte särskilt har uppmärksammats i remissen, är att den rättsliga angelägenheten först handläggs vid en förvaltningsmyndighet, som inte får fatta beslut i rättshjälpsfrågor, och därefter går vidare till förvaltningsdomstol. I så fall ankommer det på rättshjälpsnämnden att fastställa biträdesersättning och rättshjälpsavgift samt göra avräkning såvitt gäller förfarandet i första instans, medan motsvarande åtgärder beträffande besvärsförfarandet åvilar domstolen. Som ytterligare exempel på en situation då rättshjälpsavgift kan komma att fastställas vid mer än ett tillfälle kan nämnas att det sker byte av biträde under ärendets gång. I klarhetens intresse bör lämpligen i lagen utsägas att rättshjälpsavgift skall fastställas vid de i lagen angivna tillfällena, även om sådan avgift tidigare har fastställts för den rättssökande.

När rättshjälpsavgift har fastställts skall också avräkning ske med den rättssökande och med biträdet. Även avräkning kan alltså komma att äga rum vid flera tillfällen under rättshjälpsärendets gång. Avräkningen skall ombesörjas av den myndighet som fastställer rättshjälpsavgiften. Avräkningen är emellertid närmast att betrakta som en verkställighetsåtgärd i lik-

het med utbetalning av ersättning till vittne eller offentlig försvarare, expediering av dom eller beslut, avsändande av underrättelser av skilda slag, åtgärder för delgivning etc. Det synes inte vara påkallat att avräkningen sker genom beslut av domstolen eller myndigheten som sådan. Bestämmelsen bör formuleras så att detta framgår.

Närmare anvisningar för hur avräkningen skall genomföras kan meddelas i form av tillämpningsföreskrifter till lagen. I själva lagen bör emellertid – i enlighet med vad som föreslås i 27 § andra stycket och 28 § i det remitterade förslaget – regleras dels biträdets ansvar mot statsverket för den rättshjälpsavgift som den rättssökande har att betala, dels möjligheten att innehålla belopp som vid avräkningen tillgodoförs den rättssökande, om det finns anledning att räkna med att högre rättshjälpsavgift skall komma att fastställas senare i ärendet. Däremot torde det få anses ligga i sakens natur både att belopp som biträdet har att svara för mot statsverket också skall inbetalas dit av biträdet och att belopp som den rättssökande har erlagt utöver rättshjälpsavgiften skall återbetalas till denne. De regler som föreslås härom i lagen torde utan olägenhet kunna utgå.

Under hänvisning till det nu anförda och till vad lagrådet har förordat vid 5 b, 15 och 19 §§ föreslås att 27–30 §§ och rubriken närmast före 27 § får följande lydelse:

"Betalning och fastställande av rättshjälpsavgift, avräkning med den rättssökande och med biträde

27 § Finns biträde enligt denna lag, erlägges rättshjälpsavgift till biträdet intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns ej biträde, skall rättshjälpsavgift erläggas till statsverket. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljats, skall den avgift som kan föranledas av höjningen erläggas till statsverket.

28 § I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär biträde ej ersättning, fastställes rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift tidigare har fastställts för den rättssökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften. Därvid skall första stycket äga motsvarande tillämpning.

29 § Har den som beviljats allmän rättshjälp eller ställföreträdare för honom genom vårdslöshet eller försummelse föranlett ökade kostnader för rättshjälpen, får vid fastställande av rättshjälpsavgiften maximibeloppet överskridas efter vad som är skäligt.

30 § När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge som rättshjälpsavgift till biträdet. Under-

stiger ersättningen den avgift som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot statsverket för mellanskillnaden.

Fastställes rättshjälpsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat, får med återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning antaga att högre avgift kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen."

Petrén:

Enligt förslaget skall varje domstolsinstans för sig fatta beslut i vissa rättshjälpsfrågor. Bortsett från sådana beslut, som kan ingå i måls och ärendes beredning, skall besluten fattas av domstolen i den sammansättning den skall ha vid avgörande av själva saken. För överinstansernas del innebär detta att besluten fattas av kollegier på mellan tre och sju kvalificerade domare. Besluten är vanligen av rutinkaraktär men kräver dock vart och ett åtskilligt övervägande och kontrollarbete. Det synes mig föga rationellt att belasta överinstansernas domare med uppgifter av detta slag, som kan komma att sammanlagt kräva icke helt obetydliga arbetsinsatser. Man torde därför böra överväga om det icke är möjligt att finna former för att åtminstone i alla rutinfall låta domstolen i mindre kvalificerad sammansättning än den som gäller för själva saken avgöra vissa ärendegrupper enligt rättshjälpslagen.

31 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslås att uttrycket "allmän domstol" i första stycket ändras till "domstol".

Godtas den av lagrådet föreslagna ändringen i 12 §, bör lydelsen av andra stycket tredje meningen jämkas, förslagsvis så att ordet "maximibelopp" ersätts med "detta belopp" och "avgiften" med "maximibeloppet".

Med hänsyn till den innebörd som ordet domstol enligt lagrådets förslag till avfattning av 5 b § fått bör i tredje stycket sista meningen ordet "domstols" ändras till "allmän domstols".

34 §

Lagrådet:

Godtas vad lagrådet har föreslagit beträffande 27 och 28 §§ bör hänvisningen i första stycket 1 till 28 § utgå.

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslås att uttrycket "allmän domstol" i fjärde stycket ändras till "domstol".

Petrén:

I förevarande paragraf finns regler om upphörande av rättshjälp, innan

ännu den rättsliga angelägenhet för vilken rättshjälpen beviljats blivit slutbehandlad. I gällande rätt saknas föreskrift om hur ärenden om upphörande av rättshjälp skall anhängiggöras. I motiven till lagregeln (prop. 1972:4 s. 341) sägs beträffande det fall att rättshjälpsavgift icke erlägges att det får åligga biträdet att anmäla förhållandet till rättshjälpsnämnden. Meningen enligt det remitterade förslaget får antas vara att anmälan i dylika fall i stället skall göras till vederbörande domstol då den rättsliga angelägenheten är anhängig där. Fråga om rättshjälps upphörande synes i princip skola upptas självmant av den behöriga myndigheten när den finner anledning tillämpa förevarande paragraf.

Denna ordning reser åtskilliga problem. Det måste för en domstol som är i färd med att handlägga ett mål te sig vanskligt att plötsligt fränta part som åtnjuter allmän rättshjälp denna förmån, särskilt om den kan utgå från att parten då blir nödsakad att av ekonomiska skäl lägga ned sin talan vilken kan vara välgrundad. Enligt gällande ordning ankommer det på rättshjälpsnämnd att fatta beslut om upphörande. Den tar icke själv befattning med den rättsliga angelägenheten i sak och kan lättare besluta i frågor om rättshjälpens upphörande än domstolen. Den senare kan genom dylika beslut äventyra sin opartiska ställning.

Nära till hands ligger att tillägga det allmänna ombudet, som lagrådet föreslår skola införas i rättshjälpsförfarandet, initiativrätt. Ombudet bör anförtros uppgiften att som part hos behörig myndighet yrka den allmänna rättshjälpens upphörande. Biträde som icke fått mottaga vederbörlig rättshjälpsavgift får i sådant fall till ombudet göra anmälan om detta förhållande. Skulle eljest framkomma omständighet som kan leda till rättshjälpens upphörande, får allmänna ombudet göras uppmärksamt härpå. Det får sedan ankomma på ombudet att efter vederbörlig prövning väcka frågan om hjälpens upphörande inför behörigt forum. Om sådan fråga skulle uppkomma i ett besvärsärende om allmän rättshjälp, bör det ankomma på allmänna ombudet att hos besvärsmyndigheten föra talan i sådant avseende. Föreskrift om denna allmänt ombuds talerätt bör inleda paragrafens nya fjärde stycke.

Upphörandegrunderna är enligt lagförslaget fem. Några av dem avser fall, där den rättshjälpssökande förfarit bedrägligt eller grovt oaktsamt eller lämnat oriktiga uppgifter. Dessa fall synes böra särhållas från fall, i vilka rättshjälpens upphörande förorsakas av förhållanden som ändrats efter det rättshjälpen beviljats. Så har icke skett i lagrådsremissen då – i anslutning till regeln i 49 a § andra stycket – vissa ändringar föreslås i förevarande paragrafs tredje stycke. Detta innehåller bestämmelser om den rättsliga verkan av att allmän rättshjälp förklaras skola upphöra.

Huvudregeln i tredje styckets första mening är att, om rättshjälpen beslutes skola upphöra, den som haft rättshjälpen förklaras skola själv bära kostnaderna för denna. Av ordalydelsen får anses följa att han icke skall åläggas att i efterhand betala de avgifter eller andra kostnader, för vilka

han intill beslutet om upphörandet åtnjutit avgiftsbefrielse enligt 9 a §. I styckets andra mening föreslås en generell regel av innehåll att, om särskilda skäl föreligger, rättshjälpskostnaderna eller del av dessa skall betalas av statsverket. Samtliga upphörandefall förs sålunda in under en och samma skälighetsregel. Enligt motiven förutsätts dock de nya reglerna skola tillämpas i överensstämmelse med vad som gäller enligt nuvarande lag som är mera nyanserad. Där stadgas för de fall då beslutet om upphörande beror på att rättshjälpsinnehavaren ej betalat sin avgift eller på att hans intresse av att få saken prövad anses ha försvagats, att rättshjälpsinnehavarens betalningsskyldighet skall begränsas till maximibeloppet för hans avgift.

Enligt min mening kan erinringar riktas mot att man upphäver den differentiering som enligt vad ovan sägs nu gäller och ersätter den med en allmän skälighetsbedömning. Betalningsskyldighet för redan uppkomna rättshjälpskostnader bör icke retroaktivt åläggas en rättssökande som dragit på sig dessa i den tron att kostnaderna enligt lagen skulle bäras av staten och som icke låtit något otillbörligt eller någon vårdslöshet komma sig till last.

Märkas bör vidare att, som förut framhållits, skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift inträder, då allmän rättshjälp beviljats och maximibeloppet för rättshjälpsavgiften därmed fastställts, liksom att då också den kostnadskrävande hjälpen omedelbart utgår. Några frister för att olika beslut enligt lagen skall vinna laga kraft avvaktas icke. Betalningar skall göras liksom förmåner åtnjuts fortlöpande under den rättsliga angelägenhetens handläggning, oavsett om de olika besluten tagit åt sig laga kraft.

I 28 § lagrådets förslag finns en uttrycklig regel att rättshjälpsavgift skall fastställas, då biträde begär ersättning eller, om biträde ej finns eller biträde ej begär ersättning, då rättshjälpen upphör. Om rättshjälpen upphör på grund av beslut enligt 34 §, får biträdet antas regelmässigt begära ersättning. Det kan därför förutsättas att, samtidigt som beslut fattas om rättshjälpens upphörande, slutreglering av denna sker genom bestämmande av ersättning till biträde, fastställande av rättshjälpsavgift för den som ditintills åtnjutit allmän rättshjälp och avräkning. Den som kommit i åtnjutande av rättshjälp eller fått för lågt maximibelopp fastställt på grund av något otillbörligt förfarande eller genom att lämna oriktig uppgift kan räkna med att hans rättshjälpsavgift, med tillämpning av 29 § (lagrådets förslag), därvid fastställes till belopp som överstiger maximibeloppet. I grövre fall bör rättshjälpsavgiften kunna fastställas till så högt belopp att den täcker samtliga rättshjälpskostnader. I de fall då den som haft rättshjälp ej låtit komma sig något negativt till last bör de kostnader som upplupit intill beslutet om rättshjälpens upphörande behandlas som om rättshjälpen riktigt åtnjutits intill dagen för upphörandet. Tredje stycket i förevarande paragraf torde icke behöva innehålla någon annan regel än den att i vissa fall rättshjälpsavgiften kan fastställas till belopp upp till summan av samtliga rättshjälpskostnader.

Den situationen kan uppkomma att, sedan beslut om upphörande av allmän rättshjälp fattats, beslutet efter besvär ändras i högre instans, så att allmän rättshjälp åter skall utgå. I detta läge torde man få företa en ny avräkning för att återställa förhållandena till vad de skolat vara, om rättshjälp åtnjutits under hela tiden sedan den först beviljats för den rättsliga angelägenhet varom är fråga.

Om vad nu anförts vinner beaktande, skulle tredje och fjärde styckena erhålla följande avfattning.

"Beslutas enligt första stycket 2 eller 3 om allmän rättshjälps upphörande, får rättshjälpsavgiften fastställas till belopp intill summan av samtliga rättshjälpskostnader.

Fråga om upphörande av allmän rättshjälp upptages på talan av allmänt ombud. Beslut i sådan fråga meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av denna och eljest av rättshjälpsnämnden. Fråga om rättshjälps upphörande får väckas i besvärsärende som avses i 49 §; härom beslutar den besvärsmyndighet där ärendet är anhängigt."

36 §

Lagrådet:

Av skäl som anförts vid 6 och 7 §§ bör ordet "får" i första stycket utgå.

37 §

Lagrådet:

Godtas lagrådets förslag att 19 och 20 §§ skall byta plats bör hänvisningen i förevarande paragraf till 20 § första stycket ändras att avse motsvarande stycke i 19 §.

43 §

Lagrådet:

I paragrafens tredje stycke enligt förslaget finns en regel om att departementschef förordnar offentligt biträde. För närvarande finns en regel i paragrafens första stycke, enligt vilken departementschef får göra anmälan till rättshjälpsnämnd.

Förslaget att departementschef skall förordna biträde bör ses mot bakgrund av vad som allmänt gäller om enskilt statsråds befogenhet att fatta beslut. Denna fråga har nyligen varit föremål för utredning av konstitutionsutskottet i samband med utskottets granskning av statsrådens tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning vid 1976/77 års riksmöte (KU 1976/77: 44 s. 12–15 samt Bil. 5). Utskottet erinrar i sitt betänkande om att regeringsformen bygger på att regeringsärendena avgörs kollektivt vid regeringssammanträde. Enskilt statsråd har vid utskottets undersökning befunnits utöva beslutanderätt i främst tre slag av ärenden, nämligen ärenden som gäller administrationen inom ett departement, kommittéärenden och vad utskottet kallar externa ärenden.

I dessa ärendegrupper inryms nästan inga avgöranden som kan sägas utgöra beslut rörande utredningen i ett regeringsärende. Bland de s. k. externa ärendena avgjorda av statsråd förekommer dock några få, vilka avsett beredning eller förberedelse beträffande en sak, som senare skulle komma under regeringens bedömande.

Lagregler av samma typ som den nu föreslagna finns i något fall. Enligt 40 § utlänningslagen (1954: 193) gäller sålunda att i utlänningsärende som är anhängigt hos regeringen, därest fråga om förhör uppkommer, det statsråd som ansvarar för ärenden enligt utlänningslagen eller tjänsteman som statsrådet bestämmer får besluta om förhör. Enligt 9 § lagen (1964: 542) om personundersökning i brottmål gäller att i nådeärende chefen för justitiedepartementet eller den han bemyndigar därtill får förordna om personundersökning eller anskaffande av läkarintyg. Då inom ramen för den undersökning av statsrådsbeslut under år 1975 som konstitutionsutskottet gjort något exempel på beslut av statsråd inom de nämnda båda lagrummens tillämpningsområde ej finns, får det antas att beslut i förekommande fall meddelats av tjänsteman och ej av statsrådet.

Allmänt gäller om beredningen av regeringsärende, utöver den allmänna regeln om remissförfarandet i 7 kap. 2 § regeringsformen, vissa bestämmelser i instruktionen (1965: 386) för regeringskansliet. Bl. a. stadgas i 17 § att chefstjänsteman och, efter departementschefens bestämmande, annan tjänsteman har rätt att infordra förklaring, upplysning eller yttrande som erfordras för ärendes beredning. Det vore enligt lagrådets mening önskvärt, om man kunde utveckla en enhetlig ordning för beslutanderätten rörande åtgärder för beredning av regeringsärenden. Det ligger därvid närmast till hands att bygga vidare på det nyss citerade stadgandet i 17 § instruktionen för regeringskansliet och undvika att normalt ta statsråd i anspråk för beslut av denna art. Kompetensen att besluta om beredningsåtgärd avseende regeringsärende borde kunna tilldelas vederbörande departements chefstjänstemän eller ev. andra tjänstemän efter departementschefens bestämmande. Är det fråga om något principiellt viktigt beredningsbeslut bör detta ankomma på regeringen och ej på enskilt statsråd. Konstitutionsutskottet uttalade sig vid 1976/77 års riksmöte i ovannämnda utlåtande för principen om kollektivt beslutande inom regeringen och framhöll att denna princip inte borde urholkas genom alltför vidsträckta bemyndiganden till enskilt statsråd.

Rättshjälpsfrågorna i ett regeringsärende är uppenbart ej av den art att det bör ankomma på regeringen att besluta i dem. De är närmast beslut av den typ som avses i 17 § instruktionen för regeringskansliet. Det bör därför läggas på tjänsteman i departement att förordna biträde enligt förevarande 43 § och fatta därmed sammanhängande beslut om ersättning m. m. enligt 44 och 45 §§. Utöver de allmänna bestämmelserna härom i lagen bör närmare bestämmelser intagas antingen i verkställighetsföreskrifter till lagen eller i instruktionen för regeringskansliet.

Under hänvisning till det anförda föreslår lagrådet att, i stället för regeln i förslagets tredje stycke, till paragrafens andra stycke andra mening som en ny sista punkt fogas följande: "i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 6–10 och 16 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer." Förslaget föranleder att ordet "samt" flyttas.

Härefter torde i paragrafen efter mönster av 39 § andra stycket böra intagas ett nytt tredje stycke rörande behörighet att förordna biträde under tiden närmast efter det att en myndighet skilt målet eller ärendet från sig. Stycket föreslås få följande lydelse:

"Har myndigheten skilt målet eller ärendet från sig, äger under tiden till dess talan fullföljts eller tiden för fullföljd utgått andra stycket motsvarande tillämpning."

Särskild föreskrift om till vilket departement en till regeringen ställd ansökan skall inges bör ej upptagas i lagen. Bestämmelsen därom i femte styckets första mening bör därför utgå.

Under hänvisning till vad lagrådet ovan anfört om beredningen av regeringsärenden, föreslås att till sjätte stycket fogas följande mening: "I ärende hos regeringen ankommer vad sålunda sagts på departementstjänsteman som regeringen bestämmer."

48 §

Lagrådet:

I första stycket torde orden "utan beslut av myndighet" böra utgå.

Av 46 och 47 §§ följer att rådgivning kommer att kunna pågå under kortare eller längre tid och att avgiften kommer att variera alltefter tidsåtgången. Beslut om rådgivningsavgiftens storlek kommer därför att fordras i varje särskilt fall. Lagrådet föreslår med hänsyn härtill, att andra stycket ges följande lydelse:

"Beslut om rådgivningsavgift jämlikt 47 § första stycket ankommer på den som meddelat rådgivningen."

49 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslår lagrådet att uttrycket "allmän domstols" i paragrafens första stycke ändras till "domstols".

Paragrafen behandlar överklagbarheten av beslut i rättshjälpsärende. Beträffande beslut av domstol har i första stycket valts den lösningen att de för den beslutande domstolen i allmänhet gällande reglerna om överklagande skall gälla också då talan föres mot domstolens beslut i rättshjälpsärende. Denna regel leder bl. a. till att fullföljdsordningen kan komma att skifta från en domstol till en annan beroende på vilket regelsystem som skall tillämpas. Som exempel kan lagrådet peka på den olika behandlingen

av hovrätts beslut i rättshjälpsfråga, som uppkommit i ett dit fullföljt mål, t. ex. beslut om ersättning till biträde i hovrätten, och motsvarande beslut av kammarrätt. På grund av reglerna i 54 kap. RB kan hovrättens ifrågavarande beslut icke komma under Högsta domstolens prövning med mindre prövningstillstånd meddelas, medan reglerna i 35 § förvaltningsprocesslagen leder till fri fullföljd från kammarrätten till regeringsrätten beträffande ett sådant kammarrättsbeslut. Man kan sålunda vänta förhållandevis flera beslut i t. ex. ersättningsfrågor från regeringsrätten än från Högsta domstolen. Erfarenheterna får utvisa om dylika skiljaktigheter beroende på olikheter i de processrättsliga bestämmelserna kommer att medföra praktiska olägenheter.

Beslut i rättshjälpsfrågor av rättshjälpsnämnd eller av annan förvaltningsmyndighet – bortsett från de myndigheter som enligt 5 b § är likställda med domstol – blir enligt huvudregeln i andra stycket alla överklagbara med besvärsnämnden som enda fullföljdsinstans.

I styckets andra mening föreslås en särskild regel av innebörd att talan mot beslut av departementschef och departementstjänsteman enligt 43 § skall föras hos besvärsnämnden. Vid sistnämnda paragraf har lagrådet utvecklat skälen varför departementschef ej bör fatta beslut om förordnande av offentligt biträde m. m. Om vad sålunda anförts beaktas kommer beslut om offentligt biträde m. m. i visst fall att fattas av departementstjänsteman. Då denne vid utövande av denna beslutsfunktion torde böra uppfattas som förvaltningsmyndighet, kommer hans beslut om biträdesförordnande m. m. att gå in under huvudregeln. Andra meningen i stycket bör därför utgå.

Skulle tanken att statsråd skall fatta beslut vidhållas, bör en annan besvärsväg anordnas. Som framgår av konstitutionsutskottets översikt rörande överklagande av enskilt statsråds beslut (KU 1977/78: 35 s. 5–8) förs talan mot enskilt statsråds beslut i administrativa ärenden, där annat icke särskilt föreskrives, hos regeringen. Något fall där statsråds beslut överklagas till en administrativ nämnd av typen rättshjälpens besvärsnämnd är icke förut känt. Det synes statsrättsligt betänkligt att införa instansordningar av det slag som föreslås i remissen. Om vad lagrådet anfört vid 43 § ej beaktas, torde statsråds beslut om biträde böra överklagas hos regeringen.

Fråga blir härefter om överklagbarheten av beslut av advokat och biträdande jurist vid allmän advokatbyrå. Lagrådet har vid 2 § anfört att utformningen av beslutsregeln i 16 § leder till att advokat och biträdande jurist vid allmän advokatbyrå, när de fattar beslut enligt rättshjälpslagen, är att uppfatta envar som förvaltningsmyndighet. Reglerna i instruktionen (1973: 249) för de allmänna advokatbyråerna som begränsar överklagbarheten av beslut av allmän advokatbyrå till beslut i administrativt ärende, t. ex. angående tjänstetillsättning, kommer då att sakna betydelse i detta sammanhang. Uppfattas den vid allmän advokatbyrå anställde juristen

som myndighet, blir hans beslut överklagbara enligt regeln i förevarande paragrafs andra stycke.

Martenius, Sven Nyman och Knutsson:

Av specialmotiveringen till paragrafen framgår att det inte är meningen att talan skall få föras mot beslut i rättshjälpsärende av advokat eller biträdande jurist. Vi har inte något att erinra mot en sådan ordning. Med hänsyn till vad lagrådet förut har anfört bör därför i andra stycket en andra mening införas av följande lydelse: "Mot beslut av advokat eller biträdande jurist vid allmän advokatbyrå får talan dock ej föras."

Petrén:

Föredragande statsrådet uttalar sig i den riktningen att beträffande advokats och biträdande jurists beslut om beviljande av allmän rättshjälp och om fastställande av maximibelopp behov av överklagande ej finns. I sak kan nämligen rättelse i dylika beslut sökas hos rättshjälpsnämnden genom ny ansökan om allmän rättshjälp resp. begäran om jämkning av maximibelopp.

I lagstiftningen har man sidoordnat de tre i 16, 17 och 18 §§ angivna sätten för att bevilja allmän rättshjälp. Det synes därför böra föreligga starka skäl för att göra någon skillnad mellan dessa fall i besvärshänseende. Ingen grupp av beslut bör undantas från allmänna ombudets talerätt. Vidare bör det vara av intresse för de rättssökande att besvärsvägen kunna lägga fast, vilken praxis med avseende på beviljande av allmän rättshjälp advokater och biträdande jurister vid allmän advokatbyrå har att som offentligt anställda iakttaga. Behovet av en besvärsmöjlighet rörande beslut av jurist vid allmän advokatbyrå rörande rådgivningsavgift enligt 48 § är kanske icke stort, men överklagandemöjlighet bör finnas. Beslut enligt 21 § tredje stycket om substitution blir, om särskilt undantag ej göres, överklagbara. Någon praktisk betydelse torde detta förhållande knappast få. Detsamma gäller biträdes beslut om utredning av mindre omfattning enligt 25 §. Biträdes föranstaltande om utredning enligt 45 § synes överhuvud ej ha karaktär av beslut enligt rättshjälpslagen.

Allt sammantaget synes tillräckliga skäl ej föreligga för att göra undantag från huvudregeln om överklagbarhet i paragrafens andra stycke för beslut av advokat och biträdande jurist vid allmän advokatbyrå.

Det kan ifrågasättas om beslut av enskilt verksam advokat eller biträdande jurist på enskild advokatbyrå bör behandlas annorledes än beslut av deras offentligt anställda kolleger. Härom kan sägas, att den som vänder sig till enskilt verksam jurist torde vara inställd på att följa den ordning som gäller inom den privata sektorn, där möjlighet till administrativ besvärstalan saknas. Ur allmän synpunkt finns ej något större behov av att sätta enskilt verksam advokat eller biträdande jurist vid enskild advokatbyrå under den offentliga kontroll som en möjlighet till överklagande skul-

le innebära. Skulle enskild advokat t. ex. fastställa för låga maximibelopp, får det allmänna ombudet enligt vad jag föreslagit möjlighet att påkalla jämkning enligt 15 §. Det saknas sålunda tillräcklig anledning att förorda ett tillägg till paragrafen med regler om överklagande av beslut av enskilt verksamma jurister.

Jag kan alltså i nu förevarande hänseende godtaga paragrafen.

49 a §

Lagrådet:

I denna paragraf föreslås att klagorätt skall tillkomma, förutom enskild part, domstolsverket. Klagorätten gäller överklagbara beslut i rättshjälpsfrågor, dvs. beslut fattade av domstol, rättshjälpsnämnd och annan förvaltningsmyndighet. I motiven framhålles angelägenheten av att alla slag av beslut i rättshjälpsfrågor kan överklagas.

Uppenbart är att staten har betydande både rent ekonomiska och mera allmänna intressen att bevaka i rättshjälpsärenden. Det är därför naturligt att företrädare för dessa intressen får talerätt. Därigenom får man, i enlighet med en annan utvecklingstendens i den offentliga rätten, till stånd ett tvåpartsförhållande i ärenden av denna art.

Det finns redan vissa regler härom. I instruktionen för domstolsverket (1975: 506) föreskrivs sålunda att domstolsverket inom sitt verksamhetsområde har att leda och övervaka rättshjälpsnämndernas tillämpning av rättshjälpslagen och att företräda staten vid talan mot allmän domstols beslut om ersättning av allmänna medel till biträde enligt rättshjälpslagen och till offentlig försvarare. Gällande lag ger sålunda domstolsverket två olika uppgifter. Då det gäller rättshjälpsnämndernas verksamhet, har domstolsverket en direkt övervakningsuppgift med möjlighet att genom anvisningar och föreskrifter tillse att nämndernas tillämpning av lagen blir tillfredsställande. Vad beträffar lagens tillämpning vid de allmänna domstolarna har domstolsverket, främst som företrädare för statens fiskala intressen, att föra talan mot domstols beslut i ersättningsfrågor inom det berörda rättshjälpsområdet.

Det remitterade lagförslaget innebär härvidlag vissa nyheter. Domstolsverket föreslås som sådant skola få generell besvärsrätt både vad avser beslut av domstol och vad avser beslut av rättshjälpsnämnd och andra myndigheter, vilka tillagts rätt att besluta i frågor om rättshjälp. Såvitt gäller rättshjälpsnämnderna sätter de föreslagna reglerna domstolsverket i en dubbelställning i förhållande till dessa nämnder. Dels skall verket som centralmyndighet vara tillsynsmyndighet för nämnderna, dels skall verket som part kunna överklaga nämndernas beslut.

Att en och samma myndighet är i förhållande till annan myndighet på en gång tillsynsmyndighet och ett slags motpart är ur allmän förvaltningsrätts-

lig synpunkt en olämplig anordning som bör undvikas. En övervakande myndighet bör utöva sitt inflytande över den underordnade myndigheten genom sin tillsynsverksamhet och icke genom att som part överklaga den underordnade myndighetens beslut till andra organ. Då domstolsverket bör bibehålla sin allmänna tillsynsbefogenhet över rättshjälpsområdet, bör det icke som myndighet tilldelas även uppgiften att i egenskap av part överklaga rättshjälpsbeslut.

När ett centralt ämbetsverk utrustats med besvärsrätt är anledningen härtill i allmänhet att denna myndighet företräder ett specifikt intresse. Enligt 48 § fjärde stycket miljöskyddslagen (1969: 387) har t. ex. naturvårdsverket tillagts klagorätt i förhållande till vissa andra statsorgan. Är det allmännas intresse av fiskalisk natur och eftersträvar man att ordna förfarandet som ett tvåpartsförhållande mellan staten och den enskilde, är den vanliga lösningen att ett allmänt ombud inrättas med uppgift att företräda statsintresset och föra statens talan. Så förhåller det sig inom skatteprocessen; se t. ex. 39 § lagen (1959: 92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning.

Inom socialförsäkringen har man nyligen genom nya regler i 20 kap. 12 § lagen (1962: 381) om allmän försäkring infört en ordning som kan synas innebära ett frångående av vad nyss sagts. Det allmänna intresset av att denna lags regler om allmän försäkring m. m. tillämpas likformigt och rättvist skall bevakas av riksförsäkringsverket samtidigt som verket tillerkänts en allmän talerätt. Denna gäller även beträffande beslut av de allmänna försäkringskassorna, över vilka riksförsäkringsverket enligt 18 kap. 2 § nämnda lag utövar tillsyn. Av motiven (se prop. 1977/78: 20 s. 55, 65, 80–82, 127–128 och 136–137) framgår emellertid att riksförsäkringsverkets funktion som part skall fullgöras icke av verket i dess vanliga sammansättning utan av helt fristående socialförsäkringsombud, vart och ett med eget ansvarsområde och egen beslutanderätt. De utgör tillsammans en speciell enhet inom verket. Härigenom införes en allmän ombudsinstitution på socialförsäkringsområdet, ehuru denna formellt inordnats i riksförsäkringsverket.

Enligt lagrådets mening bör i förevarande fall inom domstolsverket inrättas ett fristående allmänt ombud för rättshjälpsärenden. Rättshjälpsutredningen förde fram denna tanke alternativt (SOU 1977: 49 s. 248), vilket också omnämnes i lagrådsremissen. Det är av betydelse att i lagen allmänna ombudets fristående ställning markeras genom att klagorätten anges tillkomma ombudet och ej verket. Domstolsverket bör sålunda bibehålla sin tillsynsuppgift i vad gäller rättshjälpsnämnderna och ha att överblicka hela rättshjälpsområdet och meddela de centrala föreskrifter som kan erfordras, bl. a. fastställa generella taxor. Uppgiften att överklaga rättshjälpsbeslut i det särskilda fallet, däribland beslut av rättshjälpsnämnderna, bör däremot enligt lagen ankomma på allmänna ombudet. Organisatoriskt kan allmänna ombudet knytas an till domstolsverket, men på ett så-

dant sätt att dess fristående ställning i allt som gäller dess ämbetsområde icke äventyras. Ombudet skall självständigt besluta i de mål eller ärenden där ombudet är part och företräder staten.

Vid den enligt 49 § valda lösningen för överklagande av beslut i rättshjälpsärenden kommer någon enhetlig tid för talan mot beslut i sådana ärenden icke att gälla.

I fråga om de ärenden i vilka fullföljdstiden räknas från beslutsdagen, synes i åtskilliga fall av lätt insedda skäl kunna uppkomma svårigheter för företrädaren för det allmänna att tillvarataga det allmännas intresse. Emellertid torde det vara uppenbart, att avsikten icke är att han skall granska alla beslut, utan att granskningen av praktiska skäl måste begränsas till att avse vissa grupper av ärenden eller stickprovsvis uttagna fall. Vid ett sådant förfaringssätt torde sådana organisatoriska anordningar kunna vidtagas att det allmännas klagorätt i här ifrågavarande ärenden likväl blir meningsfylld.

Beträffande ett mycket stort antal rättshjälpsärenden kommer att gälla att besvärstiden för det allmänna räknas med utgångspunkt från delgivningsdagen. Det framstår som uppenbart att delgivning med det allmännas företrädare av praktiska skäl inte kan äga rum annat än undantagsvis. Det får antagas att företrädaren enligt verkställighetsföreskrifter får kännedom om beslut som har prejudikatintresse eller som av annan anledning bedömes såsom särskilt angelägna att granska. Alla beslut av här ifrågavarande slag av vilka han icke fått del kommer att sakna laga kraft i förhållande till det allmänna. Även om detta icke torde innebära att sådana beslut ej kan verkställas, framstår det likväl från rättssäkerhetssynpunkt som i hög grad otillfredsställande att det allmänna skulle ha en formell möjlighet att anhängiggöra besvärstalan efter lång tid. Lagrådet vill därför föreslå att i paragrafen upptas en bestämmelse av innebörd, att det allmänna i dessa fall får föra talan mot beslut i fråga om rättshjälp senast inom viss tid, förslagsvis inom två månader från beslutsdagen.

Det allmännas talerätt är icke blott motiverad av fiskala intressen utan syftar även till att främja en enhetlig praxis och likformighet inom hela rättshjälpsområdet. Det allmännas företrädare bör därför vid utförande av sin talan icke vara bunden av den i 11 § förvaltningslagen och 33 § andra stycket förvaltningsprocesslagen upptagna regeln – eller dess motsvarighet på andra håll – om att part får föra talan blott om beslutet gått honom emot. I förevarande paragraf bör med hänsyn härtill anges att det allmännas företrädare får föra talan även till den rättssökandes förmån.

Då rättsmedlet beträffande vissa avgöranden i rättshjälpsfrågor kan vara vad eller revision, bör ordet "besvär" i första stycket ersättas med uttrycket "talan".

Vinner vad lagrådet här anfört beaktande föreslås att förevarande paragrafs första stycke utformas på följande sätt:

"Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras, förutom av enskild

part, av allmänt ombud. Räknas besvärstid från dagen för delgivning med part får ombudet likväl ej väcka besvärstalan senare än två månader från dagen för beslutet. Ombudet får föra talan även till förmån för enskild part."

Petrén:

Det förhållandet att för rättshjälpsärendena ej kommer att finnas ett enhetligt förfarande komplicerar läget för allmänna ombudet. Denne har att som part gå in i förfaranden av mycket varierande natur och där föra det allmännas talan. I vissa fall har det beslut han vill överklaga fattats i ett fristående ärende om rättshjälp, som då vanligen följt förvaltningslagens regler, någon gång förvaltningsprocesslagens. Oftare torde inträffa att det överklagbara rättshjälpsbeslutet fattats såsom beslut under rättegången eller under förfarandet i mål eller ärende, som följer ett vart sina processuella regler, i allmänhet utformade med hänsyn till de i målet eller ärendet aktivt verkande parternas behov. Allmänna ombudet skall sålunda, stationerat i Jönköping, flexibelt anpassa sig till alla de olika förfarandeordningar varom det kan bli fråga, enligt RB, förvaltningslagen, utsökningslagen, patentlagstiftningen osv. Enligt min mening borde man eftersträva att i möjligaste mån förenhetliga de regler som allmänna ombudet har att följa i sin verksamhet.

Ett område där relativt stor mångfald kommer att finnas är den klagotid allmänna ombudet får att iakttaga. Goda skäl kan anföras för att ha en fast klagotid för allmänna ombudet i alla slag av rättshjälpsärenden. Om allmänna ombudet får en särskild något längre klagotid aktualiseras frågan om anslutningstalan för motpart som ej klagat inom den för honom gällande fristen. En genomgång av hur allmänna ombudet kan inpassas som part i olika slag av förfaranden vore önskvärd. Innan en sådan gjorts, saknar man underlag för att överblicka vilka lagändringar som kan behövas för att tillgodose detta syfte.

I motiven till rättshjälpslagen (prop. 1972: 4 s. 347) nämns några fall då efter överklagande de beslut, som vid avräkningen i ärende om allmän rättshjälp skall ställas mot varandra, i efterhand förändras. Dessa situationer kan antagas bli oftare förekommande då allmänt ombud också får talerätt. Förändring av ersättningsbeslut kan föranleda ny avräkning. Dessa problem kan i den nya ordningen bli svårlösta. Särskilt om på talan av allmänt ombud beslut om beviljande av rättshjälp undanröjs långt i efterhand, kan läget trots regeln i förevarande paragrafs andra stycke bli svårbemästrat. Lagen ger i sin föreslagna form begränsad ledning för rättstillämpningen på dessa punkter.

50 §

Lagrådet:

Under hänvisning till vad som har anförts vid 5 b § föreslås att uttrycket "allmän domstol" ändras till "domstol".

Övergångsbestämmelserna

Lagrådet:

Om lagrådets förslag till ändringar i vissa paragrafer godtas föranleder detta några jämkningar i andra stycket i övergångsbestämmelserna. Regeln i styckets sista mening bör omfatta även maximibelopp för kostnadsbidrag. På grund härav föreslås att stycket ges följande formulering:

"Har allmän rättshjälp beviljats eller enligt 16 § börjat lämnas före denna lags ikraftträdande skall om rättshjälpen gälla följande. Bestämmelserna i 16 och 17 §§ är fortfarande tillämpliga i sin lydelse före den 1 juli 1979. För tiden till utgången av år 1980 gäller detsamma 22 § tredje stycket, 27–30 och 34 §§. Utöver 17 § i den äldre lydelsen tillämpas 17 § andra meningen i den nya lydelsen. Utöver 20 § i den nya lydelsen tillämpas fortfarande 20 § andra stycket i den äldre lydelsen. Ersättning till medlare fastställs av domstolen. Bestämmelsen i 27 § första meningen i den nya lydelsen gäller ej i den mån skyldighet att utge kostnadsbidrag fullgjorts enligt 16 § andra stycket i den äldre lydelsen. Kostnadsbidrag och maximibelopp för sådant bidrag som har fastställts med tillämpning av rättshjälpslagen i dess äldre lydelse skall vid tillämpning av lagen i dess nya lydelse jämställas med rättshjälpsavgift och maximibelopp för sådan avgift."

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

31 kap. 1 §

Lagrådet:

Om den föreslagna ändringen i 12 § rättshjälpslagen godtas, bör i tredje stycket förevarande paragraf ordet "rättshjälpsavgiften" bytas ut mot "maximibeloppet".

49 kap. 4 §

Lagrådet:

Eftersom enligt lagrådets förslag avräkning enligt rättshjälpslagen inte skall ske genom särskilt beslut av rätten (jfr vad som har anförts därom vid 27–30 §§ rättshjälpslagen) bör det här föreslagna tillägget i första stycket 5 ej göras.

I andra stycket föreslås att rätten att överklaga beslut under rättegången i rättshjälpsärende skall göras beroende av missnöjesanmälan. Denna skall, om beslutet meddelas vid förhandling, ske genast och eljest inom en vecka från delgivningsdagen. Regeln får till följd att allmänna ombudet ej kan utnyttja sin klagorätt då beslutet meddelas vid förhandling. En lösning kan vara att befria allmänna ombudet från kravet på missnöjesanmälan såsom förutsättning för klagorätt.

52 kap. 1 § och 56 kap. 1 §

Lagrådet:

Lagrådet vill hänvisa till vad lagrådet nyss anfört vid 49 kap. 4 § om missnöjesanmälan av allmänna ombudet.

Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

33 §

Lagrådet:

Av 2 § förvaltningsprocesslagen följer att rättshjälpslagens regler om besvärsrätt för allmänt ombud gäller. Den föreslagna erinran härom i denna paragraf bör därför utgå.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten

17 §

Lagrådet:

Hänvisningen i tredje stycket till rättshjälpslagen är i och för sig icke erforderlig. Bibehålles den bör i hänvisningen, om vad lagrådet anfört vid 49 a § rättshjälpslagen vinner beaktande, "domstolsverket" ersättas med "allmänt ombud".

Övriga lagförslag

Lagrådet:

Förslagen lämnas utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1978–12–14

Närvarande: statsministern Ullsten, ordförande, och statsråden Mundebo, Wikström, Friggebo, Wirtén, Huss, Wahlberg, Hansson, Enlund, Lindahl, Winther, De Geer, Blix, Cars, Gabriel Romanus, Tham, Bondestam

Föredragande: statsrådet Wikström

Proposition om ändring i rättshjälpslagen (1972:429) m.m.

---

1 Anmälan av lagrådsyttrande

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande[1] över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i föräldrabalken,
3. lag om ändring i rättegångsbalken,
4. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291),
5. lag om ändring i lagen (1977:729) om patentbesvärsrätten,
6. lag om ändring i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder,
7. lag om ändring i lagen (1976:839) om statens va-nämnd,
8. lag om ändring i utsökningslagen (1877:31 s. 1),
9. lag om ändring i lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,
10. lag om ändring i lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

[1] Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 24 augusti 1978.

Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Huvudsyftet med lagförslaget är, som jag har framhållit i remissprotokollet, att åstadkomma en enklare och effektivare hantering av frågor om rättshjälp. Lagrådet har också inledningsvis framhållit att rättshjälpssystemet otvivelaktigt kommer att bli enklare och effektivare om den organisationsförändring som innefattas i lagförslaget genomförs. Samtidigt anför dock lagrådet att den blivande lagstiftningen kommer att bli svårtillgänglig i den meningen att den innehåller många relativt invecklade bestämmelser. Lagrådet påpekar att de förhållanden som skall beskrivas delvis är av så komplicerad natur att enkla framställningar är svåra att åstadkomma.

En ledamot av lagrådet berör vissa faktorer som gör regleringen komplicerad. Han ifrågasätter om inte lagen på vissa punkter bör kompletteras men konstaterar att lagrådsremissens uppläggning i dessa hänseenden övergångsvis bör kunna godtas tills erfarenheter vunnits av den nya ordningen.

Såsom framgår av lagrådets yttrande visade man vid tillkomsten av gällande rättshjälpslag återhållsamhet när det gällde att i lag reglera olika frågor. Åtskilliga spörsmål bedömdes kunna överlämnas till rättstillämpningen. De hittillsvarande erfarenheterna av lagen — som baseras på bl.a. omkring 400.000 ärenden om allmän rättshjälp — har också visat att denna bedömning i allmänhet varit riktig. Det saknas i stort sett anledning att nu reglera sådana frågor som i det tidigare lagstiftningsärendet lämnades utanför lagen.

En ledamot av lagrådet behandlar redan inledningsvis det förhållandet att termen kostnadsbidrag föreslås ändrad till rättshjälpsavgift. Han gör därvid gällande att ändringen innefattar annat än en terminologisk fråga.

I denna sak vill jag i detta sammanhang anföra följande. Den som vill göra sin rätt gällande i rättegång eller eljest ådrar sig ofta betydande kostnader för främst biträdesersättning. Rättshjälpssystemet innebär att staten träder in och övertar ansvaret för sådana kostnader. Detta sker genom att staten betalar kostnaderna i den rättsliga angelägenheten. Samtidigt skall den rättssökande efter förmåga bidra till dessa kostnader. Detta sker genom att han till sitt biträde eller till statsverket betalar kostnadsbidrag. Rättshjälpsutredningen föreslog att ordet kostnadsbidrag skulle ersättas med rättshjälpsavgift, eftersom begreppet kostnadsbidrag inte var entydigt. Förslaget har upptagits i lagrådsremissen. I övrigt har rättshjälpssystemets uppbyggnad i detta hänseende bibehållits. Av remissen framgår också klart att ändringen enbart är av terminologisk natur. I övergångsbestämmelserna har därför kunnat föreskrivas att kostnadsbidrag vid tillämpningen av den nya lagen jämställs med rättshjälpsavgift.

Samme ledamot tar också upp frågan om exigibiliteten hos beslut om

rättshjälpsavgift och beslut att den rättssökande skall betala rättshjälpskostnader i samband med att allmän rättshjälp upphör.

Rättshjälpsutredningens förslag om att myndighets beslut om skyldighet att erlägga rättshjälpsavgift får verkställas enligt vad som är föreskrivet om domstols dom har inte tagits upp i lagrådsremissen. Som skäl har anförts att det f.n. inte finns någon regel om exigibilitet beträffande kostnadsbidrag i rättshjälpslagen och att avsaknaden av en sådan regel inte har visat sig utgöra någon påtaglig brist. Även om någon regel om exigibilitet inte införs förändras ändå rättsläget genom de nya regler om beslutsbefogenheter som nu föreslås. Av utsökningsrättsliga regler följer att dom och beslut av allmän domstol som innefattar förpliktelse att erlägga rättshjälpsavgift är verkställbara. Har rätten fastställt rättshjälpsavgift enligt 28 §, torde avräkningsbesked som har upprättats i samband med rättens avgörande kunna ligga till grund för verkställighet. Även rättens beslut om återbetalningsskyldighet för den rättssökande när rättshjälp upphör är exigibelt. Motsvarande torde gälla vid övriga typer av domstolar. Enligt remissförslaget skall beslut av nu angiven art även kunna meddelas av arrendenämnd, hyresnämnd, statens va-nämnd och överexekutor, vilka alla är förvaltningsmyndigheter med uppgifter som står rättsskipningen nära. Att beslut av överexekutor skall kunna verkställas är uppenbart (jfr bl.a. 53 § utsökningslagen). När det gäller övriga nu nämnda myndigheter torde även deras beslut i hithörande frågor tillerkännas exigibilitet. Beträffande rättshjälpsnämnds och besvärsnämndens beslut av denna art kommer däremot liksom i dag att gälla att besluten ej kan läggas till grund för verkställighet.

I praktiken torde frågan om exigibilitet sällan bli aktuell. Vid allmän rättshjälp har den rättssökande normalt biträde som står risken för att inbetalning sker. Något praktiskt behov av exigibilitet finns då ej. Situationer där den rättssökande saknar biträde liksom fall där rättshjälpsavgiften jämkas uppåt eller förordnande meddelas att rättshjälpen skall upphöra kan liksom nu väntas bli sällsynta. Detsamma gäller de fall då biträde till statsverket skall inbetala viss del av belopp som erlagts av den rättssökande till biträdet.

I anslutning till de särskilda paragraferna vill jag framhålla följande.

2 §

Jag har ingen erinran mot lagrådets förslag till ändrad lydelse av paragrafen i syfte att få en enhetlig innebörd i lagen av uttrycket rättshjälp.

Lagrådet tar vidare upp frågan om den förvaltningsrättsliga ställningen hos advokat och biträdande jurist vid allmän advokatbyrå.

Vid arbetet på gällande rättshjälpslag eftersträvades en delegering av administrativa uppgifter i betydande utsträckning från rättshjälpsnämnderna till det biträde som skulle lämna rättshjälpen (prop. 1972:4 s.

239). Enligt rättshjälpslagen fick också advokater och biträdande jurister viktiga beslutsfunktioner. En sådan funktion är rätten att meddela rådgivning. Beslutas därvid nedsättning eller eftergift av rådgivningsavgiften, medför detta att statsverket belastas i motsvarande mån av kostnaderna för rådgivningen. Vidare är advokat och biträdande jurist berättigade att lämna allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd. Därvid skall maximibeloppet för rättshjälpen räknas ut. Särskilt bevis om rättshjälpen skall utfärdas. I beviset skall maximibeloppet anges. Meddelas sådan allmän rättshjälp kan, som lagrådet antyder i anslutning till 20 §, samma läge komma att uppstå som om rättshjälpsnämnden beviljat allmän rättshjälp från början. Redan i dag har alltså advokater och biträdande jurister funktioner som har karaktär av myndighetsutövning.

De i lagrådsremissen föreslagna nya befogenheterna för advokat och biträdande jurist vid allmän advokatbyrå att bevilja allmän rättshjälp syftar inte till någon ändring i sak i förhållande till vad som f.n. gäller om den förvaltningsrättsliga ställningen för denna kategori. I samband med tillkomsten av nuvarande rättshjälpslag klargjordes de allmänna advokatbyråernas ställning i skilda hänseenden (prop. 1972:4 s. 280–284). Verksamheten vid dessa byråer skulle sålunda bedrivas på samma sätt som advokatverksamhet i övrigt. Bestämmelserna i förvaltningslagen om handläggning av ärende skulle inte vara tillämpliga på advokatverksamheten. I stället skulle man på de allmänna advokatbyråerna tillämpa samma regler om god advokatsed som de enskilda advokaterna var skyldiga att följa. Advokaterna på de allmänna byråerna skulle stå under advokatsamfundets tillsyn och disciplinära myndighet.

De angivna principerna återspeglas till viss del i instruktionen (1973:249) för de allmänna advokatbyråerna. Av denna följer att advokats eller biträdande jurists handläggning av fråga om rättshjälp är undantagen från förvaltningslagens regelsystem. Detta förhållande bör bestå även med den nya ordningen.

Lagrådet har även tagit upp frågan om sekretess vid allmän advokatbyrå. På denna punkt gäller f.n. enligt 26 § första stycket lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar att handlingar som kommit in till allmän advokatbyrå eller upprättats där angående rättshjälp åt enskild inte får utlämnas tidigare än 70 år efter handlingens datum i vidare mån än handlingens ändamål kräver det eller den som i ärendet anlitat advokatbyrån samtycker till det. Med hänsyn till advokatverksamhetens särskilda karaktär av förtroendeuppdrag anser jag att denna regel bör bestå även med de ökade befogenheter som advokater och biträdande jurister får enligt förslaget. Den i sak enhetliga regleringen av sekretessen vid allmän och enskild advokatbyrå bibehålls alltså.

I förarbetena till nuvarande rättshjälpslag underströks att intresset av sekretess i ärenden om rättshjälp åt enskilda regelmässigt är sådant att det i praktiken aldrig kan bli aktuellt att ställa handlingar till annan myndighets

förfogande. Detta skulle självfallet inte gälla övriga organ inom rättshjälpsområdet, dvs. rättshjälpsnämnd och centralmyndigheten för rättshjälpen (prop. 1972:4 s. 284 och JuU 1972:12 s. 51). Vad som återgivits nu bör gälla även sedan ändringarna i rättshjälpslagen har genomförts. De föreslagna ändringarna i rättshjälpssystemet kommer emellertid att förändra situationen något. Som framgår av remissprotokollet kommer den nya ordningen att kräva att myndighet för att kunna besluta om jämkning av maximibeloppet och om rättshjälpsavgift m.m. har tillgång till handlingar som tidigare och på annat håll har upprättats angående rättshjälpen. Dessutom har beslutsbefogenheterna på rättshjälpsområdet spritts ut till ett större antal myndigheter.

I remiss till lagrådet den 7 december 1978 har regeringen föreslagit en ny lagreglering på sekretessområdet. Förslaget innefattar inga principiella avsteg från den ordning som jag nu har berört.

Lagrådet har framhållit det önskvärda i att det genom offentligrättsliga kriterier slås fast vilka enskilda individer som vid varje särskilt tillfälle är biträdande jurister på enskilda advokatbyråer. För egen del har jag ingen erinran mot en sådan ordning. Jag biträder lagrådets förslag att i rättshjälpslagen tas in ett bemyndigande för regeringen att meddela regler i detta ämne.

4 och 5 a §§

Jag har ingen erinran mot lagrådets förslag att regeringen skall utse samtliga ledamöter i rättshjälpsnämnd. Jag vidhåller inte heller mitt förslag att låta Landstingsförbundet bli förslagsställare beträffande vissa nämndledamöter. Någon nämnvärd regional förankring torde ändå ej vara möjlig att åstadkomma med den nya nämndorganisationen.

Jag kan också biträda förslaget att i ökad utsträckning reglera besvärsnämndens ställning i lag. I lagen bör sålunda tas in regler om besvärsnämndens namn, antalet ledamöter samt huvuddelen av reglerna om deras kvalifikationer och tillsättande. Närmare föreskrifter om advokatinslaget i nämnden och nomineringen i samband därmed får meddelas av regeringen. Vidare bör lagen uppta regler om ersättare, beslutförhet och omröstning. I lagen bör också tas in en bestämmelse som gör det möjligt för regeringen att vid behov förordna om att nämnden skall vara delad i avdelningar.

Besvärsnämndens namn bör vara besvärsnämnden för rättshjälpen. Den bör bestå av ordförande och sex andra ledamöter. Ordföranden och ytterligare en ledamot bör vara lagfarna och erfarna i domarvärv. Av övriga ledamöter bör två vara advokater. Beträffande återstående ledamöter bör gälla att de är svenska medborgare och myndiga. Ordförande och övriga ledamöter bör förordnas av regeringen på viss tid. För de ledamöter som skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv bör finnas en eller flera personliga ersättare, för vilka bör gälla samma kvalifikationskrav som för de

ledamöter de skall ersätta. I övrigt bör i lagen ges bemyndigande för regeringen att utse erforderligt antal ersättare. Dessa ersättare bör således inte vara personliga.

Besvärsnämnden bör vara beslutför med ordföranden och minst fem andra ledamöter. Vid förfall för ledamot bör — även om ledamoten inte har personlig ersättare — likväl eftersträvas att i besvärsnämnden ingår ersättare med samma slags kvalifikationer som ledamoten. Omröstningsreglerna i 5 § andra stycket bör tillämpas vid omröstning i besvärsnämnden.

Är besvärsnämnden delad i avdelningar, bör vad som föreskrivs om nämnden äga motsvarande tillämpning på sådan avdelning.

Den föreslagna avvägningen av vad som för besvärsnämndens del bör regleras i lag bör för enhetlighetens skull leda till vissa justeringar av reglerna i 4 § angående rättshjälpsnämnd. I lagen bör sålunda beträffande advokatinslaget endast föreskrivas att av nämndens ledamöter två skall vara advokater. Kravet på bosättning inom nämndens verksamhetsområde synes kunna utgå i fråga om både advokater och övriga ledamöter. Vad gäller ersättare för ledamöterna i rättshjälpsnämnd bör endast ersättare för ordföranden vara personlig. För ersättare i övrigt bör samma principer gälla som har redovisats beträffande besvärsnämnden.

I fråga om besvärsnämnden anser jag i övrigt att domstolsverket utan menliga verkningar för tilltron till nämndens självständighet bör kunna förse nämnden med föredragande- och kanslipersonal.

5 b, 6 och 7 §§

Jag godtar lagrådets förslag.

9 §

Som lagrådet framhåller har de av lagrådet angivna reglerna om bevisning och utredning inte undergått någon egentlig översyn i detta lagstiftningsärende. Detta sammanhänger bl.a. med att det i uppdraget för rättegångsutredningen (1977:06) ingår att uppmärksamma reglerna om bevisning. Inom ramen för detta uppdrag är det möjligt att överväga de synpunkter som lagrådet nu anför.

11 §

De förslag som har lagts fram i lagrådsremissen innefattar inte någon saklig ändring av det nuvarande kostnadsbidragssystemet. Detta system kännetecknas av en strävan att se till att den rättssökande på förhand kan avgöra vilket belopp han får betala i bidrag till täckande av de samlade kostnaderna för handläggningen av den rättsliga angelägenheten. För att

nå detta syfte har kostnadsbidragssystemet konstruerats som ett system med maximibelopp. Därigenom får den rättssökande veta vilket kostnadsbidrag han högst får betala. Överstiger rättshjälpskostnaderna maximibeloppet, svarar staten för de överskjutande kostnaderna. Blir å andra sidan rättshjälpskostnaderna lägre än maximibeloppet, motsvarar kostnadsbidraget dessa kostnader. I samband med att rättshjälp beviljas fastställs maximibeloppet. När den rättsliga angelägenheten slutförs och samtliga rättshjälpskostnader är kända bestäms slutligt storleken av kostnadsbidraget. Reglerna är emellertid också så utformade att av den rättssökande kan krävas att han betalar in kostnadsbidrag intill det fastställda maximibeloppet redan i början av den rättsliga angelägenheten. För att ge möjlighet att korrigera bl.a. en alltför stor inbetalning i inledningen av förfarandet ges regler om avräkning med den rättssökande. I gällande rättshjälpslag återfinns under rubriken Kostnadsbidrag i 11–15 §§ reglerna om kostnadsbidrag. I 11 § ges en del av innebörden av termen kostnadsbidrag genom att där föreskrivs att den rättssökande skall bidra till kostnaderna för allmän rättshjälp enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Det förhållandet att termen kostnadsbidrag ersätts med termen rättshjälpsavgift innebär alltså ingen ändring i systemets konstruktion. Den rättssökande skall fortfarande bidra till rättshjälpskostnaderna genom att betala in medel intill det fastställda maximibeloppet. Det belopp som betalas in i ärendets början har i lagen benämnts rättshjälpsavgift och inte maximibelopp. Den senare termen anger endast den ram inom vilken betalningen sker. Detta kommer till uttryck bl.a. i 15 § enligt vilken maximibeloppet under förfarandets gång kan jämkas, dock ej under vad som redan har betalats i rättshjälpsavgift. Rättshjälpsavgiften fastställs visserligen, såsom lagrådet har anfört, formellt först i rättshjälpsärendets slutskede. Detta är emellertid i praktiken av mindre betydelse till följd av att betalningen av rättshjälpsavgift normalt skall ske redan dessförinnan. Det sagda innebär att termen rättshjälpsavgift kan sägas ta sikte på två olika saker, nämligen dels den avgift som fastställs enligt 29 § (lagrådsremissens förslag), dels den avgift som dessförinnan är förfallen till betalning enligt 27 § (lagrådsremissens förslag). I flertalet fall sammanfaller dessa belopp till storleken. Betalningsskyldigheten enligt 27 § är sanktionerad genom bestämmelser om upphörande av rättshjälpen vid utebliven betalning.

Enligt min mening finns det inte anledning att ändra på det angivna systemet. Det innebär att jag inte är beredd att godta lagrådets förslag till ändrad lydelse av 11 § första stycket. Vad lagrådet föreslår synes kunna uppfattas så, att den som beviljats allmän rättshjälp skall erlägga rättshjälpsavgift endast under förutsättning att rättshjälpskostnad uppstår och att rättshjälpsavgift inte ens preliminärt får avkrävas någon med högre belopp än rättshjälpskostnaderna. Samtidigt förutsätts (se lagrådet i anslutning till 27 §) att rättshjälpsavgift intill maximibeloppet skall kunna

betalas in i början av handläggningen av rättshjälpsärendet. Lagrådets förslag skulle med en sådan tolkning få till effekt att betalning av rättshjälpsavgift ofta inte skulle kunna avkrävas den rättssökande eftersom det i ett tidigt skede av förfarandet inte är känt hur stora rättshjälpskostnaderna blir eller om dessa kostnader uppgår till maximibeloppet. Regeln om upphörande av allmän rättshjälp på grund av underlåten inbetalning av rättshjälpsavgift skulle också sättas ur spel i många fall. Jag anser därför att första stycket i paragrafen bör behålla lydelsen enligt lagrådsremissen.

Jag godtar lagrådets förslag till ändrad lydelse av 11 § andra stycket.

12 §

Jag har ingen erinran mot de av lagrådet förordade ändringarna i lagtexten.

15 §

Tre ledamöter av lagrådet föreslår viss omredigering av texten i 15, 17, 18 och 19 §§. Mot detta har jag ingen erinran. Jag biträder också i övrigt vad dessa ledamöter har anfört i anslutning till 15 §. Detta innebär att jag i motsvarande mån inte är beredd att godta det förslag till ändrad lydelse av paragrafen som den fjärde ledamoten av lagrådet har framfört.

16–18 och 19 §§

Lagrådet har föreslagit ändringar av redaktionell natur i 17, 18 och 19 §§. Vidare anser lagrådet att 19 och 20 §§ bör byta plats. Jag godtar i allt väsentligt dessa ändringsförslag liksom kommentaren till 16 §.

20 §

Lagrådet har föreslagit ändrad lydelse av de två första meningarna i första stycket. Förslaget innefattar i sak ingen ändring i förhållande till gällande rättshjälpslag. Jag finner inte skäl att på denna punkt följa lagrådets ändringsförslag. Däremot anser jag liksom lagrådet att rubriken "Rättsverkan av beslut om allmän rättshjälp" kan utgå.

Lagrådet har vidare föreslagit ökade möjligheter att låta biträdesersättning vara ersättningsgill i den mån den avser tid före ansökan om rättshjälp. Enligt lagrådets förslag bör rätten till ersättning vidgas genom att kravet på synnerliga skäl (första stycket sista meningen i lagrådsremissens förslag) ändras till särskilda skäl. Härutöver har lagrådet föreslagit viss redaktionell jämkning.

Flera skäl talar enligt min mening emot förslaget om vidgad ersättningsrätt. Förslaget synes bygga på det förhållandet att avskaffandet av insti-

tutet rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnd i visst fall kan ge försämrade möjligheter att få ersättning för tid före ansökan. Fall där detta förhållande har praktisk betydelse torde emellertid vara mycket sällsynta. Genom möjligheten för advokater och biträdande jurister att själva bevilja allmän rättshjälp i en stor grupp av mål kommer behovet av regler som ger utrymme för retroaktiv ersättning att minska avsevärt. Ett annat skäl är att det inte bör skapas regler som kan leda till besvärliga tillämpningsproblem, vilket torde bli fallet om man i någon mera avsevärd utsträckning öppnar möjlighet till retroaktiv ersättning utöver den som följer av huvudprincipen. Lagrådsremissens krav på synnerliga skäl bör alltså behållas. Däremot har jag ingen erinran mot lagrådets ändringsförslag i redaktionellt hänseende.

21, 22 och 25 §§

Dessa paragrafer bör, som lagrådet har föreslagit, ändras som en följd av ändringen i 5 b §. Jag biträder vad lagrådet har anfört i anslutning till 22 §.

27–30 §§

När det gäller betalning av rättshjälpsavgift och anstånd med betalning innefattar lagrådsremissen inget avsteg från gällande ordning. Denna ordning godtogs uttryckligen av lagrådet och av riksdagen vid det förra lagstiftningsärendets behandling (JuU 1972:12 s. 38–40). Erfarenheterna hittills har inte gett vid handen att svårigheter har uppstått i praktiken. Att, som en ledamot av lagrådet föreslår, på detta område införa regler i rättshjälpslagen skulle komplicera lagtexten. Vidare skulle en reglering i detta hänseende vara ägnad att medföra ökad byråkrati utan att påtagliga vinster i andra avseenden uppnås. Jag kan därför inte ansluta mig till vad lagrådsledamoten har föreslagit.

Vad lagrådet i sin helhet har anfört beträffande fastställande av avgift och avräkning m.m. kan jag biträda. Jag kan också godta lagrådets förslag till lydelse av 27–30 §§, som främst innefattar jämkningar av redaktionell art. Detsamma gäller rubriken närmast före 27 §.

En ledamot av lagrådet har tagit upp fall då en rättshjälpsfråga är aktuell i högre rätt och har ansett att det bör övervägas att låta domstolen i mindre kvalificerad sammansättning än den som gäller för själva saken avgöra vissa ärendegrupper enligt rättshjälpslagen. Besluten i dessa frågor är, enligt vad denne ledamot anför, vanligen av rutinkaraktär men kräver dock vart och ett åtskilligt övervägande och kontrollarbete.

Självfallet bör frågor om rättshjälp handläggas på den nivå som är mest rationell. Den tanke som lagrådsledamoten har framfört är värd att överväga. Spörsmålet har emellertid sådan räckvidd att saken får tas upp i ett senare sammanhang.

31 och 34 §§

Jag ansluter mig till lagrådets förslag.

I anslutning till 34 § har en ledamot av lagrådet föreslagit att frågan om upphörande av allmän rättshjälp skall tas upp på initiativ av en företrädare för det allmänna. Som grund för förslaget har anförts att, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol och domstolen själv skulle ta upp frågan om upphörande av rättshjälp, detta skulle kunna äventyra domstolens opartiska ställning. Det finns emellertid flera skäl som talar mot en sådan lösning. För att företrädaren för det allmänna skulle kunna utöva sin initiativrätt skulle det, som lagrådsledamoten också är inne på, i många fall krävas att domstolen underrättade företrädaren om att upphörande av rättshjälpen kunde ifrågasättas. Även en sådan underrättelseskyldighet skulle med lagrådsledamotens synsätt vara ägnad att äventyra domstolens opartiska ställning. För min del anser jag emellertid att farhågorna på den här punkten är överdrivna. Förslaget om initiativrätt är också ägnat att leda till ökad byråkrati. Jag är därför inte beredd att godta det.

Samme lagrådsledamot föreslår också ändring i reglerna om kostnadsansvar när allmän rättshjälp upphör. Lagrådsremissen syftar i det hänseendet inte till någon ändring i förhållande till gällande lag. Hittillsvarande erfarenheter visar inte att det skulle finnas några olägenheter med nuvarande ordning. Jag är därför inte beredd att godta ändringsförslaget.

36 och 37 §§

Jag biträder lagrådets förslag.

43 §

Lagrådet har föreslagit ändrade regler i fråga om beslutsbefogenheten vid rättshjälp genom offentligt biträde i ärende hos regeringen.

Som lagrådet har angivit finns i nuvarande författningsreglering exempel på att åtgärd som avser beredning eller förberedelse i regeringsärende beslutas av statsråd eller tjänsteman som statsrådet bestämmer. En sådan ordning får enligt min mening anses lämplig även när det gäller frågor om rättshjälp. Enligt nuvarande reglering ankommer det på departementschefen eller tjänsteman som han bestämmer att i ärende hos regeringen göra anmälan om behov av offentligt biträde till rättshjälpsnämnd och att yttra sig till nämnden i rättshjälpsfråga. Jag finner ej anledning att, när det nu införs beslutsuppgifter i fråga om rättshjälp, låta dessa helt och hållet falla utanför departementschefens behörighet. I praktiken torde emellertid uppgifterna normalt komma att delegeras till tjänsteman som departementschefen bestämmer.

Lagrådets förslag om behörighet att förordna biträde under tiden närmast efter det att en myndighet skilt målet eller ärendet från sig kan jag

godta. Jag godtar också lagrådets förslag att regler i denna fråga tas in i ett nytt tredje stycke samtidigt som bestämmelsen om förordnande av biträde i regeringsärende fogas till andra stycket som en ny sista punkt. Liksom lagrådet anser jag att bestämmelsen i femte stycket om till vilket departement en ansökan skall inges kan utgå.

48 §

Jag ansluter mig till lagrådets förslag.

49 §

Uttrycket "allmän domstols" bör, som lagrådet anfört, ändras till "domstols".

För det fall att departementschef tilläggs beslutsbefogenhet enligt 43 § har lagrådet förordat att det ordnas en annan besvärsväg än den som föreslås i 49 §. Lagrådet framhåller att något fall där statsråds beslut överklagas till en administrativ nämnd av typ rättshjälpens besvärsnämnd inte förut är känt. Lagrådet föreslår att statsråds beslut om biträde överklagas hos regeringen.

För min del anser jag det mindre ändamålsenligt att låta regeringen bli slutinstans i rättshjälpsfrågor. Det är en klar fördel att låta departementschefs beslut — enligt huvudregeln för rättshjälpsfrågor i förvaltningsärenden — överklagas till besvärsnämnden med dess breda erfarenhet i sådana frågor. Lagrådet har också föreslagit att beslut av departementstjänsteman skall överklagas dit.

Jag anser inte att några betänkligheter behöver vara förbundna med den nu föreslagna instansordningen. Jag vidhåller sålunda vad som har anförts i lagrådsremissen på denna punkt.

Jag har i remissprotokollet intagit den ståndpunkten att det inte finns något behov av att kunna överklaga beslut av advokat och biträdande jurist i rättshjälpsärende. Tre av lagrådets ledamöter ansluter sig till denna uppfattning i sak men anser att det behövs en uttrycklig bestämmelse i frågan. Jag delar den uppfattningen.

Anledning saknas att i andra stycket särskilt nämna beslut av departementschef och departementstjänsteman. Sådana beslut ryms redan under första meningen i stycket.

49 a §

Lagrådet har föreslagit att det allmännas talan i rättshjälpsfrågor skall föras av ett allmänt ombud, inrättat som ett fristående organ inom domstolsverket, och att klagorätten skall anges tillkomma ombudet och ej verket. Som skäl anför lagrådet att det från allmän förvaltningsrättslig

synpunkt är olämpligt att domstolsverket, samtidigt som det har uppgifter som tillsynsorgan, har ansvaret för att föra det allmännas talan i rättshjälpsfrågor. En övervakande myndighet bör, menar lagrådet, utöva sitt inflytande över den underordnade myndigheten genom sin tillsynsverksamhet och inte genom att som part överklaga den underordnade myndighetens beslut till andra organ.

Även jag anser det önskvärt att tillsynsfunktionen så långt möjligt hålls åtskild från uppgiften att på det allmännas vägnar föra talan mot beslut i rättshjälpsfrågor. Härav följer dock inte att talerätten måste läggas på ett särskilt organ inom domstolsverket. Behövlig självständighet för de tjänstemän som skall handlägga besvärsfrågor torde stå att vinna redan genom att de i dessa frågor blir direkt underställda verkets styrelse och generaldirektör. Anledning saknas alltså att införa ett allmänt ombud.

F.n. har JK befogenhet att föra talan på det allmännas vägnar i samma utsträckning som domstolsverket. Frågan om JK:s framtida ställning är f.n. föremål för överväganden inom justitiedepartementet. I avvaktan på de kommande ställningstagandena saknas det enligt min mening anledning att i detta lagstiftningsärende frångå den hittillsvarande ordningen när det gäller JK:s talerätt på det aktuella området. Med hänsyn härtill bör ett tillägg göras till 49 a §. Det bör där föreskrivas att regeringen får uppdra även åt annan myndighet än domstolsverket att föra talan i rättshjälpsfrågor på det allmännas vägnar. Kompletterande bestämmelser får meddelas i JK:s instruktion.

Enligt nuvarande ordning torde åklagare ha rätt att föra talan mot vissa beslut i rättshjälpsfrågor, främst beslut om arvode till offentlig försvarare (jfr prop. 1972:4 s. 291). Denna möjlighet att föra talan utnyttjas f.n. i mycket ringa utsträckning och det finns enligt min mening inte något behov att behålla den. Den föreslagna lagändringen medför också att åklagare inte får någon talerätt i rättshjälpsfrågor.

Lagrådet behandlar också frågan om begränsning av fullföljdstiden för den som för det allmännas talan. Lagrådet föreslår i det hänseendet att, om besvärstid räknas från dagen för delgivning med part, det allmännas företrädare likväl ej skall kunna väcka besvärstalan senare än två månader från dagen för beslutet. Vidare föreslår lagrådet att sådan talan får föras även till förmån för enskild part. Jag kan biträda dessa förslag.

50 §

Lagrådets förslag till jämkad lagtext godtas.

Övergångsbestämmelserna

Jag kan i stort sett biträda lagrådets förslag till jämkningar, vilka främst är av redaktionell karaktär. Jag anser dock att andra stycket första

meningen ej bör ändras. Detta följer av vad jag har anfört i anslutning till 2 §.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

31 kap. 1 §

Jag ansluter mig till lagrådets förslag. Därjämte bör "understiger" ersättas med "ej överstiger" för att regleringen skall få avsedd praktisk effekt.

49 kap. 4 §

Jag kan biträda vad lagrådet har anfört i anslutning till första stycket 5.

Lagrådet har vid andra stycket påpekat en konsekvens av kravet på missnöjesanmälan. Med hänsyn till den ringa praktiska betydelse klagorätten för domstolsverket i förevarande fall torde ha är jag inte beredd att göra undantag beträffande domstolsverket från den ordning som rättegångsbalken föreskriver.

52 kap. 1 § och 56 kap. 1 §

Jag vill hänvisa till vad jag nyss har anfört vid 49 kap. 4 §.

Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291)

33 §

Jag biträder lagrådets förslag.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1977:729) om patentbesvärsrätten

17 §

Jag biträder lagrådets förslag.

Utöver vad som har nämnts i det föregående bör vissa redaktionella ändringar i lagförslagen vidtas.

2 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

dels att anta de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar,

dels att godkänna de av mig i övrigt förordade riktlinjerna för en ändrad administration av samhällets rättshjälp.

3 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehåll

Proposition ... 1
Propositionens huvudsakliga innehåll ... 1
Lagförslag ... 2
1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) ... 2
2. lag om ändring i föräldrabalken ... 28
3. lag om ändring i rättegångsbalken ... 28
4. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291) ... 33
5. lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten ... 34
6. lag om ändring i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder ... 35
7. lag om ändring i lagen (1976: 839) om statens va-nämnd ... 36
8. lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1) ... 37
9. lag om ändring i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall ... 38
10. lag om ändring i lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda ... 39
Utdrag av regeringsprotokollet den 24 augusti 1978 ... 40
1 Inledning ... 40
2 Översikt av rättshjälpslagstiftningen och dess tillämpning ... 41
2.1 Rättshjälpslagstiftningen ... 41
2.2 Tillämpningen av de olika rättshjälpsformerna ... 44
3 Beviljande av allmän rättshjälp m. m. ... 48
3.1 Beviljande av allmän rättshjälp ... 48
3.1.1 Nuvarande ordning m. m. ... 48
3.1.2 Utredningen ... 51
3.2 Rättshjälpsavgifter ... 61
3.2.1 Nuvarande ordning ... 61
3.2.2 Utredningen ... 63
4 Rådgivning ... 66
4.1 Nuvarande ordning ... 66
4.2 Tidigare reformförslag m. m. ... 67
4.3 Utredningen ... 68
5 Tillämpningsområdet för allmän rättshjälp ... 73
5.1 S. k. massärenden ... 73
5.1.1 Nuvarande ordning ... 73
5.1.2 Utredningen ... 74
5.2 Näringsidkare ... 76
5.2.1 Nuvarande ordning ... 76
5.2.2 Tidigare reformförslag m. m. ... 77
5.2.3 Utredningen ... 80
6 Förmåner vid allmän rättshjälp ... 83
6.1 Kostnad vid bodelning ... 83
6.1.1 Nuvarande ordning ... 83
6.1.2 Utredningen ... 84
6.2 Kostnad för privat sakkunnig ... 88
6.2.1 Nuvarande ordning ... 88
6.2.2 Utredningen ... 89
6.3 Kostnad för medling jämlikt 42 kap. 17 § RB ... 91

6.3.1 Nuvarande ordning ... 91
6.3.2 Utredningen ... 92
6.4 Kostnad för vissa inställelser ... 92
6.4.1 Nuvarande ordning ... 92
6.4.2 Utredningen ... 93
6.5 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter ... 93
6.5.1 Nuvarande ordning ... 93
6.5.2 Utredningen ... 94
7 Förfarandet vid allmän rättshjälp; prövning av arvode m. m. ... 95
7.1 Nuvarande ordning ... 95
7.2 Utredningen ... 96
8 Förfarandet i övrigt vid allmän rättshjälp ... 99
8.1 Byte av biträde m. m. ... 99
8.1.1 Nuvarande ordning ... 99
8.1.2 Utredningen ... 99
8.2 Slutregleringsförfarandet ... 101
8.2.1 Nuvarande ordning ... 101
8.2.2 Utredningen ... 104
8.3 Motparts ersättningsskyldighet för kostnaden för allmän rättshjälp ... 107
8.3.1 Nuvarande ordning ... 107
8.3.2 Utredningen ... 109
8.4 Motparts ersättningsskyldighet i vissa fall ... 110
8.4.1 Nuvarande ordning ... 110
8.4.2 Utredningen ... 111
9 Rättshjälp genom offentligt biträde ... 112
9.1 Förutsättningar för förordnande av offentligt biträde ... 112
9.1.1 Nuvarande ordning ... 112
9.1.2 Tidigare reformförslag ... 114
9.1.3 Utredningen ... 118
9.2 Förfarandet vid förordnande av offentligt biträde ... 121
9.2.1 Nuvarande ordning ... 121
9.2.2 Utredningen ... 122
10 Organisations- och kostnadsfrågor ... 124
10.1 Organisationsfrågor ... 124
10.1.1 Nuvarande ordning ... 124
10.1.2 Utredningen ... 129
10.2 Kostnadsfrågor ... 135
10.2.1 Utredningen ... 135
11 Föredraganden ... 137
11.1 Behovet av en översyn av rättshjälpssystemet ... 137
11.2 Beviljande av allmän rättshjälp m. m. ... 143
11.3 Rättshjälpsavgifter ... 152
11.4 Rådgivning ... 156
11.5 Tillämpningsområdet för allmän rättshjälp ... 159
11.5.1 Massärenden ... 159
11.5.2 Näringsidkare ... 161
11.6 Förmåner ... 164
11.6.1 Kostnad vid bodelning ... 164
11.6.2 Utredningskostnader ... 166
11.6.3 Kostnad för medling enligt 42 kap. 17 § RB ... 169
11.6.4 Kostnad för vissa inställelser ... 169

11.6.5 Kostnad för expeditions- och exekutionsavgifter m. m. samt vissa kungörelsekostnader ... 170
11.7 Förfarandet vid allmän rättshjälp: arvodesprövningen m. m. ... 174
11.8 Förfarandet i övrigt vid allmän rättshjälp ... 175
11.8.1 Byte av biträde m. m. ... 175
11.8.2 Slutreglering och fördelning av kostnader ... 177
11.8.3 Motparts ersättningsskyldighet i vissa fall ... 182
11.9 Offentligt biträde ... 183
11.9.1 Förutsättningarna för förordnande av offentligt biträde . 183
11.9.2 Förfarandet vid förordnande av offentligt biträde m. m. 186
11.10 Organisationsfrågor ... 189
11.10.1 Rättshjälpsnämnderna ... 189
11.10.2 Domstolsverket och besvärsnämnden ... 195
11.11 Ikraftträdande m. m. ... 197
11.12 Kostnadsfrågor ... 197
12 Upprättade lagförslag ... 199
13 Specialmotivering ... 200
13.1 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) 200
13.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken ... 220
13.3 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken ... 220
13.4 Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291) ... 222
13.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten ... 222
13.6 Förslagen till ändringar i lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder, lagen (1976: 839) om statens va-nämnd och utsökningslagen (1877: 31 s. 1) ... 222
13.7 Förslagen till ändringar i lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall och lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda ... 222
14 Hemställan ... 223
15 Beslut ... 223
Bilagor
Bilaga 1 Utredningens lagförslag ... 225
Bilaga 2 Sammanställning av remissyttranden ... 243
Bilaga 3 De remitterade lagförslagen ... 434
Förslag till lag om ändring i
1 rättshjälpslagen (1972: 429) ... 434
2 föräldrabalken ... 459
3 rättegångsbalken ... 459
4 förvaltningsprocesslagen (1971: 291) ... 464
5 lagen (1977: 729) om patentbesvärsrätten ... 465
6 lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder ... 466
7 lagen (1976: 839) om statens va-nämnd ... 467
8 utsökningslagen (1877: 31 s. 1) ... 468
9 lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall ... 469
10 lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda ... 470
Utdrag av lagrådets protokoll den 29 november 1978 ... 471

Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 14 december 1978 509
1 Anmälan av lagrådsyttrande 509
2 Hemställan 522
3 Beslut 522

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1979